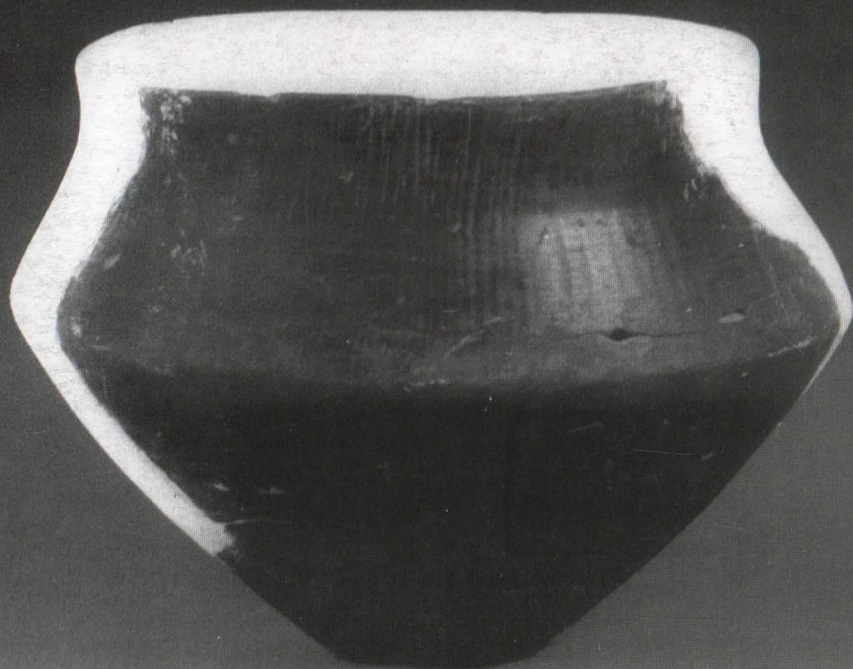

FLORIN DRAȘOVEAN

CULTURA VINČA TÂRZIE
(FAZA C) ÎN BANAT

FLORIN DRAȘOVEAN

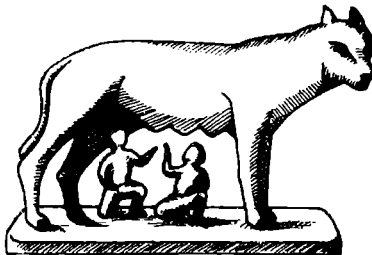
CULTURA VINȚA TÂRZIE

MVSEVM BANATICVM TEMESIENSE

BIBLIOTHECA HISTORICA
ET ARCHAEOLOGICA BANATICA

TOMVS PRIOR

EDENDA CVRAVIT
FLORIN DRAȘOVEAN

TIMIȘOARA MCMXCVI

FLORIN DRAȘOVEAN

**CULTURA VINČA TÂRZIE
(FAZA C) ÎN BANAT**

**Editura MIRTON Timișoara
1996**

CUPRINS / INHALTSVERZEICHNIS

Capitolul I. Introducere	7
Capitolul II. Cadrul geografic	10
Capitolul III. Istoricul cercetărilor	18
Kapitel III. Forschungsgeschichte	121
Capitolul IV. Sisteme cronologice și evolutive	25
Kapitel IV. Chronologische und evolutive Systeme	126
Capitolul V. Cultura Vinča, faza C în Banatul românesc	30
Tipurile de așezări și stratigrafia	30
Locuințele	34
Sisteme de fortificație	39
Unelte și arme	40
Ceramica	45
Plastica în lut	60
Kapitel V. Die Stufe C der Vinča-Kultur im rumänischen Banat	130
Capitolul VI. Încadrarea culturală și cronologică. Variante regionale ...	72
Kapitel VI. Typologische un kulturelle Einordnung. Regionale	
Varianten	168
Capitolul VII. Relațiile cu culturile contemporane și învecinate	83
A. Relațiile cu zona panonică	83
B. Relațiile cu zona olteană și vestul Munteniei	89
C. Relațiile cu zona transilvăneană	93
Kapitel VII. Beziehungen zu den zeitgenössischen und benachbarten	
Kulturen	177

Capitolul VIII. Concluzii	106
Kapitel VIII. Schlussfolgerungen	195
Capitolul IX. Anexe	109
Kapitel IX. Zusatz	197
Bibliografie / Bibliographie	203
Prescurtări bibliografice / Bibliographische Abkürzungen	219
Ilustrații / Abbildungen	225

INTRODUCERE

Lucrarea de față, rod a peste zece ani de cercetări efectuate în nordul Banatului, sintetizează datele și problemele legate de istoria purtătorilor fazei C a culturii Vinča, care au evoluat în Banat. După o prezentare succintă a cadrului geografic, a florei, faunei și climei, a modului în care acestea au determinat sau au favorizat locuirile vinciene târzii sunt analizate sistemele cronologice și evolutive ale culturii Vinča, optându-se, datorită precizunii sale, pentru sistemul Miložić cu îmbunătățirile aduse de Gh. Lazarovici.

Sunt analizate așezările și tipurile de locuințe, insistându-se asupra modalităților de construcție, încercându-se în același timp și găsirea unor posibile particularități regionale.

Uneltele, armele, podoabele, ca și ceramica și plastica - ilustrate în peste 130 de planșe, care prezintă peste 1500 de piese - sunt analizate statistic și tipologic, stabilindu-se atât caracteristicile fiecărui sit în parte cât și trăsăturile esențiale, care au definit trei variante regionale în evoluția fazei C a culturii Vinča. În analiza noastră am folosit, în special, rezultatele cercetărilor proprii efectuate la Hodoni (1985-1992), Sânnandrei (1992-1993), Pața II (1992-1993), materialele - în mare parte inedite - aflate în colecțiile Muzeului Banatului din Timișoara și descoperirile mai vechi ale unor colegi (Zorlențu Mare, Chișoda Veche, Sălbăgelu Vechi, Liubcova).

Lucrarea analizează și sincronismele etno-culturale ale purtătorilor culturii Vinča, faza C cu alte culturi și civilizații, care au evoluat în spațiile geografice vecine, precizându-li-se - pe baza unor importuri culturale - poziția în cadrul evoluției neo-eneoliticului central și sud-est european. Totodată, s-a precizat rolul jucat de cultura Vinča, faza C, din Banat în evoluția neo-eneoliticului transilvănean, fiind lansată o nouă ipoteză - susținută de materiale descoperite recent în Banat - privind originea culturii Petrești și a relațiilor dintre aceasta și purtătorii fazei C a culturii Vinča. De asemenea, pe baza reinterpretării importurilor "notenkopf" descoperite în locuri vinciene târzii sau contemporane acestora, s-a propus o cronologizare mai joasă a culturilor Boian, Vădastra, Hamangia și Precucuteni, poziție cronologică sugerată de altfel și de palierul cronologic al primelor faze ale culturii Dudești și de importurile Precucuteni I din locuirile neolitice din Transilvania.

Lucrarea de față se dorește a fi un instrument de lucru necesar prin sistematizarea și clarificarea unor aspecte mai puțin cunoscute pe care le realizează. Dacă totuși, unele probleme nu au fost tratate sau au fost doar amintite, acest fapt se datorează lipsei de informații și nu unor scăpări ale autorului.

Realizarea prezentei lucrări ar fi fost aproape de neconceput fără observațiile, sugestiile sau sprijinul concret pe care ni l-au oferit o serie de colegi care activează în muzeele din Banat sau în instituțiile de învățământ superior din țară și străinătate. Astfel, este o plăcută îndatorire să mulțumim colegilor O. Radu, Maria Moroz (Muzeul din Lugoj) și A.S. Luca (Universitatea din Sibiu), care, cu o deosebită amabilitate, ne-au pus la dispoziție - chiar parțial - materiale inedite, provenite din cercetările lor. Mulțumim, de asemenea, colegilor Sarolta Joanović (Muzeul din Vrșac), J. Petrović (Muzeul Voivodinei, Novi Sad) și F. Horvath (Muzeul din Szeged), care ne-au furnizat informații și ne-au permis studierea materialelor vinciene târzii și contemporane, care se află în colecțiile acestor muzee.

Suntem recunoscători și reputaților specialiști Dr. B. Brukner (Universitatea din Novi Sad) și Dr. N. Kalicz (Institutul de arheologie din Budapesta), care, prin schimburile de opinii și sugestiile făcute, ne-au ajutat să înțelegem mai bine fenomenul vincian și legăturile acestuia cu spațiile geografice vecine.

Un gând de recunoștință datorăm Dr. Gh. Lazarovici, cel care ne-a sădit pasiunea pentru arheologia epocii pietrei care ne-a îndrumat pașii în vremea studenției. Suntem siguri, că fără ajutorul - direct sau indirect - acordat de specialistul clujean pe durata a aproape douăzeci de ani, această lucrare nu se putea realiza în forma și conținutul actual.

Suntem îndatorați în mod deosebit Prof. univ. dr. Iuliu Paul, care ne-a îndrumat pașii în ultimii ani, sugerându-ne multe idei viabile legate de cultura Petrești și de raporturile dintre cultura Vinča și grupul Turdaș.

La sfârșit, dar nu în ultimul rând, mulțumirile noastre se adresează Dr. Petre I. Roman, conducătorul științific al acestei lucrări, care prin sugestiile și informațiile oferite cu generozitatea omului de știință, ne-a sprijinit în conceperea acestei lucrări. Totodată, îi datorăm recunoștință pentru încrederea deosebită și libertatea pe care a înțeles să ne-o acorde în redactarea prezentelor rânduri.

Este o plăcută îndatorire să amintim ajutorul acordat pe șantierele arheologice de colegii M. Mare, I. Davițoiu și R. Găvan, de studenții Dan Ciobotaru, Al. Szentmiklosi, D. Micle, M. Crânguș, V. Cedică, S. Regep, G. Rustoiu și Iosif Moravetz.

Ne exprimăm întreaga grațitudine lui Silviu Saftu pentru realizarea părții grafice a lucrării.

Un gând de pioasă aducere aminte datorăm dascălilor noștri, prea devreme plecați dintre noi, Hadrian Daicoviciu și Nicolae Vlăsa, care ne-au sprijinit și îndrumat în vremea studenției. De asemenea ne plecăm cu recunoștință și evlavie în memoria Prof. Vl. Dumitrescu care, prin competența și ținuta sa științifică de excepție, ne-a ajutat în înțelegerea complexului fenomen vințian. Memoriei lor le închinăm aceste rânduri.

Lucrarea de față este, în mod firesc, expresia stadiului actual al cercetărilor privind problematica complexă a culturii Vința târzie din Banat. Cercetările viitoare și publicarea exhaustivă a materialelor de la Liubcova, vor lărgi cadrul de înțelegere al acestei civilizații, îmbogățind o parte a concluziilor noastre. Este evident însă, că prezenta lucrare reprezintă o contribuție deloc neglijabilă la cunoașterea istoriei purtătorilor culturii Vința, fază târzie din Banatul românesc.

CADRUL GEOGRAFIC

Banatul, vatră de cultură și civilizație cuprinsă între râurile Tisa la vest, Mureș la nord, Carpații meridionali la est și Dunăre la sud și sud-est, a fost, datorită condițiilor sale geografice favorabile, una din provinciile istorice românești locuite încă din preistorie. Relieful său variat, dominat de câmpii și lunci fertile, străbătute de râuri bogate în pește, o faună bogată, l-au determinat pe omul preistoric să-și dureze așezări stabile.

1. Elemente de geomorfologie (relieful, solurile).

Relieful Banatului se prezintă sub forma unui amfiteatru, în care partea cea mai înaltă, munții, mărginesc spre vest și sud dealuri a căror înălțime scade, treptat, până când se pierd în șesul câmpiei.

Treapta cea mai înaltă este formată din partea vestică a Munților Godeanu, Munții Țarcu și Munții Cernei. Munții Godeanu constituie partea cea mai înaltă a acestei trepte. Constituiți din șisturi cristaline, masivi, tăiați de văi adânci, desfășurați în altitudine între 1100 m și 2200 m, aceștia oferă o mare varietate de elemente fizico-geografice: hidrografie, climă, soluri și vegetație. La sud-vest de aceștia, se află Munții Cernei, care sunt formați în partea de nord din sisturi cristaline, iar culmile sudice sunt sculptate în sedimente greso-conglomeratice, în eruptiv și calcare. În Valea Cernei, în pereții de calcar s-au dezvoltat peșteri, dintre care amintim Peștera Hoșilor, Peștera de la Despicătură, ș.a. Datorită condițiilor favorabile, multe dintre aceste peșteri au fost locuite începând cu epoca pietrei. Mai mult chiar, în zona Piatra Ilișovei au fost descoperite urme de locuire, care se datează în perioada de tranziție la epoca bronzului.

La sud de Valea Cernei se află Munții Mehedinți, care au altitudini mai joase, cuprinse între 1000 și 1200 m, atingând 1466 m doar în Vârful lui Stan. Diversitatea petrografică a determinat un aspect variat al configurației acestora, mai înalți spre nord și cu pante domoale spre Podișul Mehedinți. În partea nordică, constituită aproape exclusiv din calcare, există

o serie întregă de peșteri: Peștera Mare de la Soroniște, Peștera cu Pietre, Peștera lui Șerban, etc.

A doua treaptă de altitudine este reprezentată de Munții Almăjului, Locvei, Semenicolui, Aninei, Dognecei și Poiana Ruscă.

Munții Almăjului, alcătuiți din cuarțite și gnaise, străpunse de granite și granodiorite asociate, uneori, cu roci conglomerate și calcare, sunt mărginiți la sud de Dunăre, la est de Valea Cernei, la nord de Depresiunea Almăjului și la vest de culoarul Liubcova - Șopotu Nou.

La vest de aceștia se întind Munții Locvei, cu înălțimi medii de cca 250 m, cea mai înaltă altitudine fiind atinsă în vârful Vragolia Mică (367 m). În partea de est a acestora, în calcarele din care sunt constituiți Munții Locvei s-au dezvoltat numeroase peșteri în care se constată urme de locuire (Peștera cu Muscă, Peștera Chindiei, etc). În sedimentele de calcare și dolomite din zona Anina-Gârnice există silex care a fost exploatat de către omul preistoric. Datorită varietății rocilor, a alternanței acestora, există numeroase văi largi, în care comunitățile omenești preistorice au găsit condiții favorabile de locuire. Pe una dintre aceste văi, la confluența ei cu lunca - îngustă în acest sector - a Dunării, se află așezarea vințiană de la Liubcova. La nord-est de Munții Locvei se află Munții Semenicolui, de înălțime medie, care ating în vârful Piatra Goznei altitudinea de 1447 m. Aceștia mărginesc la vest, culoarul Timiș-Cerna, la sud sunt delimitați de depresiunea Almăjului, la est de văile Bârzavei și Poneasa. Spre nord, culmile coboară lin și se pierd în Dealurile Sacoș-Zăgujeni. În regiunea izvoarelor Timișului se află depresiunea Gârâna, formată prin eroziune diferențială.

La vest de Munții Semenicolui se găsesc Munții Aninei, cuprinși între valea Bârzavei la nord, Cheile Nerei la sud, Dealurile Oraviței și Depresiunea Lupacului la vest. Aceștia sunt constituiți din calcare jurasice și cretacice în care s-au dezvoltat numeroase peșteri și chei: Comarnic, Plopa, Buhui, Nerei, Carașului, Gârliștei și Buhului. Multe dintre aceste peșteri au urme de locuire postneolitică.

Munții Dognecei sunt situați în partea de nord-vest a Munților Banatului și sunt compuși din șisturi cristaline străpunse de banatite, iar spre nord-est - sud-vest se dezvoltă un sinclinal de calcare și gresii. Sunt tăiați în două de râul Bârzava, zona de nord purtând numele de Munții Areniș, care au în vârful Cula Arenișului o înălțime maximă de 549 m.

Relieful depresionar este reprezentat de depresiunile Caransebeș - Mehadica, Almăjului și Ezeriș, cu un climat mai blând, care a favorizat dezvoltarea comunităților omenești, începând cu epoca pietrei șlefuite. Ramele nordice și nord-vestice ale munților sunt mărginite de unități colinare, cum ar fi: Dealurile Oraviței, Doclinului, Sacoș-Zăgujeni, Pogănișului, Surducului și Lipovei.

Dealurile Lipovci, sau Podișul Lipovei, compuse din argile, marne și nisipuri așezate pe un fundament de cristalin și sedimente cretacice sunt

acoperite cu o pătură - discontinuă azi - de lehmuri pleistocene. La sfârșitul terțiarului, mișcările tectonice au provocat o serie de falii, dintre care cea mai importantă este falia Lipova-Bogda-Buziaș, care a determinat apariția eruptivului în vulcanul Piatra Roșie. Relativă duritate a rocilor a favorizat pătrunderea regresivă a afluenților din dreapta Begăi, creându-și vări largi, care, datorită unghiului mic de scurgere, favorizează în zona de câmpie fenomenul de băltire și înmlăștinire.

Spre est, Dealurile Lipovei se prelungesc cu Dealurile Bulzei (Frăguluii), care, prin structura lor geologică - bazalte, andezite și calcare la nord-est și nord-vest și argile, marne și gresii la sud-vest - se aseamănă cu Munții Metaliferi, fiind o prelungire a acestora la sud de Mureș. Înălțimea maximă este atinsă în vârful Dâmbul Gomila (478 m).

La nord-vest de Munții Poiana Ruscă se întind Dealurile Surducului, care, în urma proceselor de eroziune a principalilor afluenți din stânga Begăi, au fost compartimentați în: Dealurile Lugoșului, Bucovățului și Lăpugului.

Dealurile Lugoșului se află pe rama nordică a M. Poiana Ruscă, continuându-se în Transilvania. Sunt compuși din depozite panoniene și au o înălțime medie de cca 200 m, atingând în vârful Gurguleu, înălțimea de 304 m. Culmile acestor dealuri sunt rotunjite, cu pante relativ domoale. În neoliticul târziu, în această zonă, purtătorii culturii Vinča și-au durat așezări la Homojdia și Românești, iar în preistorie toate locuirile se plasează pe a doua și a treia terasă a acestor dealuri.

Dealurile Bucovățului reprezintă compartimentul central al Dealurilor Surducului și sunt constituite din depozite panoniene depuse pe cristalin. În zona adiacentă munților s-au format depresiuni și bazine tectonice și de eroziune ca: Depresiunea Gladnelor, Depresiunea Fârdea.

La vest de acestea, cuprinse de valea Timișului la sud-vest, Glavița la nord și nord-vest se află Dealurile Lugoșului. Acestea sunt formate din nisipuri, pietrișuri și argile panoniene, fiind piemonturi de acumulare. La poalele acestora, pe terasele a doua și a treia se află principalele așezări preistorice.

Dealurile Pogănișului au versantele sudice foarte abrupte și fragmentate de afluenții Pogănișului, iar cele nordice sunt line și coboară în trepte spre valea Timișului. Cele mai înalte vârfuri, Luncariu (367 m) și Dealul Scamnului (324 m), alcătuite din micașturi și paragnaise, marchează Dealul Silagiului. Pe suprafața dealurilor sunt depozite panoniene formate din pietrișuri, nisipuri și argile. Pe versantele acestor dealuri s-au descoperit locuiri începând cu epoca pietrei șlefuite.

La sud de acestea se întind Dealurile Doclinului, care sunt un piemont de acumulare alcătuit din roci pliocene, cu înălțimi în jur de 200 m, cele mai înalte zone fiind vârful Teiuș (237 m) și Dealul Corcanu (198 m). Spre zona de câmpie, acestea coboară lent, în terase.

În vestul Banatului, forma de relief caracteristică este câmpia, care ocupă aproape 7000 km². Formarea ei este legată de existența lacului panonic care, în pleistocenul superior, s-a colmatat prin depuneri succesive de marne, argile, nisipuri și pietrișuri, care apoi au fost acoperite de o pătură de loess. Din punct de vedere morfologic și a proprietăților fizico-geografice distingem două mari unități: câmpiile înalte subcolinare și câmpiile joase.

Prima unitate flanchează dealurile piemontane, înscriindu-se între acestea și câmpia joasă. Pe baza caracteristicilor fizico-geografice, câmpia înaltă a fost divizată în mai multe subunități: Câmpia Vingăi, Câmpia Gătaiei, Câmpia Lugoșului și Câmpia Făgetului.

Prima subunitate, Câmpia Vingăi, cuprinsă între Mureș, Bega, Dealurile Lipovei și Câmpia Torontalului, este formată din nisipuri și pietrișuri la est și argile roșii la vest, acoperite cu depozite de loess, pe care s-au dezvoltat cernoziomuri levigate, freatic umede și ciocolatii. Această câmpie este împărțită în mai multe câmpuri: Câmpul Seceaniului, Alioșului, Vingăi și Călacea. În aceste zone au fost descoperite așezările neolitice târzii de la Cornești, Hodoni, Sănandrei, Călacea, Bucovăț, Pișchia, Vinga, ș.a.

Câmpia Gătaiei flanchează la vest Dealurile Pogănișului, Doclinului și Munceii Arinișului, fiind treaptă intermediară între aceștia și câmpia joasă a Timișului. Din punct de vedere geologic, este alcătuită din prundișuri cristaline, acoperite de argile roșii pleistocene. În partea de nord-vest a Câmpului Șumigului se înalță conul bazaltic Șumig, înalt de 198 m. În Câmpia Gătaiei au fost descoperite așezările neolitice târzii de la Folea, Berzovia, Dejan, Măureni, Moșnița, Ramna, Surducu Mare, Șoșdea, ș.a.

La nord-est de aceasta, cuprinsă între Dealurile Pogănișului la sud și râul Timiș la nord, se întinde Câmpia Lugoșului, pe care se află locuirile neolitice de la Silagiu, Jabăr, Lugoș, Boldur, ș.a.

În prelungirea acesteia, pe valea superioară a Begăi, între râul Bega și Dealurile Surducului se întinde Câmpia Făgetului. Deși deosebit de populată astăzi, în epoca pietrei șlefuite zona nu a fost locuită și, se pare - dată fiind lipsa descoperirilor - nici tranzitată.

A doua unitate este reprezentată de câmpia joasă, compusă din Câmpia Torontalului, Câmpia Timișului și Câmpia Moraviței. Din punct de vedere geologic, s-a format prin colmatarea părții sud-estice a lacului panonic, peste care s-au depus depozite loessoide, suprapuse de soluri cernoziomice. Datorită altitudinii reduse, în jur de 80 m, a nivelului ridicat al apelor freatice și amplitudinii reduse a nivelurilor piezometrice sunt favorizate inundațiile și menținerea apelor, care persistă pe teren perioade îndelungate.

În partea nordică a Câmpiei Timișului, în câmpia de divagare a Begăi, au existat mlaștini, astăzi secate în urma îndiguirilor. În sudul acesteia, între râurile Timiș și Bârzava, se află un număr relativ mare de lacuri și cursuri părăsite ale Timișului, pe malul cărora se înșiră majoritatea covârșitoare a locuirilor neolitice. O situație similară este întâlnită la sud, în treapta cea

mai joasă a acestei unități, cunoscută sub denumirea de Câmpia Moraviței. Aici, datorită aceluiași condiții, se constată fenomenul de băltire și formare a lăcoviștilor. Așezările sunt plasate pe malul fostelor brațe ale Bârzavei și al actualului Canal Italian.

În prelungirea câmpiei joase se întinde spre est, Culoarul Timișului - marcat de câmpia subcolinară la sud și Dealurile Lipovei la nord- care este format din luncile unite ale Timișului și Begăi. În cadrul acestei unități geografice s-au dezvoltat majoritatea locuirilor neolitice.

Aceste locuri au fost favorizate și de calitatea solurilor, care ofereau, printr-o fertilitate sporită, mijloace de subzistență superioare. Teritoriul Banatului cuprinde mai multe tipuri de soluri în funcție de condițiile de climă și vegetație, de etajarea reliefului și de influența apelor freatice. Dintre aceste tipuri, în zona de stepă și silvo-stepă, amintim cernoziomurile levigate sau gleizate, care se află în zona vestică, apoi la sud și sud-vest de Timișoara, între pârâul Lanca-Birda și Bârzava și la nord-est, între Behela și Apa Mare. Solurile brun-roșcate de pădure se întâlnesc în nordul Banatului, în Câmpia Vingăi, Dealurile Lipovei, culmile dealurilor de sub Munții Poiana Ruscăi, în depresiunea Almăjului și în M. Locvei, Dognecei și Arenișului. Pe lângă aceste tipuri, mai amintim solurile litomorfe, răspândite în zona calcaroasă Reșița-Moldova Nouă și, izolat, în M. Aninei și Locvei; solurile negre sau brune, slab humifere, argiloase compacte (smolnițe), care apar în Câmpia Gătaiei și Depresiunea Oraviței; solurile hidromorfe pseudogleice care ocupă terasele drenate dintre canalul Bega Veche și Timiș, Câmpia Gătaiei și în zona Buchin-Sacu și Oțelu Roșu; solurile aluviale, întâlnite în albia majoră și pe terasele joase ale principalelor râuri și, în cele din urmă, solurile argiloiluviale pseudogleice care apar doar în zona forestieră piemontană.

2. Hidrografia

Apa a constituit și constituie una dintre resursele naturale esențiale vieții omului. În epocile străvechi, toate așezările omenești sunt amplasate lângă sursele de apă, reprezentate de râuri și izvoare. Totodată, în urma activității de eroziune-sedimentare, râurile au creat terase și grinduri pe care s-au dezvoltat numeroase așezări.

Cel mai important curs de apă care mărginește Banatul este Dunărea, care încă din cele mai vechi timpuri a oferit omului mijloace de subzistență și comunicare. Totodată, zona Clisurii, prin microclimatul ei, prin fauna terestră și flora bogată, a constituit un cadru natural favorabil locuirilor din epoca neolitică.

Al doilea curs de apă ca importanță și mărime este Mureșul, pe valea căruia au fost vehiculate spre Transilvania o serie de influențe culturale sau

au penetrat chiar grupuri etnice, purtătoare a fazei C a culturii Vinča. Pe teritoriul Banatului sunt de o deosebită importanță fostele brațe ale acestui râu, Aranca și Galațca, care arondează numeroase așezări preistorice.

Cel mai mare râu din interiorul Banatului este Timișul, care are o lungime pe teritoriul țării de 241,21 km și un bazin hidrografic ce însumează 5248 km². Cursul inferior se caracterizează printr-o vale largă cu terase și o luncă a cărei pantă mică de scurgere a favorizat în timpul sezonului ploios inundațiile și dese schimbări ale cursului. De asemenea, în lunca Timișului și Begăi au existat, înainte de îndiguirile făcute în sec. XVIII-XX, o multitudine de brațe, care primeau sezonier, în timpul viiturilor, surplusul de ape din cele două râuri. Pe malul acestor brațe de inundație s-au dezvoltat așezări omenești încă din neoliticul timpuriu. Cei mai importanți afluenți ai Timișului sunt Bârzava, Bistra, Pogănișul, Timișana și Hidegul.

Un alt curs de apă important, care străbate Banatul, este Bega, ce însumează un bazin hidrografic de 2241 km². Înainte de regularizare, Bega curgea pe un traseu aflat la nord față de actualul curs, care astăzi poartă denumirea de Bega Veche. Această vale, puțin adâncă, este mărginită de terase joase, pe care, aproape la fiecare kilometru, se află urmele unei așezări omenești.

Alte râuri mai importante care străbat Banatul sunt Nera, Cerna și Carașul.

Pe lângă râuri, în zona de câmpie a Banatului există o serie de lacuri naturale. Acestea făceau parte din mlaștinile care acopereau o parte a câmpiei joase înainte de regularizarea Timișului și Begăi ca și a principalilor săi afluenți. Aceste mlaștini acopereau suprafețe mari din Câmpia Moraviței și Timișului, ca și între Mureș și Aranca, creând o faună și floră specifică. În aceste zone se grupează majoritatea așezărilor vinciene târzii, care se situează pe terase mai înalte sau pe movile naturale, care, datorită locuirii, primesc atributele unui tell.

3. Clima, vegetația, fauna

Banatul, prin poziția sa geografică și diversitatea reliefului oferă condiții climaterice specifice, care determină caracterul și compoziția vegetației și faunei. Trăsăturile majore ale climatului sunt determinate de circulația maselor de aer, de diferite origini, peste unitățile de relief. Astfel, în perioada de iarnă sunt frecvente masele de aer polar, care alternează cu cele polar maritime, determinate de ciclonii nord-atlantici. Uneori își fac simțită prezența și masele de aer maritim, aduse de anticiclonele Azorelor și cele dinspre Marea Mediterană, care determină încălziri bruște. Primăvara este

caracterizată de activitatea maselor de aer oceanic, pentru ca vara să predomină masele de aer tropical iar toamna, cele polar-maritime. Ca pondere, cea mai mare influență o au masele de aer maritim, apoi cele subtropicale dinspre Marea Mediterană și, în final, cele continentale dinspre est. Aceste mișcări de mase de aer determină trăsăturile majore ale climatului, dar pe fondul acestora, condițiile geografice specifice determină și o serie de aspecte locale, în funcție de treptele de relief: topoclimate de munte, de dealuri și de câmpie, fiecare cu nuanțe diferite: de culme, de pădure, de vale, de luncă, de crovuri, etc. Astfel, în cadrul acestor topoclimate, defileul Dunării este submediteranean, cu o temperatură medie anuală de 10-11°C, similară doar zonei de pustă din vestul Banatului, unde izoterma de 11°C poate fi urmărită la vest de linia Pustiniș, Giulvăz, Ciacova, Sculia. În restul zonei de câmpie și în zona dealurilor, temperatura medie anuală este de 10°C, iar pe măsură ce altitudinea crește, se constată o scădere a temperaturilor medii anuale, până la 4°C pe vârful Padeș (1378 m).

În concluzie, climatul din Banat este temperat continental, cu unele influențe mediteraneene, care a oferit condiții propice de viață comunităților omenești.

Condițiile climatice și de relief au determinat o vegetație variată, în funcție de trăsăturile majore și de particularitățile de topoclimat.

Astfel, în zona de stepă și silvo-stepă din câmpia joasă sunt caracteristice pădurile xerofile, din care astăzi s-au păstrat doar câteva pâlcuri, compuse din stejarul pedunculat și carpen. În aceste păduri există o floră ierboasă foarte bogată, întâlnită, parțial, și în luncile râurilor, dominată de iarba câmpului, pieptănarița, coada vulpii, firuța, lucerna sălbatică, diferite specii de trifoi, ș.a. Dintre arbori, în lunci, se remarcă prezența salciei și plopului.

În zona de deal se întâlnesc, în alternanță, păduri de fag cu păduri de gorun, iar alături de aceste specii se dezvoltă arbuști ca: mojdreanul, cărpinița, cornul, mărul pădureț, părul pădureț, ș.a. Etajul fagului determină aspectul general al pădurilor din Munții Banatului. Uneori este în amestec cu ulmul de munte, paltinul, iar în zonele înalte, cu bradul și molidul. Coniferele, la fel ca și fagul, coboară în zona Oraviței și Anina la altitudini mai mici de 400 m.

Zona alpină se caracterizează prin asociații de graminee în care predomină pajistile de păiuș roșu, țeposica, firuța, în care cresc garofițele de munte, smirdarul, ienupărul, afinul. La altitudinea de 1700-1800 m se remarcă prezența jnepenișului.

Într-o strânsă legătură cu factorii naturali și principalele trepte de relief se află și repartiția faunei. Astfel, lumea animală a pusteii este foarte variată, o pondere mare ocupând-o rozătoarele (popândăul, hârciogul), fiind urmate de păsări (dropia, rața sălbatică, lișița, prepelița, potârnichea) și mamifere

(cerbul, căpriorul, iepurele de câmp, mistrețul). În zonele de deal, fauna este reprezentată de căprior, cerb, lup, vulpe, iepure, porcul mistreț, ș.a. La acestea, în zona de munte se adaugă râsul și ursul.

Condițiile oferite de cursurile de apă au determinat și o zonare a faunei ihtiologice. În zonele de munte, apele sunt populate de păstrăv, lipan, moiagă și mreană, pentru ca în cursurile mijlocii ale râurilor să fie întâlnit scobarul, cleanul, mreana, porcușorul. Pe râurile din câmpie și în bălți apar specii caracteristice ca linul, țiparul, somnul, crapul, roșioară, ș.a. În Dunăre, vietuiesc și sturioni (cega, nisetru, păstrugă). Toate aceste bogății naturale, clima blândă, au favorizat locuirea acestui teritoriu încă din cele mai vechi timpuri, fiind totodată, și cadrul de evoluție al purtătorilor culturii Vinča, faza C.

ISTORICUL CERCETĂRILOR

Datorită poziției sale geografice deosebite și a numeroaselor bogății naturale de care dispune, Banatul a fost locuit încă din paleoliticul superior. Câmpiile fertile, brăzdate de râuri care în curgerea lor către Tisa sau Dunăre își domolesc apele, fauna bogată și diversă și o climă blândă au favorizat așezarea și dezvoltarea civilizațiilor agrar-păstorale ale epocii pietrei slefuite, unele dintre acestea de sorginte sudică.

Primele cercetări asupra civilizațiilor epocii neolitice sunt strâns legate de curentele de idei venite, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din centrul și vestul Europei, care au determinat o efervescentă spirituală și științifică, manifestată și prin apariția unor societăți cultural-științifice menite a răspândi cunoștințele în rândul unor mase de oameni cât mai largi și cât mai diverse. În acest cadru de idei și preocupări, în anul 1872, la Timișoara a luat naștere "Societatea de istorie și arheologie" care, pe fondul pasiunii pentru istorie a membrilor săi, și-a propus, printre altele, descoperirea și adunarea vestigiilor antichității și organizarea de săpături în locurile unde sunt necesare¹⁾. Ca urmare a activității laborioase a membrilor săi, direcționată spre scopurile propuse, din această perioadă datează primele descoperiri - publicate parțial în revista Societății, "Buletinul de istorie și arheologie" (Történelmi és Régészeti Értesítő) - ale unor materiale neolitice pe care astăzi le putem încadra în faza C a culturii Vinča sau în orizonturile contemporane.

Primele descoperiri de acest gen din Banat au fost realizate în anul 1863 de Teodor Baranovacki, directorul școlii din Zenta, care a observat pe suprafața unei movile, numită de localnici "Kremeniak", din hotarul localității Čoka, primele materiale arheologice²⁾.

Cel care face cunoscute aceste descoperiri este însă Jenő Szentkláray, care prin scrisoarea din 24 mai 1880 adresată lui Stefan Pontelly, secretarul Societății de istorie și arheologie din Timișoara, îl informează pe acesta despre rezultatele cercetărilor de teren pe care le-a efectuat împreună cu Francisc Varga³⁾. Se pare că răspunsul lui Pontelly a fost favorabil, deoarece în vara anului 1880 Szentkláray și Varga sapă în mai multe locuri afirmând că ar fi "putut strânge căruțe de cioburi". Totodată, ei au observat că această așezare este similară celei de la Boriaș⁴⁾.

După aceste cercetări, așezarea de la Kremeniak este vizitată de Gy. Dudas, Endre Orosz și Jenő Szentkláray care strâng materiale arheologice⁵⁾.

În anul 1905, un lot de "antichități" provenind de la Čoka sunt achiziționate de Muzeul Național Maghiar de la Budapesta⁶⁾.

Următoarele săpături au loc abia în anul 1904 și sunt conduse, din însărcinarea Muzeului din Budapesta de către Koloman Gubitza⁷⁾ care va publica în 1906 rezultatele cercetărilor sale⁸⁾.

Între 1907 și 1913 se desfășoară cercetările patronate de Muzeul din Szeged. Făcute sub îndrumarea lui Ferenc Mora⁹⁾, rezultatele acestora vor vedea lumina tiparului abia în anul 1960¹⁰⁾. Paralel, în anul 1908, au loc săpături întreprinse de Endre Orosz care a fost stipendiat de Muzeul din Timișoara¹¹⁾. Se pare însă că metodele folosite de Orosz nu au fost dintre cele mai științifice deoarece Ferenc Mora, într-o scrisoare adresată lui István Berkeszi, secretarul Societății, îi cere acestuia să sisteze săpăturile¹²⁾. Nu știm dacă aceasta a fost cauza reală a diferendelor dintre Orosz și Mora, dar o serie de fricțiuni determinate de concurența dintre cele două muzee reies din cartea poștala, datată în 3 august 1908, expediată de Orosz lui Berkeszi prin care îl informează că Muzeul din Szeged intenționează să întreprindă cercetări la Čoka și îi sugerează să se grăbească cu alocarea fondurilor¹³⁾.

În anul 1875, la sud-vest de Novi Bečej, pe locul numit "Pusta Boriaš", Jenő Szentkláray întreprinde la început cercetări de teren, apoi efectuează o săpătură ale cărei rezultate le va publica în 1877¹⁴⁾. O parte dintre obiectele descoperite vor fi trimise la Budapesta¹⁵⁾, iar altele vor intra, la 22 septembrie 1877, în inventarele muzeului timișorean¹⁶⁾. În anul 1880, un alt lot de materiale¹⁷⁾ va completa pe cele deja existente.

La sfârșitul secolului trecut, alte cercetări au fost întreprinse de Endre Orosz (1894-1895) și continuate la începutul secolului nostru, în anul 1903, de E. Orosz și I. Berkeszi¹⁸⁾.

O altă așezare care a fost descoperită și cercetată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea este și cea de la Temeș Kubin. De aici, în anul 1877 și - mai apoi - în 1879, muzeului din Timișoara i se donează piese ceramice și litice¹⁹⁾. Alte artefacte, dintre care se menționează o urnă, două vase și două mărgelile de lut, ajung la Muzeul Național din Budapesta²⁰⁾. În 1895, Antal Szmik primește, din același loc, două statuete fragmentare, lucrate din lut, arse la cenușiu și cărămiziu care - după descrierea lui Milleker²¹⁾ - ar putea aparține fazei Vinča C. Tot acum sunt descoperite alte trei statuete care în anul 1897 vor fi achiziționate de Muzeul din Vrșac²²⁾. Una dintre acestea²³⁾ se încadrează în canoanele tipologice ale fazelor târzii ale culturii Vinča. Un an mai târziu, în 1898, din însărcinarea Inspectoratului Național al Muzeelor și Bibliotecilor din Ungaria, Miske Kalman și Bella Lajos efectuează săpături la Temeș Kubin și Comloșu Mare. Piesele cele mai

importante care au fost descoperite sunt trimise la Budapesta, de unde, în anul 1908, o parte dintre acestea, în număr de 690, au fost expediate muzeului din Timișoara²⁴). Următoarele săpături în așezarea de la Temeș Kubin au loc abia după primul război mondial, în anul 1935, descoperindu-se cu acest prilej materiale pe care autorul cercetărilor, Felix (Bodog) Milleker, le găsește similare unor descoperiri de la Beșenova Veche și Cenad²⁵).

În vara anului 1882, în cadrul unui proiect de asanare a zonei mlăștinoase Vrșac-Alibunar, s-a descoperit o așezare preistorică la Potporanj. Cu acel prilej s-a constatat că stratul de cultură, (numit de Milleker "humus"), are o grosime de 1-1,2m, la baza sa fiind descoperite fragmente ceramice și resturi de oase. La 27 decembrie 1882, Bodog Milleker vizitează zona și observă ceramică răspândită pe o suprafață de 150 de pași²⁶), și revine aici în anii 1894 și 1910²⁷). În anul 1914, Milleker efectuează o săpătură ale cărei rezultate -completate și de alte descoperiri - vor fi publicate la sfârșitul deceniului al patrulea²⁸).

Tot în sudul Banatului, la Cristurul Sârbesc, Wagner Karoly descoperă, în primăvara anului 1888, o așezare străveche. Cu acest prilej și cu alte ocazii el colectează de la suprafața solului obiectele preistorice și, la cererea redacției revistei *Archeologiai Értésítő*, trimite o parte dintre ele la Budapesta²⁹). Aceste materiale vor fi prezentate și făcute cunoscute în data de 27 decembrie 1888 de către Posta Béla. Datorită importanței acestora, Muzeul Național Maghiar l-a delegat pe B. Milleker să cerceteze colecția lui Wagner³⁰). Cu această ocazie, Milleker observă și stratigrafia care ar avea după opinia sa trei straturi, bogate în material arheologic³¹).

Tot la sfârșitul secolului trecut, în zona deluroasă din estul Banatului, Gyula Halavats descoperă, în vara anului 1892, pe o înălțime aflată la nord-est de localitatea Zorlențu Mare o așezare preistorică³²).

În anul următor, cu ocazia construirii mausoleului familiei Mocioni, la Foeni sunt descoperite materiale preistorice³³).

Cu ocazia construcției digului Timișului care protejează satul Macedonia, în 1899, au fost descoperite pe malul stâng al râului, la adâncimea de 0,4 m, fragmente ceramice ornamentate cu benzi punctate încadrate de linii, unelte din piatră și artefacte din lut ars care au ajuns în colecțiile Muzeului Bănățean³⁴).

Anul 1893 a însemnat începutul unei noi perioade în activitatea de cercetare arheologică din Banat prin alegerea lui I. Berkeszi ca secretar al Societății de istorie și arheologie din Timișoara. El a inițiat o perioadă de colaborare rodnică cu Muzeul din Vrșac al cărui custode era Bodog (Felix) Milleker. Acesta din urmă a întreprins cercetări de teren de anvergură care au fost completate de săpături în zona Vrșatului, de amintitele cercetări de

la Cristurul Sârbesc și Potporanj, iar în perioada interbelică, în 1931, de cercetările de la Botoș³⁵).

În anul 1895, la Dinaș, cu ocazia lucrărilor de construcție a digurilor de protecție, lângă canalul Bega în locul numit "Casa albă" (Fehérház, weissen Hause) s-a descoperit o așezare neolitică. În următorii doi ani (1896 și 1897) peste 35 de obiecte au fost achiziționate de Muzeul Național Maghiar³⁶). Felix Milleker amintește de ornamente compuse din benzi punctate încadrate de linii, artefacte din piatră și os și vase bine arse cu analogii la Vrșac³⁷).

În aceeași perioadă, cercetarea zonei Sânnicolaul Mare, Cenad, Dudeștii Vechi (Beșenova Veche) se leagă nemijlocit de activitatea lui Gyula Kislegghi Nagy. Acesta, printr-o activitate laborioasă, dar daunătoare prin lipsa metodelor științifice de cercetare, semnalează și sapă mai multe teluri și tumuli din zonă, descoperind un bogat material arheologic care se eșalonează din neoliticul timpuriu până în evul mediu³⁸). Cele mai importante cercetări pentru perioada neoliticului târziu au fost cele efectuate pe teritoriul moșiei Bukova, aflată în apropierea drumului Sânnicolau Mare-Dudeștii Vechi, dar care aparținea cadastral de Cenad. Aici au fost descoperite, pe suprafața movilei III, materiale neolitice târzii³⁹).

În sudul Banatului, în primul deceniu al secolului nostru, începând cu anul 1908, Miloje M. Vasić inițiază primele săpături în tellul de la Vinča, deschizând o suprafață de 400 mp⁴⁰). Rezultatele acestor cercetări, deosebit de valoroase datorită metodei de săpătură folosită sunt publicate în deceniul al patrulea și vor sta la baza sistemelor cronologice ale culturii Vinča⁴¹).

După primul război mondial în Banatul românesc sunt efectuate o serie de cercetări arheologice care au condus la descoperirea unor materiale neolitice târzii.⁴²) Astfel, în anul 1931, Ioachim Miloia, directorul Muzeului Bănățean, întreprinde primele săpături în așezarea de la Parța⁴³), cunoscută încă din 1877⁴⁴). Aceste cercetări au scos la lumină o serie întreagă de obiecte care, din păcate, exceptându-le pe cele descoperite în "Casa Mare" și "Coliba Scheletului", nu beneficiază de precizări stratigrafice. După cel de-al doilea război mondial, cercetările sunt reluate de către Marius Moga, care susține mai multe campanii de săpături în 1945, 1949-1950, 1953⁴⁵) și, împreună cu O. Radu, în anul 1960 și 1963⁴⁶). Acest cercetător stabilește statigrafia așezării, deosebind trei niveluri numerotate cu cifre latine (I-III)⁴⁷). Datorită importanței materialelor descoperite, începând cu anul 1978, Gh. Lazarovici desfășoară o susținută campanie de cercetări, continuată și astăzi, care a condus la descoperiri remarcabile, chiar dacă ar fi să ne referim doar la planul și stratigrafia sitului și la edificiul de cult⁴⁸).

În perioada interbelică, alături de așezarea de la Parța sunt sondate, în anul 1939, de către M. Moga și așezările neolitice târzii situate în hotarul localității Cornești din punctele "Iugoslaveni" și "Ferma Reiter"⁴⁹).

După 1945, pe lângă cercetările de la Parța, M. Moga și O. Radu întreprind, în 1959 și 1976, săpături în așezarea de la Hodoni dezvelind cu acest prilej o locuință atribuită purtătorilor culturii Tisa și morminte medievale timpurii⁵⁰).

La începutul deceniului al șaptelea, împreună cu O. Răuț, M. Moga inițiază și săpăturile de la Zorlențu Mare, pe care, mai apoi, le va continua și extinde Gh. Lazarovici, cel care va și pune în circuitul științific o parte a materialelor descoperite⁵¹).

Tot în această perioadă de dezvoltare fără precedent a cercetărilor arheologice din Banat, (în anii 1962 și respectiv, 1970), O. Răuț, L. Groza și Gh. Lazarovici efectuează o serie de sondaje la Ruginosu care au contribuit la precizarea stratigrafiei verticale și orizontale⁵²).

În zona Dunării, la Liubcova, Eugen Comșa cercetează în perioada 1965-1967 o stațiune neolitică situată pe malul fluviului, în locul numit "Orniță". Aceste cercetări au fost publicate și au îmbogățit, pentru prima dată, cunoștințele noastre despre faza târzie a culturii Vinča din Banatul românesc⁵³). După o întrerupere de aproape două decenii, S.A. Luca reia săpăturile în anul 1985, continuându-le în 1987 și 1991⁵⁴).

În zona estică a Banatului, în aceeași perioadă, I. Stratan sondează așezarea de la Homojdia (1969)⁵⁵) și va iniția săpături la Sălbăgelu Vechi, continuate mai apoi de M. Moroz care va publica plastica în lut descoperită aici⁵⁶).

În deceniul al optulea sunt demarate la Chișoda Veche - unul dintre cele mai importante situri vinčiene târzii din nordul Banatului- cercetări de amploare care vor dura, timp de șase ani, până în 1981. În urma acestora, O. Radu precizează stratigrafia locuirilor și introduce în circuitul științific plastica scoasă la lumină cu acest prilej⁵⁷). Din păcate, datorită unor "organizări" ulterioare ale depozitului de arheologie a muzeului, la peste 80% din materialul ceramic nu i se mai cunoaște poziția stratigrafică.

În aceeași perioadă, în cadrul șantierului Parța, Gh. Lazarovici întreprinde un sondaj la tellul nr. 2 (sau Parța vest) unde - s-a spus atunci - din cei aproape trei metri de strat de cultură, doi metri de depuneri aparțin fazei C a culturii Vinča⁵⁸).

În ultimii zece ani în Banat au fost efectuate săpături de amploare în așezările vinčiene târzii de la Hodoni (1985-1992), Sănbăndrei (1992-1993), Parța, tell II (1992-1993), Sălbăgelu Vechi (1989) și Liubcova, "La Orniță".

Rezultatele acestor cercetări, în coroborare cu date mai vechi, au permis, în cele ce urmează, definirea conținutului fazei C a culturii Vinča, a aspectelor regionale din Banat, a relațiile dintre faza Vinča C și alte civilizații care s-au dezvoltat în zonele vecine și a rolului jucat de aceasta în geneză unor alte culturi.

NOTE

1. Kakucs 1977, 473.
2. Banner 1960, 4.
3. Pontelly 1880, 142.
4. Pontelly 1880, 142; Kislegghi Nagy 1911, 316.
5. Dudaş 1890, 356-357; Orosz 1897, 66-72; Kislegghi Nagy 1911, 316.
6. Kislegghi Nagy 1911, 316.
7. Banner 1960, 4-5; Milleker (1938, 65) menţionează 1906 ca anul cercetărilor lui Gubitza de la Coka.
8. Gubitza 1906, 446-448.
9. Banner 1960, 7; Milleker 1938, 65.
10. Banner 1960, 1 şi urm. Referiri despre materialele descoperite în cadrul acestor cercetări au fost făcute de Gyula Kislegghi Nagy (1911, 316) şi I. Tomorkeny (1913, 70-71).
11. Orosz 1912, 27-34; Milleker 1938, 65; Kakucs 1977, 476. Jannos Banner (1960, 6) consideră, eronat, că săpătura lui E. Orosz a fost efectuată în anul 1906. Din raportul de săpătură şi corespondenţă dintre Orosz şi Istvan Berkeszi, aflate în Arhiva Muzeului Banatului, dosar 1908, reiese foarte clar ca cercetările lui Orosz s-au desfăşurat în anul 1908.
12. Kakucs 1977, 476; Lazarovici 1979, 10.
13. Arhiva Muzeului Banatului, dosar 1908, luna august.
14. Szentklaray 1877, 149-162. El precizează stratigrafia, care are la bază un strat de gropi menajere suprapuse de vetre de foc. La 1 metru adâncime apar fragmente ceramice lucrate cu mâna (1877, 152).
15. Szentklaray 1877, 153.
16. În conformitate cu registrul vechi de inventar al Muzeului Banatului, numerele 178-180.
17. TRE 7/4, 1891, 11.
18. Milleker 1938a, 107; Kislegghi Nagy 1911, 322.
19. Milleker 1891, 32-33.
20. Milleker 1891, 33.
21. Milleker 1900, 62. Alte piese care au fost publicate (Kalman 1899, I/1, II, III) aparţin unui orizont Vinca C-D.
22. Milleker 1900, 62-63.
23. Milleker 1900, 63, Fig. I.
24. Berkeszi 1908, 140; Kislegghi Nagy 1911, 318; Kakucs 1977, 475.
25. Milleker 1938a, 108.
26. Milleker 1891, 41-42; 1938a, 120.
27. Milleker 1938a, 120.
28. Milleker 1938, 119 şi urm.
29. Milleker 1895, 10; Kislegghi Nagy 1911, 306.
30. Milleker 1895, 11.
31. Milleker 1895, 11-14; Kislegghi Nagy 1911, 306.
32. Milleker 1895, 32; 1897, 190.
33. Kislegghi Nagy 1911, 324.
34. Milleker 1891, 34; 1938, 114.
35. Milleker 1891, 55-56, 58, 65-66; 1893, 78-79, 83, 87-88, 92; 1895, 30-31; Kakucs 1977, 475.
36. Milleker 1897, 34; 1938, 114; Kislegghi Nagy 1911, 324.
37. Milleker 1938, 114.

38. Kisleghi Nagy 1911, 311-315.
39. Materiale inedite în Muzeul Banatului Timișoara.
40. Vasić 1910, 23-39; 1932, VII.
41. Vasić 1932; 1936a; 1936b; 1936c.
42. Holste 1939, 1-21; Miložić 1949a, 258-306; 1949b, Garašanin 1951; 1974; 1979; 1982; Korošec 1953, 39-46; Jovanović 1961, 9-20; Bregant 1968; Lazarovici 1973, 2 și urm.; 1977a; 1979, 76-77; 1981; Chapman 1981, 6-16.
43. Miloia 1931, 171-186; Lazarovici 1972, 3-4; 1979, 11.
44. Miltz 1877, 96; Berkeszi 1907, 55-57; Lazarovici 1972, 3-4.
45. Lazarovici 1972, 4; 1979, 11.
46. Radu-Resch-Germann 1974, 65, nota 1; Lazarovici 1972, 4; 1979, 11; 1991d, 50.
47. Lazarovici 1972, 4-5; 1979, 79.
48. Lazarovici 1982, 31-39; 1989, 149-174; 1991d, 50-54; Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 7-90.
49. Lazarovici 1979, 11, 193; 1991h, 74-77.
50. Moga 1964, 295; Moga-Radu 1977, 231 și urm.
51. Comșa-Răuț 1969; Lazarovici 1971, 22-23, 25, 26, 28; 1973, 31, 38-41, 46-48, 51-53; 1974, 55 și urm.; 1979, 78, 209-210; 1991m.
52. Lazarovici 1979, 206; 1991i, 81-84.
53. Comșa 1969, 11 și urm.
54. Luca 1985; 1989; 1991.
55. Lazarovici-Stratan 1973, 455 și urm.; Lazarovici 1979, 199.
56. Lazarovici 1977, 207; Moroz-Pop 1983a, 53; 1983b, 477; Lazarovici 1991k, 78-80.
57. Radu 1979.
58. Lazarovici 1979, 168; 1981a, 39; 1991f, 67.

SISTEME CRONOLOGICE ȘI EVOLUTIVE

Cercetările întreprinse de Miloje M. Vasić în tellul de la Vinča au condus la descoperirea uneia dintre cele mai mari și intense locuiri din perioada neoliticului mijlociu și târziu din sud-estul Europei. Metodele moderne de săpătură au permis cercetătorului sârb să surprindă poziția stratigrafică a materialelor scoase la lumină, iar publicarea exemplară a rezultatelor acestor cercetări¹⁾ a stat la baza analizelor tipologico-stilistice în urma cărora s-au născut sisteme care au etapizat evoluția culturală a așezării de la Vinča și a culturii Vinča.

În acest capitol ne propunem prezentarea opțiunii noastre pentru unul sau altul dintre sistemele concepute pentru a prezenta evoluția culturii Vinča. Prin această prismă, nu vom analiza acele sisteme care nu au avut o audiență deosebită, dar le vom menționa deoarece fac parte din istoricul problemei.

Încă de la primele concluzii, Miloje M. Vasić distingea două faze: Vinča I, care include straturile dintre 9,5 și 6 m și Vinča II, cuprinsă între adâncimile de 6 și 2,5 m.²⁾

Pe baza acestei împărțiri, G. Childe și O. Menghin dezvoltă sisteme proprii³⁾, asupra cărora nu intenționăm să stăruim deoarece acum țin doar de istoricul problemei, nedovedindu-și în timp viabilitatea.

În anul 1936, Vasić, perfecționându-și propriul sistem, publică o nouă împărțire a celor peste zece metri de depuneri distingând șase categorii stratigrafice astfel: I între 10,3 și 9 m, incluzând ceramica din bordeie; II între 9 și 8 m; III între 7,9 și 6 m; IV între 5,9 și 4 m; V între 3,9 și 2 m și VI 4 între 1,9 și 0 m.⁴⁾ Prin descrierea ceramicii și a celorlalte artefacte din cadrul acestor straturi, Vasić definește și trăsăturile caracteristice ale etapelor, trăsături care vor sta la baza sistemelor evolutive ulterioare.

Unul dintre aceste sisteme a fost creat de Fr. Holste care, pornind de la datele lui Vasić, distinge, după criteriile tipologice, cinci faze, notate cu litere de la A la E, după cum urmează: faza A care include descoperirile din nivelul bordeielor și din stratul cuprins între 9 și 8 m; faza B, între 8 și 7 m; faza C, între 7 și 5 m; faza D, între 5 și 3 m, incluzând și grupa de vase de la 2,98 sau 3,48 m; faza E care aparține perioadei post neolitice.⁵⁾ Acest sistem s-a bazat pe analiza ceramicii și a fost extins și

asupra descoperirilor din alte așezări, rămânând la temelia sistemelor ulterioare de etapizare cronologico-evolutivă a culturii Vinča.

Alături de Holste, cei mai importanți cercetători care s-au ocupat cu aceste probleme au fost Vladimir Miložčić și Milutin Garašanin. Aceștia au realizat sisteme cronologice viabile care au avut în vedere nu numai descoperirile de la Vinča, ci au definit mai exact fiecare etapă, luând în considerație toate vestigiile din întreaga arie de răspândire a culturii Vinča.

Vladimir Miložčić pornește analiza sa de la sistemul fundamentat de Holste și împarte cultura Vinča în patru faze, notate cu litere de la A la D, renunțând la faza E care reprezintă, așa cum am mai afirmat, descoperiri post vinčiene. Față de Holste, Miložčić definește mult mai exact conținutul fiecărei faze și divide faza B în două etape, B1, cuprinsă între 8 și 7,3 m și B2, între 7,3 și 6 m.⁶⁾ Faza C cuprinde nivelurile de la 5,8 la 4,5 m din așezarea eponimă, care se caracterizează prin următoarele: vasele au o culoare neagră cenușie, specia roșie - din ce în ce mai rară - dispare la sfârșitul etapei; castroanele au o formă bitronconică cu umăr ascuțit sau rotunjit, buza este evazată sau verticală; vasele cu profil "S" devin mai frecvente; amforele cu gura îngustă devin o trăsătură a acestei faze; ornamentele sunt compuse din pliseuri curboliniare și spiraliere, decoruri lustruite, incizii meandrice și spirale încrustate cu substanță albă; idolii nu au redat, de regulă, picioarele, acestea fiind înlocuite cu o "fustă", ochii sunt modelați plastic și marcați de incizii, apar idolii șezând și grupuri de mamă și copil; topoarele perforate devin frecvente; obsidiana devine rară și va dispărea din evantaiul materiilor prime din care se confecționau uneltele.⁷⁾ Sfârșitul acestei perioade, în zisă tranziție Vinča C-D, Miložčić a înclinat să o denumească etapa C2.⁸⁾ Aceasta este urmată de faza D care cuprinde depunerile aflate între adâncimile de 4,5 și 2,5 m.⁹⁾

Mergând pe aceiași linie, Dumitru Berciu, din rațiuni dictate de o mai fină cronologizare a culturilor Sălcuța și Gumelnița, împarte faza Vinča C în trei etape: C1, căreia îi corespund depunerile de la 6 la 5,5 m din așezarea eponimă, C2, cuprinsă între 5,5 și 5 m și C3, sau tranziție C-D, cuprinsă la Vinča între 5 și 4 m.¹⁰⁾ Pentru aceleași motive, Eugen Comșa preia împărțirea lui D. Berciu la care racordează și alte culturi din spațiul intra și extracarpatic.¹¹⁾

Un alt cercetător care aduce noi precizuni sistemului Holste-Miložčić este Stojan Dimitrijević, care împarte faza A în două etape, A1 și A2 și faza D în D1 și D2, definind și conținutul acestora.¹²⁾

În deceniul al optulea, Gh. Lazarovici, adâncind sistemul lui Miložčić, definește, pe baza cercetărilor de la Gornea, etapa A1, pe care o plasează înaintea etapei A1 a lui Dimitrijević.¹³⁾ Astfel, după ordonarea sa, faza Vinča A are trei etape numite A1, A2 și A3. Etapei A1 îi corespund o serie de descoperiri de la Vinča aflate la peste 9 m adâncime, dar majoritatea materialelor din așezarea eponimă, încadrate de Dimitrijević în faza A1,

corespund etapei A2 după Lazarovici, iar faza A2 este similară etapei A3.¹⁴⁾ Același cercetător analizează materialele vinčiene din Banat, încadrându-le în fazele acestei culturi, precizând totodată conținutul și trăsăturile fiecărei etape. Pentru descoperirile dintr-o serie de așezări aflate în involuție culturală, la granița dintre faza Vinča B și C, Gh. Lazarovici introduce termenul de B2/C, prin care numește materiale vinčiene ce păstrează, chiar dacă nu în totalitate, caracteristicile fazei B2, dar dăinuiesc în vremea fazei C.¹⁵⁾

Alte sisteme cronologice, cu o mai mare sau mai mică audiență în rândurile specialiștilor, au fost cele ale lui Borislav Jovanović, J. Korošec, Tatijana Bregant și Eugen Comșa.

B. Jovanović și J. Korošec au pornit analiza de la conținutul material al nivelurilor de locuire surprinse de către Vasić în așezarea eponimă și au considerat - idee metodologică valoroasă de altfel - ca un sistem cronologic trebuie să se bazeze pe materiale din complexe închise, restrângând analiza tipologică doar la acestea. Pe aceste baze, B. Jovanović a împărțit cultura Vinča în trei faze: faza veche, o fază de tranziție cuprinsă între 6 și 4,1 m și o fază târzie.¹⁶⁾

Pe aceași idee metodologică marșează și T. Bregant care folosind diviziunile stratigrafice ale lui Vasić, dezvoltă sistemul lui Korosec și utilizează și criteriile folosite de Holste și Miložčić. Pe aceste baze, cercetătoarea amintită împarte evoluția culturii Vinča în patru faze, numerotate cu cifre latine, dintre care faza a III-a corespunde fazei Vinča C.¹⁷⁾

Pentru Banat, Eugen Comșa, în urma săpăturilor de la Zorlențu Mare și Liubcova, definește fazele Zorlențu Mare, Ornița și Ornița vest, ultima coresponzând fazei Vinča C.¹⁸⁾

Alături de sistemul Holste-Miložčić, un alt sistem viabil a fost creat de Milutin Garašanin. Acesta a plecat de la constatarea că, în așezarea eponimă se petrece o schimbare importantă în jurul adâncimii de 6,5-6 m, când dispar anumite caracteristici și apar altele noi. Plecând de la acest considerent, Garašanin a împărțit evoluția culturii Vinča în două etape, etapa veche, pe care a denumit-o Vinča-Turdaș și cea nouă, Vinča-Pločnik.¹⁹⁾ Această periodizare a fost completată de alte descoperiri făcute ulterior care i-au permis lui Garašanin să-si perfecționeze propriul sistem. Astfel el divide faza Vinča-Turdaș în două etape: Vinča-Turdaș I, care corespunde fazei A la Miložčić și Vinča-Turdaș II, căreia îi aparțin materialele straturilor cuprinse între 8 și 6,5 m de la Vinča, deci etapelor B1 și o parte din B2 după Miložčić.²⁰⁾

Cea de-a doua etapă, Vinča-Pločnik este precedată de o fază de tranziție, numită faza Gradac, ale cărei elemente se regăsesc, după opinia lui Garašanin, parțial și la Vinča în depunerile cuprinse între 6 și 6,5 m, dar caracterizează descoperirile din varianta sud-moravă, în special prin materialul de la Gradac.²¹⁾

Ultima fază, cea clasică după periodizarea savantului sârb, este faza Vinča-Pločnik care a fost divizată în două etape, Vinča-Pločnik I, cuprinsă între 6 și 4,1 m, căreia îi corespunde faza C la Miložjčić, și Vinča-Pločnik II care a fost subîmpărțită pe baza inventarelor a două locuințe de la Vinča aflate la 4,1 m și respectiv 3,48 m, în IIa și IIB.²²⁾

La un studiu mai atent, care vizează caracteristicile fiecărei etape, se constată că cele două sisteme cronologice uzitează aceleași criterii tipologico-stilistice, deosebindu-se mai mult prin terminologie decât prin trăsăturile și conținutul fiecărei faze.

Totuși, sistemul lui Garașanin este mai general, incluzând, măcar terminologic, și aria turdășeană. Cercetările noi din Transilvania și, mai ales, reinterpretarea celor vechi - în special a celor de la Turdaș - au arătat că cele mai timpurii materiale din așezarea eponimă sunt sincrone fazei C a culturii Vinča.²³⁾ Acest fapt face improprie folosirea termenilor de Turdaș, Turdaș-Vinča și Vinča-Turdaș pentru descoperirile vinčiene de faza A și B din spațiul intracarpatic, iar numele de Turdaș, folosit după accepțiunea lui Garașanin la numirea fazelor vechi ale culturii Vinča, nu mai este indicat. Această observație - minoră de altfel - privind terminologia, nu goleşte de conținut etapele vechi ale culturii Vinča, așa cum au fost definite de M. Garașanin, etape care nu se deosebesc radical de cele din sistemul lui Miložjčić.

După cum am precizat la început, acest capitol, pe lângă prezentarea sistemelor evolutive ale culturii Vinča, își propune să prezinte opțiunea noastră pentru unul dintre acestea. Pentru cultura Vinča din Banat s-a încetățenit sistemul lui Miložjčić, îmbunătățit de Gh. Lazarovici, care a și ordonat descoperirile vinčiene care au existat până în 1979, anul redactării lucrării asupra neoliticului din Banat.²⁴⁾ Odată făcută, această periodizare s-a impus prin temeinicia argumentelor, iar introducerea altor sisteme ar complica și mai mult înțelegerea fenomenelor și ar îmbogății - într-un mod inutil - terminologia, și așa destul de "stufoasă", a neo-eneoliticului din România. Evident, acest fapt nu este un argument, noi preferând sistemul Miložjčić-Lazarovici pentru preciziunea sa. Astfel, pentru materialele din depunerile de la Vinča, cuprinse între 6 și 4,1 m, sistemul Garașanin folosește denumirea de Vinča-Pločnik I, fără alte subdiviziuni, pe când cel al lui Miložjčić împarte faza C, cuprinsă între aceleași adâncimi, în două etape, C1 și C2, care încadrează cel mai bine evoluția comunităților vinčiene târzii din Banat. Pentru aceasta vom folosi sistemul lui Miložjčić, cu dezvoltările ulterioare operate de Gh. Lazarovici. Plecând de la acesta, prin analiza materialelor vinčiene de faza C din Banatul românesc, într-o strânsă legătură cu descoperirile similare din spațiile geografice vecine, vom preciza și defini - lucru nerealizat până acum - trăsăturile și conținutul etapelor C1 și C2. Totodată, pornind de la aceleași descoperiri, vom defini caracteristicile

grupeii bănăţene şi a aspectelor zonale ale culturii Vinča, faza C. Pentru aceasta vom folosi şi termenul de Vinča B2/C, luat însă în sens cultural, pentru a designa acele comunităţi vinčiene, aflate în zona deluroasă a Banatului, care păstrează o parte a caracteristicilor fazei B2, dar sunt sincrone fazei Vinča C.

NOTE

1. Vasić 1932; 1936a; 1936b; 1936c.
2. Vasić 1911, 130.
3. Milojčić 1949a, 267; Lazarovici 1973, 26.
4. Vasić 1936c.
5. Holste 1939, 1 şi urm.
6. Milojčić 1949a, 267-278; 1949b, 71-81.
7. Milojčić 1949a, 278-280.
8. Milojčić 1949b, 73.
9. Milojčić 1949a, 280-282; 1949b, 77 precizează adâncimile de 4,5 şi 3 m.
10. Berciu 1961, 48-49, 90.
11. Comşa 1987, 36 şi urm.
12. Dimitrijevic 1969a, 48-51, 63; 1969b, 39 şi urm.
13. Lazarovici 1975, 13-14; 1977a, 22-24; 1977c, 68 şi urm.; 1979, 106-115; 1981, 172-176.
14. Lazarovici 1979, 76, Tabel 7.
15. Lazarovici 1977a, 26-27; 1979; 120-121; 1981, 180.
16. Jovanovic 1961, 19-20.
17. Bregant 1968.
18. Comşa 1965, 594; 1969, 15 şi urm; Comşa - Răuţ 1969, 12.
19. Garašanin 1951.
20. Garašanin 1973, 70 şi urm; 1979, 166-182; 1982, 118-129.
21. Garašanin 1979, 152, 174-175; 1982, 117, 125, 126. Materialele de la Gradac au fost publicate de Staljo (1955, 1972).
22. Garašanin 1979, 176-181.
23. Kalmar-Maxim 1991, 5; Draşovean 1993.
24. Lazarovici 1979, 70 şi urm., cu bibliografia.

FAZA C A CULTURII VINÇA ÎN BANATUL ROMÂNESC

1. Tipurile de așezări, stratigrafia, locuințele, sistemele de fortificație.

a. Tipurile de așezări și stratigrafia.

Cercetările arheologice, tributare stadiului actual, ne oferă detalii legate de tipurile de habitat și datele stratigrafice ale celor 15 locuiri vinčiene de faza C din Banatul românesc care au fost cercetate sistematic, sondate sau observate până în momentul redactării acestor rânduri. Le vom prezenta în cele ce urmează în ordine alfabetică.

Chișoda Veche. La sud de orașul Timișoara, lângă termocentrală, în stânga drumului Timișoara-Șag, la cca. 300 m. de acesta, se află o ridicătură de forma ovală, de 100 × 60 m, cu o înălțime de peste 3 m.¹⁾ Cercetările efectuate de O. Radu au constatat un strat de cultură gros de cca. 2 m. divizat în trei niveluri. Primul dintre acestea (I), relativ subțire, suprapune stratul steril din punct de vedere arheologic. Din acesta coboară, până la adâncimea de 3 m, gropile unor bordeie. Acest nivel, corespunzător primei locuiri Vinča C de aici, se găsește doar în zona centrală a tellului. Urmează un al doilea nivel (II) gros de cca. 1 m. care conține resturile unor locuințe de suprafață cu platforme masive din chirpici, ars, uneori, până la vitrifiere. Ultimul nivel, cel de-al treilea (III), gros de cca. 0,4 m, este cenușos și se întinde pe o mare suprafață, depășind perimetrul movilei. Toate aceste trei depuneri aparțin culturii Vinča, faza C.

Așezarea de la Chișoda Veche s-a dezvoltat pe o ridicătură naturală, care, mai apoi, s-a înălțat datorită depunerilor locuirilor vinčiene. Prin caracteristicile sale se încadrează în categoria siturilor de tip tell. Așezarea corespunzătoare nivelului II a fost protejată de un șanț de apărare.

Cornești. în anul 1939, M. Moga efectuează săpături în hotarul localității, în locurile de hotar numite "Iugosloveni" și "Ferma Reiter".²⁾

"Iugosloveni". Așezarea se află pe o terasă care mărginește spre stânga pârâul Lacului, în interiorul fortificației de pământ atribuită epocii bronzului.

Este o locuire de terasă și, la stadiul actual al cunoștințelor noastre, nefortificată.

Stratul de cultură, așa cum a remarcat M. Moga, atinge o grosime cuprinsă între 0,5 și 1,1 m, la baza acestuia, sub adâncimea de 0,4 m. fiind un nivel care aparține culturii Vinča, faza C.³⁾

“Ferma Reiter”, Cel de-al doilea punct cu descoperiri vinčiene aflat în hotarul satului, se află la nord-est de acesta. Este o așezare deschisă, cu o locuire de scurtă durată. Stratul de cultură este gros de cca. 0,2 m. și conține materiale ceramice vinčiene târzii, “tisoide” și Cultura Banatului.⁴⁾

Hodoni. La cca. 200 m. sud-est de sat, pe o terasă care mărginește la vest valca pârâului Iericici, M. Moga a descoperit o așezare neolitică.⁵⁾ Ca tip, aceasta se încadrează în categoria așezărilor de terasă, deschise. Cercetările întreprinse după 1985 au pus în evidență, între adâncimea de 0,45 și 0,55 m, un strat de culoare brun-gălbui din care au fost săpate gropile unor bordeie în care a fost descoperită ceramică vinčiană târzie. Acesta este suprapus de un strat brun-negru, gros de 0,2 m, care conține platformele și ruinele unor locuințe de suprafață atribuite - pe baza ceramicii - culturii Tisa, faza clasică.⁶⁾

Stratul vinčian este deranjat, în mare parte, de intervenții ulterioare, care se datorează, în special, lucrărilor de construcție a locuințelor de suprafață din stratul Tisa și, nu în ultimul rând, a telescopărilor de strat. Din aceste motive, în studiul nostru, vom analiza doar materialele care au fost descoperite în complexele de locuit, în condiții stratigrafice sigure.

Homojdia. La sud de sat, în locul numit “La Ivănanțu”, pe o pantă care coboară spre pârâul satului, I. Stratan a descoperit o așezare neolitică.⁷⁾ Aceasta se încadrează în categoria așezărilor de terasă, deschise.

Cercetările efectuate au pus în evidență, la adâncimea de 0,4 m, un singur nivel de călcare cu ruinele unei locuințe de suprafață⁸⁾, care, prin materialele descoperite, aparține orizontului Vinča B2/C.⁹⁾

Honorici. Așezarea neolitică se găsește pe o terasă înaltă aflată la cca. 1 km. sud-vest de sat, care mărginește la vest pârâul Lupoaiu.¹⁰⁾ Din cercetările noastre de teren, la suprafața solului au apărut bucăți de chirpici -unele masive- care provin de la locuințe. Într-o ruptură a marginii estice a terasei pe care este situată locuirea, s-a putut observa un singur strat de cultură cu o grosime de cca. 0,3 m.

Jabăr. Așezarea din punctul “Cotună” se afla în interfluviul Timiș-Bega și se încadrează în categoria așezărilor plane, deschise.

Materialele descoperite cu ocazia unei săpături de salvare presupun două niveluri, dintre care ultimul, conține ceramică și plastică vinčiană tipică pentru orizonturile târzii.¹¹⁾

Liubcova. Așezarea neolitică se întinde pe terasă mijlocie a Dunării, împărțită de o depresiune în două zone, numite, după orientarea din teren, Ornița est și Ornița vest. Ca tip, face parte din grupa așezărilor de terasă, deschise.

În urma cercetărilor întreprinse, E. Comșa a precizat că locuirea neolitică are patru niveluri care denotă o locuire mai intensă în perioada veche, când așezarea s-a extins pe toată suprafața estică a terasei.¹²⁾ Mai târziu, afirmă cercetătorul amintit, suprafața locuită s-a restrâns numai la zona de vest a terasei, precizând pe baza analizei ceramicii, că primele trei niveluri aparțin fazei Ornița, iar ultimul, atestat în zona de vest a sitului, fazei Ornița vest.¹³⁾

În urma noilor săpături de la Liubcova, S.A. Luca precizează cinci niveluri, dintre care nivelurile IV și V aparțin culturii Vinča, fazele A și B, iar ultimele două (II-I) corespund locuirilor Vinča C.¹⁴⁾

Parța, tell 1 (Parța est). Așezarea neolitică se află pe un grind, înconjurat de foste brațe ale Timișului, pe care locuirile succesive l-au înălțat, atribuindu-i așezării caracterul de tell. Aici, cercetările nu au surprins un nivel vinčian târziu, ci doar materiale neolitice târzii. Dintre acestea menționăm descoperirea în S 9, deasupra dărâmurilor edificiilor P 35 și P 36 și sub nivelul Tiszapolgár¹⁵⁾ - într-un hiatus stratigrafic cuprins între această cultură și stratul corespunzător Culturii Banatului, faza IIC¹⁶⁾ - a două fragmente ceramice Petrești¹⁷⁾ A/Grupul Foeni și, fără legătură cu acestea, în același context stratigrafic, a mai multor materiale ceramice Vinča C. Acestea din urmă sunt documentate mai clar în S 10, aflată la nordul tellului. Ele ilustrează, se pare, o foarte scurtă locuire Vinča C, sau - deoarece materialele vinčiene târzii apar asociate cu altele care aparțin Culturii Banatului IIIA¹⁸⁾ - pot fi importuri. Suntem siguri că extinderea săpăturilor vor lămuri această problemă.

Parța, tell 2 (Parța vest). Așezarea, situată la vest de așezarea 1, se află pe o zonă mai înaltă care este înconjurată de foste brațe ale râului Timiș. Este o așezare de tip tell care s-a dezvoltat pe un grind.

În anul 1979, în urma sondajului efectuat, s-a considerat că stratul de cultură vinčian de faza C are o grosime de cca. 2 m.¹⁹⁾ În acesta au fost precizate două niveluri de locuire, unul la 1-1,2 m, iar celălalt, la 1,4 m.²⁰⁾

Cercetările, reluate în anul 1992 prin deschiderea unei suprafețe de 10×10m în imediata apropiere a sondajului din 1979, au precizat cu claritate faptul că stratul de cultură vinčian nu are o grosime de 2 metri, cele mai de sus vestigii care aparțin acestei culturi sunt legate de nivelul de calcare aflat la adâncimea de 1 m. Deasupra acestuia se află depuneri care aparțin locuirii Petrești/Grupul Foeni. Această confuzie a fost posibilă datorită dificultăților existente la acea dată de a disocia ceramică nepictată a culturii Petrești din Banat de cea vinčiană târzie.

Cercetările noastre de teren au scos în evidență și existența unei stratigrafii orizontale, în sensul că, spre partea de sud a tellului au fost descoperite la suprafață materiale Bucovăț târziu și "tisoide" care nu au apărut în săpăturile din 1979 și 1992-1993.

Ruginosu. Așezarea se află pe o înălțime care domină împrejurimile și se încadrează în categoria așezărilor de terasă, deschise. Cercetările efectuate au surprins, în zona centrală a sitului, un strat de cultură gros de cca. 0,4-1,2 m²¹⁾, divizat în două niveluri. Nivelul superior aparține unui orizont vinčian târziu, la care - în stratigrafie orizontală - se adaugă și alte locuiri care nu au putut fi precizate.²²⁾

Sălbăgelu Vechi. Așezarea este situată pe un platou aflat într-o zonă colinară, puțin înaltă, care flanchează la sud valea Timișului. Așezarea face parte din categoria locuirilor de terasă, deschise.

Cercetările efectuate în mai multe zone ale platoului au evidențiat un strat de cultură cu o grosime cuprinsă între 0,8 m, în zona centrală și 0,5 m, spre periferie.²³⁾ Acesta este împărțit în două niveluri. Primul, cel mai vechi, între 0,8 și 0,5-0,6 m, suprapune stratul virgin în care coboară gropile unor bordeie. Următorul nivel, cel superior, gros de cca. 0,3 m, conține platformele și ruinele unor locuințe de suprafață.²⁴⁾ Din punct de vedere cultural, cele două niveluri aparțin culturii Vinča, faza C.

Sânandrei. Așezarea neolitică este situată la sud de sat pe o ridicătură naturală, supraînălțată datorită depunerilor arheologice, având un diametru de cca. 150 m, care este înconjurată de foste brațe ale râului Bega, astăzi canalizate. Este o așezare de tip tell, cu un strat de cultură gros de 2 m, divizat în cinci niveluri, dintre care nivelurile 2, 3 și 4, cuprinse între adâncimea de 0,4 și 0,9 m, aparțin locuirilor vinčiene târziu (faza C). La suprafața solului, provenind dintr-un nivel distrus, au fost descoperite materiale ceramice decorate cu incizii în meandru care pot fi încadrate în cultura Tisa, faza clasică.

Unip. Așezarea se află pe prima terasă care mărginește la sud-est râul Timiș. Face parte din categoria așezărilor de terasă, deschise.

La răzuirea tăluzului unui canal de drenare care străbate terasa, au putut fi observate mai multe niveluri, dintre care nivelurile B și C conțin materiale apreciate drept Vinča A²⁵⁾, care, în realitate aparțin culturii Petrești.²⁶⁾ Este însă evident că secvența stratigrafico-culturală nu este reală, chiar dacă ar fi să luăm în considerare numai faptul că nivelul corespunzător locuirii Starčevo-Criș, notat cu sigla E, suprapune nivelurile atribuite neoliticului târziu.²⁷⁾

În cadrul cercetărilor noastre de teren au fost descoperite, în aceeași zonă a canalului, atât materiale Petrești cât și ceramică care aparține unui orizont vinčian târziu, fără a putea preciza poziția stratigrafică a acestora.

Zorlențu Mare. Așezările neolitice se grupează în zona numită “Codru”, care include mai multe puncte aflate pe terasele unor dealuri sau pe vârfurile acestora.²⁸⁾

Locuirea începe pe dealul “Icreliște” și are, așa cum s-a constatat în timpul cercetărilor din 1962-1964, trei niveluri notate cu cifre romane (I-III). Ulterior, în urma săpăturilor din 1973-1975, Gh. Lazarovici surprinde șapte niveluri de locuire, notate cu cifre arabe, dintre care, cel mai vechi, al șaptelea, este discontinuu.²⁹⁾ Același cercetător stabilește corespondențele acestor niveluri cu cele precizate anterior de săpăturile din 1962-1964, arătând că nivelului III îi corespunde nivelurile 1 și 2, iar acestea aparțin fenomenelor de “retardare” culturală numit B2/C care sunt sincrone culturii Vinča, faza C.³⁰⁾ La acest palier stratigrafic și orizont cronologic se petrece un fenomen de “roire”, fiind ocupate vârfurile unor dealuri și terase ale acestora, în punctele “Dealul Giurii”, “Negrușa”, “Sălașul lui Momac”, “Obârșia Alunișului”.³¹⁾

Din cele prezentate mai sus desprindem faptul că purtătorii culturii Vinča, faza C și-au durat așezările atât în zona de câmpie, cât și în partea deluroasă a Banatului. În zona de câmpie, locuirile sunt în apropierea cursurilor de apă, fiind dispuse pe terasele joase care mărginesc râurile Timiș și Bega sau a fostelor brațe ale acestora (Chișoda Veche, Jabăr, Parța, Sănandrei, Unip) și au, în majoritate, caracterul de tell. Acestea sunt urmate de așezările plasate în zona de câmpie înaltă care se găsesc pe terase de înălțime medie care flanchează cursuri de apă (Cornești, Hodoni, Sălbăgelu Vechi). Stratul de cultură al acestor locuiri nu depășește grosimea de 1 m, iar absența unei microstratigrafii ne împiedică să le atribuim un caracter dinamic. În zona deluroasă din estul Banatului, purtătorii culturii Vinča au preferat terasele înalte și culmile unor dealuri (Honorici, Homojdia, Ruginosu, Zorlențu Mare), dar, la fel ca și pentru așezările din zona de câmpie înaltă, dinamismul de locuire de tip tell lipsește, sau se exprimă prin fenomene de roire (Zorlențu Mare).

b. Locuințele purtătorilor fazei C a culturii Vinča

Cercetările efectuate într-o serie de așezări din Banatul românesc au evidențiat faptul că purtătorii culturii Vinča, faza C au locuit atât în bordeie cât și în locuințe de suprafață. La acest stadiu al cercetărilor nu putem afirma faptul că au fost preferate unul dintre aceste tipuri, dar, de regulă, locuirile din zona de câmpie joasă și, în parte, în câmpia înaltă și regiunea deluroasă, încep cu bordeie.

Astfel, la Chișoda Veche, nivelul cel mai vechi (I) este caracterizat prin bordeie de mari dimensiuni. Acestea sunt de formă ovală sau circulară și au o adâncime - măsurată de la nivelul de călcare - de până la 1 m. Marginile gropilor sunt săpate oblic, iar diametrul lor este cuprins între 1,5

și 2,5 m. În interior nu au fost surprinse vetre propriu-zise, dar s-au putut constata, de regulă spre marginea gropii, amenajări pe care s-a descoperit cenușă. Cercetările nu au constatat gropile unor stâlpi și nici ai parilor care compuneau șarpantele.

În așezarea vinčiană de la Hodoni, bordeiul era tipul preferat de locuință, fiind cercetate până în prezent un număr de 12 asemenea complexe de locuit. Acestea sunt de formă circulară sau ovală, cu un diametru cuprins între 2 și 2,4 m. și o adâncime de 0,8-1,5 m.³²⁾ Marginile gropilor coboară, de regulă brusc, dar la bordeiele nr. 1, 4, 7, 12, 16 și 21 se observă o margine care se adâncește treptat și constituie, după părerea noastră, intrarea în bordei, la gropile nr. 1, 4, 7, 12 și 21 constatându-se chiar existența unor trepte săpate în lutul galben.

Cu toată meticulozitatea cercetărilor, nu au fost surprinse gropile unor stâlpi sau pari care ar fi putut compune acoperișul. De asemenea, nu au fost descoperite vetre de foc ci, la fel ca și la Chișoda Veche, doar zone în care pe baza existenței cenușei, putem presupune că a funcționat o amenajare cu rol similar.

La Liubcova, din nivelul al doilea de locuire (II) au fost săpate gropi foarte adânci care "distrug nivelul III, IV și, uneori, ajung în steril". Acestea au fost explicate de către descoperitor ca fiind gropi "ce par a fi făcute în vederea căutării materiei prime necesare fabricării ceramicii".³³⁾

Deoarece materia primă pentru confecționarea vaselor este lutul - pământul din stratul de cultură fiind impropriu pentru aceasta - considerăm că, cel puțin o parte dintre gropi, cele care nu ajung la stratul steril, pot fi considerate ca fiind gropile unor bordeie. Ipoteza noastră este cu atât mai veridică cu cât în nivelul II nu au fost descoperite, până acum, complexe de locuit. Probabil o săpătură de suprafață va furniza date mai complete despre aceste gropi și, în primul rând, asupra utilității lor.

În nivelul I, în partea să inferioară, au fost descoperite locuințe semiadâncite, care au o suprastructură din lemn. În interiorul acestora există câte o vatră de foc cu mai multe niveluri de refacere. Acest tip de locuință este întâlnit în zona sudică a așezării.³⁴⁾

La Sălbăgelu Vechi, locuirea vinčiană târzie începe cu bordeie. Acestea sunt de formă ovală, cu un diametru de 2 m. (în secțiunea X), 2,5 m (în secțiunea XII) și 3,5 m (în secțiunea IV), care se adâncesc până la 1,5 m. Nu au fost surprinse gropi de stâlpi sau amenajări interioare.³⁵⁾

În așezarea de la Zorlențu Mare - "Icreliște", în nivelul 2 s-au descoperit trei gropi de formă ovală, cu dimensiunile de 1,7×1,6 m; 1,7×1,75 m și 1,4×1,75 m. În interiorul uneia dintre aceste gropi au fost surprinse gropile unor stâlpi care susțineau acoperișul, iar la interior au putut fi constatate și gropile în care erau introduse șarpantele.³⁶⁾

Pentru aria vinčiană târzie, bordeiele sunt mai puțin folosite, o pondere mai mare ocupând-o locuințele de suprafață.

La Chișoda Veche, în nivelurile II și III, au fost descoperite numai locuințe de suprafață. În nivelul II, locuințele sunt de formă rectangulară, cu dimensiunile cuprinse între 4 și 6 m în lungime și 2 și 3 în lățime. Podinele caselor au o grosime de cca. 0,2 m, marginile acestora nefiind prea ferm conturate. Cercetările nu au evidențiat prezența gropilor de stâlpi sau a unor șanțuri de fundație. Deși nu mai putem ști dacă podinele aveau o substrucție de bârne și pari - condiție *sine qua non* a unei podine suspendate - absența gropilor de stâlpi și a șanțurilor de fundație ne conduc la concluzia că locuințele aveau talpă de lemn pe care, prin metoda legăturilor cu fibre vegetale și a îmbinărilor -procedeu documentat în așezarea petreșteană de la Foeni³⁷⁾ - se înalță structura de rezistență a pereților. Aceasta era, probabil, fixată cu bârne transversale care legau cei doi pereți aflați pe lungimea edificiului pe care se prindeau șarpantele. Faptul că la Chișoda Veche, în nivelul II și, mai ales în ultimul (III), au fost descoperite puține bucăți de chirpici care ar fi putut proveni din fățuială pereților, ne sugerează ideea că structura de rezistență a acestora era făcută din trunchiuri despicate, strâns adosate, pe care se punea un strat relativ subțire - care nu s-a păstrat foarte bine - de pomosteală. La această concluzie ne conduce și descoperirea în zona locuințelor a unor cantități mari de cenușe și, totodată, arderea intensă - uneori până la vitrifiere - a podinei și a obiectelor de inventar aflate în interior.

În nivelul al treilea (III), locuințele de suprafață se reduc ca dimensiuni, luând aspectul unor colibe. Nu au mai fost descoperite podine amenajate și, la fel ca în nivelul II, nu sunt gropi de stâlpi sau șanțuri de fundație, existența unui complex de locuit fiind constatată doar prin prezența unei cantități mari de cenușe, a unui sol mai roșiatic și a materialelor ceramice și chirpicului supraars.

Aceeași observație privind cantitatea mare de lemn folosit la construirea locuințelor s-a făcut și la Homojdia. Aici, cercetările au relevat faptul că pereții erau făcuți din pari și nuiiele peste care s-a aplicat o fățuială de lut care a ars până la vitrifiere.

O constatare similară a fost făcută și cu prilejul cercetărilor de teren efectuate la Honorici.³⁸⁾ La suprafața solului s-a putut observa poziționarea locuințelor, care este sugerată de comasarea bucăților de chirpici, fragmentelor ceramice și a cenușei. Acestea sunt, de cele mai multe ori, vitrificate. Datorită caracterului perieghetic al cercetărilor nu putem furniza mai multe detalii legate de modul de construcție, forma și dimensiunile acestora.

În așezarea de la Liubcova, în nivelurile corespunzătoare locuirii Vinča C au fost descoperite, alături de locuințe semiadâncite și locuințe de suprafață. Eugen Comșa, tratând locuințele de la Liubcova, menționează că resturile acestora au forme neregulate, sunt puțin întinse și puțin consistente.³⁹⁾ S.A. Luca, în contextul publicării parțiale a rezultatelor cercetărilor proprii, prezintă o locuință cu etaj care aparține de nivelul I. Parterul acesteia,

afirmă descoperitorul, era folosit pentru diferite îndeletniciri ca torsul, râșnitul, ș.a., iar la partea superioară se dormea. Peste aceasta din urmă s-au descoperit o serie de greutăți din piatră care, după opinia colegului menționat, erau puse, perechi, spre a stabili acoperișul.⁴⁰⁾ Acest lucru nu este un fapt singular, în arealul bănățean fiind descoperite în zona unor locuințe și alte asemenea greutăți - unele din lut ars - care legate de coamă, peste acoperișul din trestie, îl fixau și împiedicau distrugerea acestuia în cazul unor vânturi puternice.⁴¹⁾

La Parța, tell 2, cercetările au pus în evidență numai locuințe de suprafață.⁴²⁾ Acestea au putut fi constatate prin prezența, nu prea abundentă, a chirpiciului vitrifiat aflat în zone unde se găsesc vetre de foc și multă cenușă. Vetrele, cu trei straturi succesive de refacere, sunt bine arse și au o formă rotundă. Spre margini arderea este din ce în ce mai slabă, astfel încât fățuiala se pierde într-o zonă cu multă cenușă și pământ prăfos de culoare maronie. Acest ultim aspect ne duce la concluzia că locuințele nu au avut o podină amenajată, fățuită.

Resturile care provin de la pereți sunt, așa cum am mai arătat, puțin numeroase. Acestea sunt fățuite, iar la interior păstrează impresiunile fibrelor lemnoase ale unor bârne despicate. Nu au fost surprinse gropi de stâlpi sau șanțuri de fundație, ceea ce ne duce la concluzia că aceste locuințe erau construite pe talpă de lemn. În lipsa detaliilor mai sus-menționate, ne este dificil a preciza forma, dimensiunile și orientarea caselor.

Cantitatea mare de cenușă descoperită, vitrifierea pomostelii pereților ca și impresiunile unor bârne groase, despicate, păstrate de aceasta ne determină să credem că aceste locuințe înglobau, ca material de construcție, o mare cantitate de lemn.

O situație similară a fost întâlnită în așezarea de la Sâna Andrei. În nivelurile corespunzătoare locuirilor Vinča C, vetrele de foc nu au fost construite pe o podină amenajată, iar bucățile de chirpici - răspândite fără o logică anume - sunt amestecate cu multă cenușă. Ca și în alte cazuri lipsesc gropile de stâlpi și șanțurile de fundație.

La Ruginosu, în nivelul superior (II), cercetările au scos la lumină locuințe de suprafață. Acestea, niște colibe după opinia descoperitorului, își manifestă prezența printr-o mare cantitate de chirpici care provine din fățuiala pereților.⁴³⁾

Locuirea de la Zorlențu Mare, nivelul III se caracterizează prin locuințe de suprafață de dimensiuni cuprinse între 3×3,5 m (niv. I)⁴⁴⁾ și 4×4 m (P1), 2×3,75 m (P2), 2,5×4,25 m (P3) și 2×4 m în nivelul 2.⁴⁵⁾ Acestea au o formă rectangulară și sunt orientate NE-SV. Peretele propriu-zis era susținut de o structură de rezistență compusă din stâlpi și împletitură de nuiele care erau fixate în șanțuri de fundație și gropi.

Locuințe de suprafață au fost descoperite și în nivelul superior de la Sălbăgelu Vechi. Nici aici nu au fost constatate podine, gropi de stâlpi și șanțuri de fundație.⁴⁶⁾

Concluzionând, purtătorii culturii Vinča, care au trăit în Banat au folosit ca locuință atât bordeiul cât și locuința de suprafață.

Opțiunea pentru bordeie, constatată în primele niveluri ale unor așezări, se datorește necesității de a avea un adăpost - care le era necesar în perioadă imediat următoare stabilirii într-un loc - pentru ca după un anumit timp, de obicei nu prea lung așa cum poate fi constatat din stratigrafia din interiorul gropilor, să-și doreze locuințe de suprafață care le ofereau un confort superior.

Bordeiele, de formă ovală sau circulară, aveau, uneori, intrări amenajate, în unele cazuri chiar trepte săpate în lutul galben. La Hodoni, intrarea în bordeie era orientată spre răsărit, deoarece și astăzi vânturile dominante din perioada rece suflă dinspre nord-vest, iar vara, majoritatea furtunilor - frecvente în Banat - vin din sectorul vestic.

În majoritatea gropilor de bordeie au fost surprinse vetre neamenajate, fără fățuială, care nu prezintă o ardere deosebită a pământului. Acest lucru se poate explica prin faptul că, la dimensiunile relativ reduse ale gropilor - care au un volum de cca. 4 mc. - un foc prea puternic, datorită temperaturii degajate, ar fi făcut imposibilă locuirea. Pe de altă parte, datorită aceleiași cauze, acoperișul care era confecționat din material ușor inflamabil (trestie, crengi etc.), ar fi luat foc. Datorită acestor rațiuni credem că focul avea dimensiuni reduse, fiind întreținut cu materii care nu degaja flacără mare sau ard mocnit (cantitate mică de crengi, iască, sau chiar bălegar). În aceste condiții, arheologic se poate constata, uneori, doar o zonă cu un strat subțire de cenușă.

Locuințele de suprafață se încadrează în două categorii:

a) construite pe talpă de lemn. În acest caz distingem două tipuri: unul în care podina este amenajată și, un altul, fără podină lutuită. Aceste două tipuri sunt răspândite într-o serie de așezări aflate la câmpie, (Chișoda Veche, Parța II, Sănandrei) sau în valea Dunării (Liubcova).

b) cu fundație și elevație susținută de stâlpi fixați în gropi. Locuințele din această categorie sunt întâlnite în zona deluroasă (Ruginosu, Zorlențu Mare, poate Homojdia).

Aceste două categorii de locuințe se caracterizează din punct de vedere arheologic prin prezența sporadică a chirpiciului care provine din pereți (excepție Ruginosu), prin cantitatea mare de cenușă descoperită, prin vitrifierea chirpiciului și a artefactelor aflate în interior. Aceste constatări ne îndreptătesc să credem că pereții caselor erau făcuți - așa cum arată impresiunile păstrate pe fățuieli - din trunchiuri despicate și pari, strâns adosați, pe care s-a lipit un strat subțire de lut, care s-a distrus în mare parte.

Privitor la tehnica de construcție a locuințelor pe talpă, datele de care dispunem, datorită distrugerii marginilor podinei sau a absenței acesteia, sunt mai mult decât lacunare. Totuși, pe baza unor atente observații făcute în același areal, la Foeni, într-o așezare care aparține purtătorilor culturii Petrești/grup Foeni, contemporană fazei C a culturii Vinča, putem să ne facem o imagine asupra câtorva detalii tehnice de construcție. Astfel, construcția începea prin montarea structurii de rezistență a podinei, compusă din bârne despicate - așezate de regulă pe laturile scurte - în alternanță cu pari, pe care, prin tehnica îmbinărilor, a legăturilor cu fibre vegetale și a împletiturilor, se rigidiza talpa. În paralel cu fixarea tălpilor, se rigidizează și stâlpii din colțuri și de pe laturi care vor susține acoperisul. Aceștia, în așezarea de la Foeni, aveau o elevație de cca. 1 m, după cum ne sugerează dărâmurile pereților, restul de spațiu locuibil fiind câștigat de unghiul ascuțit format la coamă de cele două ape ale acoperișului. Evident, acest exemplu nu trebuie absolutizat și extins fără rezerve asupra tehnicilor de construcție ale vinčienilor de faza C, dar foarte multe observații de săpătură converg spre această tehnică. Pentru așezările vinčiene, nu ne este prea clară modalitatea de fixare de talpă a loazbelor pereților, formate, așa cum am mai precizat din trunchiuri despicate și pari și nici nu ne putem pronunța, fără serioase rezerve, asupra caracteristicilor tălpoaielor. Rămâne, oricum, în sarcina cercetărilor viitoare de a preciza aceste lucruri, fără de care imaginea noastră despre meșteșugurile vinčienilor este departe de a fi cea reală.

c. Sisteme de fortificație.

Cercetările arheologice efectuate într-o serie de stațiuni vinčiene târzii din Banat au cunoscut, cu mici excepții, o extindere limitată, de regulă, la zona centrală a așezărilor. Această modalitate de a aborda cercetarea unui sit ne-a privat de foarte multe informații și detalii privind sistemele de fortificație, aflate, de obicei, la marginea așezărilor.

În zona supusă atenției noastre, singura locuire protejată de amenajări de fortificație este cea de la Chișoda Veche. Aici, în secțiunile nr. 5 și 6 a fost surprins, în partea de nord și nord-est a tellului, un șanț de apărare. Acesta, cu un profil triunghiular, are o adâncime, măsurată de la nivelul actual, de 3,5 m, o deschidere la coronament de 6,8 m, iar în partea inferioară se îngustează la 0,5 m. La interior, nu a fost constatăată existența valului sau a altor elemente de fortificație (palisadă). Absența valului cât și a oricăror indicii de împrăștiere a pământului scos cu ocazia săpării șanțului au determinat-o pe autoarea cercetărilor să considere că lutul excavat cu acel prilej a fost folosit la construirea locuințelor sau modelarea ceramicii.

Pământul de umplură al șanțului conține, la partea inferioară, cenușă, chirpici și materiale ceramice, iar în secțiunea nr. 5, multă cenușă și

cărbune, care formează un strat gros de 0,5 m, dispus oblic și adiacent taluzului aflat spre interiorul zonei apărate. Peste acesta este un strat care denotă o umplere lentă, în care au fost descoperite materiale ceramice tipice pentru nivelul superior (III). Deoarece nivelul II se caracterizează prin locuințe cu platforme groase și chirpici ceva mai masiv, materialele din șanț au corespondente tipologice în acest nivel, iar locuirea corespunzătoare nivelului superior se extinde în afara zonei fortificate - existând chiar dovezi ale umplerii șanțului la acest orizont - considerăm că șanțul de apărare aparține nivelului II.

Datorită caracterului săpăturilor, restrâns la sectorul de nord-est al tellului, nu putem preciza dacă sistemul de fortificație circumscria așezarea, sau dacă șanțul era continuu sau segmentat pentru a lăsa locuri de acces.

În zona dunăreană, cele mai timpurii fortificații aparțin de orizontul Starčevo-Criș IV -Vinča A. Acestea au fost descoperite la Gornea - "Căunița de Sus" și, considera Gh. Lazarovici, la Liubcova - "Ornița".⁴⁷⁾ La sud de Carpați, până la orizont Vinča C, asemenea lucrări au fost descoperite la Vădastra⁴⁸⁾, iar în Banat, la Parța-tell 1.⁴⁹⁾ Odată însă cu apariția purtătorilor fazei C a culturii Vinča, în toată zona Dunării mijlocii se înmulțesc așezările fortificate care, în zona panonică, sunt legate indisolubil de fenomenul de apariție a tellurilor.⁵⁰⁾ Din păcate, așa cum am mai precizat, datele de care dispunem pentru Banat sunt mai mult decât lacunare, fapt ce ne împiedică a stabili legături congruente cu realitățile arheologice din aceste zone, mai intens cercetate.

2. Unelte și arme

Pentru confecționarea uneltelor necesare activităților sale, omul neolitic a avut la dispoziție o gamă redusă de materii prime care putea să îi ofere durabilitatea și duritatea dorită. Acestea au fost, în primul rând, piatră, urmată de os, corn și lemn. Abia spre sfârșitul neoliticului târziu va începe să folosească cuprul, la început pentru podoabe și ustensile de mici dimensiuni, în special străpungătoare, pentru ca mai apoi, în eneolitic, odată cu avântul metalurgiei, din aramă să fie turnate topoare și dălți.

a. Unelte din piatră sunt cele mai numeroase și variate datorită rezistenței acestui material și a posibilităților, relativ facile, de obținere. Acestea se împart în două categorii: prima, a uneltelor de piatră cioplită și, a doua, a celor finisate prin tehnica șlefuirii.

Din mențiunile bibliografice, cea mai răspândită materie primă folosită la confecționarea uneltelor din piatră cioplită este silexul. Noile cercetări și, mai ales, analizele petrografice a rocilor au demonstrat că artefactele silicioase -pentru care s-a folosit de cele mai multe ori termenul de silex-

au următoarele varietăți: jaspuri, cuarțite limnice, radiolarite, opaluri, calcedonii, silixuri, tufuri vitroclastice silicifiate.⁵¹⁾ Purtătorii culturii Vinča, faza C, din Banat au folosit aproape toate aceste varietăți, dintre care se remarcă "silexul de Banat", colorat de la crem deschis la cenușiu, de la ocru maroniu cu vinișoare brune sau negre la translucid cafeniu spre negru.⁵²⁾ Pentru zona Clisurii, un loc important îl ocupă silexul de culoare crem-gri cu treceri nete spre maroniu deschis. Acesta era exploatat, după părerea specialiștilor, din depozitele sedimentare de calcare și dolomite din zona Anina-Gârnic. Cealaltă variantă, a silixurilor ocru-maronii cu vinișoare brune sau negre la care se adaugă jaspurile, radiolaritele, calcedoniile și opalurile, provine din aflorimentele geologice cu astfel de roci aflate în Munții Metaliferi.⁵³⁾

Analizele statistice făcute pe artefactele silicioase ale culturii Vinča din Banat arată că "silexul de Banat" ocupă între 85 și 60% din totalul materiilor prime folosite în industria litică.⁵⁴⁾

O altă zonă, secundară, din care provine materia primă folosită de purtătorii culturii Vinča, faza C este valea Timișului, unde se găsesc aflorimente de silixuri.⁵⁵⁾ Pe lângă acestea au fost folosite și alte roci silicioase care nu își au originea în Banat, fiind aduse de la mari distanțe. Dintre acestea menționăm radiolaritul de Mecsek (Transdanubia), care este materia primă favorită în grupa Gorzsa, dar este întâlnit și în așezarea vinčiană de la Hodoni.⁵⁶⁾

Pentru perioada similară, o altă sursă de materii prime au avut locuitorii așezării eponime, unde analizele petrografice au arătat că, pentru perioada veche (până la 6,5 m.), cea mai frecventă materie primă silicioasă era silexul de culoare crem-brună, pentru ca în fazele târzii să predomină silexul de culoare gri sau gri-deschisă.⁵⁷⁾ Cu toate eforturile făcute de specialiștii în domeniu, nu s-au putut stabili cu exactitate sursele de materie primă a artefactelor silicioase din așezarea de la Vinča.⁵⁸⁾ Mai mult chiar, s-au constatat că există diferențe notabile între materia primă folosită, la același orizont cronologic, de comunitățile vinčiene aflate la distanțe relativ reduse.⁵⁹⁾ Această observație ne face să presupunem două alternative. Prima, aceea că vinčienii de faza C au exploatat zăcăminte - care nu erau folosite și de alte comunități, probabil datorită unui monopol - aflate la o distanță optimă de așezare. A doua, la fel de credibilă, este cea a existenței unor rețele de schimb, diferite în cazul așezărilor în cauză.

Prin intermediul rețelilor de schimb, materia primă era vehiculată sub două aspecte: de bulgări, sau de produse semifinite și chiar finite. Probabil, într-o primă fază, materia primă era transportată în formă brută, dar greutatea acesteia și poate - nu în ultimul rând - numărul redus de produse finite ce se puteau obține dintr-o unitate de materie primă brută, i-au determinat să taie piatra în bucăți, sub forma produselor semifinite. În regiunea panonică, cercetarile au demonstrat existența, în zonele de extracție a

silexului, a unor ateliere care debitau piatra în piese care puteau fi ușor transportate.⁶⁰⁾ O asemenea posibilitate a reieșit și din săpăturile efectuate într-o serie de așezări vinčiene târzii care au precizat (cazul de la Gomolava) că atelierele de prelucrare sunt situate în afara așezării și primeau materia primă în stadiu de semifabricat (*as ready blanks*).⁶¹⁾

Cercetările din ultimii ani, întreprinse în nordul Banatului, la Hodoni, Sânandrei și Parța II au condus la descoperirea unui număr relativ mare de unelte și a unui procentaj foarte scăzut de resturi de prelucrare, fapt ce presupune un atelier situat altundeva decât în așezare. De asemenea, prezența a doar câtorva unelte într-o serie de stațiuni vinčiene târzii din Banat, pare un alt indiciu că nu toate așezările au avut un asemenea atelier, ci erau arondate prin intermediul unor relații - și altele decât cele de schimb - la așezările principale sau la rețelele de schimb existente.

Existența paralelă a activității de minerit⁶²⁾, a atelierelor de prelucrare primară și secundară legate între ele prin rețele de schimb, presupune o strictă specializare, de la faza de extracție (care necesită cunoștințe empirice de geologie - dobândite prin experiența cumulată- legate de culegerea sau obținerea prin minerit a materiei prime) la cea de debitare primară și, apoi, de transmitere prin rețelele de schimb spre atelierele secundare care dădeau pieselor formă finită. Dacă această imagine se va dovedi, prin noi dovezi, veridică, va trebui să ne revizuiem multe dintre concepțiile noastre legate de relațiile de schimb, specializarea meșteșugărească și, în ultimă instanță, de apariția meșteșugarilor ca și categorie socială în neoliticul târziu.

Artefactele silicioase ale fazei C a culturii Vinča din Banat îmbracă următoarele tipuri: lame, gratoare, gratoare pe lamă, răzuitoare și burghie.

Lamele cu secțiuni triunghiulară sunt întâlnite la Hodoni în gropile nr. 2 (Pl. I/1), nr. 4 (Pl. I/4, 11), nr. 6 (Pl. II/5, 7), nr. 10 (Pl. II/11), nr. 16a (Pl. II/13), nr. 16 (Pl. III/3, 8) nr. 21 (Pl. III/14), sau în stratul de cultură (Pl. III/16), la Homojdia (Pl. IV/29-32, 36, 41, 44, 45, 50), Honorici (Pl. IV/20-22), Ruginosu (Pl. IV/1, 3-6, 11), Parța II (Pl. V/2-4) și Sânandrei (Pl. VI/1-4, 6, 8). Lame cu secțiune trapezoidală au fost descoperite în așezările de la Hodoni, în gropile nr. 4 (Pl. I/3, 5, 7, 13, 14), nr. 6 (Pl. II/2), nr. 16 (Pl. III/2, 4) sau în stratul de cultură (Pl. III/15), Homojdia (Pl. IV/24-27, 34-35, 38, 42-43, 46-48, 51), Liubcova (Pl. IV/54-58), Parța II (Pl. V/7, 9) și Sânandrei (Pl. VI/7).

Gratoarele, de formă discoidală, fac parte din paleta tipologică a uneltelor din locuirile de la Hodoni, gr. 4 (Pl. I/16, 17), gr. 6 (Pl. II/6), Homojdia (Pl. IV/23, 49), Ruginosu (Pl. IV/14), Parța II (Pl. V/12) și Sânandrei (Pl. VI/18-21). În unele cazuri, gratoarele sunt executate pe capete de lamă întâlnite la Hodoni, gr. 4 (Pl. I/15), gr. 6 (Pl. II/4), gr. 16 (Pl. II/14), gr. 20 (Pl. II/18), Honorici (Pl. IV/18), Liubcova (Pl. IV/52), Ruginosu (Pl. IV/15) și Sânandrei (Pl. VI/16, 17).

Răzuitoare au fost descoperite la Hodoni, gr. 4 (Pl. I/6, 9), gr. 6 (Pl. II/1), gr. 14 (Pl. I/12), Parța II (Pl. V/10), burghie, la Hodoni în gr. 4 (Pl. I/10), gr. 16 (Pl. III/5-7, piesa de la nr. 5 poate fi considerată și ca vârf de săgeată) și Sânanndrei (Pl. VI/9).

Unele dintre uneltele menționate poartă urme de lustru dobândit în timpul folosirii ca părți componente ale unor seceri (Hodoni: Pl. I/12 ; Ruginosu: Pl. IV/4, 5, 9; Sânanndrei: Pl. VI/4).

Alături de rocile silicioase, obsidiana, datorită calităților mecanice și estetice, este o altă materie primă folosită de purtătorii culturii Vinča, faza C.

Sursele de obsidiană sunt localizate în Slovacia și nord-estul Ungariei, în zona Munților Tokay. Obsidianul din zona slovacă a fost denumit de către specialiști *Carpathian 1* și se caracterizează prin transparență și transluciditate, având în structură dungi de culoare mai închisă, în timp ce obsidianul din nord-estul Ungariei, din împrejurimile localităților Tolcsva și Erdobenyé, nu este transparent, are o culoare neagră sau gri închisă cu dungi opace.⁶³⁾

În așezările vinčiene, obsidiana este apreciată, cu deosebire, în fazele vechi. În așezarea eponimă, cel mai mare procentaj (de 69,5 % din totalul materiilor prime) este atins între adâncimile de 9 și 7,1 m, pentru ca, mai apoi, în etapele târzii, între 5 și 4,1 m. să scadă până la 4,1 %.⁶⁴⁾ Acest lucru poate fi constatat atât la Gomolava cât și la Selevac⁶⁵⁾, dar și în cadrul descoperirilor din Banat, unde cele mai multe unelte din obsidian au fost descoperite în locuirile contemporane fazei Vinča A și B.⁶⁶⁾ Slaba ocurență a acestei materii prime se datorează, credem, blocării zăcămintelor de către purtătorii culturii Lengyel și, mai apoi, a culturii Csöszhalom⁶⁷⁾, ca și a unui anumit "conservatorism" manifestat de purtătorii culturii Tisa, faza clasică (pe teritoriul cărora se vehiculă marfa) lucru probat și de puținătatea importurilor dintre această cultură și cultura Vinča.⁶⁸⁾ Evident, această observație nu este valabilă pentru zonele de graniță, situate la contactul dintre cele două civilizații, unde apar chiar sinteze culturale cum este grupa Gorzsa⁶⁹⁾ sau, în nordul Banatului, unde vinčienii adoptă maniere tisoide de a reda unele ornamente. În aceste zone prezența obsidiane este net superioară, scăzând însă pe măsură ce coborâm spre sud. Astfel, la Hodoni, uneltele din obsidian ocupă un procentaj de 21 %, pentru ca la Sânanndrei să fie doar de 2 %, iar la Parța II, sub 1 %.

Uneltele din obsidian au un caracter microlitic și sunt reprezentate de lame cu secțiune triunghiulară care au fost descoperite la Hodoni în gr. 4 (Pl. I/18-20, 23) și gr. 16 (Pl. III/12), Zorlențu Mare, iar lame cu secțiune trapezoidală sunt cunoscute la Hodoni, gr. 4 (Pl. I/22), Ruginosu, Sânanndrei și Zorlențu Mare.

Singurul gratoar din obsidian a fost descoperit în groapa nr. 6 de la Hodoni (Pl. II/6). Din groapa nr. 20 cercetările au scos la lumină un sfredel (Pl. II/16), iar din groapa nr. 4, un vârf de săgeată (Pl. I/21).

Uneltele din piatră șlefuită sunt reprezentate de topoare și dălți, primele menționate fiind neperforate sau cu gaură de înmănușare.

Topoarele neperforate pot fi clasificate în două categorii, trapezoidale și dreptunghiulare. Topoarele trapezoidale sunt mai puțin frecvente în această fază și au fost descoperite la Hodoni, gr. 4 (Pl. VII/4), Parța II (Pl. VIII/1), Sânanndrei (Pl. X/2) și Zorlențu Mare, majoritatea topoarelor neperforate încadrându-se în categoria celor dreptunghiulare (Hodoni, gr. 2: Pl. VII/2; gr. 4: Pl. VII/3; Liubcova: Pl. VIII/5-8; Parța II: Pl. VIII/4; Sânanndrei: Pl. X/3-6, XI/1, 3, 4; Honorici: Pl. IX/6; Sălbăgelu Vechi: Pl. IX/1, 2).

Dălțile sunt mai înguste și mai alungite, fiind prezente doar în așezarea de la Hodoni, în groapa nr. 12 (Pl. VII/6).

Între aceste tipuri de topoare se distinge o piesă descoperită la Sânanndrei (Pl. XI/6), lucrată dintr-o rocă de culoare gri-verzuie, care este parțial acoperită cu vopsea roșie-vișinie, foarte bine păstrată. Acest fapt, rar întâlnit în cultura Vinča, ne sugerează că toporul în discuție a fost folosit pentru sacrificii sau pentru alte practici rituale.

Topoarele perforate sunt confecționate din roci dure, de culoare gri-verzuie și cenușie. Până în acest moment, din așezările Vinča C din Banat nu au fost descoperite exemplare întregi, toate piesele fiind rupte din zona găurii de înmănușare. Acest tip de topor a fost găsit la Hodoni (Pl. VII/8), în groapa nr. 16 (Pl. VII/7), Liubcova⁷⁰), Parța II (Pl. VIII/3), Honorici (Pl. IX/5), Sălbăgelu Vechi (Pl. IX/3, 4) și Sânanndrei (Pl. XI/5, 6).

Față de această ultima clasă a uneltelor din piatră, a celor șlefuite, se degajă starea foarte fragmentară în care acestea au fost descoperite. Acest lucru presupune, pe lângă raritatea materiei prime care i-a obligat să folosească uncalta până la distrugerea ei totală și o anumită direcție de folosire, credem, îndreptată spre tăierea lemnului necesar pentru construirea locuințelor.

b. Uneltele din os și corn se pot împărți, după rolul lor funcțional, în: ace, străpungătoare, spatule, lustruitoare, dălți, harpoane, plantatoare, percutoare și ciocane.

Acele sunt confecționate din oase subțiri, la unele mai păstrându-se epifiza proximală. Acest tip de uncală a fost descoperit la Hodoni, gr. 4 (Pl. XII/2-4), gr. 5 (Pl. XII/6), gr.16a (Pl. XII/7, 11, 13), în stratul de cultură (Pl. XIII/4), la Liubcova (Pl. XIV/13, 14), Parța II (Pl. XV/2-4) și Sânanndrei (Pl. XVI/1-5).

Străpungătoarele sunt făcute din pereți de oase mari și pot avea diferite utilizări. Au fost găsite în așezările de la Hodoni, gr. 5 (Pl. XII/5), gr. 10 (Pl. XII/15), gr. 16 (Pl. XII/10, 14), gr. 16a (Pl. XIII/5), Liubcova (Pl. XIV/2, 4, 11, 12, 15), Parța II (Pl. XV/5, 6) și Sânanndrei (Pl. XVI/7).

O altă grupă de unelte din os, spatulele pot fi împărțite, după forma acestora, în două variante: prima, în formă de linguriță și, a doua, a celor

plate. Spatulă în formă de linguriță sunt întâlnite la Hodoni în groapa nr. 2 (Pl. XII/1) și nr. 10 (Pl. XIII/1), iar spatule plate, confecționate din coastă de animal, au fost descoperite la Hodoni (Pl. XIII/6), iar din pereți de oase lungi, la Hodoni (Pl. XIII/2) și Sânandrei (Pl. XVI/6).

În așezarea de la Liubcova a fost descoperită o dălțiță (Pl. XIV/1) lucrată dintr-un perete de metapod al unui *Bos taurus* adult.⁷¹⁾

Plantatoarele sunt, de regulă, lucrate, datorită rezistenței optime, din corn de cerb sau căprior. Datorită stării fragmentare în care au fost găsite unele piese ne este dificil să afirmăm fără rezerve că aparțin acestei categorii de unelte, sau sunt vârfulurile unor săpăligi sau străpungătoare. Au fost descoperite astfel de ustensile la Hodoni, gr. 6 (Pl. XII/9), Liubcova (Pl. XIV/6), Parța II (Pl. XV/1) și Sânandrei.

În nivelurile corespunzătoare locuirilor Vinča C din așezarea de la Liubcova, cercetările au evidențiat prezența unui răzuitor (Pl. XIV/5) confecționat din epifiza proximală a unei tibii de bovidu domestic.⁷²⁾ Din același tip de os a fost lucrat și un lustruitor (Pl. XIV/7), unealtă găsită și la Sânandrei (Pl. XVI/8).

Săpăturile vechi de la Liubcova au condus la descoperirea în faza Ornița vest a unui vârf de harpon (Pl. XIV/8), iar de la Parța II s-a scos la lumină un ciocan din os, cu evidente urme de folosire (Pl. XV/7).

O piesă deosebită, furnizată de cercetările de la Hodoni, este lucrată dintr-o falangă de bovidu, găurită în partea anterioară, a cărei utilitate este, la acest moment, incertă. Ar putea fi un instrument muzical, deoarece suflând, dintr-un anumit unghi, în orificiu se creează un sunet a cărui amplitudine poate fi modificată prin schimbarea unghiului de incidență a fascicolului de aer.

3. Ceramica

Cel mai important material arheologic folosit pentru încadrarea culturală, cronologică și pentru stabilirea relațiilor dintre civilizații este, fără îndoială, ceramica. Aceasta reflectă, alături de alte produse ale activității umane, cel mai fidel evoluția unei civilizații și redă mare parte din elementele caracteristice unei culturi arheologice.

Banatul, ca zona de graniță a fenomenului vinčian târziu, exprimă particularități legate de contactul nemijlocit dintre această civilizație și alte culturi din zona panonică, pe care le influențează, primind la rândul ei elemente care pot fi constatate, în special, în sfera ornamentației. Cu toate acestea, conținutul culturii Vinča se păstrează, în linii generale, același, reflectând evoluția acestei culturi. Datorită acestui fapt, vom analiza ceramica vinčiană de faza C din Banatul românesc cu referiri la descoperiri similare

și contemporane din teritoriul de răspândire și evoluție al culturii Vinča. Pentru aceasta, așa cum am mai arătat, vom folosi, pentru preciziunea sa, sistemul Milojević care divide faza C în două etape, C1 și C2.

Ceramica etapei Vinča C1.

Trăsăturile acestei etape sunt fundamentate prin descoperirile de la Hodoni, Sânanđrei, Chișoda Veche, Parța II, Sălbăgelu Vechi, Honorici, Homojdia, Zorlențu Mare II/III, Ruginosu II și Liubcova.

După aspectul general, dat de compoziție, amestec, modelare și finisare, ceramica poate fi împărțită în trei categorii: a) uzuală, b) fină, c) intermediară.

Factura. Ceramica grosieră este lucrată dintr-un lut amestecat cu nisip fin sau cu bobul mare, sau nisip în asociere cu cioburi pisate. Pentru zona de câmpie din nordul Banatului, degresantul caracteristic este nisipul și cioburile pisate, pentru zona deluroasă în care au evoluat comunitățile de tip B2/C, pasta are în amestec pietricele sau bucăți de cuarț, în timp ce în valea Dunării, la Liubcova, nisipul este folosit aproape în exclusivitate. Majoritatea vaselor sunt îngrijit netezite, unele păstrând chiar urmele slipului lustruit. Arderea bună, uneori rezonantă, a dat lutului o culoare brun-gălbuie sau portocalie, cenușiu-gălbuie și, mai rar, nuanțe închise de negru sau negru-cenușiu.

Ceramica fină se distinge printr-o pastă care conține nisip fin, bine frământată și arsă rezonant la cenușiu, negru-cenușiu, brun-roșcat și roșcat. Suprafața exterioară, iar în cazul starchinilor tronconice și cea interioară sunt puternic lustruite, fapt care conferă vaselor un luciu metalic, uneori cu nuanțe argintii. În unele cazuri, datorită arderii, partea superioară a vaselor este închisă la culoare, neagră sau neagră-cenușie, în timp ce partea inferioară este cenușie sau, mai rar, gălbui-portocalie.

Ceramica intermediară, uneori greu de diferențiat datorită caracterului fragmentar al materialului, are atât atributele speciei uzuale cât și a celei fine. Aceasta se distinge, în special, printr-o manieră mai îngrijită de modelare și finisare a lutului decât în cazul ceramicii grosiere, dar fără a atinge nivelul speciei fine.

Formele ceramicii Vinča îmbracă o varietate deosebită. Pentru Banat, prima ordonare tipologică a fost realizată de Gh. Lazarovici, care, la stadiul de atunci al cercetărilor a precizat și distribuția tipurilor categoriale în cadrul fazelor și etapelor de evoluție a culturii Vinča.⁷³⁾ Această ordonare care se bazează pe o multitudine de descoperiri este viabilă și, în consecință, o vom utiliza pentru încadrarea caracteristicilor ceramicii Vinča C. Evident, datorită cercetărilor întreprinse în ultimul deceniu într-o serie de locuri Vinča C din Banat, această ordonare tipologică este completată, îmbogățită, cu atribute noi.

Din punct de vedere tipologic, ceramica Vinča C din Banat cuprinde următoarele tipuri categoriale: A) strachină simplă, B) strachina profilată, C) oala, D) cupa, E) amfora, F) strecurătoarea și afumătoarea, G) tava, zisă "de pește". Acestea, după forma corpului, se divid în mai multe variante care exprimă o parte a trăsăturilor fazei C a culturii Vinča din Banat.

Strachina simplă are următoarele variante: I) tronconică, scundă, cu pereți drepți; IIa) tronconică, mijlocie, gură largă, pereți curbi; IIb) tronconică, mai adâncă, gură largă și pereți curbi; IIIa) tronconică, adâncă, pereți curbi; IIIb) tronconică, adâncă, pereți curbi, torți perforate dispuse în zona buzei sau sub aceasta; IIIc) tronconică, adâncă, pereți drepți cu torți bandate plasate sub buză; IV) globulară; Va) gură îngustă și pereți profilați; Vb) deschisă, pereți profilați și umărul în partea inferioară; Vc) deschisă, pereți profilați; VIa) deschisă, pereți arcuiți, gură evazată; VIb) deschisă, pereți arcuiți, gură evazată, pe buză sunt dispuși lobi sau torți de formă semicirculară orientate oblic; VIc) deschisă, pereți arcuiți, torți semicirculare perforate; VIIa) sémisferică sau profilată cu țevă de scurgere; VIIb) scundă, pereți profilați, buza evazată; VIIc) adâncă, umeri rotunjiți; VIId) largă, umeri rotunjiți; VIII) vas patruler.

Strachina profilată are următoarele variante: I) plată, umăr ascuțit, buză scurtă; IIa) buză scurtă, umăr mijlociu, ascuțit; IIb) deschisă, buză ușor evazată, umăr mijlociu; IIc) înaltă, buză scurtă, gură îngustă, umăr înalt; IIIa) deschisă, buză evazată, umăr îngust; IIIb) deschisă, buză evazată, umăr mai înalt, drept; IIIc) deschisă, umăr invazat, buză evazată; IVa) adâncă, buză dreaptă, umăr înalt; IVb) adâncă, buză evazată, umăr înalt, ușor arcuit; IVc) adâncă, buză evazată, umăr scurt; IVd) adâncă, buză înaltă invazată, umăr înalt; IVe) adâncă, umăr scurt, buză ușor invazată; Va) înălțime medie, buză scurtă, umăr rotunjit; Vb) buză mai înaltă, umăr rotunjit mai reliefat; Vc) adâncă, buză scurtă, umăr rotunjit; VI) adâncă, umăr rotunjit, gât tronconic, buză evazată; VIIa) bitronconică, partea superioară cilindrică sau ușor profilată; VIIb) bitronconică cu brâu dispus pe circumferința maximă; VIIc) bitronconică, gură invazată; VIId) bitronconică, gură evazată; VIIe) înaltă, bitronconică, partea superioară ușor arcuită și evazată; VIIIa) strachină-castron cu umăr profilat, partea superioară scurtă; VIIIb) strachină-castron cu umăr profilat, partea superioară înaltă.

Oala cuprinde variantele: Ia) globulară, fără gât; Ia1) globulară, fără gât cu buză mai invazată; Ib) globulară cu buza reliefată; Ic) umăr rotund, cu gât; Id) profilată, buză evazată; IIa) înaltă, umăr înalt, rotunjit, buză evazată; IIb) înaltă, umăr înalt, rotunjit, buză profilată, ușor evazată; IIc) înaltă, pereți ușor bombați, gură largă; IIIa) mai scundă, corp bombat, buză scurtă, profilată; IIIb) umăr rotund, buză dreaptă, reliefată, partea inferioară arcuită; IVa) bitronconică cu partea superioară arcuită; IVb) bitronconică cu partea superioară invazată sau dreaptă; IVc) bitronconică, umăr ascuțit, buză dreaptă, profilată.

Cupa. Până la data redactării acestor rânduri nu au fost descoperite cupe întregi, din ele păstrându-se doar partea cea mai masivă, piciorul. În consecință, pentru acest tip, variantele au fost stabilite pe baza configurației piciorului. Astfel, distingem următoarele: I) picior fusiform, înalt cu bază tronconică ușor albiată; II) tronconic sau cilindric, înălțime medie, gol interior; III) scund, tronconic, gol.

Amfora are următoarele variante: I) gât cilindric sau tronconic, corp globular; II) gât cilindric, înalt, corp globular; III) piriformă; IV) gât tronconic înalt, buză evazată, umeri rotunjiți, partea inferioară arcuită; V) gât cilindric, drept sau ușor evazat, corp globular.

Tava "de pește" cuprinde următoarele variante: I) ovală cu toartă pe buză; II) ovală cu toartă pe corp; III) ovală, fără toartă.

Aceste tipuri de vase sunt prezente în așezările Vinča C1 din Banatul românesc având însă o pondere diferențiată în funcție de zona de relief și așezare (Fig. 2).

Varianta A I a fost descoperită în așezările de la Hodoni gr. 6 (Pl. XLIV/6), gr. 10 (Pl. XLVI/6), gr. 16 (Pl. LIII/9), gr. 21 (Pl. LXI/7), Chișoda Veche, niv. II (Pl. LXXXIV/1), locuința 1 (Pl. LXXIX/3), niv. III (Pl. XLIV/4), Sânanđrei, Parța II (Pl. CII/9), Liubcova, Sălbăgel.

Strachina simplă (A IIa) este întâlnită în locuirile de la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVII/9; XL/1), gr. 10 (Pl. LI/3), gr. 16 (Pl. LIV/8), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXVII/3, 8), niv. 3 (Pl. LXXII/8; LXXXIII/7), Chișoda Veche, niv. I (Pl. LXXX/8), vatră II (Pl. LXXXVII/2), niv. III (Pl. XCIV/2), Parța II (Pl. CII/5), Liubcova, locuința 1 (Pl. CXV/9), Zorlențu Mare, Sălbăgel.

Varianta A IIb a fost descoperită la Hodoni, gr. 10 (Pl. L/1) și în stratul de cultură, sub o locuință de suprafață care aparține culturii Tisa (Pl. LXII/7), Parța II (Pl. CII/3), Macedonia (Pl. CV/4), Chișoda Veche, Sânanđrei, Zorlențu Mare III (Pl. CIX/3), Liubcova, la adâncimea de 0,30 m (Pl. CXIV/6) și Boriaș (Pl. CXXIV/1, 3, 5).

Varianta A IIIa este forma cea mai frecvent întâlnită în așezările Vinča C. Ea ocupă un procentaj de 15 % din totalul formelor ceramice și a fost descoperită în toate așezările, dar am ilustrat, parțial, doar pe cele de la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVIII/3; XXXIX/7), gr. 5 (Pl. XLII/9), gr. 7 (Pl. XLV/5; XLVI/1), gr. 10 (Pl. XLIX/6,8,9), gr. 12 (Pl. LII/7,10), gr. 16 (Pl. LIV/7), gr. 21 (Pl. LX/3,6), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXVI/10; LXVII/1,7), niv. 3 (Pl. LXXII/4,5,7; LXXIII/3,5), niv. 2 (Pl. LXXVIII/3,5,8), Chișoda, niv. II (Pl. LXXXIII/10), vatra 2 (Pl. LXXXVII/1), locuința 1 (Pl. LXXXIX/1), niv. III (Pl. XCIII/2; XCIV/6), Parța I (Pl. CIII/9), Parța II, Zorlențu Mare III (Pl. CIX/1; CX/9), Sălbăgelu Vechi, Liubcova, adâncimea 0,30 m (Pl. LXIV/1), locuința 4 (Pl. CXVII/3,6). Aceste tipuri nu sunt, de regulă, ornamentate. Singurul decor este realizat, în tehnica canelurii, la interior, pe buză.

Varianta IIIb este caracteristică așezărilor din nordul Banatului, iar prezența pe acest tip de vas a ornamentației meandrice realizate în tehnica inciziei a făcut să fie considerat ca element Tisa sau "tisoid". A fost descoperit la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIV/2,3), gr. 4 (Pl. XL/6), gr. 5 (Pl. XLII/6), gr. 10 (Pl. L/10), gr. 16 (Pl. LVI/5), gr. 21 (Pl. LXI/6), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVI/6; LXVII/9), niv. 3 (Pl. LXXI/5,7; LXXII/1; LXXIII/1), niv. 2 (Pl. LXXVII/7; LXXVIII/1), Parța I (Pl. CII/1), Parța II (Pl. CIII/6) și Zorlențu Mare III (Pl. CXI/8).

Varianta A IIIc este mai rar întâlnită, fiind prezentă doar în așezarea de la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIV/1) și gr. 5 (Pl. XLI/6). Aceasta este decorată cu incizii meandrice, tip Di (Fig. 3), ca idee ornamentală legându-se de arcalul Tisa.⁷⁴⁾

Varianta A IV a fost descoperită în locuirile de la Hodoni, gr. 20 (Pl. LVII/4), Sânanndrei, Parța II (Pl. XCIX/8; CI/7), Chișoda III, Zorlențu Mare III (Pl. CX/3), Liubcova, locuința 4 (Pl. CXVII/1) și Boriaș (Pl. CXXIII/4).

Varianta A Va este caracteristică zonei nordice a Banatului, fiind întâlnită în așezările de la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIII/9), gr. 5 (Pl. XLI/4), gr. 7 (Pl. XLV/1,3; XLVI/4,7), gr. 10 (Pl. XLVII/8; XLVIII/3), gr. 12 (Pl. LII/3), gr. 16 (Pl. LIII/1,3; LIV/1), gr. 20 (Pl. LVII/1), Chișoda, niv. II (Pl. LXXI/2), Sânanndrei niv. 3 (Pl. LXX/3), Parța II (Pl. XCIX/2,7), Zorlențu Mare III (Pl. CXI/5) și Boriaș (Pl. CXXII/2).

Varianta A Vb este prezentă în descoperirile de la Hodoni, gr. 6 (Pl. XLIII/7), gr. 16 (Pl. LIII/10), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVII/2), niv. 2 (Pl. LXXVI/6), Chișoda Veche I (Pl. LXX/4) și locuința 1 (Pl. XC/1), în timp ce varianta A Vc este întâlnită în locuirile de la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXV/3), gr. 4 (Pl. XXXVIII/5), gr. 6 (Pl. XLIII/9; XLIV/5), gr. 10 (Pl. LI/1, 5), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVII/11), niv. 3 (Pl. LXXIII/9), niv. 2 (Pl. LXXVII/5), Chișoda Veche, niv. II (Pl. LXXXIII/9), și niv. III (Pl. XCIII/5; XCIV/1).

Acestea, alături de variantele A VIb, prezente în așezările de la Hodoni, gr. 4 (Pl. XL/4), gr. 21 (Pl. LIX/8; LXI/8), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVII/5), niv. 3 (Pl. LXXIII/10), niv. 2 (LXXVIII/6), Chișoda Veche, vatra 1 (Pl. LXXVI/2), Parța II (Pl. CI/4; CII/7) și A VIc, întâlnită la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIII/8), gr. 16a (Pl. LVI/8), Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXI/10), niv. 2 (Pl. LXXVIII/10) sunt caracteristice, așa cum arată distribuția lor, zonei de câmpie, nefiind constatate în zona deluroasă sau în arealul Vința C, varianta sârbească.

Vasele cu țevă de scurgere (tip. VIIa) au fost descoperite la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVII/6), Liubcova, adâncimea 0,3 m. (Pl. LXIV/4), Sălbăgelu Vechi și Zorlențu Mare.

Mult mai frecvente sunt variantele VIIb, VIIc și VIId.

Prima este întâlnită în așezările de la Hodoni, gr. 10 (Pl. XLVIII/7), gr. 16 (LIV/2), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXV/7,9), niv. 3 (Pl. LXX/5,10), Chișoda II, (Pl. LXXII/8), locuința 1 (Pl. LXXVIII/1), niv. 3 (Pl. XCIII/1), Pața II, (Pl. XCIX/1,3,6), a doua (VIIc) la Hodoni, gr. 21 (Pl. LIX/9; LXI/1), strat (Pl. LXIII/1), gr. 10 (XLVIII/2), gr. 20 (Pl. LVII/3), Sânanđrei, niv. 2 (Pl. LXXIX/7), niv. 3 (Pl. LXX/6,7), Chișoda, niv. II (Pl. LXXXII/1), locuința 1 (Pl. LXXXVIII/5), Pața II, (Pl. XCIX/5; C/1), Liubcova, adâncimea 0,3 m. (Pl. CXII/6,8; CXIII/7), locuința 4 (Pl. CXVI/6), Ostrovu Corbului, (Pl. CXVIII/1,5) iar ultima, VIIId, în locuirile de la Hodoni, gr. 5 (Pl. XLI/7), gr. 16a (Pl. LV/7), Chișoda, niv. 1 (Pl. LXXX/1), niv. II (Pl. LXXXI/1,4), niv. III (Pl. XCIII/3), locuința 1 (Pl. LXXXVIII/3), Zorlenț III (Pl. CVII/3), Liubcova, locuința 4 (Pl. CXVI/8), Sânanđrei, niv. II (Pl. LXXVI/7), Boriaș (Pl. CXXIII/1).

Ultima variantă de strachină, A VIII-a, importantă pentru precizarea palierului cronologic pentru o serie de descoperiri similare din Transilvania⁷⁵⁾, este întâlnită la Pața I (Pl. II/8), Pața II (Pl. CI/6), Chișoda III (Pl. XCV/5), Sălbăgel (Pl. CVI/5,7), Zorlenț III (Pl. CIX/2). Pe această formă sunt realizate ornamente incizate în zig-zag sau motive unghiulare (Fig. 3, tip DL, DM, DP, DR).

Strachina profilată (Tip B) este forma cea mai importantă a culturii Vința, pe baza evoluției căreia s-au completat caracteristicile fiecărei etape a acestei civilizații. Pentru așezările din Banat, aceasta reprezintă un criteriu important de încadrare culturală și cronologizare a locuirilor Vința C. Majoritatea strachinilor profilate care aparțin acestei faze se încadrează în categoria ceramicii fine și intermediare.

Varianta BI, este mai rar întâlnită la acest orizont cronologic, ea fiind caracteristică fazei A.⁷⁶⁾ Cu toate acestea a fost descoperită la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/10), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXIV/7), Chișoda, niv. 2 (Pl. LXXXI/5). Pe umăr, acest tip de strachină este decorat cu pliseuri dispuse oblic (Fig. 3, tip Ba) sau vertical (Fig. 3, tip Bb).

Varianta B IIa este prezentă în locuirile de la Hodoni, gr. 6 (Pl. XLIII/1), gr. 10 (Pl. XLVIII/5, 6), gr. 21 (Pl. LIX/3), Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/3,4), Pața II (Pl. XCVI/1,5), Sânanđrei, niv. 2 (Pl. LXXVI/3), niv. 3 (Pl. LXIX/3), Boriaș (Pl. CXXII/6), varianta BIIB, caracteristică pentru orizontul vințian târziu, a fost descoperită la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/1), gr. 5 (Pl. XLI/1), gr. 6 (Pl. XLIII/4,5), gr. 10 (Pl. XLVIII/6, XLIX/1), gr. 21 (Pl. LVIII/3; LIX/1,5), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXIV/1,3,8), niv. 3 (Pl. LXVIII/8; LXIX/5), niv. 2 (Pl. LXXV/6; LXXVI/1), Chișoda, niv. II (Pl. LXXXI/7), vatra 1 (Pl. LXXXV/9), Liubcova locuința 4 (Pl. CXVI/1), Boriaș (Pl. CXXII/3,5), iar varianta BIIC a fost pusă în evidență de cercetările întreprinse la Hodoni, strat de cultură (Pl. LXXII/2), Pața I (Pl. CIII/1,3), Pața II (Pl. XCVI/2; XCVIII/8), Bucova III (Pl. CV/8), Zorlenț III (Pl. CVIII/1), Liubcova, adâncimea 0,3m (Pl. CXII/2), Boriaș (Pl. CXXII/3,5).

Dintre acestea, forma cea mai frecvent întâlnită este BIIc, care ocupă, din totalul formelor ceramice (Fig. 5), 3% la Hodoni; 4,9% la Sânanđrei; 5,4% la Parța II și 2% la Chișoda Veche.

Varianta BIII este rar întâlnită în faza C1, fiind caracteristică, în varianta sârbească, fazei Vința D.⁷⁷⁾ În Banat, în faza C1, este întâlnită doar la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVII/3) și Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXIX/6, 10).

Varianta BIV este forma tipică pentru faza C1 în Banat și nu numai aici. În locuirile acestei faze din Banat, varianta B IVa este întâlnită la Hodoni, gr. 2 (Pl. LVIII/2, 7); Sânanđrei, nivel 2 (Pl. LXXV/3, 8); Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/2), nivel 3 (Pl. XCII/1); Liubcova-Ornița, loc. 1 (Pl. CXV/1); varianta B IV b la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIII/3), gr. 4 (Pl. XXXVIII/6), gr. 6 (Pl. XLIII/6); Liubcova, adâncime 0,30 m (Pl. CXII/1), loc. 4 (Pl. CXVI/2); Zorleň III (Pl. CXI/1); varianta B IVc la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIII/1), gr. 4 (Pl. XXXVI/3), gr. 10 (Pl. XLVIII/8), gr. 16 (Pl. LIV/4), gr. 16a (Pl. LV/1, 3), gr. 21 (Pl. LVIII/1,5); Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXIV/5; Pl. LXV/3), niv. 3 (Pl. LXVIII/1, 2, 5; Pl. LXIX/4), Chișoda, loc. 1 (Pl. LXXXVIII/7), Chișoda III (Pl. XCI/7), Parța II (Pl. XCVIII/9, Pl. XCVII/2) și varianta B IVd în așezările de la Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXIX/1), Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/1), Parța II ((Pl. XCVI/3, 6). Dintre acestea, varianta B IVc este cea mai frecventă, acoperind, din totalul formelor ceramice, 3,8 % la Parța II, 3,4 % la Hodoni, 4,3 % la Sânanđrei și 3 % la Chișoda Veche. Varianta B IV este decorată pe umăr cu pliseuri și caneluri dispuse perpendicular de buza vasului (fig. 3, tip Bb, BD, B9), oblic (fig. 3, tip BC, BP, BR, BS), orizontale (fig. 3, tip B6), "în căpriori" (tip BF, BH), arcade (tip 7B, 8B, sau spirale (tip BY, B4) și cu ornamente lustruite (fig. 3, tip CF).

O altă formă caracteristică este strachina cu umăr rotunjit și buză profilată (tip V), care este tipică fazei Vința C1 din Banat. Acest tip, are variantele Va întâlnită la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVII/2, 3; Pl. XXXVIII/4; Pl. XXXIX/1), gr. 5 (Pl. XLI/3, 5), gr. 10 (Pl. XLVII/1, 2), gr. 12 (Pl. LII/1), gr. 16 (Pl. LIII/2, 4), la Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXLII/1) și Vb prezentă în locuirile de la Hodoni, gr. 16 a (Pl. LV/4, 5), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXV/8), niv. 2 (Pl. LXXVI/6, Pl. LXXVII/1), Chișoda II (Pl. LXXXI/3), Chișoda III (Pl. XCII/4), Sălbăgel, loc. 3 (Pl. CVI/1, 2), Zorleň III (Pl. CVII/1, 6), Liubcova, loc. 4 (Pl. CXVI/4, 7). Procentual, acestea acoperă 5,6 % la Hodoni, 3,8 % la Sânanđrei și 2,6 % la Chișoda Veche (Fig. 5).

Pe umăr, castroanele încadrate în aceste variante sunt decorate cu pliseuri și caneluri (fig. 4, tip BC, BD, BF, BG, BH, BI, BM, BX, B8), dar și cu ornamente realizate prin lustruirea suprafeței vasului (fig. 3, tip CD, CE, CH).

Varianta B VI este o altă formă caracteristică pentru faza Vința C1, fiind răspândită în așezările de la Hodoni, gr. 10 (Pl. XLVIII/1), gr. 16 (Pl.

LIV/3), gr. 5 (Pl. XLII/4), Liubcova, loc. 4 (Pl. CXVI/5), Chișoda 3 (Pl. LXIX/9, Pl. XCIII/9). Pe umăr, în unele cazuri, aceasta este decorată cu pliseuri (fig. 4, tip B1).

Strachina bitronconică (tip VII) este o prezență constantă în așezările Vinča C1 din Banat, varianta VIIa fiind întâlnită la Hodoni, gr. 16 (Pl. LIV/6), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXIV/4, Pl. LXV/1), Chișoda 1 (Pl. LXXX/3), Chișoda III (Pl. XCI/3), Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/5), Parța II (Pl. XCVII/8; Pl. XCIX/9), VIIb la Hodoni, gr. 10 (Pl. XLIX/4), gr. 16 (Pl. LIV/5), Parța II (Pl. XCVII/4), VIIc la Chișoda, III (Pl. XCI/1), Bucova, 3 (Pl. CIV/1), Parța II (Pl. CIV/1), VIId la Hodoni, gr. 7 (Pl. XLV/2), Chișoda vatra 1 (Pl. LXXXVI/1), și VIIe la Chișoda, III (Pl. XCI/8), Sălbăgel (Pl. CVI/3). De obicei, pe partea superioară, strachina bitronconică este decorată cu pliseuri sau caneluri dispuse oblic (fig. 3, tip Ba, BP, BR), vertical (tip Bb, BD), "în căpriori" (tip BF, BH, BJ), în zig-zag (tip B7) sau arcade (tip 6B, 7b). În unele cazuri, pe umărul vasului se află un brâu, iar în partea superioară un decor format din pliseuri, în timp ce partea inferioară este ornamentată cu decoruri realizate prin lustruirea suprafețelor vasului (tip CD, CF).

Variantele VIIa și b sunt, alături de alte forme, caracteristice pentru ceramica vinčiană de faza C1 din Banat. Astfel, varianta VIIa este prezentă în locuirile de la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/6, 8), gr. 5 (Pl. XLI/8), Sânanđrei, niv. 2 (Pl. LXXVII/3), iar varianta VIIb a fost descoperită în așezările de la Hodoni, gr. 21 (Pl. LIX/7, 10), strat (Pl. LXII/1), gr. 2 (Pl. XXXV/6), gr. 4 (Pl. XXXIX/2), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXV/6), niv. 2 (Pl. LXXVI/8), Zorlenț, III (Pl. CVII/7). Aceste două variante caracterizează, de regulă, ceramica intermediară.

Oala este cel mai comun tip de vas, fiind întâlnit în toate așezările vinčiene. Din distribuția pe așezări (Fig. 4), constatăm că cea mai răspândită este varianta C Ib, întâlnită în așezările de la Hodoni (10,4 %), gr. 2 (Pl. XXXV/1), gr. 4 (Pl. XL/11), gr. 4 (Pl. XXXIX/4), gr. 16 a (Pl. LVI/1), gr. 6 (Pl. XLIII/8), Sânanđrei (6,2 %), Chișoda Veche (5,4 %), Chișoda, vatra 2 (Pl. LXXXVII/3), Chișoda III (Pl. XCV/1), Parța II (5,6 %), (Pl. CI/5), fiind urmată de varianta IIa, descoperită la Hodoni (6,5 %), Sânanđrei (5,6 %), Chișoda (3,2 %), Chișoda, 1 (Pl. LXXX/9), Parța II (6,7 %), Sălbăgel, Zorlenț III (Pl. CVIII/8) și varianta IIc, prezentă la Hodoni (3 %), gr. 12 (Pl. LII/6), strat. (Pl. LXII/4), Sânanđrei (4 %), Chișoda Veche (1,6 %), Chișoda, III (Pl. XCV/7, 9), Parța II (4 %) și Zorlențu Mare. Celelalte variante au distribuții procentuale - inegale, la acest stadiu al cercetărilor, de la așezare la așezare - inferioare, varianta C Ia fiind întâlnită la Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXXIV/2), C I a1 la Hodoni, gr. 7 (Pl. XLVI/3, 5), gr. 12 (Pl. LII/4), strat. (Pl. LXIII/5), Chișoda II (Pl. LXXXIII/1), C Ic la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXV/2), Chișoda III (Pl. XCIII/7), Parța II (Pl. CII/4), C Id la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVII/5), gr. 21 (Pl. LX/1), Sânanđrei,

niv. 4 (Pl. LXVI/2), niv. 2 (Pl. LXXIX/3), Parța II (Pl. C/2) și C II b la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXV/5), gr. 6 (Pl. XLIV/1). Variantele C III și C IV ocupă un procentaj de sub 1 % din totalul formelor, fiind nereprezentative pentru faza Vinča C1 din Banat. Acestea au fost descoperite la Hodoni, gr. 16a (Pl. LVI/9) - IIIa; la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVII/1) - IIIb; la Hodoni, gr. 5 (Pl. XLII/1), Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXX/1, 11), niv. 2 (Pl. LXXVI/5), Chișoda III (Pl. XCV/10) - IVa; la Chișoda II (Pl. LXXXII/4) - IVb; la Zorlenț III (Pl. CXI/10) - IVc.

Picioarele de cupă, deși puține la număr - în unele așezări fiind sub 1 % din totalul formelor ceramicii - sunt reprezentative pentru evoluția culturii Vinča în general și, în particular, pentru faza C1 a acestei civilizații. Astfel, varianta D I, care se păstrează din fazele anterioare, este întâlnită la Chișoda II (Pl. LXXXII/9), Ostrovu Corbului (Pl. CXIX/1, 3, 4), Liubcova, adâncimea 0,30 (Pl. CXIII/6) și caracterizează zona sudică a Banatului, mai legată de varianta sârbească a culturii Vinča. Varianta D II este întâlnită în descoperirile de la Hodoni, gr. 20 (Pl. LVII/9), Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXXII/6), Zorlențu III, (Pl. CIX/4, 6), Ostrovu Corbului, (Pl. CXIX/9), iar D III la Hodoni, gr. 5 (Pl. XLII/3), Zorlențu III, (Pl. CX/4), Ostrovu Corbului, (Pl. CXIX/5). Aceste ultime variante sunt prezente în zonele de graniță ale fenomenului vinčian, nefiind întâlnite în faza C a variantei sârbe. La Ostrovul Corbului, picioarele de cupă sunt decorate cu incizii.⁷⁸⁾

Amfora, cu variantele sale, este întâlnită în toate locuirile Vinča C1. Cea mai frecventă variantă este E III, cu o ocurență de 5,1 % la Hodoni, gr. 10 (Pl. LI/8), gr. 16a (Pl. LVI/10), strat. (Pl. LXIII/4), de 7 % la Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXXIV/3, 4), niv. 2 (Pl. LXXIX/10), 3 % la Chișoda, 1,5 % la Parța II, fiind urmată de E I, prezentă în așezările de la Hodoni, gr. 7 (Pl. XLVI/8), gr. 16a (Pl. LVI/6), Parța II (Pl. CI/7), Zorlenț III (Pl. CX/1); E IV, descoperită la Hodoni, gr.10 (Pl. L/7, 8), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXVI/9), niv. 3 (Pl. LXXIV/1), Chișoda II (Pl. LXXXII/5), Parța II (Pl. C/3), Parța I (Pl. CIII/10), Zorlenț III (Pl. CIX/8), Ostrovu Corbului (Pl. CXVIII/4), Boriaș (Pl. CXXIII/6); E II, la Hodoni, gr. 10 (Pl. LI/4, 6), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXVI/6), Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXIII/9) și E V la Parța II (Pl. C/5, 8).

Afumătoarea și strecurătoarea sunt întâlnite sporadic în așezări ca Hodoni, Sânanđrei, Zorlenț, Liubcova.

Tava "de pește" este bine reprezentată în toate așezările vinčiene de faza C1 din Banat, deși, ca formă perfectă ce nu mai evoluează, nu oferă elemente specifice în particularizarea cadrului tipologic al acestei faze. Acest tip de vas a fost descoperit la Chișoda I (Pl. LXXX/10) - varianta G I; Hodoni, gr. 4 (Pl. XL/12), gr. 10 (Pl. LI/9), Chișoda III (Pl. XCIV/8), Chișoda II (Pl. LXXXIV/5) - varianta G II; Chișoda, loc. 1 (Pl. LXXXIX/9) - varianta G III.

Ornamentele reprezintă, alături de forme, un criteriu esențial în definirea și precizarea trăsăturilor fazei Vinča C1 din Banat.

Decorurile au fost împărțite în patru tipuri categoriale: A) Alveole, brăuri alveolate, creștături; B) Caneluri și pliseuri; C) Ornamente realizate prin lustruirea suprafețelor vasului; D) Ornamente incizate (Fig. 3).

Primul tip categorial, al ornamentelor realizate prin impresiune și creștere, include alveole realizate sub buză (tip AA), care decorează ceramica grosieră din așezările de la Sânanđrei și Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXIII/8, Pl. CXV/2). Acestea sunt urmate de creștăturile dispuse sub buză (AN), cuprinse între 10 % la Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXXI/3, 4, 5, 7; Pl. LXXIV/4), 8,6 % la Parța II (Pl. C/7), 4,1 % la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVIII/3), gr. 10 (Pl. XLIX/7, 9), gr. 21 (Pl. LX/3, 5; Pl. LXI/6, 9) și 2,3 % la Chișoda II (Pl. LXXXII/5). Creștăturile, uneori organizate "în căpriori" (Hodoni) sunt un ornament caracteristic fazei Vinča C1 din Banat. Alături de acestea, un alt decor tipic îl constituie alveolele realizate la exteriorul buzei vaselor (tip AC), prezente în ornamentica ceramicii fine și intermediare, descoperită în așezările de la Hodoni, gr. 10 (Pl. XLVII/6), gr. 16 (Pl. LIV/6), Chișoda II (Pl. LXXXII/5), Parța II (Pl. C/2, Pl. CII/1, 3), Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXIV/5), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXVII/2, 8), niv. 3 (Pl. LXXIII/9).

Într-un procentaj mai mic sunt întâlnite alveolele dispuse pe zona de maximă circumferință a vaselor (tip AK), Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/1), Parța II (Pl. XCVII/4), ornamentele făcute cu trestia (tip AI): Zorlenț (Pl. CX/2) și într-o măsură mult mai mică, sub 1 %, variantele AB, AD, AE, AF, AG, AH, AJ, care sunt o moștenire a orizontului Vinča B, fiind întâlnite în zona deluroasă din estul Banatului.⁷⁹⁾

Tipul categorial B, ornamentele canelate și plisate reprezintă repere importante pentru precizarea caracteristicilor fazei Vinča C din Banat. Analizele statistice, efectuate pe toate materialele din zona de câmpie și pe eșantioane care ne-au fost accesibile din celelalte situri din zona de deal, arată că cel mai frecvent decor din această categorie îl reprezintă canelurile scurte, dispuse perpendicular pe buza vasului (tip Bb), urmate de canelurile lungi, realizate perpendicular pe buză (tip BD), de canelurile oblice, înclinate spre stânga (tip BP), de caneluri spiralice (tip BX și B4). O pondere importantă o ocupă și variantele BI și B7, iar, pe măsură ce coborâm spre sud, constatăm prezența variantelor 4B - 7B.

Varianta Ba, canelurile scurte oblice fac parte din paleta ornamentală a ceramicii din așezările de la Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/6), loc. 1 (Pl. LXXXVIII/7), Parța II (Pl. XCVI/3, Pl. XCVII/2, Pl. XCVII/8, Pl. XCVIII/5, 9), Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/3), gr. 21 (Pl. LXI/2), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXIV/7, 9, Pl. LXV/3, 7), niv. 2 (Pl. LXXV/8, Pl. LXXIX/2); varianta Bb, cel mai frecvent decor canelat este întâlnit la Chișoda II (Pl. LXXXI/7), Chișoda III (Pl. XCI/6, 7), Parța II (Pl. XCVI/9), Hodoni, gr. 4 (Pl.

XXXIX/1), gr. 21 (Pl. LVIII/1, 2, 6, Pl. LIX/1), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXIV/1, Pl. LXVI/3), niv. 3 (Pl. LXVIII/1, 2), niv. 2 (Pl. LXXVI/1); BC, canelurile lungi, oblice au fost descoperite la Chișoda 1 (Pl. LXXX/2), Zorlenț (Pl. CVIII/5), Zorlenț III (Pl. CXI/1), Parța II (Pl. XCVI/5), Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXII/2), Hodoni, gr. 16 (Pl. LIV/3, 6) și BD, caneluri verticale, lungi la Chișoda II (Pl. LXXXI/2), Chișoda III (Pl. XCI/3, 4), Sălbăgel, loc. 3 (Pl. CVI/1), Parța II (Pl. XCVII/3, 5, 6, Pl. XCVIII/3), Parța I (Pl. CIII/1, 3), Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXII/9), Liubcova, loc. 4 (Pl. CXVI/5), Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/5, Pl. XXXVII/2, 4, Pl. XXXVIII/2, 6, Pl. XXXIX/8), gr. 10 (Pl. XLVII/6), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXIV/3, Pl. LXVI/1), niv. 3 (Pl. LXVIII/3, Pl. LXIX/1, 5, Pl. LXX/1, 5, 7, 10, 12), niv. 2 (Pl. LXXV/6). Mai rare sunt variantele BE, BK, BL, BT, BZ, B8, 4B, care ocupă, fiecare, sub 0,5 % din totalul ornamentelor.

Varianta BF este întâlnită în așezările de la Chișoda 1 (Pl. LXXX/6), Parța II (Pl. XCVII/10), Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVIII/1), Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXIII/6), niv. 2 (Pl. LXXVII/5); BG, la Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXII/1a) în timp ce varianta BH este prezentă în locuirile vinčiene de la Liubcova, loc. 4 (Pl. CXVI/6), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXV/1, 9).

Variantele BI și BJ ocupă un loc important în sfera ornamentației ceramicii fine, deținând un procentaj de 4 % din totalul ornamentelor (tip BI) și respectiv 5,1 % (tip BJ). Prima variantă a fost descoperită la Chișoda, loc. 1 (Pl. LXXXVIII/1), Parța II (Pl. XCVIII/2, Pl. CII/4), Parța I (Pl. CIII/4), Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXII/5), Ostrovu Corbului (Pl. CXVIII/1), Hodoni, gr. 5 (Pl. XLI/2), Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXI/1), niv. 2 (Pl. LXXVIII/4), iar cea de-a doua, BJ - caracteristică culturii Banatului și transmisă de această civilizație - este prezentă în așezările din zona de câmpie: Chișoda 1 (Pl. LXXX/3), Chișoda II (Pl. LXXXII/1), Zorlenț (Pl. CVII/2), Ostrovu Corbului (Pl. CXVIII/4), Parța II (Pl. XCIX/3), Hodoni, gr. 5 (Pl. XLII/8), gr. 16 (Pl. LIV/9), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVII/10, 12), niv. 2 (Pl. LXXVII/3, Pl. LXXIX/11).

Un alt decor compus din caneluri late, oblice (tip BQ) dispuse la interiorul strachinilor tronconice, este un element definitoriu al fazelor târzii ale culturii Vinča⁸⁰⁾. În etapa Vinča C1, acest decor este realizat pe buze care nu sunt îngroșate sau care nu au marcată această îngroșare, fiind descoperit în așezarea de la Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXVIII/5); tip BR la Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXII/4, 5, 7, 9, Pl. LXXIII/3, 5); tip Ba la Chișoda III (Pl. XCIV/4), la Hodoni, strat. (Pl. LXII/7); tip BJ la Chișoda III (Pl. XCIV/6); tip Bb la Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXIV/6); tip BI la Hodoni, gr. 10 (Pl. LXIX/8).

Canclurile spiraliere reprezintă un alt decor caracteristic fazei Vinča C1 din Banat. Acesta a fost încadrat în variantele BX, întâlnită la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/6), strat. (Pl. LXII/1), Sânanndrei, niv. 2 (Pl. LXXV/4); B4 la Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXIV/2, 6), niv. 3 (Pl. LXV/4, 6), niv. 4 (Pl.

LXVII/6), niv. 2 (Pl. LXXVII/2, Pl. LXXIX/8), niv. 3 (Pl. LXVIII/6, 9) și 9B la Chișoda II (Pl. LXXXII/3), la Hodoni, gr. 10 (Pl. L/7). În varianta 1B, canelurile late, care formează spirale, sunt combinate cu caneluri rectilinii, orizontale. Acest ornament a fost descoperit în așezarea de la Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXIX/7, 8).

Alte decoruri realizate în aceeași tehnică sunt compuse din pliseuri semicirculare sau ogivale, grupate în jurul unui punct sau al unui pliseu dispus vertical. Dintre acestea, varianta 6B este întâlnită la Parța II (Pl. XCVIII/1) și 7B la Parța II (Pl. XCVI/8), Hodoni, strat (Pl. LXII/6). Uneori, aceste variante sunt combinate cu registre de pliseuri verticale și orizontale, despărțite în metope de caneluri late, verticale (tip 5B, 8B). Varianta 5B a fost descoperită la Parța II (Pl. XCVII/9), iar 8B este prezentă în locuirea de la Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/8).

Combi nații de caneluri late și pliseuri (tip B9) au fost descoperite la Parța II (Pl. XCVI/4), Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXVIII/4), iar caneluri late, arcuite, asociate cu pliseuri orizontale și oblice (tip 3B) sunt prezente în locuirea de la Sânanđrei, niv. 2 (Pl. LXXVI/5).

Pliseurile paralele, dispuse în zig-zag pe partea superioară a vaselor bitronconice (tip B7), constituie un alt ornament întâlnit în așezările de la Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/1), Chișoda III (Pl. XCI/1), Parța II (Pl. XCVII/7).

Alte variante, mai puțin comune, au următoarea distribuție: BH la Liubcova, loc. 4 (Pl. CXVI/6), Sânanđrei, niv. 4 (Pl. LXV/1, 9); BM, la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIII/5); BN, la Parța II (Pl. XCVIII/7), Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXIV/2); BO, la Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXII/6); BR, la Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXII/7), Hodoni, gr. 21 (Pl. LVIII/7, Pl. LIX/3, 5), Sânanđrei, niv. 2 (Pl. LXXVII/1); BU, la Zorlenț (Pl. CVII/1); B1, la Hodoni, gr. 10 (Pl. XLVIII/1a); B2, la Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXIX/9); B3, la Liubcova, adâncime 0,30 (Pl. CXIV/5); B5, la Sânanđrei, niv. 2 (Pl. LXXV/5); B6, la Chișoda II (Pl. LXXXIII/2), Parța II (Pl. XCVI/6) și 2B la Sânanđrei, niv. 3 (Pl. LXIX/6).

Următoarea grupă de ornamente - cele realizate prin lustruirea suprafeței vaselor - constituie un element deosebit de important, caracteristic pentru fazele târzii ale grupeii vinđiene. În Banat, aceste decoruri apar odată cu faza A a culturii Vinđa, pentru ca, mai apoi, să particularizeze ornamentica ceramicii fine din faza Vinđa C.

În etapa C1, decorurile lustruite sunt realizate atât în interiorul cât și pe suprafața exterioară a vaselor.⁸¹⁾ La interior, acestea sunt compuse din benzi lustruite care circumscriu buza, combinate cu fâșii subțiri, organizate în rețea, care converg spre fundul vasului (tip CB și CC). Varianta CB a fost descoperită în așezările de la Sânanđrei, Parța II și Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/3b), iar varianta CC este răspândită în locuirile de la Hodoni și Parța II. La exterior, acest tip de decor este realizat în partea inferioară a

vaselor. Uneori, acesta este asociat cu pliseuri și brâuri (tip CA), descoperit în așezarea de la Hodoni, gr. 10 (Pl. XLIX/4). Cele mai frecvente decoruri sunt cele compuse din benzi înguste (tip CD), urmate de benzi late încadrate de benzi înguste (tip CF), benzi înguste dispuse în rețea (tip CG) și benzi late care converg spre fundul vasului (tip CH). Varianta CD este prezentă în ornamentica ceramicii din locuirile Vinča C, de la Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXVI/7), Parța II (Pl. XCVII/2), Hodoni, gr. 4 (Pl. XL/2), gr. 10 (Pl. XLVII/3), gr. 16a (Pl. LVI/11), varianta CF la Chișoda II (Pl. LXXXI/8), Parța II (Pl. XCVIII/7, Pl. CI/3), Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXIX/2), gr. 10 (Pl. XLVIII/1b), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXIV/10), CG la Hodoni, gr. 4 (Pl. XL/5) și CH la Parța II (Pl. XCIX/9), Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVIII/1), Hodoni, gr. 10 (Pl. LXVII/1b). Toate acestea au analogii la Vinča și în alte locuiri de faza C.⁸²⁾

Decorurile realizate în tehnica inciziei, îmbracă - și datorită materialului fragmentar - o mare varietate tipologică, care reduce la esență, constituie două grupe: grupa decorurilor compuse din linii paralele, care formează decoruri unghiulare, meandrice și decoruri curboliniare (tipurile DA și Dp) și, cea de-a doua grupă, a ornamentelor reprezentate de banda punctat-incizată, dispusă în motive unghiulare și spiralice (tipurile D2 - D8).

Dintre acestea, sunt mai puțin frecvente, sub 0,5%, tipurile DD, DE, DF, DH, DU, Dr, Ds, Dv, Dz, și, în consecință nu le vom preciza răspândirea.

Din analiza distribuției ornamentelor incizate, distingem trei grupe regionale: prima, care arondează zona de câmpie din nordul Banatului; a doua, aflată în sudul Banatului și Clisura Dunării, și a treia, în zona de deal din nord-estul provinciei.

Primei grupe îi sunt caracteristice variantele DI, D7, DS, DT, DV, DY, Db, Dd, Df, Dg, Di, Dm, Do și D3, D5, DJ, fiind descoperite, varianta DI, la Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXVI/5), Chișoda III (Pl. XCII/2, Pl. XLIII/4), Parța II (Pl. C/7), Sânanndrei, niv. 2 (Pl. LXXVII/4), DJ la Chișoda, loc. 1 (Pl. LXXXIX/2, 8, Pl. XC/7), DS, la Sânanndrei, niv. 2 (Pl. LXXVII/7), DT, la Sânanndrei, niv. 2 (Pl. LXXVII/6), DV, la Hodoni, gr. 10 (Pl. XLIX/3), gr. 12 (Pl. LII/5), gr. 21 (Pl. LXI/5, 6, 9), strat. (Pl. LXII/5), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVI/4), niv. 3 (Pl. LXX/4), niv. 2 (Pl. LXXVII/8, 9), DY, la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIII/3), gr. 21 (Pl. LVIII/8), Sânanndrei, niv. 2 (Pl. LXXIX/9), Db, la Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIV/3), gr. 21 (Pl. LX/6), Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXI/10), Dd, la Chișoda, vatra 1 (Pl. LXXXV/10), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVII/3, 7), niv. 3 (Pl. LXXI/2, Pl. LXXII/2), niv. 2 (Pl. LXXVIII/3, 8), Df, la Hodoni, strat. (Pl. LXIII/8), Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXI/3, 5, 7), niv. 2 (Pl. LXXV/9, Pl. LXXVIII/7, 11), Dg, la Hodoni, gr. 21 (Pl. LXI/4), Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXX/8, Pl. LXXIII/2), Di, la Parța II (Pl. CII/1), Hodoni, gr. 2 (Pl. XXXIV/1), gr. 5 (Pl. XLI/6), Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXII/1), Dm, la Chișoda III (Pl. LXXXIII/10), vatra 2 (Pl.

LXXXVII/1), Chișoda III (Pl. XCIV/7) și Do, la Chișoda, loc. 1 (Pl. XC/5, 6), Hodoni, gr. 16 (Pl. LIII/8), Sânanndrei, niv. 2 (Pl. LXXIX/1, 2).

Inciziile, realizate cu un instrument ascuțit, acoperă întreaga suprafață a vaselor care, prin incizii verticale dispuse în zona torților, este împărțită în două metope.

În unele cazuri, spațiile dintre incizii sunt lustruite (tip Da, Dd) sau pictate după ardere cu o culoare roșie-vișinie (tip DZ, Di). Într-un singur caz, ornamentele meandrice, realizate la exterior, sunt asociate la interior cu un decor compus din linii dispuse "în căpriori", pictate cu o culoare albă pe un fond roșu-vișiniu (Pl. XXXIV/1). Atunci când decorurile sunt executate pe o ceramică neagră sau neagră-cenușie, de regulă, inciziile sunt umplute cu o substanță alb-varoasă. Multe din ornamentele amintite, dar în special decoruri similare variantelor DS, DT, Db, Dd, Df, Dg și Di, au fost considerate ca "tisoide" sau chiar aparținând culturii Tisa.⁸³⁾ Acestea însă au fost descoperite în complexele Vinča C1, fiind realizate pe ceramică de factură vinčiană și nu sunt importuri Tisa.

Alături de ornamentele amintite, zonei de câmpie din nordul Banatului îi sunt caracteristice și decoruri formate din benzi punctat-incizate, variantele D3 - D7. În cadrul acestora, punctele realizate cu un instrument cu vârful rotunjit și ordonate pe unul sau, cel mult, pe două șiruri, sunt încadrate de linii paralele. Varianta D3 este întâlnită la Chișoda II (Pl. LXXXII/5), Parța II (Pl. C/9), Hodoni, gr. 10 (Pl. XLIX/7), Sânanndrei, niv. 4 (Pl. LXVI/8), niv. 3 (Pl. LXXI/9), Varianta D4, la Sânanndrei, niv. 3 (pl. LXXIII/4), D5, la Chișoda II (Pl. LXXXIV/2), Sânanndrei, niv. 2 (Pl. LXXVIII/2), D6, la Sânanndrei, niv. 3 (Pl. LXXIV/6) și D7, la Hodoni, gr. 4 (Pl. XXXVI/7, 9), gr. 5 (Pl. XLI/9).

Cea de-a doua grupă, aflată în sudul Banatului și Clisură, are ca ornamente incizate caracteristice tipul DA, DB, Dq, Du și Dx. Primele două variante, întâlnite în așezarea de la Liubcova, loc. 1 (Pl. CXV/8) - DA; Chișoda, vatra 2 (Pl. LXXXVIII/4), Parța II (Pl. CI/2) - DB, se detașează prin maniera de execuție și organizare a decorului de meandrele așa-zis "tisoide" din zona de nord. Astfel, incizia de la Liubcova are un traseu drept, realizat cu multă siguranță, liniile care formează meandrul sunt perfect paralele, fapt ce ne sugerează un posibil instrument, sub forma unui piaptăn, care ar fi putut face posibilă o asemenea performanță. De asemenea, meandrele au unghiuri ascuțite, spre deosebire de zona de câmpie unde sunt preferate unghiurile drepte. Nu în ultimul rând, aceste decoruri sunt realizate la Liubcova, și nu numai aici, pe o ceramică de bună calitate, cu un slip roșcat, gălbui sau cenușiu, având în compoziție nisip fin și mică. De asemenea, banda punctat-incizată este compusă din împunsături făcute cu un instrument ascuțit, fapt ce schimbă radical aspectul decorului, deosebindu-l de cel realizat în nordul Banatului prin impresiunea unci unelte cu vârful rotunjit.

Ultima grupă de decoruri incizate, care se leagă de grupa sudică, este cea din zona deluroasă din estul Banatului. Acesteia, pe lângă ornamente organizate în meandru, de tip DA, DB, DE, Dx, descoperite la Zorlențu Mare îi sunt caracteristice variantele DG și D8, întâlnite la Zorlențu Mare (Pl. CX/1, 3), DP și DR, la Sălbăgelu Vechi (Pl. CVI/6, 7) cu analogii în nivelurile Vinča C1 de la Vrșac - At.⁸⁴⁾

Din prezentarea tipurilor categoriale, ale variantelor formelor și decorurilor ceramicii Vinča C1 din Banatul românesc se disting trei grupe regionale ale căror trăsături au fost prezentate prin enumerarea distribuției caracteristicilor ceramicii. Asupra acestora vom reveni în capitolul următor, unde vom defini aceste grupe și le vom preciza conținutul.

Ceramica fazei Vinča C2

La stadiul actual al cercetărilor, descoperiri care pot fi încadrate în faza Vinča C2 au fost realizate doar la Sântana-Comlăuș și în sudul Banatului, la Vrșac-At, Temeș-Kubin și, o parte a materialelor de la Boriaș.⁸⁵⁾ Din păcate, materialele de la Comlăuș, Temeș-Kubin și Boriaș provin din cercetările efectuate în secolul trecut, pentru care nu dispunem de date stratigrafice, încadrarea în această etapă realizându-se doar pe baze tipologice, prin analogii cu alte descoperiri din arealul vinčian. Acest lucru ne împiedică să surprindem cu exactitate conținutul fazei C2 din Banat și să-i precizăm legăturile cu civilizațiile din Transilvania și zona panonică. De altfel, cu tot caracterul lacunar al cercetărilor, absența locuirilor Vinča C2 din centrul și nordul Banatului ne conduce la concluzia că purtătorii acestei faze nu au colonizat acest teritoriu, la acest orizont cronologic evoluând cultura Petrești A/Grupul Foeni. Relațiile dintre aceste două civilizații le vom preciza într-unul din capitolele următoare.

Ceramica Vinča C2 are - subliniem încă o dată, concluzii stabilite pe baze tipologice - o pastă densă, amestecată cu nisip fin și mică, bine arsă, de culoare cenușie și cenușie-neagră. De cele mai multe ori, în cazul speciei fine, suprafața vasului este acoperită cu un slip de nuanță argintie.

Formele sunt deschise, fiind întâlnite variantele B IIIa la Temeș-Kubin (Pl. CXXVI/4) și Comlăuș (Pl. CXXI/5), B VIIId la Comlăuș (Pl. CXX/4), Temeș-Kubin (Pl. CXXV/1, Pl. CXXX/6). La Temeș-Kubin sunt prezente și strachini cu buza profilată și umăr îngust și rotunjit (Pl. CXXVI/2, 3), castroane adânci, cu buză dreaptă și umăr îngust, rotunjit (Pl. CXXVI/1) având bune analogii cu materialele descoperite între adâncimile de 5,2, 4,9, 4,4, 4,2 și 4,1 m din așezarea eponimă⁸⁶⁾ sau din alte locuiri contemporane.⁸⁷⁾ Străchinile tronconice (tip IIb) au buză îngroșată, iar această îngroșare este subliniată printr-o șanțuire, așa cum arată descoperirile de la Temeș-Kubin (Pl. CXXIX/4, Pl. CXXX/1-3) și Boriaș (Pl. CXXIV/2, 7).

O amforă tipică acestei faze a fost descoperită la Boriaș (Pl. CXXIII/6), fiind decorată cu pliseuri fine și prezintă corespondențe tipologice la Rudna Glava⁸⁸⁾, Vinča⁸⁹⁾, Divostin⁹⁰⁾ și Supska Stublina⁹¹⁾.

Decorurile care pot fi atribuite acestei etape sunt canelurile late dispuse pe torți descoperite la Comlăuș (Pl. CXXI/6), în interiorul strachinilor profilate, cu buza evazată întâlnite la Temeș-Kubin (Pl. CXXX/6) și în interiorul străchinilor tronconice cu buza îngroșată. În ultimul caz, la Temeș-Kubin, pliseurile sunt dispuse perpendicular pe buza vasului (Temeș-Kubin, Pl. CXXXIX/4), oblic (Pl. CXXX/3), în căpriori (Pl. CXXX/1) sau în zig-zag (Pl. CXXX/7). La exteriorul vaselor, canelurile de tip Ba sunt întâlnite la Temeș-Kubin (Pl. CXXVI/4), completându-se cu tipul BP (Pl. CXXVI/1), B4 (Pl. CXXVI/3) sau arcade combinate cu pliseuri oblice (Pl. CXXVI/2).

Multe dintre aceste forme și decoruri sunt prezente și în faza Vinča D⁹²⁾, dar absența castroanelor cu umărul și partea superioară rotunjită și buză invazată⁹³⁾ precum și a anumitor decoruri realizate prin lustruirea suprafeței vasului⁹⁴⁾ și a unor categorii de caneluri ne determină să le încadrăm în faza C2 și nu D. De fapt, așa cum arată descoperirile în totalitatea lor, purtătorii culturii Vinča, fazele C2 și D nu s-au răspândit în centrul și nordul Banatului, locul lor fiind luat de purtătorii culturii Petrești A/Grup Foeni sau de retardările sugerate de o parte a materialelor din așezările de la Chișoda Veche, niv. III și Liubcova, niv. I.

4. Plastica în lut

Manifestare a posibilităților artistice ale omului, plastica în lut atinge în această perioadă un vârf al măiestriei, producând adevărate capodopere ale modelării lutului. Trebuie să menționăm că marea majoritate a acestor artefacte au un rol cultic, așa-zisele ornamente care decorează figurinele, au corespondențe în plastica monumentală, constituind o simbolistică a cărei sensuri, de cele mai multe ori, ne scapă.

Plastica vinčiană târzie din Banat este deosebit de bogată și se caracterizează prin figurinele specializate din punctul de vedere al ritualului. Avem certitudinea că această specializare a plasticii se reflectă, în varietatea tipurilor descoperite până în prezent.

De asemenea, așa cum am mai remarcat, există stațiuni în care au fost descoperite un număr ridicat de figurine și amulete, ca de exemplu Zorlenju Mare⁹⁵⁾, Liubcova⁹⁶⁾, Potporanj⁹⁷⁾, Vinča⁹⁸⁾, iar altele cu doar câteva piese (Hodoni, Sânandrei, Parța II, etc.).

Prima categorie de așezări au fost considerate centre rituale. Acestea puteau chiar produce plastica, care, apoi se transmitea altor comunități. Evident, nu dispunem la acest stadiu de analize care să certifice acest lucru,

dar faptul ca idolii de tip Zorlenț se concentrează în zona deluroasă a Banatului, ne-ar putea sugera și o asemenea alternativă.

Ordonarea tipologică a plasticii vinčiene din Banat a fost făcută de Gh. Lazarovici. Noi nu intenționăm să introducem altă clasificare, ci doar vom încadra în aceasta piesele vinčiene târzii și o vom completa, acolo unde este cazul. Cercetătorul amintit a împărțit figurinele în cinci categorii mari: A, idoli antropomorfi; B, idoli perforați și amulete; C, idoli zoomorfi; D, alte obiecte de cult; E, altărașe de cult.⁹⁹⁾

A. Idolii antropomorfi

Acest tip poate fi împărțit după forma corpului și a capului în trei variante: I. cilindrici, II. plați, III. cu mască pentagonală.

I. Idolii cilindrici. Acest tip conține mai multe subvariante:

a) Idoli cu corp cilindric, având redate brațele, sânii, fesele, mască triunghiulară. Până acum, la orizontul Vinča C, acest tip nu a fost descoperit în Banatul românesc.

b) Idoli cu corp cilindric, brațe. săni, fese, mască triunghiulară, gât lung. Această variantă a fost descoperită în așezările de la Liubcova (Pl. XX/2, 3) și Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/1) și are analogii în orizonturile timpurii de la Vinča¹⁰⁰⁾, la Banatska Subotica¹⁰¹⁾ și Turdaș.¹⁰²⁾

c) Idoli, corp cilindric, brațe, mască, ceafa trasă spre spate, au fost descoperiți la Chișoda Veche I (Pl. XVII/2) și Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/10, 11) și au corespondențe la Vinča la adâncimea de 4,5 m.¹⁰³⁾

d1) Idoli, corp cilindric, fără brațe, cu fese și șolduri - descoperire la Chișoda Veche, niv. II (Pl. XVII/6).

d2) Idoli cu aceleași atribute, dar fără brațe, fese și șolduri au fost descoperiți la Chișoda Veche, niv. I (Pl. XVII/3) și Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/13). În această categorie ar putea fi clasate și o serie de piese fragmentare de la Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/3-7, 9).

e) Idoli cu corp cilindric, scurt, cu mască și brațe scurte sunt întâlniți la Chișoda Veche (Pl. XVII/7) și Liubcova (Pl. XX/1).

II. Figurinele plate pot fi clasificate, după o serie de atribute, în mai multe categorii astfel:

a) Figurine plate, cu brațe și fustă redată prin pliseuri. Acest tip se întâlnește la Liubcova (Pl. XXII/1) și Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/19), Vinča, între adâncimile de 5,7 și 2,6 m.¹⁰⁴⁾ Piesa descoperită la Liubcova este deosebită prin faptul că în mâna dreaptă ține un vas de libație, iar în stânga masca. Din păcate, capul este rupt din vechime, sau, așa cum se poate deduce din prezența unei găuri verticale în zona gâtului, ar fi putut avea un cap mobil.

b) Figurine plate, cu brațe, fese și fustă redată prin incizii au fost descoperite la Liubcova (Pl. XX/5, Pl. XXI/2, 5).

c) Figurine plate, cu brațe, fără fese sau șolduri sunt întâlnite în locuirile Vinča C de la Liubcova (Pl. XX/6, Pl. XXI/1) și Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/14-16).

d) Figurine plate, cu sau fără sâni, spate arcuit, pântec proeminent, șolduri reliefate au fost puse în evidență de cercetările de la Sânanđrei (Pl. XXVI/2) și Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/18). Exemplarul de la Sânanđrei are redat prin incizii decolteul și fusta, iar brațele sunt perforate în timp ce piesa de la Zorlențu Mare prezintă în locul ombilicului, o împunsătură, care străbate piesa. Ultimul detaliu, foarte important, coroborat cu redarea, prin pântecul proeminent, a sarcinii, ne determină să o considerăm ca piesă folosită în practicile magico-religioase, mai precis de magie neagră, prin împunsătură urmărindu-se, probabil, uciderea fătului.

III. Figurine cu masca pentagonală.

Majoritatea idolilor din faza Vinča C au mască pentagonală, și multe dintre figurine, care după atribute ar fi putut fi încadrate în alte grupe, sunt asimilate în această categorie. Idoli cu mască pentagonală au fost descoperiți la Zorlențu Mare (Pl. XXVII/21), Chișoda Veche (Pl. XVII/1), Liubcova (Pl. XXI/6-9, Pl. XXII/2-4) și Sânanđrei (Pl. XXVI/1) și au analogii într-o multitudine de așezări contemporane.¹⁰⁵⁾

O parte dintre aceste piese sunt pictate după ardere cu roșu și galben (Pl. XXII/3) sau au inciziile, care redau detalii de costum, încrustate cu o substanță albă.

Picioare de statuete antropomorfe au fost descoperite la Parța II (Pl. XIX/7), Hodoni (Pl. XIX/4) și Zorlențu Mare (Pl. XXIX/3) și au redat detalii anatomice, cum ar fi degetele (Pl. XXIX/3) sau elemente de costum sau tatuaje (Pl. XIX/4, 7).

B. Idoli perforați și amulete - constituie o categorie foarte numeroasă a plasticii Vinča C din Banat. Aceștia au fost împărțiți în șase grupe, dintre care doar cinci sunt caracteristice acestui tip categorial, astfel: I. Idoli perforați antropomorfi; II. Idoli perforați, antropomorfi, stilizați; III. Idoli stilizați; IV. Amulete și V. Figurine zoomorfe perforate.

I. Idoli perforați, antropomorfi. Aceștia, după o serie de atribute, au fost clasificați în șapte variante, dar artefactele care aparțin fazei Vinča C și fac parte din această grupă, se încadrează doar în două variante. Pentru a nu crea confuzii, vom folosi ordonarea tipologică și siglele lui Gh. Lazarovici, iar acolo unde o variantă nu este întâlnită în faza Vinča C, nu va fi menționată, dar își va păstra poziția și sigla în cadrul tipologiei generale.

b1) Corpul plat, fața schițată, brațe scurte, perforație verticală. Această variantă a fost descoperită în nivelul III de la Zorlențu Mare (Pl. XXIX/1).

b2) Figurină cu corpul plat, fața schițată, sâni, brațe și picioare, perforație verticală este întâlnită la Sânaandrei (Pl. XXVI/3).

c) Idol, corp cilindric, brațe, masca triunghiulară, sâni a fost descoperit la Zorlențu Mare (Pl. XXVIII/2).

II. Idoli perforați, antropomorfi, stilizați. După o serie de atribute, aceștia pot fi grupați în mai multe variante:

a) Idoli cu brațe scurte, corp cilindric, cap schițat, cunoscuți în așezările de la Liubcova (Pl. XXIII/3) și Zorlențu Mare (Pl. XXIX/2).

b1) Figurine cu corp cilindric, fără cap, cu sâni și brațe orientate oblic, terminate cu capete de animale au fost descoperite la Zorlențu Mare (Pl. XXIX/4) și Sălbăgelu Vechi (Pl. XXV/2).

b2) Corp trapezoidal, fără cap, cu sâni și brațe orientate oblic. Această variantă este întâlnită la Zorlențu Mare (Pl. XXIX/6).

b3) Idoli fără cap, corp plat, cu sâni și brațe orientate oblic au fost descoperiți în așezarea de la Zorlențu Mare (Pl. XXIX/5).

III. Idolii stilizați, constituie o altă categorie a idolilor perforați și amuletelor. Aceștia, în funcție de o serie de caracteristici, pot fi grupați în următoarele variante:

a) Figurine cu corp cilindric și brațele schițate au fost descoperite la Hodoni (Pl. XIX/1).

b1) Idoli, corp cilindric, brațe oblice terminate cu protome animaliere. Această variantă este întâlnită în așezarea de la Zorlențu Mare (Pl. XXIX/7, 9, Pl. XXX/4) și are analogii într-o multitudine de locuiri contemporane din aria vințiană.¹⁰⁶⁾

b2) Figurine cu corp trapezoidal, elipsoidal în secțiune, cu brațele oblice. Această variantă este cea mai răspândită din cadrul acestei categorii de plastică, fiind descoperită în așezările de la Liubcova (Pl. XXIV/1), Sălbăgelu Vechi (Pl. XXV/3-7, 10, 11), Sânaandrei (Pl. XXVI/4) și Zorlențu Mare (Pl. XXIX/10-15, Pl. XXX/1-3, 5-10).

b3) Corp plat, înalt, brațe subțiri. Acest tip nu este întâlnit în plastica fazei C a culturii Vința.

b4) Idoli cu corp scurt, cu forma ovală și brațe oblice au fost descoperiți la Zorlențu Mare (Pl. XXX/11, 12) și Ruginosu.¹⁰⁷⁾

c1) Corp cilindric, două brațe oblice și gât. Această variantă a fost descoperită la Liubcova (Pl. XXIII/1, 2, 4) și Zorlențu Mare (Pl. XXX/15, 16) și are corespondente tipologice în alte descoperiri Vința C.¹⁰⁸⁾

c2) Această variantă, asemănătoare celei anterioare, dar corpul este mai masiv și are o proeminență, a fost descoperită la Zorlențu Mare (Pl. XXX/14).

c3) Idoli de aceeași formă, dar cu patru brațe, au fost descoperiți la Parța, tell II (Pl. XIX/3).

c4) Figurine de forma asemănătoare, cu gât cilindric, înalt, sunt întâlnite la Zorlențu Mare (Pl. XXX/17) și Chișoda Veche (Pl. XVIII/10).

d) Corp cilindric, fără cap, trei brațe scurte, oblice. Această variantă a fost descoperită în așezarea de la Zorlențu Mare (Pl. XXX/18, 19).

IV. Amuletele, așa cum s-a precizat, sunt idoli stilizați, care derivă din tipurile II și III. Pe baza atributelor, amuletele au fost încadrate în următoarele tipuri:

a) Formă stelată cu patru brațe dispuse în cruce, perforate, întâlnită la Zorlențu Mare (Pl. XXXI/2, 3, Pl. XXXII/1, 2) cu analogii la Vrșac¹⁰⁹, Potporanj¹¹⁰ și Turdaș.¹¹¹

b1) Amulete cu trei sau patru brațe și picior perforat au fost descoperite la Zorlențu Mare (Pl. XXXI/4-12).

b2) Amulete cu patru brațe scurte și picior lung, perforat sunt întâlnite la Zorlențu Mare (Pl. XXXI/1).

b3) Amulete cu trei sau patru brațe și picior scurt, descoperite la Zorlențu Mare (Pl. XXXI/14-16, Pl. XXXII/3).

b4) Amulete cu trei brațe și fără picior, cu perforație între brațe, există în locuirea de la Zorlențu Mare (Pl. XXXI/17, Pl. XXXII/4).

c1) Corp cilindric, perforat, cu trei brațe scurte dispuse în triunghi. Această variantă a fost descoperită la Zorlențu Mare (Pl. XXXI/13) cu analogii în alte situri contemporane.¹¹²

c2) Amulete, corp bombat, perforat vertical, cu două sau trei brațe, au fost scoase la lumină de cercetările de la Liubcova (Pl. XXIII/7, 8).

V. Figurine zoomorfe perforate au fost descoperite în așezările de la Chișoda Veche și Zorlențu Mare. Ambele figurine reprezintă păsări, modelate schematic. Piesa de la Chișoda, aparține nivelului II, este naviformă, aripile fiind redată prin două protuberanțe. Gâtul și coada sunt modelate sub forma unor excrescențe, în zona cozii și în partea centrală a spatelui sunt practicate mici orificii în care, credem, se introduceau pene (Pl. XVIII/4). În zona gâtului se observă impresiunea unui șnur care era folosit la suspendarea figurinei.

Cea de-a doua reprezentare a unei păsări, descoperită la Zorlențu Mare, este perforată transversal, iar aripile sunt redată prin două mici protuberanțe (Pl. XXXII/6).

C. Figurine zoomorfe.

Această categorie de reprezentări este mult mai puțin numeroasă în comparație cu figurinele antropomorfe sau amuletele, ocupând un loc important în contextul plasticii fazei B a culturii Vinča.¹¹³ În faza C sunt și mai reduse numeric și se caracterizează printr-o stilizare și schematizare

accentuată. Dintre acestea, cea mai realistă, a fost descoperită la Liubcova și reprezintă un cap de cervideu. Acesta are modelate coarnele, iar botul și ochii sunt realizați într-o manieră realistă (Pl. XXIV/4).

La celelalte descoperiri, datorită schematizării, este greu de apreciat specia căreia îi aparține animalul redat, putând doar afirma că acestea sunt patrupeze. Mai mult chiar, la Sănandrei a fost descoperită o figurină zoomorfă, care în locul capului prezintă o alveolare (Pl. XXVI/7).

Alte reprezentări zoomorfe au fost descoperite la Chișoda Veche, nivel II (Pl. XVIII/1), Sănandrei (Pl. XXVI/6) și Hodoni (Pl. XIX/2). Piesa de la Hodoni, modelată foarte stilizat, are doar trei picioare, redată prin mici protuberanțe, două dispuse în față și unul în spate, putând chiar reprezenta o coadă. Ochii sunt sugerați de găurile unei perforații, care străbate figurina în zona capului. La un studiu atent, pe corpul acesteia, în partea dreaptă a zonei lombare și, pe aceeași parte, în zona costală, sunt două împunsături - făcute cu un obiect ascuțit - realizate înainte de ardere. Acestea au fost făcute, probabil, cu scopul de a ucide spiritul animalului, spre a facilita vânarea sa.

D. Alte obiecte de cult

I. Vasele de cult. În această categorie pot fi incluse vasele capac, vasele antropomorfe și zoomorfe și vasele miniaturale.

a) Vasele capac sunt legate indisolubil de prezența purtătorilor culturii Vinča în regiunea dunăreană, începând cu faza cea mai timpurie.¹¹⁴⁾ În faza B, acest tip cunoaște o maximă evoluție și răspândire, pentru ca în fazele târzii ale culturii Vinča să fie reduse din punct de vedere cantitativ.

Pentru faza Vinča C din Banat, această observație este întărită de descoperirile efectuate, cu precădere în ultimii zece ani. Acestea au arătat că, pe măsură ce înaintăm spre nord, capacele de vase se reduc cantitativ și au alte atribute, care le apropie de exemplare similare descoperite în Cultura Banatului.

La Liubcova, noile cercetări au pus în evidență prezența unor capace de vas, cu urechi mult supraînălțate, detaliile feței fiind redată în tehnica inciziei, atât prin linii meandrice cât și prin benzi punctat-incizate (Pl. XXIV/8, 11-13). Ochii sunt apotropaici și subliniați la partea superioară de incizii semicirculare și rectilinii la partea inferioară.

În așezarea de la Parța, tell II, în nivelul corespunzător locuirii Vinča C1 a fost descoperit un singur fragment de capac, cu urechea supraînălțată și decorat cu incizii meandrice (Pl. XIX/8).

Ultima descoperire la acest orizont cronologic a fost făcută la Hodoni, în stratul de cultură vinčian, sub podina unei locuințe de suprafață, ce aparține purtătorilor culturii Tisa. Spre deosebire de exemplarele menționate, capacul de vas de la Hodoni - cea mai nordică descoperire a acestui tip

la orizont Vinča C - se diferențiază de canoanele vinčiene și se apropie de maniera de execuție proprie Culturii Banatului. Astfel, urechile sunt reprezentate de o creastă terminală cu o excrescență semisferică, părul este redat prin incizii spiralice, ochii prin două incizii ușor arcuite, care pornesc din vârful nasului, iar sprâncenele sunt realizate în relief (Pl. XIX/5).

b) Vasele antropomorfe nu mai respectă aceleași canoane ca în faza anterioară, dispărând redarea feței în maniera întâlnită în Cultura Banatului.

Vasele antropomorfe, caracteristice fazei Vinča C din Banat sunt de mici dimensiuni și au gât lung, terminat printr-un cap uman stilizat, iar partea inferioară este, de regulă bitronconică, iar pe zona de curbură maximă prezintă mici torți perforate.

Din punct de vedere tipologic, distingem două variante: prima (b1), la care gâtul vasului este perforat longitudinal, iar a doua (b2), fără perforație.

Prima variantă (b1) a fost descoperită în locuirile Vinča C1 de la Chișoda Veche (Pl. XVIII/7, 9) și a fost considerată ca fiind suport pentru idoli. Aceeași menire a fost atribuită și unei piese similare descoperită la Vinča.¹¹⁵⁾ În realitate, acestea reprezintă partea superioară a unor vase care, în decursul timpului, datorită tehnicii de confecționare - din două părți care sunt apoi lipite - se rup în zona umărului. Acest tip de vas are analogii la Vinča¹¹⁶⁾, Tape Lebö¹¹⁷⁾ și Butmir.¹¹⁸⁾

c) Vasele miniaturale, pot constitui accesorii ale oficierei cultului magico-religios. Astfel de exemplare au fost descoperite la Sânnandrei (Pl. XXVII/9), Parța II și Zorlențu Mare (Pl. XXXII/9). Acestea sunt decorate cu incizii arcuite și liniare și posedă două și respectiv trei mici proeminențe în zona de maximă curbură a peretelui vasului.

d) Sceptrele reprezintă atât semne ale puterii laice cât și religioase. În neo-eneoliticul românesc asemenea piese au fost descoperite la Parța și în aria cucuteniană, ultimele fiind considerate drept rhytoni și încorporate în categoria "vaselor în formă de protome zoomorfe".¹¹⁹⁾

La orizont cronologic Vinča C în Banat există o singură descoperire, provenind de la Liubcova, care ar putea fi încadrată în grupa sceptrelor. Este vorba despre o piesă cruciformă, perforată vertical, care are patru brațe terminate cu capete de animale (Pl. XXIV/3). Asemenea exemplare cu mai multe capete de animale au fost descoperite în Palestina¹²⁰⁾, iar descoperirea de la Parța¹²¹⁾, prin dispunerea găurilor, care străbat urechile și greabănul, ar putea face parte din sceptre compuse din mai multe capete de taur.

II. Plastica pe vase, decorează ceramica neolitică încă din perioada veche a epocii pietrei, în cultura Starčevo-Criș.¹²²⁾

În cultura Vinča, plastica pe vase redă, cu precădere, reprezentări umane și, mai rar, animaliere.

În faza Vinča C, din această categorie semnalăm în Banat o singură descoperire făcută în așezarea de la Sânanndrei. Aceasta reprezintă un fragment de vas, care păstrează în zona torții reprezentarea unor picioare umane (Pl. XXVI/5).

E. Altare de cult.

Pentru această categorie de plastică au fost atribuite diferite utilizări, începând cu cea cultică, legată de practicile magico-religioase, ca suporturi pentru idoli sau un rol utilitar, fiind folosite ca opaițe.¹²³⁾

Cercetările efectuate în Banat au condus la descoperirea unor picioare, sau mai rar, a unor exemplare mai complete la care s-au păstrat și alte atribute. Dintre acestea amintim piesa de la Parța, tell II, care are trei picioare, care pornesc din corpul propriu-zis, de formă cilindrică, care în partea superioară are un orificiu (Pl. XIX/6). Pe corp și picioare altarul este decorat cu incizii curboliniare. Acest tip are analogii la Vrșac-At și Potporanj¹²⁴⁾ și este caracteristic fazei C a culturii Vinča. Probabil, din același tip fac parte și picioarele descoperite la Liubcova (Pl. XXIV/5, 9). Un alt tip de altar provine de la Liubcova (Pl. XXIV/7) care are patru picioare nedecorate.

În aria nordică, la Sânanndrei au fost descoperite picioare ale unor altare, care sunt mai înalte (Pl. XXVII/5-7) iar unul dintre acestea este decorat cu incizii meandrice (Pl. XXVII/7). Din păcate, caracterul fragmentar al acestor piese ne împiedică să precizăm forma altarelor.

F. Alte artefacte

În această categorie intră pintaderele și alte produse modelate în lut.

În așezarea de la Chișoda Veche, niv. II a fost descoperită o pintaderă din lut ars, care are un desen realizat în tehnica inciziei, compus din linii frânte și unghiulare (Pl. XVIII/5). Pe partea anterioară, la treimea lungimii piesei, este dispus un mic mâner folosit la apucarea pintaderei.

O altă pintaderă, decorată, de mici dimensiuni, provine din locuirea Vinča C de la Liubcova (Pl. XXIII/9).

O mențiune specială trebuie făcută în legătură cu descoperirea în așezarea de la Sălbăgelu Vechi a unei piese din lut ars decorată cu incizii în zig-zag și triunghiuri cu vârful orientate în sus, cu o margine bordată de linii scurte (Pl. XXV/12) care ar putea reprezenta o matrice sigilară.

O altă piesă a cărei utilitate ne scapă a fost găsită la Liubcova. Este vorba despre o placă de lut ars, păstrată fragmentar, decorată cu puncte (Pl. XXIV/9).

5. Podoabe

Cercetările, deosebit de laborioase în ultimii ani, nu au furnizat decât foarte puține descoperiri ale unor podoabe, care au aparținut purtătorilor fazei C a culturii Vinča din Banat. Acest lucru, credem, nu se explică prin lipsa gustului pentru podoabe ci, mai degrabă, prin caracterul restrâns al cercetărilor sau prin folosirea altor mijloace de împodobire, tatuaje, pictarea feței și corpului, etc.

În locuirea Vinča C1 de la Sânanđrei au fost descoperite mărgelile din lut ars, de formă sferică, ușor aplatizate, cu perforație (Pl. XXVII/8). Astfel de mărgelile sunt cunoscute și în așezările contemporane de la Hodoni și Pața II, iar nasturi sunt semnalăți la Liubcova (Pl. XXIII/10).

Cea mai importantă piesă de podoabă a fost descoperită la Liubcova, în nivelul corespunzător fazei Ornița vest.¹²⁵⁾ Este vorba despre o brățară lucrată dintr-o valvă de scoică *Spondylus gaederopus* (Pl. XIV/16), un unicat până la acest moment în Banat. Exemplare similare au fost descoperite la Potporanj¹²⁶⁾, Vrșac-At¹²⁷⁾ și Vinča¹²⁸⁾, dar, se pare, un centru de control și distribuție spre zona Tisei a acestei materii prime a existat în zona Vrșac, care abundă în descoperiri de acest gen.¹²⁹⁾

NOTE

1. Așezarea a fost descoperită în anul 1976, de O. Radu, care, deosebit de amabilă, ne-a cedat spre publicare materialele de aici. Toate observațiile stratigrafice aparțin cercetătoarei amintite.
2. Lazarovici 1979, 193; 1991h, 74.
3. Lazarovici 1991h, 75 și fig. 21.
4. Lazarovici 1991h, 77 și fig. 22.
5. Această locuire nu a fost sesizată în timpul cercetărilor din 1959 și 1976, în literatura de specialitate, așezarea de la Hodoni, fiind cunoscută doar ca o așezare Tisa: Moga 1964, 295; Moga-Radu 1977, 231 și urm.; Lazarovici 1972, pl. XIV/6, 6; 1974, 61-62; 1975, 23 și pl. XIII/1-2, 4-7; 1979, 157-158, 199.
6. Drașovean 1991a, 59-60, 62, 63, 64, 65; 1991b, 73-74; 1991e.
7. Lazarovici-Stratan 1973, 455; Lazarovici 1979, 199; Moroz-Pop 1983a, 473.
8. Lazarovici-Stratan 1973, 455; Lazarovici 1979, 199; Drașovean 1991a, 62.
9. Lazarovici-Stratan 1973, 456-464; Lazarovici 1979, 199.
10. Lazarovici 1975, 17; 1977a, 27; 1979, 121, 199; Moroz-Pop 1983b, 473; Drașovean 1991a, 60; 1991c, 81.
11. Lazarovici 1979, 210; Drașovean 1991a, 60. Maria Moroz, în repertoriul publicat (Moroz-Pop 1983b, 473-474) precizează că cele mai vechi descoperiri din acest punct, aparțin epocii bronzului. Verbal, cercetătoarea amintită, mi-a reconfirmat faptul că în acest punct nu există descoperiri neolitice. Pe de altă parte, Gh. Lazarovici, citând o comunicare prezentată de I. Stratan și M. Moroz, amintește o serie de descoperiri neolitice târzii, printre care și câțiva idoli perforați (Lazarovici 1979, 210).

12. Comșa 1965, 546; 1969, 14.
13. Comșa 1969, 15.
14. Luca 1985, 467-568; 1991, 2.
15. Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 42; Lazarovici 1991f, 68; Drașovean 1991a, 66.
16. Lazarovici 1991f, 68.
17. Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 42; Lazarovici 1991f, 68; Drașovean 1991a, 66; 1993.
18. Lazarovici 1991f, 68.
19. Lazarovici 1979, 168; 1981a, 39; 1991f, 67.
20. Lazarovici 1991f, 67.
21. Lazarovici 1979, 79, 206.
22. Lazarovici 1974, 59; 1975, 17; 1977, 27-28; 1979, 206; 1991, 84; Lazarovici-Stratan 1973, 456.
23. Moroz-Pop 1983a, 53; 1983b, 477; Lazarovici 1991k, 78.
24. Informații amabile M. Moroz, căreia îi mulțumim și pe această cale. Lazarovici 1991k, 78.
25. Lazarovici-Resch-Germann 1981, 14.
26. Drașovean 1993.
27. Lazarovici-Resch-Germann 1981, 13 și fig. 1/2.
28. Comșa-Răuț 1969, 3-4; Lazarovici 1979, 78, 209; 1991b, 28; 1991m, 1.
29. Lazarovici 1971, 22-23; Lazarovici 1979, 78, 209; 1991b, 28-29; 1991m, 2, 7-8.
30. Lazarovici 1971, 23, 26; 1973, 49, 50, 52, 53; 1974, 59; 1975, 17; 1977, 25; 1979, 121, 211; 1991b, 28-29; 1991m, 2, 7-8.
31. Lazarovici 1979, 78; 1991m, 1.
32. Drașovean 1991e, 3.
33. Luca 1991, 2.
34. Luca 1991, 2.
35. Informații colegiale ale d-nei M. Moroz.
36. Lazarovici 1991m, 5.
37. Săpături Fl. Drașovean.
38. Cercetări de teren efectuate de Fl. Drașovean.
39. Comșa 1969, 14.
40. Luca 1991, 2.
41. Informație Fl. Medeleț, caruia îi mulțumim și pe această cale.
42. Săpături Fl. Drașovean, rezultate inedite.
43. Lazarovici 1979, 80, 206.
44. Lazarovici 1991m, 2.
45. Lazarovici 1991m, 5.
46. Informații amabile M. Moroz.
47. Lazarovici 1990, 94, 95 și fig. 3, 4.
48. Mateescu 1972; Lazarovici 1990, 96, 98.
49. Lazarovici 1990, 96 și fig. 4/4.
50. Kalicz 1971, 155 și nota 10; 1985; Horvath 1985, 93; 1989, 88 și urm.; Kalicz-Raczky 1987a, 14 și urm.; Raczky 1985, 104.
51. Bobos-Radu 1991, 2-4; Bobos-Avram 1989, 150, 160.
52. Bobos-Radu 1991, 3, 5.
53. Bobos-Radu 1991, 5.
54. Bobos-Radu 1991, fig. 1.

55. Bobos-Radu 1991, 5.
56. Takacs-Biro 1991, 34.
57. Radovanovic et al. 1984, 8, 14-15 și fig. 7.
58. Ibidem, 9; Kaczanowska-Kozlowski 1990, 35 (pentru Gomolava)
59. Biro 1985, 385-395.
60. Kaczanowska-Kozlowski 1990, 35-36; Biro-Regenye 1991.
61. Kaczanowska-Kozlowski 1990, 34, 35.
62. Biro 1985, 385-388; 1986a, 11-25.
63. Biro 1985, 383-384; 1986, 183-185; Bacskay-Biro 1984, 58.
64. Radovanovic et al. 1984, fig. 6, 8 și p.13-14.
65. Kaczanowska-Kozlowski 1990, 36.
66. Lazarovici 1979, 84-85; Kaczanowska-Kozlowski 1990, 37.
67. Takacs-Biro 1991, 35.
68. În ciuda unor zise importuri (Szenasky 1975, 3 și urm.; Raczky 1987, fig 21) nu cunoaștem piese vinčiene târzii tipice descoperite în locuiri Tisza, Szakalhat sau Herpaly.
69. Kutzian 1966, 265-268; Horvath 1985.
70. Informații amabile S.A. Luca.
71. Luca-El Susi 1988, 50 și fig. 1/9, 2/1.
72. Luca-El Susi 1988, 51.
73. Lazarovici 1979, 105-122.
74. Korek 1989, cu bibl.
75. Paul 1969; 1992, 52-53 și pl. XX/10, 12; H. Dumitrescu 1986, fig. 1, 3. Piese similare au fost descoperite în așezarea de la Zlasti (Hunedoara).
76. Lazarovici 1979, Tabel 9 și p. 109, 112, 114.
77. Vasić 1936c, fig. 103, 104 a, b, d, 105 a, b-f, 106.
78. Lazarovici 1987, 34 și fig. 1/2-6; Nica 1991, fig. 1/15, 16, 21.
79. Lazarovici 1979, fig. 10 și 11 și 115-120.
80. Vasić 1936c. nr. 952, 1423, 1404.
81. Garašanin 1979, 176;
82. Vasić 1936c, fig. 94. nr. 400. fig. 119, 120; Brukner 1966, pl. IV/4, 6; VI/1-3; 1980, pl. I/1,3, III/4-6, 8; Vukmanović-Radojčić 1990, 294, 296; D. Garašanin-M. Garašanin 1979, 25-28; Katalog 1955, pl. XIII/2, 6, 7, XVI/2; Todorovici-Cermanovici 1961, pl. XVII/3, XXIV/3.
83. Lazarovici 1979, 157, 158, 159, 160.
84. Lazarovici 1979, fig. 11. Mulțumesc și pe această cale d-nei Sarolta Joanovici pentru posibilitatea oferită de a studia materialele de la Vršac-"At".
85. Lazarovici 1974, 201 și urm.; 1979, 122.
86. Vasić 1936c, fig. 103, 105, 106, 120, 122, 131/977-978, 158/1094, 1098; 159; Jovanović 1961, fig. 2, adâncimea 2,3 m.
87. Grbic 1929, 27; Jovanović-Glisić 1960, fig. 13.
88. Jovanović 1971, pl. III/1.
89. Vasić 1936c, fig. 100, 170, 171.
90. Madas 1990, pl. II/a.
91. D. Garašanin-M. Garašanin 1979.
92. Vasić 1936c, fig. 189/1423; 103b; 104; 105a; 106b.
93. Vasić 1936c, fig. 190/1407, 1392; 207/1512-1516; Madas 1990, fig. 6.3/1-15; 6.6/1-9; 6.10/1-3, 6-12, ș.a.
94. Vasić 1936a, pl. LXXI, LXXII; 1936c, fig. 178b, 179b; Brukner 1980, pl. VII/1a, 2, 3, VIII/12, 13; Todorovici-Cermanović 1961, pl. XXIV/3.

95. Comşa-Răuţ 1969; Lazarovici 1979.87-105.
96. Comşa 1969; Luca 1990.
97. Milleker 1938a, 119 şi urm.
98. Vasić 1936b; Stanković 1986.
99. Lazarovici 1979, 87 şi urm.
100. Vasić 1936b, nr. 5. 26, 38.
101. Joanović 1990, pl. V/3.
102. Roska 1941, pl. CXXXVII/13, CXXXVII/7.
103. Vasić 1936b, nr. 373.
104. Vasić 1936b,
105. Vasić 1936b, fig. 183, 203, 204, 223, 230, 231-233, 247, 259, 275, 283, 284, 306, 309, 317, 321-325, 343-345, 363, 365, ş.a. Todorovici-Cermanovici 1961, pl. XI; Tasić-Tomić 1969, pl. II, III, V/1,2; Tasić 1960, pl. XVI-XXII; Brukner 1980, pl. V/4, VI/6, 7; Petrović 1974, 19; Joanović 1990, pl. III; Milojković 1990, 400, fig. 11.2/a-c, 11.10.
106. Vasić 1936b, nr. 640; Tasić-Tomić 1969, pl. XIV/8; Brukner 1966, pl. XVI/4; Roska 1941, pl. LXXXVII/1; Joanovici 1990, pl. IV/2, 8.
107. Lazarovici 1979, 98.
108. Milleker 1938a, 15/5, 21/6; Brukner 1966, pl. XII/6; Joanović 1990. pl. VII/9, 10.
109. Joanović 1990, pl. IV/5.
110. Milleker 1938a, 21/1.
111. Vlassa 1976, fig. 2/8.
112. Vasić 1936b, nr. 624.
113. Lazarovici 1979, 101-102.
114. Lazarovici 1979, 103.
115. Vasić 1932, fig. 121.
116. Vasić 1932, fig. 120, 122.
117. Informaţii amabile Dr. Ferenc Horvath, căruia îi mulţumim şi pe această cale.
118. Vasić 1936, fig. 123.
119. Niţu 1972, 18 şi urm.
120. Brentjes 1968, fig. 14.
121. Draşovean-Topolovcici 1989.
122. Kutzian 1944, 41/4, 7-9; 42/1-2; Jovanovici 1967, 19-20; Lazarovici 1979, 34.
123. Unele dintre aceste artefacte prezintă evidente urme de afumare.
124. Materiale inedite în Muzeul din Vrşac.
125. Comşa 1969, 26 şi fig. 12.
126. Milleker 1938, fig. XXXIV/11; XXXIII, jos.
127. Materiale inedite în Muzeul din Vrşac.
128. Vasić 1932, fig. XV/62.
129. Chapman 1981, 81.

ÎNCADRAREA CULTURALĂ ȘI CRONOLOGICĂ. VARIANTE REGIONALE

Analiza și ordonarea tipologico-stilistică a artefactelor purtătorilor culturii Vinča, faza C din Banatul românesc, făcută în capitolul anterior, ne-a permis să surprindem caracteristicile esențiale, definitorii, pe baza cărora au putut fi stabilite conținutul și trăsăturile fazei, locul și rolul acesteia în evoluția neoliticului din zona Banatului și, prin importurile culturale, s-au creionat raporturile cu culturile contemporane care au evoluat în spațiile geografice vecine.¹⁾ Totodată, prin analiza culturii materiale, s-au putut diferenția unele trăsături ale acesteia, care au făcut posibilă distingerea unor variante zonale în evoluția fazei Vinča C din Banat.

Faza C a culturii Vinča care a evoluat pe teritoriul Banatului se încadrează în contextul vinčian general, care a cuprins teritoriul Serbiei, a provinciilor Kosovo, Srem, Bačka, estul Bosniei, o parte din Slovenia, estul Olteniei și nordul Bulgariei.²⁾ Această arie vastă de răspândire - cu eșalonări cronologice - a determinat evoluții sincrone cu un conținut similar dar cu particularități, care au permis cercetătorilor să precizeze o serie de variante regionale în evoluția culturii Vinča. Acestea au primit denumirea regiunilor istorice în care au evoluat: varianta sârbească, varianta sud-moravă și din Kosovo, varianta est-bosniacă, varianta transilvăneană și, în final, olteană.³⁾ J. Chapman, în monografia sa dedicată culturii Vinča, distinge și o variantă în Vojvodina, divizată în douăsprezece zone locale, care includ evoluția acestei civilizații pe toată durata sa.⁴⁾ M. Garašanin, într-o sinteză asupra culturii Vinča, include comunitățile din Banat în evoluția variantei sârbești, precizând însă și o serie de atribute care o diferențiază de aceasta.⁵⁾ Diferențele menționate de cercetătorul sârb se referă însă la descoperiri bănățene, care i-au fost cunoscute până la data redactării monografiei, care acoperă doar fazele Vinča-Turdaș I și II după periodizarea sa, Vinča A și B după cea a lui Milojević. Noile cercetări din Banat, axate în special pe stațiuni din faza C, au completat imaginea culturii Vinča de aici și au permis precizarea asemănarilor și deosebirilor dintre aceasta și varianta sârbească.

Prin analiza materialelor ceramice, relicva directe a oricărei încadrări culturale și cronologice, putem racorda descoperirile vinčiene târzii din Banat la altele similare făcute în alte zone ale arealului Vinča.

Astfel, tehnologia de confecționare a vaselor se leagă - cu puține excepții - nemijlocit de o serie de locuiri de faza C, cum ar fi cele de la Vrșac-At⁶⁾, Crnokalačka Bara⁷⁾, Sremski Karlovac⁸⁾, Vinča⁹⁾, Selevac¹⁰⁾, Supska-"Stublina"¹¹⁾, Gomolava¹²⁾, ș.a., care se caracterizează, la specia fină, printr-o ceramică densă, în amestec cu nisip fin și mică, bine arsă la cenușiu și cenușiu închis. Suprafața este lustruită și are, de regulă, un slip de culoare cenușiu-argintie.

Formele tipice acestor locuiri din Banat sunt, așa cum am mai precizat, străchinile profilate (tip B). Dintre acestea, tipurile B IIB, B IVc și B V sunt cele mai răspândite. Tipul B IIB are analogii la Vinča¹³⁾, Orašje-Dubravica¹⁴⁾, Rast¹⁵⁾, Gomolava Ia și Ia-b¹⁶⁾, Selevac¹⁷⁾, Supska-"Stublina"¹⁸⁾, Sremski Karlovac¹⁹⁾, ș.a. în timp ce forma B IVc este întâlnită la Vinča²⁰⁾, Rast²¹⁾, Gomolava Ia și Ia-b²²⁾, Supska-"Stublina"²³⁾, Čučuge-"Ilica Brdo"²⁴⁾, Naprelje-"Novi Pažar"²⁵⁾, Sremski Karlovac-"Karaš" și "Laka Staza"²⁶⁾, Vranin Salaš-Pančevo²⁷⁾, Lipovac²⁸⁾, Selevac²⁹⁾, ș.a. Strachina cu buza profilată și umăr rotunjit are corespondențe tipologice în locuiri încadrate în faza Vinča-Pločnik I sau Vinča C: Rast³⁰⁾, Medvedniak-"Smederevska Palanka"³¹⁾, Vinča³²⁾, Naprelje-"Novi Pažar"³³⁾, Lipovac³⁴⁾, Selevac³⁵⁾, Gomolava³⁶⁾, Zbradila-Korbovo³⁷⁾ etc.

Pe lângă tipurile menționate, vasele patrulate - deși puțin numeroase - constituie o prezență constantă în locuirile vinčiene de faza C din Banat, caracterizând acest orizont cronologic și cultural. Vasele cu această formă, descoperite la Parța I, Parța II Chișoda, nivel III, Sălbăgelu Vechi și Zorlențu Mare III, au analogii la Vrșac-"At"³⁸⁾ în locuirea corespunzătoare fazei C1.

Decorurile plisate și canelate sunt cel mai bun reper pentru racordarea ceramicii vinčiene târzii din Banatul românesc la locuirile contemporane din arealul Vinča.

Astfel, cele mai frecvente ornamente plisate sunt tipurile Ba, Bb, BD și BP. Acestea, prin dispunere și maniera de execuție, au analogii într-o multitudine de locuiri Vinča-Pločnik I, Vinča C: Vinča³⁹⁾, Naprelje-"Novi Pazar"⁴⁰⁾, Sremski Karlovci-"Karaš" și "Laka Staza"⁴¹⁾, Čučuge-"Ilica Brdo"⁴²⁾, Rast⁴³⁾, Medvedniak-"Smederevska Palanka"⁴⁴⁾, Supska-"Stublina"⁴⁵⁾, Zbradila-"Korbovo"⁴⁶⁾, ș.a.

Un alt decor tipic pentru ceramică vinčiană târzie din Banat este reprezentat de canelurile spiraliere (tip B4, 1B), care oferă un foarte precis palier cronologic, așa cum este sugerat de analogiile din alte situri contemporane: Rast⁴⁷⁾, Vinča⁴⁸⁾, Supska-"Stublina"⁴⁹⁾, Gomolava I a și I a-b⁵⁰⁾, Pančevo-"Vranin Salaš"⁵¹⁾, Crnokalačka Bara, Vrșac-"At"⁵²⁾, Selevac⁵³⁾, ș.a. Canelurile spiraliere au fost descoperite în asociere cu ornamente realizate prin lustruirea vaselor (tip C), care au analogii la Vinča⁵⁴⁾, Vrșac-"At"⁵⁵⁾, Gomolava I a și I a-b⁵⁶⁾, Sremski Karlovci-"Karaš"⁵⁷⁾, ș.a.

De asemenea, decorurile incizate - organizate în benzi sau linii punctat-incizate - dispuse în spirală (tip Do, Dx și Dy) sunt întâlnite în locuirile

Vinča-Pločnik I de la Vinča⁵⁸⁾, Gomolava I a și I a-b⁵⁹⁾, Crnokalačka Bara⁶⁰⁾, Orasje-Dubravica⁶¹⁾, Rast⁶²⁾, Selevac⁶³⁾, Supska-"Stublina"⁶⁴⁾, ș.a.

Caneluri oblice, dispuse pe umărul reliefat al vaselor, care sugerează ideea unui brâu (tip AM) au fost descoperite în așezările de la Vinča⁶⁵⁾, Rast⁶⁶⁾, Naprelje-"Novi Pažar"⁶⁷⁾, Čučuge-"Ilica Brdo"⁶⁸⁾, Sremski Karlovci-"Karaš"⁶⁹⁾, Lipovac⁷⁰⁾ și Supska-"Stublina"⁷¹⁾.

Toate aceste corespondențe tipologice menționate mai sus se concentrează între adâncimile de 6,4 și 5 m din așezarea de la Vinča, în zisa fază Gradac de la Čučuge-"Ilica Brdo" și Supska-"Stublina" (niv. 5) ca și în nivelul 4 (Vinča-Pločnik I) din aceeași așezare, Selevac, Vršac-"At", care reprezintă cele mai timpurii manifestări ale fenomenului Vinča C. Faza Gradac, dacă din punct de vedere tipologic ar putea fi plasată mult mai târziu, la orizont Vinča D⁷²⁾, prin noile descoperiri de la Selevac - unde stratul Gradac este suprapus de cel corespunzător locuirii Vinča-Pločnik I⁷³⁾ - suntem nevoiți să acceptăm poziția cronologică precizată de M. Garašanin, înainte de Vinča-Pločnik I, ceea ce, în cronologia lui Milojević, corespunde și începutului fazei Vinča C.

Analogiile prezentate, diferențiază locuirile de la Hodoni, Sâandrei, Parța II, Chișoda Veche, Sălbăgelu Vechi, Honorici, Zorlențu Mare III, Ruginosu, Liubcova, Ostrovu Corbului, ș.a. de cele de la Temeș Kubin și, parțial, Boriaș și Sântana-Comlăuș. Acestea din urmă conțin alte elemente cum ar fi străchinile cu buza îngroșată și subliniată printr-o șanțuire și decorate la interior cu pliseuri (Pl. CXXIX/4, CXXX/1-3, CXXIV/2, 7) ca și străchini cu buza profilată și umăr îngust și rotunjit (Pl. CXXVI/1-3), cu analogii la adâncimile de 5,2, 4,9, 4,4, 4,2 și 4,1 m. din așezarea de la Vinča.⁷⁴⁾ Amforele au gâtul tronconic (Pl. CXXIII/6) prezintă similitudini cu piese similare descoperite la Supska-"Stublina"⁷⁵⁾, Rudna Glava⁷⁶⁾, Vinča⁷⁷⁾ și Divostin⁷⁸⁾. Toate aceste analogii presupun un orizont Vinča C târziu și D, fiind rezultatul unui nou val de populație care își face simțită prezența în sudul Banatului.

Toate locuirile Vinča D din Serbia au între trăsăturile caracteristice castroane deschise cu umăr rotunjit și buza invazată, anumite tipuri de ornamente lustruite și decoruri canelate, care nu sunt întâlnite în materialele de la Temeș-Kubin, Boriaș și Sântana, ci doar în nivelul superior de la Vršac-"At"⁷⁹⁾, Gomolava I b⁸⁰⁾, Selevac⁸¹⁾, Vinča, deasupra adâncimii de 4,5 m⁸²⁾, ș.a.⁸³⁾ Aceste detalii ne determină să încadrăm descoperirile de la Temeș-Kubin și, parțial Boriaș și Comlăuș, înaintea fazei Vinča D, dar după toate celelalte locuiri de faza C din Banatul românesc, în etapa Vinča C2. Totodată, analogiile prezentate pentru descoperirile din siturile de la Hodoni, Parța II, Chișoda Veche, Sălbăgelu Vechi, Honorici, Zorlențu Mare III, Ruginosu și Liubcova II se încadrează în etapa C1 a culturii Vinča, a cărei conținut a fost precizat în detaliu în capitolul anterior.

Cu toate aceste elemente comune, între materialele din nordul Banatului și arealul "clasic" vinčian sunt o serie de diferențe pe care le vom expune în cele ce urmează.

Astfel, în câmpia din nordul Banatului, există o serie de locuri la Hodoni, Sânandrei, Cornești, Chișoda și Parța I și II, care prezintă caracteristici similare ale tipurilor de locuință, a ceramicii și, în parte a plasticii în lut.

Din prezentarea locuințelor purtătorilor culturii Vinča, faza C din Banatul românesc, reiese faptul că, în nordul provinciei sunt caracteristice - cu excepția locuirii de la Hodoni - locuințele de suprafață construite pe talpă de lemn, care pot avea sau nu o podea lutuită. La acest stadiu al cercetărilor, lipsesc locuințele cu șanț de fundație și gropi de stâlpi atât de caracteristice orizontului Vinča B de la Parța.⁸⁴⁾

În nordul Banatului, ceramica prezintă o serie de atribute care o deosebesc de materialele ceramice descoperite în sudul și estul provinciei sau în zona Dunării. Astfel, lutul din care au fost confecționate vasele de uz comun este amestecat cu nisip și cioburi pisate, fapt care conferă suprafeței vasului - de regulă bine netezit - un aspect puțin denivelat datorită, în special, a cioburilor pisate. Culoarea ceramicii fine în zona de câmpie din nordul Banatului este, cu precădere, cenușie și cenușie-închisă, mai rar neagră. Formele caracteristice pentru această variantă zonală sunt străchinile tronconice, tipurile A IIb, A IIIc, care, de regulă, sunt decorate în tehnica inciziei cu ornamente formate din meandre, considerate "tisoide" (tip DS, DT, Db, Dd, Df, Dg, Dh, Di, Dk, Dm, D6). Inciziile sunt realizate cu un instrument ascuțit, fiind organizate în două metope delimitate prin grupuri de incizii verticale, realizate, de obicei, în zona torșilor. În unele cazuri, spațiile dintre incizii sunt lustruite (tip Da, Dd) redând o influență a Culturii Banatului sau a grupei Szakalhat.⁸⁵⁾ Uneori, spațiile lustruite alternează cu spații pictate după ardere cu roșu (tip Dz și Di) sau, într-un singur caz, decorurile meandrice din exterior, care includ alternativ zone lustruite și pictate cu roșu (tip Di) sunt asociate la interior cu un decor, realizat în tehnica picturii, compus din linii de culoare albă pe un fond roșu-vișiniu (Pl. XXXIV/1).

Majoritatea specialiștilor, care s-au ocupat de aceste materiale au considerat că aparțin culturii Tisa⁸⁶⁾, datorită asemănării cu unele decoruri din arealul tisoid. Cercetările efectuate în ultimii zece ani în nordul Banatului au permis precizarea contextului în care apar ornamentele în cauză. Astfel, în toate așezările cercetate sau în curs de cercetare, s-a stabilit că acestea, fără excepție, sunt realizate pe ceramică cu certe afinități vinčiene, constatate în felul degresantului, tehnologia de lustruire și ardere a vaselor. Acest fapt ne determină să nu le considerăm importuri din cultura Tisa, ci elemente care au fost preluate de comunitățile vinčiene de faza C1 din nordul Banatului. Decoruri similare sunt întâlnite în Cultura Banatului și Szakalhat ca și în cultura Tisa, fiind, la acest stadiu al cercetărilor, imposibil de a le preciza cu exactitate originea. Probabil, având în vedere că așezările vinčiene de faza C1

în care există astfel de ornamente sunt situate la granița dintre fenomenul Bucovăț și cel Szakalhat, putem lansa, cu prudența de rigoare, ipoteza că sorginea acestor decoruri ar putea fi în grupul Bucovăț și Szakalhat. Spre aceeași idee ne conduce și pictarea cu roșu în tehnica "crusted" a spațiilor dintre incizii, ca și lustruirea acestora. Asemănările cu decorurile Tisa timpurie și clasică sunt date de originea acestei civilizații în cultura Szakalhat⁸⁷⁾, unde, mai ales în faza de tranziție Szakalhat-Tisa sunt greu de disociat elementele Szakalhat de cele Tisa.

Alte forme caracteristice variantei nordice sunt tipurile A Va, A Vb, A Vc, A VIa, A VIb și A VIc, care sunt prezente în repertoriul formelor ceramicii în așezările de la Hodoni, Chișoda, Sânnandrei, Parța I și II. Tipice pentru varianta nord-bănățeană sunt lobiile-apucători dispuși pe buză (tip A VIb) care, în unele cazuri, sunt perforați (tip A VIc). De regulă, aceste forme nu sunt decorate.

Dintre decorurile plisate, tipurile BJ și BK particularizează nordul Banatului și sunt o influență a grupului Bucovăț, care în faza a II-a are asemenea ornamente.⁸⁸⁾ Alte decoruri caracteristice sunt inciziile verticale grupate în registre, realizate pe partea superioară a vaselor (tip DJ), inciziile spiraliere sau curboliniare (tip Dn, Do, Dp) și banda punctat-incizată. Aceasta din urmă se deosebește de cea întâlnită în ornamentica grupei vinčiene din varianta sârbească, sau chiar din regiunea deluroasă sau sudul Banatului, fiind compusă din alveole mici, de formă rotundă, dispuse de regulă pe unul sau cel mult două șiruri, care sunt încadrate de linii incizate (tip Dz, D3, D4 - D8).

Aceste elemente însoțesc formele și ornamentele caracteristice culturii Vinča, faza C1 și nu pot fi desprinse de acestea.

Faptul că aceste materiale decorate în stil textil și unele forme de vase nu sunt importuri ci fac parte integrantă din contextul cultural al unor locuiri din nordul Banatului, ne-ar putea determina să le considerăm ca făcând parte din grupa Gorzsa.

Această grupa a fost definită de cercetătorii maghiari "as a local variant of the Tisza culture extending to a few sites in which the Balkans elements survive more strongly than in the other Tisza culture settlements"⁸⁹⁾.

Din studiul materialelor descoperite la Gorzsa, reiese o foarte puternică componentă vinčiană, materializată în tehnologia unor categorii de vase, a unor forme și decoruri.⁹⁰⁾ Aceste elemente sunt însoțite de forme, tehnologie și decoruri tipice culturii Tisa, faza clasică, care nu sunt importuri, ci reprezintă specia incizată a ceramicii grupei Gorzsa.⁹¹⁾

Materialele de sorgine vinčiană, deși foarte asemănătoare din punctul de vedere al tehnologiei de frământare, amestec și ardere, a câtorva forme și ornamente, se diferențiază clar de ceramica Vinča C, luată în ansamblul atributelor sale. Astfel, formele grupei Gorzsa nu acoperă decât parțial evantaiul diversificat al formelor de vase din faza Vinča C, lipsind tocmai

tipurile B IIa, B IIb, B IV, B V, B VI, care sunt tipice pentru această fază. Totodată, decorurile canelate și plisate se reduc la tipul Ba și Bb, nefiind întâlnită marea varietate existentă în cultura Vinča. Aceste diferențe ar putea fi considerate ca rezultat al unor decalaje cronologice dintre faza C1 și grupa Gorzsa, faza C, care este paralelizată cu cultura Tisa faza clasică⁹²⁾, decalaje contrazise de importurile descoperite la Gorzsa și Hodoni. În cele două situri, cercetările au relevat prezența unor fragmente ceramice atribuite grupului Herpaly⁹³⁾, permițându-ne o paralelizare a nivelului de fază Vinča C1 de la Hodoni cu nivelurile corespunzătoare fazei C a grupei Gorzsa. Unele diferențe cronologice ar putea fi sugerate însă de existența în nivelul Tisa de la Hodoni - care suprapune pe cel vinčian - a unui vas cu decoruri caracteristice culturii Lengyel, care în zona câmpiei Tisei este paralelă cu Gorzsa C, Tisa clasică și grupul Herpaly, faza veche și clasică.⁹⁴⁾ Datele radiocarbon obținute pentru faza Gorzsa C⁹⁵⁾ ne arată o perioadă lungă de timp, perioadă demonstrată și de grosimea depunerilor stratigrafice din așezarea eponimă, fapte ce ne determină să includem, ca timp, așezarea de la Hodoni - cu o locuire de scurtă durată - în secvența cronologică a fazei Gorzsa C, fără a putea preciza la acest stadiu al cercetărilor, poziția sa exactă. Foarte probabil - având în vedere faptul că, la Gorzsa, importurile Lengyel și Herpaly au fost descoperite în aceleași microniveluri ale fazei C⁹⁶⁾, iar la Hodoni importurile Herpaly sunt asociate cu un fragment Tisa, faza veche - sfârșitul fazei Vinča C1 este sincron cu începutul fazei Gorzsa C, fapt probat și de importurile Petrești A/Grup Foeni - care în Banat se plasează la sfârșitul fazei C1 - descoperite la Herpaly.⁹⁷⁾

Prin urmare, toate elementele de cronologizare ne sugerează o anterioritate parțială a locuirilor vinčiene de faza C1 în raport cu grupa Gorzsa, faza C. Faptul că puține forme și decoruri Vinča C se regăsesc în repertoriul ceramicii Gorzsa se explică, pe de-o parte, prin relativa depărtare a comunităților vinčiene față de aria de geneză a acestei grupe culturale, iar pe de alta, prin faptul că, îndeobște, în cazul unor sinteze culturale nu toate elementele sunt preluate și dezvoltate.

Prin urmare, între grupa Gorzsa și locuirile Vinča C1 din nordul Banatului există diferențe notabile, care nu permit o asimilare a acestora din urmă grupului cultural Gorzsa. Asemănările relative din sfera decorurilor incizate ale comunităților vinčiene din nordul Banatului sunt rezultatul influențelor directe ale culturii Tisa, faza veche și a Culturii Banatului.

În zona deluroasă din estul Banatului există o serie de așezări care prin caracteristicile ceramicii se diferențiază de locuirile din zona de câmpie din nordul provinciei.

Astfel, ceramica dintr-o serie de situri, ca Sălbăgelu Vechi, Honorici, Homojdia, Zorlențu Mare III, Ruginosu este confecționată, de regulă, dintr-un lut amestecat cu pietricele și bucăți de cuarț, ars la brun-roșcat sau cărămiziu.

Slipul care acoperă suprafața vaselor este netezit, păstrând chiar urme de lustruire. Formele sunt, cu mici excepții, aceleași ca și în varianta nord-bănățeană, dar tipurile caracteristice fazei Vinča C sunt, însă, mult mai rare. Și aici apar tipurile B IIb, B IIc, B IV, B V, B VIII, dar procentual sunt depășite de străchinile tronconice și oale. Totodată, dacă în zona de câmpie aceste forme sunt decorate cu ornamente lustruite și etalează o paletă largă de motive plisate și canelate, în zona deluroasă acestea se reduc la caneluri lungi dispuse pe partea superioară a vaselor (tip BC, BD). La specia uzuală sunt întâlnite și brăurile alveolate (tip AB), alveolele ordonate în șiruri (tip AD, AE, AG, AH) sau impresiunile realizate cu trestia (tip A5, A7) pe care le regăsim foarte rar în arealul clasic Vinča C sau în zona de câmpie. Aceste decoruri le considerăm ca o dăinuire a unor elemente mai vechi, Vinča B, sau influențe ale Culturii Banatului. Pentru zona deluroasă sunt tipice decorurile incizate compuse din linii scurte dispuse în unghi, combinate cu linii în zigzag (tip DP), linii paralele dispuse sub buză și combinate cu motive unghiulare (tip DR), incizii curboliniare (tip DG). Acestea sunt însoțite de benzi punctat-incizate organizate în meandre (tip Dq) sau combinate cu spirale (tip Dx). Din punctul de vedere al manierei de execuție, acestea se deosebesc de cele din nordul Banatului, deoarece punctele sunt realizate prin înțepare cu un obiect ascuțit și nu prin impresiune.

Datorită unora dintre aceste diferențe și particularități, Gh. Lazarovici a încadrat aceste materiale în orizontul Vinča B2/C, considerându-le "retardări" ale unor comunități de faza B2, care evoluează și primesc elemente noi, în vremea fazei Vinča C.⁹⁸⁾

După opinia noastră, aceste locuiri conțin, așa cum am precizat, pe lângă elemente particulare și unele elemente comune, care sunt întâlnite în așezările fazei Vinča C1 din Banat, încadrându-le organic - cu toate diferențele - în fenomenul vinčian târziu, reprezentând rezultatul unui fenomen de difuziune culturală care se petrece la marginea ariei de răspândire a culturii Vinča. Acest fenomen nu poate fi desprins de procesul migraționist reprezentat de purtătorii fazei Vinča C1, care transmit multe atribute - sesizabile în sfera ceramicii - comunităților din estul Banatului. Unele dintre aceste locuiri, cum ar fi cea de la Sălbăgelu Vechi, se leagă - așa cum ne sugerează similitudinile cu așezarea de la Vrșac-"At" - de unele fenomene din sudul Banatului, care vor influența, probabil, unele procese culturale legate de orizontul vaselor patrulate din Transilvania. De aceea, folosirea termenului de Vinča B2/C este nu numai ambiguu, ci și în neconcordanță cu realitatea arheologică și culturală și considerăm mai potrivită folosirea denumirii de faza Vinča C1, varianta est-bănățeană.

În vestul Banatului, pe măsură ce înaintăm spre sud, elementele caracteristice variantei nord-bănățene se diluează treptat, făcând loc decorurilor specifice variantei sârbe care se manifestă în contextul tuturor atributelor -

multe dintre ele prezente în Banat - definitorii ale acestei faze. Din păcate, la acest stadiu al cercetărilor, în sud-vestul Banatului românesc, nu au fost descoperite și cercetate prea multe locuiri Vinča C, care să ne permită urmărirea legăturilor și raporturilor cronologice dintre aceste variante.

În zona Banatului sârbesc și Clisură, comunitățile vinčiene de faza C1 sunt caracterizate de ornamente incizate de tipul DA, DB, Dg, Du și Dx. Acestea prin maniera de execuție și organizare a ornamentului se detașează de meandrele zise "tisoide" din varianta nordică. Dacă incizia meandrică de la Hodoni, Sânandrei, Cornești, Chișoda, ș.a. prezintă unghiuri, de regulă, drepte, la Liubcova și în alte situri de faza C1, liniile care formează meandru sunt paralele, fiind executate, probabil, cu un instrument de forma unui pieptenc. De asemenea, meandrele au unghiuri ascuțite și sunt realizate pe o ceramică de bună calitate, cu un slip, de cele mai multe ori, de culoare roșie. Acestea sunt însoțite de benzi punctat-incizate, în care - similar variantei est-bănățene - punctele sunt realizate prin înțeparea suprafeței vasului și nu prin impresiune ca în varianta nordică.

Totodată, ornamentele lustruite ocupă, alături de pliseuri și caneluri, o pondere importantă în repertoriul decorurilor ceramicii fine. Alături de acestea, la specia uzuală sunt întâlnite alveolele dispuse sub buza vasului (tip AA), care nu sunt prezente în aria nordică.

În Banatul românesc, acestei grupe îi aparține locuirea de la Liubcova.

Privitor la unele posibile diferențieri cronologice între aceste locuiri de faza C1, la acest stadiu al cercetărilor ne este imposibil a preciza eventuale decalaje. Chiar și pentru zona Clisurii, unde S.A. Luca a postulat anterioritatea locuirilor de la Liubcova I-II, ca rezultat al "unui prim val de venire"⁹⁹⁾, nu există argumente care să susțină o asemenea ipoteză. Toate materialele publicate și pe care am avut posibilitatea să le studiem, denotă faptul că nivelul Vinča C (II) nu prezintă atribute, care ar putea susține o asemenea concluzie. Mai mult chiar, analogiile citate de colegul Luca - în special cele de la Lipova-"Hodaie", Mintia, Șoimuș și Crnokalačka Bara¹⁰⁰⁾ - leagă locuirea Vinča C1 de la Liubcova de altele similare și contemporane din Banat și Serbia. Nici tehnologia ceramicii uzuale, asimilată fazei Vinča B2¹⁰¹⁾, nu este un argument, deoarece o tehnologie similară este întâlnită și în locuirile zise B2/C din estul Banatului¹⁰²⁾, care, așa cum am mai precizat, sunt integrate în fenomenele fazei C1. Dacă totuși, am accepta că locuirea de la Liubcova II se încadrează în primul val de migrație a purtătorilor culturii Vinča C1, care a pătruns în zona dunăreană prin culoarul Vardar-Morava¹⁰³⁾, ne întrebăm unde sunt elementele tipice variantei sud-morave ale culturii Vinča, care, firesc, ar fi trebuit să le întâlnim - cel puțin parțial - între materialele de la Liubcova.

La acest stadiu al cercetărilor îndreptate asupra fazei Vinča C din Banatul românesc, nu putem constata, în vremea etapei C1, mai multe valuri succesive de migrație a comunităților vinčiene, locuirile fiind parțial

contemporane și sunt rezultatul aceluiași proces de migrație și difuziune culturală. Spre sfârșitul etapei C1 - așa cum arată importurile de la Chișoda Veche - în Banat își fac apariția purtătorii culturii Petrești/Grup Foeni, care pun capăt locuirilor Vinča C1 de la Parța II și vor influența conținutul cultural al nivelului III de la Chișoda Veche, care ar putea fi paralelizat și cu etapa C2. În acest timp, în nordul Banatului își încetează evoluția toate așezările vinčiene de faza C, multe dintre ele (Hodoni, Sănandrei) vor fi succedate de locuiri Tisa, iar altele (Parța II) de locuiri Petrești A/Grup Foeni.

NOTE

1. Lazarovici 1979, 122; Drașovean 1991a; 1991b; 1991c; 1991e; 1991f; 1993.
2. Garașanin 1979, 145-149 cu bibliografia.
3. Garașanin 1979, 181-194; Chapman 1981, 22-30.
4. Chapman 1981, 25.
5. Garașanin 1979, 182-183.
6. Milleker 1938, 140-141; Lazarovici 1979, fig. 11-13.
7. Tasić-Tomić 1969, 80.
8. Katalog 1955, 59-61.
9. Vasić 1936c, 73-103; Garașanin 1979, 184 și urm.
10. Vukmanovici - Radojčić 1990, 289 și urm.
11. D. Garașanin - M. Garașanin 1979, 78.
12. Brukner 1965; 1980; 1988.
13. Vasić 1936c, fig. 67 b, 67 d, 131, nr. 978.
14. Jacanović 1988, 113.
15. Dumitrescu 1980, pl. XXIV/4, XXXVII/2, 9,
16. Brukner 1980, pl. I/7, II/6.
17. Vukmanovici - Radojčić 1990, fig. 9.9/a, d, 9.10/b.
18. D. Garașanin - M. Garașanin 1979, pl. X/5, XIII/3.
19. Katalog 1955, pl. I/5, 6, II/6, VII/1.
20. Vasić 1936c, fig. 72 i, 131, nr. 975, 158, nr. 1094.
21. Dumitrescu 1980, pl. XVIII/24, 26.
22. Brukner 1966, pl. III/1, 2; 1980, pl. II/7, III/6.
23. D. Garașanin - M. Garașanin 1979, pl. XIII/5, XIV/3, XVI/2.
24. Arandjelković et al. 1991, pl. IX/9.
25. Staljo - Galović 1956, pl. VII/1.
26. Katalog 1955, pl. XVIII/2 a, XXV/8, 13.
27. Jocić 1989, pl. II/5, III/5, V/5, 6.
28. Galović 1955, pl. XXI/2, 4, XXVII/3, 8.
29. Vukmanović - Radojčić 1990, fig. 9.3/335, 361.
30. Dumitrescu 1980, pl. XVIII/49-50, 53-58.
31. Lazić et al. 1988, 83, sus.
32. Vasić 1936c, fig. 158/1098, 163/11038, 1145, 72 a, 72 e, 95, 103.
33. Staljo - Galović 1955, pl. VII/2, VIII/2-5, IX/4.
34. Galović 1955, pl. XIX/5, XXV/5-7.
35. Vukmanović - Radojčić 1990, fig. 9.3/314, 315, 320, 356, 389, 391.
36. Brukner 1965, pl. IV/3, V/1-4; 1980, pl. I/5, III/2, IV/2.

37. Babović 1986, fig. 70/52-53, 56-59, 71/60-62.
38. Materiale inedite în Muzeul din Vrșac.
39. Vasić 1936c, fig. 91, nr. 400, 155, nr. 1057, 1060, 158, nr. 1094.
40. Staljo - Galović 1956, pl. VII/1, 2, VIII/3, IX/4.
41. Gačić 1990, pl. II/2, 5; Katalog 1955, pl. XVI/2.
42. Arandjelković et al. 1991, pl. II/13, III/11, 12, VIII/8.
43. Dumitrescu 1980, pl. XXXIII/5, 6, XXXIV/6, XXXV/1, 2, 7, XXXVI/5, XXXVII/4, 10, XXXVIII/1, 3, 8.
44. Lazić et al. 1988, 83.
45. D. Garašanin - M. Garašanin 1979, pl. X/6, XI/2, XIV/1, XVIII/1, XIX/2, 3,
46. Babović 1986, fig. 70/55, 58, 59.
47. Dumitrescu 1980, pl. XXXIX/1.
48. Vasić 1936a, fig. 222; 1936c, fig. 158, nr. 1095, 1097, fig. 73, nr. 458.
49. D. Garašanin - M. Garašanin 1979, pl. IV/1, 3, XI/1, XII/1, XIV/10.
50. Brukner 1980, pl. II/11.
51. Jocić 1989, 107.
52. Materiale inedite în Muzeul din Vrșac.
53. Vukmanović - Radojčić 1990, fig. 9.3/329, 9.4/400, 9.9/f, h.
54. Vasić 1936c, fig. 119, 120, 159, decoruri întâlnite între 6,8 și 4 m.
55. Lazarovici 1979, fig. 13 și materialele inedite din Muzeul din Vrșac.
56. Brukner 1966, pl. III/2-6, IV/3, 4; 1980, pl. I/1, 3, II/9, III/4-6, 8; 1988, fig. 3/2.
57. Katalog 1955, 74 și pl. XIII/2, 5, 6, 7, XVI/2.
58. Vasić 1936b, fig. 237; 1936c, fig. 78 d, 78 e, 94/583 a, 581, 162/1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1147-1149.
59. Brukner 1966, pl. VII/1, VIII/1, IX/1, 3-6, X/1, 4; 1988, pl. I/4, III/1.
60. Tasić-Tomić 1969, fig. 24, 30, pl. VI/10.
61. Jacanović 1988, 113.
62. Dumitrescu 1980, pl. XXXIX/14.
63. Vukmanović - Radojčić 1990, 296 și fig. 9.10/h, k.
64. D. Garašanin - M. Garašanin 1979, pl. XVIII/2.
65. Milojčić 1949, pl. 31/9.
66. Dumitrescu 1980, pl. XXXIX/9.
67. Staljo-Galović 1956, pl. VII/5, 6.
68. Arandjelković et al. 1991, pl. II/6.
69. Katalog 1955, pl. XVI/2, XVII/3, XVIII/3, 4, XIX/2.
70. Galović 1955, pl. XIX/5.
71. D. Garašanin - M. Garašanin 1979, pl. VI/2 (niv. 3, Vinča - Pločnik II a).
72. În special prin buzele îngroșate și decorate cu caneluri, a vaselor biconice cu partea superioară arcuită și buza invazată, care au analogii la Vinča la adâncimi superioare cotei de 4 m.
73. Tringham - Krstić 1990, 52, 54, fig. 3.3; 1990a, 571-572.
74. Vasić 1936c, fig. 120/984, 123/952; 103 c, 104, 105 a 105 b, 105 c, 105 e, 106 a, 106 b.
75. D. Garašanin - M. Garašanin 1979, pl. II/1, VII/5.
76. Jovanović 1971, pl. III/1.
77. Vasić 1936a, fig. 100 a, 100 b, 109 a, 109 b, 170, 171.
78. Madas 1990, fig. 6.2/2, 6.3/16, 17, 20-23, 6.4/8, 11, 22, 6.8/6-8, pl. I/b, c, f, II/a.
79. Materiale inedite în Muzeul din Vrșac.
80. Brukner 1980, pl. VII/1-5, VIII/12-13.

81. Vukmanović-Radojčić 1990, 297 și fig. 9.3/328, 341, 344, 364, 388.
82. Vasić 1936c, fig. 158/1105; 189; 190; 192; 206.
83. D. Garašanin - M. Garašanin 1979, pl. III/3, IV/4, V/1, 4, 7; Madas 1990.
84. Lazarovici - Kalmar 1987; Lazarovici 1989.
85. Lazarovici 1979, 150-152, Kalicz - Makkay 1977, 109; Goldman 1984, 31, 32.
86. Lazarovici 1979, 135, 157, 158 și nota 111.
87. Kutzian 1966, 258, 262; Kalicz - Makkay 1977, 116-117; Kalicz 1970, 17; 1989, 104; Kalicz - Raczky 1987a; Lazarovici 1979, 159.
88. Lazarovici 1979, fig. 15/c 1-4, 7.
89. Horvath 1985, 92.
90. Horvath 1982, fig. 14/12, 14; 15/4, 8; 1987.
91. Horvath 1982, fig. 14/6-8; 16/9, 10; 17/8; 1987.
92. Horvath 1987.
93. Horvath 1982, fig. 17; 1987, 37, 40; Drașovean 1991a, 66; 1991e; 1991f, 209.
94. Kalicz 1970; 1971; 1985, 105-108; 1989, 106-107; Kalicz-Raczky 1984, 131-132; 1987a, 25-26, 30; Korek 1989, 61 și urm.; Horvath 1985.
95. Hertelendi - Horvath 1992, Tabel 1, p. 262-263.
96. Horvath 1982, 221-222; 1987,
97. Kalicz - Raczky 1984, 127 și fig. 43; Kalicz - Raczky 1987.
98. Lazarovici 1979, 120-121; 1981, 180; 1992, 12-13.
99. Luca 1993, 77.
100. Luca 1993, 65, nota 10.
101. Luca 1993, 64.
102. Lazarovici 1979, 120. A se vedea și descrierile noastre din capitolul V.
103. Luca 1993, 76.

RELAȚIILE CU CULTURILE CONTEMPORANE ȘI ÎNVECINATE

Prin poziția sa geografică, Banatul a constituit încă din preistorie o veritabilă “placă turnantă” care a favorizat schimburile și relațiile culturale dintre comunitățile omenești aflate în regiunile vecine, pe teritoriul său fiind vehiculate majoritatea influențelor care au pătruns în Transilvania și zona panonică. Aceste realități, demonstrate pentru fazele vechi ale culturii Vinča¹⁾, au fost completate în mod fericit de rezultatele noilor cercetări, axate în special pe locuiri de faza C, efectuate în ultimii zece ani în Banat. Acestea au permis stabilirea unor legături între comunitățile vinčiene târzii și cele tisoide, Herpály sau petreștene precum și a unor sincronisme între aceste civilizații și cultura Vinča C²⁾. Legăturile și sincronismele sugerate de cercetări, vor fi prezentate pe zone geografice și culturale: zona panonică, Muntenia și Transilvania.

A. Relațiile culturii Vinča, faza C, cu zona panonică

Civilizațiile neoliticului târziu, contemporane cu faza Vinča C, care s-au dezvoltat în câmpia Tisei sunt reprezentate de culturile Tisa și Herpaly ca și de unele supraviețuiri ale unor comunități aparținând culturii Szakalhat³⁾. În partea sud-estică a câmpiei Tisei, în nordul Banatului evoluează comunitățile purtătoare ale grupului Bucovăț, faza Iib și III⁴⁾, care, alături de cultura Tisa, și-au pus o amprentă asupra specificului culturii materiale a culturii Vinča, faza C, varianta nord-bănățeană.

a) Relațiile grupului Bucovăț cu faza C1 sunt precizate de o multitudine de elemente și importuri culturale descoperite în locuirile acestei etape. Astfel, la Zorlențu Mare, din nivelul III⁵⁾ provin câteva fragmente ceramice decorate cu incizii curboliniare terminate în forma literei “M” (Pl. CXI/6, 7), care au fost atribuite fazei Bucovăț Iib⁶⁾. Acestea sunt completate de un alt fragment, decorat cu incizii spiralice (Pl. LXII/8), descoperit în nivelul corespunzător locuirii Vinča C1 de la Hodoni, care aparține de asemenea

etapei Bucovăț IIB⁷⁾. În aceeași etapă poate fi încadrată și descoperirea din nivelul 4 al locuirii Vinča C1 de la Sânanđrei a unui fragment dintr-un vas de culoare gri, lustruit, care este decorat cu incizii curboliniare și frânte, care formează "M"-uri (Pl. LXVII/4). Un decor similar (Pl. XCII/5, Pl. XCV/6) este întâlnit și la Chișoda Veche, nivelul III, încadrat spre sfârșitul etapei C1 și chiar în C2, dovedind dănuirea acestui ornament. În conținutul culturii materiale din faza Vinča C, remarcăm faptul că, pe măsura ce înaintăm spre sud, elementele proprii grupului Bucovăț se diluează, făcând loc decorurilor incizate tipice culturii Vinča. De asemenea, aria nordică extremă a Banatului, marcată de terasele înalte ale câmpiei Vingăi, este ocupată de purtătorii culturii Tisa sau a grupeii Gorzsa. Între aceste două arii culturale, pe cursul mijlociu al râului Bega, la nord-est de Timișoara se desfășoară evoluția - din ce în ce mai restrânsă teritorial - a grupului Bucovăț, faza a III-a⁸⁾, fără a putea preciza, la acest stadiu al cercetărilor, dănuirea acestuia.

b) Relațiile Vinča C - cultura Petrești/Grup Foeni.

Cercetările din ultimele decenii au contribuit la descoperirea într-o serie de stațiuni a unei ceramici pictate, care a fost atribuită culturii Petrești. Primele descoperiri, acelea de la Parța tell 2⁹⁾, au fost completate cu altele efectuate la Foeni, Chișoda, Parța tell 1, Unip și Folea¹⁰⁾.

În așezarea de la Chișoda Veche, săpăturile efectuate de O. Radu, aduc la lumină o serie de materiale petreștene¹¹⁾, care au fost sesizate începând cu nivelul al II-lea. Este vorba despre câteva fragmente ceramice, dintre care două decorate în tehnica picturii. Unul dintre acestea, de culoare portocaliu-roșcată, provine de la un vas bitronconic cu buză profilată. Pe umăr, acesta are o toartă de formă ovală, ușor aplatizată, decorul este compus din linii de culoare roșie-vișinie dispuse "în căpriori", iar în interiorul vasului, în zona buzei, sunt executate triunghiuri scalene orientate cu vârful în jos (Pl. LXXXIV/9). Cel de-al doilea fragment are același tip de decor, cu deosebirea că la interior, în zona buzei, vasul este ornamentat cu o linie în zig-zag (Pl. LXXXIV/8). Se pare, aceste descoperiri nu aparțin unor complexe de sine-stătătoare ci constituie importuri în stratul Vinča C1.

În nivelul superior (III), materialele petreștene sunt frecvente, fără a fi însă decorate în tehnica picturii. Acestea sunt lucrate dintr-o pastă fără impurități, în amestec cu nisip fin, arsă la roșu-vișiniu sau cărămiziu-roșcat, care păstrează urme de lustruire. Formele sunt, fără excepție, bitronconice, având gura evazată (Pl. XCI/2, Pl. XCII/9) sau invazată (Pl. XCII/6-8). Pe umăr, vasele au o toartă-buton de formă semisferică (Pl. XCI/2) sau aplatizată (Pl. XCII/6).

O altă descoperire deosebit de importantă privind precizarea raporturilor culturale și cronologice dintre culturile Vinča, faza C1 și Petrești/grup

Foeni este cea de la Parța, tell 2.¹²⁾ Aici, între 1970 și 1978 s-a descoperit la suprafața așezării ceramică pictată, care a fost atribuită culturii Petrești. Dată fiind importanța acestor materiale și surpriza descoperirii unor vestigii petreștene la sute de kilometri de zona centrală de evoluție a acestei culturi, în anul 1979 a fost efectuat un sondaj de verificare în partea centrală a tellului, care a permis surprinderea unei stratigrafii de 3 metri, dintre care ultimii 2 metri de depunere aparțin culturii Vinča, faza C.¹³⁾ Din păcate, cu acest prilej, nu au fost descoperite fragmente ceramice pictate, precizându-se doar unele materiale "care ar putea fi Petrești".¹⁴⁾ Această incertitudine era determinată, la acea dată, de imposibilitatea disocierii ceramicii nepictate, a culturii Petrești, - foarte asemănătoare cu descoperirile vinčiene - de ceramică Vinča C.

În urma descoperirilor recente de la Foeni, care reprezintă o așezare Petrești fără elemente Vinča C¹⁵⁾, am reluat materialele provenite din sondajul din 1979 și am identificat ceramică Petrești nepictată care apare, probabil, ca import în mediu vinčian. Astfel, la adâncimea de 1,20 m, în caroul 5, au fost descoperite câteva bucăți dintr-un vas de culoare negru-brună, bine lustruit în exterior, iar în interior cu urme de spatulare. Acesta este însoțit de un fragment de culoare castanie, în interior având benzi executate prin lustruirea suprafeței vasului, dispuse "în rețea". Alte elemente petreștene sunt la adâncimea de 0,60 m, fiind descoperite sub platforma unei locuințe de suprafață (MBT, marcaj P 507, 509). Un alt fragment recent publicat¹⁶⁾ poate aparține culturii Petrești.

Cercetările reluate de către noi în 1992 au stabilit că stratul Vinča C nu are o grosime de 2 m, așa cum s-a precizat, ultimul metru de depunere aparține culturii Petrești/grup Foeni și suprapune locuirea Vinča C1.

Realitățile stratigrafice prezentate ne conduc la concluzia că primele contacte, dintre purtătorii culturii Vinča și cultura Petrești/grupul Foeni au loc în vremea fazei C1, foarte probabil spre sfârșitul acestei etape. În acest context, pentru o mai fină cronologizare, este necesar, credem, să încadrăm materialele petreștene din Banat în schema evolutivă a culturii Petrești, așa cum a fost definită de I. Paul.¹⁷⁾ Pentru aceasta, vom analiza succint atât ceramica pictată - care stă la baza cronologiei culturii Petrești din Transilvania - cât și ceramica incizată, canelată și decorată cu ornamente lustruite.

Tehnologia ceramicii petreștene - inconfundabilă - se leagă de descoperirile transilvănene. Astfel, pasta este arsă foarte bine la roșu-portocaliu, portocaliu-gălbui. Dintre acestea se detașează materialele de culoare monocromă, roșie-sângerie (Unip, Parța-tell 2, Foeni) asociate cu o ceramică având un fond de culoare alb-văroasă pe care este aplicat ornamentul pictat (Chișoda, Foeni) și care se leagă de o serie de așezări petreștene de faza A și, mai puțin, AB.¹⁸⁾ Decorul este pictat cu o culoare roșie, maron-roșiatică, vișinie (Foeni, Unip, Parța - tell 2, tell 1, Chișoda Veche) și neagră (Parța - tell 2), ornamentele fiind compuse din linii subțiri care sunt

grupate în motive unghiulare. În zona de curbură, vasele pictate au uneori un buton semisferic. Aceste caracteristici, (în special decorul unghiular și "în căpriori", culoarea roșie-vișinie aplicată în benzi înguste) se leagă de faza timpurie a culturii Petrești.¹⁹⁾ De asemenea, decorul realizat prin lustruirea suprafeței vasului, care la Foeni cuprinde 24 % din totalul ornamentelor²⁰⁾, este întâlnit la Daia Română, redând un motiv identic.²¹⁾ Pe lângă acestea, inciziile al căror duct este lustruit au analogii la Mintia²²⁾ și Daia Română.²³⁾ La Foeni, Parța - tell 2 și Chișoda Veche au fost descoperite buze de vase pe care se află o toartă - banda de formă trapezoidală cu marginile puțin ridicate care au analogii la Mintia (inedite, săpături F. Drașovean, S. A. Luca) și la Șoimuș.²⁴⁾

Formele vaselor sunt și ele relevante în acest sens. Astfel, cea mai frecventă formă întâlnită la Foeni, tipul B4d are analogii numai în așezări petreștene de faza A²⁵⁾, la fel ca și vasele bitronconice.²⁶⁾ De asemenea, au fost descoperite vase cu început de carenă care au corespondențe tipologice la Daia Română²⁷⁾ și Mintia²⁸⁾, așezări care sunt atribuite fazei A.

Evident, așa cum am atras atenția și cu alt prilej²⁹⁾ există și deosebiri între materialele bănățene și cele transilvănene, în sensul că primele nu acopera toată paleta decorurilor pictate din faza A, iar pe de alta, la Foeni au fost descoperite și ornamente pictate cu alb (fig. 3, tip G 34-37), care nu sunt întâlnite în Transilvania.

Din cele prezentate mai sus reiese faptul că descoperirile petreștene din Banat, converg, în special, spre faza timpurie a acestei civilizații, constituind, după opinia noastră, o etapă anterioară celor mai vechi descoperiri Petrești A din Transilvania și care, în urma unui proces migraționist - jalonat de materialele unor așezări din valea Mureșului - pătrund în interiorul arcului carpatic și vor da naștere culturii Petrești. De aceea, pentru descoperirile bănățene, păstrăm denumirea de Petrești A, la care adăugăm și cea de grup Foeni, localitatea cu descoperirile cele mai semnificative.

În concluzie propunem sincronismul - important pentru cronologia neoliticului târziu transilvănean - Vinča C1 (sfârșit) - Petrești A/Grup Foeni.

c) Relațiile cu grupul Herpaly

În nordul câmpiei Tisei, la orizont cronologic Vinča C1, ia naștere grupa Herpaly, care a fost considerată multă vreme ca o componentă cu ceramică pictată a culturii Tisa.

Cercetările din ultimii 15 ani au evidențiat că grupul Herpaly³⁰⁾ este contemporan cu etapa timpurie a culturii Lengyel³¹⁾ care s-a dezvoltat în nord-vestul și centrul Ungariei de azi, cu faza C a grupei Gorzsa³²⁾, cu zisul grup Suplac, localizat pe cursul mijlociu al Crișului Repede. De asemenea, săpăturile din așezarea eponimă au condus la descoperirea unor fragmente

ceramice pictate care aparțin culturii Petrești/grup Foeni³³⁾, stabilind contemporaneitatea dintre aceste două culturi.

În Banat, materialele ceramice atribuite culturii Herpaly au fost descoperite în așezarea vinčiană de la Hodoni.³⁴⁾ Aici, în groapa nr. 4, pe fundul acesteia, cercetările au scos la lumină un fragment ceramic de culoare cărămiziu-brună, modelat dintr-o pastă densă, cu nisip fin în compoziție, netezită îngrijit. La exterior, pe un fond de culoare vișinie, este aplicat în tehnica picturii, înainte de ardere, cu o culoare albă un decor compus din linii meandrice organizate în două metope, despărțite în zona torților prin benzi de linii unite între ele cu linii încrucișate (Pl. XXVIII/7). La interior, în zona buzei, pe un fond roșu sunt pictate cu o culoare albă linii dispuse "în căpriori" (Pl. XXVIII/7b).

Din groapa nr. 5 din aceeași stațiune provine un alt fragment ceramic de culoare brună-portocalie, confecționat dintr-o pastă omogenă, amestecată cu nisip fin și cioburi bine mărunțite. La exterior este decorat cu dungi subțiri, paralele, pictate după ardere cu o culoare neagră (Pl. XLII/5).

Pentru aceste decoruri, cele mai apropiate analogii le avem în mediu Herpaly, în faza veche, nivelurile 10-9 și clasică, nivelul 8, din așezarea eponimă.³⁵⁾ Materiale similare au fost descoperite și în locuirea aparținând culturii Tisza, grupei Gorzsa, faza C de la Hódmezövásárhely-Gorzsa.³⁶⁾ Pe baza acestor realități stratigrafice și culturale paralelizăm faza Vinča C1 din Banat cu faza timpurie și clasică a grupei Herpaly și cu faza C a grupei Gorzsa, care, la rândul lor sunt sincrone fazei vechi a culturii Lengyel și culturii Petrești/grup Foeni.

d) Relațiile cu cultura Tisa

Cultura Tisa este una dintre cele mai importante civilizații ale neoliticului târziu care a înflorit în câmpia Tisei fiind, datorită anvergurii cercetărilor, una dintre cele mai studiate și cunoscute culturi din zona pannonică.

Originea și poziția cronologică a culturii Tisa a fost privită diferit de-a lungul timpului. Astfel, în perioada interbelică, J. Banner a considerat că această civilizație poate să fie separată de altele prin ornamentele incizate dispuse în meandre și a definit-o ca faza a treia a culturii Tisa, care ocupă tranziția la epoca cuprului.³⁷⁾ Cercetătorul maghiar a mai precizat că faza această se plasează după ceramica Vinča, evidențiind în cadrul secvenței culturale și existența grupului Körös.³⁸⁾ Pe aceste baze, începuturile culturii Tisa au fost paralelizate cu faza timpurie a culturii Vinča, lucru posibil datorită includerii în cultura Tisa a descoperirilor de tip Szakalhat și a interpretării ca importuri Tisa a ceramicii Szakalhat sau Cultura Banatului de la Vinča. O clasificare importantă a fost realizată în deceniile al șaselea și al șaptelea, când a fost precizată cultura Szakalhat și încadrată în neoliticul mijlociu, înainte de cultura Tisa³⁹⁾, care a fost împărțită în trei

faze: faza timpurie, numită Szakalhat-Tisa, clasică și târzie.⁴⁰⁾ În ultimele lucrări dedicate culturii Tisa, prima fază a fost paralelizată cu faza Vinča B2, faza clasică cu Vinča C, iar faza târzie (III) cu faza D1 a culturii Vinča.⁴¹⁾ Aceste relații sunt susținute, în special pentru faza clasică și târzie, de un import descoperit în așezarea eponimă, la adâncimea de 4,2 m⁴²⁾, ceea ce corespunde cu sfârșitul fazei C și începutul fazei D. Pentru poziția cronologică a fazei timpurii, numită de tranziție Szakalhat-Tisa, sunt aduse drept argument o serie de piese, descoperite în depunerile corespunzătoare fazei B de la Vinča, dintre care amintim un vas atribuit culturii Szakalhat care provine de la adâncimea de 7,3 m, corespunzătoare fazei B1.⁴³⁾ Aceasta are corespondențe tipologice la Vésztő-Mágor, în etapa timpurie a culturii Tisa⁴⁴⁾ care, pe baza acestei analogii, a fost sincronizată cu sfârșitul fazei Vinča B1.⁴⁵⁾ O asemenea datare timpurie a fost posibilă și datorită unei cronologizări înalte a culturii Szakalhat, ale cărei începuturi au fost plasate la sfârșitul fazei Vinča A⁴⁶⁾ și care dăinuie, după unele observații, până la orizont Vinča B2/C.⁴⁷⁾

Cercetările efectuate în Banat au adus o serie de precizări privind poziția cronologică a culturii Tisa în raport cu Vinča. Astfel, la Zorlențu Mare, în nivelul al III-lea⁴⁸⁾ a fost descoperit un vas cu picior (Pl. CX/7), al cărui ornament are similitudini cu piesele atribuite culturii Tisa, faza timpurie, descoperite la adâncimea de 7,3 m de la Vinča⁴⁹⁾ și în nivelul corespunzător de la Vésztő-Mágor.⁵⁰⁾ Nivelul Zorlenț III aparține fazei C1 a culturii Vinča, iar prezența unui asemenea import ne sugerează o dăinuire îndelungată a tipului de vas și ornament, arătând intervalul de timp în care se putea produce geneza culturii Tisza.

În locuirea vinčiană de faza C1 de la Hodoni, în groapa nr. 4, cercetările au scos la lumină un fragment ceramic lucrat dintr-o pastă amestecată cu cioburi pisate, arsă la negru, decorat cu incizii late, organizate în meandre. În spațiul dintre acestea sunt executate alveole, iar buza este crestată (Pl. XXXIX/5). Acesta aparține, după părerea noastră, culturii Tisa, faza timpurie.

De la Chișoda Veche, provine un vas cu gură ovală, decorat cu incizii în stil textil, care ar putea fi încadrat în faza clasică a culturii Tisa.

Aceste descoperiri denotă faptul că, la orizont Vinča C1, în Banat sunt întâlnite, cel puțin stilistic, ambele faze, veche și clasică a culturii Tisa. Acest lucru ne determină să considerăm că trecerea la faza clasică are loc - cu diferențe regionale - în vremea fazei Vinča C1. Aceste diferențe ne sunt sugerate de prezența unor importuri Petrești A/grup Foeni în faza timpurie a așezării de la Öcsöd,⁵¹⁾ ceea ce presupune un moment cronologic plasat spre sfârșitul fazei C1, iar pe de altă parte, existența în plină arie tisoidă a unor așezări Szakalhat târzii, care nu primesc influențe Tisa.

În concluzie, faza C1 a culturii Vinča din Banat este contemporană cu sfârșitul fazei vechi și cu începutul fazei clasice a culturii Tisa, care este sincronă cu faza veche și clasică a culturii Herpaly, cu grupul Bucovăț, etapa IIb (sfârșit) și IIIa și cultura Petrești A/grup Foeni.

B) Relațiile culturii Vinča, faza C cu zona olteană și vestul Munteniei

Cultura Vinča, parte componentă a chalcoliticului balcano-anatolian, s-a răspândit în Oltenia încă din faza sa cea mai veche⁵²⁾ ocupând teritoriile de la vest de Jiu. Începând cu faza Vinča B1 după M. Nica⁵³⁾, sau Vinča A după E. Comșa⁵⁴⁾, în câmpia munteană se naște cultura Dudești, civilizație înrudită cu Vinča, care s-a format și printr-un aport neolitic local.⁵⁵⁾ Între aceste două cercuri culturale înrudite, M. Nica distinge un al treilea, de interferență Dudești-Vinča, plasat în zona Teslui, Jiu și Deznăuți.⁵⁶⁾

Lui E. Comșa îi revine meritul de a fi împărțit evoluția culturii Dudești în trei faze pe care le-a denumit: Malul Roșu (faza I), Fundeni (faza a II-a) și Cernica (faza a III-a), definindu-le conținutul și poziția în cadrul neoliticului mijlociu de la sud de Carpați.⁵⁷⁾ Astfel, faza Malul Roșu a fost paralelizată cu Vinča A, faza Fundeni, cu prima parte a celei de-a doua faze a culturii cu ceramica liniară cu note muzicale și ultima, Cernica a fost sincronizată cu faza Bolintincanu a culturii Boian și faza veche a culturii Hamangia.⁵⁸⁾

M. Nica, studiind cultura Dudești din Oltenia, definește patru⁵⁹⁾ și apoi cinci faze⁶⁰⁾, numerotate cu cifre romane (I-V), dintre care faza a III-a corespunde fazei Fundeni, iar a IV-a fazei Cernica. Totodată, cercetătorul craiovean precizează că faza I este paralelă cu Vinča B1, faza a II-a, cu Vinča B2-C1, iar ultimele trei faze, III și IV sunt sincrone cu faza C a culturii Vinča.⁶¹⁾

Fazele Dudești IA și IB, așa cum au fost definite de M. Nica care sunt similare fazei Malul Roșu la E. Comșa, au fost paralelizate cu Vinča B1, datorită existenței fazei târzii a grupeii Cârcea care, după părerea lui M. Nica, evoluează în faza Vinča A2-A3 - Starčevo-Criș IV, înainte de cea mai timpurie manifestare a culturii Dudești.⁶²⁾ Din studiul materialelor Dudești I pe care am avut posibilitatea să le vedem, am constatat foarte puternice influențe ale fazei Cârcea III, materializate în tehnica de confecționare a vaselor, lustruire și unele forme care ne sugerează o participare genetică a acestui grup la nașterea culturii Dudești, care s-ar fi putut petrece - și aici M. Nica are dreptate - la orizont de Vinča B1. Prezența ceramicii cu ciupituri și pleavă⁶³⁾, care a constituit un argument pentru o datare mai înaltă⁶⁴⁾, în contextul în care în grupul Cârcea - care are asemenea elemente

- nu există influențe Dudești, ci doar influențe Cârcea în faza I a culturii Dudești, poate fi considerată doar ca o dăinuire a unor elemente caracteristice neoliticului timpuriu.

Faza a II-a a culturii Dudești a fost, așa cum am mai amintit, paralelizată cu fazele B2-C1 ale culturii Vinča⁶⁵⁾. În materialele publicate există puține elemente care ar putea permite o cronologizare chiar cu începutul etapei Vinča C1. Dintre acestea am putea aminti benzile punctat-incizate dispuse curboliniar descoperite la Fărcașu de Sus și Cârcea-Viaduct, groapa nr. 5, unele forme bitronconice și decorurile organizate "în căpriori" sau în linii drepte dispuse la interior în zona buzei.⁶⁶⁾ Exceptând decorurile punctat-incizate compuse din benzi curboliniare sau spiralice⁶⁷⁾, formele bitronconice și ornamentele executate în interiorul străchinilor sunt întâlnite și în faza I⁶⁸⁾ făcând parte din evantaiul tipologico-stilistic al culturii Dudești și nu sunt influențe vinčiene târzii. Mai mult chiar, tehnologia și motivistica ceramicii grosiere nu diferă esențial de faza I, ceea ce ne sugerează un palier cronologic mai timpuriu, poate faza B2 și nu C1.⁶⁹⁾

Faza a III-a de evoluție a culturii Dudești conține elemente care, indiscutabil, nu pot fi dissociate de cultura Vinča, faza C1. Dintre acestea, amintim canelurile spiraliere, asocierea acestora cu alveole, și, nu în ultimul rând, formele bitronconice tipice fazei C1.⁷⁰⁾ Faza a III-a a fost paralelizată de M. Nica cu faza Fundeni a culturii Dudești din Muntenia⁷¹⁾, sincronizată de către E. Comșa cu faza mijlocie a culturii ceramicii liniare cu note muzicale.⁷²⁾ Acest ultim sincronism cronologizează faza Vinča C1 cu etapa mijlocie a ceramicii cu note muzicale ceea ce, la prima vedere, este greu de acceptat.

Cultura lineară este o componentă care, alături de cultura Dudești, stă la baza genezei culturii Boian⁷³⁾, care s-a petrecut în vremea fazei Vinča B⁷⁴⁾. Primele prezențe ale componentei liniare ceramice în Moldova au fost paralelizate cu faza A a culturii Vinča și cu fazele I și II ale culturii Dudești⁷⁵⁾. Asupra încadrării cronologice a fazei Dudești I nu vom mai reveni - acest lucru făcându-l la momentul potrivit - ci vom face o scurtă trecere în revistă a realităților arheologice din Slovacia și Ungaria, unde se naște grupa veche a ceramicii liniare. •

După sosirea purtătorilor culturii Vinča în zona Dunării, la orizont Vinča A2-A3, influențele acesteia pot fi constatate pe un spațiu geografic larg din Moldova⁷⁶⁾, Oltenia⁷⁷⁾, Transilvania⁷⁸⁾, peste Câmpia Tisei și Transdanubia⁷⁹⁾, până în Europa Centrală⁸⁰⁾. În acest timp, datorită acestor influențe sau a unor prezențe etnice se nasc, în mai multe etape, o serie de grupe culturale, care stau la baza evoluției ulterioare a neoliticului din aceste zone.

În nord-vestul României și estul Ungariei există descoperiri Starčevo-Criș, care se datează în fazele III B și IV A, în care pot fi demonstrate influențe vinčiene timpurii, constatate în formele vaselor, factură și

plastică⁸¹⁾. Unele dintre aceste elemente sunt întâlnite într-o serie de așezări din nord-estul Ungariei care au fost atribuite grupei Satmar I⁸²⁾, terminologie față de care Gh. Lazarovici și-a exprimat serioase rezerve⁸³⁾. Toate aceste stațiuni sunt la orizont Starčevo-Criș IVA - Vinča A2⁸⁴⁾.

În Transdanubia, la acest orizont cronologic, are loc geneza liniarului timpuriu transdanubian reprezentat de descoperirile de la Bicske⁸⁵⁾, Becsehely și din alte stațiuni⁸⁶⁾, unele postulate mai târziu decât cele din grupa vest-slovacă Bina-Nitra, care reprezintă după opinia lui J. Pavúk, orizontul cel mai timpuriu al liniarului din vestul Slovaciei⁸⁷⁾. Opinia lui Pavuk este contestată de Gh. Lazarovici, care a demonstrat că descoperirile de la Hurbanovo și Milanovce, prin elementele Starčevo-Criș III B/IV A, se plasează înaintea grupei Bina-Nitra⁸⁸⁾.

În sudul Câmpiei Tisei, într-o etapă parțial contemporană, există atât așezări Starčevo-Criș, în care se poate constata un proces de evoluție spre ceramica liniară⁸⁹⁾, cât și locuiri care aparțin culturii Vinča faza A2/A3⁹⁰⁾.

În estul Slovaciei, la același orizont cronologic (A2/A3) se plasează locuirile de la Michalovce-Hradoc⁹¹⁾ - care prezintă similitudini cu descoperiri din nord-vestul Ungariei încadrate, după terminologia arheologilor maghiari, în faza Sztatmar II⁹²⁾, sau Pișcolt timpuriu după cea a lui Gh. Lazarovici⁹³⁾ - urmate de Barca Svetla III și Barca III.⁹⁴⁾ Materialele de la Barca III, prin caracteristicile lor, se leagă de cultura Alföld din centrul și sudul Câmpiei Tisei, a cărei geneză se petrece la orizont de Vinča A2/A3 și evoluează după unele păreri până în Vinča B1.⁹⁵⁾

Aceste descoperiri reprezintă un *terminus ante quem*, plasat sigur la sfârșitul fazei A3 și începutul etapei B1, după care începe evoluția ceramicii liniare noi, care include ceramică cu note muzicale. Deci, orice cronologizare a ceramicii cu note muzicale din Moldova, Muntenia sau Transilvania, mai timpurie de Vinča B - când în zonele originare de geneză apar cele mai timpurii manifestări ale fenomenului "notenkopf" - nu poate fi susținută. Acest lucru, cu atât mai mult cu cât în Moldova nu există așezări Starčevo-Criș târzii de orizont IV/Vinča A3, care să conțină elemente, influențe sau importuri din sfera ceramicii cu note muzicale⁹⁶⁾. Această observație este valabilă și în Transilvania, unde, la Cipău, o așezare Criș târzie este suprapusă de o locuire lineară cu note muzicale⁹⁷⁾. Gh. Lazarovici paralelizează fenomenul "notenkopf" din Transilvania cu faza Vinča B2⁹⁸⁾, orizont sugerat de mai sus amintitele relații Dudești II (Fundeni) - "notenkopf", faza mijlocie de la Cernica⁹⁹⁾.

Acesta este momentul la care se petrece geneza culturii Boian, care poate fi paralelizat, cel mai devreme, cu orizontul Vinča B2-Dudești II-Fundeni, pentru ca etapa Cernica să fie paralelă cu faza Boian-Bolintineanu, sincronizată pe baza unor multiple importuri reciproce, cu Hamangia I și Vădastra I.¹⁰⁰⁾ În stratul Vădastra I de pe Măgura Cișmelei au fost descoperite materiale Bolintineanu în asociere cu un fragment ceramic care

aparține grupei Źeliezovce.¹⁰¹⁾ În Europa Centrală, grupa Zelizovce este sincronă grupei Šarka¹⁰²⁾, ale cărei elemente au fost descoperite în liniarul târziu din Moldova¹⁰³⁾ - plasat înaintea fazei Precucuteni I - în etapa cea mai veche a culturii Hamangia¹⁰⁴⁾ și în locuirea Vinča C de la Rast.¹⁰⁵⁾ Totodată, importuri aparținând grupei Zelizovce sunt întâlnite în locuirea Vinča C de la Ostrovul Corbului¹⁰⁶⁾ și în așezarea de la Vinča, la adâncimea de 6,6m¹⁰⁷⁾, ceea ce corespunde sfârșitului fazei B2.

Realitățile arheologice de mai sus ne sugerează că fazele Bolintineanu, Vădastra I și Hamangia I sunt sincronice, cu unele diferențe regionale, fazei Vinča C. Această sincronizare este susținută de o serie de importuri Precucuteni I și II, descoperite în locuirile Vinča C¹⁰⁸⁾, Iclod I-II¹⁰⁹⁾ și Petrești A¹¹⁰⁾ din Transilvania, toate sincronice fazei C a culturii Vinča. În așezarea de la Rast, unele motive incizate nu pot fi desprinse de canoanele fazei Vădastra I, probând încă o dată paralelismul Vinča C - Vădastra I.

Pe parcursul acestei faze are loc la sud de Carpați evoluția culturilor Boian fazele II-IV, Hamangia, Vădastra și Dudești târziu.¹¹¹⁾

Totodată, în sud-vestul Olteniei, evoluează așezarea de la Rast¹¹²⁾, care este cea mai strâns legată locuire Vinča C din Oltenia de altele din zona Clisurii și a arealului "clasic" vinčian. Publicată într-un mod exemplar, regretatul profesor Vl. Dumitrescu -luând în considerare toate elementele și implicațiile culturale și cronologice ale acestora- a precizat că locuirea vinčiană se plasează în perioada finală a fazei B2 și tranziția la faza C1.¹¹³⁾

Privitor la cultura Sălcuța, D. Berciu postula începutul acestei civilizații în paralel cu faza Vinča C3, conform periodizării sale¹¹⁴⁾ (faza C2, în periodizarea uzitată de noi).

În așezarea eponimă - la adâncimile de 3,7, 3,1, 2,9 și 1,9 m au fost descoperite materiale ceramice pictate¹¹⁵⁾, care aparțin culturii Sălcuța, faza a II-a. *Acest lucru ne sugerează sincronismul Sălcuța II- Vinča D sfârșit.* Sălcuța IIc a fost paralelizată pe baza unor importuri descoperite la Cuptoare- "Sfoga" și cu cultura Tiszapolgár¹¹⁶⁾, care în Banat este ulterioară fazei Petrești A/Grup Foeni și ultimelor manifestări ale culturii Vinča. *Se impune deci, sincronismul Vinča D (sfârșit) - Sălcuța II - Tiszapolgar.*

O serie de cercetători români și străini acceptă contemporaneitatea dintre Sălcuța I și Vinča C¹¹⁷⁾, fără a avea prea multe argumente. Până la noi cercetări, care să aducă date noi privind faza Sălcuța I și necunoscând direct aceste materiale, acceptăm, cu serioase rezerve, această cronologizare, cu atât mai mult cu cât toate materialele de orizont Vinča C din Oltenia nu prezintă elemente sau influențe sălcuțene. Acestea încep să se manifeste odată cu începuturile culturii Gumelnița.¹¹⁸⁾ De asemenea, buzele îngroșate, străchinile bitronconice cu buză îngroșată și evazată, castroanele cu umăr rotunjit și buză invazată, care sunt întâlnite în repertoriul ceramicii Sălcuța I¹¹⁹⁾ se leagă de canoanele fazei Vinča D și nu mai devreme.

În concluzie, la orizont Vinča C1, există legături între comunitățile Vinča din Banat - în speță cele din zona Clisurii - și zona sud-vestică a Olteniei, legături materializate prin similitudinea culturii materiale din aceste locuiri, care poate fi explicată și ca rezultat al unui proces de migrație. Acest proces este sincron cu sfârșitul fazei Dudești-Fundeni și începutul fazei Cernica, cu Boian-Bolintineanu, cu primele faze ale culturilor Hamangia și Vădastra. Aceste civilizații evoluează pe durata fazei Vinča C, până la nașterea culturilor Gumelnița și Sălcuța.

C. Relațiile culturii Vinča, faza C, cu zona transilvăneană

Descoperirile din ultimii zece ani efectuate în Banat au permis o serie de observații și reinterpretări asupra neoliticului târziu din sud-vestul și vestul Transilvaniei.

Purtătorii culturii Vinča sosesc în Transilvania începând cu faza Vinča A2-A3.¹²⁰⁾ Cele mai timpurii elemente sunt întâlnite în așezările de la Hunedoara - "Cimitirul reformat"¹²¹⁾, Balomir¹²²⁾ ca și într-o serie de alte stațiuni Starčevo-Criș IV din nord-vestul provinciei¹²³⁾. În valea Mureșului, aceste descoperiri sunt urmate de cele de la Tărtăria, care ocupă fazele A3-B2¹²⁴⁾, Lumea Nouă¹²⁵⁾, Limba¹²⁶⁾, Mihalt¹²⁷⁾, toate plasate în faza Vinča B.

După părerea cercetătorului I. Paul, comunitățile vinčiene din Transilvania se rup de timpuriu de evoluția culturii Vinča din Banat și Serbia, evoluând separat, și păstrează denumirea de Turdaș pentru aceste comunități¹²⁸⁾. Pe baza caracteristicilor, același cercetător a împărțit evoluția comunităților din Transilvania în trei faze: Turdaș I paralelă cu Vinča B1, Turdaș II sincronă cu Vinča B2 și Turdaș III, contemporană cu Vinča C.¹²⁹⁾

Gh. Lazarovici păstrează diviziunile culturii Vinča, arătând totodată și similaritatea evoluției cu grupa vinčiană până în faza B2, moment la care are loc desprinderea comunităților din Valea Mureșului de trunchiul vinčian, care urmează o evoluție proprie în prezența unor influențe multiple. După acest orizont - arată cercetătorul clujean - se poate vorbi de un grup Turdaș.¹³⁰⁾

Denumirea de grup Turdaș a fost dată după materialele descoperite - fortuit sau nu - în așezarea eponimă. Publicarea acestora, multe fără observații stratigrafice, au generat o serie de speculații și teorii care nu au fost benefice creării unei imagini clare asupra conținutului și evoluției grupului Turdaș. Pe baza acestor materiale au fost postulate influențe Alföld, Szakalhat, Tisa¹³¹⁾ care, la acest moment, sunt foarte greu de acceptat. De asemenea, din descrierea unor materiale de aici a reieșit că cele mai timpurii descoperiri ar aparține fazei Vinča A și B, determinându-l pe M. Garașanin să denumească fazele vechi ale culturii Vinča, ca Vinča-Turdaș.¹³²⁾ La un

studiu mai atent, materialele care provin din săpătura lui M. Roska¹³³), începând cu nivelul inferior (I), pot fi datate, cel mai devreme, în faza Vinča C1¹³⁴), fapt care face nepotrivită folosirea termenilor de Turdaș, Turdaș-Vinča sau Vinča-Turdaș pentru a denumi conținutul culturii materiale și spirituale a purtătorilor culturii Vinča în fazele A și B.

De asemenea, prin grup Turdaș, specialiștii au înțeles fenomene diferite, care includ elemente heterogene și care se petrec la momente diferite. Dintre acestea, amintim materialele vinčiene de faza B și C de la Lumea Nouă, Limba, Tărtăria, Mihalt și Pian ca și descoperirile de la Tăuălaș.¹³⁵)

Cea mai timpurie descoperire vinčiană din Transilvania, care păstrează toate caracteristicile ceramicii vinčiene, este cea de la Tărtăria și se încadrează în faza Vinča A3¹³⁶). D. Berciu a susținut un orizont Vinča A și pentru materialele din nivelul inferior de la Lumea Nouă¹³⁷), opinie care astăzi aparține de istoricul cercetărilor. La același orizont cronologic au fost încadrate și o serie de descoperiri de la Turdaș, care s-au dovedit a aparține culturii Petrești, faza A.¹³⁸)

La acest stadiu al cercetărilor, în valea Mureșului, există locuri - care încep în faza Vinča B1 și continuă evoluția în B2 - la Tărtăria nivelul II, Lumea Nouă și Limba.¹³⁹)

Descoperirile de la Tărtăria, publicate de N. Vlăsa și reinterpretate de Gh. Lazarovici și Z. Kalmar au precizat că nivelul Turdaș-Petrești la Vlăsa, sau II la Gh. Lazarovici, conține materiale Vinča B, care prezintă și unele deosebiri față de descoperiri contemporane din Banat și Serbia¹⁴⁰). În acest nivel, prin importurile descoperite, au fost precizate legături cu grupul Lumea Nouă și faciesul Tăuălaș¹⁴¹), fără a avea certitudinea că fragmentul pictat cu roșu¹⁴²) ar aparține acestuia din urmă, având în vedere că în așezarea eponimă pictura caracteristică este dominată de stilul negru/cenușiu sau roșu¹⁴³). Au fost precizate și legături cu cultura Bükk.¹⁴⁴) Suntem siguri că publicarea rezultatelor ultimelor cercetări efectuate de I. Paul și Al. Aldea vor aduce noi precizări și lămuriri în legătură cu această importantă așezare.

Despre așezarea de la Lumea Nouă s-a scris foarte mult, dar din păcate, ceea ce știm se bazează pe materiale selective care nu reflectă întreg conținutul și trăsăturile locuirii de aici. Materialele publicate și cele care am avut posibilitatea să le studiem - multe fără observații stratigrafice - ne sugerează un palier Vinča B2, sau chiar mai târziu.

În nivelul IIa, alături de ceramică considerată Vinča B2 și fragmente pictate Lumea Nouă au fost descoperite și importuri Precucuteni I¹⁴⁵), similare celor din nivelul II de la Tăuălaș¹⁴⁶) și, parțial, celor din nivelurile II de la Daia Română¹⁴⁷) și II de la Mintia.¹⁴⁸) Contextul cronologic în care apar aceste importuri este cuprins între faza B2 (Lumea Nouă IIa, Tăuălaș I și Daia Română) și Vinča C1 (Mintia).¹⁴⁹)

Așa cum am arătat la momentul analizei sincronismelor de la sud de Carpați, cel mai timpuriu moment la care putem plasa materialele "notenkopf" - este vremea fazei Vinča B2, fapt probat și de realitățile arheologice din Valca Mureșului. În această zonă, importuri atribuite culturii ceramicii liniare cu note muzicale au fost descoperite la Tărtăria¹⁵⁰⁾ și Lumea Nouă¹⁵¹⁾ în niveluri atribuite fazei Vinča B2.¹⁵²⁾ De aici se naște un paradox și o inadvertență cronologică care ridică mari semne de întrebare asupra încadrării cronologice și, nu în ultimul rând, a acurateții săpăturii de la Lumea Nouă: în același nivel apar asociate și materiale "notenkopf" - care se constituie în componența de bază a genezei culturii Boian¹⁵³⁾ - și ceramică Precucuteni I. Chiar dacă - prin absurd - ar fi să acceptăm că materialele "notenkopf" ar aparține ultimelor dăinuiri ale grupeii Želiezovce, prezența acestora alături de Precucuteni I - care se naște pe baza acestor materiale¹⁵⁴⁾ - nu poate fi acceptată. Cel mai potrivit palier cronologic pentru Precucuteni I este dat de prezența în stratul II al așezării de la Mintia, încadrat în faza Vinča C1¹⁵⁵⁾ a unui fragment ceramic decorat cu "colți de lup" între care sunt redată, prin incizii lustruite, fin executate, linii curboliniare ale căror capete sunt barate de o linie scurtă și care, după opinia S. Marinescu-Bâlcu aparține fazei I a culturii Precucuteni.¹⁵⁶⁾

La Daia Română în nivelul inferior atribuit fazei a II-a a grupului Turdaș și paralelizat cu Vinča B2¹⁵⁷⁾ au fost descoperite fragmente ceramice încadrate în faza Precucuteni I¹⁵⁸⁾ în asociere cu elemente liniare de tip Alföld.¹⁵⁹⁾ Acest nivel este suprapus de un altul care aparține locuirii Petrești A.¹⁶⁰⁾

Acest orizont, Turdaș II (Vinča B2) - Alföld final - Precucuteni I final, este după opinia lui I. Paul un *terminus ante quem* pentru începuturile culturii Petrești.¹⁶¹⁾ Materialele de la Daia Română considerate Alföld¹⁶²⁾, au analogii la Turdaș¹⁶³⁾, Valca Nandrului, nivelul de sus¹⁶⁴⁾ și Mintia, nivelul II¹⁶⁵⁾. La fel ca la Daia, în nivelul II de la Mintia, zisele elemente Alföld sunt însoțite de prezențe precucuteniene de faza I¹⁶⁶⁾, iar la Valea Nandrului acestea apar într-un context ceramic similar materialelor de la Daia, în special a celor decorate cu benzi punctat-incizate și a vaselor de formă patruleteră. Atribuirea la acest orizont cronologic culturii Alföld târziu a unor materiale ține acum de istoricul problemei, deoarece această civilizație, așa cum am mai precizat, își începe evoluția la orizont de Vinča A2/A3 și evoluează până la sfârșitul fazei B1, când se naște cultura Szakalhat.¹⁶⁸⁾ Aceste decoruri, de nuanță liniară așa cum o arată analogiile, se încadrează organic în acest orizont cultural și sunt un atribut al acestuia. Privitor la momentul cronologic, așa cum pe bună dreptate remarcă I. Paul, descoperirile nivelului inferior de la Daia Română - alături de cele de la Mihălț și Ghibom - reprezintă o etapă mai târzie în evoluția grupului Turdaș care a fost atribuită, cu titlu de ipoteză, unui posibil nou "val vinčian", fără a depăși însă cadrul cronologic al etapei Vinča B2.¹⁶⁹⁾

Materialele publicate de la Daia, Valea Nandrului și Tăuălaș¹⁷⁰⁾ au bune analogii cu materiale similare din așezările de la Sălbăgelu Vechi, Vrșac-At¹⁷¹⁾ și Potporanj¹⁷²⁾, care aparțin fazei C1 a culturii Vinča. Spre acest palier temporal ne conduc și realitățile istorice din Banat, care au arătat că din faza B1 și până la purtătorii fazei C nu există un alt "val", care ar putea corespunde celui care a imprimat evoluția constatată în vremea fazei B2 în Valea Mureșului.

Pentru acest proces migraționist, numit de Gh. Lazarovici datorită schimbărilor care le determină, "soc", s-a postulat că o posibilă cale de pătrundere spre interiorul arcului carpatic ar fi culoarul Timișului și Begăi, aducându-se ca argument că pe aceste râuri se găsesc principalele așezări Vinča C din Banatul de nord.¹⁷³⁾ Această ipoteză este contrazisă de cercetările noastre de teren, întreprinse pe valea superioară a Begăi, care au arătat că aici nu există locuiri vinčiene și deci valea Begăi nu poate fi o cale de pătrundere în Ardeal. În schimb ar putea sta în centrul atenției zona colinară din nord-estul Banatului, în care sunt locuirile de la Sălbăgel, Zorlențu Mare, dacă ar fi să le numim doar pe cele principale, din care, pe drumuri de creastă comunitățile vinčiene ar fi putut trece în Țara Hațegului, pe Valea Bistrei. Această cale este de presupus datorită prezenței în așezările turdășene a benzilor de puncte sau linii scurte încadrate de incizii liniare, a vaselor patruleter și a idolilor de tip amuletă perforați.¹⁷⁴⁾

O altă cale de pătrundere ar putea fi valea Mureșului, care arondează o serie de descoperiri Vinča C sau contemporane: Branisca, Mintia¹⁷⁵⁾, Șoimuș¹⁷⁶⁾, Zlasti¹⁷⁷⁾, Turdaș¹⁷⁸⁾, Pianul de Jos¹⁷⁹⁾, Baciul (Cluj).¹⁸⁰⁾ Pentru toate acestea au fost precizate analogii în mediul Vinča C¹⁸¹⁾, fără a putea preciza cu claritate - cu excepția așezărilor de la Mintia, Zlasti și Pianul de Jos - în ce etapă ar putea fi încadrate. Acest lucru este cu atât mai dificil cu cât materialele de la Branisca provin din cercetări de suprafață, iar la Șoimuș și Turdaș nu există foarte multe elemente clare Vinča C. Totuși, în descoperirile mai sus amintite pot fi întâlnite materiale care au corespondențe certe în locuiri vinčiene de faza C din Banat și Serbia. Astfel, la Branisca, ceramica este confecționată dintr-un lut bine frământat, în amestec cu nisip fin la specia fină și nisip și cioburi pisate la cea de uz comun. Culoarea predominantă este cea neagră-cenușie și neagră, suprafața vaselor este lustruită.¹⁸²⁾ Ca forme au fost constatate castroane tronconice și bitronconice cu buză evazată¹⁸³⁾ cu analogii în Banat și Oltenia.¹⁸⁴⁾ Decorurile publicate se leagă de lumea Vinča C iar prin cele incizate de Cultura Banatului.¹⁸⁵⁾ Evident, o mai bună cunoaștere a conținutului cultural al materialelor de la Branisca se poate face numai prin studiul unor descoperiri făcute în cadrul unor cercetări sistematice, deoarece, așa cum am precizat pentru faza Vinča C1 variantă nord-bănățeană, unele decoruri - considerate a fi Tisa sau "tisoide" - fac parte din conținutul fazei C1, lucru care ar putea fi valabil și la Branisca.

În așezarea de la Șoimuș, cercetările au scos la lumină ceramică care a fost atent analizată atât din punctul de vedere al tehnologiei cât și tipologico-stilistic. Vasele au fost confecționate dintr-o pastă densă amestecată cu nisip fin, bine arsă, de culoare neagră-cenușie și neagră. Uneori, datorită arderii, fragmentele ceramice prezintă la exterior și interior două strate de culoare cenușie-închisă, fapt întâlnit și la Hodoni, Sânaandrei și Chișoda. S-ar putea ca ceramica neagră și cărămizie, foarte bine lustruită¹⁸⁶⁾ să aparțină culturii Petrești.

Formele, dominate de castroane tronconice și oale, mai scunde sau mai înalte, cu pereții ușor arcuiți și buză profilată¹⁸⁷⁾, se leagă de descoperiri vinčiene de faza C, dar unele¹⁸⁸⁾ pot aparține și culturii Petrești.

În această locuire a fost descoperit și un fragment dintr-o strachină tronconică cu pereți arcuiți, decorată cu incizii unghiulare care¹⁸⁹⁾, la data publicării materialelor de aici, considerăm că ar putea aparține culturii Tisa, faza I.¹⁹⁰⁾ Prin decor, acest fragment ceramic se leagă organic de cultura Vinča faza C1, varianta nord-bănățeană, având analogii la Hodoni, Sânaandrei, Chișoda și Parța II.

La Turdaș, în lumina reinterpretării vechilor materiale, s-a ajuns la concluzia că cele mai timpurii elemente din stratul inferior (I) al săpăturii lui M. Roska aparțin fazei C1 a culturii Vinča¹⁹¹⁾, deși unele vase pe care Z. Kalmar-Maxim le consideră vinčiene¹⁹²⁾, datorită analogiilor din Banat la orizont de Petrești A/grup Foeni¹⁹³⁾, pot fi petreștene.

O altă locuire care este încadrată la orizont de Vinča C este cea corespunzătoare stratului superior (II) de la Tăuălaș-Deva.¹⁹⁴⁾ Aici au fost descoperite vase patrulatere decorate cu incizii tipic turdășene¹⁹⁵⁾, cu analogii în Banat, la Sânaandrei, Chișoda Veche, Parța II, Sălbăgel, Vrșac-At¹⁹⁶⁾ și Potporanj.¹⁹⁷⁾ Spre același orizont cronologic ne conduc și torțile terminate în "cioc de pasăre"¹⁹⁸⁾ ca și pliseurile organizate în zig-zag¹⁹⁹⁾ și liniile frânte care circumscriu la exterior buza vaselor patrulatere²⁰⁰⁾ care se leagă indisolubil de orizontul Vinča C1 din Banat, cu precădere de varianta nordică. Acest palier cronologic este susținut și de importurile pictate Tăuălaș II din așezarea de la Pianul de Jos²⁰¹⁾ a cărei încadrare cronologică la orizontul Vinča C1²⁰²⁾ nu ridică probleme. La Pianul de Jos, materialele Tăuălaș sunt însoțite de aceleași decoruri turdășene²⁰³⁾ ca și la Tăuălaș II²⁰⁴⁾ și Zlasti - terasa B²⁰⁵⁾, ceea ce ne determină să le paralelizăm, cu atât mai mult cu cât și la Zlasti au fost descoperite materiale pictate Tăuălaș II și vase patrulatere.²⁰⁶⁾

Într-unele din aceste locuiri, în amestec cu elemente vinčiene există și elemente petreștene pe care, credem, este necesar să le precizăm în cele ce urmează. O facem deoarece acestea se leagă de orizontul Petrești A/Grup Foeni din Banat, unde datorită unor săpături paralele în locuiri petreștene/grup Foeni și Vinča C a devenit posibilă disocierea elementelor vinčiene de cele petreștene care, până nu demult, erau tratate împreună și, mai mult

chiar, ceramica pictată din Banat a fost considerată ca o specie a culturii Vinča, faza C.²⁰⁷⁾

Cercetările recente au relevat existența unor așezări petreștene timpurii și în sud-vestul Transilvaniei, pe valea Mureșului la Mintia²⁰⁸⁾ și, poate, Șoimuș²⁰⁹⁾ sau, dintre descoperirile mai vechi, Tăuălaș.²¹⁰⁾

La Tăuălaș, în nivelul al doilea, a fost descoperit un fragment ceramic de culoare portocaliu-roșcată decorat cu linii subțiri, roșii-vișinii, dispuse oblic²¹¹⁾ care prin maniera de execuție se leagă de descoperirile bănățene și însoțește alte materiale considerate Petrești²¹²⁾, poate de faza A.

La cca. 4 km spre vest, peste Mureș, la Șoimuș, se află o altă așezare în care a fost descoperită ceramică petreșteană.²¹³⁾ Din păcate, așa cum am precizat atunci²¹⁴⁾, lipsa picturii ne-a împiedicat să le încadrăm într-una din fazele culturii Petrești așa cum au fost definite de I. Paul. Dintre acestea menționăm un fragment dintr-un vas biconic, care are pe umăr o toartă-buton de formă semicirculară, aplatizată²¹⁵⁾ un vas carenat²¹⁶⁾, o toartă lată cu marginile ușor înălțate decorate cu tăieturi fine dispuse pe buză²¹⁷⁾, vase cu umăr ascuțit și buză profilată²¹⁸⁾ și vas bitronconic care are pe umăr torți semisferice.²¹⁹⁾ Toate acestea au analogii în cultura Petrești. Astfel, formele amintite au, cu excepția vasului carenat, corespondente la Foeni, Parța - tell 2 și Mintia în mediu Petrești A.²²⁰⁾

Într-o altă așezare, Branișca, situată pe valea Mureșului, la circa 10 km vest de Mintia, a fost descoperit un picior de fructieră, al cărui decor incizat²²¹⁾ prezintă similitudini cu piesa de la Foeni.²²²⁾ Probabil, o analiză mai atentă a tuturor materialelor și, mai ales o săpătură sistematică ar permite identificarea și a altor elemente petreștene.

Înaintând pe valea Mureșului spre centrul Transilvaniei, la Turdaș există descoperiri Petrești târzii²²³⁾ dar și vase care prin tehnologie și forme se leaga de cultura Petrești.²²⁴⁾ Într-o fază mai timpurie ar putea fi încadrate materialele pictate brun-roșcat/roșu.²²⁵⁾

O nouă analiză a descoperirilor de la Turdaș a permis precizarea faptului că, începând cu stratul inferior, cele mai vechi materiale pot fi paralelizate cu faza C a culturii Vinča²²⁶⁾, deși unele dintre acestea, îndeosebi cele bine arse, de culoare portocalii-gălbui sau roșcate pot fi Petrești sau de influențe petreștene (mulțumesc Dr. Gh. Lazarovici pentru bunăvoința de a-mi arăta o parte din inventarul ceramic).

O stațiune deosebit de importantă este cea de la Baci (Cluj), unde, în primul nivel atribuit fazei Petrești A, cercetările au relevat ceramică monocromă de culoare vișinie și brună²²⁷⁾ asociată cu decoruri realizate prin lustruire executate la interior²²⁸⁾, ultimul, pe baza multiplelor analogii citate, fiind considerat Vinča C.²²⁹⁾ Acest tip de ornament este întâlnit la Foeni²³⁰⁾, Chișoda Veche²³¹⁾, Daia Română²³²⁾ - deși prezent și în așezări de Vinča C - este, după opinia noastră, un element care aparține paletei ornamentale petreștene. Aceasta cu atât mai mult cu cât, după cunoștințele noastre, în

așezările Vinča C din Transilvania nu a fost documentat un asemenea tip de decor. Evident, la Baciul există elemente vinčiene de faza C, dar se pune întrebarea dacă acestea aparțin organic conținutului cultural al locuirii de aici sau au fost antrenate de comunitatea umană în drumul ei spre nord?

Din cele expuse mai sus, desprindem faptul că, la orizont de Vinča B2 - marcat de descoperirile de la Lumea Nouă, Tărtăria și Limba - nu se poate vorbi de un proces migraționist, de un nou "val" până în vremea etapei C1, când sosesc în valea Mureșului purtători ai etapei Vinča C1. Acest drum este jalonat de așezările de la Branișca, Mintia II, Șoimuș, Turdaș I, Pian și parțial, Lumea Nouă și Limba. Elemente vinčiene de faza C au fost precizate și pentru Petrești - "Groapa Galbenă". În aceste locuri au fost descoperite materiale Precucuteni I și II și importuri Tăuălaș. Prin prisma acestora și a unei noi tehnologii și maniera de decor - în special benzile punctat-incizate și vasele patruleterate - care le întâlnim la Deva-Tăuălaș, Zlaști, Mintia II, Turdaș și Pianul de Jos, nivelul Turdaș, acesta este după opinia noastră și palierul cronologic al nivelului inferior de la Daia Română. De aici, momentul "terminus ante quem" pentru cele mai timpurii manifestări Petrești din Transilvania, poate fi stabilit în vremea fazei Vinča C1, foarte probabil spre sfârșitul acestei etape. Acum se petrece un al doilea proces migraționist, marcat de elementele și așezările Petrești A de la Branișca, Mintia I, Șoimuș, Tăuălaș II, Turdaș, Lumea Nouă II (final) care, așa cum am arătat, se leagă de fenomenele Petrești A/Grup Foeni din Banat, unde sunt ancorate - prin realități stratigrafice incontestabile - la sfârșitul etapei Vinča C1. Spre acest moment ne îndreaptă și data de 3950 - 3760 î.e.n. obținută prin metoda C14 pentru faza Petrești A de la Daia Română²³³⁾, care este identică cu date obținute prin aceeași metodă pentru locuri de Vinča C.²³⁴⁾

Acest nou val "dislocă" comunitățile Turdaș spre centrul și sudul podișului Transilvaniei, contribuind astfel la nașterea grupului Iclod. Numai astfel se poate explica geneza acestuia - care are la bază o componentă turdășeană²³⁵⁾ - într-o zonă aflată excentric față de aria "clasică" de răspândire a grupului Turdaș. Totodată, acest nou val influențează o serie de comunități, care ar putea fi turdășene, de la Hunedoara²³⁶⁾, Chitid²³⁷⁾, Dextrad.²³⁸⁾ Acestea au o ceramică roșiatică, uneori "făinoasă", forme bitronconice și carenate, decoruri incizate în zig-zag cu analogii la Daia Română II²³⁹⁾, Tăuălaș II²⁴⁰⁾, Sănandrei, Chișoda Veche, Parța II. Sălbăgelul Vechi. La Dextrad există o figurină de lut²⁴¹⁾, care se leagă organic de canoanele culturii Petrești, faza A²⁴²⁾, precum și importuri Precucuteni.²⁴³⁾ Unele dintre aceste așezări, pe lângă plastică și forme carenate, conțin și alte elemente, unele turdășene, constatându-se la periferia culturii Petrești chiar un proces de sinteză. Acesta se manifestă prin dispariția decorurilor pictate și a tehnologiei petreștene de lustruire și ardere a vaselor, ceramica este de culoare portocalie și cărămizie, decorată cu incizii în zig-zag și benzi

punctat-incizate. Deoarece acest proces este, la acest stadiu al cercetărilor, mai bine pus în evidență în sud-vestul Transilvaniei, în zona Hunedoarei, îl numim, în mod provizoriu, cu titulatura de *grup Hunedoara*.

În concluzie, în neoliticul târziu între Banat și Transilvania, au loc procese și legături în care faza Vinča C are un rol primordial. Purtători ai acestei faze pătrund pe valea Mureșului și pun capăt evoluției comunităților de faza B2. Acest proces migraționist al unor comunități din zona de câmpie, purtătoare ale variantei nord-bănățene și din zona deluroasă din estul Banatului a generat aspecte diferite în conținutul culturii materiale din valea Mureșului, care i-au determinat pe cercetători să nu le considere contemporane. Acestea vor evolua până la sfârșitul etapei Vinča C1 când, un nou val migraționist va pătrunde în Transilvania și va da naștere culturii Petrești. Acum se naște și grupul Iclod, care va evolua paralel cu civilizația petreșteană, determinând chiar, în zona Clujului, procese de sinteză.²⁴⁴⁾

NOTE

1. Lazarovici 1971, 25; 1973, 30-37; 1975, 13-15; 1977a, 22-24, 28-29; 1977c, 55 și urm.; 1979, 106-115, 122-132; 1981, 169 și urm.; 1991a, 19-22.
2. Drașovean 1991a; 1991b; 1991c; 1991d; 1991e.
3. Kutzian 1966; Kalicz-Makkay 1977, 106-111 și Tabelul 3; Kalicz 1989; Kalicz-Raczky 1987a; Horvath 1985, 89 și urm.; Hertelendi-Horvath 1992, 859 și urm.; Goldman 1984, 55-67.
4. Lazarovici 1979, 143-145; 1983a, 147-155; 1991c, 36-40.
5. Lazarovici 1971, pl. IX/6-9, 11; 1979, 145.
6. Lazarovici 1979, 145; 1991c, 39.
7. Drașovean 1991a, 66; 1991e, 9 și fig. 15.
8. Lazarovici 1979, 151-152, 155; 1991c, 39-40.
9. Lazarovici 1979, 166-168.
10. Lazarovici 1979, 167; Drașovean 1993.
11. Lazarovici 1983, 7; Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 42; Drașovean 1993.
12. Lazarovici 1979, 166-167, 204-205; Drașovean 1993.
13. Lazarovici 1979, 168; 1983, 7.
14. Lazarovici 1979, 168.
15. Drașovean 1993.
16. Lazarovici 1991f, 68, fig. 18/2.
17. Paul 1977; 1981.
18. Paul 1977, 19 și pl. I/1-3; 1981, fig. 54/5-6; 1992, fig. XXX-XXXI.
19. Paul 1992, 71-73.
20. Drașovean 1993.
21. Ne exprimăm și pe această cale întreaga noastră grațitudine Prof. Iuliu Paul pentru permisiunea de a studia materialele descoperite în așezarea de la Daia Română.
22. Drașovean-Luca 1990, fig. 2/3, 5.
23. Paul 1992, pl. XX/3, 4.
24. Drașovean-Rotea 1986, pl. VI/8.
25. Paul 1977, pl. I/4; 1981, pl. 54/5; 1992, pl. XXIX; XXX/13; XXXI/1.

26. Paul 1981, 54/5; 1992, pl. XXVIII/2, 10.
27. Paul 1977, pl. 1/2, 6; 1981, pl. 54/2, 6; 1992, pl. XXX/2, 9.
28. Drașovean-Luca 1990, fig. 1/9.
29. Drașovean 1991a, 66; 1993.
30. Kalicz-Raczky 1987a, 26 cu bibliografia; Hertelendi-Horvath 1992, 865, fig. 4.
31. Kalicz 1970, 17-18, 21; 1971, 155-156; 1989, 106-107; Kalicz-Raczky 1987a, 26, 30; Horvath 1985, 91.
32. Horvath 1985, 91 și fig. 1 și 2; Kalicz-Raczky 1987a, 30.
33. Kalicz-Raczky 1984, 127 și fig. 43; 1987b, 124 și fig. 30; Drașovean 1993.
34. Drașovean 1991a, 65-66; 1991e, pl. 7.
35. Kalicz-Raczky 1984, fig. 31-32; 1987b, fig.
36. Horvath 1982, fig. 17 și 18/6-28; 1985, 91.
37. Banner 1929, 23 și urm.
38. Banner 1935, 97-98; 1937, 32 și urm.
39. Kutzian 1966, 268; Kalicz 1970, 13 și urm; Kalicz-Makkay 1977, 116-117.
40. Horvath 1985, 90-94; Kalicz-Raczky 1987a, 14, 25-30; Korek 1989, 19-22, 62-65; Horvath 1989, 86-88.
41. Kalicz-Raczky 1987a, 30; Kalicz 1989, 104-107.
42. Vasić 1936a, 187 și pl. 367; 1936c, pl. 151.
43. Vasić 1936a, pl. 101; Kalicz 1989, 105 și fig. 2.
44. Hegedus-Makkay 1987, 97 și fig. 17; Kalicz 1989, 111, fig. 1/1.
45. Kalicz 1989, 105-106, 119; Kalicz-Raczky 1987a, 30.
46. Kalicz-Raczky 1987a, 30; Goldman 1991, 200; Horvath 1992, 864.
47. Kutzian 1966, 262, 263, 268; Trogmayer 1968, 38; Kalicz-Makkay 1977, 108-110, Tabel 2; Kalicz 1970, 16; Kalicz-Raczky 1987a, 30; Horvath 1985; Lazarovici 1979, 159, 161.
48. Lazarovici 1971, pl. VI/3; 1973, fig. 16/6; Drașovean 1991a, 65; 1991f, 209 și fig. 1.
49. Vezi, *supra*, nota 43.
50. Hegedus-Makkay 1987, fig. 17.
51. Raczky 1985, 107.
52. Berciu 1961, 36-39, 40, 42; Lazarovici 1977a, 32-35; 1979, 123-124; Comșa 1990, 149.
53. Nica 1991, 316.
54. Comșa 1971, 242-245; 1990, 149 și urm.
55. Comșa 1987, 36.
56. Nica 1976, 72 cu bibliografia; 1991, 306.
57. Comșa 1971, 239 și urm; 1987, 36, 37.
58. Comșa 1971, 242, 245, 247; 1987, 37, 39.
59. Nica 1976, 72 și urm.
60. Nica 1991, 306.
61. Nica 1991, 306 și urm.
62. Nica 1991, 308-316.
63. Comșa 1971, 219-221 și fig. 13; Nica 1976, 78-82 și fig. 4/1, 2, 4, 7, 15; 1991, 316.
64. Comșa 1971, 242; 1974, 239; Ursulescu 1990, tabel VII.
65. Nica 1991, 316, 319.
66. Nica 1976, fig. 8 și 9/1-9; 1991, fig. 6.
67. Nica 1976, fig. 5/10; 1991, fig. 6/5.
68. Nica 1976, fig. 6/1-5, 8, 13; 1991, fig. 6/12, 17, 19.
69. Nica 1976, fig. 7/1-12.
70. Nica 1976, fig. 11/8, 13, 15, 17, 18, 22; fig. 9/17; fig. 12/1; 1991, fig. 3/9, 23.
71. Nica 1976, 102.

72. Comșa 1971, 245. Această cronologizare se referă la triburile purtătoare ale culturii cu note muzicale de pe teritoriul Munteniei și nu din aria primară de evoluție, unde acestea sunt mai timpurii.
73. Nestor 1951, 24; Comșa 1954, 362 și urm.; 1956, 41-49; 1969, 567 și urm.; 1971, 245-246; 1974, 223-229; Berciu 1961.
74. Comșa 1974, 239.
75. Ursulescu 1990, 37, tabel VII.
76. Marinescu-Bâlcu 1975, 500; Monah 1976, 28; Lazarovici 1979, 124; 1983, 141; Ursulescu 1984, 40.
77. Berciu 1961, 36-39, 40, 42; Lazarovici 1973, 25; 1977a, 32-35; 1979, 123-124; 1981, 186-187; 1983, 131; Comșa 1990, 149.
78. Vlassa 1976, 109, 114, 116, 120; Lazarovici 1979, 123; 1981, 182.
79. Kalicz-Makkay 1972, 95, fig. 5/1-3, 7, 19; Makkay 1978, 20-31; Kalicz 1979, 17 și urm.; Kaufmann 1981, 142-143; Raczky 1983, 194; Lazarovici 1983a, 137.
80. Kamienska 1970, 229, fig. 4/2; Pavúk-Siska 1971, fig. 3/1-4; Reinecke 1977, 204; Kalicz 1979, 26-28, 30; Kaufmann 1981, 142; Lazarovici 1983a, 138.
81. Kalicz-Makkay 1972a, 78-79, fig. 9; Kalicz-Makkay 1977, 19-22; Lazarovici 1980, 15-23; 1983, 135; 1984, 66, 67, 68; Lazarovici-Lako 1981, 16-26.
82. Kalicz-Makkay 1972a, 78-79, fig. 2-4; 1977, 20-22 și pl. 1-3, 162.
83. Lazarovici 1979a, 842-84 ; 1980, 25-28; 1985, 70.
84. Lazarovici 1980, 21-23, 25-28; 1985, 72-73.
85. Makkay 1978, 7 și urm.; Kalicz 1978, 15.
86. Kalicz 1978, 15 și pl. 4-7, 14; 1979, 15-16; Kalicz-Makkay 1972, 93-95.
87. Pavúk-Siska 1971, 360; 1981, fig. 1; Makkay 1978, 28-29.
88. Lazarovici 1983a, 134 și notele 59 și 60.
89. Trogmayer 1972, 71-75; Lazarovici 1985, 72.
90. Banner-Parducz 1948, 35 și urm.; Kalicz-Makkay 1972, 95 și fig. 5; 1977, 96; Lazarovici 1975, 15; 1977, 73; 1979, 24; 1981, 186, 187.
91. Pavúk-Siska 1971, 359-360; Lichardus 1972, 109-110, 117 și fig. 1; 1964, 864; Kalicz-Makkay 1977, 23; Lazarovici 1980, 24.
92. Pavúk -Siska 1971, 351-360. A se compara Lichardus 1972, fig. 1/9 cu Korek 1977, fig. 22/5-8, 11; Kalicz-Makkay 1977, 28-29.
93. Lazarovici 1983, 17 și urm.; Lazarovici 1983a, 138.
94. Lichardus 1964, 841 și urm.; 1972, 109 și urm.; Pavúk-Siska 1971, 360; 1981, fig. 1; Siska 1976, 115; Kalicz-Makkay 1977, 28; Lazarovici 1980, 24.
95. Lazarovici 1979, 125; 1979a, 844.
96. Ursulescu 1984.
97. Vlassa 1976, 14.
98. Lazarovici 1979, 135.
99. Comșa 1971, 245.
100. Berciu, 1961; Comșa 1974, 230, 240; 1987, 39 și urm; Dumitrescu *et al.*, 1983, 100, 101.
101. Mateescu 1961, 58 și fig. 1/2.
102. Pavúk 1962, 14; 1964, 27; 1969; Dumitrescu 1981, 239.
103. Ursulescu 1990, 32, 35 cu bibliografia; Marinescu Bâlcu 1981; Dumitrescu 1981, 238-240.
104. Berciu 1966, fig. 13/2 și 150/3.
105. Dumitrescu 1980, 105-106; 1981.
106. Informație amabilă a Dr. Petre I. Roman, căruia îi mulțumim și pe această cale.
107. Vasić 1936c, fig. 54.
108. Paul 1969, 47-50; Drașovean-Luca 1990, 14.

109. Lazarovici-Kalmar 1993, 54, 57. .
110. Paul 1981, 231; 1992, 127.
111. Berciu 1961, 50-79; Comşa 1987, 35 și urm.
112. Dumitrescu 1980.
113. Dumitrescu 1980, 92-108.
114. Berciu 1961, 88-90.
115. Vasić 1936a, fig. 282-285.
116. Lazarovici 1981a, 35 și urm.
117. Berciu 1961, 88-90; Tasić 1979, 112-113; Brukner 1982, 81; Comşa 1987, 65.
118. Berciu 1961, 88, 90.
119. Berciu 1961, fig. 89.
120. Vlassa 1976, 115, 117, 121; Lazarovici 1979, 123 cu bibliografia.
121. Draşovean 1987, 16.
122. Vlassa 1976, 114-117; Lazarovici 1979, 123.
123. Lazarovici 1980, 15-23; 1981, 26; 1983, 135; Bader 1968, 381 și urm.; Comşa 1974, 115; Kalmar 1987, 60-62.
124. Vlassa 1976, 29, 121-123; Lazarovici 1979, 123, 132.
125. D. Berciu-I. Berciu 1949, 1-18; Berciu 1961, 23-25; 1968.
126. D. Berciu-I. Berciu 1949, 18-29; Berciu 1961, 25.
127. Paul 1975, 9 și urm.
128. Paul 1965, 298; 1969, 43; 1992, tabelul I.
129. Paul 1992, Tabel I și 125-132.
130. Lazarovici 1977b, 233; 1979, 123, 132, 135.
131. Kutzian 1966, 256; Vlassa 1976, 9, 12, 25, 52-53; Lazarovici 1977, 30-31; 1979, 135, 159.
132. Garašanin 1951; 1979.
133. Roska 1928.
134. Kalmar-Maxim 1991, 5; Draşovean 1993a.
135. D. Berciu-I. Berciu 1949; Vlassa 1976, 28-43; Paul 1969; Lazarovici 1977b, 223 și urm.; Lazarovici-Kalmar 1991.
136. Mulțumesc și pe această cale cercetătorilor I. Paul și Al. Aldea pentru informațiile furnizate cu o deosebită amabilitate.
137. Berciu 1961, 23-24.
138. Draşovean 1993.
139. D. Berciu-I. Berciu 1949; Vlasa 1976, 28-43; Berciu 1976; Lazarovici 1977b, 223 și urm.; Lazarovici-Kalmar 1991.
140. Lazarovici-Kalmar 1991, 12-13.
141. Vlassa 1976, 29-30, 128, 129, 130; Lazarovici-Kalmar 1991, 13.
142. Vlassa 1976, 29 și fig. 4/6-9, 128.
143. H. Dumitrescu 1966; 1986, 8-10; Paul 1969, 43-45.
144. Vlassa 1976, 30.
145. Paul 1981, 209 și fig. 18.
146. Dumitrescu 1966, 442; Marinescu-Balcu 1974, 131.
147. Paul 1992, 125 și pl. XXII.
148. Draşovean-Luca 1990, 13 și fig. 3/4.
149. Lazarovici-H. Dumitrescu 1986, 26; Draşovean-Luca 1990, 13; Paul 1992, 54, 125.
150. Informații colegiale Alex. Aldea.
151. Paul 1992, 126, în niv. IIa; la Berciu 1967, au fost descoperite în nivelul III.
152. Lazarovici 1977b, 224, 225.
153. Comşa 1974, 223 și urm.
154. Marinescu-Bâlcu 1974,

155. Drașovean-Luca 1990, 16.
156. Mulțumim și pe această cale d-nei dr. S. Marinescu-Bâlcu pentru determinarea făcută, cât și pentru răbdarea de a ne fi ajutat să înțelegem complexul fenomen precucutenian.
157. Paul 1992, 125 și urm.
158. Paul 1992, 54, 125.
159. Paul 1992, 126.
160. Paul 1992, 50-51.
161. Paul 1992, 127.
162. Paul 1992, 53, 126 și pl. XX/1-5.
163. Roska 1941, fig. 33-34; pl. LXXXII/1, 14; LXXXV/8; XCIII/8.
164. Roska 1941, fig. 17/3.
165. Drașovean-Luca 1990, fig. 2/1, 3, 5.
166. Drașovean-Luca 1990, fig. 3/4.
167. Roska 1941, fig. 17/4.
168. Kutzian 1966, 264-265; Kalicz-Makkay 1977, 93-96, 106-110; Lazarovici 1979, 125, 132-133; Goldman 1984, 55 și urm.; Horvath 1985, 91, fig. 2; Raczky 1985, 103-104; Kalicz 1989, 104 și urm.; Raczky 1992, 148 și urm.
169. Paul 1992, 125-126.
170. H. Dumitrescu 1986, fig. 1-3.
171. Lazarovici 1979, fig. 11.
172. Milleker 1938, pl. IV.
173. Lazarovici 1987, 34.
174. Roska 1928; 1941, fig. 344/3-5; 345/8-10; 346/5; 1942; Vlassa 1976, 100-106; Paul 1969, pl. I/4-9; 1992, pl. XX/9-12.
175. Drașovean-Luca 1990.
176. Drașovean-Rotea 1986.
177. Comunicare susținută de T. Mariș și Fl. Drașovean la Sesiunea Muzeului din Cluj în anul 1981. Referiri: Lazarovici 1987, 36-37.
178. Roska 1928; 1941; Kalmar-Maxim 1991.
179. Paul 1969.
180. Lazarovici 1987, 37-38.
181. Lazarovici 1987.
182. Lazarovici 1987, 35.
183. Lazarovici 1987, 35.
184. Lazarovici 1987, fig. 5/3, 4.
185. Drașovean-Rotea 1986, 9, 20.
186. Kalmar-Maxim 1991, 5; Drașovean 1993.
187. Drașovean-Rotea 1986, pl. II/3-9, 16; III.
188. Drașovean-Rotea 1986, pl. II/12; IV/9; VI/6, 8, 10, 13; VII/12; VIII/23.
189. Drașovean-Rotea 1986, pl. VI/16.
190. Drașovean-Rotea 1986, 20; Drașovean-Luca 1990, 15.
191. Roska 1941, pl. LXXXIX/5-7, 14, 15; CI/8, 10, 19; CXIII/1-10.
192. Kalmar-Maxim 1991, fig. 4/1.
193. Drașovean 1993.
194. H. Dumitrescu 1986, 3 și urm.
195. H. Dumitrescu 1986, fig. 1/3, 6, 10-13; fig. 3/2-8, 14-16.
196. Lazarovici 1979, fig. 11.
197. Materiale inedite în Muzeul din Vrșac.
198. H. Dumitrescu 1986, fig. 2/13, 14; 5/18, 19.

199. H. Dumitrescu 1986, fig. 7/18.
200. H. Dumitrescu 1986, fig. 3/2.
201. Paul 1969, pl. I/1-3.
202. Paul 1969, 42, 50.
203. Paul 1969, pl. I/4-10. Mai mult chiar, decoruri incizate organizate în zig-zag (pl. I/4) au analogii la Daia Română (Paul 1992, pl. XX/11), Sălbăgelu Vechi și Vrșac-"At".
204. H. Dumitrescu 1986, fig. 1, 2, 3.
205. Lazarovici 1987, fig. 7/1-4, 9, 10.
206. Lazarovici 1987, fig. 7/1, 2, 12, 13.
207. Lazarovici 1987, 39-40; 1991j, 78; Lazarovici-Kalmar 1991, 16.
208. Drașovean-Luca 1990.*
209. Drașovean-Rotea 1986.
210. H. Dumitrescu 1966, 1986; Lazarovici-Dumitrescu 1986.
211. H. Dumitrescu 1986, 9 și pl. II/13.
212. Lazarovici-Dumitrescu 1986, 26.
213. Drașovean-Rotea 1986, pl. II/12; IV/9; VI/6, 8, 9, 13.
214. Drașovean-Rotea 1986, 20.
215. Drașovean-Rotea 1986, pl. VI/13.
216. Drașovean-Rotea 1986, pl. VI/10.
217. Drașovean-Rotea 1986, pl. VI/8.
218. Lazarovici 1987, fig. 4, sus.
219. Lazarovici 1987, fig. 4, jos.
220. Drașovean-Luca 1990; Drașovean 1993, pl. XI/6; XIV/4.
221. Lazarovici 1987, fig. 5/6.
222. Drașovean 1993, pl. XII/2.
223. Roska 1928, fig. 7; 1941, pl. CXXIII/9, 10, 17; CXXIV.
224. Roska 1941, pl. LXXXIX/5-7, 14, 15; CXXII/10, 13-15, 17-19.
225. Roska 1941, 290 și pl. CXXIII/2-4.
226. Kalmar-Maxim 1991a, 5; Drașovean 1993.
227. Kalmar-Maxim 1991b, 139.
228. Lazarovici 1987, 37 și fig. 10/1; Kalmar-Maxim 1991b, 139.
229. Lazarovici 1987, 37-38; Kalmar-Maxim 1991, 140.
230. Drașovean 1993.
231. Drașovean 1993.
232. Ne exprimam întreaga grațitudine, Prof. I. Paul pentru posibilitatea oferită de a studia o parte a materialelor de la Daia Română.
233. Paul 1981, 231; 1992, 127.
234. Horvath 1991, fig. 4a; Hertelendi-Horvath 1992, 865.
235. Lazarovici 1977b.
236. Drașovean 1987, 13, 16-17.
237. Drașovean 1985, 85 și urm.
238. Zrinyi 1982, 17-28.
239. Paul 1992, pl. XX/1-12.
240. H. Dumitrescu 1986, fig. 1, 2, 3.
241. Zrinyi 1982, pl. V/1; XIV/3.
242. Paul 1981, fig. 19/1; 1992, pl. L/1.
243. Zrinyi 1982, pl. I/8, VII/6.
244. Kalmar-Maxim 1991a, 137-138.

CONCLUZII

Lucrarea de față este cea mai cuprinzătoare sinteză asupra fazei Vinča C din Banat și una dintre cele mai complete lucrări care au fost elaborate despre această fază. Ea reunește rezultatele a peste o sută de ani de cercetări arheologice, dintre care, cele mai fructuoase au fost executate în ultimii 50 de ani în așezările de la Cornești, Hodoni, Sânanđrei, Chișoda Veche, Pața, Sălbăgelu Vechi, Homođdia, Zorlențu Mare, Ruginosu, Liubcova, Pančevo, Opopo, Vrșac, Potporanj, Boriaș, Temeș-Kubin, Sântana, ș.a. Purtătorii fazei C a culturii Vinča sosesc în Banat la cumpăna dintre mileniile al V-lea și al IV-lea i.Ch. Singura datare prin metoda C 14, a fost făcută asupra unui eșantion din os, care a fost descoperit în groapa nr. 4 din locuirea de la Hodoni, și a furnizat data de 5880 + 60 BP. Această dată, prin calibrările făcute, a fost fixată la 4882 BC (vezi Anexa nr. 2), ceea ce, necalibrat, corespunde începutului mileniului al IV-lea i.Ch. fiind în concordanță cu datările fazei Vinča C, obținute prin aceeași metodă.

Aceste comunități - așa cum arată singurele analize osteologice făcute asupra descoperirilor de la Liubcova (Comșa 1989, 16-18) - erau, în principal, crescătoare de animale. Principalele specii întâlnite sunt bovinele (*Bos taurus L*), care ocupă 74% din totalul speciilor, urmate de ovicaprine (21%) și porcine (*Sus scrofa L*), care au o pondere de 19%. Această îndeletnicire este dublată de vânătoare, fiind preferat cerbul (*Cervus cervus elaphus L*), urmat de mistreț (*Sus scrofa ferus L*) și căprior (*Capreolus capreolus L*). O prezență insolită o constituie oasele de elan (*Alces alces L*) și bizon (*Bison bonassus L*). Au mai fost descoperite oase de vidră, urs, linx ș.a. Pe lângă vânătoare, purtătorii culturii Vinča, faza C s-au ocupat și cu pescuitul așa cum o demonstrează oasele de pește și cochiliile de moluște (*Unio crassus batavus*, *Unio crassus decurvatus*, *Unio pictorum*, *Helix pomatia*).

Evident, alături de creșterea animalelor, vânătoare și pescuit, comunitățile vinčiene târzii s-au ocupat și cu agricultura, așa cum o probează săpăligile din corn de cerb, lustrul prezent pe unele piese de silex care au fost folosite ca părți componente ale unor seceri, paiele de graminee înglobate în materialul de construcție al locuințelor ș.a.

Fenomenul Vinča C din Banat, deosebit de complex, începe printr-un proces migraționist, în cadrul căruia comunitățile vinčiene se deplasează treptat spre nordul Banatului, ajungând până la cca. 30 km nord de Mureș, frontieră marcată de locuirea de la Sântana-Comlăuș (jud. Arad). Acest proces, se pare, a fost foarte dinamic, deoarece, exceptând așezarea de la Sântana, la acest stadiu al cercetărilor nu cunoaștem altă locuire vinčiană târzie din nordul Banatului și sudul Crișanei, care să prezinte caracteristicile variantei sârbești. Faptul că există o astfel de așezare, fără alte atribute, ne determină să considerăm prima etapă în pătrunderea comunităților vinčiene târzii spre nord, drept una dinamică. După aceasta urmează o etapă de sedentarizare, în cadrul căreia, în nordul Banatului, prin contribuția comunităților aparținând Culturii Banatului, faza IIB, Szakalhat târzii și Tisa timpurie se particularizează varianta nord-bănățeană. În același timp, în estul provinciei, în zona deluroasă continuă să viețuiască comunități vinčiene de faza B, care însă primesc influențe și, poate, un aport etnic din partea noilor veniți. Acest fapt duce la apariția unor noi caracteristici sesizabile, în special, în sfera ceramicii, care le diferențiază de vechiul fond al neoliticului mijlociu, apropiindu-le - cu toate diferențele moștenite - de trăsăturile fazei Vinča C. În cadrul acestei etape se petrece pătrunderea comunităților Vinča C în Transilvania. În urma acestui proces, în Transilvania pot fi constatate o serie de așezări, dintre care, la acest stadiu al cercetărilor, o putem numi doar pe cea de la Pianul de Jos. Se pare însă, datorită faptului că la acest orizont întâlnim o serie de elemente, cum ar fi vasele patrulate și unele decoruri punctat-incizate, pe care le întâlnim cu precădere în zona de est a Banatului, că această migrație a avut loc peste zona deluroasă, prin Țara Hațegului, spre cursul mijlociu al Mureșului.

Într-o a doua etapă, în cadrul procesului de difuziune culturală se particularizează variantele nordică și estică. Acestea vor intra în relații cu culturile Herpaly, faza veche și Tisa, veche și clasică. În urma acestei legături în zona Tisei ia naștere grupa Gorzsa, care ocupă și colțul de nord-vest al Banatului. Se pare, prin atributele sale, că și așezarea de la Lipova-”Hodaie” poate fi atribuită acestui grup cultural.

În acest moment cronologic, spre sfârșitul etapei C1, în Banat sosesc purtătorii grupului Foeni/Petrești A, care se individualizează de vinčienii târzii prin caracteristicile ceramicii și plasticii. Aceștia vor pune capăt unora dintre locuirile Vinča C (Parța II) sau le vor influența evoluția (Chișoda Veche). Petreștenii, deosebit de dinamici, își fac simțită prezența în nord-vest până în zona văii Beretăului (Herpaly) și vor pătrunde în Transilvania, foarte probabil, pe valea Mureșului. Aici vor pune capăt evoluției purtătorilor grupului Turdaș, dizlocându-i spre zonele central și sud-transilvănene, contribuind astfel, indirect, la geneza grupului Iclod.

În Banat, după orizontul locuirilor Petrești A/grup Foeni, își continuă evoluția doar câteva locuri, dintre care amintim pe cea de la Chișoda Veche, niv. III și, poate, Liubcova I. În aceste situri se poate constata un proces de regionalizare și involuție accentuată, sesizabil, în special, în domeniul ceramicii. În același timp, în vremea fazei Vinča C2 se constată o depopulare a Banatului, cu deosebire a zonelor centrale și nordice, stare de fapt sugerată de dispariția mării majorități a așezărilor vinčiene târzii. Locul acestora este luat, în parte, de locuri care aparțin culturii Tisa (Hodoni), iar în sud, în Vojvodina, evoluează așezările atribuite fazei Vinča C2.

Cu acest palier cronologic și cultural, în nordul provinciei se încheie evoluția neoliticului târziu, prin cultura Tiszapolgar începând o nouă etapă în evoluția comunităților umane: eneoliticul.

Mai, 1994

ANEXE

I. Repertoriul descoperirilor Vinča C din Banatul românesc

Descoperirile vinčiene de faza C din Banatul românesc vor fi prezentate în ordinea alfabetică a localităților. La fiecare stațiune se vor menționa:

A. Punctul

B. Tipul de așezare

C. Caracterul și istoricul descoperirii

D. Conținutul descoperirilor (elemente importante)

E. Indicații bibliografice asupra descoperirilor

1. Chișoda Veche (comună suburbană, Timișoara)

A. "Livezi"

B. Tell, fortificată

C. Săpături O. Radu, 1976 - 1981

D. Strat de cultură gros de cca. 2 m, care conține trei niveluri (I-III), care aparțin fazei Vinča C.

E. Radu 1978; Lazarovici 1979, 145, 152, 155; 1983, 7; Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 42; Drașovean 1991a, 59, 62, 63, 64, 66; 1991d.

2. Cornești (comuna Orțișoara, jud. Timiș)

A. Iugosloveni și Ferma Reiter

B. Terasă, deschisă

C. Săpături M. Moga in 1939

D. Materiale vinčiene târzii

E. Lazarovici 1979, 193; 1991h

3. Duleu (comuna Fârlug, jud. Caraș-Severin)

A. Otcosu

B. Terasă deschisă

- C. Cercetări perieghetice, D. Teodorescu
- D. Patru topoare din piatră similare celor de la Zorlențu Mare
- E. Lazarovici 1979, 195; Drașovean 1991a, 59.

4. Foeni (jud. Timiș)

- A. Sud-vest de localitate
- B. Terasă, deschisă
- C. Cercetări perieghetice, Fl. Drașovean
- D. Ceramică și plastică
- E. Inedite

5. Folea (comuna Voiteg, jud. Timiș)

- A. “La Bruși”
- B. Terasă, deschisă
- C. Cercetare perieghetică, Fl. Drașovean
- D. Ceramică
- E. Drașovean 1991a, 60.

6. Hodoni (comuna Satchinez, jud. Timiș)

- A. Pocioroane
- B. Terasă, deschisă
- C. Săpături M. Moga și O. Radu în 1959-1960, O. Radu în 1976 și Fl. Drașovean, 1985-1991
- D. Strat de cultură din care pornesc gropi de bordeie bogate în materiale Vinča C.
- E. Moga 1964, 295; Moga-Radu 1977; Lazarovici 1971, 28; 1974, 61; 1979, 157, 158, 159, 199; Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 44; Drașovean 1991a, 59-60; 1991b; 1991e.

7. Homojdia (comuna Curtea, jud. Timiș)

- A. La Ivănașu
- B. Terasă înaltă, deschisă
- C. Săpături I. Stratan, 1969
- D. A fost cercetată o locuință de suprafață
- E. Lazarovici-Stratan 1973; Lazarovici 1979, 121, 199; Drașovean 1991a, 60.

8. Honorici (comuna Victor Vlad Delamarina, jud. Timiș)

- A. Cremeniște
- B. Terasă înaltă, deschisă
- C. Cercetări periegetice I. Boldureanu, 1972 și Fl. Drașovean, 1987
- D. Material ceramic și litic
- E. Milleker 1938, 116; Lazarovici-Stratan 1973, 456; Lazarovici 1979, 121, 199; Drașovean 1991a, 60; 1991c.

9. Jabăr (comuna Boldur, jud. Timiș)

- A. “Cotună”
- B. Plană, deschisă
- C. Săpături I. Stratan și M. Moroz, 1978
- D. Ceramică și idoli perforați
- E. Lazarovici 1979, 210; Moroz-Pop 1983a, 473-474; Drașovean 1991a, 60.

10. Jupa (jud. Caras-Severin)

- A. “Sud”, într-un meandru al pârâului Măcicaș, între calea ferată și șosea
- B. Plană, nefortificată
- C. Săpături Gh. Lazarovici și Z. Kalmar în 1981
- D. Materiale caracteristice “pentru un fenomen de retardare culturală petrecut la finele fazei B2 și în cursul fazei C a culturii Vinča, numit B2/C”.
- E. Lazarovici 1991n.

11. Liubcova (jud. Caraș-Severin)

- A. “La Ornița”
- B. Terasă joasă, deschisă
- C. Săpături E. Comșa 1961, 1965 - 1967 și S.A. Luca, 1985, 1987 și 1990
- D. Zona de vest (E. Comșa) și niv. II-I conțin descoperiri Vinča C.
- E. Comșa 1965; 1969; 1971; Lazarovici 1979, 201-202; Luca 1985; 1987; 1990.

12. Lugoj (jud. Timiș)

- A. La poalele “Dealului Viilor”

- B. Terasă, nefortificată
- C. Cercetări perieghetice Fl. Drașovean, 1987
- D. Materiale ceramice și topoare perforate din piatră
- E. Drașovean 1991a, 60.

13. Macedonia (comuna Ciacova, jud. Timiș)

- A. În partea de vest a localității, pe malul Timișului
- B. Terasă joasă
- C. Materialele au fost descoperite în urma lucrărilor de îndiguire
- D. Materiale ceramice care pot aparține neoliticului târziu
- E. Milleker 1938, 102, 114; Lazarovici 1979, 201; Drașovean 1991a, 60.

14. Moldova Veche (jud. Caraș-Severin)

- A. "Sat"
- B. Terasă care mărginește cursul Dunării
- C. Cercetări perieghetice
- D. Materiale ceramice
- E. Lazarovici 1979, 121; Drașovean 1991a, 60.

15. Parța (comuna Șag, jud. Timiș)

- A. Tell II sau Parța Vest
- B. Tell, nefortificat
- C. Săpături Gh. Lazarovici - Fl. Drașovean, 1979 și Fl. Drașovean, 1992-1993
- D. Stratul Vinča C are o grosime de cca 1 m și este suprapus de unul Petrești A/Grup Foeni
- E. Lazarovici 1979, 166, 168, 204; 1981a, 39; Lazarovici-Kalmar-Drașoveanu-Luca 1985, 42; Drașovean 1991a, 60, 61, 62, 63, 64, 66; Lazarovici 1991f.

16. Parța (comuna Șag, jud. Timiș)

- A. Tell I sau Parța est
- B. Tell
- C. Săpături I. Miloia 1931, M. Moga 1945, 1950, 1953, 1960, 1963, Lazarovici, 1978 - 1993

- D. Gropi cu materiale Vinča C.
- E. Inedite

17. Păltiniș (jud. Caraș-Severin)

- A. “La Topliță”
- B. Terasă joasă, nefortificată
- C. Cercetări perieghetice, P. Rogozea
- D. Ceramică de culoare gălbuie și cărămizie, grosieră
- E. Lazarovici 19911, 84.

18. Reșița (jud. Caraș-Severin)

- A. “Triaj”
- B. Lunca Bârzavei
- C. Materiale ceramice vinčiene târzii
- D. Lazarovici 1979, 122.

19. Ruginosu (comuna Copăcele, jud. Caraș-Severin)

- A. “Gruniul cu cremene”
- B. Vârf de deal, nefortificat
- C. Așezarea a fost descoperită în anul 1962 de L. Groza și O. Popescu. În același an, O. Răuț și Gh. Lazarovici întreprind primele săpături, care vor fi continuate de Gh. Lazarovici în 1970.
- D. Materialele ceramice, uneltele de piatră și plastică au fost încadrate în etapa Vinča B2/C.
- E. Lazarovici 1973, 47; 1975, 17; 1977a, 27; 1979, 79, 206; 19911; Drașovean 1991a, 61.

20. Sălbăgelu Vechi (comuna Găvojdia, jud. Timiș)

- A. “Seliște”
- B. Terasă joasă, așezare deschisă
- C. Săpături I. Stratan și M. Moroz, începând cu anul 1976
- D. Materiale ceramice și plastică, încadrabile în faza Vinča C.
- E. Moroz-Pop 1983a, 1983b, 477; Lazarovici 1979, 207; 1991k.

21. Sânaandrei (jud. Timiș)

- A. “Ocsaplatz”

- B. Locuire pe un grind, tell
- C. Săpături Fl. Drașovean, 1992-1993
- D. Nivelurile 2-4 aparțin culturii Vinča, faza C
- E. Drașovean 1991a.

22. Șag (jud. Timiș)

- A. "Gostat"
- B. Locuire de terasă, care mărginește un fost braț al Timișului
- C. Așezarea a fost descoperită în 1978 de Fl. Medeleț, fiind urmate în 1982 de alte cercetări periegetice efectuate de Gh. Lazarovici și S. Petrescu
- D. Materialele aparțin fazei C a culturii Vinča și culturii Petrești/Grup Foeni.
- E. Lazarovici 1979, 210; 1991i; Drașovean 1991a, 61.

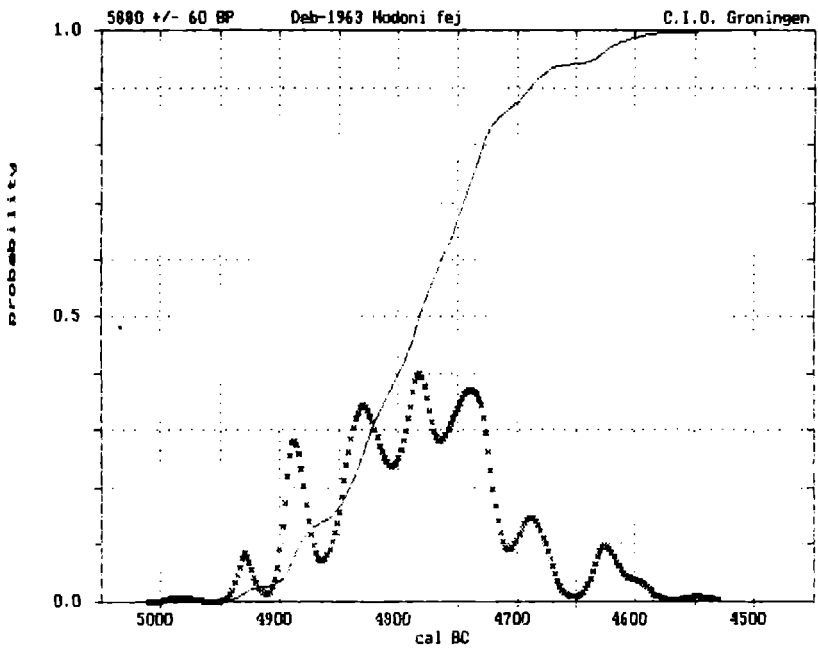
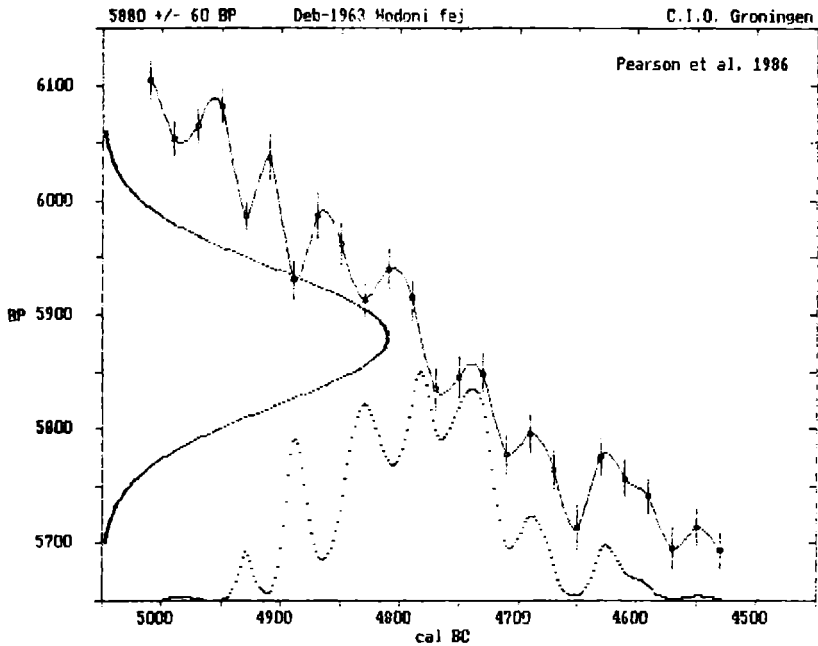
23. Unip (comuna Sacoșu Turcesc, jud. Timiș)

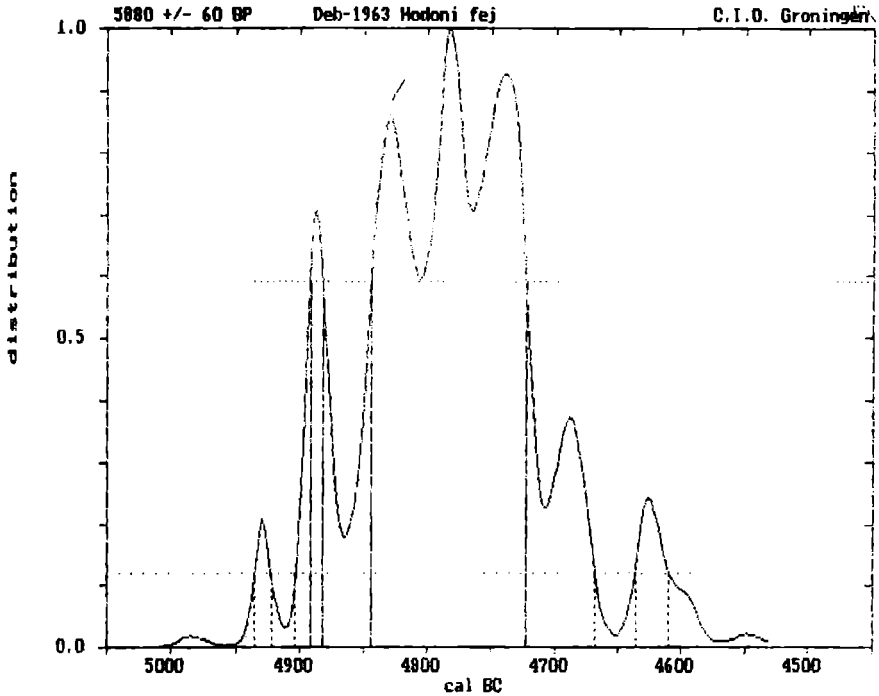
- A. "La vișini"
- B. Locuire de terasă, nefortificată
- C. Așezarea a fost descoperită în 1980 de Fr. Resch. În 1986, Fl. Drașovean întreprinde o serie de cercetări de suprafață.
- D. Așezarea cuprinde mai multe niveluri, dintre care unele conțin materiale vinčiene târzii și Petrești/Grup Foeni.
- E. Lazarovici-Resch-Germann 1981; Drașovean 1991a, 61.

24. Zorlențu Mare (jud. Caraș-Severin)

- A. La nord-est de sat, pe culmile unor dealuri, în punctele Dealu Giurii, Icreliște, Negrușa, Valea Sacă, Sălașul lui Momac și Obârșia Alunișului
- B. Așezări de terase înalte și culme
- C. Săpături întreprinse de M. Moga și O. Răuț între 1962 și 1964 și continuate de Gh. Lazarovici între 1973 și 1975.
- D. Materiale Vinča B2/C și C
- E. Lazarovici 1979, 209-210 cu bibliografia.

Anexa II.

CALIBRATION OF : 5880 BP +/- 60

Deb-1963 Hodoni fej

the calculations were performed using the following datafiles :

calibration data : c:\Ngrocopy\ncal10.dta

spline fit data : c:\Ngrocopy\ncfit10s0.dta

which means : Pearson et al. 1986

integration step size (1/years) : 10

ANALYSIS OF PROBABILITY DISTRIBUTION :

68.3 % (1 sigma) confidence level yields the following ranges :

4892 cal BC :: 4882 cal BC

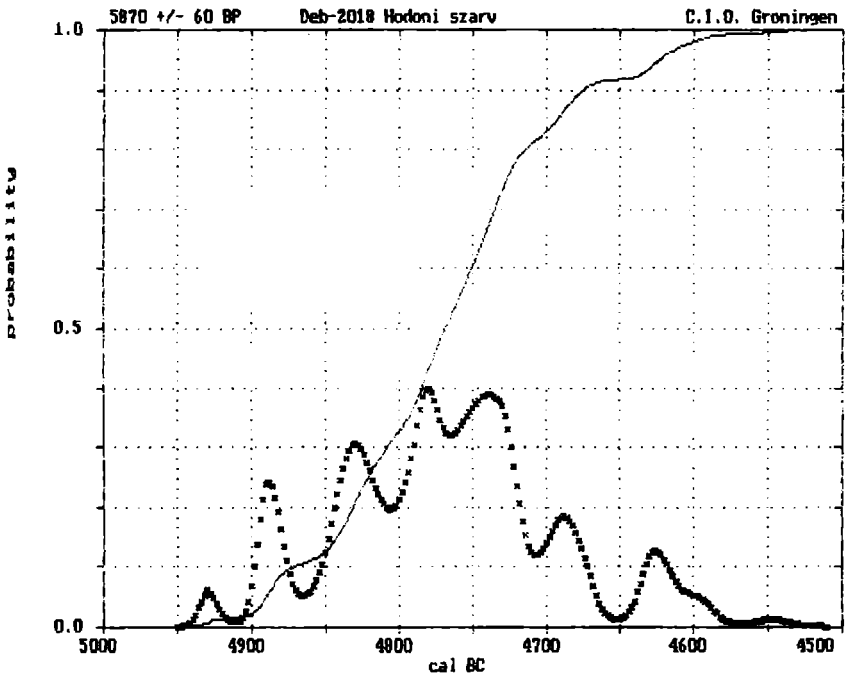
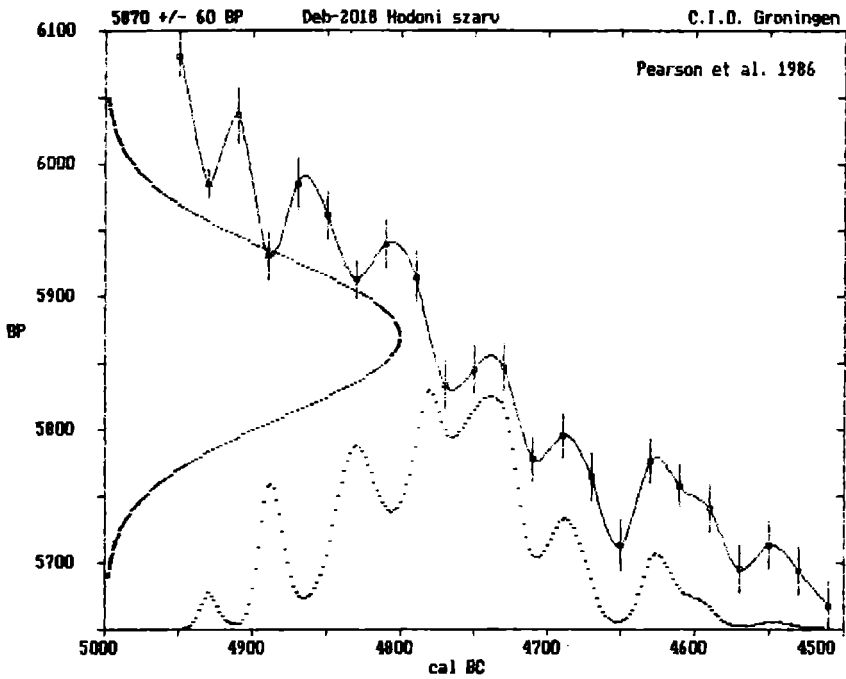
4844 cal BC :: 4822 cal BC

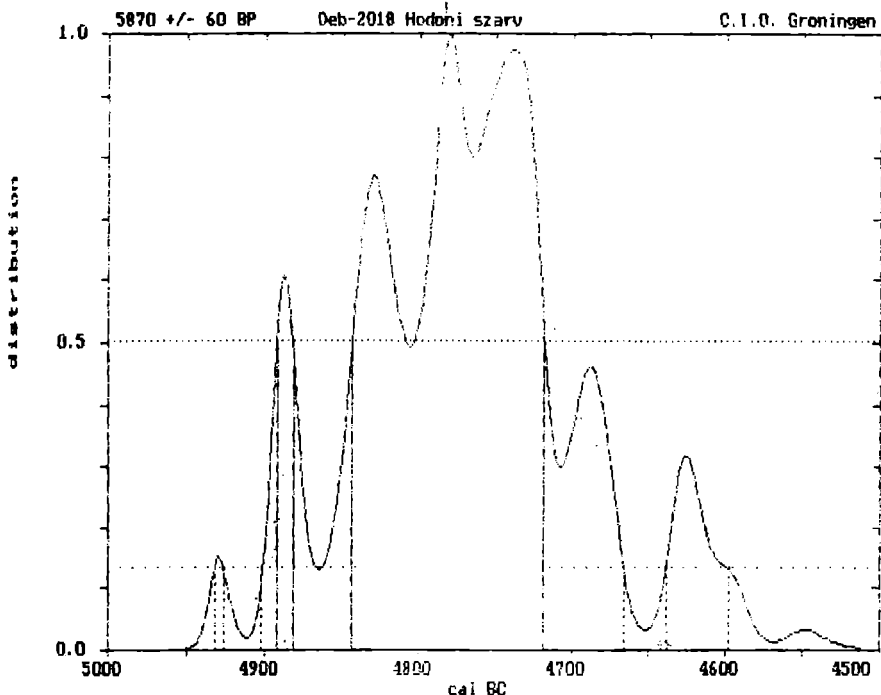
95.4 % (2 sigma) confidence level yields the following ranges :

4936 cal BC :: 4922 cal BC

4884 cal BC :: 4868 cal BC

4636 cal BC :: 4610 cal BC

CALIBRATION OF : 5870 BP +/- 60

Deb-2018 Hodoni szarv

the calculations were performed using the following datafiles :

calibration data : c:\ngrocopyn\cal10.dta
 spline fit data : c:\ngrocopyn\fit10s0.dta

which means : Pearson et al. 1986

integration step size (1/years) : 10

ANALYSIS OF PROBABILITY DISTRIBUTION :

68.3 % (1 sigma) confidence level yields the following ranges :

4892 cal BC :: 4892 cal BC
 4844 cal BC :: 4718 cal BC

95.4 % (2 sigma) confidence level yields the following ranges :

4932 cal BC ... 4926 cal BC
 4902 cal BC ... 4866 cal BC
 4638 cal BC ... 4598 cal BC

DIE SPÄTE VINČA-KULTUR (STUFE C) IM BANAT

FORSCHUNGSGESCHICHTE

Dank seiner besonderen geographischen Lage und der zahlreichen Naturschätze war das Banat im Frühpaläolithikum bewohnt. Die fruchtbaren Ebenen, welche von den Flüssen die ihren Lauf vor der Mündung in die Theiss oder die Donau verlangsamen durchquert sind, die üppige und mannigfaltige Fauna und ein mildes Klima haben die Niederlassung und die Entwicklung der Agrar- und Hirtenkulturen der Jungsteinzeit - von welchen manche eine südliche Herkunft hatten - begünstigt.

Die erste Erforschung neolithischer Kulturen stand in enger Verbindung mit kulturellen Strömungen aus Mittel- und Westeuropa. Diese Bewegungen veranlassten eine geistliche und wissenschaftliche Blütezeit, die auch durch die Entstehung einiger kulturell-wissenschaftlicher Gesellschaften charakterisiert war. Die Gesellschaften hatten die Verbreitung wissenschaftlicher Kenntnisse in den verschiedensten und breitesten bevölkerungsschichten zum Ziel. In diesem Rahmen wurde 1872 in Timișoara die "Gesellschaft für Archäologie und Geschichte" gegründet, die aus Leidenschaft für die Geschichte die Entdeckung und Sammlung antiker Ueberreste so wie auch die Organisation von Ausgrabungen an Orten wo dies notwendig erschien, vorhatte¹⁾. Infolge der arbeitsamen Tätigkeit der Mitglieder dieser Gesellschaft wurden die ersten Entdeckungen neolithischer Materialien gemacht. Diese Funde, die wir heute in die Stufe der Vinča-Kultur oder in die zeitgleichen Horizonte datieren können, wurden in der eigenen Fachzeitschrift "Történelmi és régészeti értesítő" ("Das Bulletin für Geschichte und Archäologie") veröffentlicht.

Die ersten Entdeckungen dieser Art im Banat wurden 1863 von Teodor Baranovacki, dem Direktor der Zentär Schule, gemacht. Er fand auf der Oberfläche des Hügels "Kremeniak", in der Gemeinde Čoka, die ersten archäologischen Materialien.²⁾

Bekannt wurden diese Funde aber durch Jenő Szentklaray, der in seinem am 23 Mai 1882 datierten Brief an Stefan Pontelly, den Sekretär der "Gesellschaft für Geschichte und Archäologie", ihn über die Ergebnisse seiner zusammen mit Francisc Varga durchgeführten Feldforschungen informiert.³⁾ Offenbar gab Pontelly eine positive Antwort, da im Sommer des

Jahres 1882 Szentklaray und Varga Ausgrabungen in mehreren Zonen der Gemeinde durchführten. Die zwei Forscher behaupteten, dass sie "mehrere Fuhrwagen mit Tonscherben auffüllen hätten können" Sie waren der Meinung dass diese vorgeschichtliche Siedlung derjenigen von Boriaš ähnlich sei.⁴⁾

Später wurde die Siedlung von Kremeniak von György Dudas, Endre Orosz und Jenő Szentklaray erforscht und verschiedene archäologische Materialien wurden von denselben gesammelt.⁵⁾

Im Jahre 1905 wurde eine Reihe von "Antiquitäten", die aus Čoka stammten, vom Ungarischen Nationalmuseum aus Budapest erworben.⁶⁾

Die nächsten Ausgrabungen fanden erst im Jahre 1903 statt und wurden im Auftrag des Budapester Museums von Koloman Gubitza geleitet.⁷⁾ Dieser publizierte 1906 die Ergebnisse seine Forschungen.⁸⁾

Zwischen 1907 und 1913 führte Ferenc Mora Forschungen unter der Obhut des Szegeder Museums durch.⁹⁾ Die Resultate dieser Ausgrabungen wurden erst 1962 publiziert.¹⁰⁾ Parallele Ausgrabungen führte 1908 Endre Orosz durch, der vom Temeswarer Museum finanziell unterstützt war.¹¹⁾ Offenbar waren aber seine Methoden nicht gerade wissenschaftlich, da Mora in einem an Istvan Berkeszi, den Sekretär der Gesellschaft, adressierten Brief die Einstellung der Arbeiten verlangte.¹²⁾ Ohne den genau Grund der Zwistigkeiten zwischen Mora und Orosz zu kennen, können wir nur feststellen dass, der letztere Berkeszi am 3 August 1908 auf die Absicht des Szegeder Museum in Čoka Forschungen anzufangen aufmerksam machte und ihm eine Beschleunigung der Finanzierung empfahl.¹³⁾

Im Jahre 1875 unternahm Jenő Szentklaray am Ort "Pusta Boriaš" südwestlich von Novi Becei, zunächst Feldforschungen, dann auch Ausgrabungen, deren Ergebnisse er 1877 publizierte.¹⁴⁾ Ein Teil des Materials gelangte nach Budapest¹⁵⁾, während der Rest am 27. September 1877 im Temeswarer Museum aufgenommen wurde.¹⁶⁾ Dazu kam 1882 noch eine weitere Gruppe.¹⁷⁾

Am Ende des vergangenen Jahrhunderts wurden weitere Forschungen von Endre Orosz durchgeführt (1893-1895), die im Jahre 1903 von E. Orosz und I. Berkeszi fortgesetzt wurden.¹⁸⁾

Eine andere in der zweiten des 19. Jh. entdeckte und erforschte Siedlung war diejenige von Temeš Kubin. Von hier erhielt das Temeswarer Museum 1877 und 1873 keramische und lithische Stücke.¹⁹⁾ Andere Artefakte, darunter eine Urne, zwei Vasen und zwei Tonperlen gelangten ins Budapester Nationalmuseum.²⁰⁾ Vom selben Ort bekam 1895 Antal Szmik zwei fragmentarische, grau- und ziegelrotgebrannte Tonstatuetten die, nach Millekers Beschreibung²¹⁾, der Vinča C-Stufe angehören könnten. Zur selben Zeit wurden drei Statuetten gefunden, die vom Werschetzer Museum erworben wurden.²²⁾ Eine davon²³⁾ kann man den Spätphasen der Vinča-Kultur zuschreiben. Ein Jahr später führten Miske Kalman und Bela Janos

im Auftrag des ungarischen Nationalinspektorates der Museen und Bibliotheken, Ausgrabungen in Kubin und Comloşu Mare durch. Die wichtigsten Funde wurden nach Budapest geschickt. Im Jahr 1908 wurden 692 Stücke davon dem Temeswarer Museum abgegeben.²⁴⁾ Die nächsten Ausgrabungen in Temesch-Kubin fanden erst nach dem ersten Weltkrieg statt, nämlich im Jahr 1935. Die in diesem Jahr zu Tage geförderten Materialien wurden von Felix (Bodog) Milleker, dem Leiter der Forschungen, als ähnlich mit einigen Funden von Dudeşti Vechi und Cenad bezeichnet.²⁵⁾

Während der Trockenlegungsarbeiten der Zone Vrşac-Alibunar im Sommer 1882 wurde in Potporani eine vorgeschichtliche Siedlung entdeckt.²⁶⁾ Man konnte dann feststellen dass die archäologische Schicht (von Milleker "Humus" genannt) 2-1,2 m dick ist und an der Basis Keramikfragmente und Knochen aufwies. Am 27. Dezember 1882 besuchte Milleker den Ort, wo er an der Oberfläche Keramikfragmente auf einer 152 Schritte breiten Fläche fand. 1893 und 1912 erneuerte er seinen Besuch.²⁷⁾ Im Jahr 1913 führte Milleker Ausgrabungen durch, deren Ergebnisse er, zusammen mit anderen Funden, am Ende der 30er Jahre publizierte.²⁸⁾

Ebenfalls im Südbanat entdeckte Karoly Wagner im Frühling 1888 im Serbisch-Kristur eine uralte Siedlung. Wagner sammelte während seiner Besuche am Ort verschiedene vorgeschichtliche Materialien. Ein Teil davon schickte er auf Anregung der Fachzeitschrift "Archeologiai Ertesitö" nach Budapest.²⁹⁾ Diese Materialien wurden am 27. Dezember 1888 von Bela Posta bekannt gemacht. Wegen ihrer Bedeutung beauftragte das Ungarische Nationalmuseum B. Milleker die Wagner-Sammlung zu studieren.³⁰⁾ Mit diesem Anlass beobachtete Milleker auch die Stratigraphie, die seiner Meinung nach aus drei an archäologischen Materialien reichen Schichten bestand.³¹⁾

In der selben Zeitspanne, am Ende des vergangenen Jahrhunderts entdeckte Gyula Halavats im Sommer 1892 im Ostbanater Hügelland eine vorgeschichtliche Siedlung, die auf einer Erhebung nordöstlich von Zorlenţu-Mare lag.³²⁾ Im nächsten Jahr wurden in Foeni während der Bauarbeiten am Mausoleum der Familie Mocioni vorgeschichtliche Materialien gefunden.³³⁾ Während der Errichtung eines Damms bei der Gemeinde Macedonia wurden auf dem linken Temeschufer in 0,3 m Tiefe Keramikfragmente die mit Punktbändern und Linien verziert waren, Steinwerkzeuge und Artefakte aus gebranntem Ton gefunden. Alle Materialien gelangten in die Sammlungen des Banater Museums.³⁴⁾ Das Jahr 1893 bedeutete den Anfang einer neuen Etappe der archäologischen Forschungen im Banat, als I. Berkeszi zum Sekretär der Temeswarer "Gesellschaft für Geschichte und Archäologie" gewählt wurde. Er leitete eine einträgliche Mitarbeit mit dem Werschetzer Museum, dem Felix (Bodog) Milleker vorstand, ein. Der letztere führte umfangreiche Feldforschungen durch, die er durch Ausgrabungen in der Werschetzer Gegend wie auch durch die erwähnten Forschungen in Serbisch-Kristur und Potporani und, 1931, die Ausgrabungen in Botoş ergänzte.³⁵⁾

Im Jahre 1895 wurde in Dinaş während der Bauarbeiten der Schutzdämme am Bega-Kanal, am Ort "Am Weissen Hause", eine neolithische Siedlung entdeckt. In den nächsten zwei Jahren (1896-1897) wurden über 35 archäologische Stücke vom Ungarischen Nationalmuseum erworben.³⁶⁾ Felix Milleker erwähnte die Ornamente aus punktgefüllten Linienbändern und Artefakte aus Stein und Knochen so wie gut gebrannte Tonvasen mit Analogien in Vršac.³⁷⁾

Die Erforschung der Zone Sânnicolaul Mare-Cenad-Dudeşti Vechi war in jener Periode von Gyula Kislegi Nagys Tätigkeit geprägt. Innerhalb seiner arbeitsamen, manchmal - wegen der unwissenschaftlichen Methoden - schädlichen Forschungen entdeckte und erforschte er mehrere Tells und Grabhügel. Das reiche archäologische Material erstreckt sich vom Frühneolithikum bis zum Mittelalter.³⁸⁾ Die für das Spätneolithikum wichtigsten Feldforschungen waren diejenigen auf der Bukowa-Domäne, in der Nähe der Strasse Sânnicolaul Mare-Dudeşti Vechi. Dort wurden an der Oberfläche des Hügels III spätneolithische Materialien gefunden.³⁹⁾

Beginnend mit dem Jahr 1908 leitete Miloje M. Vasić die ersten Ausgrabungen im Vinča-Tell ein, indem er eine 402 m² Fläche eröffnete.⁴⁰⁾ Die Resultate die dank der verwendeten Ausgrabungsmethode besonders wertvoll sind, wurden in den 30er Jahren⁴¹⁾ publiziert und galten als Grundlage für die chronologische Systeme der Vinča-Kultur.⁴²⁾

Nach dem ersten Weltkrieg wurden im rumänischen Banat mehrere archäologische Forschungen eingeleitet die zur Entdeckung von spätneolithischen Funden führten. So begann 1932 Ioachim Miloia, der Direktor des Banater Museums, die ersten Ausgrabungen in Parţa.⁴³⁾ Die dortige Siedlung war schon seit 1877 bekannt.⁴⁴⁾ Diese Arbeiten förderten mehrere Objekte zu Tage die aber leider - die Funde aus dem "Grossen Haus" und der "Hütte des Skelettes" ausgenommen - keinerlei stratigraphische Angaben hatten. Nach dem 2. Weltkrieg wurden die Ausgrabungen von M. Moga wiederaufgenommen (1945, 1943-1950, 1953⁴⁵⁾) und, zusammen mit O. Radu, in den Jahren 1962 und 1963.⁴⁶⁾ M. Moga präziserte die Stratigraphie der Siedlung, indem er 3 Niveaus (I-III) unterschied.⁴⁷⁾ Beginnend mit dem Jahr 1978 bis zur Gegenwart leitet Gh. Lazarovici eine einträgliche Forschungsreihe, die zu bemerkenswerten Entdeckungen geführt hat, wie z.B. der Plan und die Stratigraphie der Siedlung oder das Kultgebäude.⁴⁸⁾

In der Zwischenkriegszeit sondierte M. Moga, ausser der Siedlung von Parţa, auch die Spätneolithische Siedlungen in der Gemeinde Corneşti - die Fluren "Iugosloveni" und "Ferma Reiter" (1939).⁴⁹⁾

In den Jahren 1959 und 1976 führten M. Moga und O. Radu Ausgrabungen in Hodoni durch. Sie fanden eine der Tisa-Kultur zugeschriebene Wohnung und frühmittelalterliche Gräber.⁵⁰⁾

Am Anfang der 60er Jahre leiteten M. Moga und O. Răuț die Ausgrabungen in Zorlențu Mare ein. Die Forschungen wurden von Gh. Lazarovici fortgesetzt, der einen Teil der Funde publizierte.⁵¹⁾

In der selben Periode (eine Blütezeit der archäologischen Forschungen im Banat zwischen 1962 und 1970) sondierten O. Răuț, I. Groza und Gh. Lazarovici die Siedlung von Ruginosu, wo sie die vertikale und die horizontale Stratigraphie präzisierten.⁵²⁾

In den Jahren 1965-1967 erforschte E. Comșa in Liubcova eine neolithische Siedlung auf dem Donauufer am Ort "Ornița". Die Ergebnisse wurden publiziert und bereicherten die Kenntnisse über die Spätphase der Vinča-Kultur im rumänischen Banat.⁵³⁾ Nach einer Unterbrechung von fast zwei Jahrzehnten nahm S.A. Luca 1985 die Ausgrabungen wieder auf und setzte sie in den Jahren 1987 und 1991 fort.⁵⁴⁾

Im Ostbanat sondierte I. Stratan 1963 die Siedlung von Homojdia⁵⁵⁾ und leitete Ausgrabungen in Sălbăgelu Vechi ein. M. Moroz setzte die Forschungen fort und publizierte die Tonplastik aus dieser Siedlung.⁵⁶⁾

In den 70er Jahren begannen in Chișoda Veche - einer der wichtigsten SpätVinča-Stationen im Nordbanat - umfangreiche Ausgrabungen, die bis 1982 dauerten. Infolge dieser Arbeiten konnte O. Radu die Stratigraphie feststellen. Ausserdem publizierte sie die Plastik aus dieser Siedlung.⁵⁷⁾ Leider hat man inzwischen - nachdem die archäologischen Sammlungen des Banater Museums mehrmals "neuorganisiert" wurden - bei ca. 80^l des keramischen Materials keine stratigraphischen Angaben mehr.

In der selben Zeitspanne sondierte Gh. Lazarovici den Tell 2 (oder Parța-West) in Parța wo - wie damals gesagt wurde - zwei von den fast drei Meter von Stratigraphie der Stufe Vinča-C angehörten.⁵⁸⁾

In den letzten zehn Jahren führte man im Banat umfangreiche Ausgrabungen in den Spätvinča-Siedlungen von Hodoni (1985-1992), Sânandrei (1992-1993), Parța-Tell 2 (1992-1993), Sălbăgelu Vechi (1989) und Liubcova-"Ornița" durch. Die Ergebnisse dieser Forschungen erlaubten - auch aufgrund älterer Daten - die Bestimmung der Stufe Vinča-C und ihrer Regionalaspekte im Banat so wie die Festlegung der Beziehungen zwischen dieser Stufe und der benachbarten Kulturen und die Definierung der Rolle der Stufe Vinča-C in der Entstehung anderer Kulturen.

CHRONOLOGISCHE UND EVOLUTIVE SYSTEME

Durch seine Forschungen im Tell von Vinča entdeckte Miloje M. Vasić eine der wichtigsten und langlebigsten mittel- und spätneolithischen Siedlungen Südosteuropas. Die modernen Ausgrabungsmethoden erlaubten dem serbischen Archäologen die Stratigraphie festzustellen. Die vorbildliche Veröffentlichung der Ergebnisse¹⁾ galt als Grundlage für die typologisch-stilistischen Analysen, aus welchen Gliederungssysteme der Entwicklung der Vinča-Siedlung und -Kultur entstanden sind.

In diesem Kapitel werden einige Evolutionssysteme der Vinča-Kultur vorgeführt und meine Option für das eine oder das andere System begründet. Die Systeme mit einer geringeren Akzeptanz werden lediglich erwähnt und nicht ausführlich vorgestellt.

Schon in den ersten Schlussfolgerungen unterschied Miloje M. Vasić zwei Stufen: Vinča I, die die Schichten zwischen 9,5 und 6 m umfasste und Vinča II, zwischen 6 und 2,5 m²⁾.

Aufgrund dieser Einteilung entwickelten G. Childe und O. Menghin eigene Systeme weiter³⁾, die sich aber inzwischen als ungeeignet erwiesen haben.

Im Jahre 1936 verbesserte Vasić sein eigenes System, indem er eine neue Einteilung der über 10 m tiefen Stratigraphie publizierte. Diesmal unterschied er 6 stratigraphischen Kategorien: I zwischen 10,3-9 m, einschliesslich der Keramik aus den Wohngruben; II zwischen 9-8 m; III zwischen 7,9-6 m; IV zwischen 5,9-4 m; V zwischen 3,9-2 m und VI zwischen 1,9-0 m. Durch die Beschreibung der Keramik und anderer Artefakte definierte Vasić auch die Merkmale der Etappen. Diese galten als Grundlage für die nachkommenden Gliederungssysteme.

Ein solches System verfasste Fr. Holste, der aufgrund der Daten von Vasić fünf nach typologischen Kriterien festgelegten Phasen unterscheidet³ Phase A, die die Funde des Wohngrubenniveaus und der Schicht zwischen 3-8 m umfasst; Phase B, zwischen 8-7 m; Phase C, zwischen 7-5 m; Phase D, zwischen 5-3 m (einschl. der Vasen von 2,98 m oder 3,48 m; Phase E - postneolithische Periode⁴⁾. Dieses System stützte sich auf das Studium der Keramik und wurde auch auf die Funde von anderen Siedlungen erweitert.

Neben Holste waren Vladimir Miložić und Milutin Garašanin die wichtigsten Forscher, die sich mit diesen Aspekten befassten. Sie verfassten daürhafte chronologische Systeme, die sich nicht nur auf die Funde von Vinča bezogen, sondern jede Etappe aufgrund aller Vinča-Funde genauer definierten.

VI. Miložić ging vom Holstes System aus und unterschied 4 Vinča-Stufen, A-D, wo er auf die Phase E, die post-Vinča Funde enthielt, verzichtete. Im Vergleich mit Holste definiert Miložić den Inhalt jeder Stufe wesentlich genau und teilt die Stufe B in zwei Phasen ein: B1 zwischen 8-7,3 m, und B2 zwischen 7,3-6 m.⁵⁾ Die Stufe C umfasst die Schichten von 5,8 bis 4,5 m, welche die folgenden Merkmale aufweisen: die Gefässe sind grauschwarz - der rote Typ verschwindet allmählich bis zum Ende der Stufe; die Schiesseln sind doppelkonisch mit abgesetzter oder gerundeter Schulter; der Gefässrand ist ausladend oder senkrecht; die Vasen mit S-Profil werden immer häufiger; die Amphoren mit enger Öffnung werden eine Charakteristik dieser Stufe; die Ornamente bestehen aus kurvenförmigen und spiralförmigen Kanneluren, polierten Motiven, mäanderförmigen Ritzlinien und mit weisser Substanz inkrustierten Spiralen; bei den Idolen werden in der Regel die Beine nicht dargestellt, sondern durch einen "Rock" ersetzt, während die Augen plastisch modelliert und durch Einschnitte markiert sind; es tauchen sitzende Idole und Mutter-Kind-Gruppendarstellungen auf; die Äxte werden häufig; der Obsidian wird selten und wird als Werkzeugmaterial nicht mehr verwendet.⁶⁾ Das Ende dieser Periode, die sogenannte Uebergangsphase Vinča C-D wurde von Miložić als die C2-Stufe bezeichnet.⁷⁾ Ihr folgt die Stufe D, die die Schichten zwischen 4,5-2,5 m umfasst.⁸⁾

Auf der selben Linie befindet sich auch D. Berciu der, um die Sălcuța- und Gumelnița-Kulturen besser zu datieren, die Vinča C-Stufe in drei Phasen einteilt: C1 - zwischen 6-5,5 m; C2 - zwischen 5,5-5 m und C3 oder Übergang C-D zwischen 5-4 m⁹⁾ (alle Tiefen beziehen sich auf die Stratigraphie aus Vinča). Aus den selben Gründen übernahm E. Comșa Bercius Einteilung, an die er auch andere innen- und aussenkarpatische Kulturen anknüpfte.¹⁰⁾

Ein anderer Forscher, der dem Holste-Miložić-System neue Präzisierungen beifügte, war Stojan Dimitrijević. Er unterteilte die Stufe - in zwei Phasen A2 und A2 und die Stufe D in D1 und D2 und definierte auch den Inhalt dieser Phasen.¹¹⁾

In den 70er Jahren definierte Gh. Lazarovici die Phase A1 aufgrund der Forschungen von Gornea und datierte sie vor die Phase A1 des Dimitrijević-Systems.¹²⁾ Gemäss dem Lazarovici-System hat die Stufe Vinča A drei Phasen: A1, A2 und A3. Die Phase A1 umfasst eine Reihe von Funden aus Vinča, die über 3 m tief lagen. Die Mehrheit der von Dimitrijević als A1 bezeichneten Funde wurden von Lazarovici in die Phase A2 datiert. Für

den letzteren gibt es eine Phase A3, die der Phase A2 des Dimitrijević-Systems entspricht.¹³⁾ Lazarovici analysierte die Vinča-Funde aus dem Banat und ordnete sie in die Stufen dieser Kultur ein. Er präziserte desgleichen den Inhalt und Merkmale der jeden Phase. Für die Funde aus einigen im kulturellen Rückgang befindenden Siedlungen, d.h. an der Grenze zwischen Vinča B und Vinča C, führte Lazarovici den Begriff Vinča B2/c ein, womit er jene Vinča-Funde bezeichnete, die zwar gleichzeitig mit der Stufe C zu datieren sind, aber weitgehend noch B2-Merkmale behalten.¹⁴⁾

B. Jovanović und J. Korosec begannen ihre Analyse von den Vasić in Vinča entdeckten Materialien und aufgrund der wertvollen methodologischen Idee, dass ein chronologisches System sich auf Funde aus geschlossenen Komplexen stützen muss. Demnach teilte B. Jovanović die Vinča-Kultur in drei Stufen: die alte Stufe, eine Uebergangsstufe zwischen 6 und 4,2 m und eine Spätphase.¹⁵⁾

Nach der selben Methode richtete sich auch T. Bregant, die aufgrund der stratigraphischen Einteilungen von Vasić, das Korosec-System weiterentwickelte, wobei sie auch die Kriterien von Holste und Miložić verwendete. Durch diese Methode fand Bregant 4 Vinča-Stufen (I-IV) von denen die Stufe III Vinča C entspricht.¹⁶⁾

Infolge der Ausgrabungen von Zorlențu Mare und Liubcova definierte E. Comșa die Phasen Zorlențu Mare, Ornița und Ornița-vest, wo die letzte der Stufe Vinča C entspricht.¹⁷⁾

Ein anderes beständiges System, neben demjenigen von Holste-Miložić, wurde von M. Garašanin geschaffen. Er bemerkte, dass in Vinča zwischen 6,5 und 6 m eine wichtige Änderung vorkommt, d.h. einige Merkmale verschwinden, während neue auftauchen. Daher teilte Garašanin die Vinča-Kultur in zwei Stufen ein: eine ältere Stufe oder Vinča-Turdaș und eine jüngere Stufe oder Vinča-Pločnik.¹⁸⁾ Später und aufgrund neuerer Entdeckungen verbesserte er sein eigenes System. So teilte er die Stufe Vinča-Turdaș in zwei Phasen: Vinča-Turdaș I, die der Stufe - bei Miložić entspricht und Vinča-Turdaș II, zwischen 8-6,5 m in der Siedlung von Vinča, entsprechend der Phase B1 und teilweise B2 nach Miložić.¹⁹⁾

Der zweiten Stufe, Vinča-Pločnik, geht eine Uebergangsphase voraus, nämlich die Gradac-Phase, deren Elemente sich teilweise auch in Vinča (zwischen 6-6,5 m), hauptsächlich aber in den Funden aus dem südlichen Morawa-Gebiet, meistens in Gradac, wiederfinden.²⁰⁾

Die letzte Stufe wurde vom serbischen Forscher als klassische Stufe bezeichnet. Es handelt sich um die Stufe Vinča-Pločnik, die er in zwei Phasen einteilt: Vinča-Pločnik I zwischen 6-4,1 m (=Stufe C von Miložić) und Vinča-Pločnik II, die aufgrund der Funde aus zwei Häusern der Vinča-Siedlung von 4,1 bzw. 3,48 m, in IIa und IIb eingeteilt wurde.²¹⁾

Aus einem näheren Blick ergibt sich dass die zwei chronologischen Systeme eigentlich die selben typologisch-stilistischen Kriterien verwenden und dass die Unterschiede eher in den Termini als in den Merkmalen oder Inhalten der Stufen liegen. Das Garašanin-System ist jedoch umfassender, da es auch das Turdaş-Gebiet wenigstens terminologisch in Betracht zieht. Die neueren Forschungen in Siebenbürgen und v.a. die Revision der älteren Ergebnisse - meistens derjenigen aus Turdaş - zeigten, dass die frühesten Funde aus dieser Siedlung eigentlich mit der Stufe Vinča C zeitgenössisch sind.²²⁾ Das macht die Termini "Turdaş", "Turdaş-Vinča" und "Vinča-Turdaş" für die inenkarpatischen Vinča A- und B-Funde ungeeignet. Der Begriff "Turdaş", den Garašanin für die älteren Vinča-Stufen verwendete, wird so nicht mehr empfehlenswert. Diese im Grunde genommen geringen terminologischen Bemerkungen vermindern jedoch nicht die Gültigkeit der Definitionen Garašanins der älteren Vinča-Phasen (Definitionen die sich nicht radikal von denjenigen aus dem Milojčić-System unterscheiden)

Was die Option für das eine oder das andere System betrifft, hat sich für die Banater Vinča-Funde das Milojčić-System eingebürgert, nämlich in seiner von Gh. Lazarovici verbesserten Variante. Der letztere hat übrigens alle Vinča-Funde aus dem Banat bis zum Jahre 1973 eingeordnet, d.h. bis zum Erscheinungsjahr seines Werkes über das Neolithikum im Banat.²³⁾ Diese Periodisierung imponierte durch die Gründlichkeit der Argumente, während die Einführung zusätzlicher Systeme lediglich das Verstehen erschweren und die bereits komplizierte Terminologie unnötig vermehren würde. Die Genauigkeit des Milojčić-Lazarovici-Systems ist Grund dafür dass ich es anderen Systeme vorziehe. So benutzt das Garašanin-System für die Materialien zwischen 6-4,2 m aus Vinča die Benennung Vinča-Pločnik I ohne weitere Einteilungen, während Milojčić die Stufe C (zwischen denselben Tiefen) in zwei Phasen, C1 und C2, einteilt, was sich am besten der Entwicklung der Spätvinča-Gemeinschaften aus dem Banat eignet.

Mit dem Milojčić-Lazarovici-System als Ausgangspunkt werde ich die Vinča C-Funde aus dem rumänischen Banat auch mit Bezug auf die ähnlichen Funde aus den benachbarten Gebiete analysieren und - was bisher nicht gemacht wurde - die Merkmale und den Inhalt der Phasen C1 und C2 präzisieren. Ausserdem werde ich die Merkmale der Banater Gruppe und der regionalen Gliederung der Vinča C-Stufe feststellen. In diesem Rahmen werde ich auch den Begriff Vinča B2/C verwenden, allerdings im kulturellen Sinn, um jene Vinča-Gemeinschaften aus dem Banater Hügelland zu bezeichnen, die einen Teil der B2-Merkmale zwar behalten, aber zeitgenössisch mit der Stufe Vinča C sind.

DIE STUFE C DER VINČA-KULTUR IM RUMÄNISCHEN BANAT

1. Siedlungsarten, Stratigraphie, Wohnungen, Befestigungssysteme

a. Siedlungsarten und Stratigraphie

Der heutige Stand der archäologischen Forschungen bietet uns einige Details über den Siedlungstyp und die Stratigraphie der 15 Vinča-Siedlungen der Phase C aus dem rumänischen Banat, die bisher entweder systematisch erforscht oder sondiert wurden. Sie werden anschliessend in alphabetischer Ordnung vorgeführt.

Chişoda Veche. Südlich von der Stadt Timișoara, 300 m links von der Timișoara-Șag Strasse befindet sich eine ovale Erhebung mit den Massen 100x60 m und einer Höhe von 3 m. Die Ausgrabungen, die von O. Radu durchgeführt wurden ergaben eine 2 m dicke archäologische Schicht, die aus drei Niveaus bestand. Das erste ist relativ dünn und liegt direkt auf dem archäologisch-sterilen Niveau. Von ihr dringen bis zu 3 m tief ins sterile Niveau einige Wohngruben ein. Dieses Niveau, das hier der ersten Vinča C-Bewohnung entspricht, gibt es nur im zentralen Bereich des Tells. Das zweite Niveau (II(c) ist ca. 1 m dick und enthält die Reste einiger ebenerdiger Häuser mit massiven Plattformen aus einem z.T. bis zur Verglasung verbrannten Strohlehm. Das letzte Niveau, ca. 0,4 m dick, ist aschenartig und dehnt sich über mehr als die Fläche des Tells aus. Alle drei Niveaus gehören der Phase Vinča C an.

Die Siedlung von Chişoda Veche entstand auf einer natürlichen Erhebung, die wegen der sukzessiven Siedlungsablagerungen höher wurde. Durch ihre Merkmale gehört diese Siedlung zur Kategorie der Tellsiedlungen. Die Siedlung des zweiten Niveaus war durch einen Verteidigungsgraben geschützt.

Cornești. Im Jahre 1939 führte M. Moga Ausgrabungen in den Punkten "Iugosloveni" und "Ferma Reiter" durch.²⁾

"Iugosloveni" Die Siedlung liegt auf einer Terrasse derer linker Rand der Seebach ("Pârâul Lacului"(c) ist. Sie befindet sich im Inneren der

Erdbefestigung die der Bronzezeit zugeschrieben wurde. Nach den bisherigen Angaben war diese Siedlung nicht befestigt.

Die Siedlungsschicht ist 0,5-1,1 m dick und gehört der Vinča C-Stufe an.³⁾

“Ferma Reiter”. Die Siedlung liegt nordöstlich vom Dorf und war eine offene Siedlung mit einer kurzzeitigen Siedlung. Die Bewohnungsschicht ist ca. 0,2 m dick und enthält Spätvinča-Keramik und Materialien der Theiss-Kultur bzw. Banat-Kultur.⁴⁾

Hodoni. Ungefähr 200 m südöstlich vom Dorf entdeckte M. Moga⁵⁾ auf einer Terrasse, die westlich vom Iericici-Bach liegt, eine neolithische Siedlung. Als Siedlungstyp gehört sie den offenen Terrassensiedlungen an.

Die nach 1985 durchgeführten Forschungen stellten in der Tiefe von 0,44-0,55 m die Existenz einer gelbbraunen Schicht fest welche mehrere Wohngruben aufweist. Hier wurde ebenfalls Spätvinča-Keramik gefunden. Oberhalb dieser Schicht gab es eine andere schwarzbraune Schicht (0,2 m dick) die die Plattformen und der Wandversturz einiger aufgrund der gefundenen Keramik der klassischen Phase der Theiss-Kultur zugeschriebenen ebenerdiger Häuser enthielt.⁶⁾

Die Vinča-Schicht war grösstenteils von den späteren Bauarbeiten der Theiss-Häuser sowie von Schichtenmischungen gestört. Dieses Phänomen ist üblich wenn die archäologische Schicht sehr dünn ist und die Erde wegen der höheren Feuchtigkeit weich wird. In solchen Fällen versinken grösseren Tiere und sogar Menschen bis an die Knöchel. Deshalb werde ich nur die in Hauskomplexen, bzw. in sicheren stratigraphischen Bedingungen gefundenen Materialien in Betracht ziehen.

Homojdia. Südlich vom Dorf, am Ort “La Ivănanțu”, entdeckte I. Stratan auf einem Abhang am Dorfbach eine neolithische Siedlung.⁷⁾ Sie gehört zu den offenen Terrassensiedlungen.

Die Forschungen stellten die Existenz eines einzigen Siedlungsniveau fest, das 0,4 m unter der Oberfläche liegt. Es wurden die Reste eines ebenerdigen Hauses⁸⁾ gefunden, das, gemäss der gefundenen Materialien, dem Horizont Vinča B2/C zuzuschreiben ist.⁹⁾

Honorici. Die neolithische Siedlung befindet sich auf einer hohen, ca.1 km südwestlich vom Dorf gelegnen Terrasse, die das westliche Ufer des Lupoai-Baches bildet.¹⁰⁾ Während meiner Feldforschungen fand ich an der Oberfläche z.T. massive Strohlehmstücke die von Häusern stammen. An einem Bruch am östlichen Rand der Terrasse konnte ich eine einzige 0,3 m dicke archäologische Schicht sehen.

Jabăr. Die Siedlung liegt am Ort “Cotuă” zwischen den Flüssen Temesch und Bega und gehört dem Typ der offenen flachen Siedlungen an.

Rettungsausgrabungen erbrachten Materialien aus wahrscheinlich zwei Niveaus, von denen das letzte Vinča-Keramik und -Plastik enthält, die typisch für die späten Horizonte sind.¹¹⁾

Liubcova. Die neolithische Siedlung liegt auf der mittleren Donauterrasse, die von einer Senke in zwei Zonen eingeteilt wird: Ornița-Ost und Ornița-West. Die Siedlung gehört dem Typ der offenen Terrassensiedlungen an.

Infolge der Ausgrabungen präziserte E. Comșa dass die neolithische Siedlung vier Niveaus hatte. Eine intensivere Siedlung gab es in der frühen Periode, als die Siedlung die ganze östliche Fläche der Terrasse besetzte.¹²⁾ Später hat sich die Siedlung nur auf die westliche Zone beschränkt. Die ersten drei Niveaus gehören der Ornița-Phase an, während das letzte, sich in der westlichen Zone befindende Niveau der Ornița-West Phase zuzuschreiben ist.¹³⁾

Während seiner eigenen Ausgrabungen in Liubcova fand S.A. Luca 5 Niveaus. Davon gehören die Niveaus V und IV den Stufen Vinča A und B an, während die letzten zwei(I-II) der Siedlung in der Stufe Vinča C entsprechen.¹⁴⁾

Parța-Tell 1 (Parța-Ost). Die neolithische Siedlung liegt auf einem hohen Ufergelände, das von ehemaligen Armen des Temesch umgeben ist. Die sukzessiven Siedlungsperioden erhöhten das Gelände bis zum heutigen tellförmigen Aussehen. Es wurde dort kein Spätvinča Niveau gefunden, sondern nur spätneolithische Materialien. So wurden im Schnitt 9 zwei Keramikfragmente gefunden die der Phase Petrești-A/Foeni-Gruppe¹⁵⁾ angehören. Sie befanden sich oberhalb der Reste der Gebäude P35 und P36 und unterhalb des Theisspolgar-Niveaus¹⁶⁾, d.h. in einem stratigraphischen Hiatus zwischen dieser Kultur und der Schicht die der Banat-Kultur (IIC-Phase) entspricht.¹⁷⁾ Im selben stratigraphischen Kontext, jedoch ohne Petrești-A Fragmente, kamen mehrere keramische Materialien der Stufe Vinča C zum Vorschein. Diese wurden im Schnitt 10 - im nördlichen Teil des Tells - häufiger. Sie könnten auf eine sehr kurze Vinča C Besiedlung hinweisen oder aber, da die Spätvinča Materialien immer mit Banat IIIA - Funden assoziiert erscheinen¹⁸⁾, könnten sie auch Importe sein. Die Erweiterung der Ausgrabungen wird mit Sicherheit dieses Problem aufklären.

Parța-Tell 2 (Parța-West). Die Siedlung liegt ebenfalls auf einem höheren, von Temescharmen umgebenen Ufergelände westlich von der Siedlung 1. Es handelt sich hier auch um eine tellartige Siedlung.

Im Jahre 1979 behauptete man, infolge einer Sondierung, dass die Vinča-C Schicht ca. 2 m dick sei.¹⁹⁾ Sie wurde in zwei Siedlungsniveaus eingeteilt, das erste bei 1-1,2 m und das zweite bei 1,4 m Tiefe.²⁰⁾

1992 wurde eine 10x10 m grosse Fläche in der unmittelbaren Nähe der Sondierung von 1979 ausgegraben. Man konnte feststellen, dass die Vinča-Schicht nicht 2 m mächtig ist und dass die chronologisch letzten Vinča-Materialien bei der Tiefe von 1 m gefunden wurden. Oberhalb dieser Tiefenlinie gehören die Ablagerungen der Petrești-Kultur/Foeni-Gruppe an.

Diese Verwechslung war 1979 deshalb möglich, weil man damals die unbemalte Petrești-Keramik aus dem Banat von der Spätvinča-Keramik nicht unterscheiden konnte.

Meine Feldforschungen ergaben auch die Existenz einer horizontalen Stratigraphie: ich fand nämlich im südlichen Teil des Tells an der Oberfläche Bucovăț-Materialien des späten Typs und tisaartige Stücke. Solche Funde kamen während der Ausgrabungen von 1979 und 1992-1993 nicht zum Vorschein.

Ruginosu. Die Siedlung liegt auf einer Erhöhung und gehört zur Kategorie der offenen Terrassensiedlungen. Im mittleren Bereich fand man eine 0,4 bis 1,2 m dicke archäologische Schicht²¹⁾ die aus zwei Niveaus besteht. Das obere Niveau gehört einem späten Vinča-Horizont an.²²⁾ In der horizontalen Stratigraphie entdeckte man auch andere Hausstellen die aber nicht identifiziert werden konnten.

Sălbăgelu Vechi. Die Siedlung liegt auf einem Plateau in einem Hügelland, südlich vom Temeschthal. Sie war ebenfalls eine offene Terrassensiedlung. Die in mehreren Zonen des Plateaus durchgeführten Ausgrabungen ergaben eine archäologische Schicht mit einer Dicke zwischen 0,8 m im zentralen Bereich und 0,5 m am Rand.²³⁾ Die Schicht besteht aus zwei Niveaus: das erste (und älteste) liegt zwischen 0,8 und 0,5-0,6 m tief und von ihm aus sind in den gewachsenen Boden einige Wohngruben eingetieft. Das obere Niveau ist ca. 0,3 m dick und enthält die Plattformen und die Überreste einiger ebenerdiger Häuser. Die beiden Niveaus gehören der Stufe Vinča C an.²⁴⁾

Sânandrei. Die neolithische Siedlung befindet sich südlich vom heutigen Dorf, auf einer natürlichen Erhebung. Diese Erhebung, die durch archäologischen Ablagerungen überhöht wurde, hat einen Durchmesser von ca. 150 m. Sie ist von ehemaligen Armen des Flusses Bega umgeben. Es handelt sich um eine tellartige Siedlung, deren archäologische Schicht 2 m dick ist. Diese Schicht wurde in 5 Niveaus eingeteilt. Die Niveaus 2, 3 und 4 liegen zwischen 0,4 m und 0,9 m tief und gehören der Phase Vinča-C an. An der Oberfläche fand man eine mit mäanderförmigen Einschnitten verzierte Keramik. Sie stammt von einer zerstörten Schicht und kann der klassischen Phase der Theiss-Kultur zugeschrieben werden.

Unip. Die Siedlung liegt auf der ersten Terrasse südöstlich vom Temesch und gehört zu den offenen Terrassensiedlungen.

Man konnte hier mehrere Niveaus feststellen, von denen die Niveaus B und C angeblich Vinča A Materialien enthielten.²⁵⁾ Es handelt sich aber eigentlich um Petrești-Funde.²⁶⁾ Es ist offensichtlich dass die angegebene stratigraphisch-kulturelle Aufeinanderfolge nicht der Realität entspricht (so liegt, z.B., das Starčevo-Criș Niveau, mit "E" bezeichnet, oberhalb der dem Spätneolithikum zugeschriebenen Niveaus).²⁷⁾

Während der Feldforschungen fand ich sowohl Petrești-Materialien als auch Keramik von einem Spätvinča-Horizont, ohne aber deren stratigraphische Lage präzisieren zu können.

Zorlențu-Mare. Die neolithischen Siedlungen befinden sich in der Zone "Codru", auf Hügelterrassen oder auf deren Kämmen.²⁸⁾ Die Besiedlung begann auf dem Hügel "Icreliște" und hat wie es die 1962-1964 durchgeführten Ausgrabungen ergaben drei Niveaus (I-III).

Während der Ausgrabungen von 1973-1975 fand Gh. Lazarovici 7 Siedlungsniveaus (1-7), wovon das älteste unterbrochen ist.²⁹⁾ Der selbe Forscher stellte die Entsprechungen dieser Niveaus mit denjenigen aus den Ausgrabungen der Jahre 1962-1964 fest. Er präziserte dass dem Niveau III die Niveaus 1 und 2 entsprechen, die der schon erwähnten kulturellen Retardierung (mit B2/C bezeichnet(c) zuzuschreiben sind, die zeitgenössisch mit Vinča-C ist³⁰⁾. In diesen stratigraphischen Niveau und chronologischen Horizont fällt die Entstehung von Sekundärsiedlungen, d.h. es wurden Siedlungen auf den Terrassen und Kämmen einiger Hügel gegründet, nämlich an den Punkten: "Dealul Giurii", "Negrușa", "Sălașul lui Momac", "Obârșia Alunișului".³¹⁾

Aus den oben vorgeführten Daten kann man schliessen dass die Vinča-C Siedlungen sowohl in der Ebene als auch im Banater Bergland errichtet wurden. In der Ebene liegen die Siedlungen an Flüssen, d.h. auf den Niederterrassender Flüsse Temesch und Bega oder ihrer ehemaligen Arme (Chișoda Veche, Jabăr, Parța, Sănandrei, Unip). Die meisten dieser Siedlungen sind tellartig. Andere Siedlungen befinden sich in der Hochebene auf mittelterrassen die Flussläufe entlang (Comești, Hodoni, Sălbăgelu Vechi). Die archäologische Schicht ist an diesen Orten nicht dicker als 1 m und wegen des Fehlens einer Mikrostratigraphie kann man diesen Siedlungen keinen dynamischen Charakter zuschreiben. Im Hügelland des Ostbanates haben die Schöpfer der Vinča-Kultur die Hochterrassen und die Hügelkämme bevorzugt(Honorici, Homojdia, Ruginosu, Zorlențu Mare). Genauso wie im Fall der Hochebene fehlt hier die Siedlungsdynamik des Telltyps, oder aber sie wird durch Sekundärsiedlungen gekennzeichnet (Zorlențu Mare).

b. Die Häuser in der Stufe C der Vinča-Kultur

Die in einer Reihe von Siedlungen aus dem rumänischen Banat durchgeführten Forschungen zeigten, dass die Träger der Stufe Vinča C sowohl eingetiefe als auch ebenerdige Häuser bauten. Bei dem heutigen Forschungsstand kann man nicht sagen welcher Typ bevorzugt wurde; in der Regel begannen die Siedlungen in der Ebene und z.T. auch in der Hochebene und im Hügelland mit Wohngruben.

In Chişoda Veche ist das älteste Niveau (I) durch grosse Wohngruben charakterisiert. Sie sind oval oder rund und bis zu 1 m vom damaligen Bodenniveau eingetieft. Die Ränder der Gruben wurden schräg gegraben, ihr Durchmesser beträgt 1,5-2,5 m. Im Inneren der Gruben wurden keine eigentliche Feuerstellen gefunden sondern nur Einrichtungen, die sich in der Regel neben dem Grubenrand befanden, worauf Asche entdeckt wurde. Man fand keine Pfostenlöcher der Dachkonstruktion.

In der Vinča-Siedlung aus Hodoni wurde die Wohngrube als Wohnungstyp bevorzugt (bisher fand man 12 solche Gruben). Sie sind rund oder oval, mit einem Durchmesser von 2-2,4 m und einer Tiefe von 0,8-1,5 m. Die Grubenränder sind in der Regel steil; man konnte jedoch bei den Erdwohnungen 1, 4, 7, 12 und 21 einen Rand bemerken, der allmählich abfällt. Meiner Meinung nach handelt es sich um den Eingang, zumal die Gruben 1, 4, 7, 12 und 21 im gelben Lehm gehäute Stufen aufweisen.

Trotz der Gründlichkeit der Forschungsarbeiten wurden keine Löcher von Wand- oder Dachpfosten gefunden. Ebenfalls wurden keine Feuerstellen gefunden, sondern nur Zonen wo es-genauso wie in Chişoda Veche- Asche gab, was uns die Existenz einer Einrichtung mit ähnlicher Funktion zu vermuten erlaubt.

In Liubcova hat man "Gruben des II. Niveaus gefunden, die sehr tief waren, die Niveaus III und IV zerstört hatten und mancherorts sogar die sterile Schicht erreichten".³²⁾ Sie wurden vom Entdecker als Gruben gedeutet "die offenbar in der Suche nach Rohstoff für Keramik gemacht worden sind."³³⁾

Da der Keramikrohstoff der Ton ist -nicht die Erde der Kulturschicht- glaube ich, dass wenigstens die Gruben welche die sterile Schicht nicht erreichen, Erdwohnungsgruben gewesen sein könnten. Dass im II. Niveau noch keine Wohneinrichtungen gefunden wurden, bestätigt meine Hypothese. Flächenausgrabungen werden wahrscheinlich mehrere Informationen über diese Gruben und ihr Nutzen liefern.

Im unteren Teil des I. Niveaus wurden halbeingetieft Hausstellen mit hölzernem Überbau gefunden. Im Inneren gab es je einen Feuerherd mit mehreren Erneuerungsschichten. Diesen Haustyp gibt es im südlichen Bereich der Siedlung.³⁴⁾

In Sălbăgelu-Vechi begann die Spätvinča-Besiedlung mit Wohngruben. Diese waren oval, mit einem Durchmesser von 2 m (im Schnitt X), 2,5 m (Schnitt XII(c) oder 3,5 m (Schnitt IV). Alle sind bis zu 1,5 m tief. Man hat keine Pfostenlöcher oder inneren Einrichtungen gefunden.³⁵⁾

In der Siedlung von Zorlenţu-Mare-"Ierelişte" wurden im Niveau 2 drei ovale Gruben gefunden die 1,7x1,6 m, 1,7x1,75 m bzw.1,4x1,75 m massen. Im Inneren einer dieser Gruben wurden die Löcher einiger Pfosten gefunden die den Dachfirst trugen, während am Rande der Gruben Spuren der Dachflächen sichtbar waren.³⁶⁾

In der Spätvinča- Periode waren die eingetieften Hausstellen weniger häufig als die ebenerdige.

In Chişoda-Veche wurden in den Niveaus II und III nur ebenerdige Häuser gefunden. Im II. Niveau sind sie viereckig, mit Längen von 4-6 m und Breiten von 2-3 m. Die Fussböden der Häuser sind ca. 0,2 m dick und ihre Ränder sind nicht deutlich umrissen. Es wurden keine Pfostenlöcher oder Fundamentgräben gefunden. Obzwar wir nicht mehr wissen können ob die Fussböden einen aus Balken und Pfosten bestehenden Unterbau hatten - was eine unentbehrliche Bedingung eines überhöhten Fussbodens wäre - führt die Abwesenheit der Pfostenlöcher und der Fundamentgräben zur Schlussfolgerung, dass die Häuser Schwellbalken hatten, die die Wände trugen.

Die Wände waren - wie in der Petreşti-Siedlung aus Foeni dokumentiert wurde³⁷⁾ - an den Balken mit pflanzlichen Fasern festgebunden oder aber aneinandergefügt. Qürbalken verbanden die Längswände und diese unterstützten das Dachgerüst. In Chişoda-Veche fand man im II. und v.a. im III. Niveau (dem letzten (c) nur wenige Hüttenlehmstücke die als Verputz gedient haben könnten. Diese Tatsache führt uns zur Annahme dass die Wände aus gespaltenen, dicht aneinandergelegten Spaltbohlen bestanden. Darauf gab es vermutlich nur einen dünnen Verputz. Übrigens hat man um die Wohnungen grosse Mengen von Asche und Spuren von heftigen Bränden gefunden - bis zur Verglasung - des Fussbodens und der Haushaltsgegenstände.

Im III. Niveau wurden die ebenerdigen Häuser klein wie Hütten. Man fand keine eingerichteten Fussböden mehr und, genau wie im II. Niveau, auch keine Pfostenlöcher oder Fundamentgräben. Dass es sich um Hausstellen handelte konnte man nur darum annehmen weil man eine grosse Menge von Asche, eine rötliche Erde, sekundär gebrannte Keramikfragmente und Hüttenlehmstücke fand.

Die selbe Beobachtung einer grossen Bauholzmenge wurde auch während der Begehungen in Honorici gemacht.³⁸⁾ An der Oberfläche konnte man die Verteilung der Wohnungen nach den Strohlehm-, Keramik- und Aschehaufen rekonstruieren. Diese Materialien waren zum Grossteil verglast. Da es sich um Prospektionen handelte, kann ich keine weitere Details über die Bautechnik, Form und Masse dieser Häuser vorführen.

In der Siedlung von Liubcova wurden in den Vinča C- Niveaus neben halbeingetieften Hütten auch ebenerdige gefunden. Eugen Comsa stellte fest, dass die Überreste eine unregelmässige Form, kleine Masse und eine geringe Festigkeit hatten.³⁹⁾ S.A. Luca publizierte einen Teil seiner eigenen Forschungsergebnisse. Darunter war ein Haus mit Erdgeschoss und I. Etage; der Entdecker vermutet dass im Erdgeschoss Haushaltstätigkeiten wie Spinnen, Mahlen u.a. betrieben wurden, während in der ersten Etage der Schlafraum gewesen sei. Darauf hat Luca Steingewichte die, seiner

Meinung nach paarweise gestellt zur Stabilisierung des Daches dienten.⁴⁰⁾ Dies ist nicht der einzige derartige Befund, da auch in anderen neolithischen Siedlungen aus dem Banat Stein- oder Tongewichte gefunden worden sind. An Stricke gebunden, die über dem Dach gespannt waren, fixierten sie es für den Fall von heftigen Winden.⁴¹⁾

In Parța-Tell 2 hat man nur ebenerdige Häuser gefunden.⁴²⁾ Ihre Spuren bestanden aus kleinen Mengen von verglastem Hüttenlehm in den Bereichen der Feuerstellen und aus grossen Mengen von Asche. Die Feuerstellen - die drei sukzessive Renovierungsschichten aufweisen - sind rund und gut gebrannt. An den Rändern wird der Brand schwächer, so dass der Verputz sich in Asche und eine braune, staubige Erde verwandelt. Das letztere Aspekt führt uns zur Annahme dass die Häuser keinen eingerichteten, verputzten Fussboden hatten.

Die Wandreste sind, wie erwähnt, gering an Zahl. Die Wände waren verputzt. An der Innenseite weisen die Fragmente Eindrücke der Fasern von Spaltbohlen auf. Man hat keine Pfostenlöcher oder Fundamentgräben gefunden, was zur Annahme führt dass die Wohnungen auf Schwellbalken gebaut waren. Es ist schwierig mangels anderer Details die Form, Masse und Orientierung der Häuser genau festzustellen.

Die grossen Mengen von Asche, die Verglasung des Verputzes und die Eindrücke einiger dicker, Spaltbohlen im Verputz führen zur Schlussfolgerung dass die Häuser grösstenteils aus Holz bestanden.

Eine ähnliche Situation gibt es in der Siedlung von Sânaudrei. In den Vinča C-Niveaus waren die Feuerstellen nicht auf eingerichteten Fussböden gebaut, während die Hüttenlehmstücke-regellos verstreut-mit viel Asche vermischt gefunden wurden. Wie auch andersorts fehlen hier die Pfostenlöcher und die Fundamentgräben.

In Ruginosu, im oberen Niveau (II), legten die Ausgrabungen ebenerdige Häuser frei. Diese Hütten (Bezeichnung des Entdeckers) zeichnen sich durch die grossen Mengen von Hüttenlehmfragmenten des Verputzes.⁴³⁾

In der Siedlung von Zorlențu-Mare ist das III. Niveau durch Oberflächenwohnungen gekennzeichnet. Die Häuser hatten die Masse: 3x3,5 m (I. Niveau)⁴⁴⁾, 4x4 m (P1), 2x3,75 m (P2), 2,5x4,25 m (P3), und 2x4 m im II. Niveau.⁴⁵⁾ Sie waren viereckig und NO-SW orientiert. Die Wände hatten eine aus Rutenflechtwerk und Pfosten bestehende Struktur, die in Fundamentgräben und Pfostenlöchern fixiert war.

Oberflächenwohnungen wurden auch im oberen Niveau bei Sălbăgelu-Vechi beobachtet wo ebenfalls keine Fussböden, Pfostenlöcher oder Fundamentgräben gefunden wurden.⁴⁶⁾

Man kann also schliessen dass die Träger der Vinča-Kultur aus dem Banat sowohl die eingetiefte als auch die ebenerdige Häuser benutzten.

Die Wohngruben herrschen in den ersten Niveaus der Siedlungen vor. Es war die Notwendigkeit einer ersten Unterkunft nach der Niederlassung, da nach einer in der Regel kurzen Zeitspanne viel komfortablere ebenerdige Häuser errichtet wurden.

Manche ovalen oder runden Wohngruben hatten eingerichtete Eingänge, manchmal sogar mit im gelben Lehm gehauenen Stufen vorgeschen. In Hodoni waren die Eingänge nach Osten orientiert, da die Winde der kalten Jahreszeit heutzutage noch immer vom NW wehen, während im Sommer die meisten im banat häufigen Stürme vom Westen kommen.

In den meisten Wohngruben hat man Herdstellen ohne Verputz gefunden, die keine tiefe Verbrennung der Erde aufweisen. Diese Tatsache ist dadurch zu erklären, dass bei den kleinen Massen der Gruben - das Volumen beträgt etwa 4 m³ - ein zu heftiges Feuer die Temperatur zu hoch gesteigert und die aus brennbaren Materialien bestehenden Dächer angezündet hätte. Das kleine Feuer versorgte man mit Brennstoffen die kleine grossen Flammen auslösten, wie z.B. kleine Äste, Feuerschwamm oder sogar trockener Kot. So kann man in den Ausgrabungen oft nur eine dünne Ascheschicht feststellen.

Die ebenerdigen Häuser kann man in zwei Kategorien einordnen: a) Hütten die auf Schwellbalken gebaut sind und b) Häuser mit Fundament und Pfostenkonstruktion.

Innerhalb der ersten Kategorie kann man zwei Typen unterscheiden: der eine mit eingerichteten Fussboden und der andere ohne Lehmfussboden. Die beiden Typen sind in den Siedlungen der Ebene (Chişoda-Veche, Paşa II, Sinandrei) oder im Donautal (Liubcova) verbreitet. Die zweite Kategorie (b) kommt im Hügelland vor (Ruginosu, Zorlenţu-Mare, vielleicht Homojdia). Die beiden Hauskategorien haben aus archäologischer Sicht die folgenden Merkmale: spärliches Vorkommen von Hüttenlehm, der von den Wänden stammt (Ausnahme ist Ruginosu); grosse Mengen von Asche; Verglasung des Hüttenlehms und anderer Gegenstände. Die Wände der Hütten waren - so wie es die Abdrücke auf dem Verputz zeigen - aus Spaltbohlen und Pfosten. Auf den Wänden gab es einen dünnen Lehmverputz, der grösstenteils nicht mehr erhalten geblieben ist.

Die Daten über die Bautechnik der Hütten auf Schwellbalken sind wegen der Zerstörung der Fussbodenränder oder des Fehlens eines Fussbodens sehr lückenhaft. Aufgrund einiger Beobachtungen in Foeni (einer Siedlung der Petreşti-Kultur/Foeni-Gruppe, die zeitgenössisch mit der Stufe Vinča C war) konnten wir uns jedoch ein Bild über einige bautechnische Details verschaffen. So begann der Bau mit der Anlage der Fussbodenstruktur, welche aus Spaltbohlen - in der Regel auf den kurzen Seiten - und Pfosten bestand. Daran befestigte man den Schwellbalken durch Zusammenfügung, Binden mit pflanzlichen Fasern oder Flechten. Der

Schwellbalken bestand eigentlich aus 30 cm langen und 5 cm dicken Rutenbündeln, die durch Zusammenfügung die nötige Länge erreichten. Gleichzeitig befestigte man die Eckpfosten die das Dach unterstützten. In Foeni waren diese Pfosten ca. 1 m hoch, so wie ich es nach den Wandüberresten feststellen konnte. Der restliche Wohnraum ergab sich aus Dachwinkel. Man kann dieses Beispiel allerdings nicht ohne Vorsicht auf alle Bautechniken der Stufe Vinča C anwenden. Viele Bemerkungen, die während der Ausgrabungen gemacht wurden, führen jedoch zu einer derartigen Annahme. Für die Vinča-Siedlungen ist uns die Befestigungsmethode der Wandstruktur, die, wie erwähnt, aus Spaltbohlen und Pfosten bestanden, nicht klar. Auch die Charakteristiken der Schwellbalken sind uns unbekannt, so dass nur künftige Forschungen diese Aspekte klären können; sonst bleibt unser Bild über das Handwerk der Träger der Vinča-Kultur noch der Realität fern.

c) Befestigungssysteme

Die Ausgrabungen in mehreren Spätvinča-Siedlungen aus dem Banat beschränkten sich mit wenigen Ausnahmen auf den zentralen Bereich der Siedlungen. Diese Methode entzog uns zahlreiche Informationen und Details über die Befestigungssysteme, die sich gewöhnlicherweise am Rand der Siedlungen befanden.

In unserer Forschungszone war die Siedlung von Chişoda-Veche die einzige die durch Befestigungseinrichtungen geschützt war. In den Schnitten 5 und 6, im nördlichen und nordöstlichen Bereich des Tells wurde dort ein Verteidigungsgraben gefunden. Dieser hatte ein V-förmiges Profil und eine vom heutigen Bodenniveau gemessene Tiefe von 3,5 m. Oben hatte der Graben eine Breite von 6,8 m, während die Breite des unteren Teils 0,5 m misst. Man fand keinen Erdwall und keine Palisade. Das Fehlen eines Walls und des Grabenaushubsveranlasste die Entdeckerin anzunehmen dass, der Ton beim Wohnungsbau oder für Keramik verwendet wurde.

Die Füllung des Grabens enthält im unteren Teil Asche, Hüttenlehm und Keramikfragmente. Im Schnitt 5 enthält sie viel Asche und verkohltes Holz, die eine 0,5 m dicke Schicht bilden. Diese Schicht liegt schräg am inneren Abhang des Grabens. Oberhalb dieser Schicht liegt eine andere, die ein langsames Auffüllen aufweist, wo man typische Keramik für das obere Niveau (III) fand. Die Funde aus dem Graben entsprechen denjenigen aus dem II. Niveau, wo Häuser mit dicken Plattformen und etwas mehr Hüttenlehm gefunden wurden. Die Besiedlung im nächsten Niveau dehnt sich auch ausserhalb der befestigten Zone aus und es gibt sogar Hinweise dass der Graben in diesem Horizont aufgefüllt wurde. Deshalb bin ich der Meinung, dass der Graben dem II. Niveau angehörte.

Wegen der auf den nordöstlichen Tellbereich beschränkten Ausgrabungen kann man nicht entscheiden ob das Befestigungssystem die ganze Siedlung umgab oder ob der Graben für eventuelle Zugänge unterbrochen war.

Im Donaugebiet gehören die frühesten Befestigungen dem Horizont Starčevo-Criș IV/Vinča-A. Sie wurden in Gornea-"Căunița de Sus" und-nach der Meinung von Gh. Lazarovici- in Liubcova-"Ornița" gefunden.⁴⁷⁾ Südlich der Karpaten wurden Befestigungen bis zum Horizont Vinča C in Vădastra⁴⁸⁾ gefunden, während im Banat eine befestigte Siedlung in Parța-Tell I freigelegt wurde.⁴⁹⁾ Mit der Ankunft der Träger der Vinča-C-Kultur vermehren sich die befestigten Siedlungen im ganzen Donaumittellauf. Im pannonischen Gebiet stehen sie auch mit der Entstehung der Tells in Verbindung.⁵⁰⁾ Leider sind unsere Informationen für das Banat mehr als lückenhaft, was uns nicht erlaubt, Analogien zu diesen intensiver erforschten Zonen zu finden.

2. Werkzeuge und Waffen

Für die Verfertigung der notwendigen Werkzeuge hatte der neolithische Mensch eine geringe Auswahl von widerstandsfähigen Rohstoffen zur Verfügung. Es handelte sich v.a. um Stein, gefolgt von Bein, Horn und Holz. Erst gegen Ende des Spätneolithikums begann die häufige Verwendung von Kupfer, zunächst allerdings für Schmuck und kleinere Werkzeuge (z.B. Ahlen). Später, im Äneolithikum, entstanden auch Äxte und Meissel aus Kupfer.

a) Die Steinwerkzeuge sind die zahlreichsten und mannigfaltigsten dank der Widerstandsfähigkeit und der relativ leichten Verfügbarkeit. Sie werden in zwei Kategorien eingeteilt: die gehäuteten und die geschliffenen Steinwerkzeuge.

Aus den bisherigen Forschungen ergab sich dass die meistverwendete Steinart der Silex war. Neuere petrographische Studien zeigten dass mit dem allgemeinen Begriff "Silex" die folgenden Gesteinsarten bezeichnet wurden: Jaspis, Seequarzit, Radiolarit, Opal, Silex, Chalzedon, glasiger, silifizierter Tuff.⁵¹⁾ Die Träger der Vinča C-Kultur im Banat verwendeten fast alle diese Arten, v.a. den "Banater Silex", dessen Farben von creme bis grau, von braunocker mit braunen oder schwarzen Aderchen bis durchscheinend-kafeeefarbig oder-schwarz reicht.⁵²⁾

Im Donautal herrscht der cremefarbige oder hellbraune Silex vor. Dieser wurde, so die Fachleute, aus den Kalkstein- und Dolomitablagerungen der Zone Anina-Garnic gewonnen. Die andere Variante, nämlich die

ockerbraunen Kalksteine mit braunen oder schwarzen Aderchen und die Jaspisse, Radiolarite, Chalzedone und Opale stammt von Ausstrichen aus den Erzgebirgen.⁵³⁾

Die statistischen Analysen der Silexartefakte der Banater Vinča-Kultur zeigen, dass der "Banater Silex" zwischen 85% und 60% von allen lithischen Rohstoffen ausmacht.⁵⁴⁾

Eine sekundäre Rohstoffzone für die Träger der Vinča-C-Kultur war das Temeschthal, wo es ebenfalls Silexvorkommen gibt.⁵⁵⁾ Ausser diesen verwendete man auch andere Silexarten die nicht aus dem Banat stammten, wie z.B. der Mecsek-Radiolarit (Transdanubia), welcher der meistverwendete Rohstoff der Gorzsa-Gruppe war, aber auch in der Vinča-Siedlung von Hodoni gefunden wurde.⁵⁶⁾

In der Siedlung von Vinča war für die älteste Periode (bis 6,5 m) cremebrauner Silex das häufigste Material, während in den späteren Phasen graür oder hellgraür Silex vorherrschte.⁵⁷⁾ Trotz allen Bemühungen der Fachleute konnte man nicht genau die Herkunft der Silices aus der Siedlung von Vinča feststellen.⁵⁸⁾ Man beobachtete sogar dass in nahe zueinander gelegenen, zeitgleichen Vinča-Siedlungen die lithischen Materialien sehr unterschiedlich sind.⁵⁹⁾ Diese Bemerkung erlaubt zwei Hypothesen: die erste, dass jede Siedlung ihre Rohstoffquellen irgendwie monopolistisch ausbeutete und die zweite dass jede Siedlung ihre eigenen Austauschbeziehungen hatte.

Innerhalb des Tauschhandels kursierten die Materialien entweder als unverarbeitete Stücke oder als halbverarbeitete und sogar vollendete Erzeugnisse. Wahrscheinlich transportierte man die Materialien zunächst in roher Form, bis das grosse Gewicht und vielleicht auch die kleine Anzahl von vollendeten Erzeugnissen, die man aus einer Rohstoffeinheit erlangte, die Menschen jener Zeit bewegte, den Stein in halbverarbeiteten Stücken zu transportieren. Im pannonischen Gebiet fand man in den Abbauzonen des Silex Werkstätten wo die Steine bis zu leicht transportierbaren Massen zerstückelt waren.⁶⁰⁾ Die Ausgrabungen in einigen Spätvinča-Siedlungen (wie z.B. in Gomolava) ergaben, dass die Werkstätten ausserhalb der Siedlungen lagen und das Material im halbfertigem Zustand bekamen ("*as ready blanks*").⁶¹⁾

Die Forschungen der letzten Jahre im Nordbanat (Hodoni, Sânanđrei und Parța II) führten zur Entdeckung einer relativ grossen Anzahl von Werkzeugen, während die Verarbeitungsreste einen geringen Prozentsatz ausmachten. Wahrscheinlich befand sich die Werkstätte ausserhalb der Siedlung. Desgleichen scheint die geringe Anzahl von Werkzeugen in vielen Spätvinča-Siedlungen aus dem Banat ein Indiz dafür zu sein, dass nicht in allen Siedlungen solche Werkstätten existierten. Anscheinend gab es ein Zuteilungssystem, das auch ausserhalb der Tauschbeziehungen funktionierte und wodurch mehrere Siedlungen einigen Hauptzentren oder Austauschnetzen zugeteilt waren.

Die gleichzeitige Existenz der Bergbautätigkeit, der Werkstätten für primäre und sekundäre Verarbeitung (die miteinander durch Austauschnetze verbunden waren) setzt eine genaue Spezialisierung voraus, von der Ausbeutungsphase (die empirische Geologiekenntnisse benötigt) bis zur primären Zerstückelung und dem Transport zu den Werkstätten für sekundäre Verarbeitung, wo die Stücke ihre endgültige Form bekamen. Wenn dieses Bild sich künftig auch durch andere Beweise als warhaftig erweisen wird, dann werden wir viele von unseren Auffassungen über die Tauschbeziehungen, die handwerkliche Spezialisierung und letztendlich, die Entstehung der Handwerker im Spätneolithikum revidieren müssen.

Die Silexartefakte der Stufe Vinča C im Banat gehören folgenden Typen an: Klingen, Schaber und Bohrer.

Die Klingen mit dreieckigem Querschnitt gibt es in Hodoni, in den Gruben 2 (Taf. I/1), 4 (Taf. I/4, 11), 6 (Taf. II/5, 7), 10 (Taf. II/11), 16a (Taf. II/13), 16 (Taf. III/3, 8), 21 (Taf. III/14) oder in der archäologischen Schicht (Taf. III/16); in Homojdia (Taf. IV/29-32, 36, 41, 44, 45, 50), Honorici (Taf. IV/20-22), Ruginosu (Taf. Taf. IV/1, 3-6, 11), Parța II (Taf. V/2-4) und Sânaandrei (Taf. VI/1-4, 6, 8). Klingen mit trapezförmigem Querschnitt entdeckte man in den folgenden Siedlungen: Hodoni-die Gruben 4 (Taf. I/3, 5, 7, 13, 14), 6 (Taf. II/2), 16 (Taf. III/2, 4) oder in der archäologischen Schicht (Taf. III/15); Homojdia (Taf. IV/24-27, 34, 35, 38, 42, 43, 46-48, 51); Liubcova (Taf. IV/54-58); Parța (Taf. V/7, 9) und Sânaandrei (Taf. VI/7).

Die Kratzer, die diskusförmig sind, fand man in Hodoni-die Gruben 4 (Taf. I/16, 17) und 6 (Taf. II/6); in Homojdia (Taf. IV/23, 49); Ruginosu (Taf. IV/14); Parța II (Taf. V/12) und Sânaandrei (Taf. VI/18-21). In manchen Fällen waren sie auf Schlingenenden verfertigt, wie z.B. in Hodoni, Grube 4 (Taf. I/15), Grube 6 (Taf. II/4), Grube 16 (Taf. II/14), Grube 20 (Taf. II/18); in Honorici (Taf. IV/18); Liubcova (Taf. IV/52); Ruginosu (Taf. IV/15) und Sânaandrei (Taf. VI/16, 17).

Schaber wurden in den folgenden Siedlungen gefunden: in Hodoni - die Gruben 4 (Taf. I/6, 9), 6 (Taf. II/1), 14 (Taf. I/12); Parța II (Taf. V/10). Bohrer wurden in Hodoni-die Gruben 4 (Taf. I/10), 16 (Taf. III/5-7; das Stück Nr. 5 kann als Pfeilspitze betrachtet werden) und Sânaandrei (Taf. VI/9).

Manche von den Werkzeugen tragen Schleifenspuren die während der Verwendung als Sichel entstanden sind (Hodoni-Taf.; Ruginosu- Taf. IV/4, 5, 9; Sânaandrei-Taf. VI/4).

Neben den kieselhaltigen Steinen verwendete man den Obsidian wegen seiner physischen und ästhetischen Eigenschaften.

Die Quillen befanden sich in der Slowakei und im nordosten Ungarns (Tokay-Gebirge). Der Obsidian aus der Slowakei wurde von den Geologen

“Carpathian I” genannt, wird durch Durchsichtigkeit oder Durchscheinigkeit gekennzeichnet und in der Struktur hat er dunklere Streifen.⁶²⁾ Der ungarische Obsidian, aus der Umgebung der Ortschaften Tolcsva und Erdobenyé, ist undurchsichtig, schwarz oder dunkelgrau mit Streifen.⁶³⁾

In den Vinča-Siedlungen wurde der Obsidian vorwiegend in den älteren Phasen bevorzugt. In der Siedlung von Vinča fand man den grössten Prozentsatz von Obsidian (69,5% von allen Rohstoffen) zwischen 9 und 7,1 m, während zwischen 5 und 4,1 m der Obsidian nur noch 4,1% ausmacht.⁶⁴⁾ Dies konnte man sowohl in Gomolava als auch in Selevac feststellen⁶⁵⁾ so wie auch in den Banater Siedlungen, wo die Mehrheit der Obsidianwerkzeuge aus den Siedlungen der Vinča-A und -B-Phasen stammen.⁶⁶⁾ Die Seltenheit dieses Materials ist darauf zurückzuführen dass - wie ich es vermute - die Vorkommen durch die Träger der Lengyel-Kultur und, danach, die der Csozshalom-Kultur blockiert wurden.⁶⁷⁾ Desgleichen gab es vermutlich einen gewissen “Konservatismus” der Träger der Theiss-Kultur (die klassische Phase) - auf deren Territorium die Ware transportiert wurde - was auch durch die geringen Importe zwischen dieser Kultur und der Vinča-Kultur nachweisbar⁶⁸⁾ ist. Allerdings gilt diese Bemerkung nicht für die Kontaktzonen zwischen den zwei Kulturen, wo sogar Synthesephänomene wie die Gorzsa-Gruppe entstanden.⁶⁹⁾ Im Nordbanat übernahmen die Vinča-Träger einige Verzierungsstechniken. In diesen Zonen fand man viel Obsidian, dessen Anwesenheit immer geringer wird je weiter wir nach Süden suchen. So betragen in Hodoni die Obsidianwerkzeuge 21%, während sie in Sânaandrei nur noch 2% und in Parța II unter 1% ausmachen.

Die Obsidianwerkzeuge sind mikrolithisch, wie die Klingen mit dreieckigem Querschnitt aus Hodoni (Grube 4, Taf. I/18-20, 23; Grube 16, Taf. III/12) und Zorlențu-Mare. Klingen mit trapezförmigem Querschnitt fand man in Hodoni (Grube 4, Taf. I/22), Ruginosu, Sânaandrei und Zorlențu-Mare.

Den einzigen Kratzer aus Obsidian fand man in der Grube Nr.4 aus Hodoni (Taf. II/6). In der Grube 20 wurde ein Bohrer (Taf. II/16) und in der Grube 4 eine Pfeilspitze (Taf. I/21) gefunden.

Die geschliffenen Steinwerkzeuge sind Beile, Äxte und Meissel.

Die Beile haben zweierlei Umriss: trapezförmig und rechteckig. Die trapezförmigen Beile sind weniger häufig in dieser Phase und wurden in Hodoni-Grube 4 (Taf. VII/4), Parța II (Taf. VIII/1), Sânaandrei (Taf. X/2) und Zorlențu-Mare gefunden. Die Mehrheit sind undurchbohrte, rechteckige Beile: Hodoni- die Gruben 2 (Taf. VII/2), 4 (Taf. VII/3); Liubcova (Taf. VIII/5-8); Parța II (Taf. VIII/4); Sânaandrei (Taf. X/3-6, XI/1, 3, 4); Honorici (Taf. IX/6) und Sălbăgelu-Vechi (Taf. IX/1, 2).

Die Meissel sind schmaler und länglicher und wurden nur in Hodoni-Grube 12 gefunden (Taf. VII/6).

Von allen Beilen zeichnet sich ein in Sânanndrei gefundenes Stück aus (Taf. XI/6). Es besteht aus einem graugrünen Stein der teilweise mit einer gut erhaltenen weichselroten Farbe bedeckt ist. Dieser in der Vinča-Kultur seltene Fund gibt uns zur Vermutung Anlass dass das Beil bei Opferungen oder bei sonstigen rituellen Handlungen benutzt wurde.

Die Äxte bestehen aus hartem, graugrünem oder grauem Gestein. Bisher wurden in der Banater Vinča-Siedlungen keine vollständigen Stücke gefunden, da alle im Schaftlochbereich gebrochen waren. Dieser Typ wurde in Hodoni (Taf. VII/8), der Grube 16 (Taf. VII/7), Liubcova⁷⁰), Parța II (Taf. VIII/3), Honorici (Taf. IX/5), Sălbăgelu-Vechi (Taf. IX/3, 4) und Sânanndrei (Taf. XI/5, 6) gefunden.

Die geschliffenen Steinwerkzeuge werden durch ihren fragmentarischen Entdeckungszustand charakterisiert. Es handelte sich um die Rarität des Rohstoffes, was die Benutzer zu einer Verwendung des Werkzeuges bis zur totalen Verschleissung zwang. Allerdings spielte auch die Verwendung in einem einzigen Bereich-dem des Bauholzschlags - eine gewisse Rolle darin.

b. Die Bein- und Hornwerkzeuge bestehen aus Nadeln, Bohrern, Spateln, Polierwerkzeugen, Meissel, Harpunen, Pflanze, Schlagbolzen und Hämmer.

Die Nadeln wurden aus dünnen Knochen gefertigt. Bei manche Knochen ist sogar die proximale Epiphyse erhalten geblieben. Diesen Werkzeugtyp fand man in Hodoni-die Gruben 4 (Taf. XII/2-4), 5 (Taf. XII/6), 16a (Taf. XII/7, 11, 13), in der archäologischen Schicht (Taf. XIII/4); Liubcova (Taf. XIV/13, 14); Parța II (Taf. XV/2-4) und Sânanndrei (Taf. XVI/1-5).

Die Bohrer wurden aus Wänden von grossen Knochen gefertigt und konnten verschiedene Verwendungen haben. Man fand sie in Hodoni- die Gruben 5 (Taf. XII/5), 10 (Taf. XII/15), 16 (Taf. XII/10, 14), 16a (Taf. XIII/5); Liubcova (Taf. XIV/2, 4, 11, 12, 15); Parța II (Taf. XV/5, 6) und Sânanndrei (Taf. XVI/7).

Die Spatel sind von zwei Arten: die erste ist löffelförmig und die zweite flach. Die löffelförmigen Spatel fand man in Hodoni-Grube 2 (Taf. XII/1) und Grube 17 (Taf. XIII/1). Flache Spatel, aus Tierrippen gefertigt, wurden in Hodoni (Taf. XIII/6) gefunden, während die selbe Spatelart, aber aus langen Knochen gefertigt in Hodoni (Taf. XIII/2) und Sânanndrei (Taf. 16/6) zum Vorschein kam.

In Liubcova wurde ein Meisselchen (Taf. XIV/1) gefunden, das aus einer Metapodienwand eines erwachsenen *Bos taurus* gefertigt war⁷¹).

Die Pflanze wurden, in der Regel, aus Gründen der Widerstandsfähigkeit, aus Hirsch- oder Rehbockgeweihen gefertigt. Da manche Stücke fragmentarisch sind ist es schwer zu bestimmen welche Fragmente tatsächlich von Pflanze stammen oder ob sie vielleicht eher Teile von

Karsten oder Bohrern waren. Solche Werkzeuge fand man in Hodoni-Grube 6 (Taf. XII/9), Liubcova (Taf. XIV/6), Parța II (Taf. XV/1) und Sânaandrei.

In den Vinča-C Schichten aus Liubcova fand man einen Schaber (Taf. XIV/5), der aus der proximalen Schienbeinepiphyse eines Rindes gefertigt war.⁷²⁾ Aus dem Knochenteil war auch ein Polierwerkzeug (Taf. XIV/7) hergestellt worden. Ein solches Stück fand man auch in Sânaandrei (Taf. XVI/8).

Die alten Ausgrabungen aus Liubcova führten auch zur Entdeckung einer Harpunenspitze in der Phase Ornița-West, (Taf. XIV/8) und in Parța II kam ein Hammer aus Bein mit offensichtlichen Benutzungsspuren zum Vorschein (Taf. XV/7).

Ein besonderes Stück stammt aus Hodoni. Es besteht aus einem Rinderzehenknochen, dessen Vorderteil durchbohrt ist. Die Funktion dieses Stückes ist noch ungewiss; es könnte ein Musikinstrument gewesen sein, da wenn man in einem bestimmten Winkel hineinbläst, ein Klang entsteht, dessen Höhe durch die Änderung des Blaswinkels modifiziert werden kann.

3. Die Keramik

Das wichtigste Kriterium für die chronologische und kulturelle Einstufung und für die Präzisierung der Beziehungen zwischen den Kulturen ist zweifellos die Keramik.

Das Banat als Randgebiet des Spätvinča-Phänomens weist Eigenheiten auf, die ihren Ursprung in den Kontakten mit den pannonischen Kulturen haben; innerhalb dieser Kontakte beeinflussten sich die Kulturen gegenseitig, v.a. in der Ornamentik. Trotzdem blieb der Inhalt der Vinča-Kultur auch in dieser Zone im allgemeinen unverändert. In der Analyse der Vinča C-Keramik aus dem rumänischen Banat werde ich mich auch auf andere zeitgenössische Vinča-Funde beziehen. Dafür, werde ich wie schon erwähnt, das Milojević-System verwenden, das die C-Phase in zwei Stufen einteilt: C1 und C2.

Die Keramik der Stufe Vinča C1.

Die Merkmale dieser Etappe wurden durch die Entdeckungen von Hodoni, Sânaandrei, Chișoda Veche, Parța II, Sălbăgelu Vechi, Honoric, Homojdia, Zorlențu Mare II/III, Ruginosu II und Liubcova bestimmt.

Nach allgemeinen Aspekten, d.h. Ton und Magerung, Aufbau, Oberflächenbehandlung kann man die Keramik in drei Kategorien einteilen: a) Grobkeramik; b) Feinkeramik; c) halbfeine Keramik.

Die Grobkeramik besteht aus einem mit fein- oder grobkörnigem Sand oder aber mit Sand und Schamotte gemagerten Ton. In der Nordbanater Ebene waren Sand und Schamotte typisch, im Hügelland - wo es Gemeinschaften des Typs B2/C gab - waren es Steinchen oder Quartzstückchen, während im Donautal (Liubcova) fast nur Sand verwendet wurde. Die Mehrheit der Gefäße sind sorgfältig geglättet, auf manchen von ihnen sind sogar Spuren eines polierten Slips erhalten. Der gründliche Brand verlieh dem Ton eine braungelbe oder orange Farbe, manchmal graugelb oder seltener schwarz bis grauschwarz.

Die Feinkeramik besteht aus Ton, der feinen Sand enthält und gut geknetet war. Der Brand ging bis zu den Farben grau, grauschwarz, rotbraun oder rötlich. Die äusseren und bei den doppelkonischen Schüsseln auch die inneren Flächen sind gut poliert was den Vasen einen metallischen, Glanz mit manchmal silbrigen Farbtönen verlieh. In einigen Fällen ist das Oberteil der Gefäße durch den Brand schwarz oder grauschwarz, während das Unterteil grau oder seltener gelborange ist.

Die mittelfeine Keramik ist manchmal schwer von den anderen Kategorien zu unterscheiden, auch wegen des fragmentarischen Zustandes der Funde. Sie besitzt sowohl Merkmale der feinen als auch der groben Keramik. Sie ist etwas sorgfältiger modelliert und behandelt, ohne aber dabei das Niveau der feinen Keramik zu erreichen.

Die Formen der Vinča-Keramik sind sehr mannigfaltig. Die erste typologische Einordnung für das Banat wurde von Gh. Lazarovici durchgeführt, der bei dem damaligen Forschungsstand, auch die Verteilung der Typen auf die Stufen und Phasen der Vinča-Kultur festlegte.⁷³⁾ Diese Einordnung ist noch heute aktuell da sie sich auf zahlreiche Funde stützt und ich werde sie dementsprechend verwenden. Allerdings wurde die Einordnung um einige neue Elemente aus den neueren Entdeckungen des letzten Jahrzehnts aus dem Banat erweitert.

Aus typologischem Gesichtspunkt gibt es die folgenden Kategorien der Vinča C-Keramik aus dem Banat: A) einfache Schüsseln; B) profilierte Schüsseln; C) Töpfe; D) Pokale ; E) Amphoren; F) Räuchergefäße und Seiher; G) sogenannte Fischplatten. Diese haben ihrerseits mehrere Varianten, je nach Form.

Die einfache Schüssel (A) weist die folgenden Varianten auf: I) konisch, niedrig, mit gerader Wandung; IIa) konisch, mittelhoch, weitmündig und mit konvexer Wandung; IIb) konisch, höher, weitmündig und mit konvexer Wandung; IIIa) konisch, hoch, mit konvexer Wandung; IIIb) wie IIIa, aber mit durchbohrten Henkeln am Rand oder unter unterhalb; IIIc) konisch, hoch, gerade Wandung mit Bandhenkeln unter dem Rand; IV) kugelförmig; Va) engmündig mit profilierter Wandung; Vb) weitmündig, profilierte Wandung und tiefsitzender Umbruch ; Vc) weitmündig, profilierte

Wandung; VIa) weitmündig, konkave Wandung, ausladender Rand; VIb) weitmündig konkave Wandung, ausladender Rand mit Zipfeln oder schrägen halbkreisförmigen Henkeln ; VIc) weitmündig, Konkave Wandung, halbkreisförmige, durchbohrte Henkel; VIIa) kugelig oder profiliert mit Ausgussfülle; VIIb) niedrig, profilierte Wandung, ausladender Rand; VIIc) hoch, gerundete Schulter; VIId) breit, gerundete Schulter; VIII) viereckiges Gefäss.

Die profilierte Schüssel hat die Varianten: I) flach, scharf abgesetzte Schulter, niedriger Rand; IIa) niedriger Rand, mässig abgesetzte Schulter; IIb) weitmündig, leicht ausladender Rand, mässig abgesetzte Schulter; IIc) hoch, niedriger Rand, engmündig, hohe Schulter; IIIa) weitmündig, ausladender Rand, schmale Schulter; IIIb) weitmündig, ausladender Rand, höhere, gerade Schulter; IIIc) weitmündig, einziehende Schulter, ausladender Rand; IVa) tief, gerader Rand, hohe Schulter; IVb) tief, ausladender Rand, hohe, leicht gebogene Schulter; IVc) tief, ausladender Rand, kurze Schulter; IVd) tief, hoher einziehender Rand, hohe Schulter; IVe) tief, kurze Schulter, leicht einziehender Rand; Va) mittelhoch, niedriger Rand, gerundete Schulter; Vb) höherer Rand, stärker gerundete Schulter; Vc) tief, niedriger Rand, gerundete Schulter; VI) tief, gerundete Schulter, Kegelhals, ausladender Rand; VIIa) doppelkonisch, zylindrisches oder leicht profiliertes Oberteil; VIIb) doppelkonisch mit leistenförmig verdicktem Umbruch; VIIc) doppelkonisch, einziehender Rand; VIId) doppelkonisch, ausladender Rand; VIIe) hoch, doppelkonisch, leicht konkav ausladendes Oberteil; VIIIa) Terrine-Schüssel mit profilierter Schulter, und kurzem Oberteil; VIIIb) Terrine-Schüssel mit profilierter Schulter und hohem Oberteil.

Der Topf (C) hat die folgenden Varianten: Ia) kugelig, ohne Hals; Ia1) wie oben aber mit einziehendem Rand; Ib) kugelig mit abgesetztem Rand; Ic) gerundete Schulter, mit Hals; Id) profiliert, ausladender Rand; IIa) hoch, hohe Schulter, ausladender Rand; IIb) hoch, hohe gerundete Schulter; IIc) hoch, leicht gewölbte Wandung, weitmündig; IIIa) niedriger gewölbter Körper, niedriger profilierter Rand; IIIb) gerundete Schulter, gerader abgesetzter Rand, konkaves Unterteil; IVa) doppelkonisch mit geradem oder einziehendem Oberteil; IVc) doppelkonisch, scharf abgesetzte Schulter, senkrechter abgesetzter Rand.

Der Pokal (D). Bisher wurden keine vollständige Pokale gefunden, sondern nur der massivere Teil, d.h. der Fuss, der als Kriterium für die Einteilung dieses Gefässtypes verwendet wird. Es gibt die folgenden Varianten: I) spindelförmiger hoher Fuss mit konischer Basis; II) konisch oder zylindrisch, mittelhoch, hohl; III) niedrig, konisch, hohl.

Die Amphore umfasst die Varianten: I) zylindrischer oder kegelstumpfförmiger Hals, kugelförmiger Körper; II) zylindrischer, hoher Hals, kugelförmiger Körper; III) birnenförmig; IV) hoher, kegelstumpfförmiger Hals, ausgeweiteter Rand, runde Schulter, gebogener Unterteil; V) zylindrischer, gerader oder leicht ausgeweiteter Hals, kugelförmiger Körper.

Die "Fischplatten" sind: I) oval, mit Henkel am Rand; II) oval, mit Henkel am Körper; III) oval, ohne Henkel.

Diese Gefäßstypen gibt es in allen Vinča C1-Siedlungen des rumänischen Banates in veränderlichen Anteilen je nach Reliefzone und Siedlung (Abb. 2).

Die Variante A I fand man in Hodoni-Grube 6 (Taf. XLIV/6), Gr. 7 (Taf. XLVI/6), Gr. 16 (Taf. LIII/9), Gr. 21 (Taf. LXI/7), Chişoda Veche-Niveau II (Taf. LXXXIV/1), Haus 1 (Taf. LXXIX/3), Niveau III (Taf. XLIV/4), Sânandrei, Parţa II (Taf. CII/9), Liubcova, Sälbägel.

Die einfache Schüssel (A IIa) gibt es in Hodoni-Gr. 4 (Taf. XXXVII/9, XL/1), Gr. 10 (Taf. LI/3), Gr. 16 (Taf. LIV/8), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LKVII/3, 8), Niveau 3 (Taf. LXXII/8, LXXXIII/7), Chişoda Veche-Niveau I (Taf. LXXX/8), Feuerstelle II (Taf. LXXXVII/2), Niveau III (Taf. XCIV/2), Parţa II (Taf. CII/5), Liubcova-Haus 1 (Taf. CXV/9), Zorlenţu Mare, Sälbägel.

Die Variante A IIb fand man in Hodoni-Grube 10 (Taf. L/1) und in der Kulturschicht, unter einem ebenerdigen Haus der Theiss-Kultur (Taf. LXII/7), Parţa II (Taf. CII/3), Macedonia (Taf. CV/4), Chişoda Veche, Sânandrei, Zorlenţu Mare III (Taf. CIX/3), Liubcova, bei -0,30 m (Taf. CXIV/6) und Boriaş (Taf. CXXIV/1, 3, 5).

Die Variante A IIIa ist die häufigste Form in den Vinča C-Siedlungen. Sie macht 15% von allen Formen aus und erscheint in allen Siedlungen, wie z.B. Hodoni-Gr. 4 (Taf. XXXVIII/3, XXXIX/7), Gr. 5 (Taf. XLII/9), GR. 7 (Taf. XLV/5, XLVI/1), Gr. 10 (Taf. XLIX/6, 8, 9), Gr. 12 (Taf. LII/7, 10), Gr. 16 (Taf. LIV/7), Gr. 21 (Taf. LX/3, 6), Sânandrei-Niveau 4 (LXVI/10, LXVII/1, 7), Niveau 3 (Taf. LXXII/4, 5, 7; LXXIII/3, 5), Niveau 2 (Taf. LXXVIII/3, 5, 8), Chişoda-Niveau II (Taf. LXXXIII/10), Feuerstelle 2 (Taf. LXXXVII/1), Wohnung 1 (Taf. LXXXIX/1), Niveau III (Taf. XCIII/2; XCIV/6), Parţa I (Taf. CIII/9), Parţa II, Zorlenţu Mare III (Taf. CIX/1; CX/9), Sälbägelu Vechi, Liubcova bei -0,30 m (Taf. LXIV/1), Haus 4 (Taf. CXVII/3, 6). Diese Typen sind im allgemeinen nicht verziert. Das einzige Ornament besteht aus Kanneluren auf dem inneren Rand (Taf.).

Die Variante A IIIb ist für die Nordbanater Siedlungen typisch. Das Vorkommen der geritzten Mäandern auf diesem Gefäßstyp der führte zu ihrer Benennung als "tiszoid" oder "tiszähnlich" oder sie wurden sogar als Tisza-Elemente betrachtet. Man fand diese Variante in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIV/2, 3), Grube 4 (Taf. XI/6), Grube 5 (Taf. XLII/6), Grube 10 (Taf. L/10), Grube 16 (Taf. LVI/5), Grube 21 (Taf. LXI/6), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXVI/6; LXVII/9), Niveau 3 (Taf. LXXI/5, 7; LXXII/1; LXXIII/1), Niveau 2 (Taf. LXXVII/7; LXXVIII/1), Parţa I (Taf. CII/1), Parţa II (Taf. CIII/6) und Zorlenţu Mare III (Taf. CXI/8).

Die Variante A IIIc begegnet man seltener, bisher nur in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIV/1) und Grube 5 (Taf. XLI/6). Sie ist mit geritzten Mäandern verziert (Typ DI-Abb. 3), also mit dem Theiss-Areal verbunden.

Die Variante A IV wurde in den folgenden Siedlungen entdeckt: Hodoni-Grube 20 (Taf. LVII/4), Sânanndrei, Parța II (Taf. XCIX/8; CI/7), Chișoda III, Zorlențu Mare III (Taf. CX/3), Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVII/1) und Boriaș (Taf. CXXIII/4).

Die Variante A Va ist für das Nordbanat charakteristisch und erschien in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIII/9), Grube 5 (Taf. XLI/4), Grube 7 (Taf. XLV/1, 3; XLVI/4, 7), Grube 10 (Taf. XLVII/8; XLVIII/3), Grube 12 (Taf. LII/3), Grube 16 (Taf. LIII/1, 3; LIV/1), Grube 20 (Taf. LVII/1), Chișoda-Niveau II (Taf. LXXI/2), Sânanndrei-Niveau 3 (Taf. LXX/3), Parța II (Taf. XCIX/2, 7), Zorlențu Mare III (Taf. CXI/5) und Boriaș (Taf. CXXII/2).

A Vb kommt in den folgenden Siedlungen vor: Hodoni-Grube 6 (Taf. XLIII/7), Grube 16 (Taf. LIII/10), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LVII/2), Niveau 2 (Taf. LXXVI/6), Chișoda Veche I (Taf. LXX/4) und Haus 1 (Taf. XC/1); die Variante A Vc fand man in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXV/3), Grube 4 (Taf. XXXVIII/5), Grube 6 (Taf. XLIII/9; XLIV/5), Grube 10 (Taf. LI/1, 5), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXVII/11), Niveau 3 (Taf. LXXIII/9), Niveau 2 (Taf. LXXVII/5), Chișoda Veche-Niveau II (Taf. LXXXIII/9) und Niveau III (Taf. XCIII/5; XCIV/1).

Die oben angeführten Varianten sind, neben der A VIb - in Hodoni-Grube 4 (Taf. XL/4), Grube 21 (Taf. LIX/8; LXI/8), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXVII/5), Niveau 3 (Taf. LXXIII/10), Niveau 2 (Taf. LXXVIII/6), Chișoda Veche-Feuerstelle 1 (Taf. LXXVI/2), Parța II (Taf. CI/4; CII/7) - und A VIc in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIII/8), Grube 16a (Taf. LVI/8), Sânanndrei-Niveau 3 (Taf. LXXI/10), Niveau 2 (Taf. LXXVIII/10)- für die Ebene charakteristisch und kommen im Hügelland oder im serbischen Vinča C nicht vor.

Die Gefäße mit Ausgussfülle (VIIa) erschienen in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVII/6), Liubcova, bei -0,30 m (Taf. LXIV/4), Sălbăgelu Vechi und Zorlențu Mare.

Viel häufiger sind die Varianten VIIIb, VIIc und VIId.

Die erste fand man in Hodoni-Grube 10 (Taf. XLVIII/7), Grube 16 (Taf. LIV/2), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXV/7, 9), Niveau 3 (Taf. LXX/5, 10), Chișoda II, (Taf. LXXII/8), Haus 1 (Taf. LXXVIII/1), Niveau 3 (Taf. XCIII/1), Parța II (Taf. XCIX/1, 3, 6); die zweite (VIIc) fand man in Hodoni-Grube 21 (Taf. LIX/9; LXI/1), Schicht (Taf. LXIII/1), Grube 10 (Taf. XLVIII/2), Grube 20 (Taf. LVII/3), Sânanndrei-Niveau 2 (Taf. LXXIX/7), Niveau 3 (Taf. LXX/6, 7), Chișoda-Niveau II (Taf. LXXXII/1), Haus 1 (Taf. LXXXVIII/5), Parța II (Taf. XCIX/5; C/1), Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXII/6, 8; CXIII/7), Haus 4 (Taf. CXVI/6), Ostrovu Corbului (Taf. CXVIII/1, 5)

und die letzte (VIIId) in Hodoni-Grube 5 (Taf. XLI/7), Grube 16a (Taf. LV/7), Chişoda-Niveau I (Taf. LXXX/1), Niveau II (Taf. LXXXI/1, 4), Niveau III (Taf. XCIII/3), Haus 1 (Taf. LXXXVIII/3), Zorlenţ 3 (Taf. CVII/3), Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVI/8), Sânanđrei-Niveau 2 (Taf. LXXVI/7), Boriaş (Taf. CXXIII/1).

Die letzte Schüsselvariante, VIII, ist für die Datierung einiger ähnlichen Funde aus Siebenbürgen⁷⁴⁾ sehr wichtig.⁷⁵⁾ Man fand sie in Parţa I (Taf. II/8), Parţa II (Taf. CI/6), Chişoda 3 (Taf. XCV/5), Sălbăgel (Taf. CVI/5, 7), Zorlenţ 3 (Taf. CIX/2). Diese Form umfasst geritzte Ornamente im Zickzack oder Winkelmotive (Abb. 3, Typ DL, DM, DP, DR).

Die profilierte Schüssel (Typ B) ist die Hauptform der Vinča-Kultur. Aufgrund ihrer Entwicklung bestimmte man die Merkmale jeder Etappe dieser Kultur. Für die Banater Siedlungen ist sie ein wichtiges Kriterium für die chronologische und kulturelle Einstufung. Die Mehrheit der profilierten Schüssel gehörten der feinen und der intermediären Keramik an.

Die Variante B I begegnet man seltener in diesem chronologischen Horizont (sie ist für die Phase A charakteristisch). Jedoch fand man sie in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/10), Sânanđrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/7), Chişoda-Niveau 2 (Taf. LXXXI/5). Auf der Schulter gibt es schräge (Abb. 3, Typ Ba) oder senkrechte Riefen (Abb. 3, Typ Bb).

Die Variante B IIa fand man in Hodoni-Grube 6 (Taf. XLIII/1), Grube 10 (Taf. XLVIII/5, 6), Grube 21 (Taf. LIX/3), Chişoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/3, 4), Parţa II (Taf. XCVI/1, 5), Sânanđrei-Niveau 2 (Taf. LXXVI/3), Niveau 3 (Taf. LXIX/3), Boriaş (Taf. CXXII/6). Die Variante B IIb, typisch für den Spätvinča-Horizont, fand man in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/1), Grube 5 (Taf. XLI/1), Grube 6 (Taf. XLIII/4, 5), Grube 10 (Taf. XLVIII/6; XLIX/1), Grube 21 (Taf. LVIII/3; LIX/1, 5), Sânanđrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/1, 3, 8), Niveau 3 (Taf. LXVIII/8; LXIX/5), Niveau 2 (Taf. LXXV/6; LXXVI/1), Chişoda-Niveau II (Taf. LXXXI/7), Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/9), Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVI/1), Boriaş (Taf. CXXII/3, 5) und die Variante B IIc in Hodoni-Kulturschicht (Taf. LXXII/2), Parţa I (Taf. CIII/1, 3), Parţa II (Taf. XCVI/2; XCVIII/8), Bucova III (Taf. CV/8), Zorlenţ III (Taf. CVIII/1, Liubcova bei - 0,30 m (Taf. CXII/2) und Boriaş (Taf. CXXII/3, 5). Die häufigste Form von ihnen ist B IIc, die in Hodoni 3%, in Sânanđrei 4,9%, in Parţa II 5,4% und Chişoda Veche 2% ausmacht (Abb. 5).

Die Variante B III kommt seltener in der Phase C1⁷⁶⁾ vor, da sie im serbischen Vinča der Phase D angehört.⁷⁷⁾ Im Banat fand man sie in der Phase C1 nur in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVII/3) und Sânanđrei-Niveau 3 (Taf. LXIX/6, 10).

Die Variante B IV ist die typische Form für die Phase C1 im Banat (und nicht nur hier). B IVa kommt in den folgenden Siedlungen vor:

Hodoni-Grube 2 (Taf. LVIII/2, 7), Sânanđrei-Niveau 2 (Taf. LXXV/3, 8), Chişoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/2), Niveau III (Taf. XCII/1), Liubcova-Orniţa, Haus 1 (Taf. CXV/1). Die Variante B IVc fand man in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIII/1), Grube 4 (Taf. XXXVI/3), Grube 10 (Taf. XLVIII/8), Grube 16 (Taf. LIV/4), Grube 16a (Taf. LV/1, 3), Grube 21 (Taf. LVIII/1, 5), Sânanđrei-Niveau 4 Taf. LXIV/5; LXV/3), Niveau 3 (Taf. LXVIII/1, 2, 5; LXIX/4), Chişoda-Haus 1 (Taf. LXXXVIII/7), Chişoda III (Taf. XCI/7), Parţa II (Taf. XCVIII/9; XCVII/2) und die Variante B IVd in Sânanđrei-Niveau 3 (Taf. LXIX/1), Chişoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/1) und Parţa II (Taf. XCVI/3, 6). Von ihnen ist B IVc die häufigste Variante: 3,8% in Parţa II, 3,4% in Hodori, 4,3% in Sânanđrei und 3% in Chişoda Veche. Die Variante B IV hat auf der Schulter senkrechte (Abb. 3, Typ Bb, BD, Bg), schräge (Abb. 3, Typ BC, BP, BR, BS), waagerechte (Abb. 3, Typ B6), in "Sparrenmuster" (Typ BF, BH), in Arkaden (Typ 7B, 8B), spirale (Typ BY, B4) angeordnete Riefen und Kanneluren und polierte Ornamente (Abb. 3, Typ CF).

Eine andere charakteristische Form ist die Schüssel mit gerundeter Schulter und profiliertem Rand (Typ V). Dieser Typ hat die Varianten B Va in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVII/2, 3; XXXVIII/4; XXXIX/1), Grube 5 (Taf. XLI/3, 5), Grube 10 (Taf. XLVII/1, 2), Grube 12 (Taf. LII/10), Grube 16 (Taf. LII/2, 4), Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXLII/1) und B Vb in Hodoni-Grube 16a (Taf. LV/4, 5), Sânanđrei-Niveau 4 (Taf. LXV/8), Niveau 2 (Taf. LXXVI/6; LXXVII/1), Chişoda II (Taf. LXXXI/3), Chişoda III (Taf. XCII/4), Sălbăgel-Haus 3 (Taf. CVI/1, 2), Zorleţ 3 (Taf. CVII/1, 6), Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVI/4, 7). Prozentmässig sind sie folgenderweise vertreten: 5,6% in Hodoni, 3,8% in Sânanđrei und 2,6% in Chişoda Veche (Abb. 5).

Auf der Schulter haben diese Schüssel Riefen und Kanneluren (Abb. 3, Typ BC, BD, BF, BG, BH, B I-7, BM, BX, B8) und auch polierte Ornamente (Abb. 3, Typ CD, CE, CH).

Die Variante B VI trifft man in Hodoni-Grube 10 (Taf. XLVIII/1), Grube 16 (Taf. LIV/3), Grube 5 (Taf. XLII/4), Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVI/5), Chişoda III (Taf. LXIX/9; XCIII/9).

Auf der Schulter gibt es manchmal Riefen (Abb. 4, Typ B1).

Die doppelkonische Schüssel (Typ VII) ist häufig in den Vinča C-Siedlungen aus dem Banat vertreten. Die Variante VIIa fand man in Hodoni-Grube 16 (Taf. LIV/6), Sânanđrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/4; LXV/1), Chişoda I (Taf. LXXX/3), Chişoda III (Taf. XCI/3), Chişoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/5), Parţa II (Taf. XCVII/8; XCIX/9); die Variante VIIb in Hodoni-Grube 10 (Taf. XLIV/4), Grube 16 (Taf. LIV/5), Parţa II (Taf. XCVII/4); die Variante VIIc in Chişoda III (Taf. XCI/1), Bucova 3 (Taf. CIV/1), Parţa II (Taf. CIV/1); die Variante VIId in Hodoni-Grube 7 (Taf. XLV/2),

Chişoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXVI/1) und die Variante VIIe in Chişoda III (Taf. XCI/8) und Sälbägel (Taf. CVI/3). Gewöhnlicherweise hat dieser Gefässtyp auf dem Oberteil schräge (Abb. 3, Typ Ba, BP, BR), senkrechte (Bb, BD), in "Sparrenmuster" (BF, BH, BJ), Zick-zack (B7) oder Arkaden (6B, 7B) angeordnete Riefen und Kanneluren. In einigen Fällen gibt es einen Gürtel auf der Schulter, ein Riefenornament am Oberteil und polierte Ornamente auf dem Unterteil des Gefäßes (Typ CD, CF).

Die Varianten VIIIa und VIIIb sind ebenfalls für das Banater Vinča C1 charakteristisch. So fand man VIIIa in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/6, 8), Grube 5 (Taf. XLI/8), Sânanndrei-Niveau 2 (Taf. LXXVII/3) und VIIIb in Hodoni-Grube 21 (Taf. LIX/7, 10), Kulturschicht (Taf. LXII/1), Grube 2 (Taf. XXXV/6), Grube 4 (Taf. XXXIX/2), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXV/6), Niveau 2 (Taf. LXXVI/8), Zorlenţ (Taf. CVII/7). Diese zwei Varianten kennzeichnen in der Regel die intermediäre Keramik.

Der Topf ist der gewöhnlichste Gefässtyp und kommt in allen Vinča-Siedlungen vor. Dieser Typ entstand aus praktischen Gründen und es gibt fast die selben Topfvarianten in allen neolithischen Kulturen. Deshalb hat er keinen besonderen typologischen Wert. Man kann jedoch feststellen (s. Abb. 4), dass die häufigste Variante C Ib ist. Man fand sie in Hodoni (10,4%)-Grube 2 (Taf. XXXV/1), Grube 4 (Taf. XL/11), Grube 4 (Taf. XXXIX/4), Grube 16a (Taf. LVI/1), Grube 6 (Taf. XLIII/8), Sânanndrei (6,2%), Chişoda Veche (5,4%)-Feuerstelle 2 (Taf. LXXXVII/3), Chişoda 3 (Taf. XCV/1), Parţa II (5,6%), (Taf. CI/5), gefolgt von der Variante C IIa, in Hodoni (6,5%), Sânanndrei (5,6%), Chişoda (3,2%), Chişoda 1 (Taf. LXXX/9), Parţa II (6,7%), Sälbägel, Zorlenţ (Taf. CVIII/8) und der Variante C IIc in Hodoni (3%)-Grube 12 (Taf. LII/6), Kulturschicht (Taf. LXII/4), Sânanndrei (4%), Chişoda Veche (1,6%), Chişoda 3 (Taf. XCV/7, 9), Parţa II (4%) und Zorlenţu Mare.

Die anderen Varianten sind prozentual ungleich vertreten: die Variante C Ia trifft man in Sânanndrei-Niveau 3 (Taf. LXXIV/2), die Variante C Ia1 in Hodoni-Grube 7 (Taf. XLVI/3, 5), Grube 12 (Taf. LII/4), Kulturschicht (Taf. LXIII/5), Chişoda 2 (Taf. LXXXIII/1), die Variante C Ic in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXV/2), Chişoda 3 (Taf. XCIII/7), Parţa II (Taf. CII/4), die Variante C Id in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVII/5), Grube 21 (Taf. LX/1), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXVI/2), Niveau 2 (Taf. LXXIX/3), Parţa II (Taf. C/2) und die Variante C IIb in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXV/5), Grube 6 (Taf. XLIV/1).

Die Varianten C III und C IV machen unter 1% von allen Formen aus und sind deshalb für die Phase C1 aus dem Banat nicht repräsentativ. Man fand die Variante C IIIa in Hodoni-Grube 16a (Taf. LVI/9), die Variante C IIIb in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVII/1), die Variante C IVa in Hodoni-Grube V (Taf. XLII/1), Sânanndrei-Niveau 3 (Taf. LXX/1, 11),

Niveau 2 (Taf. LXXVI/5), Chişoda 3 (Taf. XCV/10), die Variante C IVb in Chişoda 2 (Taf. LXXXII/4) und die Variante C IVc in Zorlenţ 3 (Taf. CXI/10).

Die Pokalfüße sind wenig zahlreich - in manchen Siedlungen unter 1% der gesamten Keramik - aber trotzdem kennzeichnend für die Entwicklung der Phase Vinča C1.

Die Variante D I, die aus den früheren Phasen datiert, fand man in Chişoda 2 (Taf. LXXXII/9), Ostrovu Corbului (Taf. CXIX/1, 3, 4), Liubcova, bei -0,30 m (Taf. CXIII/6). Sie ist mit der Südbanater Zone verbunden, die mehr dem serbischen Vinča ähnelt. Die Variante D II trifft man in Hodoni-Grube 20 (Taf. LVII/9), Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXII/6), Zorlenţ 3 (Taf. CIX/4, 6), Ostrovu Corbului (Taf. CXIX/9) und die Variante DIII in Hodoni-Grube 5 (Taf. XLII/3), Zorlenţ 3 (Taf. CX/4), Ostrovu Corbului (Taf. CXIX/5).

Diese Varianten kommen in den Grenzzonen des Vinča-Phänomens vor und fehlen in der Stufe C des serbischen Vinča. In Ostrovu Corbului sind die Pokalfüße mit Einschnitten verziert.⁷⁸⁾

Die Amphore mit ihren Varianten kommt in allen Vinča-Siedlungen der Phase C1 vor. Die häufigste Variante ist E III, mit 5,1% in Hodoni-Grube 10 (Taf. LI/8), Grube 16a (Taf. LVI/10), Kulturschicht (Taf. LXIII/4), 7% in Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXIV/3, 4), Niveau 2 (Taf. LXXIX/10), 3% in Chişoda, 1,5% in Parţa II, gefolgt von der Variante E I in Hodoni-Grube 7 (Taf. XLVI/8), Grube 16a (Taf. LVI/6), Parţa II (Taf. CI/7), Zorlenţ (Taf. CX/1), der Variante E IV in Hodoni-Grube 10 (Taf. L/7, 8), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXVI/9), Niveau 3 (Taf. LXXIV/1), Chişoda 2 (Taf. LXXXII/5), Parţa II (Taf. C/3), Parţa I (Taf. CIII/10), Zorlenţ (Taf. CIX/8), Ostrovu Corbului (Taf. CXVIII/4), Boriaş (Taf. CXXIII/6), der Variante E II in Hodoni-Grube 10 (Taf. LI/4, 6), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXVI/6), Liubcova bei - 0,30 m (Taf. CXIII/9) und der Variante E V in Parţa II (Taf. C/5, 8).

Das Räuchergefäß und der Seiher tauchten sporadisch in Hodoni, Zorlenţ und Liubcova auf.

Die "Fischplatte" ist in allen Siedlungen der Phase C1 gut vertreten. Trotzdem bietet sie als eine statische Form, die sich nicht entwickelt hat, keine typologischen Anhaltspunkte für diese Phase. Die Variante G I fand man in Chişoda 1 (Taf. LXXX/10); die Variante G II in Hodoni-Grube 4 (Taf. XL/12), Grube 10 (Taf. LI/9), Chişoda (Taf. XCIV/8), Chişoda 2 (Taf. LXXXIV/5) und die Variante G III in Chişoda-Haus 1 (Taf. LXXXIX/9).

Die Ornamente sind auch ein wesentliches Kriterium für die Definierung und Präzisierung der Merkmale von Vinča-C1 im Banat.

Man hat die Ornamente in 4 Kategorien eingeteilt: A) Dellen, Dellenleisten, Einkerbungen; B) Kanneluren und Riefen; C) polierte Ornamente; D) Ritzornamente (Abb. 3).

Der erste Typ umfasst Dellen unter dem Gefässrand (Typ AA) auf der Grobkeramik aus Sânanndrei und Liubcova (bei -0,30 m) (Taf. CXIII/8; CXV/2). Die Einkerbungen unter dem Gefässrand (Typ AN) fand man in Sânanndrei-Niveau 3 (10%) (Taf. LXXI/3, 4, 5, 7; Taf. LXXIV/4), Parța II (8,6%) (Taf. C/7), Hodoni (4,1%)-Grube 4 (Taf. XXXVIII/3), Grube 10 (Taf. XLIX/7, 9), Grube 21 (Taf. LX/3, 5; Taf. LXI/6, 9) und in Chișoda 2 (2,3%) (Taf. LXXXII/5)

Einkerbungen, die manchmal in "Sparrenwerkmotiv" aufgetragen sind (Hodoni), sind ein typisches Ornament für das Banater Vinča C1. Ebenso typisch sind Dellen aussen auf dem Gefässrand (Typ AC), die auf der Fein- und intermediären Keramik erscheinen. Man fand sie in Hodoni-Grube 10 (Taf. XLVII/6), Chișoda 2 (Taf. LXXXII/5), Parța II (Taf. C/2; Taf. CII/1, 3), Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXIV/5), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXVII/2, 8), Niveau 3 (Taf. LXXIII/9).

Weniger häufig sind Dellen auf dem maximalen Umfang der Gefässe (Typ AK): Chișoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/1), Parța II (Taf. XCVII/4) oder die Ornamente die mit Schilfrohr ausgeführt sind (Typ AI) : Zorlenț (Taf. CX/2). Unter 1% machen die Varianten AB, AD, Å, AF, AG, AH, AJ aus, die ein Erbe des Vinča B-Horizontes sind und im Ostbanater Hügelland vorkommen.⁷⁹⁾

Der Typ B - Kanneluren und Riefen - ist auch ein wichtiger Anhaltspunkt der Phase Vinča-C im Banat. Die statistischen Studien der Materialien aus der Ebene und, soweit sie mir zugänglich waren, auch aus dem Hügelland zeigen, dass das häufigste Ornament die kurzen senkrechten Kanneluren sind (Typ Bb), gefolgt von den langen senkrechten Kanneluren (Typ BD), den schrägen, nach links geneigten (Typ BP) und den Spiralkanneluren (Typ Bx und B4). Einen wichtigen Anteil haben auch die Varianten BI und B7. Weiter im Süden des Banates findet man die Varianten 4B-7B.

Die Variante Ba, d.h. die kurzen schrägen Kanneluren erschien in Chișoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/6), Haus 1 (Taf. LXXXVIII/7), Parța II (Taf. XCVI/3; XCVII/2, 8; XCVIII/5, 9), Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/3), Grube 21 (Taf. LXI/2), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/7, 9; LXV/3, 7), Niveau 2 (Taf. LXXV/8; LXXIX/2). Die Variante Bb - das häufigste Ornament unter den Kanneluren - fand man in Chișoda 2 (Taf. LXXXI/7), Chișoda 3 (Taf. XCI/6, 7), Parța II (Taf. XCVI/9), Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXIX/1), Grube 21 (Taf. LVIII/1, 2, 6; LIX/1), Sânanndrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/1; LXVI/3), Niveau 3 (Taf. LXVIII/1, 2), Niveau 2 (Taf. LXXVI/1). Die Variante BC - die langen schrägen Kanneluren - fand man in Chișoda 1 (Taf. LXXX/2), Zorlenț (Taf. CVIII/5), Zorlenț 3 (Taf. CXI/1), Parța II (Taf. XCVI/5), Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXII/2), Hodoni-Grube 16 (Taf. LIV/3, 6). Die Variante BD - lange senkrechte Kanneluren - fand man in

Chişoda 2 (Taf. LXXXI/2), Chişoda 3 (Taf. XCI/3, 4), Sălbăgel-Haus 3 (Taf. CVI/1), Parţa II (Taf. XCVII/3, 5, 6; XCVIII/3), Parţa I (Taf. CIII/1, 3), Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXII/9), Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVI/5), Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/5; XXXVII/2, 4; XXXVIII/2, 6; XXXIX/8), Grube 10 (Taf. XLVII/6), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/3; LXVI/1), Niveau 3 (Taf. LXVIII/3; LXIX/1, 5; LXX/1, 5, 7, 10, 12), Niveau 2 (Taf. LXXV/6). Seltener sind die Varianten BE, BK, BL, BT, BZ, B8 und 4B - je unter 0,5% von der gesamten Ornamentik.

Die Variante BF erschien in Chişoda 1 (Taf. LXXX/6), Parţa II (Taf. XCVII/10), Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVIII/1), Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXIII/6), Niveau 2 (Taf. LXXVII/5). Die Variante BG fand man in Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXII/1a) und die Variante BH in Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVI/6) und Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXV/1, 9).

Die Varianten BI und BJ haben eine wichtige Stelle innerhalb der Feinkeramikornamentik, da sie 4% (Typ BI), bzw. 5,1% (Typ BJ) der gesamten Ornamentik ausmachen. Die erste Variante erschien in Chişoda-Haus 1 (Taf. LXXXVIII/1), Parţa II (Taf. XCVIII/2; CII/4), Parţa I (Taf. CIII/4), Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXII/5), Ostrovu Corbului (Taf. CXVIII/1), Hodoni-Grube 5 (Taf. XLI/2), Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXI/1) und Niveau 2 (Taf. LXXVIII/4).

Die Variante BJ, die typisch für die Banat-Kultur ist, kommt in den Siedlungen in der Ebene vor: Chişoda 1 (Taf. LXXX/3), Chişoda 2 (Taf. LXXXII/1), Zorlenţ (Taf. CVII/2), Ostrovu Corbului (Taf. CXVIII/4), Parţa II (Taf. XCIX/3), Hodoni-Grube 5 (Taf. XLII/8), Grube 16 (Taf. LIV/9), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXVII/10, 12), Niveau 2 (Taf. LXXVII/3; LXXIX/11).

Kennzeichnend für die späteren Phasen der Vinča-Kultur sind die breiten schrägen Kanneluren, die sich im Inneren der konischen Schüsseln befinden. In der Phase Vinča C1 erscheinen sie auf nicht verdickten Gefäßrändern oder auf Rändern wo diese Verdickung nicht markiert ist. Man fand dieses Motiv in Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXVIII/5). Den Typ BR fand man in Sânandrei-Niveau (Taf. LXXII/4, 5, 7, 9; LXXIII/3, 5); der Typ Ba erschien in Chişoda 3 (Taf. XCIV/4) und Hodoni-Kulturschicht (Taf. LXII/7); der Typ BJ in Chişoda 3 (Taf. XCIV/6); der Typ Bb in Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXIV/6) und der Typ BI in Hodoni-Grube 10 (Taf. LXIX/8).

Die Spiralkanneluren gehören ebenfalls zur Etappe Vinča C1 im Banat. Sie bilden die Varianten: BX in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/6), Kulturschicht (Taf. LXII/1), Sânandrei-Niveau 2 (Taf. LXXV/4); B4 in Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/2, 6), Niveau 3 (Taf. LXV/4, 6), Niveau 4 (Taf. LXVII/6), Niveau 2 (Taf. LXXVII/2; LXXIX/8), Niveau 3 (Taf. LXVIII/6, 9) und 9B in Chişoda 2 (Taf. LXXXII/3) und Hodoni-Grube 10

(Taf. L/7). In der Variante 1B sind die breiten Spiralkanneluren mit geraden waagerechten Kanneluren kombiniert. Dieses Ornament erschien in Sânaandrei-Niveau 3 (Taf. LXIX/7, 8).

Andere mit der selben Technik ausgeführte Ornamente sind halbkreisförmige oder S-förmige Riefen die um einen Punkt oder eine senkrechte Riefe gruppiert sind. Davon fand man die Variante 6B in Parța II (Taf. XCVIII/1) und 7B in Parța II (Taf. XCVI/8), Hodoni-Schicht (Taf. LXII/6). Manchmal sind diese Varianten mit senkrechten und waagerechten Riefen in Registern angeordnet die von breiten senkrechten Kanneluren in Metopen getrennt werden.(Typ 5b, 8B). Die Variante 5B fand man in Parța II (Taf. XCVII/9) und 8B in Chișoda-Herdstelle 1 (Taf. LXXXV/8).

Die Kombination von breiten Kanneluren und Riefen (Typ B9) wurden in Parța II (Taf. XCVI/4), Sânaandrei-Niveau 3 (Taf. LXVIII/4) gefunden und die breiten gebogenen Kanneluren mit waagerechten und schrägen Riefen (Typ 3B) fand man in Sânaandrei-Niveau 2 (Taf. LXXVI/5).

Parallele Riefen, in Zickzackmustern auf dem Oberteil der konischen Gefäße (Typ B7) fand man in Chișoda-Herdstelle 1 (Taf. LXXXV/1), Chișoda-3 (Taf. XCI/1) und Parța II (Taf. XCVII/7).

Andere weniger übliche Varianten fand man in den folgenden Siedlungen: BH in Liubcova-Haus 4 (Taf. CXVI/6), Sânaandrei-Niveau 4 (Taf. LXV/1, 9); BM in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIII/5); BN in Parța II (Taf. XCVIII/7), Liubcova bei -0,30 m (Taf. CXIV/2); BO in Liubcova bei-0,30 m (Taf. CXII/6); BR in Liubcova bei-0,30 m (Taf. CXII/7), Hodoni-Grube 21 (Taf. LVIII/7; LIX/3, 5), Sânaandrei-Niveau 2 (Taf. LXXVII/1); BU in Zorlenț (Taf. CVII/1); B1 in Hodoni-Grube 10 (Taf. XLVIII/1a); B2 in Sânaandrei-Niveau 3 (Taf. LXIX/9); B3 in Liubcova bei-0,30 m (Taf. CXIV/5); B5 in Sânaandrei-Niveau 2 (Taf. LXXV/5); B6 in Chișoda 2 (Taf. LXXXIII/2), Parța II (Taf. XCVI/6) und 2B in Sânaandrei-Niveau 3 (Taf. LXIX/6).

Die nächste Ornamentgruppe - die polierten Ornamente - sind besonders wichtig und definieren die Spätvinčaphasen. Im Banat erschienen sie in der Phase A der Vinča-Kultur⁸⁰⁾ und blieben für die Feinkeramik der Vinča-C charakteristisch.

In der Phase C1 finden sich die polierte Ornamente sowohl im Inneren als auch auf der Aussenseite der Gefäße⁸¹⁾. Innen bestehen sie aus Bändern die den Innenrand begleiten und sind mit dünnen Streifen in Netzmustern kombiniert, die sich auf dem Gefäßboden treffen (Typ CB und CC). Die Variante CB wurde in Sânaandrei, Parța II und Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/3b) gefunden, während CC in Hodoni und Parța II auftauchte. Aussen befindet sich dieses Ornament auf dem Unterteil der Gefäße. Manchmal ist es mit Riefen und Leisten kombiniert (Typ CA), wie in Hodoni-Grube 10 (Taf. XLIV/4). Die häufigsten Verzierungen sind die

schmalen Bänder (Typ CD), gefolgt von den breiten Bändern, die von schmalen Bändern eingerahmt sind (Typ CF), schmalen Bändern in Netzmustern (Typ CG) und breiten Bändern, die sich auf dem Gefässboden treffen (Typ CH). Die Variante CD fand man in Chişoda-Feuerselle 1 (Taf. LXXXVI/7), Parţa II (Taf. XCVII/2), Hodoni-Grube 4 (Taf. XL/2), Grube 10 (Taf. XLVII/3), Grube 16a (Taf. LVI/11); die Variante CF in Chişoda 2 (Taf. LXXXI/8), Parţa II (Taf. XCVIII/7.; CI/3), Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXIX/2), Grube 10 (Taf. XLVIII/1b), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXIV/10); die Variante CG in Hodoni-Grube 4 (Taf. XL/5) und die Variante CH in Parţa II (Taf. XCIX/9), Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVIII/1), Grube 10 (Taf. LXVII/1b). Alle diese haben Analogien in Vinča und in anderen Siedlungen der Stufe C.⁸²⁾

Die Ritzornamente sind äusserst mannigfaltig und können in zwei Gruppen eingeteilt werden. Die erste Gruppe umfasst parallele Linien, die Winkel-, Mäander-, oder kurvenförmige Motive bilden (Typen DA und Dp). Die zweite Gruppe umfasst die punktgefüllten geritzten Bänder in Winkel- und Spiralmotiven (Typen D2-D8).

Von diesen Ornamenten sind DD, DE, DF, DH, DU, Dr, Ds, Dv, Dz weniger häufig (unter 0,5%) und werden hier nicht weiter behandelt.

Unter den Ritzornamenten gibt es drei Regionalgruppen: 1) die Nordbanater Ebene; 2) das Südbanat und das Donautal; 3) das Nordostbanater Hügelland.

Der ersten Gruppe gehören die Varianten DI, D7, DS, DT, DV, DY, Db, Dd, Df, Dg, Di, Dm, Do, D3, D5 und DJ an. Die Variante DI erschien in Chişoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXVI/5), Chişoda 3 (Taf. XCII/2, XLIII/4), Parţa II (Taf. C/7), Sânandrei-Niveau 2 (Taf. LXXVII/4); die Variante DJ in Chişoda-Haus 1 (Taf. LXXXIX/2, 8; XC/7); die Variante DS in Sânandrei-Niveau 2 (Taf. LXXVII/7); die Variante DT in Sânandrei-Niveau 2 (Taf. LXXVII/6); die Variante DV in Hodoni-Grube 10 (Taf. XLIX/3), Grube 12 (Taf. LII/5), Grube 21 (Taf. LXI/5, 6, 9), Kulturschicht (Taf. LXII/5), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXVI/4), Niveau 3 (Taf. LXX/4), Niveau 2 (Taf. LXXVII/8, 9); die Variante DY in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIII/3), Grube 21 (Taf. LVIII/8), Sânandrei-Niveau 2 (Taf. LXXIX/9); die Variante Db in Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIV/3), Grube 21 (Taf. LX/6), Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXI/10); die Variante Dd in Chişoda-Feuerstelle 1 (Taf. LXXXV/10), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXVII/3, 7), Niveau 3 (Taf. LXXI/2; LXXII/2), Niveau 2 (Taf. LXXVIII/3, 8); die Variante Df in Hodoni-Kulturschicht (Taf. LXIII/8), Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXI/3, 5, 7), Niveau 2 (Taf. LXXV/9; LXXVIII/7, 11); die Variante Dg in Hodoni-Grube 21 (Taf. LXI/4), Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXX/8; LXXIII/2); die Variante Di in Parţa II (Taf. CII/1), Hodoni-Grube 2 (Taf. XXXIV/1), Grube 5 (Taf. XLI/6), Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXII/1); die Variante Dm in

Chişoda 2 (Taf. LXXXIII/10), Feuerstelle 2 (Taf. LXXXVII/1), Chişoda 3 (Taf. XCIV/7) und die Variante Do in Chişoda-Haus 1 (Taf. XC/5, 6), Hodoni-Grube 16 (Taf. LIII/8), Sânandrei-Niveau 2 (Taf. LXXIX/1, 2).

Die Ritzlinien bedecken die ganze Oberfläche der Gefäße, die durch senkrechte Ritzlinien im Henkelbereich in zwei Metopen eingeteilt wird.

In manchen Fällen sind die Flächen zwischen den Ritzlinien poliert (Typ Da, Dd) oder nach dem Brand mit kirschroter Farbe bemalt (Typ D7, Dj). Ein Einzelfall weist die Kombination zwischen geritzten Mäandern auf der Aussenseite und mit weisser Farbe gemalten Linien im "Sparrenmuster" auf kirschrotem Fond im Inneren auf (Taf. XXXIV/1). Wenn die Ornamente sich auf schwarzer oder grauschwarzer Keramik befinden sind die Ritzlinien mit einer kalkweissen Substanz inkrustiert. Viele von den erwähnten Ornamente, v.a. diejenigen die den Varianten DS, DT, Dh, Dd, Df, Dg und Di ähnlich sind, wurden als "tiszoid" bezeichnet oder sogar der Theiss-Kultur zugeschrieben. Sie wurden aber in Vinča C1-Komplexen gefunden und sie befinden sich auf Vinča-Keramik, so dass man sie nicht als Theiss-Importe betrachten kann.

Neben den erwähnten Ornamenten, gibt es in der Nordbanater Ebene auch punktgefüllte Bänder (Varianten D3-D7). Die mit einem stumpfen Instrument eingedrückten Punkte bilden eine oder höchstens zwei Reihen die von Parallellinien eingerahmt werden. Die Variante D3 fand man in Chişoda 2 (Taf. LXXXII/5), Parţa II (Taf. C/9), Hodoni-Grube 10 (Taf. XLIX/7), Sânandrei-Niveau 4 (Taf. LXVI/8), Niveau 3 (Taf. LXXI/9); die Variante D4 in Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXIII/4); die Variante D5 in Chişoda 2 (Taf. LXXXIV/2), Sânandrei-Niveau 2 (Taf. LXXVIII/2); die Variante D6 in Sânandrei-Niveau 3 (Taf. LXXIV/6) und die Variante D7 in Hodoni-Grube 4 (Taf. XXXVI/7, 9) und Grube 5 (Taf. XLI/9).

Die zweite Gruppe (Südbanat und Donautal) hat als charakteristische Ritzornamente die Typen DA, DB, Dq, Du und Dx. Die ersten zwei Varianten in Liubcova-Haus 1 (Taf. CXV/8), Chişoda-Herd 2 (Taf. LXXXVIII/4), Parţa II (Taf. CI/2) - DB unterscheiden sich in der Ausführungstechnik und der Anordnung des Ornamentes von den sogenannten "tiszoiden" Mäandern der Nordzone. Die Ritztechnik aus Liubcova weist sichere Linien auf, die perfekt parallel sind, was mich veranlasst, die Verwendung eines kammartigen Instrumentes zu vermuten. Die Mäander haben spitze Winkel, während in der Ebene die rechten Winkel vorgezogen wurden. Diese Ornamente wurden in Liubcova (und nicht nur hier) auf Keramik von guter Qualität aufgetragen. Sie hat einen rötlichen, gelblichen oder grün Überzug, gemagert wurde sie mit feinem Sand und Glimmer. Die punktgefüllten Bänder bestehen aus Stichen, die mit einem spitzen Instrument gemacht wurden, was das Ornament wesentlich verändert im Vergleich mit Nordbanat, wo stumpfe Instrumente dafür verwendet wurden.

Die letzte Gruppe von Ritzornamenten die sich mit der Südgruppe verbindet, ist die aus dem Ostbanater Hügelland. Dort gibt es Mäanderornamente vom Typ DA, DB, DF, Dx (Zorlențu Mare) und auch die Typen DG und D8, in Zorlențu Mare (Taf. CX/1, 3), DP und DR in Sălbăgelu Vechi (Taf. CVI/6, 7) mit Analogien in den Vinča C1-Niveaus aus Vršac-At.⁸⁴⁾

Die Keramik der Phase Vinča C2

Beim heutigen Forschungsstand kennt man Vinča C2-Entdeckungen in Sântana-Comlăuș und im Südbanat, in Vršac-At, Temeș-Kubin und Boriaș.⁸⁵⁾ Leider stammen die Materialien aus Forschungen des vorigen Jahrhunderts für die wir über keine stratigraphischen Angaben verfügen. Die Einordnung dieser Funde erfolgte auf Grund typologischer Kriterien. Diese Situation verhindert mich den Inhalt dieser Phase im Banat zu präzisieren sowie die Beziehungen mit Siebenbürgen und der pannonischen Zone zu finden. Andererseits führt das Fehlen von Vinča C2-Siedlungen im Mittel- und Nordbanat zur Schlussfolgerung dass, die Träger dieser Phase diese Gebiete nicht kolonisiert haben, da in diesem chronologischen Horizont hier sich die Kultur Petrești A/Foeni-Gruppe befand. Die Beziehungen zwischen den zwei Kulturen werde ich in einem nächsten Kapitel behandeln.

Die Vinča C2-Keramik ist aus dichtem Ton, mit feinem Sand und Glimmer gemagert; sie ist gut gebrannt und hat eine graü oder grauschwarze Farbe. In den meisten Fällen hat die Oberfläche der Feinkeramik einen silbrigen Überzug.

Die Formen sind breit, wie B IIIa in Temeș-Kubin (Taf. CXXVI/4) und Comlaus (Taf. CXXI/5), B VIId in Comlăuș (Taf. CXX/4), Temeș-Kubin (Taf. CXXV/1; CXXX/6). In Temeș-Kubin fand man auch Schüsseln mit profiliertem Rand und schmaler, gerundeter Schulter (Taf. CXXVI/2, 3), tiefe Terrinen mit geradem Rand und schmaler, gerundeter Schulter (Taf. CXXVI/1) mit guten Analogien in den Schichten von 5,2, 4,9, 4,4, 4,2 und 4,1 m aus Vinča⁸⁶⁾ oder in anderen zeitgenössischen Siedlungen.⁸⁷⁾ Die konischen Schüsseln (Typ IIb) haben verdickte Ränder die durch eine Rille hervorgehoben wurden, wie in Temeș-Kubin (Taf. CXXIX/4; CXXX/1-3) und Boriaș (Taf. CXXIV/2, 7).

Eine für diese Phase typische Amphore entdeckte man in Boriaș (Taf. CXXIII/6), verziert mit feinen Riefen. Sie hat Analogien in Rudna Glava⁸⁸⁾, Vinča⁸⁹⁾, Divostin⁹⁰⁾ und Supska Stublina.⁹¹⁾

Die Ornamente dieser Phase sind die breiten Kanneluren auf Henkeln aus Comlaus (Taf. CXXI/6), im Inneren der profilierten Schüsseln mit ausladendem Rand aus Temeș Kubin (Taf. CXXX/6) und im Inneren der konischen Schüsseln mit verdicktem Rand.

In Temeş-Kubin sind die Falten senkrecht auf dem Gefässrand (Taf. CXXIX/4), schräg (Taf. CXXX/3), in "Sparrenmuster" (Taf. CXXX/1) oder im Zickzack (Taf. CXXX/7). Aussen gibt es Ba-Kanneluren in Temeş-Kubin (Taf. CXXVI/4), wie auch BP (Taf. CXXVI/1), B4 (Taf. CXXVI/3) oder Arkaden kombiniert mit schrägen Riefen (CXXVI/2).

Viele von diesen Ornamenten sind auch in Vinča D vorhanden⁹²⁾, aber die Abwesenheit der Schüsseln mit einziehendem Rand, gerundeter Schulter und verrundetem Oberteil⁹³⁾ sowie auch einiger polierten Ornamente⁹⁴⁾ und einiger Kannelurtypen veranlasst mich, sie in die Phase C2 und nicht in D einzuordnen. So wie die Funde es zeigen, haben sich die Träger der Phasen Vinča C2 und D nicht im Mittel- und Nordbanat niedergelassen; dort wohnten die Träger der Kultur Petreşti A/Foeni-Gruppe und der "rückständigen" Siedlungen aus Chişoda Veche-Niveau III und Liubcova-Niveau I.

4. Die Tonplastik

Diese Periode war eine Blütezeit der Tonplastik, wo regelrechte Meisterwerke geschaffen wurden. Die meisten dieser "Kunstgegenstände" hatten eigentlich einen religiösen Sinn und die sogenannten "Ornamente", die sie verzieren, haben eine Symbolistik, deren Bedeutung uns oft entgeht.

Die Spätvinča-Plastik aus dem Banat ist besonders reich und wird durch Figurinen, die eine Rolle im Ritual spielten, gekennzeichnet. Ich bin überzeugt, dass diese Spezialisierung der Plastik sich in der Mannigfaltigkeit der bisher entdeckten Typen widerspiegelt.

Es gibt Siedlungen, wo eine grosse Anzahl von Figurinen und Amuletten gefunden wurden, wie z.B. Zorlenţu Mare⁹⁵⁾, Liubcova⁹⁶⁾, Potporanj⁹⁷⁾, Vinča⁹⁸⁾, während in anderen Siedlungen nur wenige Figurinen zum Vorschein kamen: Hodoni, Sânandrei, Paţa II u.a.

Die erste Kategorie von Siedlungen wurde daher als religiösen Zentren betrachtet. Diese produzierten vielleicht die Figurinen, die an andere Gemeinschaften geschickt wurden. Ich habe keine Beweise für diese Theorie, aber die Tatsache, dass z.B. die Idolen des Types Zorlenţ sich im Banater Hügelland konzentriert, spricht für eine solche Möglichkeit.

Die typologische Einordnung der Vinča-Plastik aus dem Banat wurde von Gh. Lazarovici vorgenommen. Ich habe nicht die Absicht, eine neue Typologie einzuführen, sondern nur die Spätvinča-Stücke darin einzuordnen und die Typologie zu ergänzen. Lazarovici teilte die Figurinen in fünf grosse Kategorien ein: A. anthropomorphe Idole; B. durchbohrte Idole und Amulette; C. zoomorphe Idole; D. andere Kultgegenstände; E. kleine Altäre.⁹⁹⁾

A. Antropomorphe Idole

Dieser Typ kann nach der Körper- und Kopfform in 3 Varianten eingeteilt werden: I. zylindrische Idole; II. flache Idole; III. Idole mit pentagonaler Maske.

I. Die zylindrischen Idole können in mehreren Untervarianten eingeteilt werden.

a) zylindrische Idole mit Armen, Brüsten, Gesäss und dreieckiger Maske. Dieser Typ wurde bisher im Horizont Vinča C im rumänischen Banat nicht gefunden.

b) zylindrische Idole mit Armen, Brüsten, Gesäss, dreieckiger Maske und langem Hals. Diesen Typ fand man in Liubcova (Taf. XX/2, 3) und Zorlențu Mare (Taf. XXVIII/1), er hat Analogien in den frühen Horizonten in Vinča¹⁰⁰⁾, Banatska Subotica¹⁰¹⁾ und Turdaș.¹⁰²⁾

c) zylindrische Idole mit Armen, Maske und einem nach hinten gestreckten Nacken wurden in Chișoda Veche I (Taf. XVII/2) und Zorlențu Mare (Taf. XXVIII/10, 11) gefunden; sie haben Analogien in Vinča bei - 4,5 m.¹⁰³⁾

d1) zylindrische Idole, ohne Arme, mit gesäss und Hüften, in Chișoda Veche-Niveau II (Taf. XVII/6).

d2) zylindrische Idole, ohne Arme, Gesäss und Hüften, in Chișoda Veche-Niveau I (Taf. XVII/3) und Zorlențu Mare (Taf. XXVIII/13). Zu dieser Kategorie könnte auch eine Reihe von Fragmenten aus Zorlențu Mare gehören (Taf. XXVIII/3-7, 9).

e) zylindrische Idole, klein, mit kurzer Maske und kurzen Armen, gefunden in Chișoda Veche (Taf. XVII/7) und Liubcova (Taf. XX/1).

II. Die flachen Figurinen sind:

a) flache Figurinen mit Armen und Faltenrock; in Liubcova (Taf. XXII/1), Zorlențu Mare (Taf. XXVIII/19) und Vinča (-5,7 bis -2,6 m).¹⁰⁴⁾ Das Stück aus Liubcova ist ein besonderer Fund da das Idol in der rechten Hand ein Trankopfergefäß und in der linken die Maske hat. Der Kopf fehlt, nach dem Loch im Hals kann man vermuten, dass er beweglich war.

b) flache Figurinen mit Armen, Gesäss und einem durch Einschnitte dargestellten Rock fand man in Liubcova (Taf. XX/5; XXI/2, 5).

c) flache Figurinen mit Armen, ohne Gesäss und Hüften wurden in Liubcova (Taf. XX/6; XXI/1) und Zorlențu Mare (Taf. XXVIII/14-16) gefunden.

d) flache Figurinen, mit oder ohne Brüsten, mit gebogenem Rücken, hervortretendem Bauch und Hüften fand man in Sânanđrei (Taf. XXVI/2) und Zorlențu Mare (Taf. XXVIII/18). Der Fund aus Sânanđrei hat Dekollete,

der Rock ist durch Einschnitte dargestellt und die Arme sind durchbohrt. Die Figurine aus Zorlențu Mare ist am Nabel angebohrt. Wenn der hervorgehobene Bauch eine Schwangerschaft darstellt, könnten die Figurinen eine magisch-religiöse Funktion gehabt haben (die Tötung des Fötus durch einen Stich z.B.).

III. Figurinen mit pentagonaler Maske

Die Mehrheit der Idole in der Phase Vinča-C hat eine pentagonale Maske und viele Figurinen, die man sonst anderen Gruppen zugeschrieben hätte, wurden nach diesem Kriterium dieser Kategorie zugeordnet. Man fand solche Stücke in Zorlențu Mare (Taf. XXVII/21), Chișoda Veche (Taf. XVII/1), Liubcova (Taf. XXI/6-9; XXII/2-4) und Sânaudrei (Taf. XXVI/1). Sie haben Analogien in vielen zeitgenössischen Siedlungen.¹⁰⁵⁾

Manche von diesen Stücken wurden nach dem Brand rot und gelb bemalt (Taf. XXII/3) oder haben mit einer weissen Substanz inkrustierte Ritzlinien.

Beine von anthropomorphen Statuetten wurden in Parța II (Taf. XIX/7), Hodoni (Taf. XIX/4) und Zorlențu Mare (Taf. XXIX/3) gefunden. Sie zeigen Details wie Zehen (Taf. XXIX/3), Teile der Kleidung oder Tätowierungen (Taf. XIX/4, 7).

B. Durchbohrte Idole und Amulette

Sie wurden in 6 Gruppen eingeteilt, von denen aber nur 5 charakteristisch sind: I anthropomorphe durchbohrte Idole; II stilisierte anthropomorphe durchbohrte Idole; III stilisierte Idole; IV Amulette; V zoomorphe durchbohrte Figurinen.

I. Die anthropomorphen durchbohrten Idole wurden ihrerseits in 7 Varianten eingeteilt; davon gibt es in der Stufe Vinča C nur zwei. Ich werde jedoch die Typologie und die Symbole von Gh. Lazarovici verwenden, um Verwechslungen zu vermeiden.

b1) flacher Körper, skizziertes Gesicht, kurze Arme, senkrechte Durchbohrung. Gefunden im Niveau III aus Zorlențu Mare (Taf. XXIX/1).

b2) flacher Körper, skizziertes Gesicht, Brüste, Arme und Beine, senkrechte Durchbohrung - Sânaudrei (Taf. XXVI/3).

c) zylindrischer Körper, Arme, dreieckige Maske, Brüste - in Zorlențu Mare (Taf. XXVIII/2).

II. Anthropomorphe stilisierte durchbohrte Idole

a) kurze Arme, zylindrischer Körper, skizzierter Kopf - in Liubcova (Taf. XXIII/3) und Zorlențu Mare (Taf. XXIX/2).

b1) zylindrischer Körper, ohne Kopf, mit Brüsten und schrägen Armen die durch Tierköpfe enden - gefunden in Zorlențu Mare (Taf. XXIX/4) und Sălbăgelu Vechi (Taf. XXV/2).

b2) trapezförmiger Körper, ohne Kopf, mit Brüsten und erhobenen Armen - in Zorlențu Mare (Taf. XXIX/6).

b3) flacher Körper, ohne Kopf, mit Brüsten und erhobenen Armen - in Zorlențu Mare (Taf. XXIX/5).

III. Stilisierte Idole

a) zylindrischer Körper und skizzierte Arme - in Hodoni (Taf. XIX/1).

b1) zylindrischer Körper, erhobene Arme mit Tierköpfen am Ende - in Zorlențu Mare (Taf. XXIX/7; XXX/4). Der Typ hat Analogien in vielen zeitgenössischen Vinča-Siedlungen.¹⁰⁶⁾

b2) trapezförmiger Körper, der im Schnitt oval ist, mit erhobenen Armen. Es ist die meistverbreitete Variante und wurde gefunden in Liubcova (Taf. XXIV/10, Salabagelu Vechi (Taf. XXV/3, 7, 10, 11), Sănăndrei (Taf. XXVI/4) und Zorlențu Mare (Taf. XXIX/10-15; XXX/1-3, 5-10).

b3) flacher Körper, hoch, dünne Arme. Dieser Typ kommt in der Plastik der Stufe Vinča C nicht vor.

b4) kurzer Körper, oval, erhobene Arme. Gefunden in Zorlențu Mare (Taf. XXX/11, 12) und Ruginosu.¹⁰⁷⁾

c1) zylindrischer Körper, erhobene Arme, Hals - in Liubcova (Taf. XXIII/1, 2, 4) und Zorlențu Mare (Taf. XXX/15, 16) mit Analogien in anderen Vinča C-Siedlungen.¹⁰⁸⁾

c2) ähnlich wie c1, aber mit massiverem Körper - in Zorlențu Mare (Taf. XXX/14).

c3) die selbe Form, aber mit vier Armen - in Parța-Tell II (Taf. IX/III).

c4) ähnliche Form, mit hohem zylindrischem Hals - in Zorlențu Mare (Taf. XXX/17) und Chișoda Veche (Taf. XVIII/10).

d) zylindrischer Körper, ohne Kopf, drei kurze, erhobene Arme - in Zorlențu Mare (Taf. XXX/18, 19).

IV. Die Amulette sind stilisierte Idole, die ihren Ursprung in den Typen II und III haben. Es gibt die folgenden Varianten:

a) sternförmig, mit vier durchbohrten Armen, die ein Kreuz bilden - in Zorlențu Mare (Taf. XXXI/2, 3; XXXII/1, 2) mit Analogien in Vrșac¹⁰⁹⁾, Potporanj¹¹⁰⁾ und Turdaș.¹¹¹⁾

b1) Amulette mit drei oder vier Armen und durchbohrtem Bein - in Zorlențu Mare (Taf. XXXI/4-12).

b2) Amulette mit vier kurzen Armen und langem durchbohrtem Bein - in Zorlențu Mare (Taf. XXXI/1).

b3) Amulette mit drei oder vier Armen und kurzem Bein - in Zorlențu Mare (Taf. XXI/14-16; XXXII/3).

b4) Amulette mit drei Armen, ohne Bein, mit einer Durchbohrung zwischen den Armen - in Zorlențu Mare (Taf. XXXI/17; XXXII/4).

c1) zylindrischer, durchbohrter Körper, mit drei kurzen Armen die ein Dreieck bilden - in Zorlențu Mare (Taf. XXXI/13); hat Analogien in anderen zeitgenössischen Siedlungen.¹¹²⁾

c2) Amulette mit gewölbtem, senkrecht durchbohrtem Körper und zwei oder drei Armen; gefunden in Liubcova (Taf. XXIII/7, 8).

V. Zoomorphe durchbohrte Figurinen

Solche Figurinen fand man in Chișoda Veche und Zorlențu Mare. Beide stellen schematisch Vögel dar. Das Stück aus Chișoda Veche aus dem II. Niveau ist schifförmig, die Flügel sind durch zwei Protuberanzen dargestellt, ähnlich sind auch der Hals und der Schweif wiedergeben. Am Schweif und Rücken gibt es kleine Löcher, wo man vermutlich Federn einsteckte (Taf. XVIII/4). Im Halsbereich sieht man Spuren der Fäden womit die Amulette aufgehängt waren.

Das zweite Stück, aus Zorlențu Mare, ist kür durchbohrt und die Flügel sind durch zwei kleine Protuberanzen dargestellt. (Taf. XXXII/6).

C. Zoomorphe Figurinen

Diese Kategorie ist viel weniger zahlreich als die antropomorphen Figurinen oder die Amuletten. Die zoomorphen Figurinen hatten einen hohen Stellenwert in der Plastik der Stufe Vinča B, während sie in Vinča C viel weniger zahlreich, sehr stilisiert und schematisch sind.¹¹³⁾ Eine von den meist realistischen von ihnen fand man in Liubcova, sie stellt einen Hirschkopf dar (Taf. XXIV/4).

Bei den anderen Funden ist es aber wegen der exzessiven Stilisierung sehr schwer festzustellen welcher Spezies das dargestellte Tier angehören könnte. Das einzige, was man sagen kann ist, dass die Tiere vierbeinig waren. In Sânanđrei fand man eine zoomorphe Figurine die anstelle des Kopfes eine Alveole aufwies (Taf. XXVI/7).

Andere zoomorphe Darstellungen fand man in Chișoda Veche-Niveau II (Taf. XVIII/1), Sânanđrei (Taf. XXVI/6) und Hodoni (Taf. XIX/2). Das Stück aus Hodoni hat nur drei Beine, die durch Protuberanzen dargestellt sind: zwei vorne und eins hinten (möglicherweise ein Schweif). Die Augen sind durch zwei Durchbohrungen im Kopf angedeutet. Rechts und links hat man den Körper vor dem Brand gestochen (wahrscheinlich eine rituelle Tötung des Tiergeistes für die Erleichterung der Jagd).

D. Andere Kultgegenstände

I. Kultgefäße. Die Kultgefäße umfassen Deckelgefäße, anthropo- und zoomorphe Gefäße und Gefäßmodelle.

a) Die Deckelgefäße sind mit der Anwesenheit der Träger der Vinča-Kultur im Donagebiet seit der frühesten Phase verbunden.¹¹⁴⁾ In der Stufe B hat dieser Typ seine maximale Verbreitung, während sie in den Spätphasen der Vinča-Kultur in sehr geringer Anzahl vorkommen.

Für die Stufe Vinča C im Banat wurde diese Bemerkung durch die Forschungen der letzten 10 Jahre bestätigt. Es ergab sich, dass man immer weniger Deckelgefäße findet, je weiter man nach Norden sucht. Ausserdem haben sie auch andere Eigenschaften, die mehr der Banat-Kultur ähneln.

In Liubcova fand man Deckel mit überhöhten Ohren und Ritzornamenten: Mäander und punktgefüllte Bänder (Taf. XXIV/8, 11-13). Die Augen haben eine magische Schutzfunktion und weisen Halbkreisritzungen oben und geradlinige Ritzlinien unten auf.

In der Siedlung von Parța-Tell II fand man im Vinča-C1 Niveau ein einziges Deckelfragment mit überhöhtem Ohr und mit Mäanderritzlinien verziert (Taf. XIX/8).

Die letzte Entdeckung in diesem chronologischen Horizont wurde in Hodoni gemacht. Es handelt sich um einen Deckel, der unter dem Fussboden eines ebenerdigen Hauses der Theiss-Kultur gefunden wurde, d.h. in der Vinča-Schicht. Es ist der nördlichste Deckelfund des Horizontes Vinča C und ähnelt mehr den Deckeln der Banat-Kultur. So sind die Ohren als Kämmen mit halbkugeligem Verdickungen dargestellt, die Haare durch spiralförmige Ritze, die Augen durch zwei gebogene Ritzlinien; die Augenbrauen sind in Relief wiedergeben (Taf. XIX/5).

b) Die anthropomorphen Gefäße haben andere Charakteristiken als in der vorigen Phase; die Gesichtsdarstellung nach der Art der Banat-Kultur verschwindet.

Diese Gefäße sind klein, haben einen langen Hals mit einem stilisierten Menschenkopf am Ende. Das Unterteil ist in der Regel doppelkonisch mit kleinen durchbohrten Henkeln.

Typologisch gibt es zwei Varianten: b1, wo der Hals der Länge nach durchbohrt ist und b2 ohne Durchbohrung, so dass im Gefäß ein Hohlraum entstand.

Die Variante b1 fand man in Chișoda Veche (Taf. XVIII/7, 9) sie wurde als Idolstütze betrachtet, so wie, übrigens auch ein anderes Stück aus Vinča.¹¹⁵⁾ Eigentlich handelt es sich um den Oberteil eines Gefäßes, das aus zwei zusammengeklebten Teilen bestand. Allerdings brachen diese Gefäße meist im geklebten Bereich. Analogien gibt es in Vinča¹¹⁶⁾, Tape Lebo¹¹⁷⁾ und Butmir¹¹⁸⁾.

c) Gefäßmodelle könnten eine magisch-religiöse Bedeutung gehabt haben. Solche Stücke fand man in Sânanđrei (Taf. XXVII/9), Parța II und Zorlențu Mare (Taf. XXXII/9). Sie sind mit gebogenen und geradlinigen Ritzlinien verziert und haben zwei oder drei kleinen Protuberanzen auf dem maximalen Umfang.

d) Szepter sind Zeichen der weltlichen und religiösen Macht. Man fand sie in Parța und in der Cucuteni-Zone (wo sie als Rhyton betrachtet wurden und in die Kategorie "Gefäße mit zoomorphen Endungen" eingeordnet).¹¹⁹⁾

Im Horizont Vința C im Banat fand man in Liubcova ein einziges Stück, das als ein Szepter angesehen werden könnte. Es ist ein kreuzförmiges Stück, das senkrecht durchbohrt ist und wo die vier Arme in Tierköpfen enden (Taf. XXIV/3). Solche Exemplare fand man in Palästina¹²⁰⁾; der Fund aus Parța¹²¹⁾ könnte nach der Verteilung der Löcher ein Szepter mit mehreren Stierköpfen gewesen sein.

II. Die Plastik auf Gefäßen existierte schon in der ältesten neolithischen Periode, d.h. in der Kultur Starčevo-Criș.¹²²⁾

In der Vința-Kultur gibt es vorwiegend menschliche Darstellungen und weniger Bilder von Tieren.

In der Stufe Vința C gibt es einen einzigen derartigen Fund aus Sânanđrei. Es ist ein Gefäßfragment, das im Henkelbereich noch die Darstellung menschlicher Beine hat (Taf. XXVI/5).

F. Altäre

Diese Funde wurden entweder als Stücke mit magisch-religiöser Bedeutung betrachtet oder aber als Idolstützen oder sogar als Lampen angesehen.¹²³⁾ Man fand im Banat Füße oder auch grössere Teile von Altären. Davon erwähne ich den Fund aus Parța-Tell II. Das Stück hat drei Füße und einen zylindrischen Körper der oben ein Loch aufweist (Taf. XIX/6). Der Altar ist mit gebogenen Ritzlinien verziert. Er hat Analogien in Vrșac-At und Potporanj¹²⁴⁾ und ist für die Stufe Vința C charakteristisch. Wahrscheinlich dem selben Typ gehören auch die Füße aus Liubcova (Taf. XXIV/5, 9) an. Ein anderer Altartyp, auch aus Liubcova (Taf. XXIV/7), hat vier unverzierte Füße.

Im Nordbanat, in Sânanđrei, entdeckte man höhere Altarfüße (Taf. XXVII/5-7); einer von ihnen ist mit geritzten Mäandern verziert. Leider verhindert mich der fragmentarische Zustand der Funde die Form der Altäre zu rekonstruieren.

G. Andere Artefakte

Zu dieser Kategorie gehören die Pintaderen und andere Keramikgegenstände.

In Chişoda Veche-Niveau II fand man eine Pintadere, die mit geknickten Ritzlinien und Winkeln verziert ist (Taf. XVIII/5). Auf der Vorderseite, bei 1/3 der Länge gibt es einen kleinen Griff.

Eine kleine Pintadere stammt aus Liubcova (Taf. XXIII/9).

Ein besonderes Stück wurde in Sălbăgelu Vechi gefunden; es ist mit Zickzacklinien und stehenden Dreiecken verziert. Ein Rand weist kurze Linien auf (Taf. XXV/12). Das Stück könnte eine Siegelmatritze gewesen sein.

Ein Stück mit ungewisser Verwendung fand man in Liubcova: eine mit Punkten verzierte Platte (Taf. XXIV/9).

5. Schmuckgegenstände

Es gibt wenige Schmuckfunde aus der Stufe Vinča C im Banat. Eine Erklärung dafür könnte der beschränkte Charakter der Ausgrabungen sein.

In der Vinča C1-Siedlung aus Sânaandrei fand man kugelförmige leicht abgeflachte durchbohrte Tonperlen (Taf. XXVII/8). Solche Tonperlen kamen auch in Hodoni und Parţa II zu Tage, während Knöpfe in Liubcova gefunden wurden (Taf. XXIII/10).

Der wichtigste Schmuckgegenstand fand man in Liubcova, im Niveau der Phase Orniţa-vest.¹²⁵⁾ Es handelt sich um ein Armband aus einer Muschel (*Spondylus gäderopus*) - Taf. XIV/6). Es ist beim heutigen Forschungsstand ein Einzelstück in diesem chronologischen Horizont. Ähnliche Exemplare fand man in Potporanj¹²⁶⁾, Vršac-At¹²⁷⁾ und Vinča.¹²⁸⁾ Ein Verteilungszentrum dieses Produktes existierte anscheinend in der Vršac-Zone, wo zahlreiche solche Stücke gefunden wurden.¹²⁹⁾

TYOLOGISCHE UND KULTURELLE EINORDNUNG. REGIONALE VARIANTEN

Die typologisch-stilistische Einordnung der Vinča C - Artefakte aus dem rumänischen Banat (s. das vorige Kapitel) erlaubte uns, die Wesenszüge festzustellen, aufgrund derer der Inhalt und die Merkmale der Phase, ihr Platz und ihre Rolle in der Entwicklung des Neoaëolithikums aus dem Banat definiert werden konnten. Ausserdem konnte man die Beziehungen mit den benachbarten, zeitgenössischen Kulturen präzisieren.¹⁾ Durch das Studium der Merkmale der materiellen Kultur konnte man einige regionale Entwicklungsvarianten der Phase Vinča C unterscheiden.

Die Phase C der Vinča-Kultur, die sich auf dem Territorium des Banates entwickelt hat, ist ein Teil des allgemeinen Vinča-Komplexes, der Serbien, Kosovo, Srem, Bačka, Ostbosnien, einen Teil von Slowenien, Ostoltenien und Nordbulgarien umfasste.²⁾ Dieses ausgedehnte Verbreitungsareal verursachte die Entstehung von synchronen Evolutionsrichtungen mit ähnlichem Inhalt, aber mit Besonderheiten die zur Feststellung von Regionalvarianten führten. Diese wurden je nach dem Gebiet wo sie sich entwickelt haben bezeichnet: die serbische Variante, die Südmorava-Kosovo Variante, die ostbosnische Variante, die siebenbürgische Variante und die Oltenien-Variante.³⁾ J. Chapman fand in seiner Vinča-Monographie auch eine Vojvodina-Variante, die aus 12 Lokalzonen besteht, welche die Evolution dieser Kultur in ihrer ganzen Dauer umfassen.⁴⁾ M. Garašanin schreibt in einer Synthesearbeit über die Vinča-Kultur die Banater Vinča-Gemeinschaften der serbischen Variante zu; gleichzeitig charakterisierte er auch einige Merkmale die die Banater Variante von der serbischen Variante unterscheiden.⁵⁾ Die vom serbischen Autor erwähnten Unterschiede beziehen sich auf ihm bis zum Zeitpunkt der Redaktion bekannte Banater Funde. Diese Funde gehören lediglich den Phasen Vinča-Turdaş I und II (nach Garašanin) oder Vinča A und B (nach Milojcic) an. Die neueren Ausgrabungen im Banat konzentrierten sich hingegen v.a. auf Vinča-C Siedlungen und führten zur Präzisierung der Ähnlichkeiten und der Unterschiede zwischen der Banater und der serbischen Variante der Stufe Vinča C.

Durch das Studium der Keramik - das Hauptkriterium der kulturellen und chronologischen Einstufung - können wir die SpätVinča-Funde aus dem Banat auf die entsprechenden Funde aus anderen Zonen des Vinča-Areals beziehen.

So findet sich die Keramiktechnologie - mit wenigen Ausnahmen - in einigen Vinča C-Siedlungen wieder: Vršac-"At"⁶⁾, Crnokalacka-Bara⁷⁾, Sremski-Karlovac⁸⁾, Vinča⁹⁾, Selevac¹⁰⁾, Supska-"Stublina"¹¹⁾, Gomolava¹²⁾ u.a. Die feine Keramik wird durch einen dichten, mit feinem Sand und Glimmer vermischten Ton, der bis zu Grau oder Dunkelgrau gut gebrannt wurde, charakterisiert. Die Oberfläche ist poliert und hat in der Regel einen silbergrauen Slip.

Die typischen Keramikformen sind, wie ich schon erwähnt habe, die profilierten Schüsseln (Typ B). Von ihnen sind die Typen B II b, B IV c und B V am verbreitetsten. Der Typ B II b hat Analogien in Vinča¹³⁾, Orasje-Dubravica¹⁴⁾, Rast¹⁵⁾, Gomolava Ia und Ia-b¹⁶⁾, Selevac¹⁷⁾, Supska-"Stublina"¹⁸⁾, Sremski Karlovac¹⁹⁾ u.a., während es den Typ B IV c in Vinča²⁰⁾, Rast²¹⁾, Gomolava Ia und Ia-b²²⁾, Supska-"Stublina"²³⁾, Cucuge-"Ilica Brdo"²⁴⁾, Naprelje-"Novi Pazar"²⁵⁾, Sremski Karlovac-"Karas"²⁶⁾ und "Jaka Staza", Vranin Salas-Pancevo²⁷⁾, Lipovac²⁸⁾, Selevac²⁹⁾ u.a. gibt. Die Schüssel mit profiliertem Rand und gerundeter Schulter hat Analogien in den Phasen Vinča-Pločnik I oder Vinča C: Rast³⁰⁾, Medvednjak-"Smederevska Palanka"³¹⁾, Vinča³²⁾, Naprelje-"Novi Pazar"³³⁾, Lipovac³⁴⁾, Selevac³⁵⁾, Gomolava³⁶⁾, Zbradila-Korbovo³⁷⁾ u.s.w.

Neben den erwähnten Typen sind die viereckigen Gefäße - obzwar nicht zahlreich - konstant in den Banater Vinča-C Siedlungen anwesend. Die in Parța I, Parța II, Chișoda-Niveau III, Sălbăgelu-Vechi und Zorlențu-Mare III gefundenen viereckigen Vasen haben Analogien in Vršac-"At"³⁸⁾ nämlich in der Phase C1.

Die Falten - und Kannelurornamente sind die besten Anhaltspunkte, um die Spätvinča-Keramik aus dem rumänischen Banat mit den zeitgenössischen Siedlungen aus dem Vinča-Areal zu vergleichen.

Die häufigsten Riefenornamente sind die Typen Ba, Bb, BD, und BP. Sie haben Analogien in vielen Siedlungen der Phasen Vinča-Pločnik I, Vinča-C: Vinča³⁹⁾, Naprelje-"Novi Pazar"⁴⁰⁾, Sremski Karlovac-"Karas" und "Laka Staza"⁴¹⁾, Cucuge-"Ilica Brdo"⁴²⁾, Rast⁴³⁾, Medvednjak-"Smederevska Palanka"⁴⁴⁾, Supska-"Stublina"⁴⁵⁾, Zbradila-"Korbovo"⁴⁶⁾ u.a.

Die Spiralkanneluren (Typ B4, 1B) sind auch typische Ornamente für die Spätvinča-Keramik aus dem Banat, die eine sehr genaue Datierung ermöglichen. Analogien gibt es in Rast⁴⁷⁾, Vinča⁴⁸⁾, Supska-"Stublina"⁴⁹⁾, Gomolava Ia und Ia-b⁵⁰⁾, Pancevo-"Vranin Salas"⁵¹⁾, Crnokalacka Bara, Vršac-"At"⁵²⁾, Selevac⁵³⁾ u.a. Die Spiralkanneluren wurden mit polierten Ornamenten (Typ C) assoziiert gefunden. Diese haben Analogien in Vinča⁵⁴⁾, Vršac-"At"⁵⁵⁾, Gomolava Ia und Ia-b⁵⁶⁾, Sremski Karlovac-"Karas"⁵⁷⁾ u.a.

Die spiralförmigen Ritzverzierungen - in Bändern oder Punktlinien- (Typ Do, Dx und Dy) fand man in den Vinča-Pločnik I Siedlungen aus Vinča⁵⁸⁾, Gomolava Ia und Ia-Ib⁵⁹⁾, Crnokalacka Bara⁶⁰⁾, Orasje-Dubravica⁶¹⁾, Rast⁶²⁾, Selevac⁶³⁾, Supska-"Stublina"⁶⁴⁾ u.a.

Die schrägen Kanneluren auf der Gefässschulter, die wie ein Gürtel aussehen (Typ AM) fand man in Vinča⁶⁵⁾, Rast⁶⁶⁾, Naprelje-"Novi Pazar"⁶⁷⁾, Cucuge-"Ilica-Brdo"⁶⁸⁾, Sremski-Karlovac-"Karas"⁶⁹⁾, Lipovac⁹⁰⁾ und Supska-"Stublina"⁷¹⁾.

Alle erwähnten typologischen Entsprechungen konzentrieren sich bei den Tiefen zwischen 6,4-5 m aus der Siedlung von Vinča, in der sogenannten Gradac-Phase aus Curuge-"Ilica Brdo" und Supska-"Stublina" (Niveau 5) wie auch im Niveau 4 (Vinča-Pločnik I) derselben Siedlung, in Selevac und Vršac-"At", die die frühesten Elemente der Phase Vinča-C darstellen. Wenn man aus typologischer Sicht man die Gradac-Phase später, in den Horizont Vinča D⁷²⁾ einstufen hätte können, haben die neuen Entdeckungen aus Selevac - wo die Vinča-Pločnik I-Schicht oberhalb der Gradac-Schicht liegt⁷³⁾ - gezeigt dass die chronologische Stellung die von M. Garašanin vertreten wurde - nämlich vor Vinča-Pločnik I - angenommen werden muss. Im chronologischen System von Milojević entspricht diese Datierung dem Anfang der Phase Vinča-C.

Die vorgeführten Analogien unterscheiden die Siedlungen von Hodoni, Sânandrei, Pața II, Chișoda Veche, Sălbăgelu Vechi, Honorici, Zorlențu Mare III, Ruginosu, Liubcova, Ostrovu Corbului u.a. von denjenigen aus Temeš Kubin und teilweise Boriaš und Sântana-Comlăuș. Die letzteren haben andere Elemente, wie die Schüssel mit verdicktem, durch eine Rille hervorgehobenem Rand und Riefen auf der Innenseite (Taf. CXXIX/4, CXXX/1-3, CXXIV/2, 7) und Schüssel mit profiliertem Rand und schmaler, runder Schulter (Taf. CXXVI/1-3). Diese Stücke haben Analogien bei den Tiefen von 5,2 m, 4,9 m, 4,4 m, 4,2 m und 4,1 m aus der Siedlung von Vinča.⁷⁴⁾ Die Amphoren mit konischem Hals (Taf. CXXIII/6) weist Ähnlichkeiten auf mit Stücken aus Supska-"Stublina"⁷⁵⁾, Rudna Glava⁷⁶⁾, Vinča⁷⁷⁾ und Divostin.⁷⁸⁾ Alle diese Analogien setzen einen späten Vinča C und D-Horizont voraus und sind eine Folge des Eindringens einer neuen Bevölkerung ins Nordbanat.

Alle Vinča D-Siedlungen aus Serbien haben als charakteristische Elemente Terrinen mit gerundeter Schulter und einziehendem Rand, manche Typen von polierten Ornamenten und kannelierten Verzierungen, die in Temeš-Kubin, Boriaš und Sântana nicht vorkamen, sondern nur im oberen Niveau von Vršac-"At"⁷⁹⁾, Gomolava Ib⁸⁰⁾, Selevac⁸¹⁾, Vinča oberhalb der Tiefe von 4,5 m⁸²⁾ u.a.⁸³⁾ Diese Details veranlassen mich, die Funde aus Temeš-Kubin und z.T., aus Boriaš und Comlăuș vor die Phase Vinča D, allerdings aber nach den Vinča C-Siedlungen aus dem rumänischen Banat

einzuordnen, nämlich in die Etappe Vinča C2. Desgleichen gehören die vorgeführten Analogien der Funde aus Hodoni, Parța II, Chișoda Veche, Sălbăgeu Vechi, Honorici, Zorlențu Mare III, Ruginosu und Liubcova II der Etappe Vinča-C1 an, deren Inhalt im vorigen Kapitel vorgeführt wurde.

Neben allen diesen gemeinsamen Merkmalen gibt es zwischen den Nordbanater Funden und denjenigen aus dem "klassischen Areal" der Vinča-Kultur eine Reihe von Unterschieden, die weiter vorgeführt werden sollen.

Im Nordbanater Tiefland gibt es die Siedlungen von Hodoni, Sânaudrei, Cornești, Chișoda, Parța I und II, die Ähnlichkeiten der Siedlungstypen, der Keramik und teilweise der Tonplastik aufweisen.

Die Vinča C Wohnbauten aus dem Nordbanat sind mit Ausnahme der Siedlung von Hodoni- im allgemeinen ebenerdige Häuser auf Schwellbalken, die entweder einen Lehmfußboden haben oder auch nicht. Es fehlen - bei dem heutigen Forschungsstand- die Hütten mit Fundamentgräben und Pfostenlöchern, die charakteristisch für den Vinča-B Horizont in Parța sind.⁸⁴⁾

Im Nordbanat weist die Keramik einige Merkmale auf, die sie von den keramischen Materialien aus dem Süd- und Ostbanat oder aus dem Donautal unterscheiden. So ist der Ton der gewöhnlichen mit Sand und zerstoßenen Scherben vermischt, was die Gefäßoberfläche uneben macht. Die Farbe der Feinkeramik ist im Nordbanater Tiefland meistens grau, dunkelgrau oder seltener schwarz. Die charakteristischen Formen sind die konischen Schüsseln (Typen Iib, A IIIc) die in der Regel mit eingeritzten, mäanderförmigen Motiven verziert sind (als "Theissähnlich" bezeichnet-Typen DS, DT, Db, Dd, Df, Dg, Db, Di, Dk, Dm, D6). Die Einritzungen, mit einem scharfen Instrument durchgeführt, sind in zwei Metopen verteilt. Die Metopen sind von vertikalen Ritzbündeln abgegrenzt, die sich gewöhnlicherweise im Henkelbereich befinden. In manchen Fällen sind die Flächen zwischen den Einschnitten poliert (Typen Da, Dd), was einen Einfluss der Banat-Kultur oder der Szakalhat-Gruppe darstellt.⁸⁵⁾ Manchmal wechseln sich die polierten Flächen mit nach dem Brand rotbemalten Flächen ab (Typen Dz und Di). In einem einzigen Fall sind diese äusseren Motiven mit einer inneren bemalten Verzierung aus weissen Linien auf kirschrotem Fond assoziiert (Taf. XXXIV/1).

Die Mehrheit der Fachleute schrieben diese Funde der Theiss-Kultur⁸⁶⁾ zu wegen der Ähnlichkeiten mit Theiss-Ornamenten. Die Forschungen der letzten 10 Jahre im Nordbanat erlaubten die Bestimmung des Kontextes in welchem solche Ornamente vorkommen.

In allen erforschten Siedlungen stellte man fest dass diese Ornamente auf eine Keramik mit typischen Vinča-Merkmalen (wie z.B. die Polier- oder die Brenntechnik) aufgetragen wurden. So betrachte ich diese Funde nicht als Importe aus der Theiss-Kultur, sondern als Elemente die die Vinča-C1 Gemeinschaften aus dem Nordbanat übernommen haben. Ähnliche Ornamente

gibt es in der Banat- Kultur, der Szakalhat-Gruppe so wie in der Theiss-Kultur, so dass die Ermittlung des genauen Ursprungs dieser Motive derzeit unmöglich ist. Da die Vinča-Siedlungen der Phase C1, wo solche Ornamente vorkommen an der Grenze zwischen den Gruppen Szakalhat und Bucovăț liegen, könnte man mit Vorsicht die Hypothese vertreten dass die Herkunft der Motive sich innerhalb dieser Gruppen befindet. Zur selben Idee führt uns auch die rote Bemalung in der "crusted"-Technik der Flächen zwischen den Einschnitten, sowie die Polierung dieser Flächen. Die Ähnlichkeiten mit der frühen und der klassischen Theiss-Kultur bestehen weil diese Kultur von der Szakalhat-Gruppe abstammt⁸⁷⁾ wo, v.a. in der Übergangsphase Szakalhat-Theiss, die Szakalhat-Elemente von den Theiss-Elementen schwer zu unterscheiden sind.

Andere charakteristische Formen der Nordvariante sind die Typen A Va, A Vb, A Vc, A VIa, A VIb und A VIc, die in den Siedlungen von Hodoni, Chișoda, Sânaandrei, Parța I und II vorkommen. Typisch für die Nordbanater Variante sind die "Griffklappen" auf dem Gefäßrand (Typ A VIb) die in einigen Fällen durchbohrt sind (Typ A VIc). In der Regel haben diese Formen keine Ornamente.

Von den Riefenornamenten sind die Typen BJ und BK für das Nordbanat charakteristisch. Sie stellen einen Einfluss der Bucovăț-Gruppe dar, die in der II. Phase solche Ornamente hat.⁸⁸⁾ Andere charakteristische Motive sind: die vertikalen Ritzlinien, in Registern gruppiert, die sich auf dem Oberteil der Gefäße befinden (Typ DJ), die Spiral- oder kurvilineare Ritzungen (Typen Dn, Do und Dp) und das Band aus punktgefüllten Ritzlinien. Das letztere unterscheidet sich von dem entsprechendem Motiv aus der serbischen Variante oder sogar von demjenigen aus dem Südbanat und dem Banater Hügelland durch die kleinen runden Eindrücke, die eine oder zwei Reihen bilden, welche von eingeritzten Linien eingerahmt sind (Typ Dz, D3, D4-D8).

Diese Elemente begleiten die Formen und die Ornamente der Vinča-Kultur, Phase C1, und können von diesen nicht separat behandelt werden.

Die Tatsache, dass diese im "Textilstil" verzierten Materialien und einige Gefäßformen keine Importe sind, sondern ein Teil des kulturellen Inhaltes einiger Nordbanater Siedlungen, könnte uns veranlassen sie der Gorzsa-Gruppe zuzuschreiben. Diese Gruppe wurde von den ungarischen Archäologen folgenderweise definiert "as a local variant of the Theiss culture extending to a few sites in which the Balkans elements survive more strongly than in the other Theiss culture settlements".⁸⁹⁾

Aus dem Studium der Funde aus Gorzsa ergab sich ein bedeutender Vinča-Anteil in der Keramiktechnologie einiger Gefäßkategorien, in einigen Formen und Ornamenten.⁹⁰⁾ Diese Elemente bestehen neben typischen Formen, Technologien und Ornamenten der klassischen Phase der Theiss-

Kultur, die keine Importe sind, sondern die eingeritzte Keramik der Gorzsa-Gruppe charakterisieren.⁹¹⁾

Die Materialien mit Vinča-Herkunft unterscheiden sich, trotz den Ähnlichkeiten der Keramiktechnologie (Machart, Magerung und Brand), von der Vinča C-Keramik, wenn man alle ihre Eigenschaften in Betracht zieht. So fehlen von den Formen der Gorzsa-Gruppe gerade die Typen B IIa, B IIb, B IV, B V, B VI die für die Vinča-C Phase kennzeichnend sind. Desgleichen beschränken sich die Kannelur- und Riefenornamente auf die Typen Ba und Bb - keine Spur also von der grossen Vielfalt der Vinča-Ornamentik. Man könnte diese Unterschiede als ein Ergebnis einiger Zeitunterschiede zwischen der Phase C1 und der Gorzsa-Gruppe, Stufe C, ansehen. Die letztere wird als zeitgenössisch mit der klassischen Phase der Theiss-Kultur betrachtet.⁹²⁾ Den erwähnten Zeitunterschieden widersprechen aber die in Hodoni und Gorzsa gefundene Importe. Dort wurden einige der Herpaly-Gruppe⁹³⁾ zugeschriebenen Keramikfragmente gefunden was uns eine Parallelisierung des Vinča C1-Niveaus aus Hodoni mit den Niveaus der C-Stufe der Gorzsa-Gruppe erlaubt. Ein in der Theiss-Schicht aus Hodoni - die oberhalb der Vinča-Schicht liegt- gefundenes Gefäss, das typische Ornamente der Lengyel-Kultur aufweist, könnte auf einige Zeitunterschiede hinweisen, dass die Lengyel-Kultur in der Theissebene zeitgenössisch mit Gorzsa-C, Theiss-klassisch und der Herpaly-Gruppe (alte und klassische Phase) ist.⁹⁴⁾ Die Radiokarbonuntersuchung der Phase Gorzsa C⁹⁵⁾ ergab eine lange Existenzperiode, was auch durch die Dicke der Ablagerungen in der namensgebenden Siedlung bestätigt wird. Diese Tatsachen veranlassen mich die Siedlung von Hodoni (mit einer kurzen Bewohnungszeit) in die Laufzeit der Stufe Gorzsa C zu datieren, ohne aber die genaue zeitliche Stellung präzisieren zu können. In Gorzsa fand man Lengyel- und Herpaly-Importe in den selben Mikroschichten der Phase C⁹⁶⁾, während in Hodoni die Herpaly-Importe zusammen mit einem Keramikfragment der frühen Phase der Theiss-Kultur gefunden wurden. Es ist daher sehr wahrscheinlich, dass das Ende der Phase Vinča C1 zeitgenössisch mit dem Anfang der Phase Gorzsa C war. Diese Hypothese wird auch durch die Importe aus Petresti A/Foeni-Gruppe - die im Banat am Ende der Phase Vinča C1 datiert sind- die in Herpaly gefunden wurden, bestätigt.⁹⁷⁾

Alle chronologische Elemente unterstützen also die Hypothese, dass ein Teil der Vinča C1-Siedlungen den Gorzsa C-Bewohnungen zeitlich vorangehen. Die Tatsache, dass nur wenige Vinča-C Formen und Ornamente bei der Gorzsa-Keramik zu finden sind, erklärt sich einerseits durch die relativ grosse Entfernung zwischen den Vinča-Gemeinschaften und dem ursprünglichen Gorzsa-Areal und andererseits dadurch, dass in einer kulturellen Synthese nicht alle Elemente übernommen und weiterentwickelt werden.

Die erheblichen Unterschiede zwischen der Gorzsa-Gruppe und den Vinča C1-Siedlungen aus dem Nordbanat erlauben also nicht, dass man die letzteren der Gorzsa-Gruppe zuschreibt. Die relativen Ähnlichkeiten der eingeritzten Ornamente sind ein Ergebnis der direkten Einflüsse der Theiss-Kultur - alte Phase - und der Banat-Kultur auf die Nordbanater Vinča-Siedlungen.

Im Ostbanater Hügelland gibt es mehrere Siedlungen, die sich durch die Merkmale der Keramik von den Nordbanater Tieflandsiedlungen unterscheiden.

So war die Keramik aus Sălbăgelu Vechi, Honorici, Homojdia, Zorlențu Mare III, Ruginosu in der Regel aus einem mit Steinchen und Quartzstückchen vermischten Ton verfertigt der bis zu Rotbraun oder Ziegelrot gebrannt wurde. Der Slip wurde geglättet und trägt sogar Politurspuren. Die Formen sind, mit wenigen Ausnahmen, die selben wie im Nordbanat, aber die charakteristischen Typen der Phase Vinča C kommen viel seltener vor. Auch hier gibt es die Typen B Iib, B Iic, B IV, B V, B VIII, die aber prozentual viel weniger als die konischen Schüsseln und die Töpfe ausmachen. Wenn in der Ebenezone diese Formen polierte Ornamente und mannigfaltige Riefen- und Kannelurmotive aufweisen, beschränken sich die Ornamente im Hügelland auf langen Kanneluren auf dem Gefäßoberteil (Typen BC, BD). Bei der Grobkeramik trifft man auch die Dellenleiste (Typ AB), die Dellenreihen (Typen AD, AF, AG, AH) oder die Schilfrohreindrücke (Typen A 5, A 7), die man sehr selten im klassischen Vinča C-Areal oder in der Ebene findet. Diese Ornamente könnten entweder ein Resultat der Kontinuität einiger älterer Motive der Stufe Vinča-B oder Einflüsse der Banat-Kultur sein. Für das Hügelland sind die folgenden Ritzmotive charakteristisch: kurze Winkel- mit Zickzacklinien kombiniert (Typ DP), Parallellinien unter dem Gefäßrand, kombiniert mit Winkelmotiven (Typ DR), bogenförmige Einschnitte (Typ DG). Diese Motive sind von mäanderförmigen Bändern aus Punkteinschnitten begleitet (Typ Dg) oder mit Spiralen kombiniert (Typ Dx). Als Technik unterscheiden sich diese Ornamente von denjenigen aus dem Nordbanat dadurch, dass die Punkte nicht durch Eindrücke, sondern durch Stiche durchgeführt wurden.

Wegen einiger von diesen Unterschieden ordnete Gh. Lazarovici diese Materialien in den Horizont Vinča B2/C ein und sah sie als Beweise eines "Rückstandes" einiger Vinča B2-Gemeinschaften an, die sich entwickelt und neue Elemente zur Zeit der Stufe Vinča C bekommen haben.⁹⁸⁾

Meiner Meinung nach haben diese Siedlungen neben den Eigenheiten auch gemeinsame Merkmale mit den Vinča C1-Siedlungen aus dem Banat. Diese gemeinsame Züge erlauben es diese Ostbanater Siedlungen dem Spätvinča-Phänomen zuzuordnen; sie sind eigentlich das Resultat einer kulturellen Diffusion am Rand der Verbreitzzone der Vinča-Kultur. Dieser

Prozess war ein Teil der Wanderung der Träger der Vinča C1-Kultur, die viele Merkmale - v.a. der Keramik- den Ostbanater Gemeinschaften vermittelten. Manche dieser Siedlungen, wie z.B. die von Sălbăgelu Vechi, sind mit einigen Südbanater Erscheinungen verbunden, so wie die Ähnlichkeiten mit der Siedlung von Vršac-"At" es zeigen. Diese Südbanater Erscheinungen haben wahrscheinlich einige Prozesse in Verbindung mit dem Horizont der viereckigen Vasen aus Siebenbürgen beeinflusst. Deshalb ist der Begriff Vinča B2/C nicht nur zweideutig, sondern steht auch im Gegensatz zu der archäologischen und kulturellen Wirklichkeit. Viel geeigneter wäre der Terminus "die Ostbanater Variante der Phase Vinča C1".

Im westbanater Gebiet verschwinden allmählich die Merkmale der Nordbanater Variante, je weiter wir nach Süden Kommen und vermehren sich die typischen Ornamente der serbischen Variante. Leider wurden bisher nur wenige Vinča-C Siedlungen aus dem Südwestbanat entdeckt und erforscht, die uns die Präzisierung der Beziehungen und der chronologischen Verhältnisse ermöglichen können.

Im serbischen Banat und im Donautal haben die Vinča-C1 Siedlungen charakteristische Ritzornamente (Typen DA, DB, Dq, Du und Dx). Diese unterscheiden sich von den sogenannten "Theissähnlichen" Mäandern der Nordbanater Variante durch Ausführung und Organisation. Wenn die Mäandereinschnitte aus Hodoni, Sănandrei, Cornești, Chișoda u.a. in der Regel rechte Winkel aufweisen, sind sie in Liubcova (und in anderen Vinča-C1 Siedlungen) parallel und wurden vermutlich mit einem kammartigen Instrument durchgeführt. Desgleichen haben die Mäander spitze Winkel und sie befinden sich auf einer Keramik von guter Qualität, mit einem meistens roten Slip. Die Mäander sind von Bändern aus Punkteinschnitten begleitet, wo die Punkte-genau wie in der Ostbanater Variante- durch Stiche und nicht durch Eindrücke, wie in der Nordbanater Variante, durchgeführt sind.

Die polierten Ornamente haben, neben den Riefen und Kanneluren, einen bedeutenden Anteil an der Ornamentik der Feinkeramik. Bei der gewöhnlichen Keramik trifft man auch die Eindrücke unter dem Gefässrand (Typ AA), die im Nordbanat nicht vorkommen.

Im rumänischen Banat gehört dieser Gruppe auch die Siedlung von Liubcova an.

Was eventuelle Zeitunterschiede zwischen diesen C1-Siedlungen betrifft, so ist es beim heutigen Forschungsstand unmöglich zu präzisieren wo sie liegen und von welcher Art sie sind. Nicht einmal für das Donautal gibt es Argumente für die Hypothese S. A. Lucas, dass die Siedlungen Liubcova I-II früher zu datieren seien, als eine Folge einer "ersten Einwanderungswelle".⁹⁹⁾ Alle publizierten Materialien, die uns zugänglich waren, zeigen, dass es im Vinča C (II)-Niveau keine Hinweise für eine solche Schlussfolgerung gibt. Mehr als das, die vom Kollegen Luca erwähnten Analogien -

v.a. diejenigen aus Lipova-"Hodaie", Mintia, Soimus und Crnokalacka Bara¹⁰⁰⁾- verbinden die Vinča C1-Siedlung aus Liubcova mit ähnlichen zeitgenössischen Siedlungen aus dem Banat und Serbien. Die der Phase Vinča B2 zugeschriebene Technologie¹⁰¹⁾ der Grobkeramik ist auch kein Argument, da eine ähnliche Technologie auch in den sogenannten B2/C-Siedlungen¹⁰²⁾ aus dem Ostbanat verwendet wurde. Diese Siedlungen sind wie oben gesagt- ein Teil der Phänomene der Phase C1. Wenn man trotzdem akzeptiert, dass die Siedlung von Liubcova II der ersten Einwanderungswelle der Träger der Vinča C1-Kultur angehört, dann muss man sich fragen, wo die typischen Merkmale der südmorawischen Variante sind, da die Einwanderer durch den Wardar-Morawa-Korridor¹⁰³⁾ ins Donautal eingedrungen sind.

Bei diesem Forschungsstand der Phase Vinča C1 im rumänischen Banat kann man also keine sukzessive Wanderungswellen der Vinča-Gemeinschaften feststellen. Die Siedlungen sind z.T. zeitgleich und sind das Resultat des selben Wanderungsprozesses und der selben kulturellen Diffusion. Gegen das Ende der Etappe C1 -so wie es die Importe aus Chişoda Veche zeigten- drangen ins Banat die Träger der Petresti-Kultur/Foeni-Gruppe ein, die den Vinča C1-Siedlungen in Parţa II ein Ende setzten und den kulturellen Inhalt des III. Niveaus aus Chişoda Veche - das zeitgenössisch mit der Phase C2 ist - beeinflussten. Im Nordbanat verschwanden zu jener Zeit alle Vinča C-Siedlungen. Viele von ihnen wurden von Theiss-Siedlungen (Hodoni, Sânandrei), andere aber von Petresti-A/Foeni-Gruppe Siedlungen ersetzt.

BEZIEHUNGEN ZU DEN ZEITGENÖSSISCHEN UND BENACHBARTEN KULTUREN

Durch seine geographische Lage war das Banat schon in den vorgeschichtlichen Zeiten eine Drehscheibe, die die Tausch- und Kulturbeziehungen zwischen den menschlichen Gemeinschaften begünstigte. Durch das Banater Territorium drangen die meisten Einflüsse nach Siebenbürgen oder Pannonien ein. Diese Tatsachen, für die älteren Vinča-Phasen nachgewiesen wurden¹⁾ durch die neueren Forschungen der letzten 10 Jahre in Banater Siedlungen der Vinča C-Stufe bestätigt und ergänzt. Die Ausgrabungen erlaubten es die Beziehungen zwischen den Spätvinča-Gemeinschaften und den "Theissähnlichen"-, Herpaly- oder Petrești-Siedlungen, sowie die Präzisierung einiger Synchronismen zwischen diesen Zivilisationen und der Vinča C-Kultur festzustellen.²⁾

A. Die Beziehungen der Vinča-Kultur, Stufe C, mit der pannonischen Zone.

Die mit der Vinča C-Kultur zeitgenössischen spätneolithischen Kulturen aus der Theissebene waren die Theiss- und die Herpaly- Kultur, sowie einige überlebende Gemeinschaften der Szakalhat-Kultur.³⁾ Im Südwesten der Theissebene, im Nordbanat, lagen die Siedlungen der Bucovăț-Gruppe, die Phasen Ib und III⁴⁾, die zusammen mit der Tisa-Kultur einen Einfluss auf die Stufe Vinča - in ihrer Nordbanater Variante ausübten.

a. Die Beziehungen der Bucovăț-Gruppe mit der Phase C1 sind durch viele Elemente und Importe belegt. So fand man im III. Niveau von Zorlentu Mare⁵⁾, einige mit eingeritzten Bogenmustern mit M-förmigen Ende verzierten Keramikfragmente (Taf. CXI/6, 7) die der Phase Bucovăț Ib zugeschrieben wurden⁶⁾. Ein anderes Fragment, mit eingeritzten Spiralen verziert (Taf. LXXII/8) wurde in der Vinča-C Schicht aus Hodoni gefunden. Das Stück gehört auch der Etappe Bucovăț Ib an.⁷⁾ Der selben Etappe gehört auch das im 4. Niveau der Vinča C1-Siedlung von Sânanđrei entdeckte

Keramikfragment, das graupoliert und mit eingeritzten Bogen- und "M"-Mustern verziert ist (Taf. LXVII/4). Ein ähnliches Ornament (Taf. XCII/5; XCV/6) kam auch im III. Niveau aus Chişoda Veche zutage. Dieses Niveau wurde an das Ende der C1-Etappe und sogar in die C2-Etappe eingestuft, was das Fortbestehen dieses Ornamentes belegt. Die typischen Bucovăţ-Elemente werden immer seltener in den Siedlungen der Stufe Vinča C je weiter man nach Süden kommt. Sie werden von den typischen eingeritzten Ornamenten der Vinča-Kultur ersetzt. Im äussersten Norden des Banates, auf den hohen Terrassen der Vinga-Ebene, befanden sich die Gemeinschaften der Theiss-Kultur und der Gorzsa-Gruppe. Zwischen diesen zwei Kulturarealen, am Mittellauf der Bega, nordöstlich von Temeswar, lebte auf einem immer kleiner werdenden Territorium die Bucovăţ-Gruppe, III. Phase.⁸⁾ Bei dem heutigen Forschungsstand kann man nicht präzisieren, wie lange diese Phase gedauert hat.

b. Die Beziehungen zwischen der Vinča-C Phase und der Petreşti-Kultur/Foeni-Gruppe.

Die Ausgrabungen der letzten Jahrzehnte erbrachten eine bemalte Keramik, die der Petreşti-Kultur zugeschrieben wurde. Den ersten Entdeckungen, nämlich denjenigen aus Parţa-Tell 2⁹⁾, folgten die von Foeni, Chişoda, Parţa-Tell 1, Unip und Folea.¹⁰⁾

O. Radu entdeckte in Chişoda Veche mehrere Petreşti-Fragmente¹¹⁾, die ab dem II. Niveau auftauchten. Es handelt sich um ein paar Keramikfragmente, darunter auch zwei bemalte Scherben. Das erste Fragment ist rotorange und stammt von einem doppelkonischen Gefäss mit profiliertem Rand. Auf der Schulter sass ein ovaler Henkel. Die Ornamente bestanden aus kirschroten Linien in "Sparrenmuster"; am inneren Gefässrand gibt es schiefwinklige, nach unten orientierte Dreiecke (Taf. LXXXIV/9). Das zweite Fragment weist das selbe Ornament, nur am inneren Rand gibt es eine Zickzacklinie (Taf. LXXXIV/8). Allem Anschein nach sind diese Stücke Importe.

Im oberen Niveau (III), sind die Petreşti-Materialien häufig. Die Keramik ist nicht bemalt. Der Ton ist rein, mit feinem Sand vermischt und bis zu weichsel- oder ziegelrot gebrannt. Es gibt auch Politurspuren. Die Formen sind ausnahmslos doppelkonisch mit ausbiegendem (Taf. XCI/2; XCII/9) oder einziehendem Rand (Taf. XCII/6-8). Auf der Schulter befindet sich ein halbkugeliger (Taf. XCI/2) oder abgeflachter Knopfhenkel (Taf. XCII/6). Eine andere besonders wichtige Entdeckung, die die kulturellen und chronologischen Beziehungen zwischen den Kulturen Vinča C1 und der Petreşti A/Foeni-Gruppe präzisiert, ist diejenige aus Parţa-Tell 2.¹²⁾ Dort wurden zwischen 1970-1978 bei Begehungen bemalte Keramikfragmente gefunden, die der Petreşti-Kultur zugeschrieben wurden. 1979 sondierte man

den mittleren Bereich des Tells, um die Anwesenheit dieser Fragmente aufzuklären, die mehrere hundert Kilometer weit vom Hauptterritorium der Petrești-Kultur entfernt waren. Man fand eine 3 m mächtige Stratigraphie, wobei die oberen 2 m der Stufe C der Vinča-Kultur, zugeschrieben wurden.¹³⁾ Leider wurden damals keine bemalten Keramikfragmente gefunden, sondern nur einige Scherben, "die Petrești sein könnten".¹⁴⁾ Diese Ungewissheit war damals von der Unmöglichkeit verursacht, zwischen der unbemalten Petrești- und der Vinča-Keramik zu unterscheiden.

Infolge der neueren Entdeckungen in Foeni, die eine Petrești-Siedlung ohne Vinča-C Elemente darstellt, konnte man die unbemalte Petrești-Keramik identifizieren, die vermutlich Importware war. So wurden bei -1,20 m ein paar Fragmente eines braunschwarzen Gefäßes gefunden, das aussen gut poliert war und innen Spatelspuren aufweist. Ein anderes Fragment ist kastanienbraun und zeigt im Inneren polierte Bänder im "Netzmotiv". Andere Petrești-Elemente fand man bei -0,60 m unter der Plattform eines ebenerdigen Hauses (MBT, Markierung P507, 509). Ein anderes vor kurzem publiziertes Fragment könnte auch der Petrești-Kultur zugeschrieben werden.¹⁶⁾

Die von mir 1992 wiederaufgenommenen Ausgrabungen stellten fest, dass die Vinča C-Schicht nicht, wie angenommen, 2 m mächtig ist, da der oberste Meter der Petrești-Kultur/Foeni-Gruppe angehört.

Die oben angegebenen stratigraphischen Daten führen zur Schlussfolgerung, dass die ersten Kontakte zwischen der Vinča-Kultur und der Petrești-Kultur/Foeni-Gruppe gegen das Ende der Phase C1 stattfanden. Eine genauere Datierung kann man durch die Einordnung der Banater Funde in das Entwicklungsschema der Petrești-Kultur nach I. Paul erreichen. Dafür werde ich sowohl die bemalte Keramik -die die Grundlage der Chronologie der Petrești-Kultur in Siebenbürgen darstellt- als auch die eingeritzte kannellierte und mit polierten Ornamenten verzierte Keramik untersuchen.

Die Technologie der Petrești-Keramik, so wie sie von den Funden aus Siebenbürgen dargestellt wird, ist unverwechselbar. Der Ton ist sehr gut, bis zu orangerot oder gelborange gebrannt. Es gibt auch die einfarbige, blutrote Keramik (Unip, Parța-Tell 2, Foeni), begleitet von einer kalkweissen Keramik, mit gemalten Ornamenten (Chișoda, Foeni), die in einigen Petrești-Siedlungen der A- und, seltener, der AB-Phase gefunden wurde.¹⁸⁾ Das Ornament wurde mit einer roten, rotbraunen, kirschroten (Foeni, Unip, Parța-Tell 2, -Tell 1, Chișoda Veche) oder schwarzen Farbe (Parța-Tell 2) gemalt. Die Ornamente bestehen aus dünnen, in Winkelmotiven gruppierten Linien. Auf dem Bauch des Gefäßes haben die bemalten Vasen manchmal eine halbkugelförmige Knubbe. Diese Merkmale - v.a. das Winkelmotiv, das "Sparrenmuster", die kirschroten, schmalen Bänder- sind mit der frühen Phase der Petrești-Kultur verbunden.¹⁹⁾ Ebenfalls die Politurmuster, die in Foeni 24% der gesamten Ornamentik ausmachen²⁰⁾, kommen auch in Daia Română

in einem identischen Motiv vor.²¹⁾ Die polierten Einschnitte haben Analogien in Mintia²²⁾ und Daia Română.²³⁾ In Foeni, Parța-Tell 2 und Chișoda Veche entdeckte man Gefässränder mit X-förmigen Bandhenkeln, mit hochgezogenen Kanten. Sie haben Analogien in Mintia (unpublizierte Ausgrabungen von F. Drașovean und S.A. Luca) und in Șoimuș.²⁴⁾

Die Gefässformen sind in dieser Hinsicht sehr relevant. Die häufigste Form in Foeni (Typ B4d) hat Analogien nur in Petrești-A Siedlungen²⁵⁾, genau wie die doppelkonischen Vasen.²⁶⁾ Desgleichen entdeckte man Gefässe mit Kielanfang, die typologische Entsprechungen in Daia Română²⁷⁾ und Mintia²⁸⁾ haben, also in Siedlungen, die der A-Phase zugeschrieben wurden.²⁹⁾

Allerdings gibt es - worauf bereits hingewiesen wurde- auch Unterschiede zwischen den siebenbürgischen und den Banater Funden. Die letzteren weisen nicht die ganze Vielfalt der gemalten Ornamentik der A-Phase auf; andererseits fand man in Foeni Ornamente die mit weisser Farbe gemalt waren (Abb. 3, Typ G 34-37) und die in Siebenbürgen nicht vorkommen.

Aus den oben vorgestellten Elementen ergibt sich die Tatsache, dass die Banater Petrești-Funde aus den frühen Phasen dieser Kultur stammen und meiner Meinung nach eine frühere Etappe als die ältesten Petrești-A Funde aus Siebenbürgen darstellen. Die Träger dieser frühen Phase drangen den Marosch entlang -wo es Siedlungen dieser Phase gibt- ins Innere des Karpatenbogens ein und schufen dort die Petrești-Kultur. Deshalb können die Banater Funde als Petrești-A/Foeni-Gruppe bezeichnet werden, da in Foeni die bedeutendsten Materialien gefunden wurden.

Ich vertrete also den Synchronismus Vinča C1 (Ende) - Petrești-A/Foeni-Gruppe, was besonders wichtig für das siebenbürgische Spätneolithikum ist.

c. Die Beziehungen mit der Herpaly-Gruppe

Im Norden der Theissebene bildete sich im Vinča C1- Horizont die Herpaly-Gruppe³⁰⁾, die lange Zeit als eine Komponente mit bemalter Keramik der Tisa-Kultur angesehen wurde.

Die Forschungen der letzten 15 Jahre präzisierten, dass die Herpaly-Gruppe zeitgenössisch mit der frühen Etappe der Lengyel-Kultur war (die Lengyel-Kultur entwickelte sich im Nordwesten und in der Mitte des heutigen Ungarns). Ebenfalls war die Herpaly-Gruppe mit der C-Phase der Gorzsa-Gruppe und mit der sogenannten Suplac-Gruppe (die am Mittellauf des Schnellen Kreisches-Crișul Repede lokalisiert wurde) zeitgenössisch. Desgleichen wurden in Herpaly bemalte Keramikfragmente der Petrești-Kultur/Foeni-Gruppe gefunden, was bedeutet, dass die zwei Kulturen ebenfalls gleichzeitig waren.

Im Banat wurden mehrere der Herpaly-Gruppe zugeschriebenen Keramikfragmente in der Vinča-Siedlung von Hodoni gefunden. Auf dem Grund der Grube Nr. 4 fand man ein ziegelrot-braunes Keramikfragment, das aus einem dichten, mit feinem Sand vermischten Ton gefertigt war. Aussen hat es ein weisses Ornament auf weichelrotem Grund. Das Ornament besteht aus Mäandern die in zwei Metopen eingeteilt sind. Die Metopen sind im Henkelbereich von Linienbändern und Kreuzlinien getrennt (Taf. XXVIII/7). Auf der Innenseite des Randes gibt es weisse Linien in "Sparrenmuster" auf rotem Grund (Taf. XXVIII/7b).

In der Grube Nr. 5 derselben Siedlung fand man ein braunoranges, aus einer homogenen, mit feinem Sand und gut zerstoßenen Scherben vermischten Tonpaste gefertigtes Keramikfragment. Aussen hat es ein aus dünnen, nach dem Brand aufgetragenen schwarzen Parallellinien bestehendes Ornament (Taf. XLII/5).

Die nächsten Analogien für diese Ornamente gibt es innerhalb der Herpaly-Gruppe -frühe Phase (die Niveaus 10-9) und klassische Phase (das Niveau 8 aus Herpaly).³⁵⁾ Ähnliche Materialien wurden in der Tisa-Siedlung der Gorzsa-Gruppe (C-Phase) von Hódmezővásárhely-Gorzsa³⁶⁾ gefunden. Aufgrund dieser Tatsachen kann man die Phase Vinča C1 aus dem Banat als zeitgleich mit der frühen und der klassischen Phase der Herpaly-Gruppe und der Phase Gorzsa-C ansehen, die ihrerseits synchron mit den älteren Phasen der Lengyel-Kultur bzw. der Petrești-Kultur/Foeni-Gruppe sind.

d. Die Beziehungen mit der Theiss-Kultur

Die Theiss-Kultur war eine der wichtigsten Kulturen des Spätneolithikums. Sie entwickelte sich in der Theissebene und ist eine der meiststudierten und bekanntesten Kulturen der pannonischen Zone.

Die Herkunft und die chronologische Stellung dieser Kultur wurde in der Zwischenkriegszeit durch ihre mäanderrförmigen Ritzornamente bestimmt. J. Banner definierte sie als die 3. Phase der Tisa-Kultur, die sich in der Übergangsphase zur Kupferzeit befindet.³⁷⁾ Der ungarische Forscher präziserte, dass diese Phase chronologisch nach der Vinča-Keramik steht und hob auch die Existenz der Koros-Gruppe in dieser Kulturzone hervor.³⁸⁾ Auf diesen Grundlagen sagte man damals dass die Anfänge der Theiss-Kultur gleichzeitig mit der Frühphase der Vinča-Kultur wären. Dies war möglich, weil man die Szakalhat-Funde der Theiss-Kultur zuschrieb, während die Szakalhat- oder die Banat-Keramik aus Vinča als Theiss-Importe betrachtet wurden. Eine wichtige Klassifizierung wurde in den 60er und 70er Jahren aufgestellt, als man die Charakteristika der Szakalhat-Kultur definierte, die ins Mittelneolithikum, vor die Theiss-Kultur datiert wurde. Die letztere wurde in 3 Phasen eingeteilt: die Frühphase, auch Szakalhat-Theiss genannt, die klassische Phase und die Spätphase.⁴⁰⁾ In den letzten der Theiss-Kultur

gewidmeten Arbeiten stellte man die folgenden Synchronismen fest: die Frühphase mit Vinča B2, die klassische Phase mit Vinča C und die Spätphase mit Vinča D1.⁴¹⁾ Diese Verhältnisse wurden v.a. für die letzten zwei Phasen von einem in Vinča entdeckten Import von der Tiefe von 4,2 m⁴²⁾ bestätigt, da diese Tiefe dem Ende der Phase C und dem Anfang der Phase D entspricht. Für die zeitliche Stellung der Frühphase (Szakalhat-Theiss) wurden als Argumente mehrere in den Schichten der Phase B aus Vinča entdeckte Stücke gebracht, wie z.B. ein der Szakalhat-Kultur zugeschriebenes Gefäß von der Tiefe von 7,3 m, was der Phase B1 entspricht.⁴³⁾ Das Gefäß hat Analogien in Veszto-Magor, in der Frühphase der Theiss-Kultur⁴⁴⁾ also, die auf dieser Weise als zeitgenössisch mit dem Ende der Vinča B1-Phase angesehen wurde.⁴⁵⁾ Eine solche frühe Datierung wurde auch wegen einer Vordatierung des Beginns der Szakalhat-Kultur an das Ende von Vinča A.⁴⁶⁾ Deren Existenz nach einigen Meinungen, am Horizont Vinča-B2/C endet.⁴⁷⁾

Die im Banat durchgeführten Ausgrabungen brachten einige Präzisierungen, was die chronologische Stellung der Theiss-Kultur der Vinča-Kultur gegenüber betrifft. So wurde im III. Niveau aus Zorlentü Mare⁴⁸⁾ ein Gefäß mit Fuss (Taf. CX/7) gefunden, dessen Ornament Ähnlichkeiten mit den der Theiss-Kultur zugeschriebenen Funden aus Vinča (-7,3 m)⁴⁹⁾ und aus dem entsprechenden Niveau aus Veszto-Magor⁵⁰⁾ aufweist. Das Niveau Zorlentü Mare III gehört der Phase C1 der Vinča-Kultur an; die Anwesenheit eines solchen Importes zeigt eine lange Fortdauer dieses Gefäß- und Ornamenttypes und präzisiert die Zeitspanne wann die Entstehung der Theiss-Kultur stattfinden hätte können.

In der Vinča C1-Siedlung von Hodoni fand man in der Grube Nr. 4 ein Keramikfragment, das aus einem mit zerstoßenen Scherben vermischten Ton besteht; das Gefäß war bis zu schwarz gebrannt und mit breiten eingeritzten Mäandern verziert. Zwischen den Ritzlinien gibt es Dellen und der Gefäßrand weist Einkerbungen auf (Taf. XXXIX/5). Das Fragment gehört meiner Meinung nach der Frühphase der Theiss-Kultur an.

Aus Chişoda Veche stammt ein Gefäß mit ovalem Rand, das mit Ritzlinienmustern im "Textilstil" verziert ist und der klassischen Phase der Tisa-Kultur zugeschrieben werden könnte.

Diese Funde beweisen, dass im Banat, im Vinča C1- Horizont beide, alte und klassische, Phase der Theiss-Kultur anwesend sind (wenigstens aus stilistischem Gesichtspunkt). Dies veranlasst mich festzustellen, dass der Übergang von der alten zur klassischen Phase mit einigen regionalen Unterschieden zur Zeit Vinča C1-Phase stattfand. Die erwähnten Unterschiede ergeben sich aus der Anwesenheit einiger Petreşti-A/Foeni-Gruppe Importe in der Frühphase der Siedlung von Öcsöd⁵¹⁾, was ein Zeitpunkt gegen das Ende der Phase C1 bedeutet. Ausserdem führt die Existenz im Verbreitungsgebiet der Theiss-Kultur einiger Spätszakalhat-Siedlungen ohne jegliche Einflüsse der Theiss-Kultur zur selben Schlussfolgerung.

Fazit: die Phase C1 der Vinča-Kultur im Banat war mit dem Ende der alten Phase und dem Anfang der klassischen Phase der Theiss-Kultur zeitgleich, die ihrerseits gleichzeitig mit der alten und der klassischen Phase der Herpaly-Kultur, mit der Bucovăț-Gruppe - den Etappen IIb(am Ende) und IIIa - und der Petrești-Kultur/Foeni-Gruppe war.

B. Die Beziehungen der Vinča-C Kultur mit Oltenien (Kleinwalachei) und Westmuntenien (Westwalachei)

Die Vinča-Kultur, Teil des balkanisch-anatolischen Chalkolithikum, verbreitete sich in Oltenien schon beginnend mit der ältesten Phase⁵²⁾, meistens in den Gebieten östlich von Schil (Jiu). Beginnend mit der Phase Vinča B1 (nach M. Nica)⁵³⁾ oder Vinča A (nach E. Comșa)⁵⁴⁾ entstand in der Rumänischen Ebene die Dudești-Kultur, eine mit Vinča verwandte Zivilisation, die auch einen autochtonen frühneolithischen Anteil zu erkennen gibt.⁵⁵⁾ Neben diesen verwandten Kulturen unterscheidet M. Nica auch eine dritte, aus der Interferenz Dudești-Vinča entstandene Kultur, die er in der Zone Teslui, Schil und Desnatui fand.⁵⁶⁾

E. Comșa teilte die Dudești-Kultur in drei Phasen ein: Malul Rosu (Phase I), Fundeni (Phase II) und Cernica (Phase III) und beschrieb ihren Inhalt und die Stellung im Rahmen des südkarpatischen Mittelneolithikums.⁵⁷⁾ So wurde die Phase Malul Rosu mit Vinča A, die Phase Fundeni mit dem Anfang der zweiten Phase der "Linienkeramik mit Notenkopf" und die Phase Cernica mit der Phase Bolintineanu der Boian-Kultur und mit der alten Phase der Hamangia-Kultur als gleichzeitig betrachtet.⁵⁸⁾

M. Nica definierte zunächst vier⁵⁹⁾, danach fünf Phasen⁶⁰⁾ der Dudești-Kultur (I-V); davon entspricht die III. Phase der Fundeni-Phase und die IV. Phase der Cernica. Der Forscher aus Craiova parallelisierte die I. Phase mit Vinča B1, die II. Phase mit Vinča B2/C1 und die letzten drei mit Vinča C.⁶¹⁾

Die Phasen Dudești IA und IB (nach M. Nica), d.h. die Phase Malul Rosu (nach E. Comșa) wurden als gleichzeitig mit Vinča B1 angesehen wegen der Spätphase der Cârcea-Gruppe die, nach der Meinung M. Nicas, zur Zeit der Phasen Vinča A2/A3 - Starčevo-Criș IV existierte, also vor der frühesten Phase der Dudești-Kultur.⁶²⁾ Aus dem Studium der Dudești I-Materialien die mir zugänglich waren, ergaben sich sehr starke Einflüsse der Phase Cârcea III, v.a. in der Fertigung, Polierung und den Formen der Gefäße, was dieser Gruppe möglicherweise einen Anteil an der Entstehung der Dudești-Kultur im Horizont Vinča B1 zugesteht, wie M. Nica mit Recht behauptete. Wenn die Cârcea-Gruppe keine Dudești-Einflüsse aufweist, während die I. Phase der Dudești-Kultur Cârcea-Einflüsse bekam, kann man

die Anwesenheit der Keramik "mit Zwicken und Spreu" lediglich als eine Fortdauer einiger Elemente die charakteristisch für das Frühneolithikum waren.

Die II. Phase der Dudești-Kultur wurde, wie bereits erwähnt, als zeitgleich mit den Phasen B2-C1 der Vinča-Kultur betrachtet.⁶⁵⁾ In den publizierten Materialien gibt es nur wenige Elemente die eine Datierung wenigstens an den Anfang der Etappe Vinča C1 erlauben könnten. Von diesen Elementen erwähne ich die bogenförmigen punktgefüllten Bänder, die in Fărcașu de Sus und Cârcea-"Viaduct" (Grube 5) gefunden wurden, einige doppelkonische Gefässtypen und die Ornamente in "Sparrenmuster" oder aus geraden, sich am inneren Rand befindenden Linien.⁶⁶⁾ Mit Ausnahme der bogen- oder spiralförmigen punktgefüllten Bänder kommen die doppelkonischen Gefäße und die Ornamente auf der Gefässinnenseite auch in der ersten Phase vor⁶⁸⁾, so dass sie der Dudești-Kultur angehören und keine Spätvinča-Einflüsse sind. Die Technologie und die Ornamentik unterscheiden sich nicht wesentlich von denjenigen der I. Phase, so dass ich eine frühere Datierung, vielleicht sogar in die Phase B2 und nicht C1 vorschlagen würde.⁶⁹⁾

Die III. Phase der Dudești-Kultur enthält Elemente, die zweifellos nicht von der Vinča-C1 getrennt werden können. Dies sind die Spiralkanneluren, die mit Dellen assoziiert sind und die doppelkonischen Gefässtypen, die charakteristisch für die Phase Vinča C1 sind.⁷⁰⁾ Die III. Phase wurde von M. Nica als zeitgleich mit der Fundeni-Phase der Dudești-Kultur aus Muntenien angesehen, die ihrerseits von E. Comșa mit der mittleren Phase der "Linienkeramik mit Notenkopf" parallelisiert wurde.⁷²⁾ Der letztere Synchronismus stellt die Etappe Vinča C1 zeitlich mit der mittleren Phase der "Notenkopfkeramik" gleich, was auf den ersten Blick nur schwer zu akzeptieren ist.

Die "Linienbandkeramik"-Kultur gilt, zusammen mit der Dudești-Kultur, als Grundlage zur Entstehung der Boian-Kultur⁷³⁾ während der Phase Vinča B.⁷⁴⁾ Die ersten Zeichen der "Linienbandkeramik" in der Moldau wurden als zeitgleich mit Vinča A und Dudești I und II betrachtet.⁷⁵⁾ Auf die chronologische Einordnung der Phase Dudești I werde ich nicht wieder kommen, sondern werde ich kurz die archäologischen Tatsachen aus der Slowakei und Ungarn vorführen, da dort die alte Gruppe der "Linienbandkeramik" entstand.

Nach der Ankunft der Träger der Vinča-Kultur im Donaugebiet im Horizont Vinča A2/A3 kann man ihre Einflüsse auf einem breiten Raum von der Moldau⁷⁶⁾, Oltenien⁷⁷⁾, Siebenbürgen⁷⁸⁾ über die Theisesebene und Transdanubien⁷⁹⁾ bis nach Mitteleuropa⁸⁰⁾ feststellen. Zu dieser Zeit bildeten sich unter diesen Einflüssen mehrere kulturellen Gruppen, die die Grundlage der weiteren Entwicklung des Neolithikums in diesen Zonen darstellten.

Im Nordwesten Rumäniens und Osten Ungarns gibt es Starčevo-Criș-Funde aus den Phasen IIIb und IVa, in denen frühe Vinča-Einflüsse in den

Formen und Ornamenten der Vasen⁸¹⁾ spürbar sind. Manche dieser Elemente trifft man auch in mehreren Siedlungen aus Nordostungarn, die der sogenannten Gruppe Szatmar I⁸²⁾ zugeschrieben wurden, eine Bezeichnung, der gegenüber Gh. Lazarovici ernste Vorbehalte ausdrückte.⁸³⁾ Alle diese Siedlungen befinden sich im Horizont Starčevo-Criș IV A - Vinča A2.⁸⁴⁾

In Transdanubien entstand in diesem Horizont die frühe transdanubische "Linienbandkeramik", die von den Funden aus Bicske, Becsehely u.a.⁸⁶⁾ vertreten werden. Manche von ihnen hat J. Pavuk später als die westslowakische Gruppe Bina-Nitra datiert, eine Gruppe die, seiner Meinung nach, den frühesten Horizont der "Linienbandkeramik" aus der Westslowakei darstellt.⁸⁷⁾ Pavuks Meinung wurde von Gh. Lazarovici bestritten, der demonstrierte, dass die Funde aus Hurbanovo und Milanovce durch ihre Starčevo-Criș III B/IV A - Elemente, zeitlich vor die Gruppe Bina-Nitra zu stellen sind.⁸⁸⁾

Im Süden der Theisesebene, in einer z.T. zeitgleichen Etappe, gab es sowohl Starčevo-Criș Siedlungen, in welchen eine Evolution zur "Linienkeramik" sichtbar ist⁸⁹⁾, als auch Vinča-Siedlungen der A2/A3-Phasen.⁹⁰⁾

Im Osten der Slowakei existierten im selben chronologischen Horizont (A2/A3) die Siedlung von Michalovce- Hradok⁹¹⁾, die Ähnlichkeiten mit Funden aus Nordwestungarn aufweisen. Diese Funde wurden von den ungarischen Archäologen in die Phase Szatmar II⁹²⁾ und von Gh. Lazarovici in die frühe Piscoit-Phase eingeordnet.⁹³⁾ Ihnen folgen die Phasen Barca Svetla III und Barca III.⁹⁴⁾ Die Materialien aus Barca III sind durch ihre Merkmale mit der Alföld-Kultur aus der zentralen und südlichen Theisesebene verbunden. Die Alföld-Kultur entstand am Horizont Vinča A2/A3 und dauerte, nach einigen Meinungen, bis in Vinča B1.⁹⁵⁾

Diese Funde stellen einen terminus ante quem, der am Ende der Phase A3/Anfang von B1 steht. Nach ihm begann die Evolution der neuen "Linienbandkeramik", die auch die "Notenkopfkeramik" umfasst. Man kann also keine Datierung der "Notenkopfkeramik" aus der Moldau, Mumtenien oder Siebenbürgen die früher als Vinča-B ist verteidigen, da erst zu dieser Zeit das "Notenkopf"-Phänomen in seinen Entstehungsgebieten auftauchte. Umsomehr gilt dies für die Moldau, wo es keine Siedlungen des Horizontes Starčevo-Criș IV/Vinča A3 gibt welche Elemente, Einflüsse oder Importe von der "Notenkopfkeramik"⁹⁶⁾ haben konnten. Diese Beobachtung gilt auch für Siebenbürgen; in Cipău gibt es eine "Notenkopfkeramik"-Siedlung über einer Spätcriș-Siedlung.⁹⁷⁾ Gh. Lazarovici betrachtet das "Notenkopf"- Phänomen in Siebenbürgen als gleichzeitig mit Vinča B2⁹⁸⁾, was von den erwähnten Beziehungen Dudești II (Fundeni)-"Notenkopf", mittlere Phase aus Cernica, bestätigt wird.⁹⁹⁾

Dies war der Zeitpunkt der Entstehung der Boian-Kultur, die frühestens am Horizont Vinča B2/Dudești II (Fundeni) geschah, während die Cernica-

Etappe parallel mit der Phase Boian-Bolintineanu war. Die letztere wurde, aufgrund mehrerer gegenseitiger Importe, mit Hamangia I und Vădastra I¹⁰⁰) synchronisiert. In der Vădastra I-Schicht aus Magura Cismelei

fand man Bolintineanu-Materialien zusammen mit einem Keramikfragment der Gruppe Zeliezovce.¹⁰¹⁾ In Mitteleuropa war diese Gruppe mit der Sarka-Gruppe¹⁰²⁾ zeitgleich, deren Elemente sich in der späten "Linienkeramik" aus der Moldau¹⁰³⁾ (die "Linienbandkeramik" existierte vor Precucuteni I), in der ältesten Phase der Hamangia-Kultur¹⁰⁴⁾ und in der Vinča-C Siedlung von Rast¹⁰⁵⁾ wiederfinden. Desgleichen trifft man Zeliezovce-Importe in der Vinča C-Siedlung von Ostrovu-Corbului¹⁰⁶⁾ und in der Siedlung von Vinča, bei - 6,6 m¹⁰⁷⁾, was dem Ende der Phase B2 entspricht.

Die oben angeführten Tatsachen zeigen, dass die Phasen Bolintineanu, Vădastra I und Hamangia I - mit einigen regionalen Unterschieden - parallel mit Vinča C waren. Dies wird durch einige Precucuteni I und II-Importe in den Siedlungen der Stufen Vinča C¹⁰⁸⁾, Iclod I-II¹⁰⁹⁾ und Petrești A¹¹⁰⁾ aus Siebenbürgen, alle mit Vinča C zeitgleich, bestätigt. In der Siedlung von Rast sind einige eingeritzten Motive, die von den Vorbildern der Stufe Vădastra I nicht getrennt werden können, was noch einmal den Synchronismus Vinča C - Vădastra I belegt.

Während dieser Phase entwickeln sich südlich von den Karpaten die Kulturen Boian II-IV, Hamangia, Vădastra und Spătdudești.¹¹¹⁾

In Südwestoltenien entwickelte sich die Vinča C Siedlung von Rast¹¹²⁾, die am engsten mit den Siedlungen aus dem Donautal und dem "klassischen" Vinča-Areal verbunden war. Die Siedlung existierte während der Phase Vinča C1 und es gibt, meiner Meinung nach, keine Argumente für M. Nicas Behauptung, dass es sich um die Phase C2 handelt.¹¹³⁾ Für eine derartige Datierung hätte es Elemente wie verdickte Gefäßränder, offene Schüsseln mit kurzer Schulter, silbergrauen Slip geben müssen.

Was die Sălcuța-Kultur betrifft, datierte D. Berciu deren Anfang zur Zeit der Vinča C3 (nach seiner eigenen Periodisierung), d.h. Vinča C2 (nach dem von mir verwendete System).

In der namensgebenden Siedlung entdeckte man bei den Tiefen von 3,7 m, 3,1 m, 2,9 m und 1,9 m bemalte Keramikfragmente¹¹⁵⁾ die der Stufe Sălcuța II angehören. Dies führt zur Parallelisierung Sălcuța II - Vinča-D (Ende). Sălcuța IIc wurde aufgrund einiger in Cuptoare-Sfogea entdeckten Importe als zeitgleich auch mit der Theisspolgar-Kultur angesehen¹¹⁶⁾, die im Banat später als die Phase Petrești-A/Foeni-Gruppe und die letzten Vinča-Phasen war. Man kann also den Synchronismus Vinča-D (Ende) - Sălcuța II - Theisspolgar verteidigen.

Mehrere rumänische und ausländische Forscher akzeptieren, ohne viele Argumente, den Synchronismus Sălcuța I - Vinča C.¹¹⁷⁾ Solange keine neuere Daten über Sălcuța I zur Verfügung stehen und weil ich diese Materialien

nicht unmittelbar kenne, akzeptiere ich mit viel Vorsicht diese Chronologie, umso mehr als die Materialien im Horizont Vinča C aus Oltenien keine Sălcuța-Einflüsse aufweisen. Diese Einflüsse beginnen erst mit dem Anfang der Gumelnița-Kultur.¹¹⁸⁾ Desgleichen verbinden sich die verdickten Ränder, die doppelkonischen Schüsseln mit ausladendem, verdicktem Rand, die Terrinen mit runder Schulter und einziehenden Rändern, die in der Sălcuța I-Keramik vorkommen¹¹⁹⁾, mit den Formen der Stufe Vinča D und nicht früher.

Es gab also zur Zeit des Horizontes Vinča C1 Beziehungen zwischen den Banater Vinčageinschaften (nämlich die aus dem Donautal) und dem Südwesten Olteniens, Beziehungen die durch die Ähnlichkeiten der materiellen Kultur belegbar sind. Diese Ähnlichkeiten könnte man auch durch einen Wanderungsprozess erklären. Dieser Prozess geschah gleichzeitig mit dem Ende der Phase Dudești-Fundeni und dem Anfang der Phase Cernica. Er war auch mit Boian-Bolintineanu und den ersten Phasen der Hamangia- und Vădastra-Kultur zeitgleich. Diese Kulturen entwickelten sich während der Phase Vinča C bis zur Entstehung der Gumelnița- und Sălcuța-Kultur.

C. Die Beziehungen der Stufe Vinča C mit Siebenbürgen

Die Entdeckungen der letzten 10 Jahre im Banat erlaubten Beobachtungen und ermöglichten neue Interpretationen des Spätneolithikums aus Südwest- und Westsiebenbürgen.

Die Träger der Vinča-Kultur kamen nach Siebenbürgen beginnend mit der Phase A2-A3.¹²⁰⁾ Die frühesten Elemente kamen in den Siedlungen von Hunedoara-"reformierter Friedhof"¹²¹⁾, Balomir¹²²⁾ und in Starčevo-Criș IV-Siedlungen aus Nordwestsiebenbürgen¹²³⁾ zum Vorschein. Andere Funde stammen aus Tărtăria (Phasen A3-B2),¹²⁴⁾ Lumea Nouă¹²⁵⁾, Limba¹²⁶⁾, Mihalt¹²⁷⁾ (alle drei der Stufe Vinča B).

Nach I. Pauls Meinung begannen die Vinčageinschaften aus Siebenbürgen sehr früh eine separate Entwicklung von den Siedlungen aus dem Banat und Serbien und aus diesem Grund blieb er bei der Bezeichnung "Turdaș" für diese Gemeinschaften.¹²⁸⁾ Der selbe Forscher teilte ihre Entwicklung in 3 Phasen ein: Turdaș I (synchron mit Vinča B1), Turdaș II (mit Vinča B2) und Turdaș III (mit Vinča C).¹²⁹⁾

Gh. Lazarovici bleibt hingegen bei den Einteilungen der Vinča-Kultur bis zur Phase B2, in der - seiner Meinung nach - die Absonderung aus dem Maroschtal vom Vinča-Hauptstamm stattfand und ihre separate Entwicklung unter vielfältigen Einflüssen begann. Erst nach diesem Horizont könne man -so der Klausenburger Archäologe- von einer Turdaș-Gruppe reden.¹³⁰⁾

Die Bezeichnung "Turdaş-Gruppe" entstand nach der Entdeckung der Materialien aus der namengebenden Siedlung. Die Veröffentlichung, in vielen Fällen ohne stratigraphische Angaben, verursachte eine Reihe von Spekulationen und Theorien, die die Schaffung eines klaren Bildes über den Inhalt und die Entwicklung der Turdaş-Gruppe verhinderten. Aufgrund dieser Materialien glaubte man Alfold-, Szakalhat- oder Theiss-Einflüsse¹³¹⁾ zu sehen, was heute nur schwer anzunehmen ist. Aus der Beschreibung der Materialien ergab sich, dass die frühesten Funde den Stufen Vinča A und B zuzuschreiben wären, was M. Garasanin veranlasste, die alten Vinča-Phasen als Vinča-Turdaş zu bezeichnen.¹³²⁾ Bei einem näheren Blick sind die von M. Roska beginnend mit der unteren Schicht (I) gefundenen Materialien¹³³⁾ frühestens in die Phase Vinča C1 zu datieren.¹³⁴⁾ Das macht die Bezeichnungen "Turdaş", "Vinča-Turdaş" und "Turdaş-Vinča" für den Inhalt der Stufen Vinča A und B ungeeignet.

Ebenfalls haben die Fachleute unter der Benennung "Turdaş" unterschiedliche Phänomene verstanden, die heterogene Elemente enthalten und die in verschiedenen Perioden geschahen. Davon erwähne ich die Vinča B und C Materialien aus Lumea Nouă, Limba, Tărtăria, Mihalt und Pian, sowie die Funde aus Tăuălaş.¹³⁵⁾

Die früheste Vinča-Entdeckung aus Siebenbürgen, die alle Charakteristiken der Vinča-Keramik behält ist diejenige von Tărtăria und gehört der Phase Vinča A3 an.¹³⁶⁾ D. Berciu verteidigte die Idee eines Vinča A-Horizontes auch für die Funde aus dem unteren Niveau von Lumea Nouă¹³⁷⁾, eine Meinung, die heutzutage nur als Teil der Forschungsgeschichte betrachtet wird. In den selben Horizont ordnete man auch mehrere Funde aus Turdaş, die sich inzwischen als Petreşti A erwiesen.¹³⁸⁾

Bei dem heutigen Forschungsstand wissen wir, dass es im Maroschtal Siedlungen gibt, die in Vinča B1 anfangen und während der Vinča B2-Phase fort dauern, in Tărtăria-Niveau II, Lumea Nouă und Limba.¹³⁹⁾

Die Funde aus Tărtăria, die von N. Vlăssălaş publiziert und von Gh. Lazarovici-Z. Kalmar neuinterpretiert wurden, zeigten, dass das Niveau Turdaş-Petreşti (nach Vlăssălaş) oder II (nach Lazarovici) Vinča B-Materialien enthält, die im Vergleich mit zeitgenössischen Materialien aus dem Banat und Serbien¹⁴⁰⁾ auch einige Unterschiede aufweisen. Durch die in diesem Niveau entdeckten Importe wurden die Beziehungen mit der Gruppe Lumea Nouă und dem Aspekt Tăuălaş¹⁴¹⁾ verdeutlicht. Trotzdem ist es nicht sicher, dass das rotbemalte gefundene Fragment¹⁴²⁾ diesem letzteren Aspekt angehörte, da in der namengebenden Siedlung die typischen Farben schwarz/grau oder rot sind.¹⁴³⁾ Auch Beziehungen mit der Bükk-Kultur wurden festgestellt.¹⁴⁴⁾ Gewiss wird die Publizierung der letzten Ausgrabungsergebnisse von I. Paul-Al. Aldea neue Präzisierungen und Erklärungen über diese wichtige Siedlung anbieten.

Obzwar über die Siedlung von Lumea Nouă viel geschrieben wurde, stützen sich unsere Kenntnisse auf ausgewählte Materialien, die nicht den ganzen Inhalt und die Wesenszüge dieser Siedlung widerspiegeln. Die publizierten und die mir zugänglichen Funde -viele davon ohne stratigraphische Angaben- deuten auf einen Horizont Vinča B2 oder sogar später hin.

Im Niveau IIa wurden neben der Vinča B2 zugeschriebenen Keramik und den bemalten Lumea Nouă-Fragmenten auch Precucuteni I-Importe gefunden¹⁴⁵⁾, die ähnlich denjenigen aus dem II. Niveau von Tăuălaș¹⁴⁶⁾ und, teilweise, denjenigen aus dem II. Niveau aus Daia Română¹⁴⁷⁾ und Mintia¹⁴⁸⁾ sind. Der chronologische Kontext dieser Importe erstreckt sich von Vinča B2 (Lumea Nouă IIa, Tăuălaș I und Daia Română) bis Vinča C1 (Mintia).¹⁴⁹⁾

Wie bereits erwähnt, kann man die "Notenkopfkeramik" frühestens zur Zeit der Phase Vinča B2 datieren, was auch durch die archäologische Situation aus dem Maroschtal bestätigt wird. Die der "Notenkopf"-Keramik zugeschriebenen Importe fand man in Tărtăria¹⁵⁰⁾ und Lumea Nouă¹⁵¹⁾, jeweils in den der Vinča B2-Phase zugewiesenen Schichten.¹⁵²⁾ Daraus entsteht ein chronologisches Paradox das die zeitliche Einstufung und die Sorgfalt der Ausgrabungen von Lumea Nouă in Zweifel zieht: im selben Niveau tauchen sowohl "Notenkopf"-Materialien - die einen wichtigen Anteil an der Entstehung der Boian-Kultur darstellen¹⁵³⁾ - als auch Precucuteni I-Keramik auf. Auch wenn man - ad absurdum - akzeptiert, dass die "Notenkopf"-Funde den letzten überlebenden Elementen der Zelicovce-Gruppe angehören, so kann man aber ihre Anwesenheit neben der Precucuteni I - die auf der Basis dieser Kultur entstand¹⁵⁴⁾ - nicht annehmen. Die beste Datierung für Precucuteni I ergibt sich aus dem Vorkommen eines Keramikfragmentes das mit "Wolfzähnen" verziert ist in der II. Schicht der Siedlung von Mintia (die Schicht wird der Phase Vinča C1 zugeschrieben).¹⁵⁵⁾ Zwischen diesen Motiven gibt es kurvenförmige, polierte Einschnitte die an den Enden kurze Linien haben. Nach S. Marinescu-Bâlcu gehört das Stück der Phase I der Precucuteni-Kultur an.¹⁵⁶⁾

In Daia Română fand man im unteren, der Turdaș II-Phase zugeschriebenen Niveau - das mit Vinča B2¹⁵⁷⁾ parallelisiert wird- Keramikfragmente der Phase Precucuteni I¹⁵⁸⁾ assoziiert mit Linienelementen vom Alföld-Typ. Über diesem Niveau liegt die Petrești-A Schicht.¹⁶⁰⁾

Der Horizont Turdaș II-Alföld (Ende)-Precucuteni I (Ende) ist nach I. Pauls Meinung ein *terminus ante quem* für die Anfänge der Petrești-Kultur.¹⁶¹⁾ Die der Alföld-Kultur zugeschriebenen Materialien aus Daia Română¹⁶²⁾ haben Analogien in Turdaș¹⁶³⁾, Valea Nandrului- oberes Niveau¹⁶⁴⁾ und Mintia - II. Niveau¹⁶⁵⁾. So wie in Daia Română sind die sogenannten Alföld-Elemente von Precucuteni I-Funden¹⁶⁶⁾ begleitet, während sie in Valea Nandrului in einem ähnlichen Keramikkontext v.a. mit punktgefüllten Bändern

und viereckigen Gefäßen¹⁶⁷⁾ vorkommen. Die Beimengung einiger Materialien der späten Alföld-Kultur in diesem Horizont ist nicht mehr aktuell, da diese Zivilisation am Horizont Vinča A2/A3 anfang und bis am Ende der Phase Vinča B1 dauerte, als die Szakalhat-Kultur entstand.¹⁶⁸⁾ Diese Liniornamente gehören zu diesem kulturellen Horizont. Wie I. Paul mit Recht bemerkte, stellen die Funde aus dem unteren Niveau von Daia Română - neben denjenigen von Mihalt und Ghirbom - eine spätere Etappe in der Entwicklung der Turdaş-Gruppe dar. Diese Etappe wurde hypothetisch einer möglichen "neuen Vinča-Welle" zugeschrieben, ohne aber die chronologische Grenze der Vinča B2-Phase zu überschreiten.¹⁶⁹⁾ Die publizierten Materialien aus Daia, Valea Nandrului und Tăuălaş¹⁷⁰⁾ haben gute Analogien in Sălbăgelu Vechi, Vrşac-At¹⁷¹⁾ und Potporani¹⁷²⁾, die der Phase Vinča C1 angehören. Die geschichtlichen Fakten zeigen übrigens, dass von der B1- bis zur C-Phase es keine andere "Welle" gab, die der Entwicklung im Maroschtal zur Zeit der Phase B2 entsprechen könnte.

Als ein möglicher Weg dieser Migrationswelle (die von Gh. Lazarovici wegen der verursachten radikalen Änderungen als "Schock" bezeichnet wurde) schlug man die Täler der Flüsse Temesch und Bega, in Richtung auf das Innere des Karpatenbogens vor. Das Argument ist, dass an diesen Flüssen die wichtigsten Vinča C-Siedlungen des Nordbanates lägen.¹⁷³⁾ Diese Hypothese steht im Gegensatz zu meinen Feldforschungen, die ergaben dass, am Begaoberlauf keine Vinča-Siedlungen existierten. Wahrscheinlicher scheint mir als Weg das Nordbanater Hügelland zu sein, wo es u.a. die Siedlungen von Salbagel und Zorlentu Mare gibt. Aus diesem Gebiet hätten die Vinča-Träger ins Gebiet um Hateg eindringen können. Das Vorkommen von punktgefüllten Bändern oder kurzen, von Linieneinschnitten eingerahmte Linien, viereckigen Gefäßen und der durchlochten Idolen mit Amulettencharakter¹⁷⁴⁾ in den Turdaş-Siedlungen bestätigt meine Annahme.

Ein anderer Weg könnte das Maroschtal gewesen sein, wo eine Menge von Vinča C-Siedlungen oder zeitgleiche Gemeinschaften liegen: Branişca, Mintia¹⁷⁵⁾, Şoimuş¹⁷⁶⁾, Zlaşti¹⁷⁷⁾, Turdaş¹⁷⁸⁾, Pianul de Jos¹⁷⁹⁾, Baciul (Cluj).¹⁸⁰⁾ Für alle diese hat man Analogien in Vinča C-Umfeld gefunden¹⁸¹⁾, ohne genau präzisieren zu können -die Siedlungen von Mintia, Zlaşti und Pianul de Jos ausgenommen- in welcher Phase der C-Stufe. Dies ist umso schwieriger als die Funde aus Branişca an der Oberfläche gefunden wurden, während in Şoimuş und Turdaş nicht viele klare Vinča-C Elemente sind. Es gibt doch einige Funde, die Analogien in Vinča C-Siedlungen aus dem Banat und Serbien haben. So z.B. besteht die Keramik aus Branişca aus einem gut gekneteten, mit feinem Sand gemagerten Ton (im Fall der feinen Keramik) oder aus Ton, Sand und zerstoßenen Scherben (die gewöhnliche Keramik). Es herrscht die grauschwarze und schwarze Farbe vor, die Gefäßoberfläche ist poliert.¹⁸²⁾ Die Formen sind: konische und doppelkonische Schüsseln mit ausladendem Rand¹⁸³⁾, mit Analogien im Banat

und Oltenien.¹⁸⁴⁾ Die Ornamente sind mit Vinča C, die Ritzverzierungen mit der Banat-Kultur verbunden¹⁸⁵⁾. Bessere Kenntnisse über die Funde aus Branișca kann man nur durch das Studium von Materialien aus systematischen Ausgrabungen gewinnen, da, wie erwähnt, manche der Theiss-Kultur zugeschriebene oder als "tisoid" bezeichnete Ornamente eigentlich der Vinča C1-Phase angehören, was auch für Branișca gelten könnte.

In der Siedlung von Șoimuș bestehen die Gefäße aus einem dichten, mit feinem Sand gemagerten grauschwarzen oder schwarzen Ton. Manchmal weisen die Fragmente innen und aussen zwei durch den Brand entstandene dunkelgraue Schichten auf, was auch in Hodoni, Sânanđrei und Chișoda vorkommt. Es ist möglich, dass die sehr gut polierte schwarze und ziegelrote Keramik¹⁸⁶⁾ der Petrești-Kultur zugehört.

Die Formen, unter denen konische Schüsseln und die Töpfe die leicht konkave Wandung und profilierte Ränder¹⁸⁷⁾ haben vorherrschen, sind mit Vinča C verbunden; manche jedoch könnten der Petrești-Kultur¹⁸⁸⁾ zugeschrieben werden.

In dieser Siedlung fand man das Fragment einer konischen Schüssel mit konkaver Wandung und mit Winkeleinschnitten verziert¹⁸⁹⁾, die ich damals der Theiss I-Kultur zuschrieb.¹⁹⁰⁾ Durch Ornament gehört das Fragment der Nordbanater Variante der Phase Vinča C1 an, mit Analogien in Hodoni, Sânanđrei, Chișoda und Parța II.

Infolge der Neuinterpretation der alten Funde aus Turdaș stellte man fest, dass die frühesten Elemente aus der untersten Schicht von M. Roskas Ausgrabungen der Phase Vinča C1 angehören¹⁹¹⁾, obwohl einige von Z. Kalmar-Maxim der Vinča-Kultur zugeschriebene Gefäße¹⁹²⁾ auch Petrești sein könnten (v.a. durch die Analogien aus dem Banat im Horizont Petrești A/Foeni-Gruppe).¹⁹³⁾

Eine andere Siedlung des Horizontes Vinča C ist die obere Schicht (II) von Tăuălaș-Deva.¹⁹⁴⁾ Dort wurden viereckige Gefäße mit typischen Turdaș-einschnitten¹⁹⁵⁾ gefunden, die Analogien im Banat in Sânanđrei, Chișoda Veche, Parța II, Salbagel, Vrșac-At¹⁹⁶⁾ und Potporani¹⁹⁷⁾ haben. Auf den selben chronologischen Horizont deuten auch die "Schnabelhenkel"¹⁹⁸⁾ und die Zickzackfalten¹⁹⁹⁾ so wie die unterbrochenen Linien unter dem Gefässrand der viereckigen Vasen hin.²⁰⁰⁾ Alle diese sind v.a. mit der Nordbanater Vinča C1 verbunden. Diese Datierung wird auch von den bemalten Importfragmenten der Tăuălaș II-Gruppe aus der Siedlung von Pianul de Jos²⁰¹⁾, die ganz sicher in die Vinča C1-Phase datieren.²⁰²⁾ In Pianul de Jos werden die Tăuălaș-Materialien von den selben Turdaș-Ornamenten²⁰³⁾ wie in Tăuălaș II²⁰⁴⁾ und Zlaști-Terrasse B²⁰⁵⁾ begleitet, was mich veranlasst, sie zeitlich gleichzustellen, umso mehr als in Zlaști bemalte Tăuălaș II-Keramik und viereckige Gefäße gefunden wurden.²⁰⁶⁾

In manchen von diesen Siedlungen gibt es neben Vinča- auch Petrești-Elemente. Sie sind mit dem Horizont Petrești A/Foeni-Gruppe verbunden, und dank einer parallelen Ausgrabung in Fundorten beider Kultur war es möglich, zwischen Vinča- und Petrești-Materialien zu unterscheiden (sie waren bisher fast immer als eine und die selbe Sache behandelt und die bemalte Keramik aus dem Banat sogar der Vinča C-Stufe zugeschrieben worden).²⁰⁷⁾

Die neueren Forschungen stellten die Existenz einiger frühen Petrești-Siedlungen auch in Südwestsiebenbürgen fest, nämlich im Maroschtal bei Mintia²⁰⁸⁾ und vielleicht Șoimuș²⁰⁹⁾ oder Tăuălaș.²¹⁰⁾

Im II. Niveau aus Tăuălaș fand man ein orangerotes Keramikfragment, das mit dünnen, schrägen, weichelroten Linien verziert ist.²¹¹⁾ Durch Ornamentausführung ist es mit den Banater Funden verbunden und begleitet andere der Petrești-Kultur²¹²⁾ zugeschriebene Funde (möglicherweise der A-Stufe).

Ungefähr 4 km westlich über dem Marosch, in Șoimuș, liegt eine andere Siedlung, wo Petrești-Keramik gefunden wurde²¹³⁾. Leider hat das Fehlen der Farbe²¹⁴⁾ eine genauere Zuweisung zu den Phasen der Petrești-Kultur verhindert. Von diesen Keramikfragmenten erwähne ich ein doppelkonisches Stück, das an der Schulter einen halbrunden, abgeflachten Knopfenkel²¹⁵⁾ hat, ein Gefäß²¹⁶⁾ mit abgesetzter und vorgewölbter Schulter, einen breiten Henkel mit leicht erhobenen Kanten, mit feinen Schnitten verziert²¹⁷⁾, Gefäße mit scharf abgesetzter Schulter und profiliertem Rand²¹⁸⁾ und ein doppelkonisches Gefäß, das an der Schulter halbkugelförmige Henkel²¹⁹⁾ hat. Alle diese haben Analogien in der Petrești-Kultur; mit Ausnahme vom Gefäß mit abgesetzter und vorgewölbter Schulter haben alle andere Formen Entsprechungen in Foeni, Parța-Tell 2 und Mintia, also im Petrești A-Umfeld.²²⁰⁾

In Branișca, im Maroschtal (ca. 10 km westlich von Mintia) entdeckte man das Unterteil einer Fusschale dessen Ritzornament²²¹⁾ Ähnlichkeiten mit dem Fund aus Foeni²²²⁾ aufweist. Wahrscheinlich könnten eine genauere Untersuchung und v.a. systematische Ausgrabungen auch andere Petrești-Elemente identifizieren.

In Turdaș (ebenfalls am Marosch) gibt es Spätpetrești- Funde²²³⁾ und Gefäße, die durch Technik und Formen mit der Petrești- Kultur verbunden sind.²²⁴⁾ In eine frühere Phase könnten die bemalten rotbraunen/rot Stücke eingestuft werden.²²⁵⁾

Ein neues Studium der Funde aus Turdaș zeigte, dass die ältesten Materialien aus dieser Siedlung mit Vinča C zeitgenössisch sind²²⁶⁾, obwohl manche Keramikstücke, v.a. die gut gebrannten, orangegelben oder rötlichen Fragmente Petrești oder unter Petrești-Einflüssen entstandene Gefäße sein könnten (ich bedanke mich bei Dr. Gh. Lazarovici für die Liebenswürdigkeit, mir einen Teil des keramischen Materials zu zeigen).

Eine besonders wichtige Siedlung ist diejenige von Baciú (Kr. Cluj). Da wurde eine einfarbige, kirschrote oder braune Keramik gefunden²²⁷⁾, deren

Innenverzierung in Politurtechnik ausgeführt ist²²⁸⁾, die, aufgrund der zahlreichen zitierten Analogien, als Vinča C angesehen wird.²²⁹⁾ Dieser Ornamenttyp kommt in Foeni²³⁰⁾, Chişoda Veche²³¹⁾ und Daia Română²³²⁾ vor - er wurde übrigens auch in Vinča C-Siedlungen gefunden- und gehört, meiner Meinung nach, zu den Petreşti-Ornamenten. Dies wird durch die Tatsache bestätigt, dass in den Vinča C-Siedlungen aus Siebenbürgen dieser Ornamenttyp nicht vorkommt. Allerdings gibt es in Baciú auch Vinča C-Elemente; es stellt sich aber die Frage, ob sie nicht etwa von der Gemeinschaft während ihrer Wanderung nach Norden übernommen wurden.

Aus den oben erwähnten Tatsachen ergibt sich die Situation dass man im Horizont Vinča B2 - von den Funden aus Lumea Nouă, Tărtăria und Limba markiert- von keinem Wanderungsprozess sprechen kann. Dies geschah in der Etappe Vinča C1, als die Träger dieser Kultur ins Maroschtal eindringen. Der Weg wird durch die Siedlungen von Branişca, Mintia II, Şoimuş, Turdaş I, Pianul de Jos und z.T. Lumea Nouă und Limba festgelegt. Vinča C-Elemente wurden auch in Petreşti-"Groapa Galbena" gefunden. In allen diesen Siedlungen fand man auch Materialien der Kultur Precucuteni I und II sowie Tăuălaş-Importe. Das ist, meiner Meinung nach, auch die Datierung des unteren Niveaus aus Daia Română, was durch die oben erwähnten Tatsachen, sowie auch durch Ornamentik - punktgefüllte Bänder - und die Formen - viereckige Gefäße - bestätigt wird. Der "terminus ante quem" für die frühesten Petreşti-Elemente aus Siebenbürgen kann also in die Phase Vinča C1 datiert werden. (sehr wahrscheinlich gegen Ende der Etappe). Dann fand ein zweiter Wanderungsprozess statt, der durch die Elemente und Siedlungen des Typs Petreşti A von Branişca, Mintia I, Şoimuş, Tăuălaş II, Turdaş, Lumea Nouă II (Ende) markiert wird. Sie sind mit den Petreşti A/Foeni-Gruppe Phänomenen aus dem Banat verbunden, wo sie am Ende der Etappe Vinča C1 erscheinen (die Datierung stützt sich auf unbestreitbare stratigraphische Tatsachen). Die Radiokarbondatierung der Phase Petreşti A aus Daia Română - 3950-3760 v.Chr.²³³⁾ - die identisch mit denjenigen der Vinča C-Siedlungen ist²³⁴⁾, bestätigt meine Schlussfolgerung.

Diese neue Wanderungswelle "schob" die Turdaş-Gemeinschaften nach Mittel- und Südsiebenbürgen. So entstand die Iclod-Gruppe und nur so kann man den Turdaş-Anteil²³⁵⁾ an ihrer Entstehung erklären, umsomehr als sie sich ausserhalb der "klassischen" Turdaş-Zone bildete. Diese neue Welle beeinflusste ebenfalls einige mögliche Turdaş-Siedlungen, wie diejenigen von Hunedoara²³⁶⁾, Chitid²³⁷⁾ und Dedrad²³⁸⁾. Dort wurde eine rötliche Keramik, die manchmal "mehlig" ist, gefunden, wie auch doppelkonische Gefäße und Vasen mit abgesetzter und vorgewölbter Sculter, eingeritzte Zickzackornamente mit Analogien in Daia Română II²³⁹⁾, Tăuălaş II²⁴⁰⁾, Sănandrei, Chişoda Veche, Parţa II, Salbagelu Vechi. In Dedrad fand man eine Tonfigurine²⁴¹⁾, die mit den Elementen des Typs Petreşti A²⁴²⁾ verbunden ist

und Precucuteni-Importe.²⁴³⁾ Manche von diesen Siedlungen haben neben der Plastik und den Formen mit abgesetzter und vorgewölbter Schulter auch Turdaş-Elemente. Man konnte sogar einen Syntheseprozess feststellen. Dieser wird durch das Fehlen der gemalten Ornamente und der typischen Petreşti-Techniken der Polierung und des Brandes, und durch die orangene und ziegelrote Farbe der Keramik und die Ornamente aus Zickzackritzlinien und punktgefüllten Bänder gekennzeichnet. Da dieser Prozess beim heutigen Forschungsstand klarer im Südwesten Siebenbürgens erscheint d.h. im Hunedoara-Gebiet, werde ich ihn provisorisch als Hunedoara-Gruppe bezeichnen.

Fazit: im Spätneolithikum gab es zwischen dem Banat und dem Hunedoara-Gebiet Beziehungen und Synthesen bei denen die Stufe Vinča C eine wesentliche Rolle spielte. Die Träger dieser Phase drangen ins Maroschtal ein und setzten den B2-Gemeinschaften ein Ende. Diese Migration einiger Gruppen, die der Nordbanater Variante zugehörten aus der Ebene und aus dem Ostbanater Hügelland führte zur Entstehung unterschiedlicher Fazies in den Kulturen des Maroschtals, was die Archäologen veranlasste, sie als nicht zeitgleich zu betrachten. Diese Fazies entwickelten sich bis zum Ende der Vinča C1-Phase, als eine neue Migration in Siebenbürgen eindrang und die Petreşti-Kultur bildete. Dann entstand auch die Iclod-Gruppe, die sich parallel zu Petreşti entwickelte und im Klausenburger Gebiet sogar Syntheseprozesse bestimmte.²⁴⁴⁾

SCHLUSSFOLGERUNGEN

Die vorliegende Studie fasst die Ergebnisse von über 100 Jahren Ausgrabungen zusammen. Die ertragreichsten davon waren die letzten 50 Jahre, wo die Siedlungen von Cornești, Hodoni, Sănandrei, Chișoda Veche, Parța, Sălbăgelu Vechi, Homojdia, Zorlențu Mare, Ruginosu, Liubcova, Pančevo, Opovo, Vrșac, Potporani, Temeș Kubin, Sântana u.a. entdeckt wurden. Die Träger der Stufe Vinča C kamen ins Banat um die Jahrtausendwende vom 6. zum 5. Jahrtausend v. Chr. Die einzige Radiokarbondatierung wurde auf Grund eines Knochens aus der Grube 4 von Hodoni gemacht und ergab 5880±60 b.p. Durch Kalibration wurde das Datum auf das Jahr 4882 v.Chr. festgesetzt (siehe Annexe Nr. 2) was unkalibriert dem Anfang des 4. Jahrtausends v. Chr. entspricht. Das stimmt mit den Radiokarbondatierungen für Vinča C überein.

Diese Gemeinschaften bestanden hauptsächlich aus Viehzüchtern, so wie die einzigen osteologischen Untersuchungen es zeigen (in Liubcova - siehe Comșa 1989, 16-18). Die häufigste Spezies waren die Rinder (*Bos taurus L.*), die 74% der Knochen ausmachen, gefolgt von den Schafen und Ziegen (21%) und Schweinen (*Sus scrofa L.*) mit 19%.

Eine wichtige Beschäftigung war die Jagd; man jagte damals Hirsche (*Cervus cervus elaphus L.*), Wildschweine (*Sus scrofa ferus L.*) und Rehböcke (*Capreolus capreolus L.*). Ein ungewöhnlicher Fund waren Elch- (*Alces alces L.*) und Bisonknochen (*Bison bonassus L.*). Man fand auch Bären-, Luchs- und Otterknochen. Auch der Fischfang war eine Beschäftigung der Träger der Vinča C-Kultur, wie es die Fischknochen und Muschelschalen zeigen (*Unio crassus batavus*, *Unio pictorum*, *Helix pomatia*).

Natürlich war der Ackerbau auch eine wichtige Beschäftigung der Spätvinča-Gemeinschaften. Man hat Karste aus Hirschgeweih, Sichel aus Silex, Strohhalme im Baumaterial der Wohnungen gefunden u.s.w.

Das Vinča-Phänomen im Banat begann durch einen Wanderungsprozess, als Vinča-Gemeinschaften allmählich in Richtung Nordbanat wanderten. Sie erreichten ihre nördlichste Linie ca. 30 km nördlich vom Fluss Marosch (wo die Siedlung von Sântana-Comlăuș liegt). Dieser Prozess war offenbar sehr dynamisch, da es mit Ausnahme der Siedlung von Sântana, keine andere Spätvinča-Siedlungen im Nordbanat und Südkreisland (Crișana de sud) gibt,

die die Merkmale der serbischen Variante trägt. Die Existenz dieser Siedlung, die nur diese Merkmale aufweist, veranlasst mich die erste Etappe des Wanderungsprozesses als dynamisch zu betrachten. Danach folgte eine Niederlassungsperiode, wo durch den Beitrag der Banat-Kultur - Phase Ib, der Spätszakalhat und der Frühtheiss die Nordbanater Variante entstand. Gleichzeitig lebten im Ostbanater Hügelland Gemeinschaften der Stufe Vinča B fort, die aber Einflüsse und vielleicht auch einen ethnischen Beitrag von den Neugekommenen bekamen. Dies führte zur Entstehung neuer Merkmale, v.a. der Keramik, Merkmale die sich von denjenigen des Mittelneolithikums unterscheiden und mehr den Charakteristiken der Stufe Vinča C ähneln. Innerhalb dieser Etappe drangen Vinča C-Gemeinschaften in Siebenbürgen ein. Infolge dieses Prozesses entstand in Siebenbürgen eine Reihe von Siedlungen, darunter die von Pianu de Jos. Es scheint, dass diese Wanderung durch das Hügelland und Hațeg zum Mittellauf des Marosch verlief, da bei diesem Horizont viereckige Vasen und einige punktgefüllte Ritzornamente gefunden wurden, die v.a. im Ostbanat vorkommen.

In der zweiten Etappe differenzierten sich die Nord- und Ostbanater Varianten. Diese traten mit der Herpaly-Kultur/alte Phase und der Theiss-Kultur/alte und klassische Phase in Verbindung. Infolge dieser Beziehungen entstand in der Theissebene die Gorzsa-Gruppe, die auch die nordwestliche Ecke des Banates bewohnte. Die Siedlung von Lipova-Hodaie könnte vermutlich dieser Gruppe zugeschrieben werden.

Am Ende der Etappe C1 kamen ins Banat die Träger der Petrești-A/Foeni-Gruppe, die sich von Spätvinča durch Merkmale der Keramik und der Tonplastik unterscheiden. Sie setzten einigen Vinča C-Siedlungen ein Ende (z.B. Parța II) und beeinflussten die Entwicklung anderer Siedlungen (z.B. Chișoda Veche). Die Träger der Petrești-Kultur, die besonders dynamisch waren, gelangten bis ins Beretaului-Tal (Herpaly) im Nordwesten des Banats und drangen nach Siebenbürgen längs des Maroschtals ein. Da setzten sie der Turdas-Gruppe ein Ende, die von den Petrești-Trägern nach Mittel- und Südsiebenbürgen vertrieben wurden (eine Folge dieser Ereignisse war die Entstehung der Iclod-Gruppe).

Nach dem Horizont Petrești A/Foeni-Gruppe bestanden im Banat nur wenige Siedlungen fort, wie Chișoda Veche III und vielleicht Liubcova I. In diesen Siedlungen kann man einen Regionalisierungsprozess und eine Involution feststellen, v.a. in der Keramik. In der Phase Vinča C2 kann man auch eine Entvölkerung des Banates, insbesondere der Zentral- und Nordgebiete annehmen, als die meisten Spätvinča-Siedlungen verschwanden. Ihre Stelle nahmen teilweise Theiss-Siedlungen (z.B. Hodoni), während im Süden, in Vojvodina, die Vinča C2-Siedlungen fortlebten.

Da endete im Nordbanat die Entwicklung des Spätneolithikums; durch die Tiszapolgar-Kultur begann eine neue Periode der Vorgeschichte, das Äneolithikum.

ZUSATZ

Verzeichnis der Vinča C-Funde aus dem rumänischen Banat

Die Funde werden in der alphabetischen Ordnung der Ortsnamen vorgeführt. Bei jeder Siedlung werden die folgenden Elemente angegeben:

A. Fundort

B. Siedlungstyp

C. Charakter und Geschichte der Entdeckung

D. Inhalt der Entdeckungen

E. Bibliographie

1. Chișoda Veche (Timișoara)

A. "Livezi"

B. Tellsiedlung, befestigt

C. Ausgrabungen von O. Radu, 1976-1981

D. Ca. 2 m mächtige Kulturschicht mit drei Niveaus (I-III), die der Stufe Vinča c angehören.

E. Radu 1978; Lazarovici 1979, 145, 152, 155; 1983, 7; Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 42; Drașovean 1991a, 59, 62, 63, 64, 66; 1991d.

2. Cornești (Gemeinde Orțișoara, Kreis Timiș)

A. Jugosloveni und Ferma Reiter

B. Offene Terrassensiedlung

C. Ausgrabungen von M. Moga, 1939

D. Spätvinča Funde

E. Lazarovici 1979, 193; 1991h

3. Duleu (Gem. Fârliug, Kr. Caraș-Severin)

A. Otcosu

- B. Offene Terrassensiedlung
- C. Begehungen von D. Teodorescu
- D. Vier Steinäxte, ähnlich denjenigen aus Zorlențu Mare
- E. Lazarovici 1979, 195; Drașovean 1991a, 59

4. Foeni (Kr. Timiș)

- A. Südwestlich von der Ortshaft
- B. Offene Terrassensiedlung
- C. Begehungen von Fl. Drașovean
- D. Keramik und Plastik
- E. Unpubliziert

5. Folea (Gem Voiteg, Kr. Timiș)

- A. "La Bruși"
- B. Offene Terrassensiedlung
- C. Begehungen von Fl. Drașovean
- D. Keramik
- E. Drașovean 1991a, 60

6. Hodoni (Gem. Satchinez, Kr. Timiș)

- A. Pociroane
- B. Offene Terrassensiedlung
- C. Ausgrabungen von M. Moga und O. Radu (1959-1960), O. Radu (1976) und Fl. Drașovean (1985-1991)
- D. Kulturschicht mit Wohngruben (Vinča C-Materialien)
- E. Moga 1964, 295; Moga-Radu 1977; Lazarovici 1971, 28; 1974, 61; 1979, 157-159, 199; Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 44; Drașovean 1991a, 59-60; 1991b; 1991e.

7. Homojdia (Gem. Curtea, Kr. Timiș)

- A. La Ivănanțu
- B. Offene Siedlung auf hoher Terrasse
- C. Ausgrabungen von I. Stratan, 1969
- D. Ein Haus wurde untersucht
- E. Lazarovici-Stratan 1973; Lazarovici 1979, 121, 199; Drașovean 1991a, 60.

8. Honorici (Gem. Victor Vlad Delamarina, Kr. Timiș)

- A. Cremeniște
- B. Offene Siedlung auf hoher Terrasse
- C. Begehungen von I. Boldureanu 1972 und Fl. Drașovean 1987
- D. Keramik und Steinmaterialien
- E. Milițker 1958, 116; Lazarovici-Stratan 1973, 456, Lazarovici 1979, 121, 199; Drașovean 1991a, 60; 1991c.

9. Jabăr (Gem. Boldur, Kr. Timiș)

- A. "Cotuna"
- B. Offene Flachsiedlung
- C. Ausgrabungen von I. Stratan und M. Moroz 1978
- D. Keramik und durchbohrte Idole
- E. Lazarovici 1979, 210; Moroz-Pop 1983a, 473-474 Drașovean 1991a, 60.

10. Jupa (Caransebes, Kr. Caraș-Severin)

- A. "Sud", in einer Mäander des Baches Măciçaș zwischen der Eisenbahn und der Strasse
- B. Flach, unbefestigt
- C. Ausgrabungen von Gh. Lazarovici und Z. Kalmar 1981
- D. Charakteristische Funde für ein "rückständiges Phänomen vom Ende der Phase Vinča B2 und in der Stufe Vinča C, das B2/C genannt wurde."
- E. Lazarovici 1991n.

11. Liubcova (Kr. Caraș-Severin)

- A. "La Ornița"
- B. Offene Siedlung auf niedriger Terrasse
- C. Ausgrabungen von E. Comșa (1961, 1965-67) und S. A. Luca (1985, 1987 und 1990)
- D. Die Westzone (E. Comșa) und die Niveaus II-I ergaben Vinča C-Funde
- E. Comșa 1965; 1969; 1971; Lazarovici 1979, 201-202; Luca 1985; 1987; 1990.

12. Lugoj (Kr. Timiș)

- A. Am Fusse des "Dealul Viilor"
- B. Unbefestigte Terrassensiedlung
- C. Begehungen von Fl. Drașovean 1987
- D. Keramik und Steinäxte
- E. Drașovean 1991a, 60.

13. Macedonia (Gem. Ciacova, Kr. Timiș)

- A. Im westlichen Teil der Ortschaft, am Temeschufer
- B. Niedrigere Terrassensiedlung
- C. Die Funde kamen während der Deichbauarbeiten zum Vorschein
- D. Keramik die dem Spätneolithikum angehören könnte
- E. Milleker 1938, 102, 114; Lazarovici 1979, 210; Drașovean 1991a, 60.

14. Moldova Veche (Kr. Caraș-Severin)

- A. "Sat"
- B. Terrassensiedlung auf dem Donauufer
- C. Begehungen
- D. Keramik
- E. Lazarovici 1979, 121; Drașovean 1991a, 60.

15. Parța (Gem. Sag, Kr. Timiș)

- A. Tell II oder Parța Vest
- B. Unbefestigte Tellsiedlung
- C. Ausgrabungen von Gh. Lazarovici-Fl. Drașovean, 1979 und Fl. Drașovean 1992-93
- D. Die Vinča C-Schicht beträgt ca. 1 m und liegt unter einer Petrești A/Foeni-Gruppe-Schicht
- E. Lazarovici 1979, 166, 168, 204; 1981a, 39; Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985, 42; Drașovean 1991a, 60-64, 66; Lazarovici 1991f.

16. Parța (Gem. Sag, Kr. Timiș)

- A. Tell I oder Parța Est
- B. Tellsiedlung

C. Ausgrabungen von I. Miloia 1931, M. Moga(1945, 1950, 1953, 1960, 1963), Gh. Lazarovici (1978-1993)

D. Gruben mit Vinča C-Materialien

E. Unpubliziert

17. Păltiniș (Kr. Caraș-Severin)

A. "La Toplița"

B. Unbefestigte Siedlung auf niedriger Terrasse

C. Begehungen von P. Rogozea

D. Gelbe und ziegelrote Grobkeramik

E. Lazarovici 1991l, 84.

18. Reșița (Kr. Caraș-Severin)

A. "Triaj"

B. Bârzava-Tal

D. Spätvinča-Keramik

E. Lazarovici 1979, 122.

19. Ruginosu (Gem. Copăcele, Kr. Caraș-Severin)

A. "Gruniul cu cremene"

B. Unbefestigte Hügelsiedlung

C. Die Siedlung wurde 1962 von L. Groza und O. Popescu entdeckt. Im selben Jahr begannen O. Răuț und Gh. Lazarovici die ersten Ausgrabungen, die 1970 von Gh. Lazarovici fortgesetzt wurden.

D. Keramik, Steinwerkzeuge und Plastik der Phase Vinča B2/C

E. Lazarovici 1973, 47; 1975, 17; 1977a, 27; 1979, 79, 206; 1991l; Drașovean 1991a, 61.

20. Sălbăgelu Vechi (Gem Găvojdia, Kr. Timiș)

A. "Seliște"

B. Offene Siedlung auf niedriger Terrasse

C. Ausgrabungen von I. Stratan und M. Moroz, beginnend mit dem Jahr 1976

D. Keramik und Plastik der Stufe Vinča C

E. Moroz-Pop 1983a; 1983b, 477; Lazarovici 1979, 207; 1991k.

21. Sânaudrei (Kr. Timiș)

- A. "Ocsaplatz"
- B. Tellsiedlung auf einem hohen Ufergelände
- C. Ausgrabungen von Fl. Drașovean (1992-93)
- D. Die Niveaus 2-4 gehören der Stufe Vinča C an.

22. Șag (Kr. Timiș)

- A. "Gostat"
- B. Terrassensiedlung an einem ehemaligen Temescharm
- C. Die Siedlung wurde 1978 von Fl. Medeleț entdeckt; 1982 folgten Begehungen von Gh. Lazarovici und S. Petrescu.
- D. Funde der Stufe Vinča C und der Petrești A/Foeni-Gruppe E. Lazarovici 1979, 210; 1991i; Drașovean 1991a, 61.

23. Unip (Gem. Sacoșu Turcesc, Kr. Timiș)

- A. "La Vișini"
- B. Unbefestigte Terrassensiedlung
- C. Die Siedlung wurde 1980 von Fr. Resch entdeckt. 1986 folgten Begehungen von Fl. Drașovean
- D. Die Siedlung hat mehrere Niveaus, von denen manche Spätvinča- und Petrești A/Foeni-Gruppe-Funde enthalten.
- E. Lazarovici-Resch-Germann 1981; Drașovean 1991a, 61.

24. Zorlențu Mare (Kr. Caraș-Severin)

- A. Nordöstlich vom Dorf, auf mehreren Hügeln an den Orten: Dealu Giurii, Icreliște, Negrușa, Valea Saca, Sălașul lui Momac und Obârșia Alunișului.
- B. Siedlungen auf hohen Terrassen und Hügeln
- C. Ausgrabungen von M. Moga und O. Răuț (1962-64) und Gh. Lazarovici (1973-75)
- D. Vinča B2/C- und C-Funde
- E. Lazarovici 1979, 209-210 mit Bibliographie.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAPHIE

- Arandjelović-*et al.*** 1991 Arandjelović-Despotovic, Z., Redzic, M., Archaeological excavations of a Neolithic locality Ilica Brdo in the village of Cucuge. În ZborNM XIV, 1 (1991), pp. 93- 102.
- Bácskay 1986** E., State of affairs at Sumege. În International conference on prehistoric flint mining and lithic raw material identification in teh Carpathian Bassin, pp. 11-25.
- Bácskay-Biro 1984** Bácskay, E., Biro, K., A lengyeli lelöhely pattintott köeszközeiröl. În Béri Balogh Évk. (1984), pp. 43-67.
- Bader 1968** T., Despre figurinele antropomorfe din cadrul culturii Cris. În: ActaMN V (1968), PP. 381-388.
- Babović 1986** L., Zbradila-"Korbovo". Compte rendu des fouilles en 1981. În: Djerdapske Sveske III (1986), pp. 95-115.
- Banner 1929** J., Beitrage zum chronologie der nagelgritzen Gefasse. În: ArchErt 43 (1929), pp. 23-34.
- Banner 1935** J., Ausgrabungen zu Kotacpart bei Hódmezövásárhely. În: Dolgozatok Szeged 11 (19350, pp. 97-125.
- Banner 1937** J., Die Ethnologie der Koros-Kuktur. În: Dolgozatok Szeged 13, (1937), pp. 32-49.
- Banner 1960** J., The Neolithic settlement of the Kremenyak hill at Csoka (Coka). The excavations of F. Mora in the years 1907 to 1913. În ActaArch XII, 1-4, (1960), pp. 1-56.
- Banner-Parducz 1948** Banner, J., Parducz, M., Contributions nouvelles a l'histoire du neolithique en Hongrie. În: ArchErt VII-IX (1946-1948), pp. 30-41.
- Benac 1962** A., Studien zur Stein- und Kupferzeit im nordwestlichen Balkan. În: BerRGK 42 (1962), pp. 26 si urm.
- Berciu 1948** Berciu, D., Berciu, I., Săpături și cercetări arheologice în anii 1944-1947. În Apulum III (1946-1948), pp. 1 și urm.

- Berciu 1961** D., Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări. București (1961).
- Berciu 1966** D., Cultura Hamangia I. Ed Academiei, București (1966).
- Berciu 1968** I., Importanța complexului "Lumea Nouă" în lumina noilor săpături (1961-1963). În *Apulum* VII/1 (1968), pp. 53-59.
- Berkeszi 1907** I., A Paráci újabb leleteink. În *TRE* XXIII, (1907), pp. 55-57.
- Berkeszi 1908** I., Újabb leleteink repertórium. În *TRE* XXIV, (1908), pp. 139-143.
- Biro 1985** K., Neogene rocks as raw materials of the prehistoric stone artifacts in Hungary. În *Neogene mineral resources in the Carpathians Basin*. Budapesta (1985), pp. 383-396
- Biro-Takacs 1986** K., The raw material stock for chipped stone artefacts in the northern mid-mountains tertiary in Hungary. În *International conference on prehistoric flint mining and lithic raw material identification in the Carpathian Basin*, pp. 183-195.
- Biro-Regenye 1991** Takacs-Biro, K., Regenye, J., Prehistoric workshops and exploitation site at Szentgal-Tüzköreshegy. În: *ActaArchHung* 43 (1991), pp. 37-375.
- Bobos-Radu 1991** I., Artefacte silicioase din cultura Vinča. Reșița (1991).
- Bobos-Avram 1990** Bobos, I., Avram, Fl., Mineralogical and petrographical analysis of siliceous Neolithic artefacts in Western Romania. În *Archaeometry in Romania* (1990), pp. 147-160.
- Bogdanović 1990** M., Die spatneolithischen Siedlungen in Divostin. În *Vinča and its World*, Belgrad (1990), pp. 99-105.
- Bognar-Kutzian 1966** I., Das Neolithikum in Ungarn. În *AA*, 40 (1966), pp. 249-280.
- Bregant 1968** T., Ornamentika na neolitski keramiki u Jugoslavji, Ljubljana, 1968.
- Brentjes 1968** B., Von Schanidar bis Akkad. Leipzig, Jena, Berlin (1968).
- Brukner 1966** B., Neolitski i ranoneolitski sloj na Gomolavi (1965-1966). În *RadVM* 14 (1966), pp. 137-175.
- Brukner 1968** B., Neolit u Vojvodini. *Dissertationes V*, Novi Sad (1968).
- Brukner 1980** B., Naselje vinčanske grupe na Gomolavi. În *RadVM* 26 (1980), pp. 5-55.
- Brukner 1982** B., Der Forschungsstand des Aneolithikums in Ostjugoslawien. În: *Il passaggio dal neolitica all'eta des bronzo nell'Europa centrale e nella regione alpina*. Verona (1982), pp. 77-96.

- Brukner-Jovanović-Tasić 1974** Brukner, B., Jovanović, B., Tasić, N., *Praistorija Vojvodine. Monumenta Archaeologica* 1, Novi Sad (1974).
- Chapman 1981** J., *The Vinča culture in South-East Europe*. În *BAR International*, 117, Oxford, 1981.
- Comşa 1954** E., *Considerații cu privire la evoluția culturii Boian*. În: *SCIV* V, 3-4 (1954), pp. 361-398.
- Comşa 1956** E., *Rezultatele sondajelor de la Dudești și unele probleme ale neoliticului la sud de Carpați*. În: *SCIV* VII, 1 (1956), pp. 4 și urm.
- Comşa 1965** E., *Considerații cu privire la complexele neolitice din preajma Dunării, în sud-vestul României*. În *SCIV* 16, 3, (1965), pp.545-551.
- Comşa 1969** E., *Donnees concernant la civilisation Vinča du sud-ouest de la Roumanie*. În *Dacia N.S.*, XIII (1969), pp. 11-44.
- Comşa 1969a** E., *Date noi cu privire la relațiile dintre cultura Dudești și cultura ceramicii liniare*. În: *SCIV* 20, 4 (1969), pp. 567-573.
- Comşa 1971** E., *Donnees sur la civilisation de Dudești*. În: *PZ* 46, 2 (1971), pp. 195-249.
- Comşa 1974** E., *Istoria comunităților culturii Boian*. Ed. Acad. București (1974).
- Comşa 1974a**, E., *Die Bestattungssitten in rumänischen Neolithikum*. În: *Jshr. mitteldt. Vorgesch.* 58 (1974), pp. 113-156.
- Comşa 1987** E., *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*. București (1987).
- Comşa 1990** E., *Les rapports de la culture Vinča avec les cultures de la zone du Danube inferieur*. În *Vinča and its World*, Belgrad (1990), pp. 149-153.
- Comşa-Răuț 1969** Comşa, E., Răuț, O., *Figurine antropomorfe aparținând culturii Vinča descoperite la Zorlențu Mare*. În *SCIV* 20, 1, (1969), pp. 3-15.
- Čović 1961** B., *Rezultati sondiranja na preistoriskom naselju u Gornjoj Tuzli*. În: *GlasnikZMS* XV-XVI (1960-1961), pp. 79-139
- Dimitrijević 1969a** S., *Starcevačka kultura u slavonsko-sremskom i hrvatskom Podunavlju*. În: *Actes V. Symposium neolithique et eneolithique en Slavonie*. Vukovar (1969), pp. 9-96.
- Dimitrijević 1969b** S., *Das Neolithikum in Syrmien, Slawonien und Nord-Westkroatien. Einfuhrung in der Stand der Forschung*. În: *AI* X (1969), pp. 39-76.

- Dimitrijević 1979** S., Sjeverna zona. În: PJZ II, Sarajevo (1979)
- Drașovean 1991a** Fl., Cultura Vinča, fazele C și D în Banat. În Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean (Ed.), Cultura Vinča în România, (mai departe, Cultura Vinča...) Timișoara, 1991, pp. 59-66.
- Drașovean 1991b** Fl., Așezarea vinčiană de la Hodoni. În Cultura Vinča..., pp. 73-74.
- Drașovean 1991c** Fl., Așezarea vinčiană de la Honorici. În Cultura Vinča..., pp. 81-82.
- Drașovean 1991d** Fl., Așezarea neolitică de la Chișoda Veche. În Cultura Vinča..., pp. 71-72.
- Drașovean 1991e** Fl., Hodoni. Așezarea vinčiană. Timișoara, 1991.
- Drașovean 1991f** Fl., Connections between Vinča C and Tisa, Herpaly, Petrești and Bucovăț cultures in northern Banat. În: Banatica 11 (1991), pp. 209-212.
- Drașovean 1993** Fl., The Petrești culture in Banat. În AnB III (1993).
- Drașovean-Rotea 1986** Drașovean, Fl., Rotea, M., Așezarea neolitică de la Șoimuș. Contribuții la problemele neoliticului din sud-vestul Transilvaniei. În Apulum XXVI (1986), pp. 9-24.
- Drașovean-Topolovcici 1989** Drașovean, Fl., Topolovcici, M., O piesă de cult descoperită la Parța (com. Șag, jud. Timiș). În SCIVA 40, 2 (1989), pp. 199-201.
- Drașovean-Luca 1990** Drașovean, Fl., S., Considerații preliminare asupra materialelor neoeneolitice din așezarea de la Mintia. În: SCIVA 41, 1 (1990), pp. 71-76.
- Dudas 1890** Gy., Újabb csókai leletekről. În ArchErt X, (1890), pp. 356-357.
- H. Dumitrescu 1966** H., Câteva probleme legate de cultura Petrești. În: SCIV 17, 3 (1966), pp. 422-433.
- H. Dumitrescu 1986** H., Cercetările arheologice de la Tăuălaș-Deva (II). În: ActaMN XXII-XXIII (1985-1986), pp. 3-14.
- Dumitrescu 1980** Vl., The Neolithic Settlement at Rast. În BAR International 72, (1980).
- Dumitrescu 1981** Vl., În legătură cu două fragmente cu decor de tip Sarka (?) descoperite la Rast. În SCIVA 32, 2, (1981), pp. 231-240.
- Dumitrescu 1988** Vl., Plastica neolitică din așezarea de la Rast (Jud. Dolj). În: ActaMN XXIV-XXV (1987-1988), pp. 29-68.
- Dumitrescu et al.**, 1983 Dumitrescu, Vl., Bolomey, A., Mogosanu, Fl., Esquisse d'une prehistoire de la Roumanie. Ed. Științifică și Enciclopedică, București (1983).

- Gačić 1990** D., Sremski Karlovci, Laka Staza. Archaeological exploration in 1989. În: GlasnikSAD 6 (1990), pp. 73-76.
- Galović 1955** R., Lipovac-Dizalja. În Katalog keramike I, pp. 31-52.
- Galović 1955a** R., Sremski Karlovci-Karas. În Katalog Keramike I, pp. 53-78.
- Galović 1967** B., L'agglomeration neolithique de Zelenikovo pres de Skopje. În ZborNMB V (1967), pp. 127-152.
- Garašanin D. 1990** D., Vinča am ubergang von mittleren zum späten Neolithikum. În Vinča and its World, Belgrad (1990), pp. 75-77.
- Garašanin M. 1951** M., Hronologija vinčanske grupe, Ljubljana (1951).
- Garašanin 1974** M., Praistorija na tlu S. R. Srbije, Beograd (1974).
- Garašanin 1979** M., Vinčanska grupa. În Preistorija Jugoslovenskih zemalja, II (1979), pp. 144-211.
- Garašanin 1982** M., The Stone Age in the Central Balkan Area. În CAH III, 1, Cambridge (1982), pp. 75-135.
- Garašanin 1989** M., Beziehungen der Vinča-Gruppe zum Neolithikum der Ungarische Tiefebene (Vinča Szakalhat Theiss). În VAH II (1989), pp. 59-64.
- Garašanin 1990** M., Vinča und seine stellung in Neolithikum Sudosteuropas. În Vinča and its World, Belgrad (1990), pp. 11-15.
- Garašanin M.-Garašanin D. 1979** Garašanin, M., Garašanin, D., Supska, "Stublina", preistorijsko naselje vinčanske grupe. Beograd (1979).
- Gavela 1957** B., Eneolitska naselje u Grivcu. În Starinar VII-VIII (1956-1957), pp. 245-268.
- Goldman 1984** G., Battonya-Godrosok. Eine neolithische Siedlung in sudost-Ungarn. Békéscsaba (1984).
- Goldman 1991** G., Die Szakalhat-kultur am rand des Vinča kreisess. În: Banatica 11 (1991), pp. 193-200.
- Grbić 1929** M., Plocnik, eine prahistorische ansiedlung aus der Kupferzeit. Beograd (1929).
- Holste 1939** Fr., Zur chronologischen Stellung der Vinča-Keramik. În WPZ XXVI (1939), pp. 1-21.
- Hegedüs-Makkay 1987** Hegedüs, K., Makkay, J., Vésztö-Mágor. A settlement of the Tisza culture. În L. Talas (Ed), The Late Neolithic of the Tisza Region, Budapest-Szolnok (1987), pp. 85-104.
- Hertelendi-Horvath 1992** Hertelendi, E., Horvath, F., Radiocarbon chronology of Late Neolithic settlements in the Tisza-Maros Region, Hungary. În: Radiocarbon 34, 2 (1992), pp. 859-866.

- Horvath 1982** F., The Late Neolithic Stratum of the Gorzsa tell. În: ArchErt 109 (1982), pp. 201-222.
- Horvath 1985** F., Aspects of Late Neolithic changes in the Tisza-Maros Region. În BAME 13 (1985), pp. 89-102.
- Horvath 1987** F., Hódmezövásárhely-Gorzsa. A settlement of the Tisza culture. În L. Talas (Ed.), The Late Neolithic of the Tisza Region. Budapest-Szolnok (1987), pp. 31-46.
- Horvath 1988** F., Late Neolithic ditches, fortifications and tells in the Hungarian Tisza Region. În: Gomolava. Chronologie und Stratigraphie der Vorgeschichtlichen und Antiken Kulturen der Donauniederung und Sudosteuropas. Internationales Symposium. Ruma 1986. NoviSad (1988), pp. 145-151.
- Horvath 1989** F., A Survey on the Developement of Neolithic Settlement Pattern and House Types in the Tisza Region. În VAH II (1989), pp. 85-101.
- Horvath 1991** F., Vinča culture and its connections with the south-east Hungarian Neolithic: Comparaison of traditional 14C chronology. În: Banatica 11, (1991), pp. 259-273.
- Jacanović 1988** D., The Neolithic Sites in the Danubian Region from the mouth of Velika Morava to Golubac. În: D. Srejovic (Ed), The Neolithic of Serbia. Beograd (1988), pp. 111-119.
- Joanović 1990** S., Plastik iz privatnih zbirta sa neolitski lokaliteta Jugoisticnog Banata. În: RadVM 32 (1990), pp. 17-30.
- Jocić 1989** S., Vranin-Salas. Naselje vinčanske kulture kod Pančeva. În: Glasnik 2 (1989), Pančevo, pp. 3-23.
- Jovanović 1961** B., Sur la divisation stratigraphique de la station de Vinča. În Starinar IX (1961), pp. 9-20.
- Jovanović 1971** B., Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije. Belgrad (1971).
- Jovanović 1990** B., Die Vinča-kultur und der beginn der metallnutzung auf dem Balkan. in Vinča and its World, Belgrad (1990), pp. 55-60.
- Jovanović-Glisić 1960** Jovanović, B., Glisić, J., Eneolitsko naselje na Kormadinu kod Jakova. În: Starinar XI (1960), pp. 113-142.
- Kaczanowska-Kozlowski 1990** Kaczanowska, M., Kozlowski, J., Chipped stone industry of the Vinča culture. În Vinča and its World, Belgrad (1990), pp. 35-47.
- Kakucs 1977** L., Unele informații de arhivă privind cercetările arheologice efectuate în Banat între 1872-1918. În Banatica IV (1977), pp. 471-477.

- Kalicz 1970** N., Über die probleme der Beziehungen der Theiss- und Lengyel-Kultur. În AAH 22 (1970), pp. 13-23.
- Kalicz 1971** N., Sudliche Beziehungen in Neolithikum des sudlichen Donaubeckens. În Evolution und Revolution, Berlin (1971), pp. 145-157.
- Kalicz 1978** N., Fruh- und spätneolithische Funde in der gemarkung des ortes Lanycsok. În JPMEvk XXII (1978), pp. 137-156.
- Kalicz 1979** N., Funde der ältesten Phase der Linienbandkeramik in Sudtransdanubien. În: MittAI 8/9 (1979-1979), pp. 13-46.
- Kalicz 1985** N., Újkökori falu Aszódon. Aszód (1985).
- Kalicz 1985a** N., Über das spätneolithische Siedlungswesen in Ungarn. În: BAME 13 (1985), pp. 127-138.
- Kalicz 1989** N., Chronologische und terminologische Probleme im Spätneolithikum des Theissgebietes. În VAH II (1989), pp. 103-122.
- Kalicz-Makkay 1972** Kalicz, N., Makkay, J., Sudliche Einflüsse im frühe und mittlere Neolithikum Transdanubiens. În AFB, Székesfehérvár (1972), pp. 93-105.
- Kalicz-Makkay 1972a** Kalicz, N., Makkay, J., Probleme des früheren Neolithikums der nordlichen Tiefebene. În: AFB, Székesfehérvár (1972), pp. 77-96.
- Kalicz-Makkay 1977** Kalicz, N., Makkay, J., Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarische Tiefebene. Acad. Kiadó, Budapest (1977).
- Kalicz-Raczky 1984** Kalicz, N., Raczky, P., Preliminary report of the 1977-1982 excavations at the Neolithic and Bronze Age tell settlement of Berettyóújfalu-Herpaly. În: ActaArchHung 36 (1984), pp. 85-136.
- Kalicz-Makkay 1987a** Kalicz, N., Raczky, P., The Late Neolithic of the Tisza Region. A survey of recent archaeological research. În L. Talas (Ed.), The Late Neolithic of the Tisza Region, Budapest-Szolnok (1987). pp. 11-30.
- Kalicz-Makkay 1987b** Kalicz, N., Raczky, P., Berettyóújfalu-Herpaly. A settlement of the Herpaly culture. În The Late Neolithic of the Tisza Region, Budapest-Szolnok (1987), pp. 105-125.
- Kálmán 1899** M., Öskori bálványképek Temes-Kubinrol. În ArchErt XIX (1899), pp. 251-258.
- Kalmar 1987** Z., Neoliticul timpuriu din Bazinul someșan și legăturile sale. În: ActaMP XI (1987), pp. 57-72.

- Kalmar 1991** - Maxim, Z., Turdaş. Cluj-Napoca (1991).
- Kalmar 1991a** - Maxim, Z., Sinteze Iclod-Petreşti. În: Lazarovici, Gh., Draşovean, Fl., (Eds), Cultura Vinča în România, Timișoara (1991), pp. 137-138.
- Kalmar 1991b** - Maxim, Z., Baci, str. Nouă, jud. Cluj. În: Cultura Vinča în România, Timișoara (1991), pp. 138-140.
- Kamienska 1970**, J., Kulczycka-Leciejewiczowa, A., The Neolithic and Early Bronze Age settlement at Samborzec into Sandomierz District. În: ArchPolona XII (1979), pp. 223-246.
- Katalog 1955** Sremski Karlovci -"Karas". În: Katalog Keramike I, Beograd (1955).
- Kaufmann 1981** D., Neue Funde der ältesten Linienbandkeramik von Eilsleben, Kreis Wansleben. În: Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte I, Berlin (1981), pp. 129- 143.
- Kislegi Nagy 1911** Gy., Torontal megye östörténete. Magyarország Vármegyéi és Városai (1911).
- Korek 1977** J., Die frühe und mittlere Phase des Neolithikums auf dem Theissruken. În: ActaArchHung 29, 1-2 (1977), pp. 3-52.
- Korek 1989** J., Die Theiss-kultur in der mittleren und nördlichen Theissgegend. Inventaria Prehistorica Hungariae, III, Budapest (1989).
- Korosec 1953** J., Einteilung der Kulturschicht von Vinča. În ArhVestnik IV, 1 (1953), pp. 5- 46.
- Kutzian 1944** I., The Körös Culture. DissPan II (1944).
- Kutzian 1966** I., Das Neolithikum in Ungarn. În: AAustriaca 40 (1966), pp. 249-280.
- Lazarovici 1971** Gh., Unele probleme ale ceramicii neolitice din Banat. În Banatica I (1971), pp. 17-60.
- Lazarovici 1972** Gh., Așezarea neolitică de la Parța. În: Tibiscus II (1972), pp. 3-26.
- Lazarovici 1973** Gh., Tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat. În Banatica II (1973), pp. 25-54.
- Lazarovici 1974** Gh., Cu privire la neoliticul din Banat. În Tibiscus III (1974), pp. 45-64.
- Lazarovici 1974a** Gh., Materialele arheologice de la Temeș Kubin. În: În MemoriamCD, Cluj-Napoca (1974), pp. 201-218.
- Lazarovici 1975** Unele probleme ale ceramicii neolitice din Banat. În Banatica III (1975), pp. 7-24.

- Lazarovici 1977a** Gh., Periodizarea culturii Vinča în România. În *Banatica IV* (1977), pp. 19-44.
- Lazarovici 1977b** Gh., Sfârșitul culturii Vinča-Turdaș în Câmpia Transilvaniei. În *StComCaransebes II* (1977), pp. 221-227.
- Lazarovici 1977c** Gh., Gornea-Preistorie. *Reșița* (1977).
- Lazarovici 1979** Gh., Neoliticul Banatului. *Bibliotheca Musei Napocensis IV*, Cluj-Napoca (1979).
- Lazarovici 1980** Gh., Câteva probleme privind sfârșitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României. În: *ActaMN XVII*, (1980), pp. 13-29.
- Lazarovici 1981** Gh., Die Periodisierung der Vinča-Kultur in Rumänien. În *PZ 56*, 2 (1981), pp. 169-196.
- Lazarovici 1981a** Gh. Importuri Tiszapolgár în așezarea sălcuțeană de la Cuptoare-"Sfogeă". Contribuții la legăturile culturale și cronologice ale culturilor Tiszapolgár și Sălcuța. În *Banatica VI* (1981), pp. 35-41.
- Lazarovici 1983** Gh., Principalele probleme ale culturii Tiszapolgár în România. În: *ActaMN XX* (1983), pp. 3-31.
- Lazarovici 1983a** Gh., Die Vinča-Kultur und ihre Beziehungen zur Linienbandkeramik. În: *NNU 52* (1983), pp. 131-176.
- Lazarovici 1982** Gh., Parța - un monument preistoric. În *MIA 1* (1982), pp. 31-39.
- Lazarovici 1984** Gh., Neoliticul timpuriu din România. În: *ActaMP VIII* (1984), pp. 49-104.
- Lazarovici 1985** Gh., Sincronisme etno-culturale în neoliticul timpuriu din Sălaj și vestul României. În: *ActaMP IX* (1985), pp. 69-92.
- Lazarovici 1987** Gh., "Socul" Vinča C în Transilvania. În: *ActaMP XI* (1987), pp. 33-55.
- Lazarovici 1989** Gh., Das neolithische Heiligtum von Parța În *VAH II* (1989), pp. 149-174.
- Lazarovici 1990** Gh., Uber neo-bis aneolithische Befestigungen aus Rumänien. În *Jshr. mitteldt. Vorgesch. 73* (1990), pp. 93-117.
- Lazarovici 1991a**, Gh., Variantele și grupele culturii Vinča și ale fenomenului vinčian. În *Cultura Vinča...*, pp. 17-18.
- Lazarovici 1991b** Gh., Zorlențu Mare - "Codru". În *Cultura Vinča...*, pp. 28-29.
- Lazarovici 1991c** Gh., Cultura Banatului. În *Cultura Vinča*, pp. 32-40.
- Lazarovici 1991d** Gh., Parta, tell 1. În *Cultura Vinča...*, pp. 50-54.
- Lazarovici 1991e** Gh., Bucovăt, "Cremenis". În *Cultura Vinča...*, pp. 54-57.

- Lazarovici 1991f** Gh., Parța, ob. 2 (tell 2). În *Cultura Vinča...*, pp. 67-70.
- Lazarovici 1991g** Gh., Comlăuș. În *Cultura Vinča...*, pp. 74
- Lazarovici 1991h** Gh., Cornești (fost Jadani). În *Cultura Vinča...*, pp. 74-77.
- Lazarovici 1991i** Gh., Șag-"Gostat". În *Cultura Vinča...*, pp. 77.
- Lazarovici 1991j** Gh., Foeni, "Cimitirul Ortodox". În *Cultura Vinča...*, pp. 77-78.
- Lazarovici 1991k** Gh., Sălbăgelu Vechi, "Seliște". În *Cultura Vinča...*, pp. 78-80.
- Lazarovici 1991l** Gh., Ruginosu. În *Cultura Vinča...*, pp. 1-84.
- Lazarovici 1991m** Gh., Săpăturile neolitice de la Zorlențu Mare. Reșița (1991).
- Lazarovici 1991n** Gh., Jupa-Sud. În: *Cultura Vinča în România. Timișoara* (1991), pp. 84-85.
- Lazarovici 1992** Gh. Neoliticul din județul Caraș-Severin. În: *Symposia Thracologica 9* (1992), pp. 7-15.
- Lazarovici-H. Dumitrescu 1986** Lazarovici, Gh., Dumitrescu, H., Legăturile cronologice și culturale și locul aspectului Tăuălaș în cadrul culturii Vinča-Turdaș și a neoliticului transilvan. În: *ActaMN XXII-XXIII* (1984- 1986), pp. 15-26.
- Lazarovici-Kalmar-Drașovean-Luca 1985** Lazarovici, Gh., Kalmar, Z., Drașovean, Fl., Luca, S., A., Complexul neolitic de la Parța. În *Banatica VIII* (1985), pp. 7-90.
- Lazarovici-Kalmar 1987** Lazarovici, Gh., Kalmar, Z., Tipuri de locuințe în așezarea neolitică de la Parța. În: *Sargetia XX* (1987), pp. 18-24.
- Lazarovici-Kalmar 1991** Lazarovici, Gh., Kalmar-Maxim, Z., Tărtăria. Cluj-Napoca (1991).
- Lazarovici-Kalmar 1993** Săpăturile arheologice de la Iclod (Campania 1988). În: *Apulum XXVII-XXX* (1990- 1993), pp. 23-57.
- Lazarovici-Lako 1981** Lazarovici, Gh., Lako, E., Săpăturile de la Zauan-campania 1980 și importanța acestor descoperiri pentru neoliticul din nord-vestul României. În: *ActaMN XVII* (1981), pp. 13-43.
- Lazarovici-Resch-Germann 1981** Lazarovici, Gh., Resch, Fr., Germann, K., Așezarea preistorică de la Unip. Raport preliminar. În *AnB I* (1981), pp. 13-20.
- Lazarovici-Resch-Germann 1983** Descoperiri arheologice la Timișoara-Freidorf. În: *Banatica VII* (1983), pp. 35-41.
- Lazarovici-Stratan 1973** Lazarovici, Gh., Stratan, I., Așezarea neolitică de la Homojdia. În *ActaMN X* (1973), pp. 455-464.

- Lazić et al. 1988** Lazić, M., Sladic, M., Katunar, R., Medvednjak-Smederevska Palanka. În: D. Srejovic (Ed), The Neolithic of Serbia. Beograd (1988), pp. 83-84.
- Letica 1967** Z., Miniature vessels from Vinča. În: ZborNMB V (1967), pp. 77-126
- Lichardus 1964** J., Beitrage zur Linienbandkeramik in der Ostslowakei. În: AR XVI, 6 (1964), pp. 841-879.
- Lichardus 1972** J., Beitrag zur chronologischen Stellung der Ostlichen Linienbandkeramik in der Slowakei. În: AFB, Szekesfehervar (1972), pp. 107-122.
- Luca 1985** S., A., Săpăturile arheologice de salvare de la Liubcova-"Ornița". În Banatica VIII (1985), pp.465-468.
- Luca 1990** S., A., Contribuții la istoria artei neolitice. Plastica din așezarea de la Liubcova-Ornița. În: Banatica 10 (1990), pp. 6-44.
- Luca 1991** S., A., Liubcova-Ornița. Reșița (1991).
- Luca 1993** S., A., Cea mai timpurie manifestare Vinča C din Clisura Dunării (I). În: Apulum XXVII-XXX (1990-1993), pp. 63-78.
- Luca-El Susi 1988** Luca, S., A., El Susi, G., Considerații privind uneltele din corn și os din stațiunea neolitică de la Liubcova-Ornița. În Apulum XXV (1988), pp. 49-58.
- Madas 1988** D., Ceramic Vessels from the Divostin II House Floors. În: Srejovic, D., Ferron, (Eds), Mc, Divostin. pp. 143-172.
- Makkay 1978** J., Excavations at Bicske. I Early Neolithic-the Earliest Linear Band Ceramic. În: Alba Regia XVI (1978), pp. 9-60.
- Marinescu-Bâlcu 1974** S., Cultura Precucuteni pe teritoriul României. București (1974).
- Marinescu-Bâlcu 1975** S., Asupra unor probleme ale culturii Criș. În SCIVA 24, 2 (1975), pp. 487-504.
- Marinescu-Bâlcu 1981** S., Tirpesti. From Prehistory to History in Eastern Romania. BAR International 107, Oxford (1981).
- Mateescu 1961** C., Săpături arheologice la Vădastra. În: MCA VII (1961), pp. 57-62.
- Milojković 1990** J., The Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines. În: Tringham, R., Krstić, D., (Eds), Selevac. A Neolithic Village in Yugoslavia. Los Angeles (1990), pp. 398- 424
- Miletz 1877** J., Egyveleg. În TRE III, 2 (1877), pp. 95-96.
- Milleker 1891** B., Délmagyarország öskori régiségleletei În TRE 7, 4 (1891), pp. 1-72.

- Milleker 1895 B.**, Dél-Magyarország öskori régiségletei În TRE 11, 1 (1895), pp. 1-33.
- Milleker 1897 B.**, Délmagyarország régiségletei, I Timișoara (1897)
- Milleker 1900 B.**, Öskori szobrocskák az Alduna vidékéről. În Arch Ert XX (1900), pp. 62- 71.
- Milleker 1938 F.**, Vorgeschichte des Banats (I). În Starinar XIII (1938), pp. 59-79.
- Milleker 1938a F.**, Vorgeschichte des Banats. Neolithikum În Starinar XIII (1938), pp. 102-166.
- Miloia 1931 I.**, Săpăturile de la Parța (Campania 1931) În AnB IV, 2-4 (1931), pp. 179-186.
- Milojčić 1949a VI.**, South-Eastern Elements in the Prehistoric Civilisation of Serbia. În BSA XLIV (1949), pp. 258-306.
- Milojčić 1949b VI.**, Chronologie der Jungeren Steinzeit Mittel- und Südost-Europas, Berlin (1949).
- Moga 1964 M.**, Muzcul Regional al Banatului. În RevMuz 3 (1964), pp. 294-296.
- Moga-Radu 1977 Moga, M., Radu, O.**, O contribuție la cunoașterea culturii Tisa în lumina descoperirilor de la Hodoni (1959-1960). În StComCaransebeș II (1977), pp.231-239.
- Monah 1976 D.**, Sondajul de salvare din așezarea neolitică de la Vermești-Comănești (I). În: Carpica (1976), pp. 7-28.
- Moroz-Pop 1983a M.**, Plastica vinčiană din așezarea de la Sălbăgelul-Vechi. În Banatica VII (1983), pp. 53-57.
- Moroz-Pop 1983b M.**, Contribuții la repertoriul arheologic al localităților din județul Timiș din paleolitic până în evul mediu. În Banatica VII (1983), pp. 469-489.
- Nestor 1951 I.**, Cultura ceramicii liniare în Moldova. În: SCIV II, 2 (1951), pp.
- Nica 1976 M.**, La culture de Dudești en Oltenic. În: Dacia XX (1976), pp. 71-103.
- Nica 1991 M.**, La culture Vinča en Oltenie. În: Banatica 11 (1991), pp. 305-322.
- Nica-Zorzoliu 1992 Nica, M., Zorzoliu, T.**, Câteva date despre așezarea neolitică de tip Dudești de la Drăgănești-Olt. În: ArhOlteniei 7 (1992), pp. 5-18.
- Nitu 1972 A.**, Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramică neo-eneolitică carpato-dunăreană. În: ArhMold VII (1972), pp. 9-96.

- Novotny 1990** B., Vinča und die Slowakei. În Vinča and its World, Belgrad (1990), pp. 123-126.
- Orosz 1897** E., Újabb ősrégészeti adatok Délmagyarországból. În TRE 13, 1 (1897), pp. 66-72.
- Orosz 1912** E., Jelentés a csókai Kremenyák nevű östelepen 1908 év nyarán végzett ásatásról. În TRE 28, 1 (1912), pp. 27-34.
- Paul 1969** I., Așezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podei). În StComSibiu 14 (1969), pp.
- Paul 1977** I., Periodizarea internă a culturii Petrești în lumina ceramicii pictate. În StComSibiu 20 (1977), pp.
- Paul 1981** I. Der gegenartige forschungstand zur Petrești-Kultur. În PZ 56, 2 (1981), pp. 197-234.
- Paul 1992** I., Cultura Petrești, Ed. Muscion, București (1992).
- Pavúk 1962** J., Gliederung der Volutenkeramik in der Slowakei. În: StZvesti 9 (1962), pp. 5-20.
- Pavúk 1964** J., Grab der Zliezovce-Typus in Dvory Nad Zitavou. În: SlovArch XII, 1 (1964), pp. 5-68.
- Pavúk 1969** J., Chronologie der Zliezovce-Gruppe. În: SlovArch XVII, 2 (1969), pp. 269-367.
- Pavúk 1980** J., Probleme der Genese der Kultur mit Linienbandkeramic im lichte ihrer beziehungen zur Starčevo-Criș Kultur. În: Problemes de la neolithisation dans certaines regions de l'Europe. Krakow (1980), pp. 163-174.
- Pavúk 1980a** J., Altere Liniarkeramik in der Slowakei. În: SlovArch XXVIII-1 (1980), pp. 7-88.
- Pavúk 1990** J., Genetische und chronologische beziehungen der Vinča-kultur zum Neolithikum und Aneolithikum Mitteleuropas. În Vinča and its World, Belgrad (1990), pp. 127- 132.
- Pavúk-Siska 1971** Pavúk, J., Siska, S., Neolitické acneolitické osidlenie Slovenska. În: SlovArch XIX-2 (1971), pp. 319-364.
- Pavúk-Siska 1981** The Neolithic and Eneolithic. În: Archaeological Research in Slovakia. (Xth International Congress of Protohistoric Sciences, Mexico 19-24 oct. 1981), Offprint, Nitra, pp. 11-59.
- Petrović 1990** J., Researches at Gomolava. În: Die ersten Bauern, Band 2 Schweiz. Landesmuseum Zurich (1990), pp. 99-109.
- Pontelly 1880** I., Kilenczedik évi közgyűlés 1880 június 2-án. În TRE 6, 3 (1880), pp. 136-153.

- Radovanović-Kaczanowska-Kozłowski-Pawlikowski-Voytek 1984** Radovanović, I., Kaczanowska, M., Kozłowski, J., K., Pawlikowski, M., Voytek, B., The chipped stone industry from Vinča. Excavations 1929-1934. Belgrad (1984).
- Radu 1979** O., Plastica neolitică de la Chișoda Veche și câteva probleme ale neoliticului din nordul Banatului. În *Tibiscus* V (1979), pp. 65-67.
- Radu-Resch-Germann 1974** Radu, O., Resch, Fr., Germann, K., Plastica antropomorfă și zoomorfă de cultura Turdaș-Vinča de la Parța. În *Tibiscus* III (1974), pp. 65-69.
- Raczky 1983** P., Questions of transition between the Early and Middle Neolithic into Middle and Upper Tisza Region. În: *ArchErt* 110, 2 (1983), pp. 196-198 (rez. engl.).
- Raczky 1985** P., The cultural and chronological relations of the Tisza Region during the Middle and Late Neolithic, as reflected by the excavations at Öcsöd-Köveshalom. În *BAME* 13 (1985), pp. 103-125.
- Raczky 1987** P., Öcsöd-Kövashalom. A settlement of the Tisza culture. În *The Late Neolithic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnak (1987), pp. 61-83.
- Raczky 1992** P., The Neolithic of the Great Hungarian Plain and the Vinča complex. *Balcanica* XXIII (1992), pp. 147-165.
- Reinecke 1977** K., Neue Funde der Linearbandkeramik aus Niederbayer. În: *Archaeologische Kerespondenzblatt* 7, 3 (1977), pp. 201-210.
- Roska 1928** M., Stațiunea neolitică de la Turdaș. În *PublMJH* III (XXV) (1927), pp. 14-38.
- Roska 1941** M., Die Sammlung Zsofia von Torma. Cluj (1941)
- Roska 1942** M., Erdély régészeti repertoriuma. I Oskor. Cluj (1942).
- Schwartz 1991** M., Zarkovo Ledine. The Vertebrate and molluscan remains 1948 season. În *ZborNMB* XIV, 1 (1991), pp. 123-133.
- Siska 1976** S., Jungsteinzeitliche Siedlung in Presov-Starisske Luky. În: *SlovArch* XXIV-1 (1976), pp. 115-117 (rez. germ.).
- Stalio 1955** B., Zlokucani-Gradac. Katalog keramike. Praistorija II, Beograd (1955), pp. 9-24.
- Stalio 1972** B., Gradac, praistorijsko naselje. Beograd (1972).
- Stalio-Galović 1956** Stalio, B., Galović, R., Naprelje, neolitsko naselje kod Novog Pazara. Beograd (1956).
- Stanković 1986** S., Zrtvenici i prosopomorfi poklopici iz Vince. Beograd (1986).

- Szenaszky 1975** J., G., Der Vinča-Fund von Battonya. În: BMMKözleményei 5 (1975), pp. 3-13.
- Szentkláray 1877** J., Torontálli östelepek a Tisza mentén. În TRE 3, 4 (1877), pp. 149-162.
- Takács-Biró 1991** K., Lithic industries in Hungary during the existence of Vinča culture. În: Banatica 11 (1991), pp. 33-36.
- Tasić 1960** N., Završna istraživanja kod Valaca. În: GlasnikMKiM IV-V (1959-1960), pp. 11-82.
- Tasić 1979** N., Bubanj-Salcuta-Krivodol Komplex. În: PJZ III, Sarajevo (1979), pp. 87-114.
- Tasić-Tomić 1969** Tasić, N., Tomić, E., Crnokalacka Bara, naselje starcevačke i vinčanske kulture. Dissertationes VIII, Beograd (1969).
- Todorova-Dimov 1989** Todorova, H., Dimov, T., Ausgrabungen in Durankulak. În VAH II (1989), pp. 291-310.
- Todorovic-Cermanovic 1961** Todorovic, J., Cermanovic, A., Banjica, naselje vinčanske kulture. Beograd (1961).
- Trbuhovici-Vasilijević 1972** Trbuhovic, V., Vasilijević, M., Importovani predmeti u naselju vinčanske kulture u Yele i Saptu. În Starinar XXIII (1972), pp. 15-22.
- Tringham 1992** R., Live after Selevac: Why and how a Neolithic settlement is abandoned. În: Balcanica XXIII (1992), pp. 133-145.
- Tringham et al. 1992** Tringham, R., Brukner, B., Borojevic, K., Bukvic, L., Steli, P., Russel, N., Stevanovic, M., Voytek, B., Excavation at Opovo, 1985-1987: Socioeconomic Change in the Balkan Neolithic. În: Journal of Field Archaeology 19, 3 (1992), pp. 351- 386.
- Tringham-Krstić 1990** Tringham, R., Krstić, D., Relative and Absolute Chronology. În: Tringham, Krstić (Eds), Selevac. A Neolithic Village in Yugoslavia. Los Angeles (1990), pp. 45-81.
- Tringham-Krstić 1990a** Tringham, R., Krstić, D., Selevac in the Wider Context of European Prehistory. În: Tringham, Krstić (Eds), Selevac. A Neolithic Village in Yugoslavia. Los Angeles (1990), pp. 567-590.
- Trogmayer 1968** O., Bemerkungen zur Chronologie des Fruhaneolithikums auf dem Süd-Alföld. În: MFMEvk (1968), pp. 35-40.
- Trogmayer 1972** O., Körös Gruppe-Linienbandkeramik. În: AFB, Székesfehérvár (1972), pp. 71-75.

- Ursulescu 1984** N., Evoluția culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei, Suceava (1984).
- Ursulescu 1990** N., Contribuții privind evoluția culturii ceramicii liniare pe teritoriul Moldovei. În: *ArhMold XIII* (1990), pp. 13-47.
- Vasić 1910** M., Die Hauptergebnisse der prahistorischen Ausgrabung in Vinča in Jahre 1908. În *PZ II* (1908), pp. 23-39.
- Vasić 1932** M., Preistoriska Vinča I, Beograd (1932).
- Vasić 1936a** M., Preistoriska Vinča II, Beograd.
- Vasić 1936b** M., Preistoriska Vinča III, Beograd.
- Vasić 1936c** M., Preistoriska Vinča IV, Beograd.
- Vlassa 1976** N., Neoliticul Transilvaniei. Studii, articole, note. *BMN III*, Cluj-Napoca (1976).
- Vukmanović-Radojčić 1990** Vukmanović, M., Radojčić, N., Quantitative Analysis of the Pottery. În: Tringham, Krstić (Eds), Selevac. *A Neolithic Village in Yugoslavia*. Los Angeles (1990), pp. 289-316
- Zrinyi 1982** A., Contribuții la cunoașterea neoliticului din valea superioară a Mureșului: săpăturile de la Gorenii (com. Batos). În: *Marisia XI-XII* (1981-1982), pp. 17-29.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

BIBLIOGRAPHISCHE ABKÜRZUNGEN

- AAA** - Athens Annals of Archaeology, Athens.
- I ACIEBSEE** - Actes du premier Congrès International des études Balkaniques et sud-est européens, Sofia, 1969.
- II ACIT** - Actes du IIe Congrès International de Thracologie, București, 1980.
- ACIMT** - Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania, Cluj.
- ActaArchCarp** - Acta Archaeologica Carpathica, Kraków.
- ActaArchHung** - Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest.
- ActaArchKopenhaga** - Acta Archaeologica, Kopenhavn.
- ActaHarghitensia** - Acta Harghitensia, Miercurea Ciuc.
- ActaMN** - Acta Musei Napocensis, Cluj.
- ActMuz** - (Din) Activitatea muzeelor, Cluj.
- ActaMP** - Acta Musei Porolissensis, Zalău.
- ADATTÁR** - Dr. Baróti Lajos, **Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez**, I-III, Temesvár, 1893-1896.
- AEA** - Archivo Español de Arqueología, Madrid.
- AFB** - Aktuelle Fragen der Bandkeramik, Székesfehérvár.
- AFÖG** - Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen, Wien.
- AIIC** - Anuarul Institutului de Istorie, Cluj.
- AISC** - anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj.
- AJA** - American Journal of Archaeology, Baltimore.
- AlbaRegia** - Alba Regia. Annales Musei Stephani regis, Székesfehérvár.
- Alb. Cat** - Albanien. Schätze aus dem Land der Skipetaren, Ausstellung Katalog, Mainz am Rhein, 1989.
- Aluta** - Aluta, Sf. Gheorghe
- AnB (S.N.)** - Analele Banatului, Timișoara.
- ANRW** - Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Tübingen.
- AnStUniv** - Analele Științifice ale Universității Iași.
- AntHung** - Antiquitas Hungarica, Budapest.

Antiquity - Antiquity, Cambridge, Newbury.
APA - Acta Praehistorica et Archaeologica, Berlin.
Apulum - Apulum, Alba Iulia.
AR - Archeologické Rozhledy, Praga.
ArcAustr - Archaeologia Austriaca, Vicna.
ArchÉrt - Archaeologiai Értesítő, Budapest.
ArchHung - Archaeologia Hungarica, Budapest.
Archivi - Archivi di arte prehistorica, Brescia.
ArchJug - Archaeologia Jugoslavica, Beograd.
ArchPolona - Archaeologia Polona, Wroclaw - Warszawa - Krakow.
ArchRozhl - vezi AR.
ArhMold - Arheologia Moldovei, Iași - București.
ArhOlt - Arhivele Olteniei, Craiova.
ArhSofia - Arheologia, Sofija.
ArhVestnik - Arheološki Vestnik, Ljubljana.
AS - Anatolian Studies. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, London.
Atti X SINBE - Atti del X Simposio Internazionale sulla fine del Neolitico e gli inizi dall'eta del Bronzo in Europa, Verona.
AVSL - Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt (Sibiu). Kronstadt (Brașov).
Balcanica - Balcanica. Godišnjak Balkanološkog Instituta SANU, Beograd.
BAME - 1 Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, Szekszárd.
Banatica - Banatica, Reșița.
BAR - **British Archaeological Reports**, Oxford.
BCH - Bulletin de Correspondence Hellenique, Paris.
BCMI - Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București.
BCSP - Bolletino del Centro Camuno di Studi Preistorici, Brescia.
BerRKG - Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt a.M. Berlin.
BIAL - Bulletin of the Institute of Archaeology, London.
BKL - Bányászati és Kohászati Lapok, Budapest.
BMI - Buletinul Monumentelor Istorice, București.
BMMKözleményei - Békésmegyei Múzeum Közleményei, Békécsaba.
BPI - Bolletino di Paleontologia Italiana, Roma.
BRTEO - Biharmegyei régészeti és történelmi egyesület Évkönyve, Oradea, 1888.
BSA - Annuar of the British School of Archaeology at Athens, London.
BSHSH - Buletin per Shkencat Shqerore, Tiranë.
CAH - **Cambridge Ancient History**, Cambridge.
CahRhodaniens - Cahiers Rhodaniens, Valence-sur-Rhône.
Carpica - Carpica, Bacău.

- CercArh** - Cercetări Arheologice. Biblioteca Muzeologica. Muzeul de Istorie al R.S.R., București.
- Cercetări Istorice** - Cercetări Istorice, Iași.
- CIL** - **Corpus Inscriptionum Latinarum**, Berlin.
- CIT** - Thraco-Dacica. Pcueil d'études à l'occasion du IIe Congrès International de Thracologie, București.
- Clio** - Clio, revista de publicistică istorică, Timișoara.
- CMO** - Centenar muzeal orȚdean, Oradea.
- CAN** - Cronica Numismatică și Arheologică, București.
- ComArchHung** - Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest.
- Comori** - **Comori arheologice în regiunea Porțile de Fier**, Catalog, București, 1978.
- Crisia** - Crisia, Oradea.
- Cumidava** - Cumidava, Brașov.
- Dacia (N.S.)** - Dacia, București.
- DissPann** - **Dissertationes Pannonicae**, Budapest.
- DolgCluj** - Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából, Kolozsvár (Cluj).
- DolgSzeged** - Dolgozatok, Szeged.
- Drobeta** - Drobeta, Turnu Severin.
- EDR** - Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola Romana di Roma.
- ESA** - Eurasia Septentrionalis Antiqua, Helsinki.
- ÉtBalk** - Études Balkaniques, Sofija.
- FBKN** - Die Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und in dien Nachbargebieten. Internationales Symposium Budapest-Velem.
- Festschrift Pittioni** - Festschrift für Richard Pittioni zum Siebzigsten Geburtstag, Archaeologia Austriaca, Beiheft 13, 1976.
- FiIst** - File de Istorie. Muzeul de Istorie, Bistrița.
- FVL** - Forschungen zur Volks und Landeskunde, Sibiu.
- GCBI** - Godišnjak, Center za balkanološka ispitivanja, Sarajevo.
- Germania** - Germania, Frankfurt a.M.
- GlasnikMKiM** - Glasnik Muzej Kosovo i Metohija, Prstina.
- GlasnikSAD** -
- GlasnikZMS** - Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu.
- GNAMP** - Godišnik na Narodnija archeologiceski muzej u Plovdiv.
- GodišnikSevBälg** - Godišnik na muzeite ot Severna Bälgaria.
- Godišnjak** - vezi GCBI.
- HOME** - A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc.
- HTRTE** - A Hunyadmegyei történelmi és régészeti Tarsaság Évkönyve, Budapest - Deva.
- IAI** - Izvestija na Arheologiceski Institut, Sofia.
- IDR** - **Inscripțiile Daciei Romane**, București.

- Iliria** - Iliria, Studime dhe materiale arkeologjike, Tirané.
- Iliri și Daci** - Iliri și Daci. Catalog, Cluj - București, 1972.
- InMemCD** - In memoriam Constantin Daicoviciu, Cluj, 1974.
- 4th Int. Thr. Conf.** - 4th International Thracian Conference, Boston, 1984.
- InvArch** - Inventaria Archaeologica. Corpes des ensembles archéologique, București.
- IstMitt** - Istambuler Mitteilungen, Istanbul.
- Istazivanija** - Istazivanija, Novi Sad.
- IstRom** - Istoria României, I, București, 1960.
- Istros** - Istros. Buletinul Muzeului Brăilei, Brăila.
- JFA** - Journal of Field Archaeology, Boston.
- JPME** - Jannus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs.
- JRGZM** - Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz, Mainz.
- JRS** - The Journal of Roman Studies, London.
- KFKNB** - Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans, Beograd.
- KKSE** - Konferenca Kombatare e Studime Etnografike, Tirané.
- Klio** - Klio. Beiträge zur Geschichte, Leipzig.
- KözlCluj** - Közlemények az Erdély Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárából, Kolozsvár (Cluj).
- KSI** - Kuvendi i Studimene Ilire, Tirané.
- Latomus** - Latomus, Bruxelles.
- Macedoniae AA** - Macedoniae Acta Archaeologica, Prilep.
- MAGW** - Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Wien.
- Marbstud** - Marburger Studien, Marburg, 1938.
- Marisia** - Marisia, Târgu-Mureș.
- Marmatia** - Marmația, Baia Mare.
- Materiale (MCA)** - Materiale și Cercetări Arheologice, București.
- Materialy** - Srpsko Arheološko društvo gradskij muzej Subotica.
- MemAnt** - Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț.
- MFME** - A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged.
- MIA** - Materialy i issledovanija po arheologji SSSR, Moskva.
- MIMBuc** - Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ung. Akad. der Wissenschaften, Budapest.
- MuzNat** - Muzeul Național (de Istorie), București.
- NC** - The Numismatic Chronicle, London.
- NK** - Numizmatikai Közlöny, Budapest.
- Nlisty** - Numismaticke Listy, Praga.
- NNU** - Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte, Leipzig, Hildesheim.
- OmCD** - Omagiu lui Constantin Daicoviciu, București, 1960.
- PBF** - Praehistorisches Bronzefunde, Berlin.

- PBG** - A Pedro Bosch-Gimpera en el septuagésimo aniversario de su nacimiento, Mexic, 1963.
- PJZ** - Praistorija Jugoslovenskih Zemalja, Sarajevo.
- PMMB** - Publicațiile Muzeului Municipiului București, București.
- Pontica** - Pontica, Constanța.
- Posebna izdanija** - Posebna izdanija, Sarajevo.
- PPS** - Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge, London.
- Praehistorica** - Praehistorica. Internationales Symposium, Praga.
- Prehistorische** - Archeologie in Südosteuropa - Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr., Berlin.
- PMZHD** - Publicațiile Muzeului Județului Hunedoara, Deva.
- Potaissa** - Potaissa. Studii și comunicări, Turda.
- PresitAlp** - Presitoria Alpina, Trento.
- Pulpudeva** - Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace, Sofija.
- PZ** - Praehistorische Zeitschrift, Berlin-Leipzig.
- RadVM (RVM)** - Rad Vojvodanskij Muzeja, Novi Sad.
- RégFüz** - Régészeti Füzetek, Budapest.
- Repertorium** - Roska Márton, **Erdély régészeti repertoriuma, I. Öskor. Thesaurus antiquitatum Transilvanicarum. Tom I. Praehistorica**, Cluj, 1942.
- RevIst (RI)** - Revista de istorie, București.
- RevMuz** - revista Muzeelor, București.
- RGF** - Römisch-Germanische Forschungen, Berlin.
- RISBC** - Revista Institutului Social Banat-Crișana, Timișoara.
- RMM** - Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă, București.
- Römer in Rumänien** - Römer in Rumänien. Ausstellungs Katalog, Köln, 1969.
- RRH** - Revue Roumaine d'Histoire, București.
- SA** - Studia Albanica, Tirané.
- Sargetia** - Sargetia. Buletinul Muzeului Județean Hunedoara, Deva.
- SCIA** - Studii și Cercetări de Istoria Artei, București.
- SCIM** - Studii și Cercetări de Istorie medie, București.
- SCIV (A)** - Studii și Cercetări de Istorie veche (și Arheologie), București.
- SCMI** - Sesiunea de Comunicări a Muzeelor de Istorie, București, 1964.
- SCN** - Studii și Cercetări de Numismatică, București.
- SH** - Studime Historike, Tirané.
- SIArch** - Slovenská Archeológia, Bratislava.
- SMIM** - Studii și Materiale de Istorie Medie, București.
- SMMIM** - Studii și Materiale de Muzeografie și Istoria Militară. Muzeul Militar Central, București.

- SRIR** - Studii și referate privind Istoria României, București, 1954.
- Starije** - Starije Crno Gore, Cetinj.
- Starinar** - Starinar, Beograd.
- StComCaransebeș** - Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie. Caransebeș = Tibiscum.
- StCompSatu Mare** - Studii și Comunicări. Satu Mare.
- StComp** - Studii și Comunicări. Muzeul Județean, Pitești.
- StComSibiu** - Studii și Comunicări. Muzeul Brukenthal. Arheologie-Istorie, Sibiu.
- StDac** - Studii Dacice, Cluj, 1981.
- StudClas** - Studii Clasice, București.
- Studentski Proucivanija** - Studentski Proucivanija, Sofijski Univ., Istoriceski Fakultet, Sofija.
- Studia** - Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj.
- Studia Balcanica** - Studia Balcanica, Sofija.
- Studia Praehistorica** - Studia Praehistorica. Archäologisches Institut der Bulgarischen Akademie der Wissenschaften. Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften USSR, Sofia.
- Studii** - Studii. Revista de Istorie, București.
- Studii și Materiale** - Studii și Materiale, Târgu-Mureș.
- StZ** - Studijné Zvesti Archeologicky ústav SAV, Nitra, Bratislava.
- Swiatowit** - Swiatowit. Annuaire de l'archéologie préhistorique polonaise, Warszawa.
- SympThrac** - Symposia Thracologica
- Thracia** - Thracia, Sofija.
- Thrac-Dacica (TD)** - Thrac-Dacica, București.
- Tibiscum** - Tibiscum. Studii și Comunicări de Etnografie și Istorie, Caransebeș.
- Tibiscus** - Tibiscus, Timișoara.
- TIR, L. 34** - Ravla Imperii Romani. Aquincum - Sarmizegetvsa-Sirmivm. L. 34, Budapest, 1968.
- TRÉT** - Történelmi és régészeti értesítő, Temesvár (Timișoara).
- UPA** - Universitätsforschungen zur prähistorische Archäologie, Bonn.
- VAH** - Varia Archaeologica Hungarica, Budapest.
- Viesnik** - Viesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku, Split.
- WPZ** - Wiener Prähistorischer Zeitschrift, Wien
- Zant** - Ziva Antika, Skoplje.
- ZborNM** - Zbornik Radova Narodnog Muzeja, Beograd.
- ZborŠtip** - Zbornik na Štipskiot Narodnen Muzej, Štip.
- ZfA** - Zeitschrift für Archäologie, Berlin.
- ZfE** - Zeitschrift für Ethnologie, Berlin.
- Ziridava** - Ziridava. Studii și cercetări, Arad.
- ZMS** - Zbornik za prštvenc nauke Matice Srpske, Novi Sad.

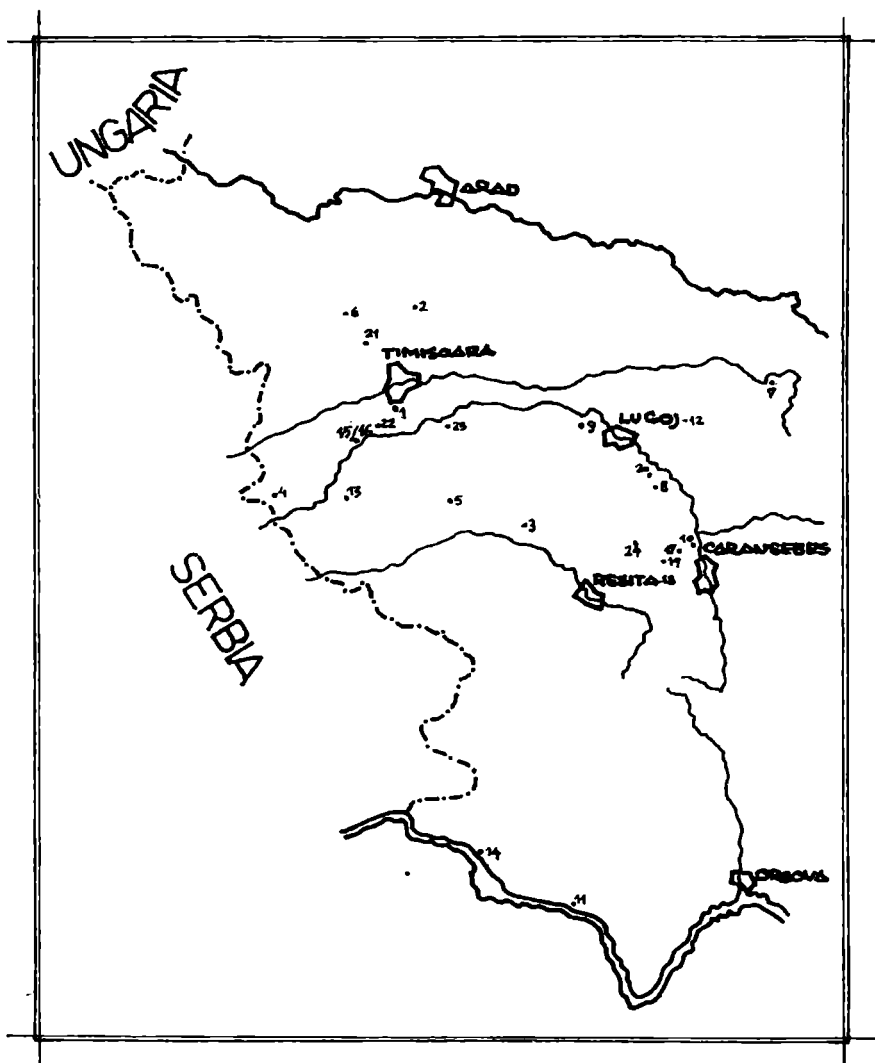

Fig. 1. Harta cu răspândirea principalelor așezări Vinča C din Banatul românesc.

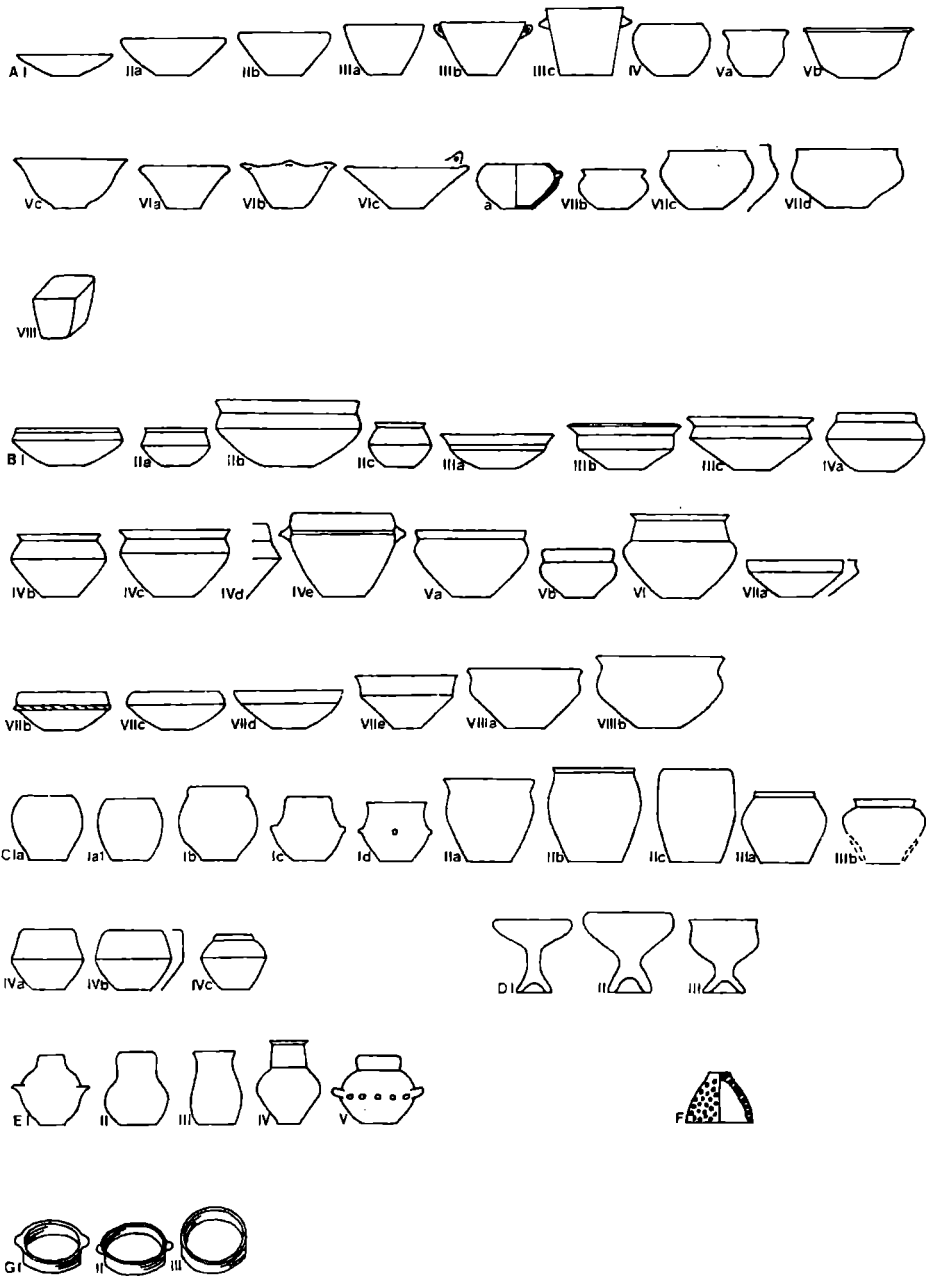

Fig. 2. Tabelul tipologic al principalelor forme devase ale culturii Vinča C din Banat.

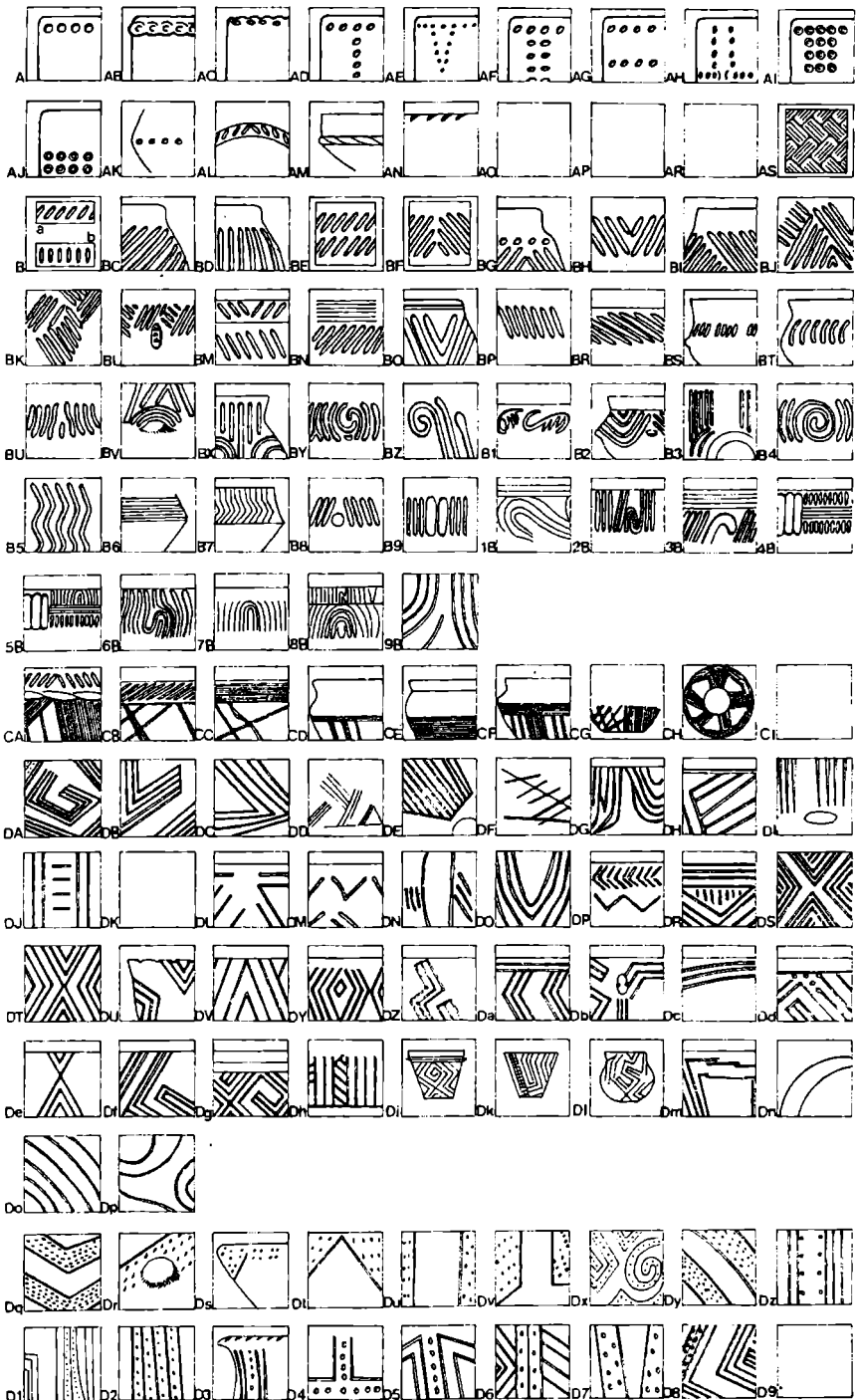
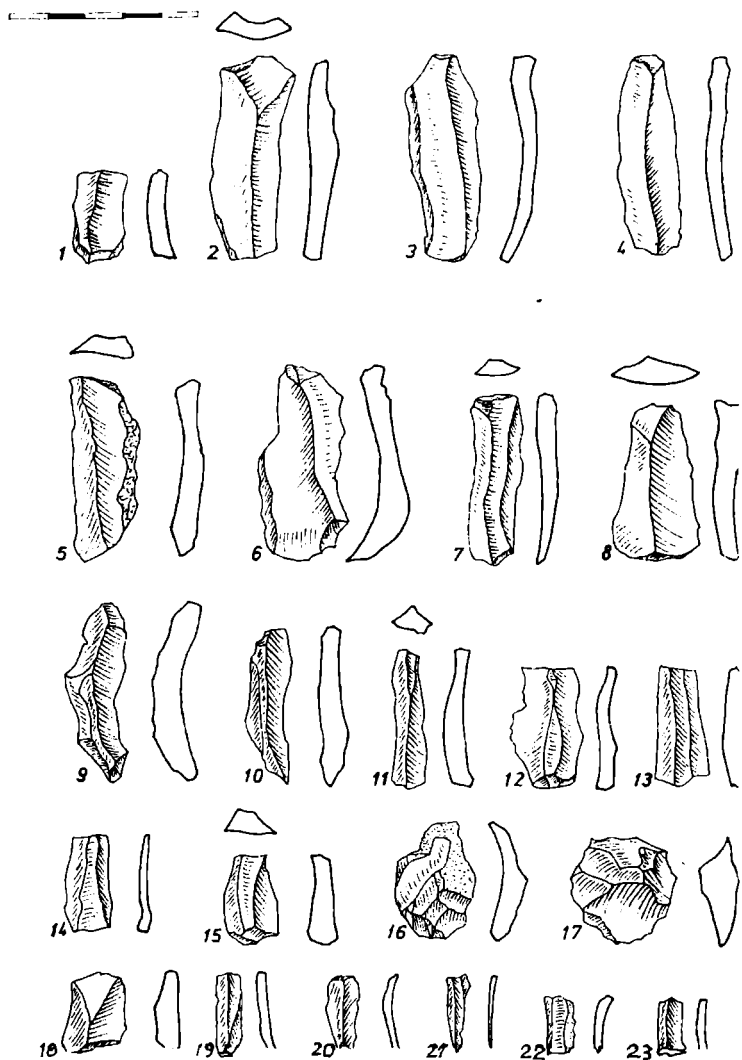

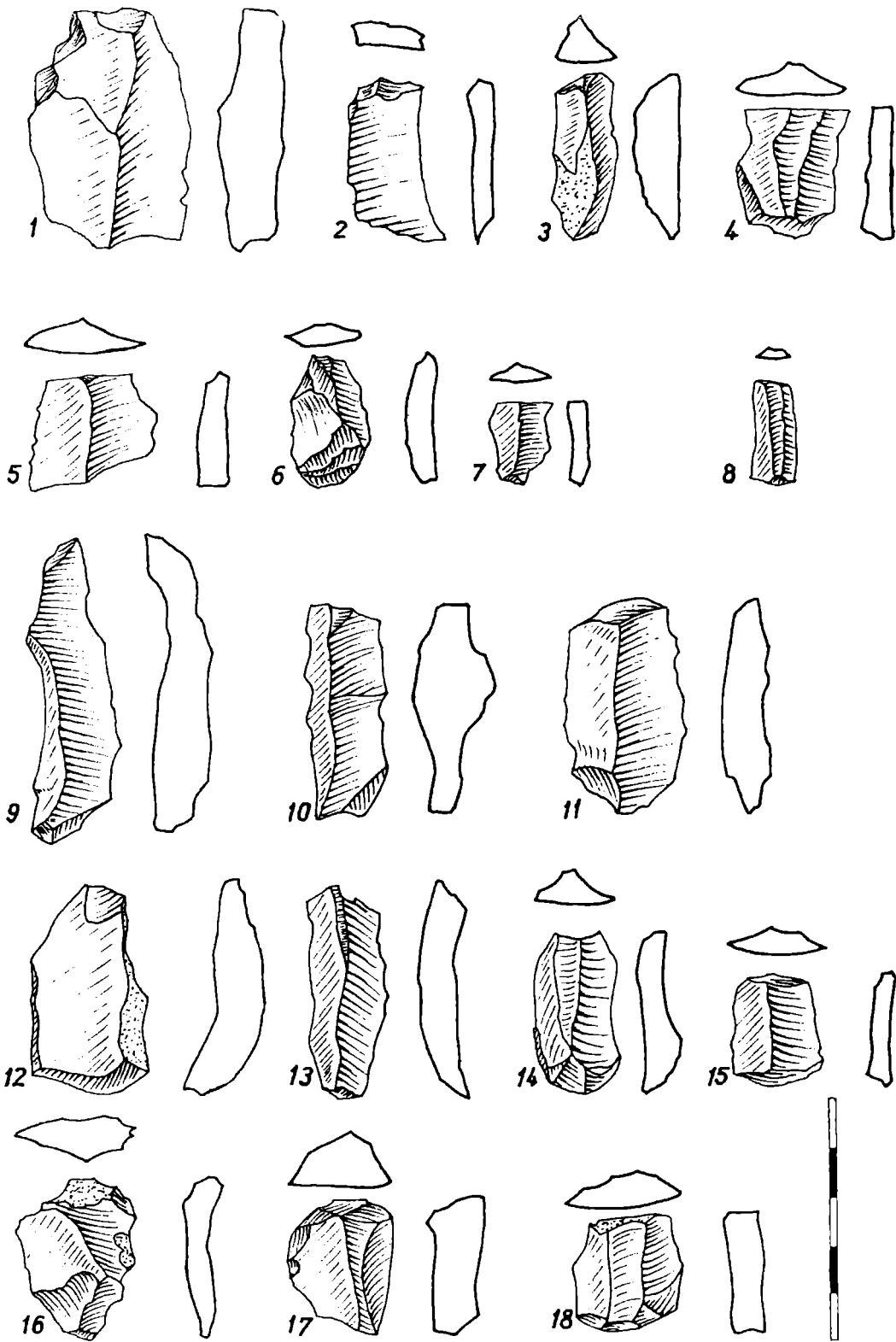
Fig. 3. Tabelul tipologic al ornamentelor ceramicii vinčiene târzii din Banat.

PARȚA	CHIȘODA VECHÉ	SÂNANDREI	HODONI	
				A I
				a
				b
				II a
				m
				b
				m
				c
				IV
				v
				a
				b
				v
				c
				v
				a
				VI b
				VI c
				VI d
				v
				a
				vii b
				vii c
				vii d
				viii
				B I
				i
				b
				II c
				III a
				b
				III c
				IV a
				b
				IV c
				IV d
				v
				a
				b
				v
				c
				vi
				vii a
				vii b
				vii c
				vii d
				viii a
				viii b
				viii c
				C I
				I a
				I b
				I c
				I d
				II a
				II b
				II c
				III a
				III b
				IV a
				IV b
				IV c
				D I
				II
				III
				E I
				II
				III
				V
				V
				F I
				G I
				II
				III

Fig. 4. Ocurența formelor de vase în așezările vinčiene târzii din Banat.

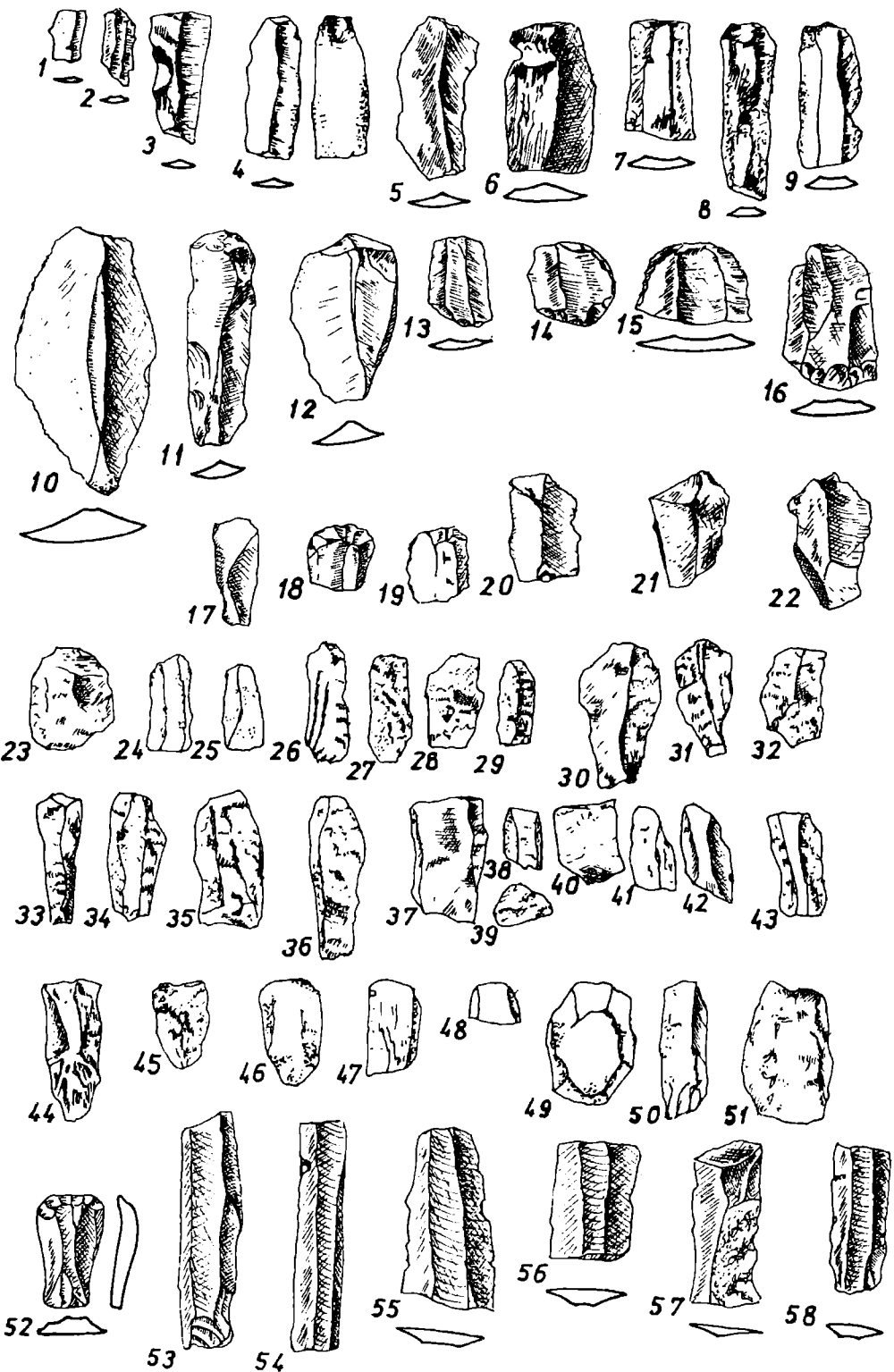
Pl. I. Unelte din silex (1-17) și obsidian (18-29) descoperite la Hodoni: 1, gr. 2; 2-23, gr. 4.

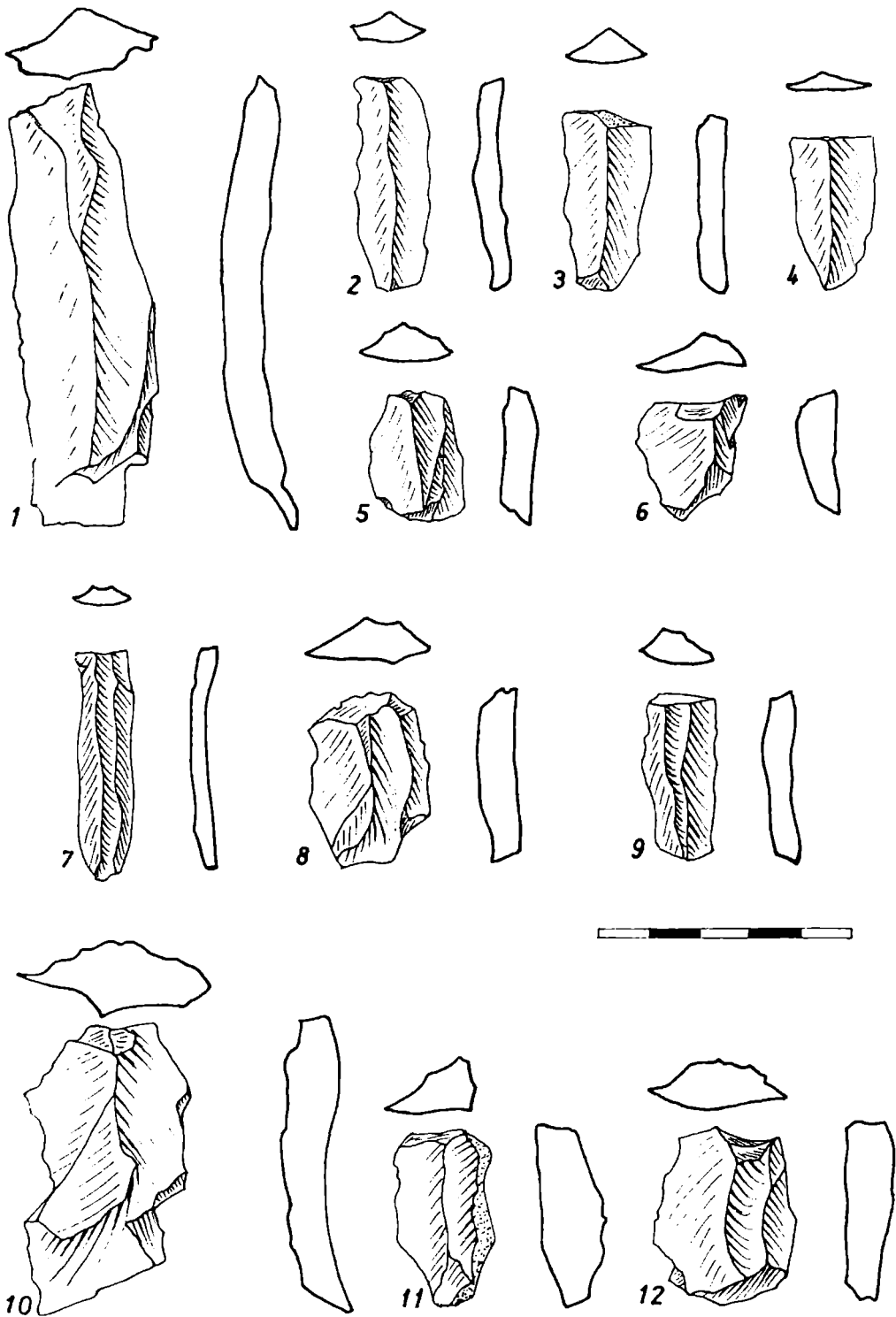
Pl. II. Unelte din silex (1-5, 7, 9-15, 17-18) și obsidian (6, 8, 16) descoperite la Hodoni: 1-7, gr. 6; 8, gr. 7; 9-11, gr. 10; 12, gr. 14; 13-15, gr. 16a; 16-18, gr. 20.

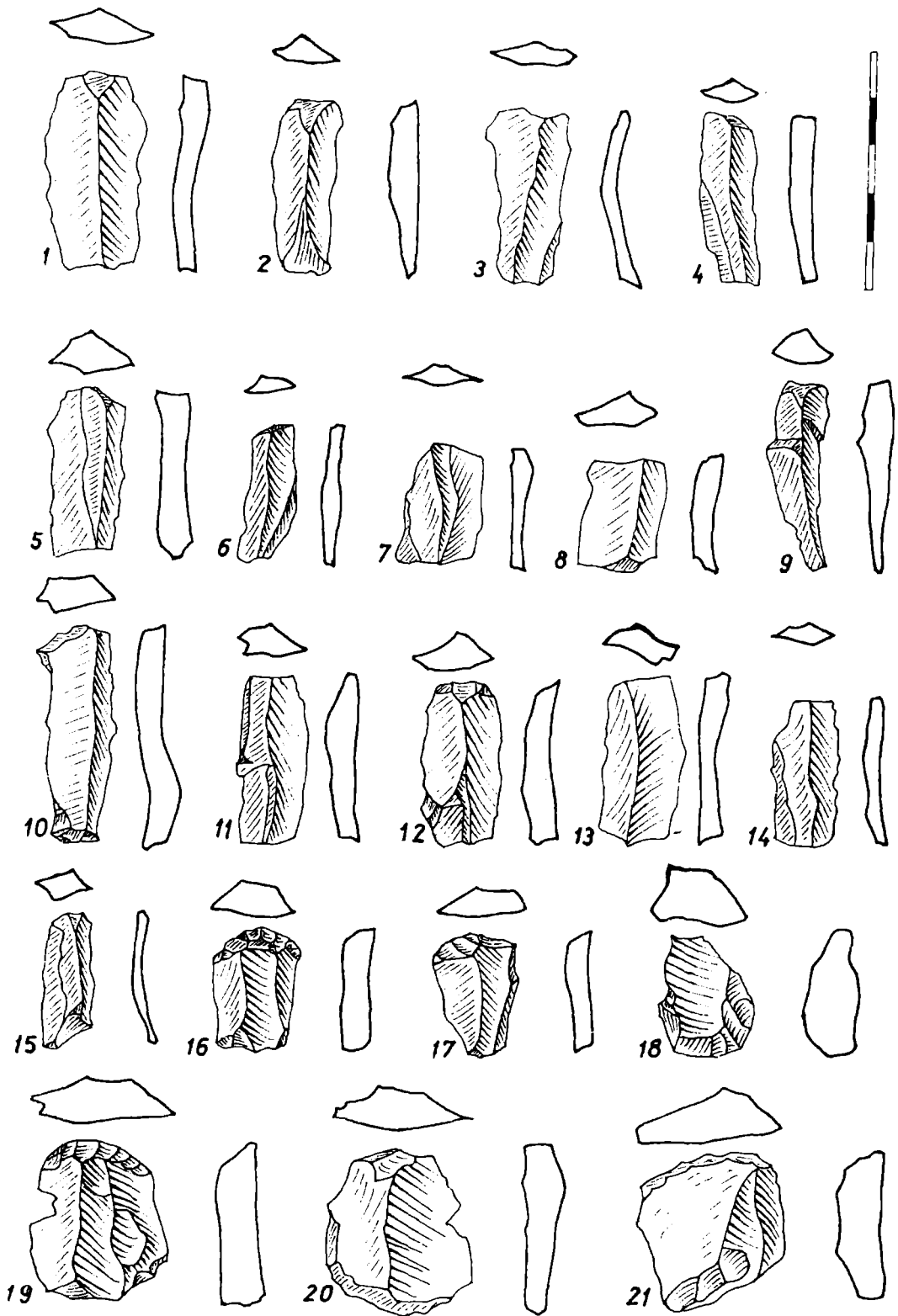
Pl. III. Unelte din silex (1-9, 11, 13-16) și obsidian (10-12) descoperite la Hodoni: 1-13, gr. 16; 14, gr. 21; 15, 16, strat.

Pl. IV. Unele din silex și obsidiană descoperite la Ruginosu: 1-16 (după Lazarovici 1979); Honorici: 17-22 (după Lazarovici 1979); Homojdia: 23-51 (după Lazarovici 1979); Liubcova: 52-58 (după Comșa 1969).

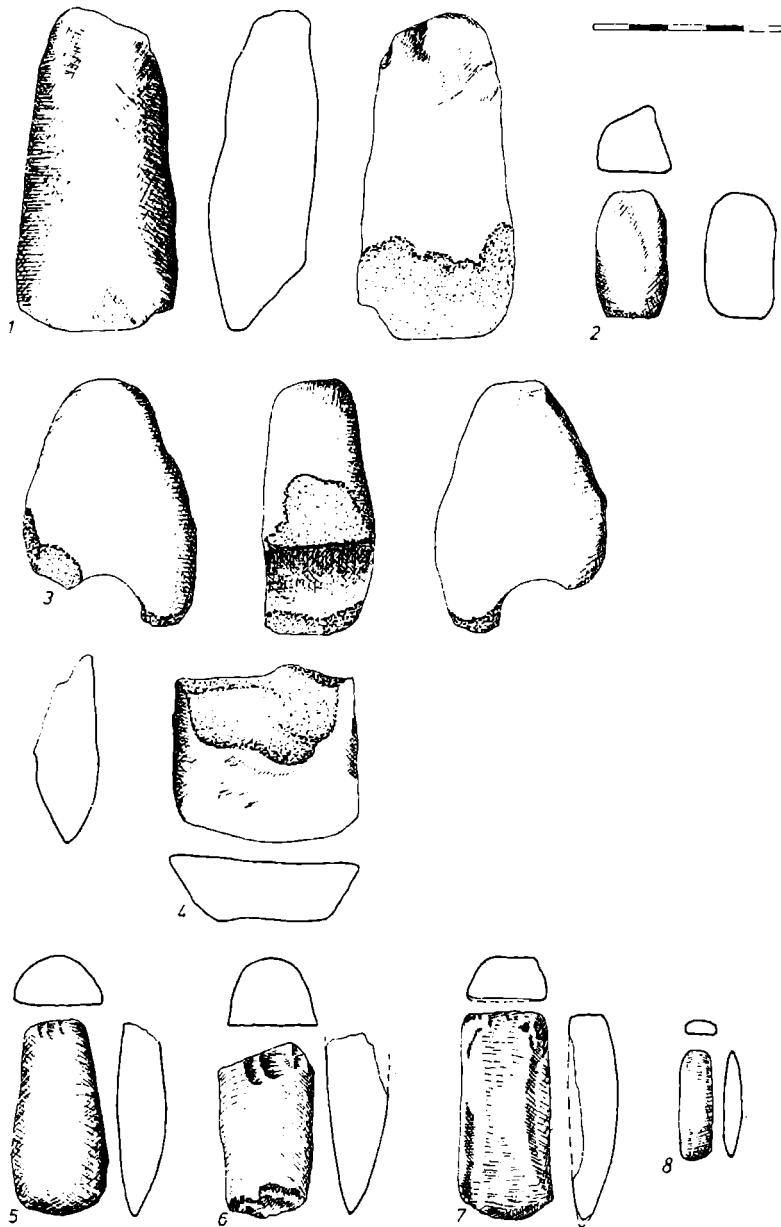
Pl. V. Unelte din silex de la Parța, tell II.

Pl. VI. Unelte din silex de la Sânnandrei.

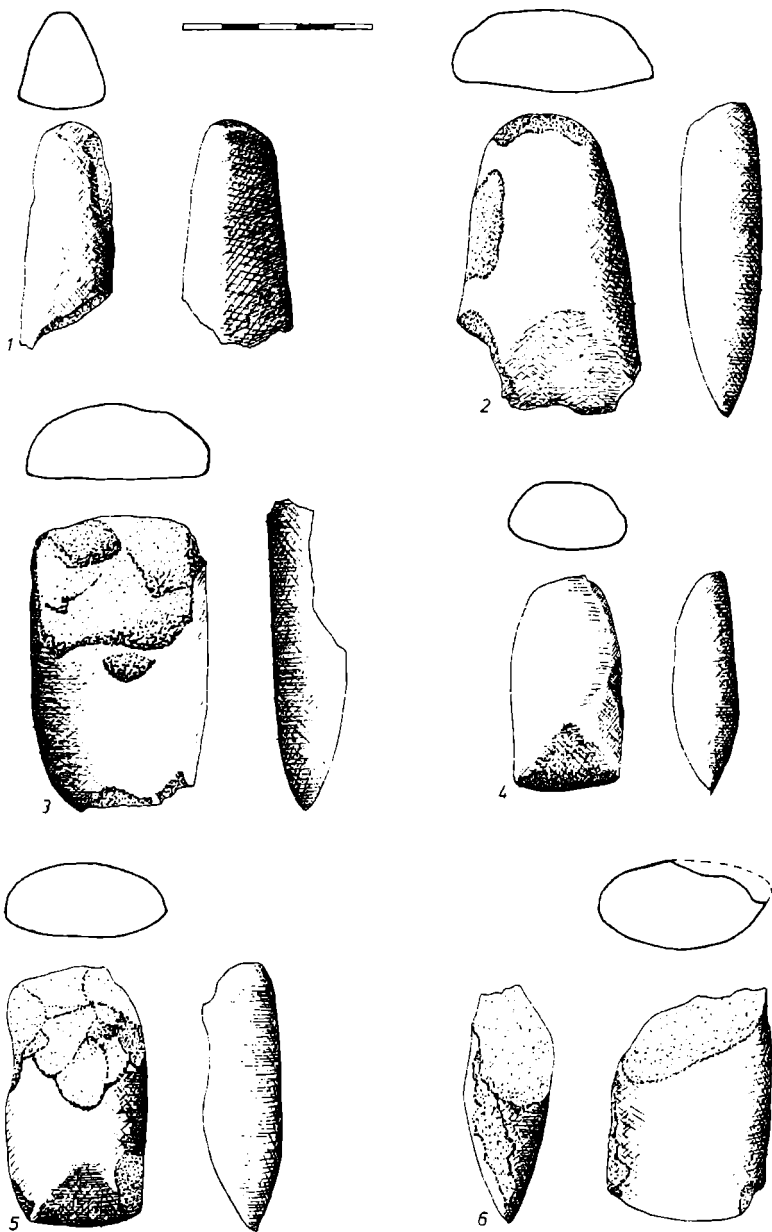
Pl. VII. Topoare din piatră șlefuită descoperite la Hodoni; 1-2, gr. 2; 3-4, gr. 4; 6, gr. 12; 7, gr. 16; 8, strat.

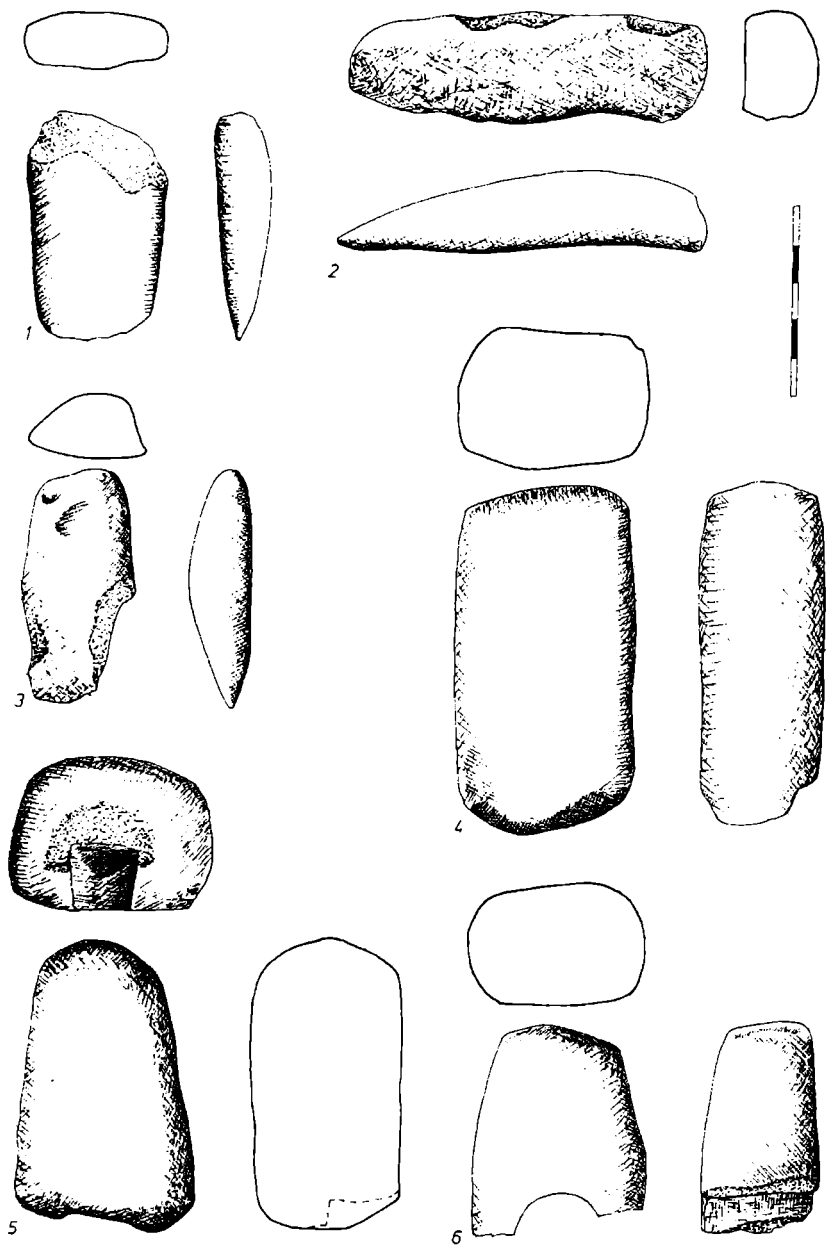
Pl. VIII. Topoare din piatră șlefuită descoperite la Parța II (1-4) și Liubcova: 5-8 (după Comșa 1969).

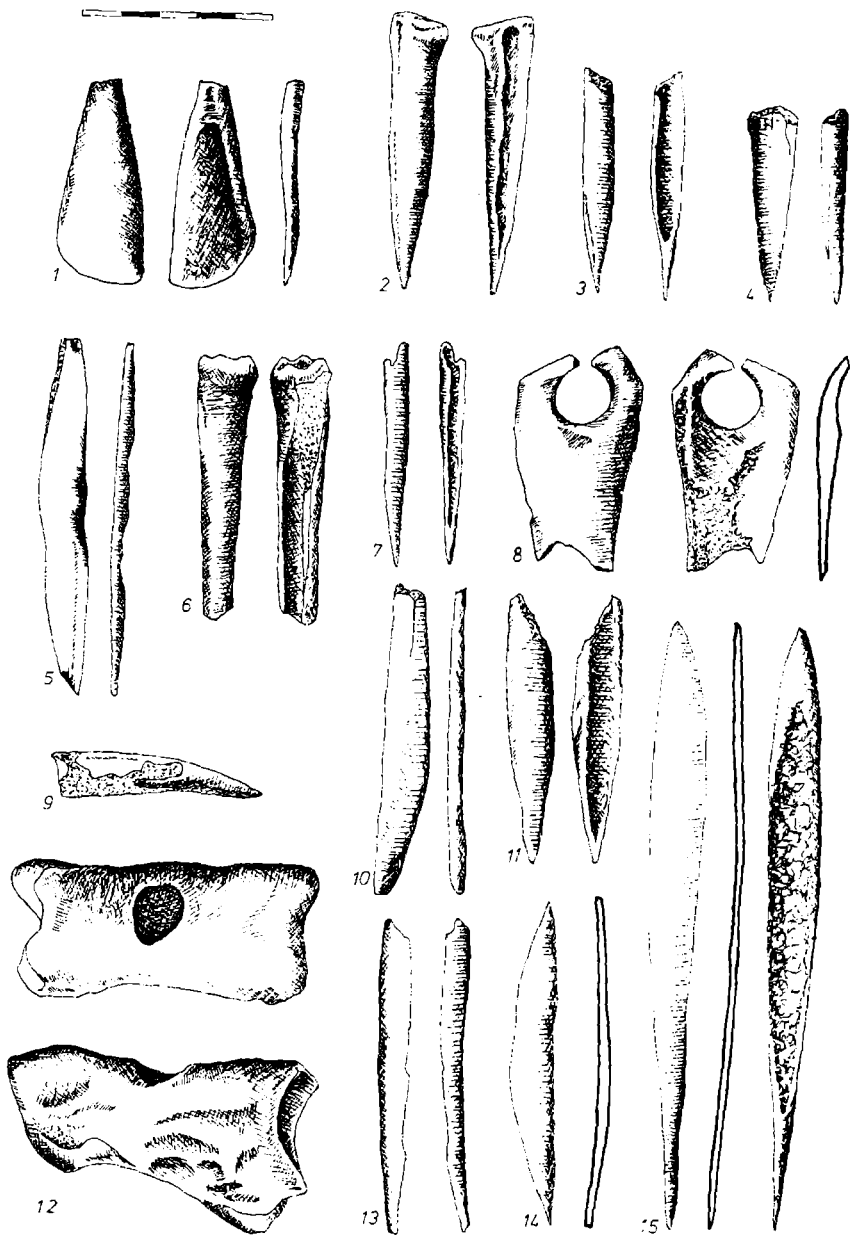
Pl. IX. Topoare din piatră șlefuită descoperite la Sălbăgel (1-4) și Honorici (5-6).

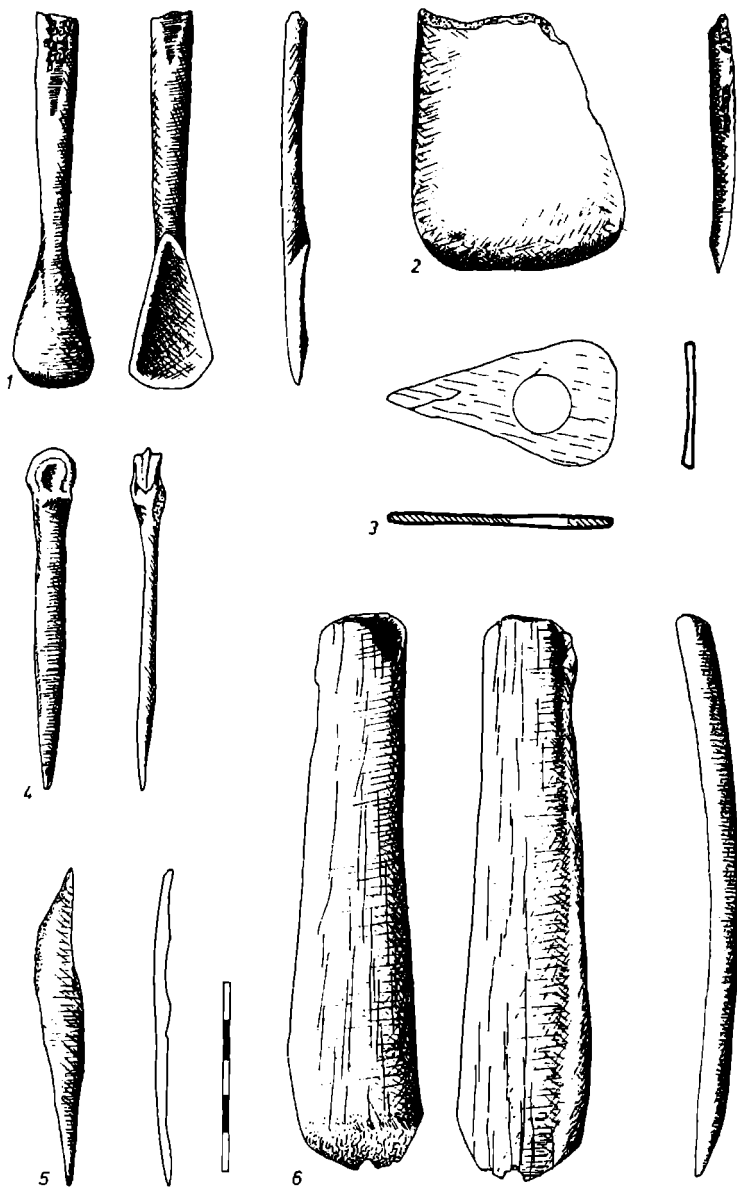
Pl. X. Topoare din piatră șlefuită descoperite la Sănadrei.

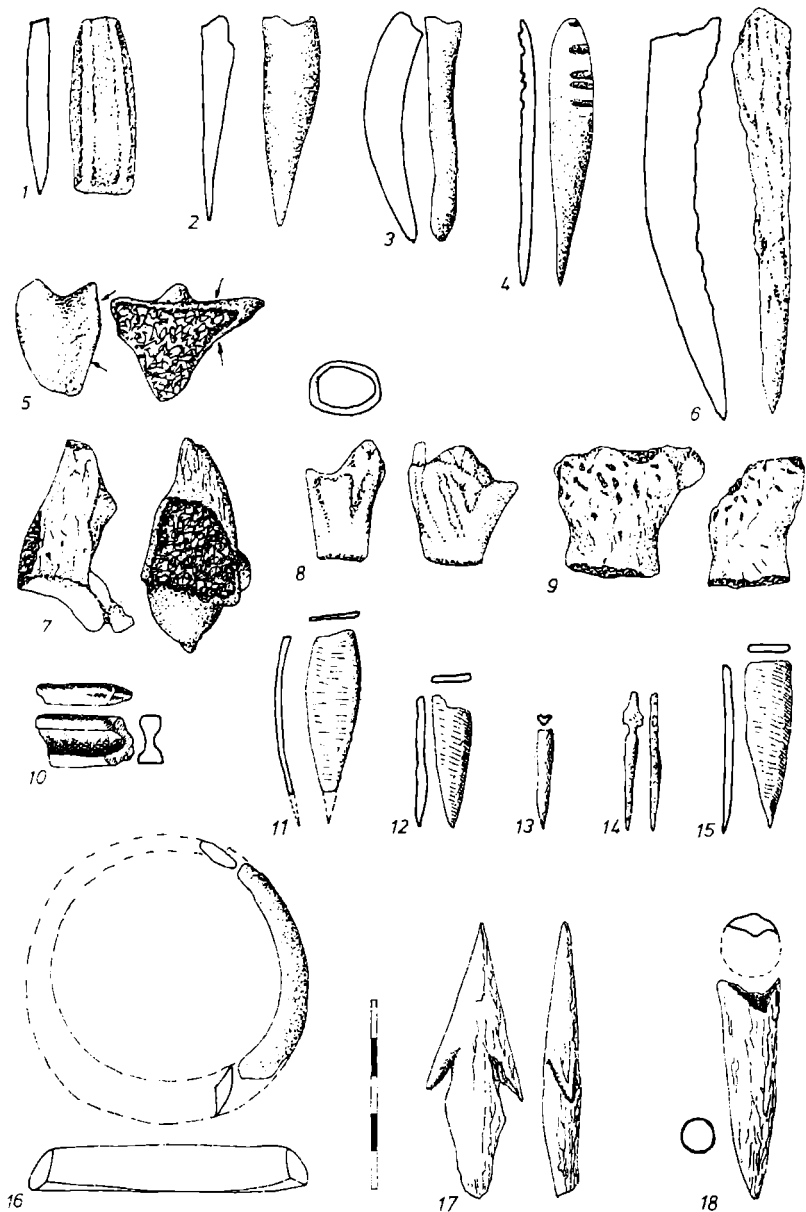
Pl. XI. Topoare din piatră șlefuită descoperite la Sănandrei.

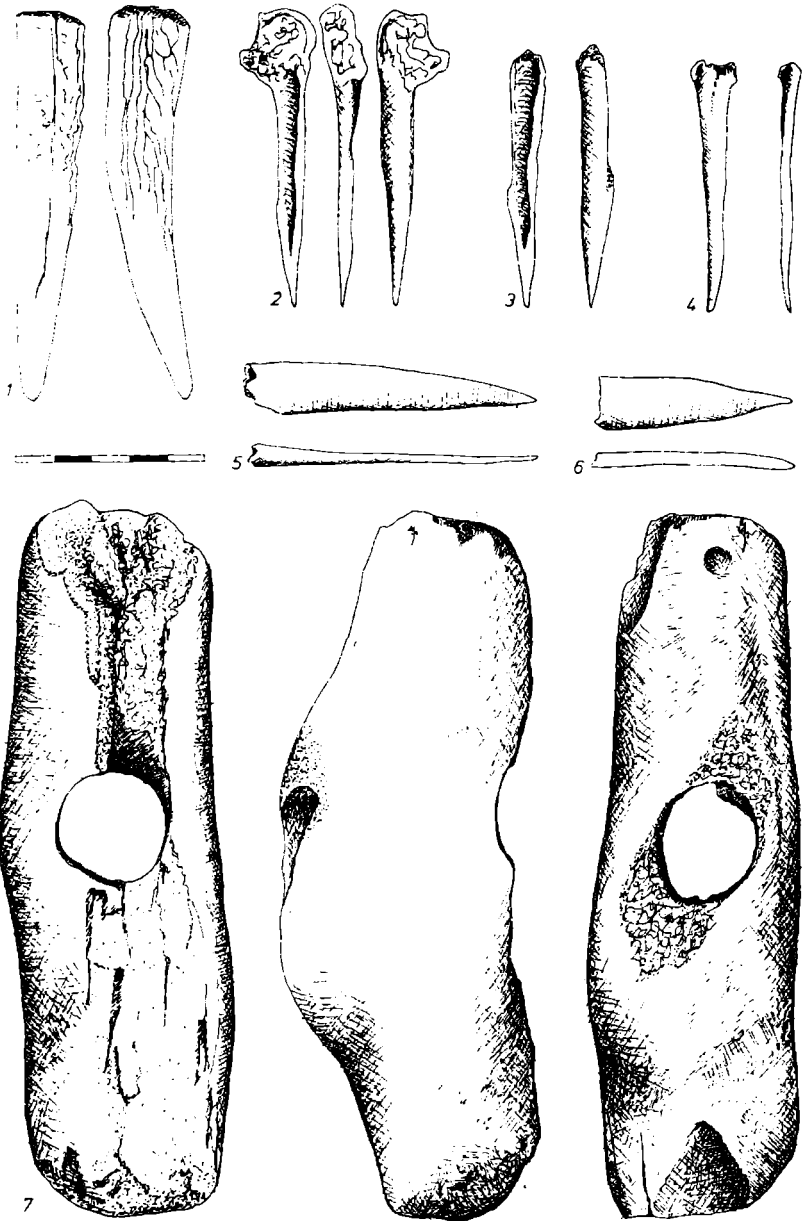
Pl. XII. Unelte de os descoperite la Hodoni: 1, gr. 2; 2-4, gr. 4; 5-6, gr. 5; 7, 11, gr. 16a; 8, gr. 15; 9, gr. 6; 10, 13, gr. 16; 12, strat; 15, gr. 10.

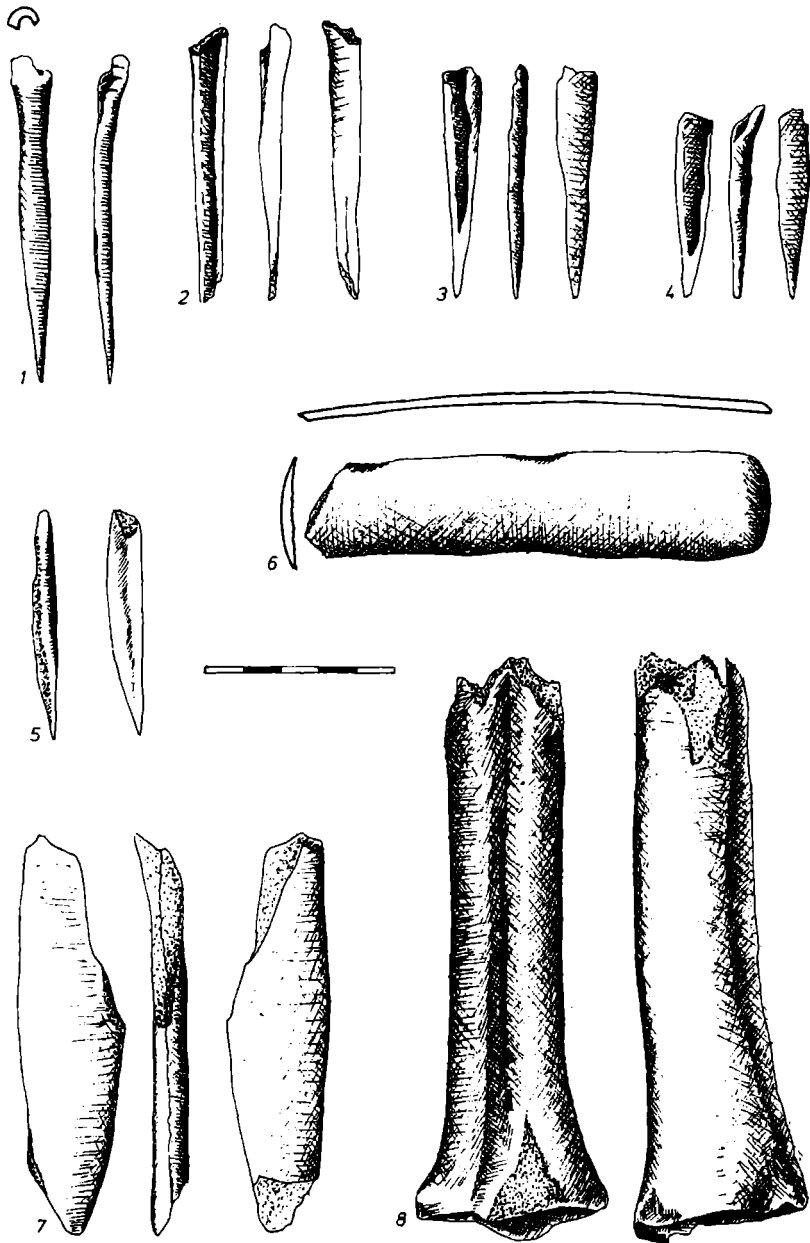
Pl. XIII. Unelte de os descoperite la Hodoni: 1, gr. 17; 2, 3, 4, 6, strat; 5, gr. 16a.

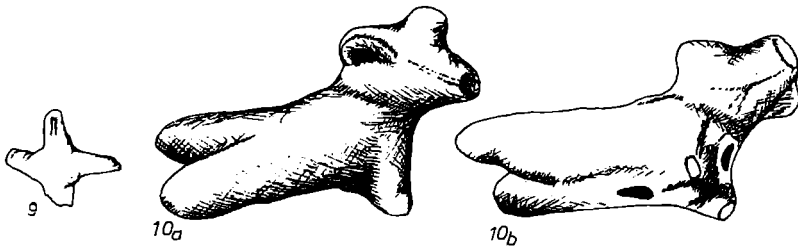
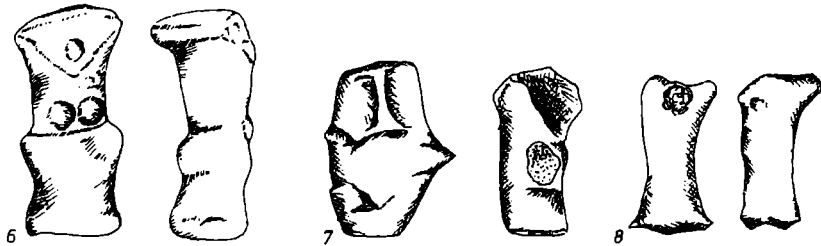
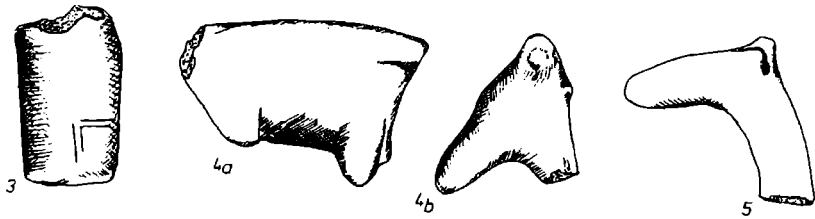
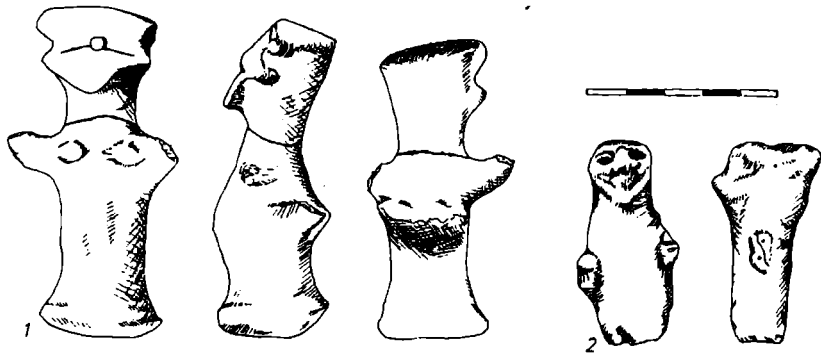
Pl. XIV. Unelte de os și corn descoperite la Liubcova (1-9, după Luca-El Susi 1989; 10-15, după Comșa 1969); 16, brățară de *Spondylus gaederopus* (după Comșa).

Pl. XV. Unelte de os și corn descoperite la Parța II.

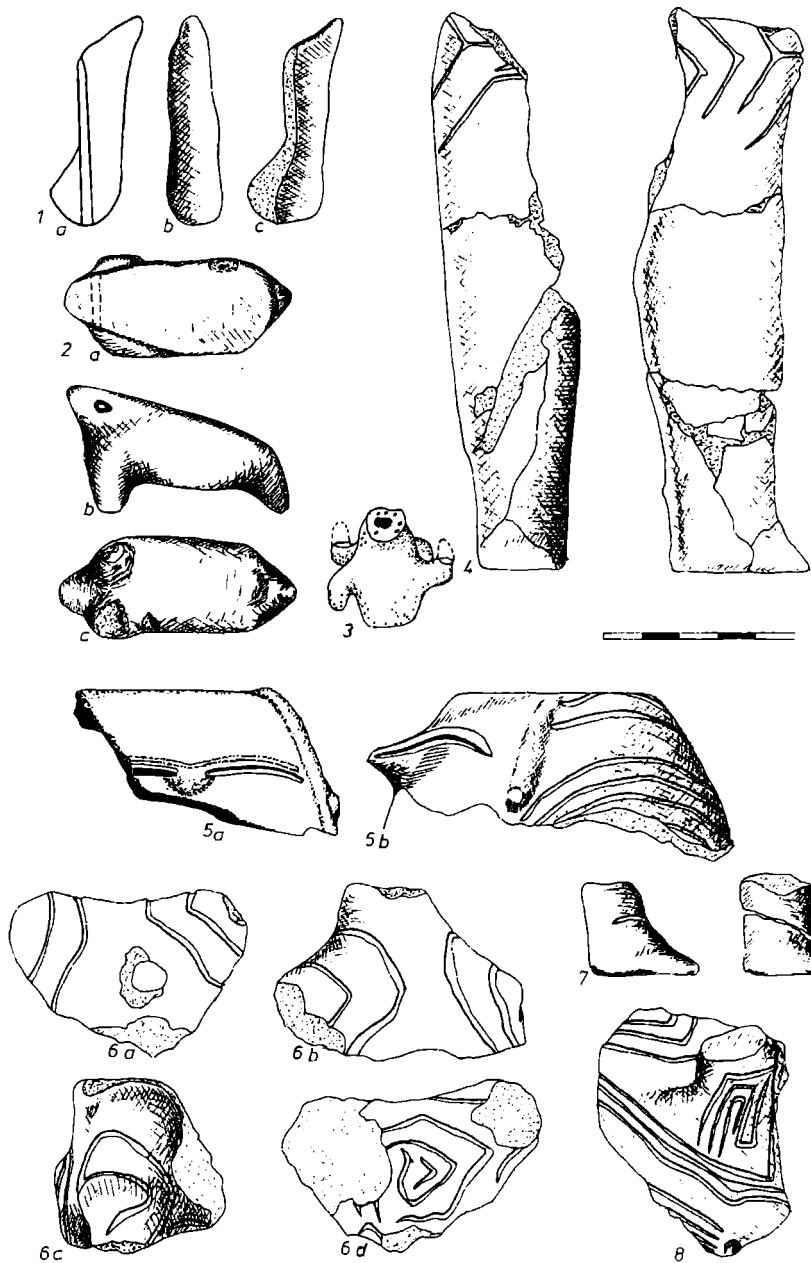
Pl. XVI. Unelte de os descoperite la Sânaandrei.

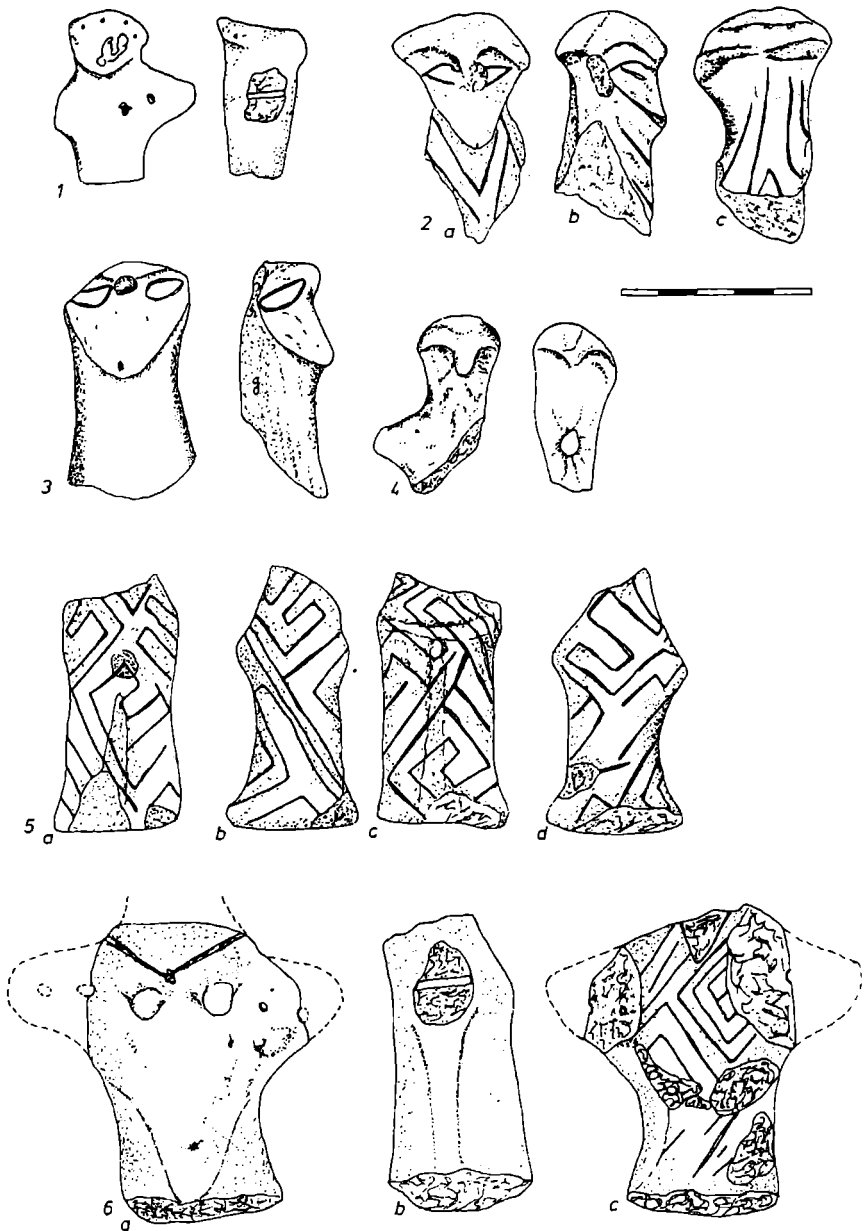
Pl. XVII. Statuete de lut descoperite la Chişoda Veche: 1, 5, niv. I; 6-10, niv. II.

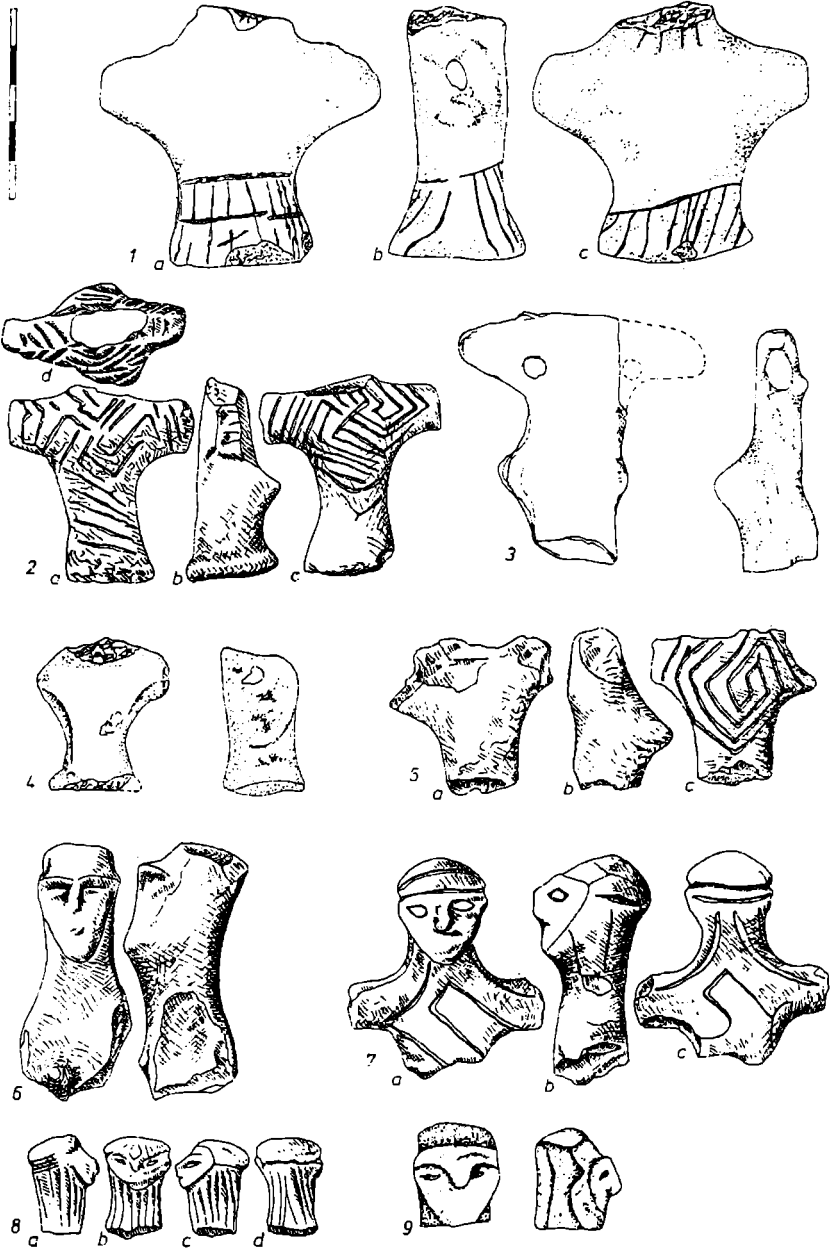
Pl. XVIII. Statuete de lut descoperite la Chişoda Veche: 1-5, niv. II; 6-10, niv. III.

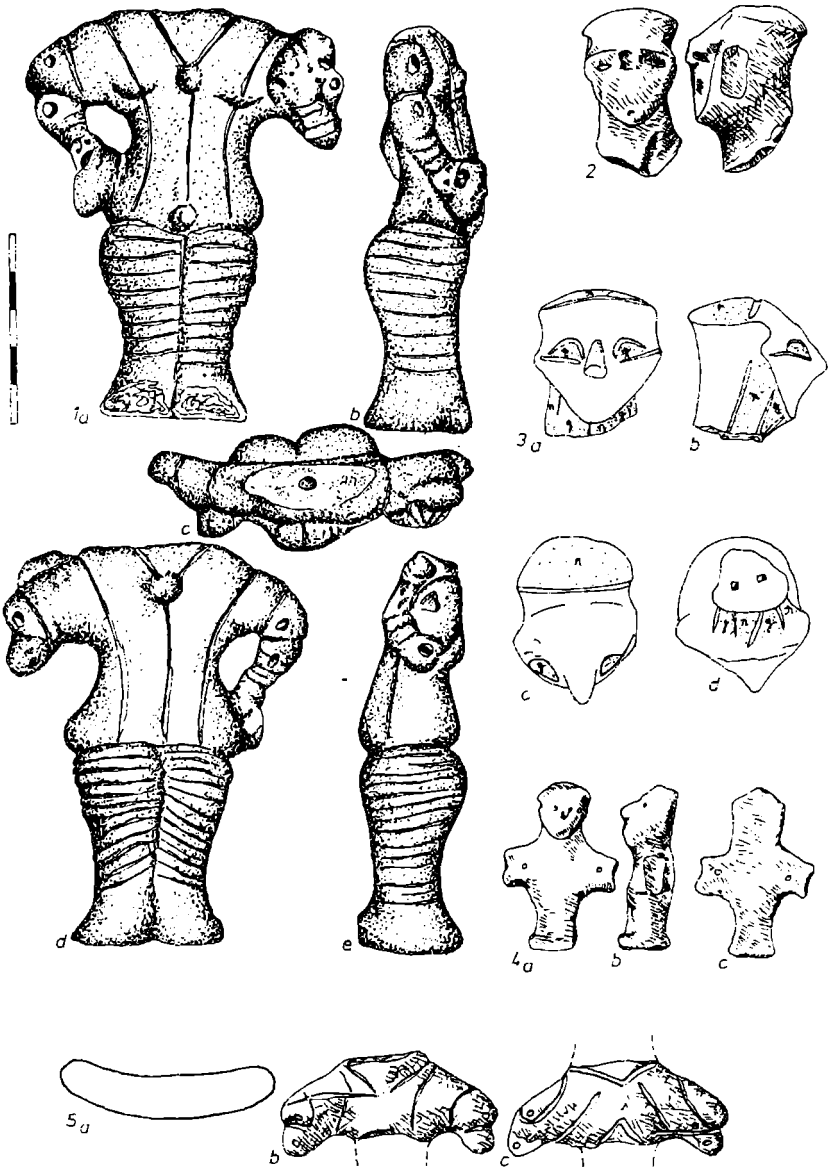
Pl. XIX. Statuete de lut, picioare umane, altărașe și fragmente de capace descoperite la Hodoni: 1-2, 4, 5; Parța II: 3, 6-8.

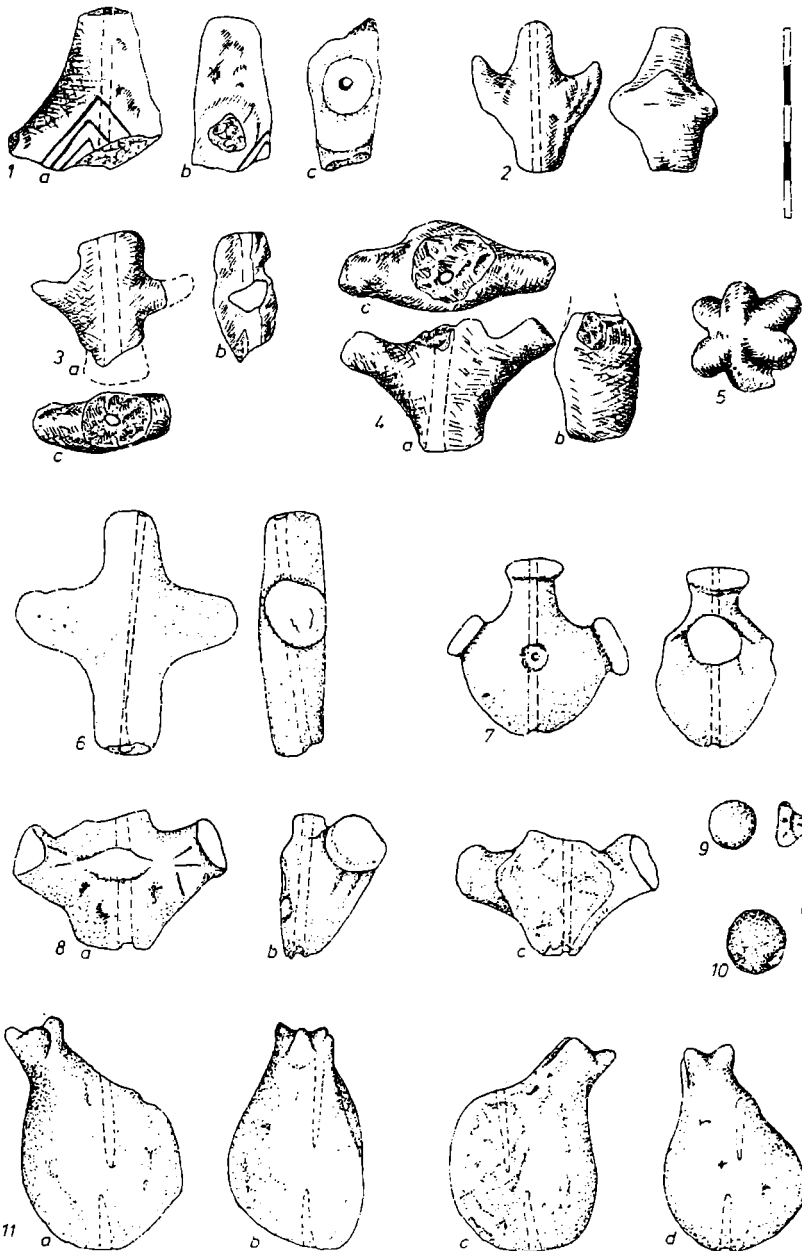
Pl. XX. Statuete de lut descoperite la Liubcova (după Luca 1990).

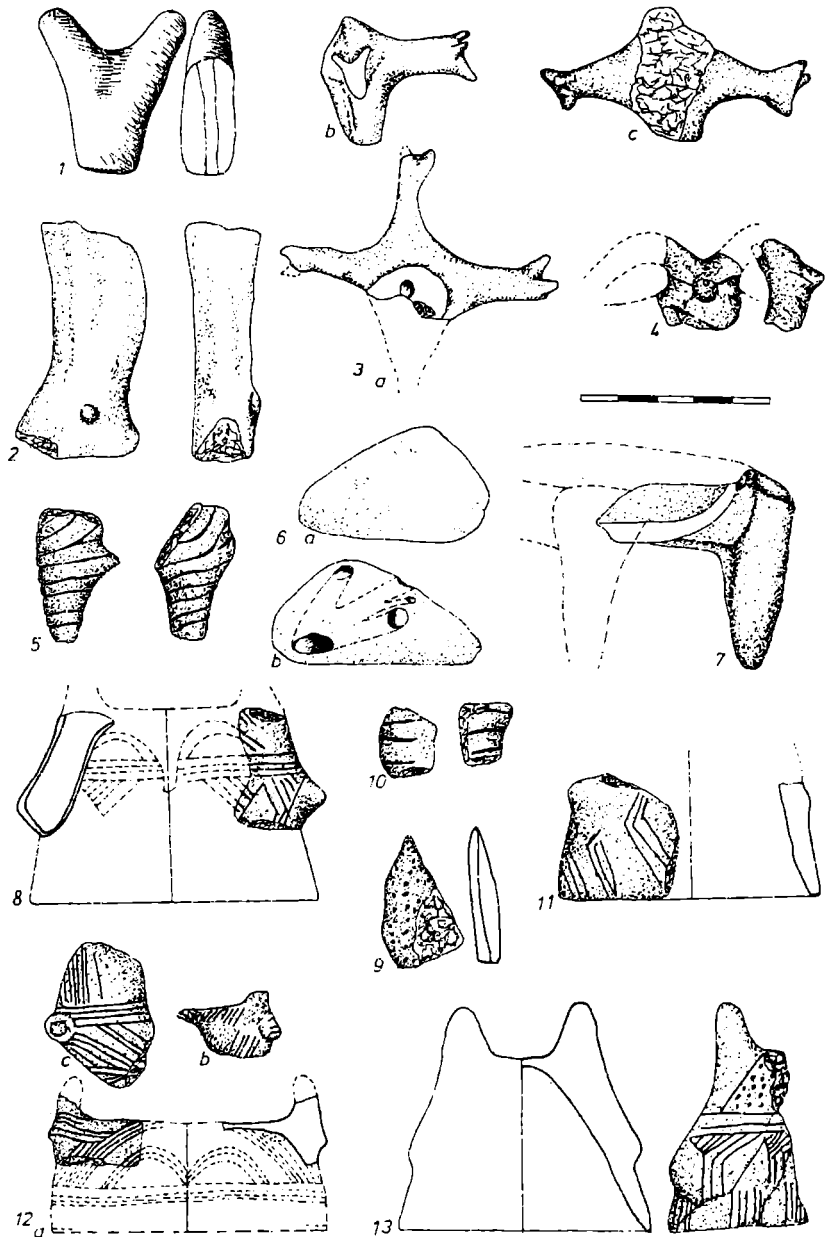
Pl. XXI. Statuete de lut descoperite la Liubcova: 1, 3, 4 (după Luca 1990); 2, 5-9 (după Comșa 1969).

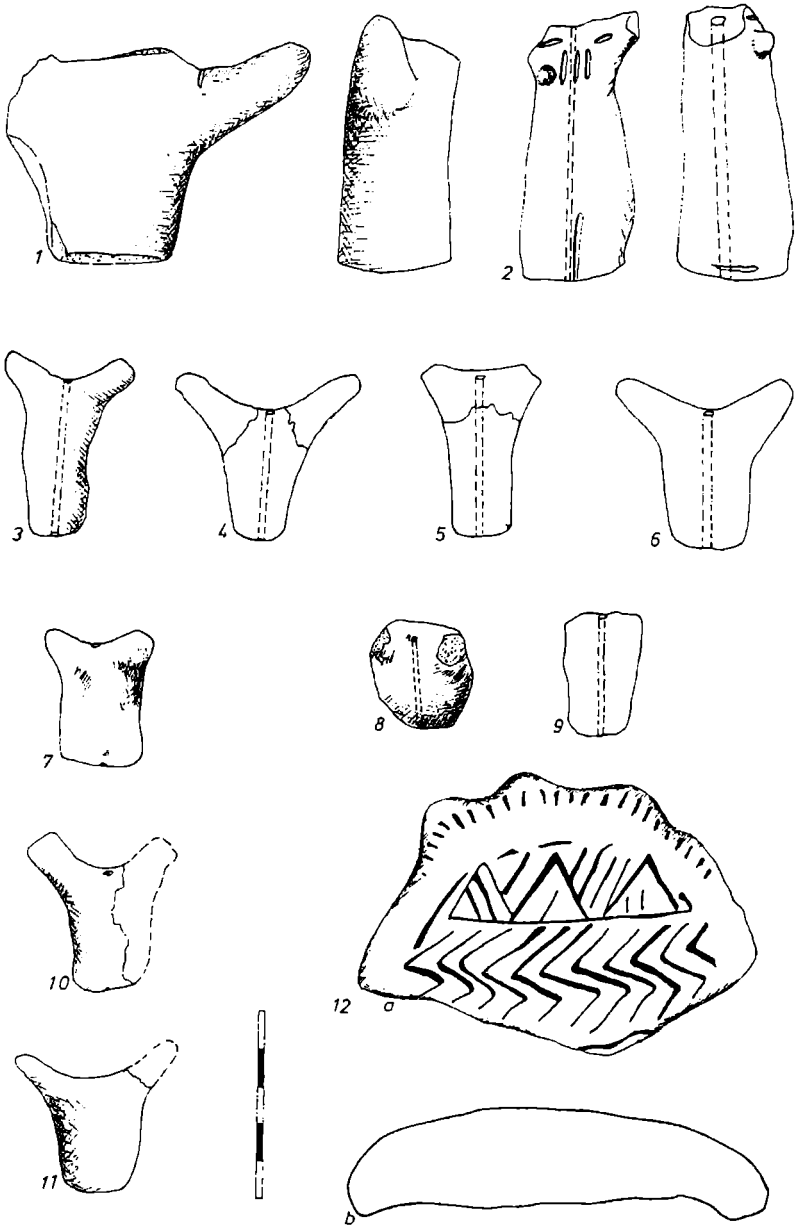
Pl. XXII. Statuete de lut descoperite la Liubcova: 1 (după Luca 1987); 2, 4, 5 (după Comșa 1969); 3 (după Luca 1990).

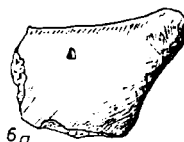
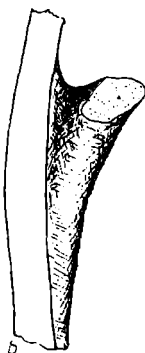
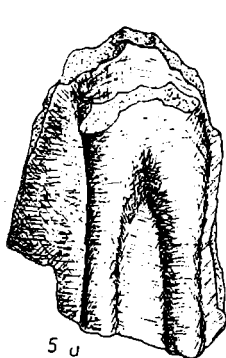
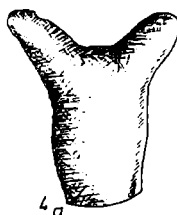
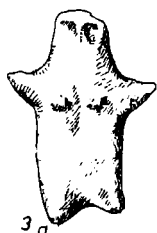
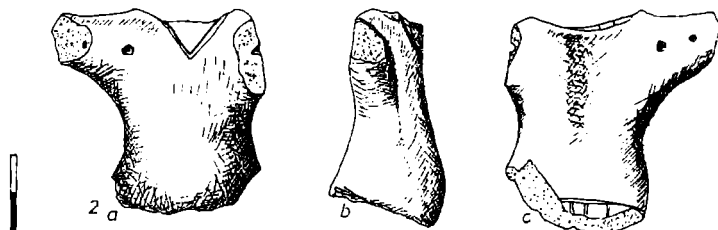
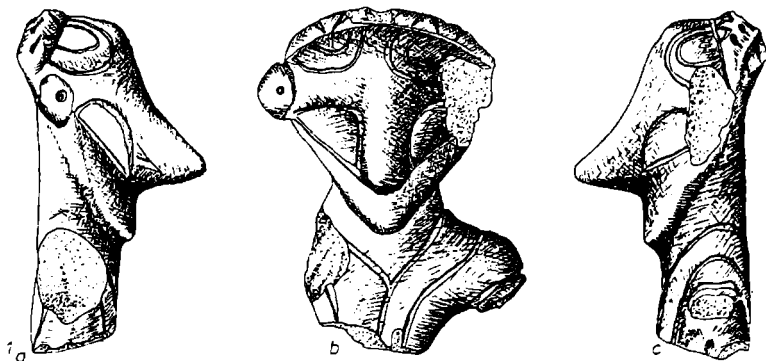
Pl. XXIII. Statuete și amulete de lut descoperite la Liubcova: 1, 6-11 (după Luca 1990); 2-5 (după Comșa 1969).

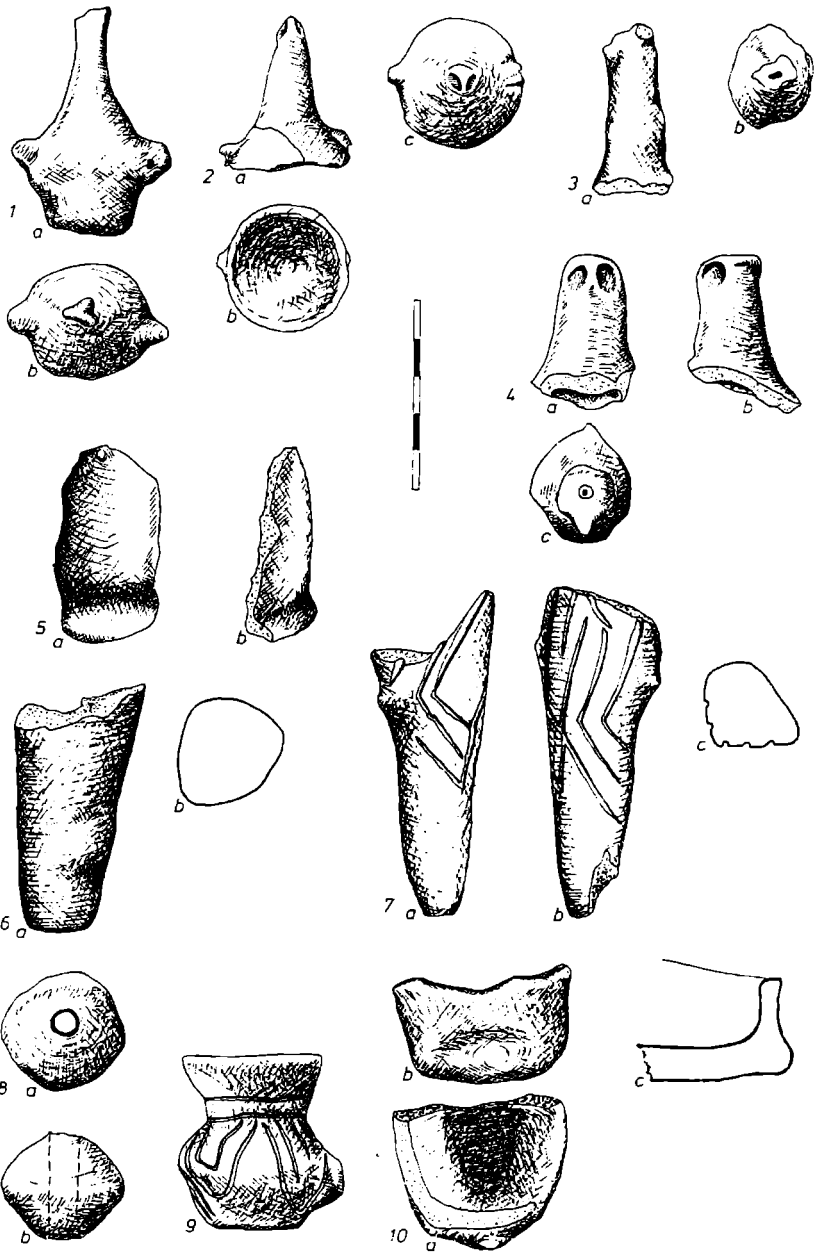
Pl. XXIV. Fragmente de statuete, amulete, altare și capace prosopomorfe descoperite la Liubcova: 1 (după Comșa 1969); 2-13 (după Luca 1990); 6, instrument muzical de suflat (?).

Pl. XXV. Statuete și amulete descoperite la Sălbăgelu Vechi.

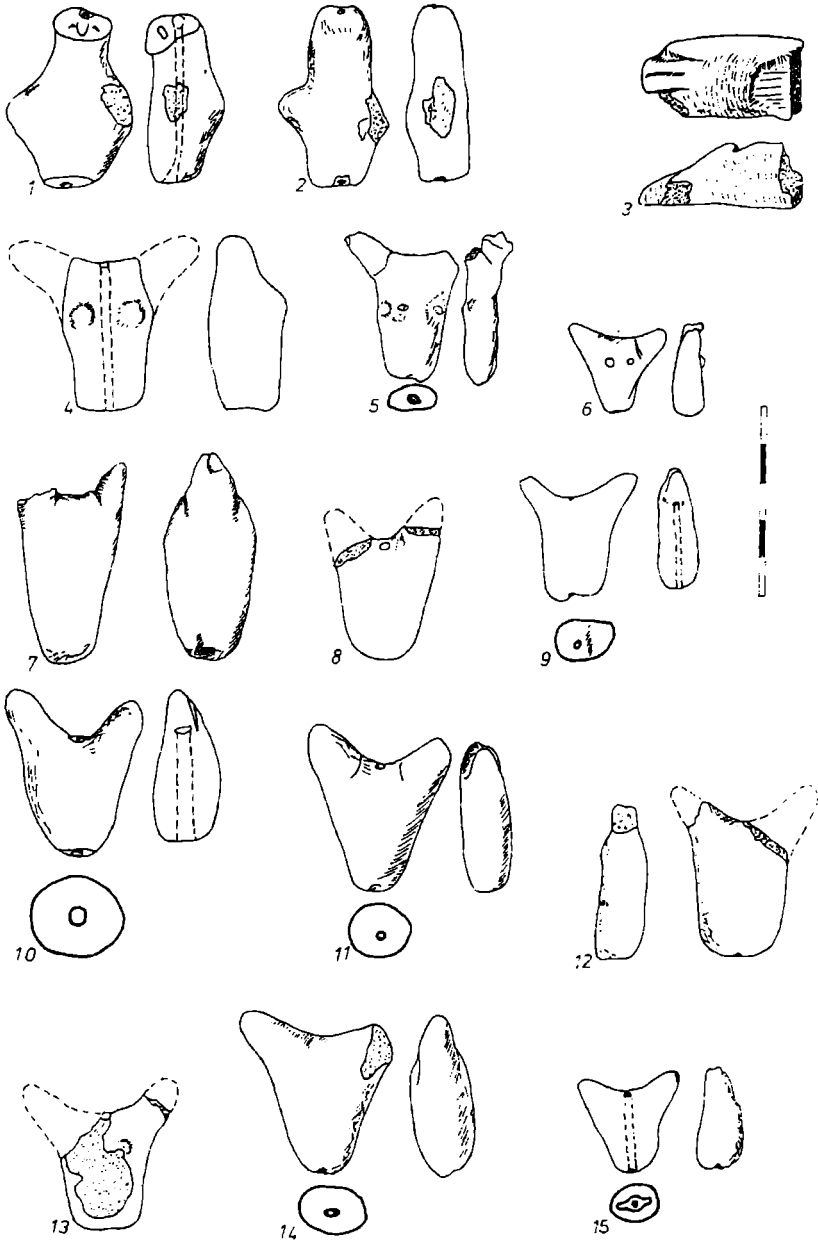
Pl. XXVI. Statuete, amulete și aplicație plastică descoperite la Sănandrei.

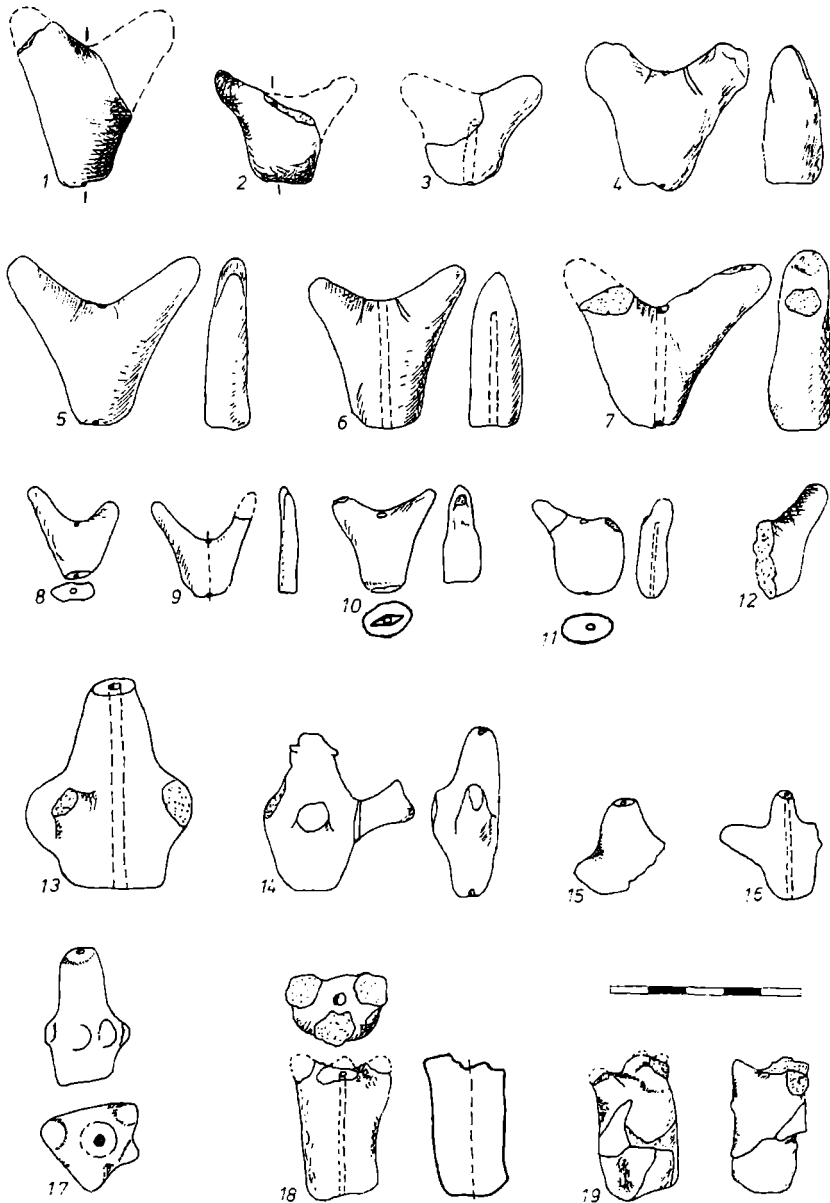
PL XXVII. Văscioare, picioare de altărașe și mărșica de lut descoperite la Sănandrei.

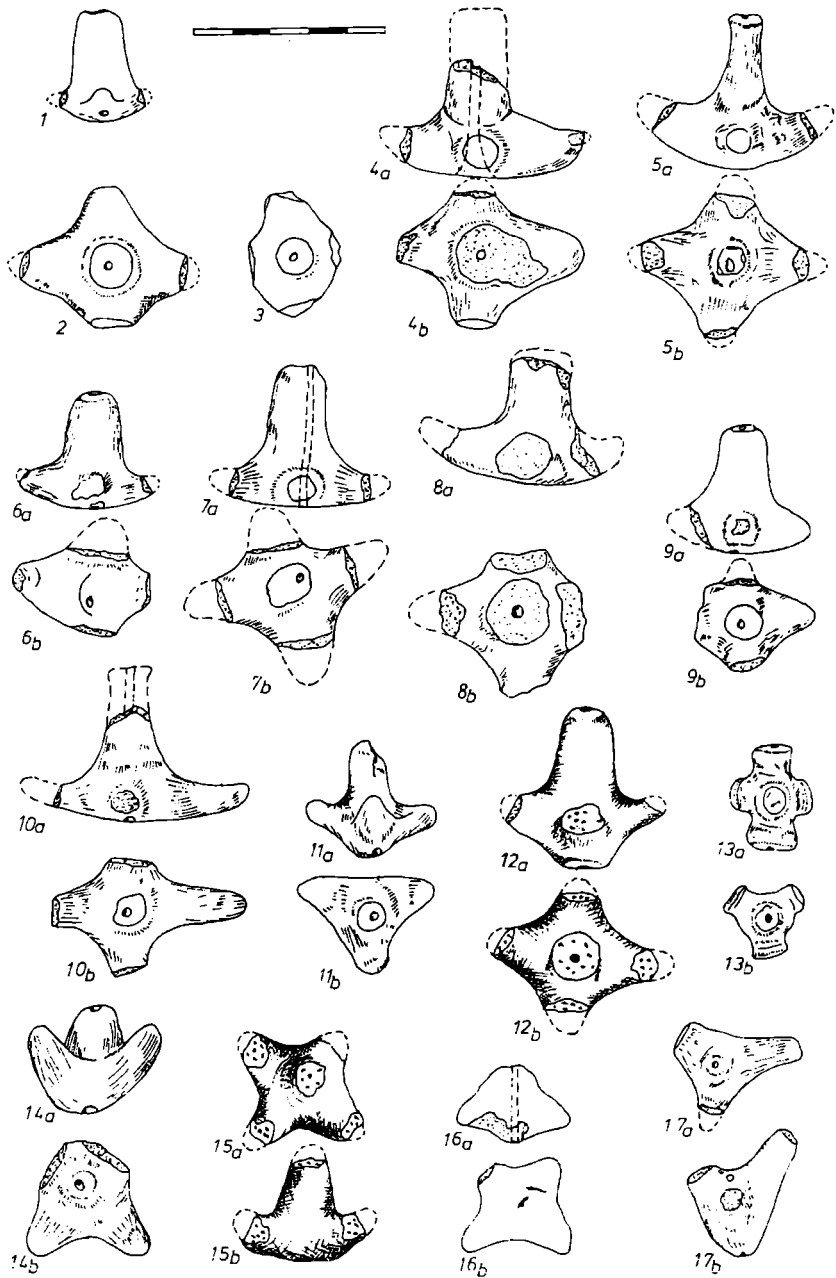
Pl. XXVIII. Statuete de lut descoperite la Zorlențu Mare (după Lazarovici 1979).

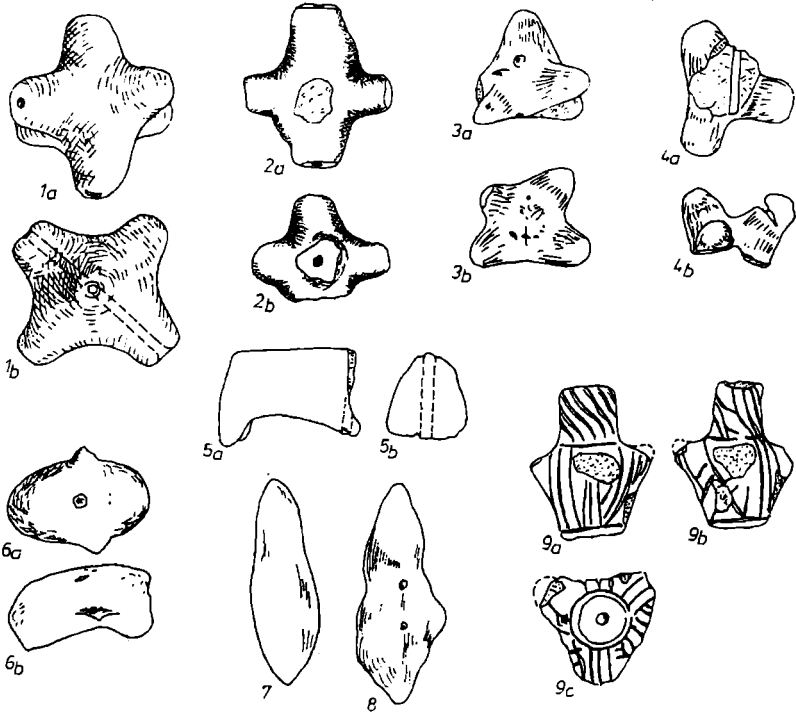
Pl. XXIX. Statuete și amulete de lut descoperite la Zorlențu Mare (după Lazarovici 1979 și COMșa 1967).

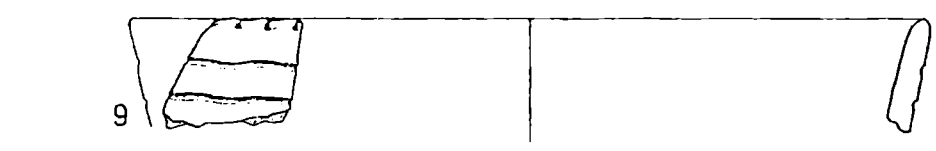
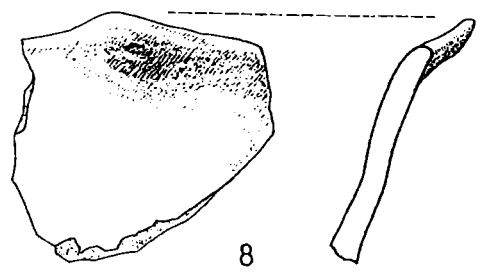
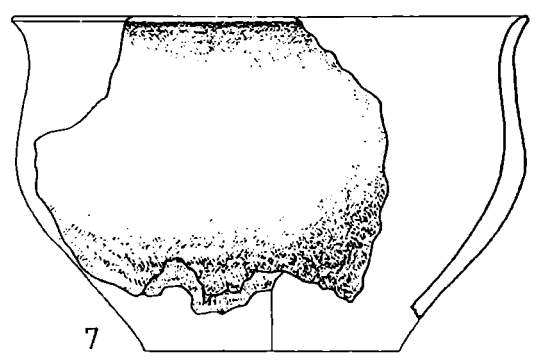
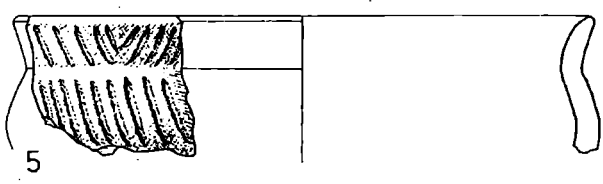
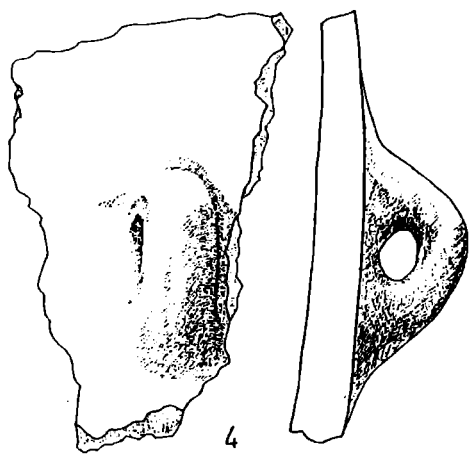
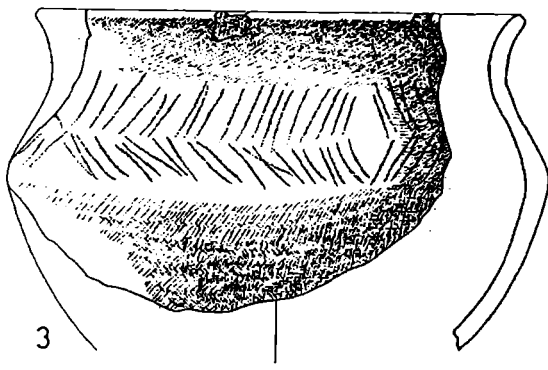
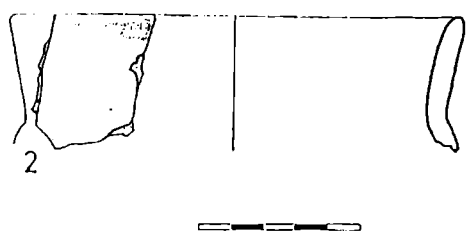
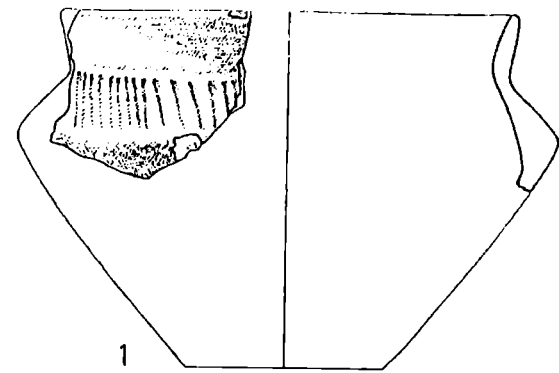
Pl. XXX. Amulete de lut descoperite la Zorlențu Mare (după Lazarovici 1979).

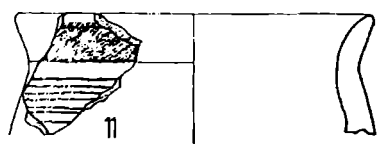
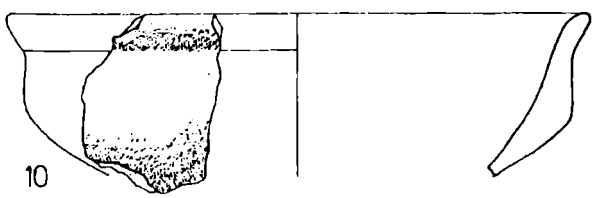
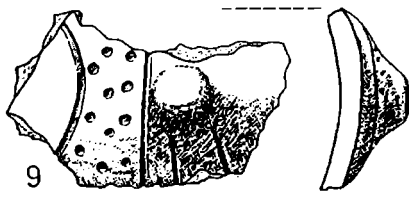
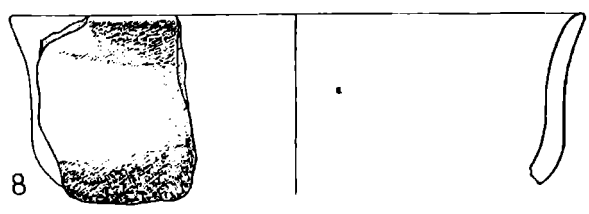
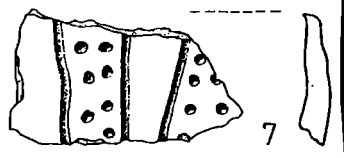
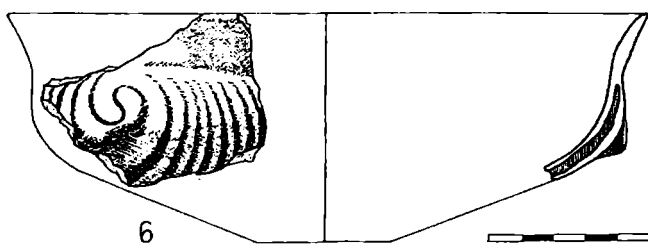
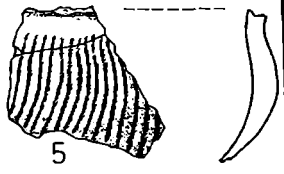
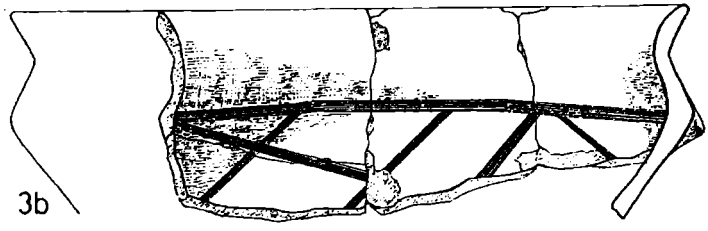
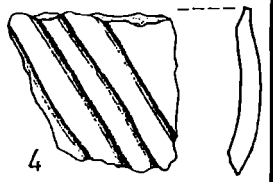
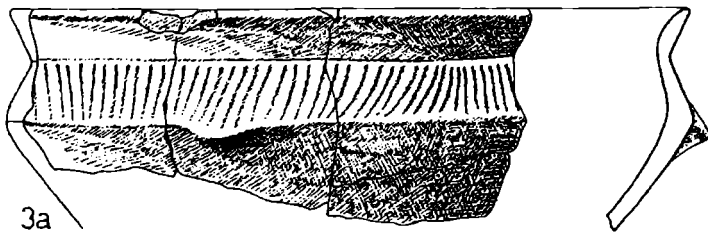
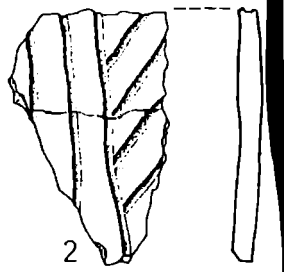
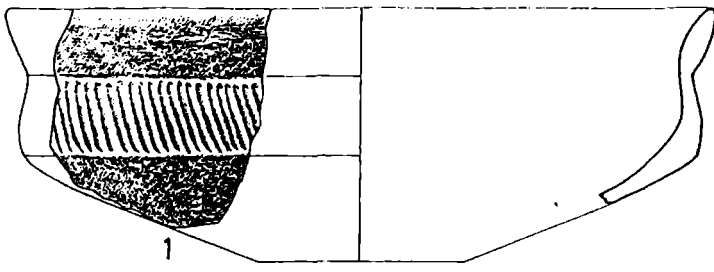
Pl. XXXI. Amulete de lut descoperite la Zorlențu Mare (după Lazarovici 1979).

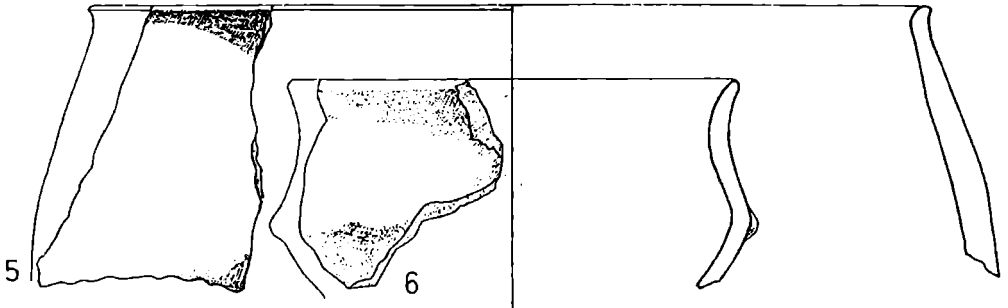
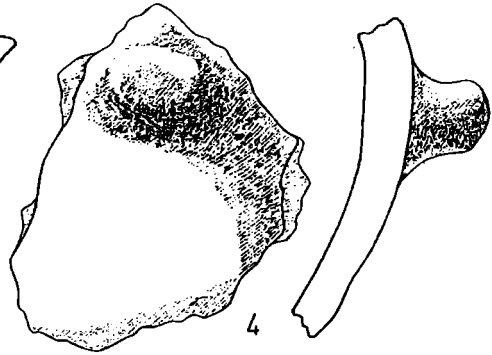
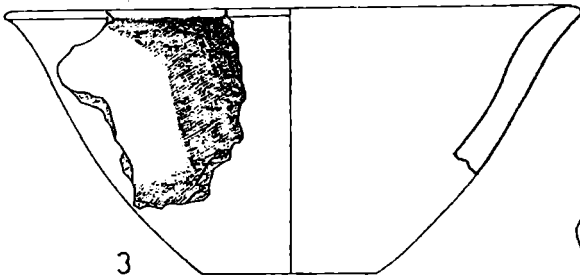
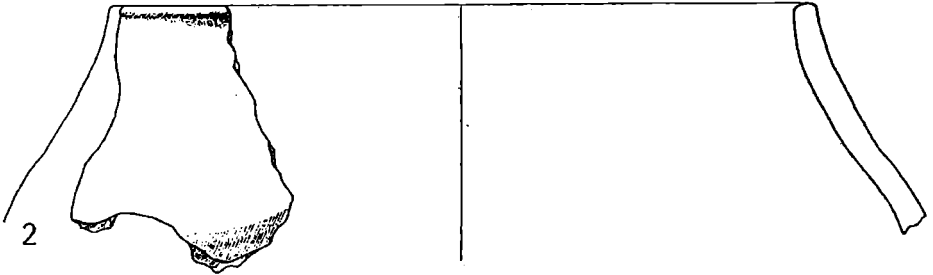
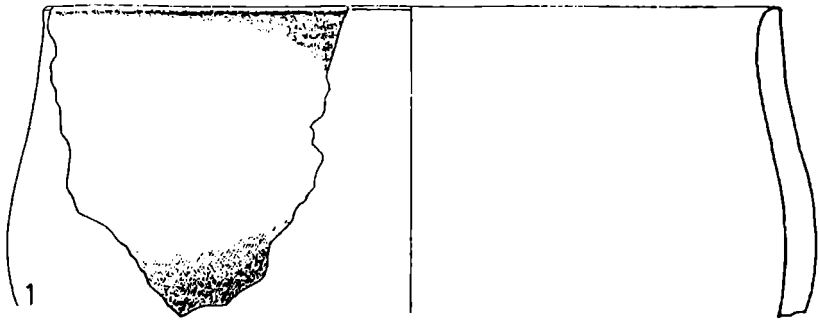
Pl. XXXII. Amulete, statuete de lut și văscior descoperite la Zorlențu Mare (după Lazarovici 1979).

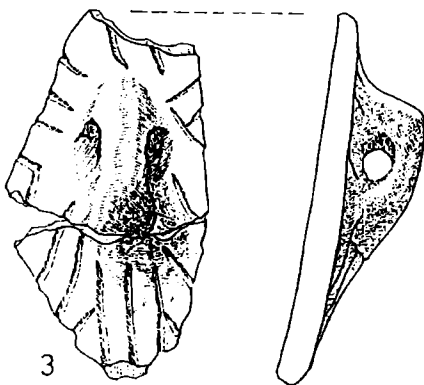
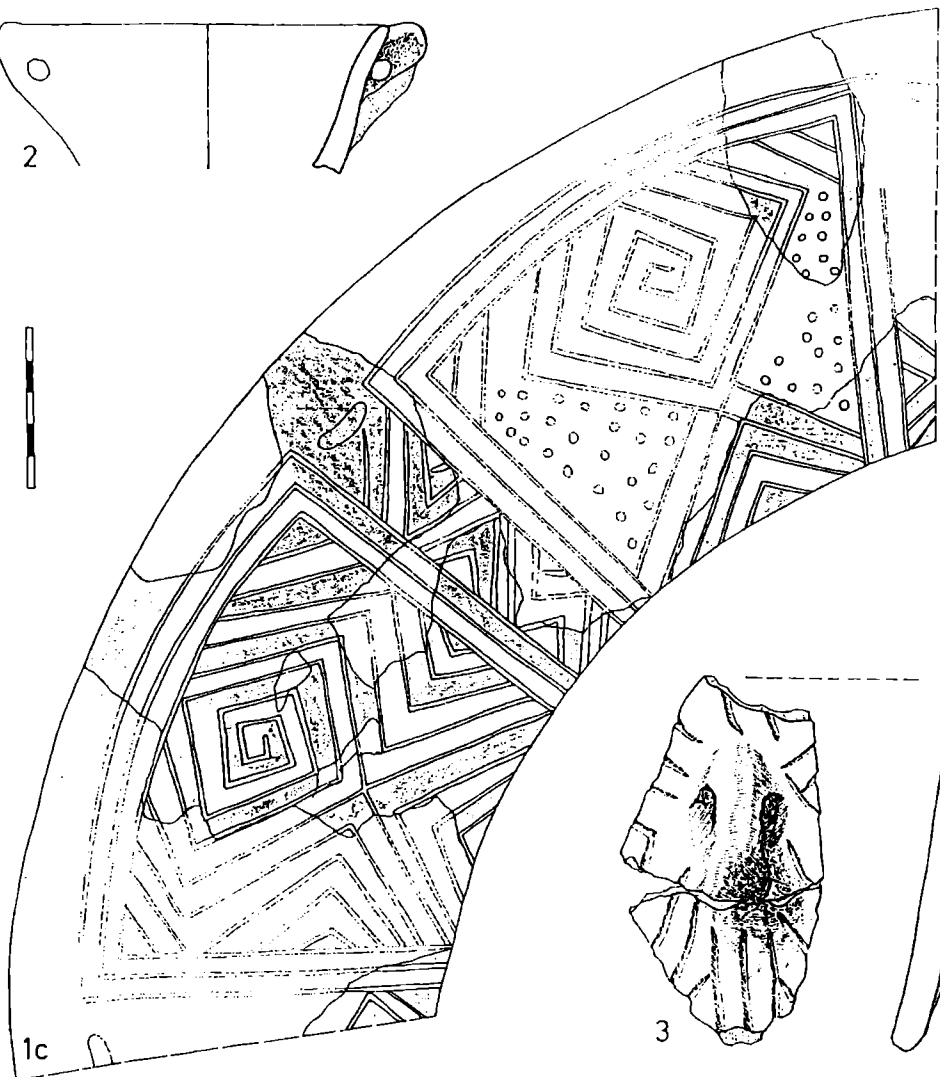
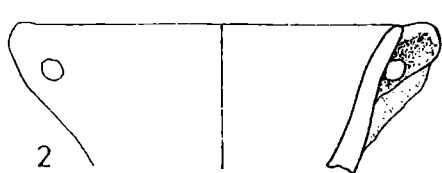
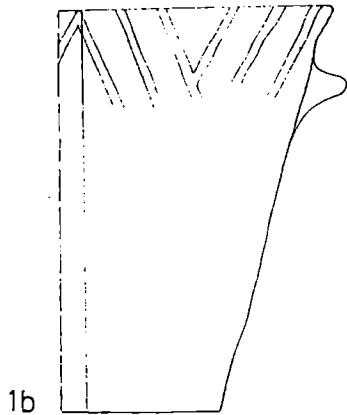
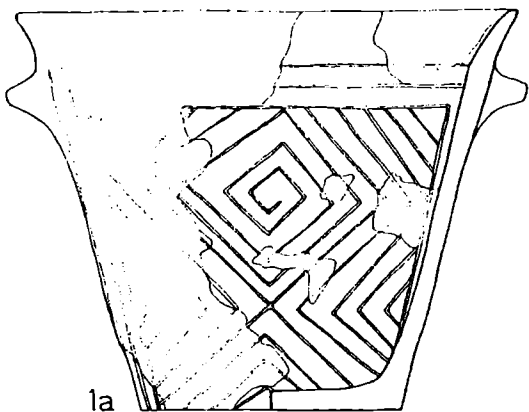
Pl. XXXIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 2.

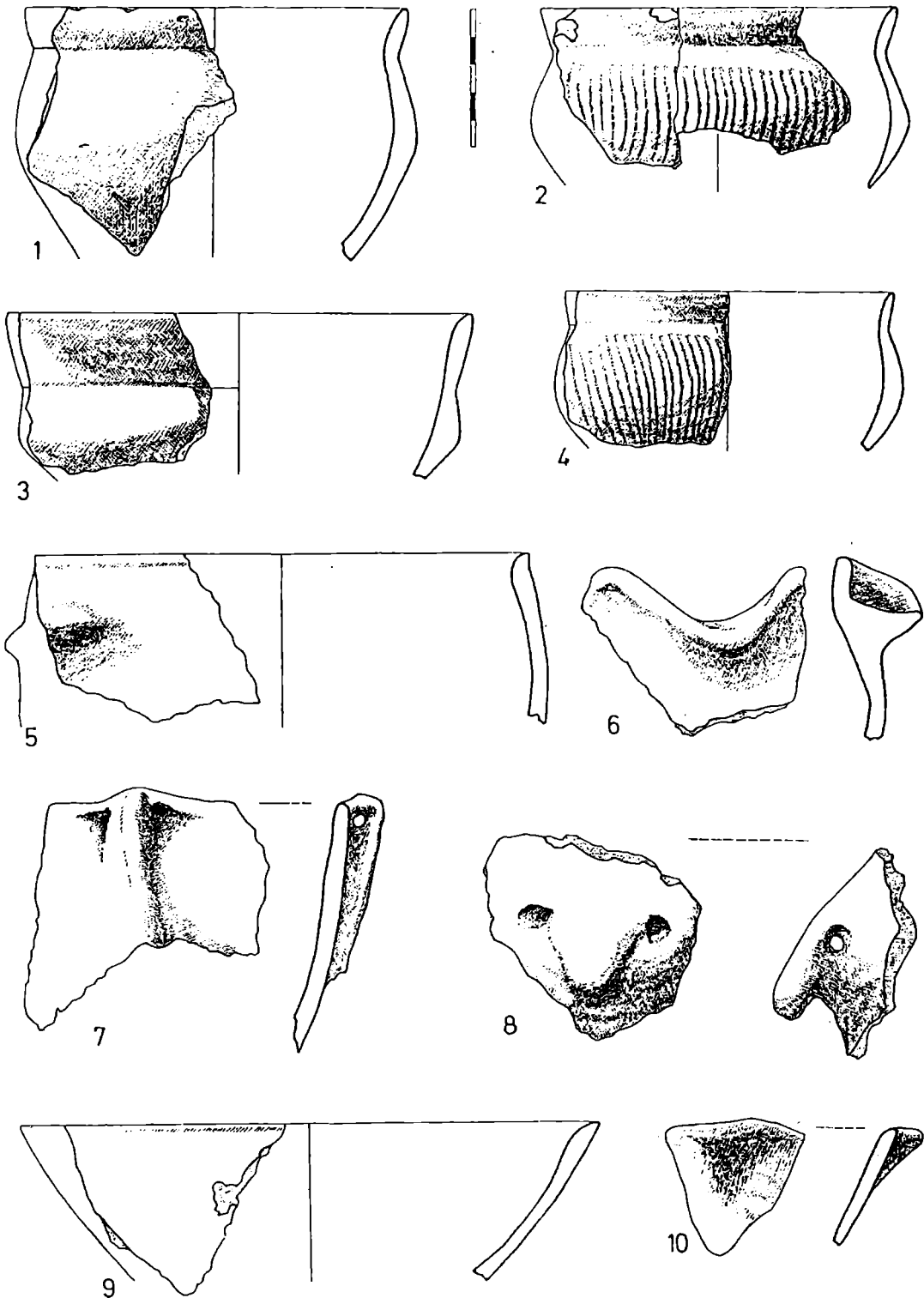
Pl. XXXIV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 2.

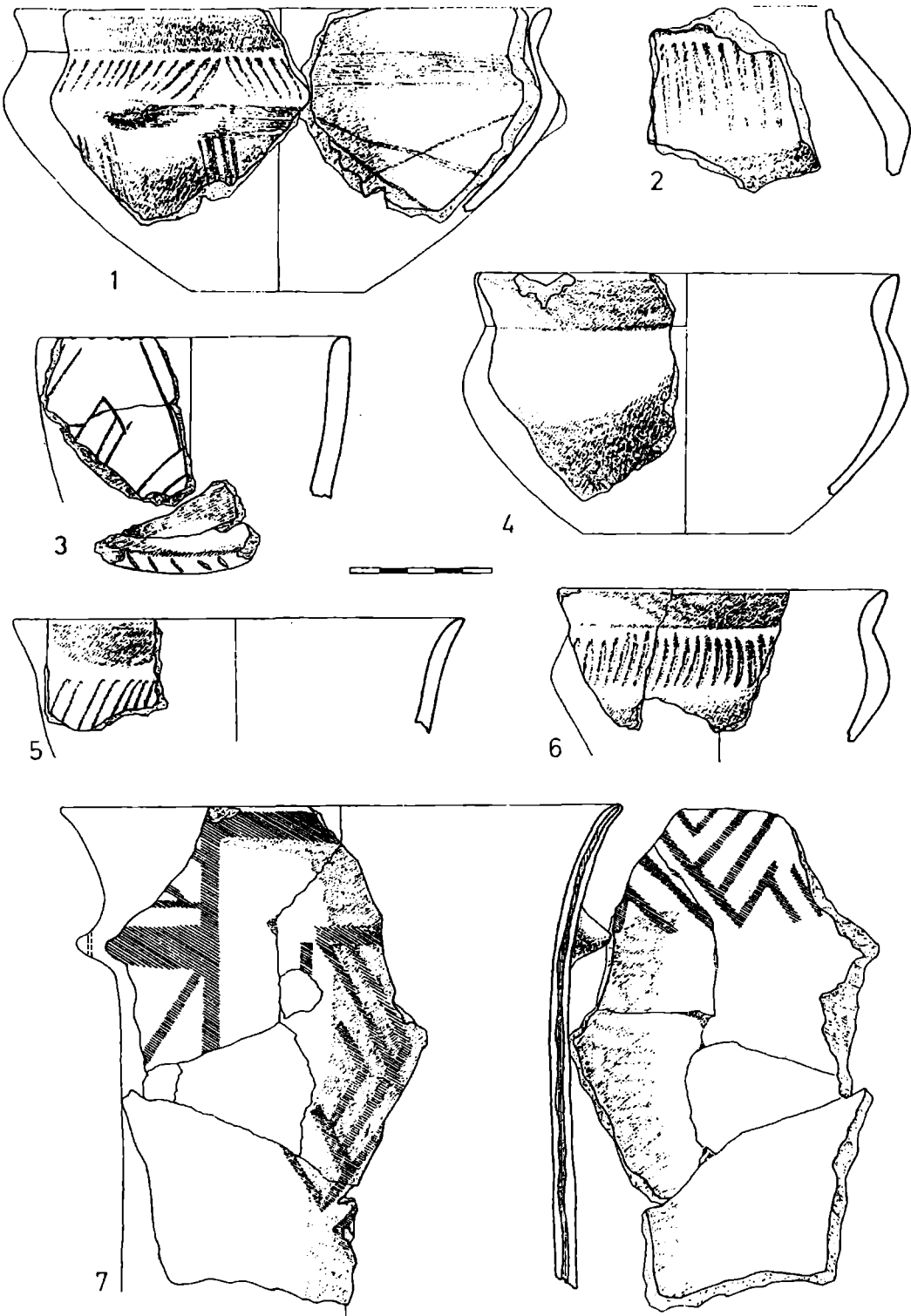
Pl. XXXV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 2.

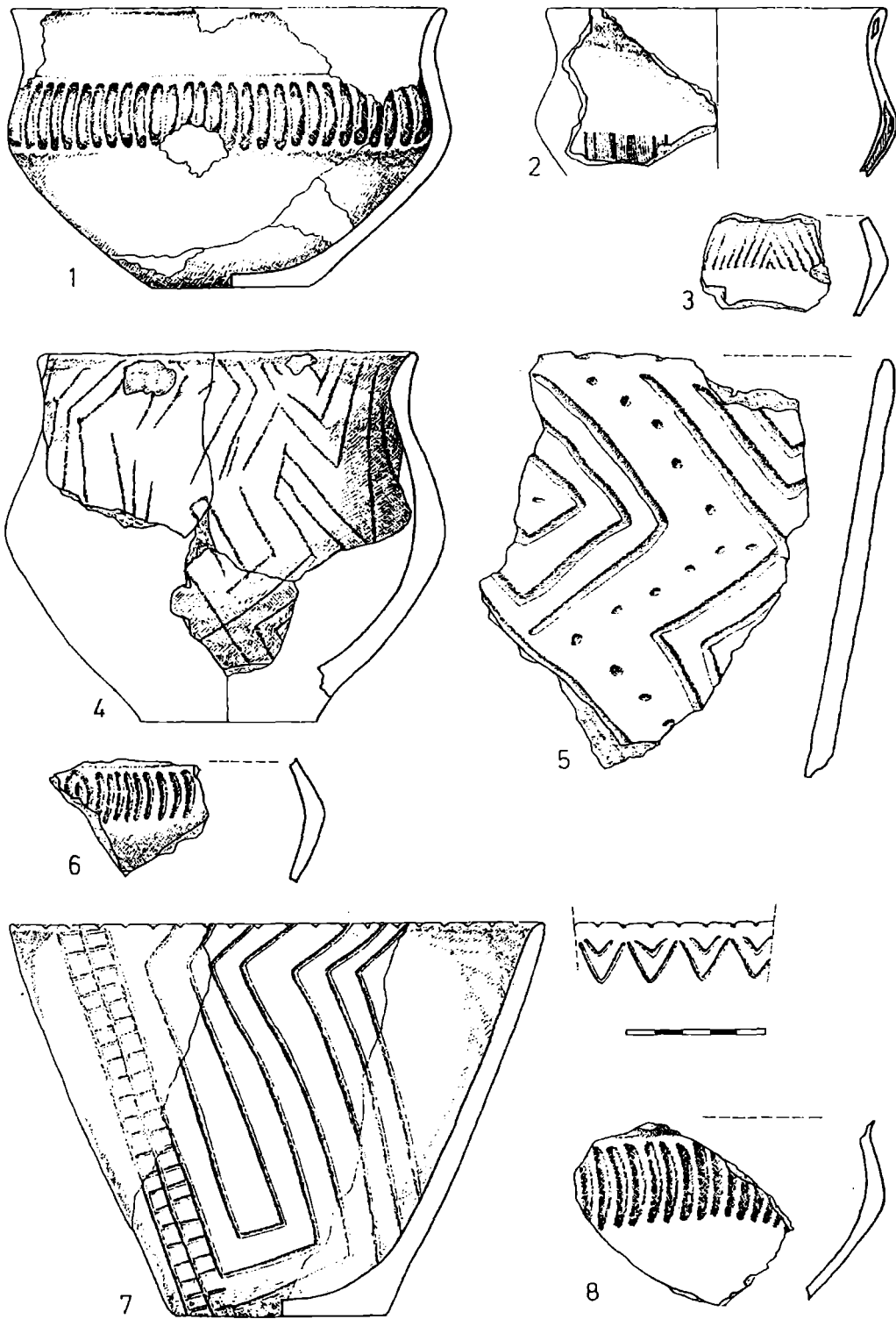
Pl. XXXVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 4.
<https://biblioteca-digitala.ro>

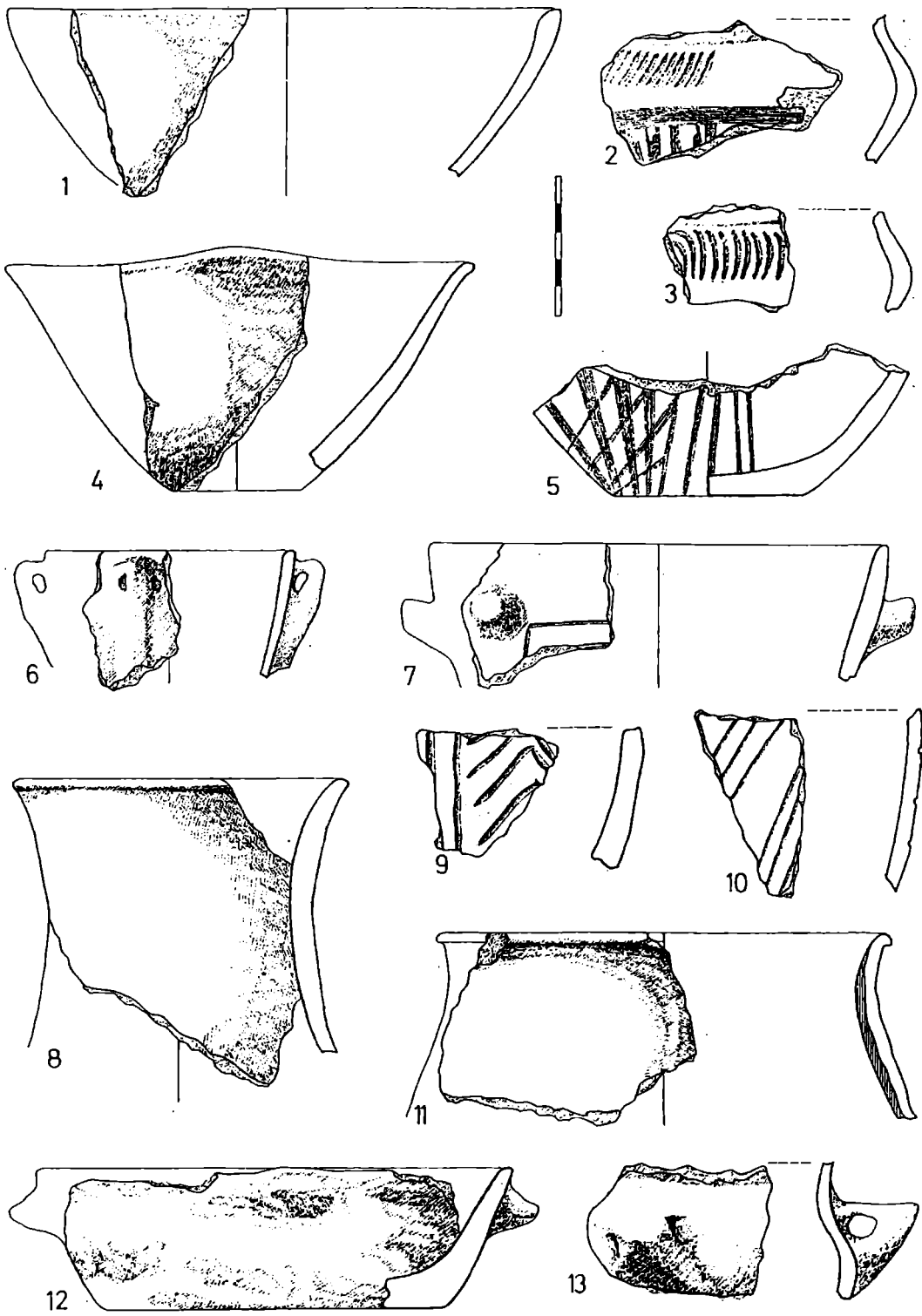
Pl. XXXVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 4.

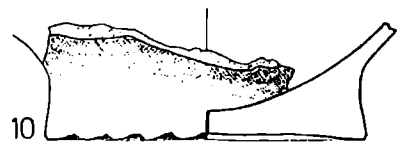
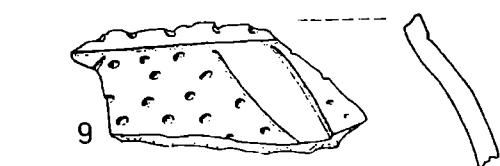
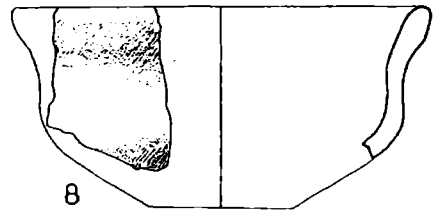
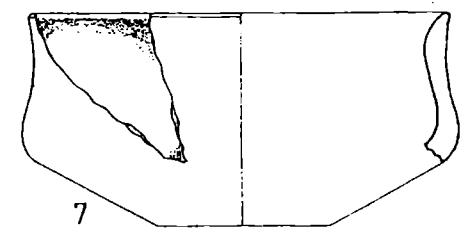
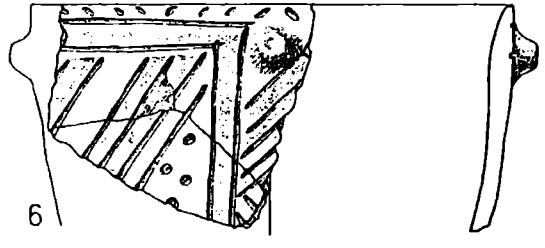
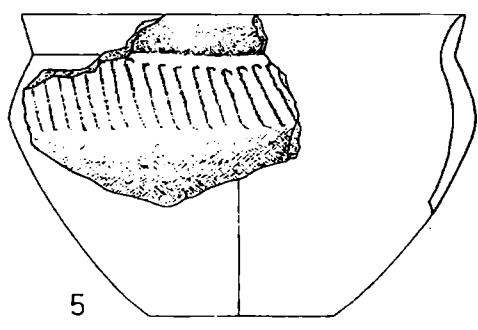
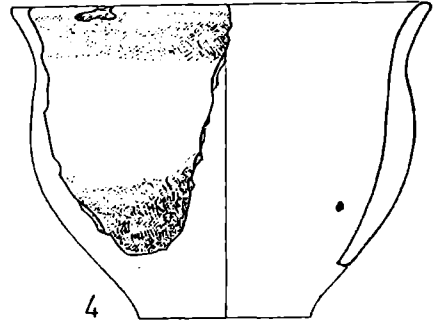
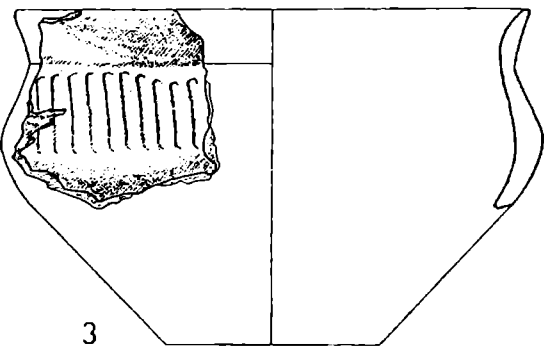
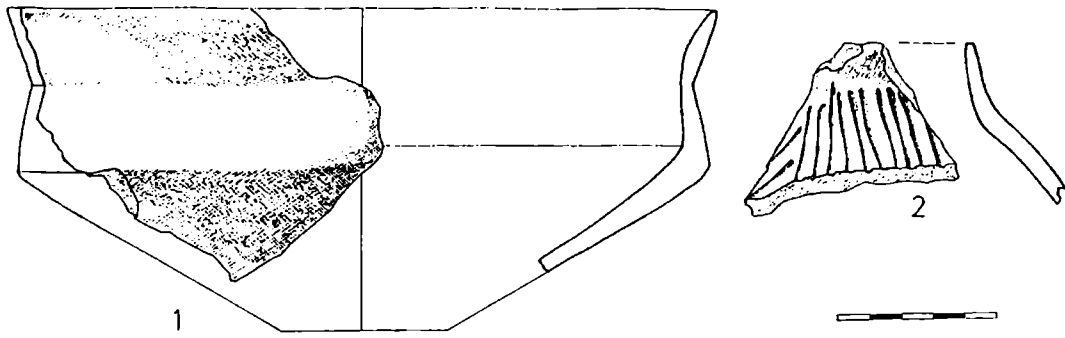
Pl. XXXVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 4; 7, import Herpaly.

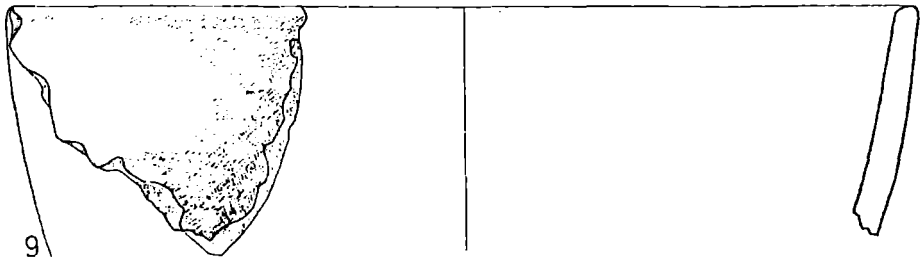
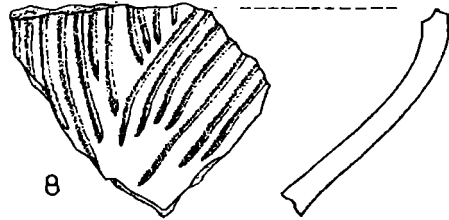
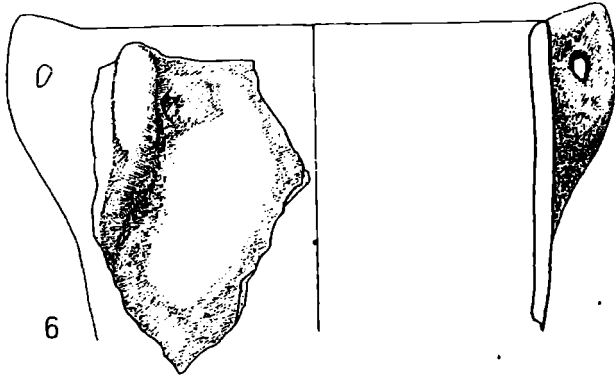
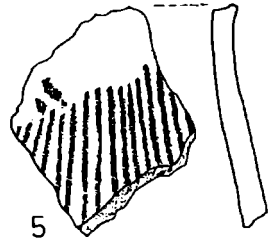
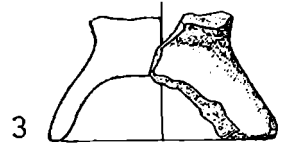
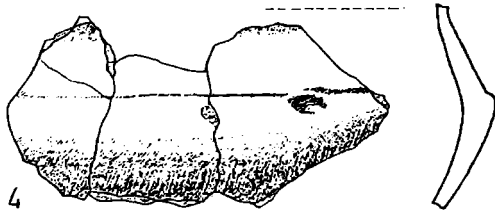
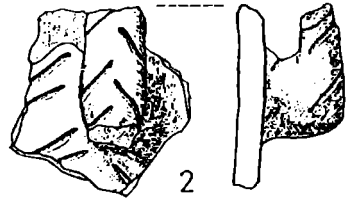
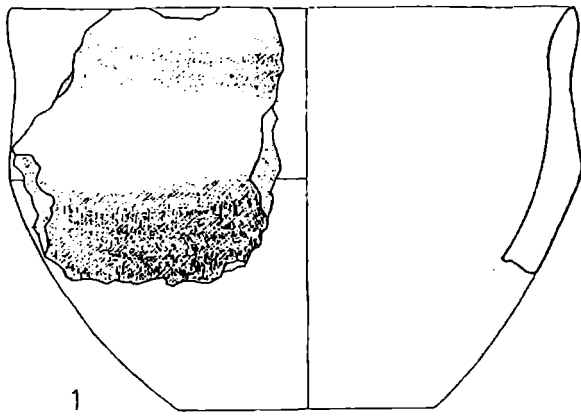
Pl. XXXIX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 4.

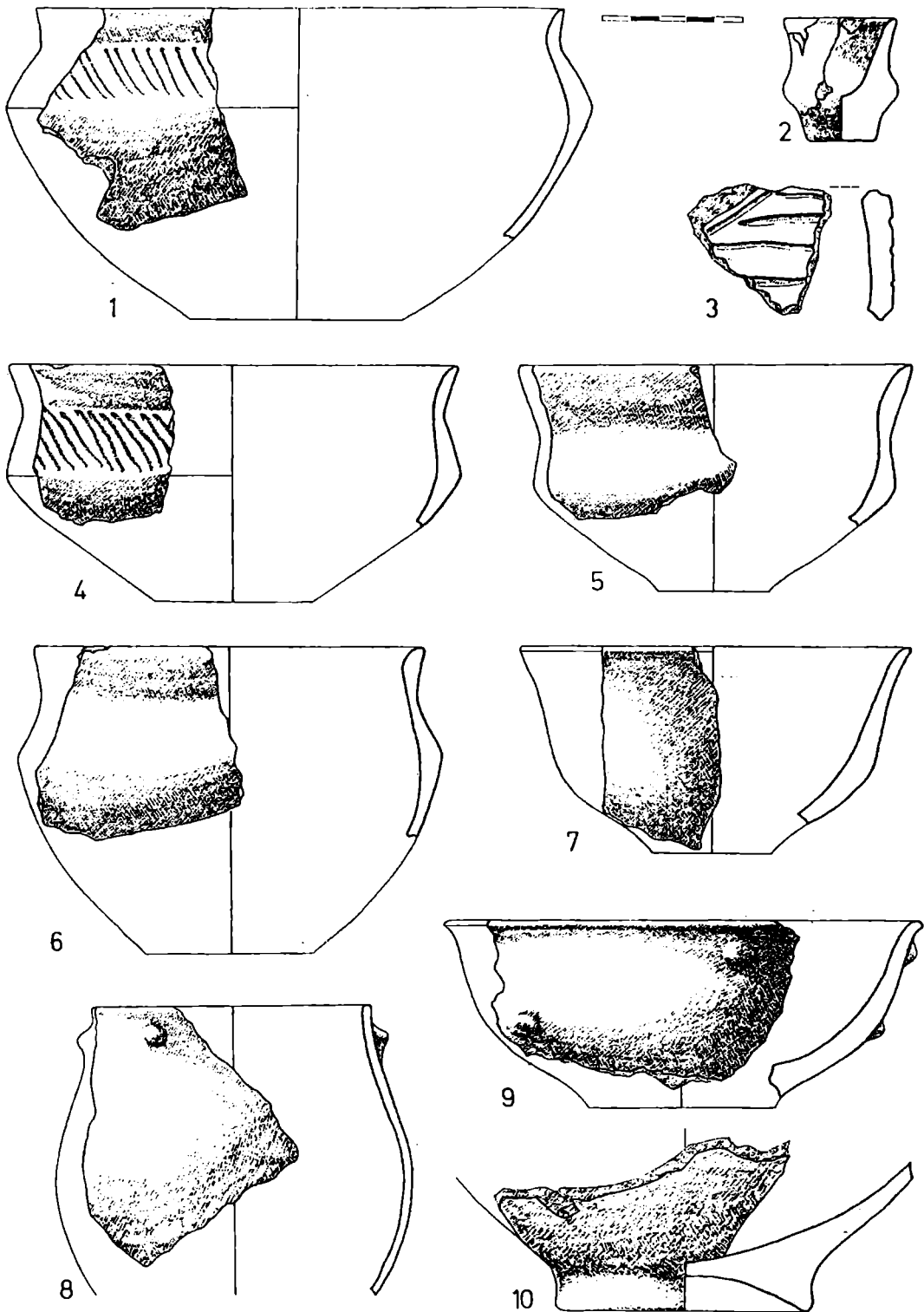
PL XL. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 4.

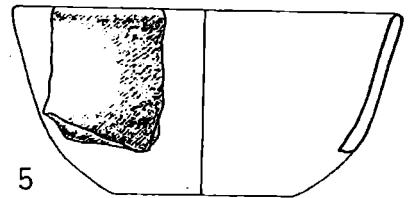
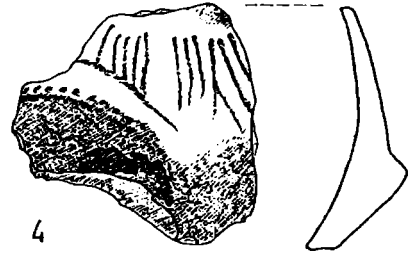
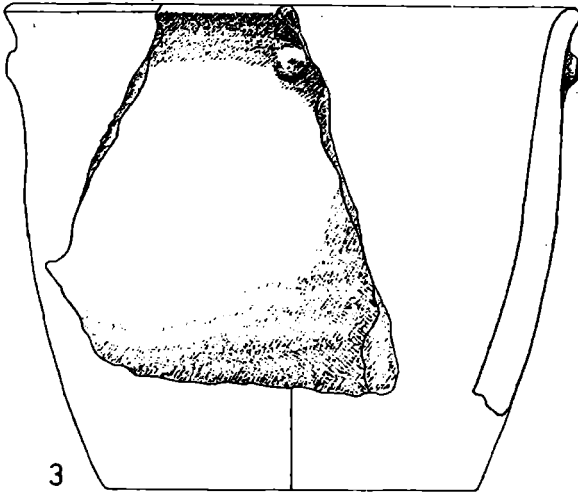
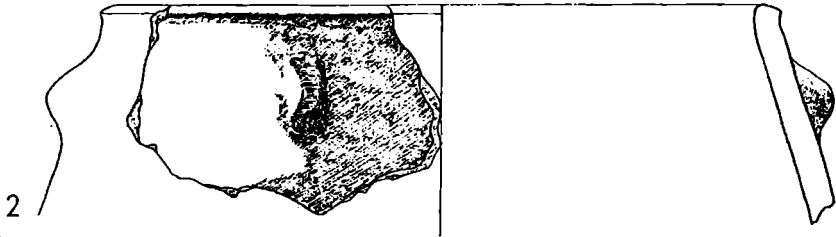
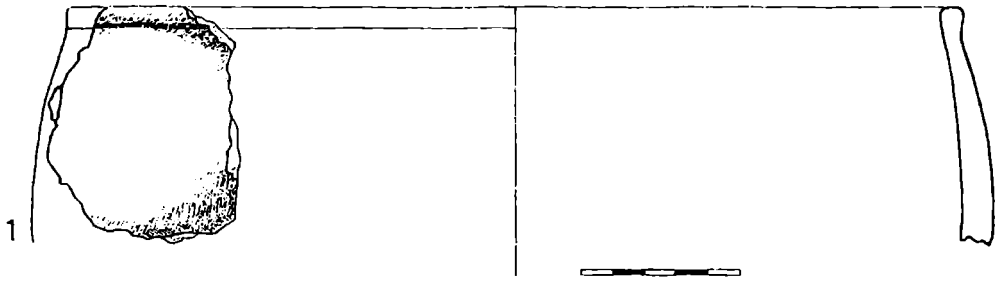
Pl. XLI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 5.

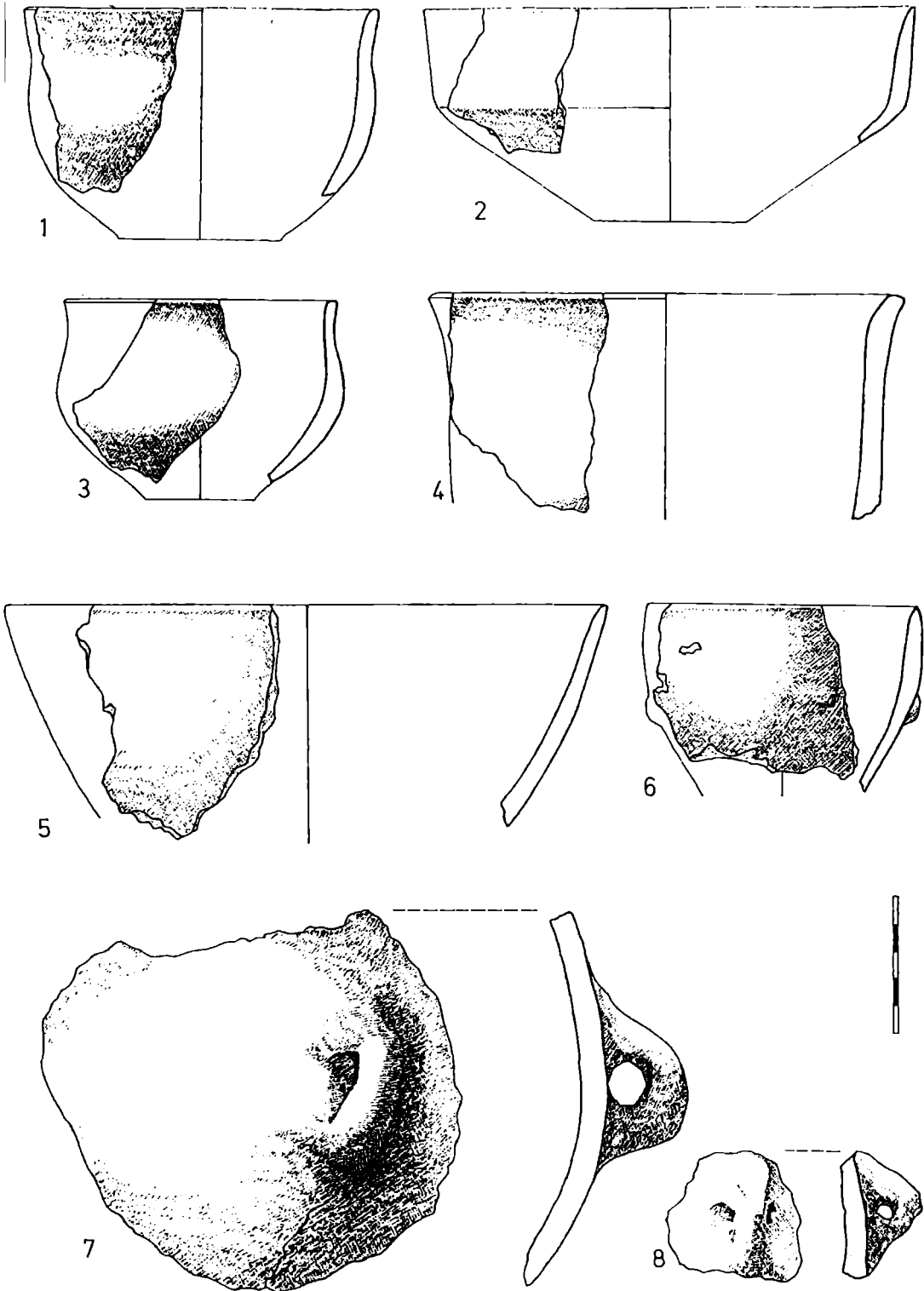
Pl. XLII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 5; 5, import Herpaly.

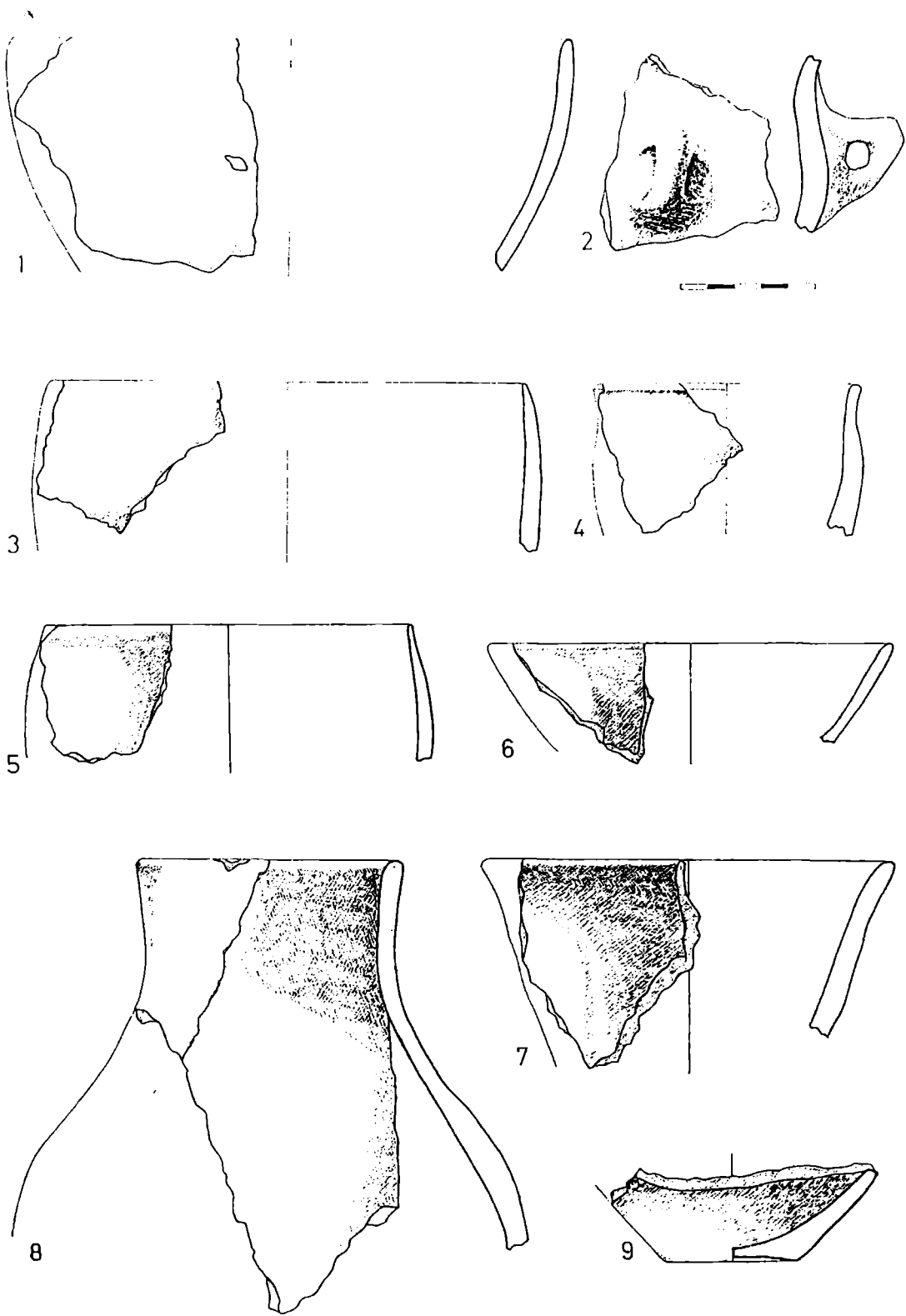
Pl. XLIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 6.

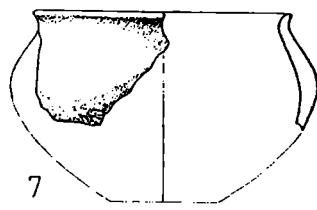
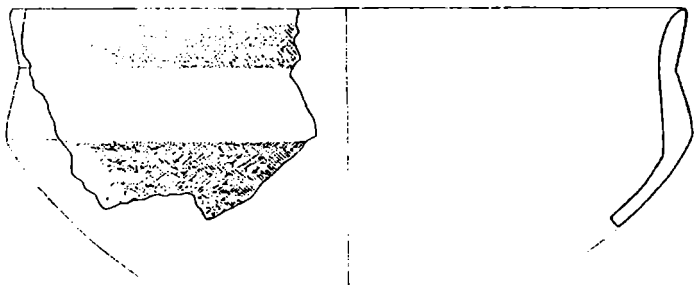
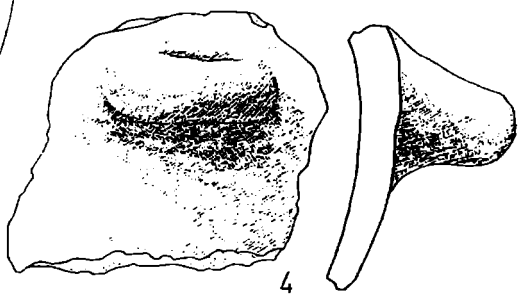
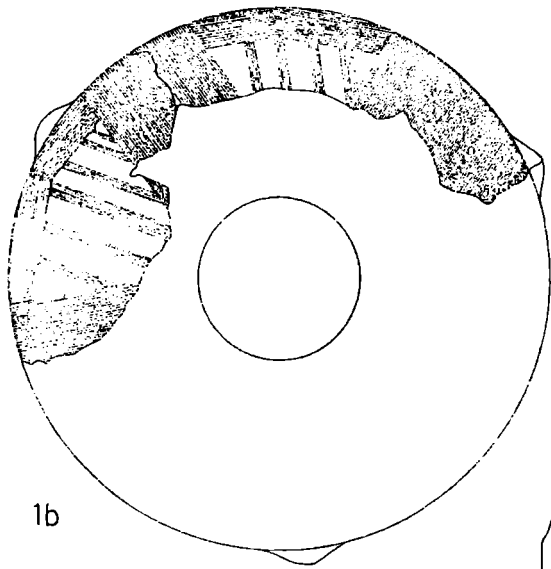
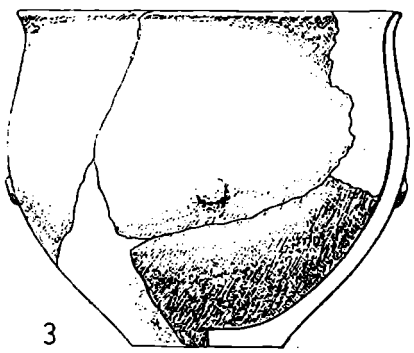
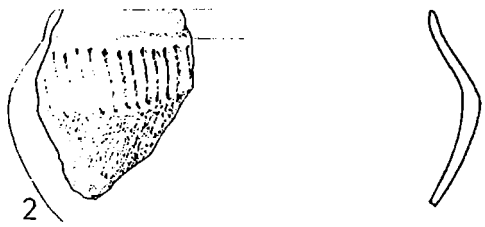
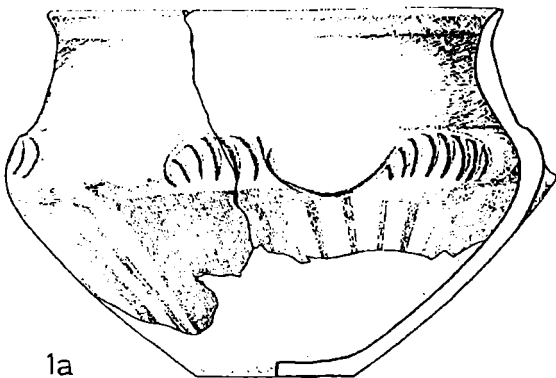
Pl. XLIV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 6.

PL XLV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 7.

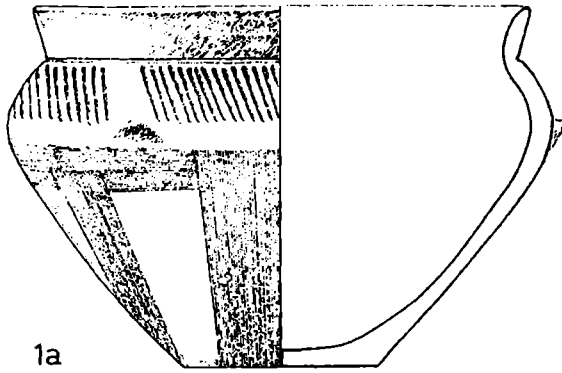
Pl. XLVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 7.

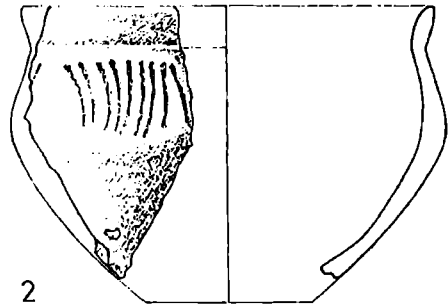
6

8

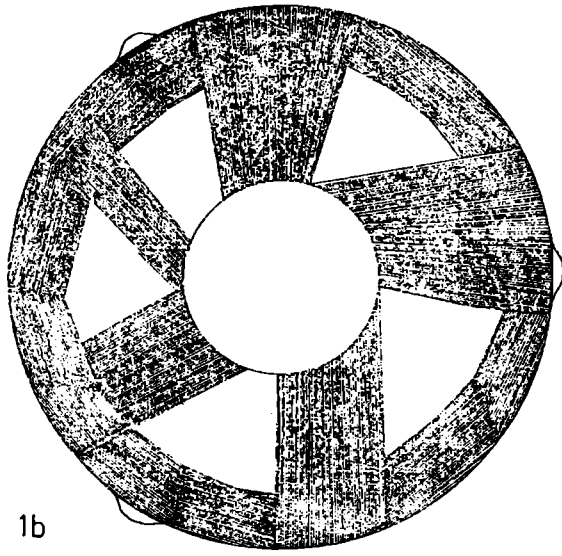
Pl. XLVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 10.

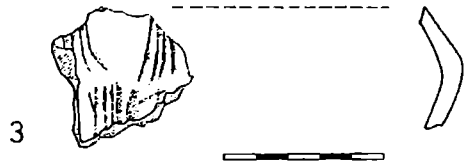
1a

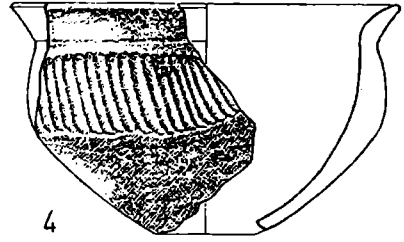
2

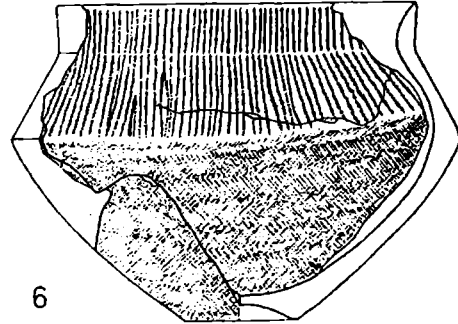
1b

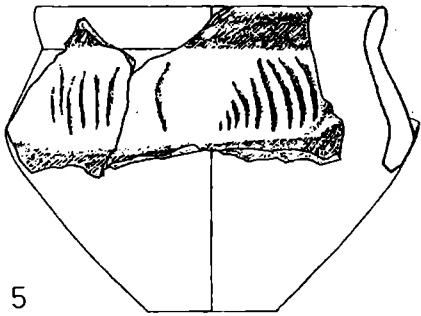
3

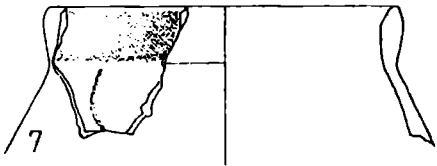
4

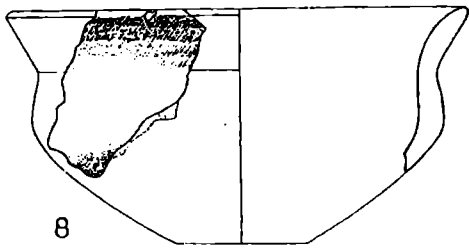
6

5

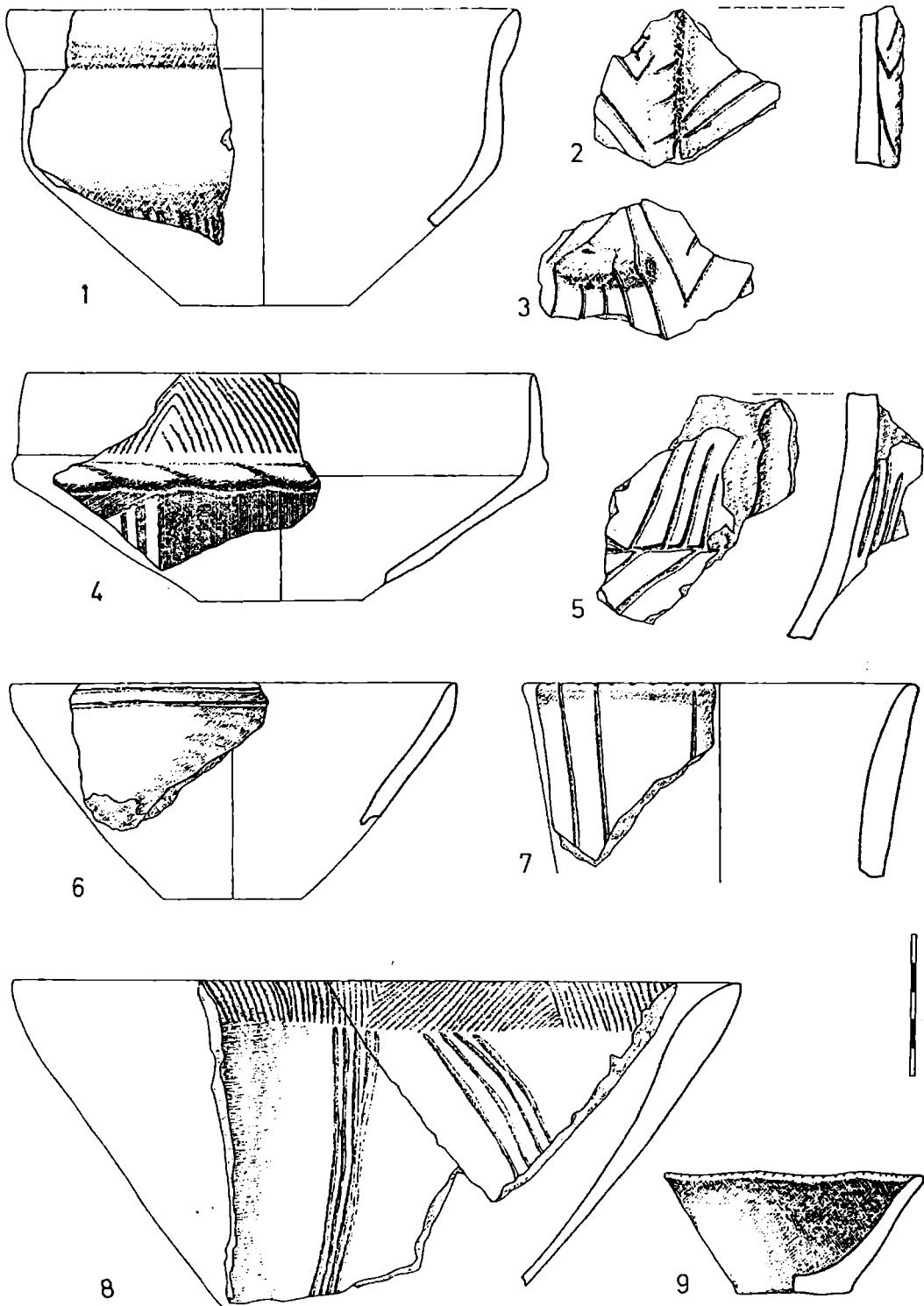

7

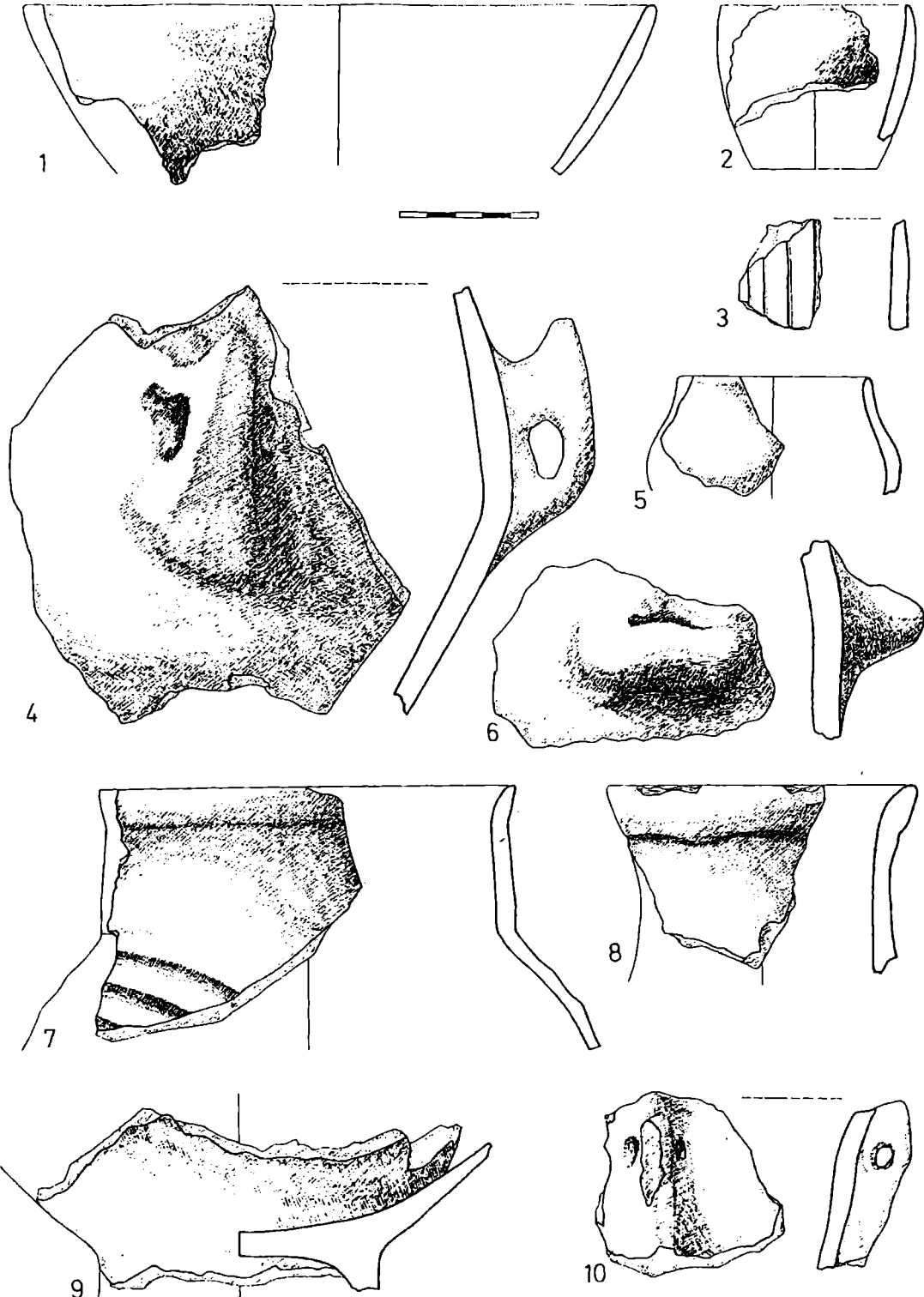

8

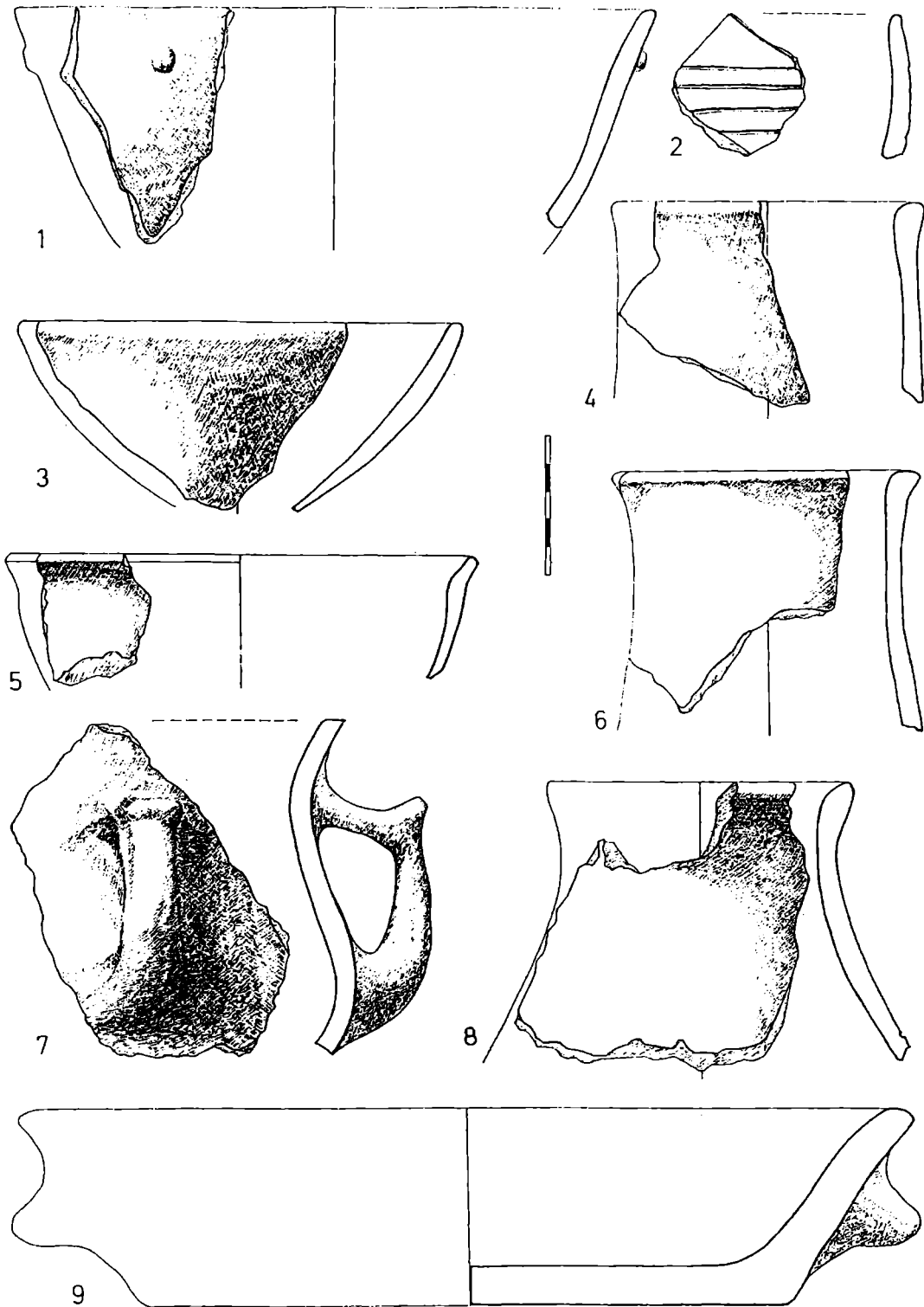
Pl. XLVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 10.

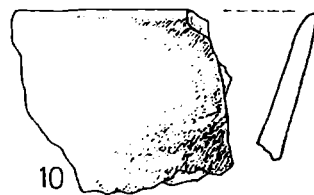
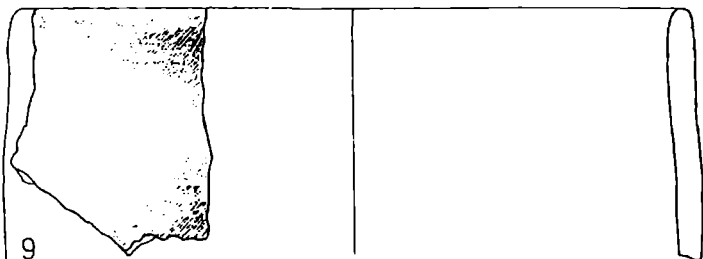
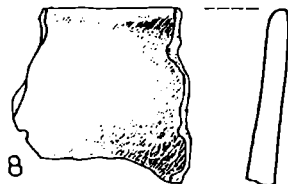
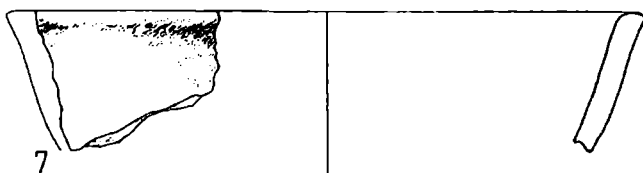
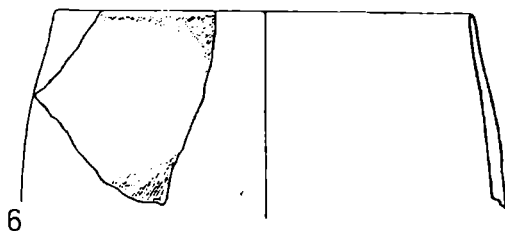
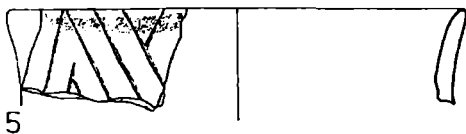
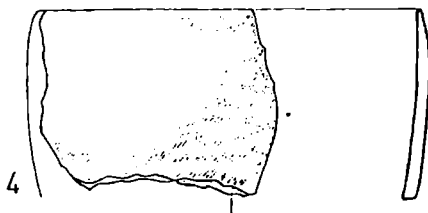
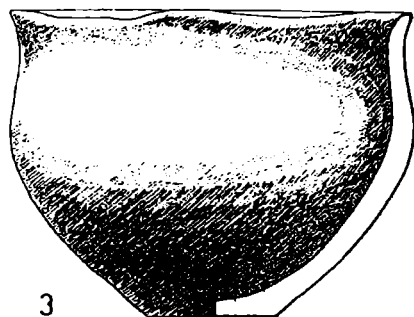
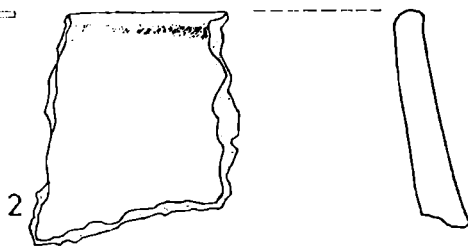
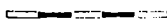
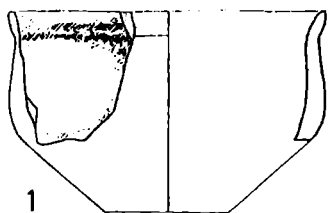
Pl. XLIX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 10.

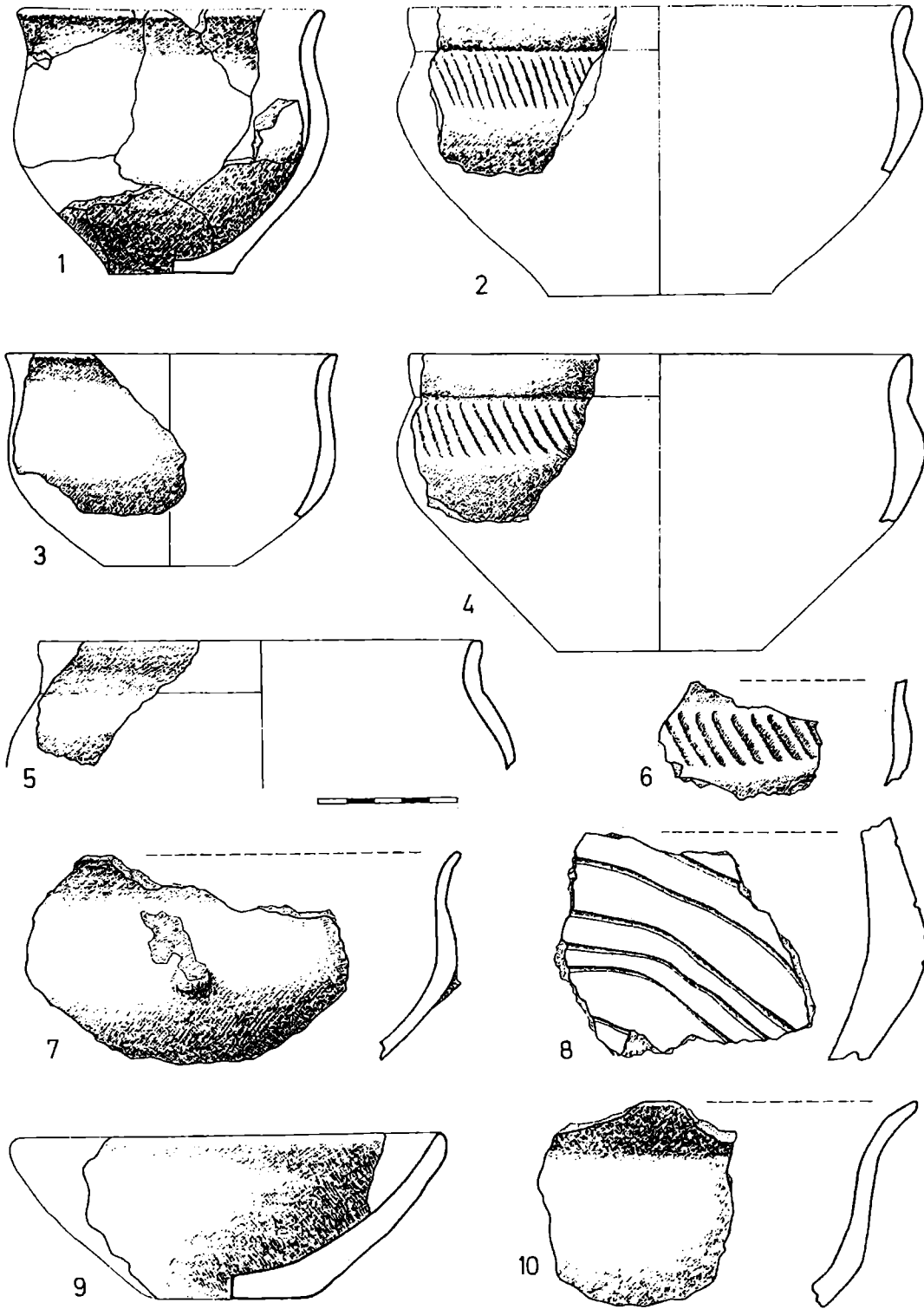
Pl. L. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 10.

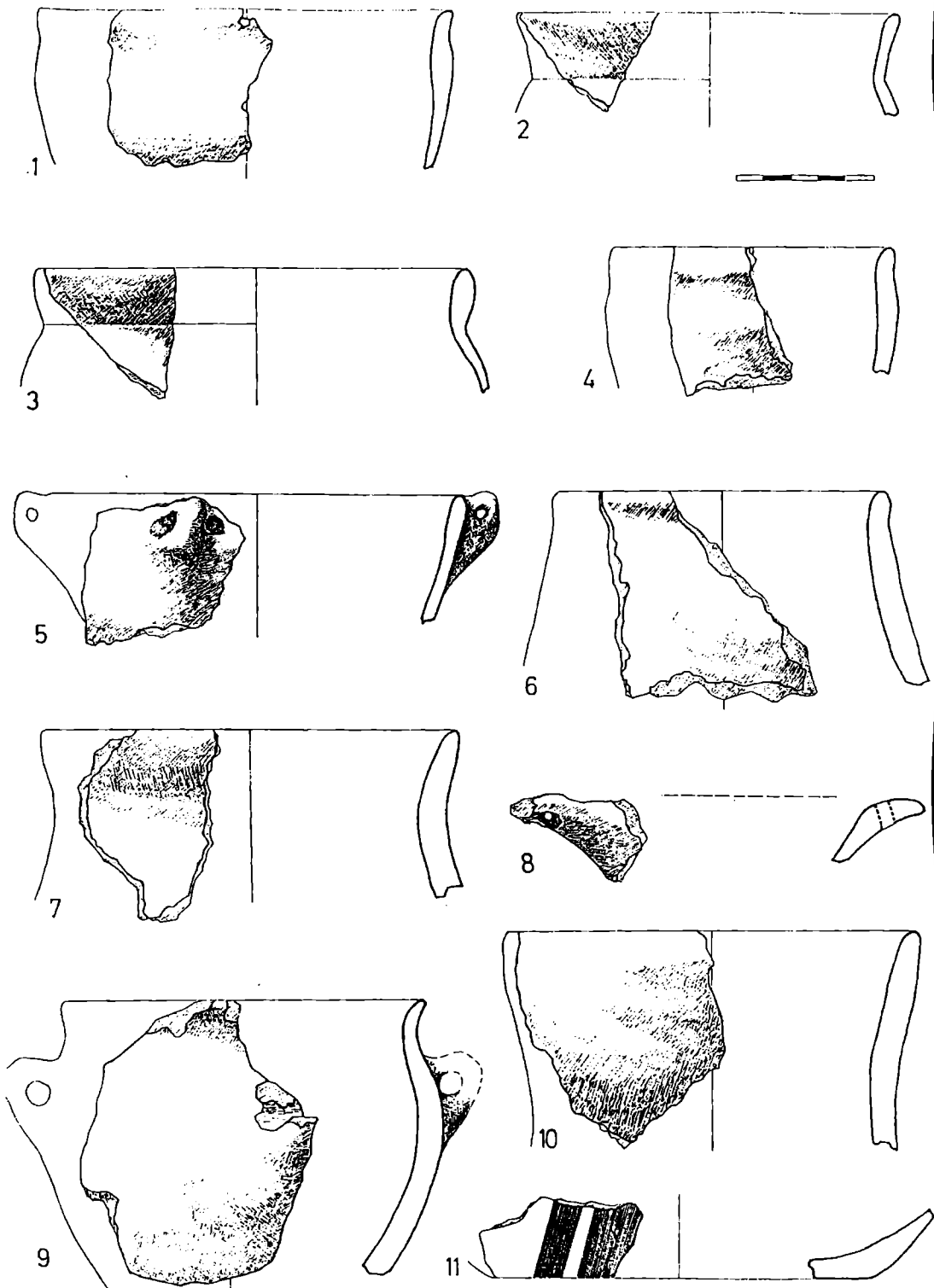
Pl. LI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 10.

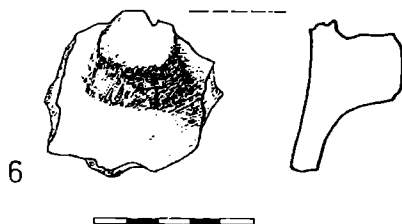
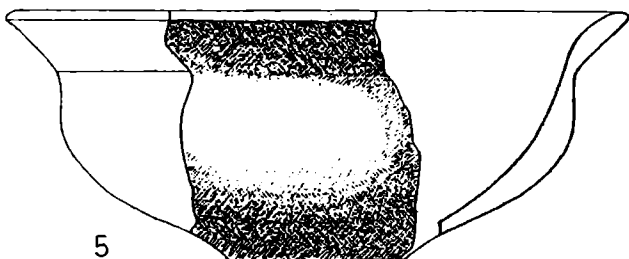
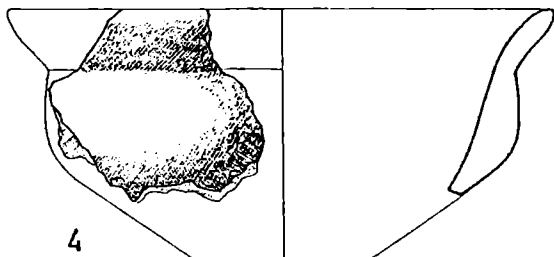
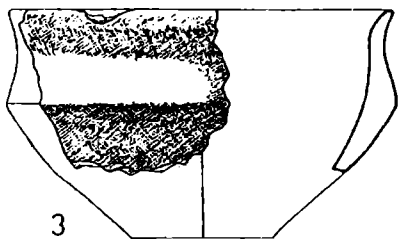
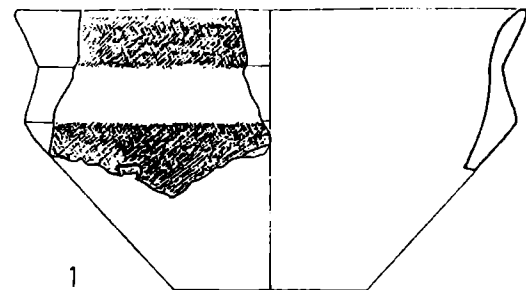
Pl. LII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 12.

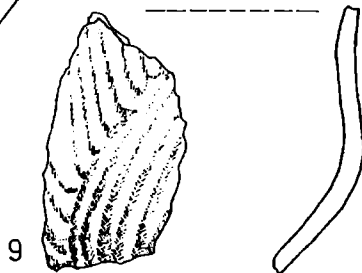
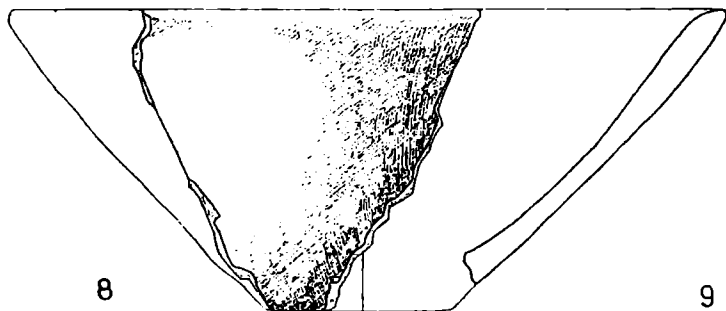
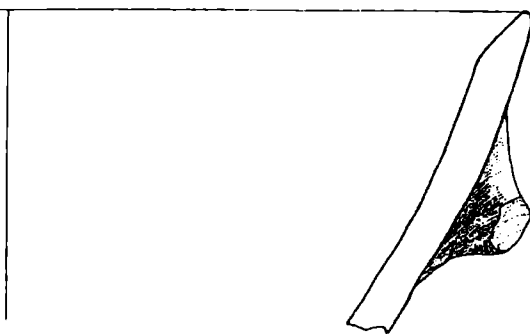
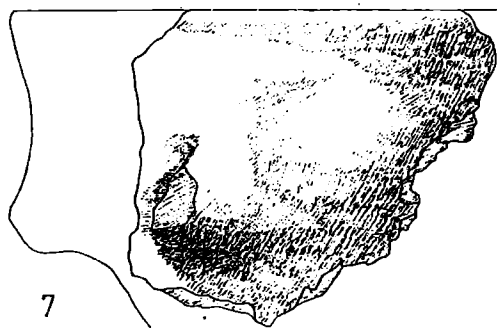
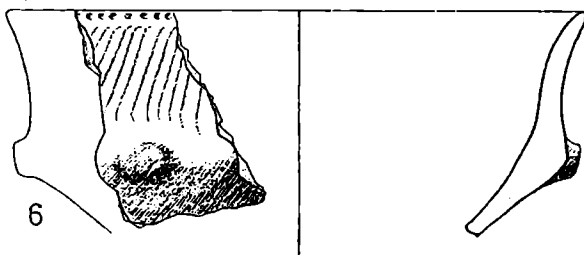
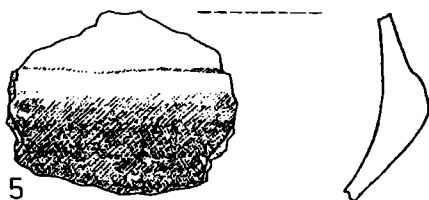
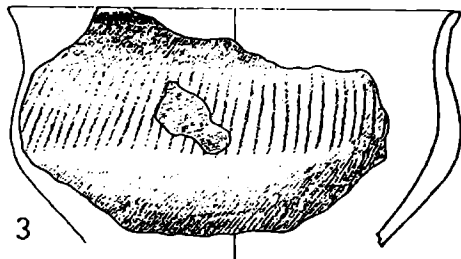
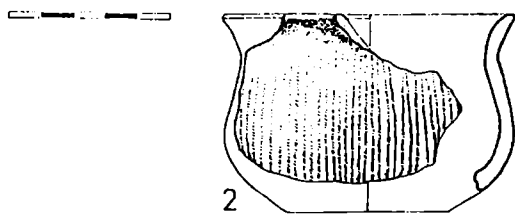
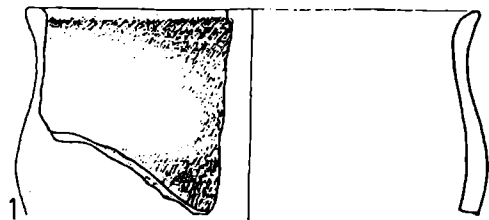
Pl. LIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 16.

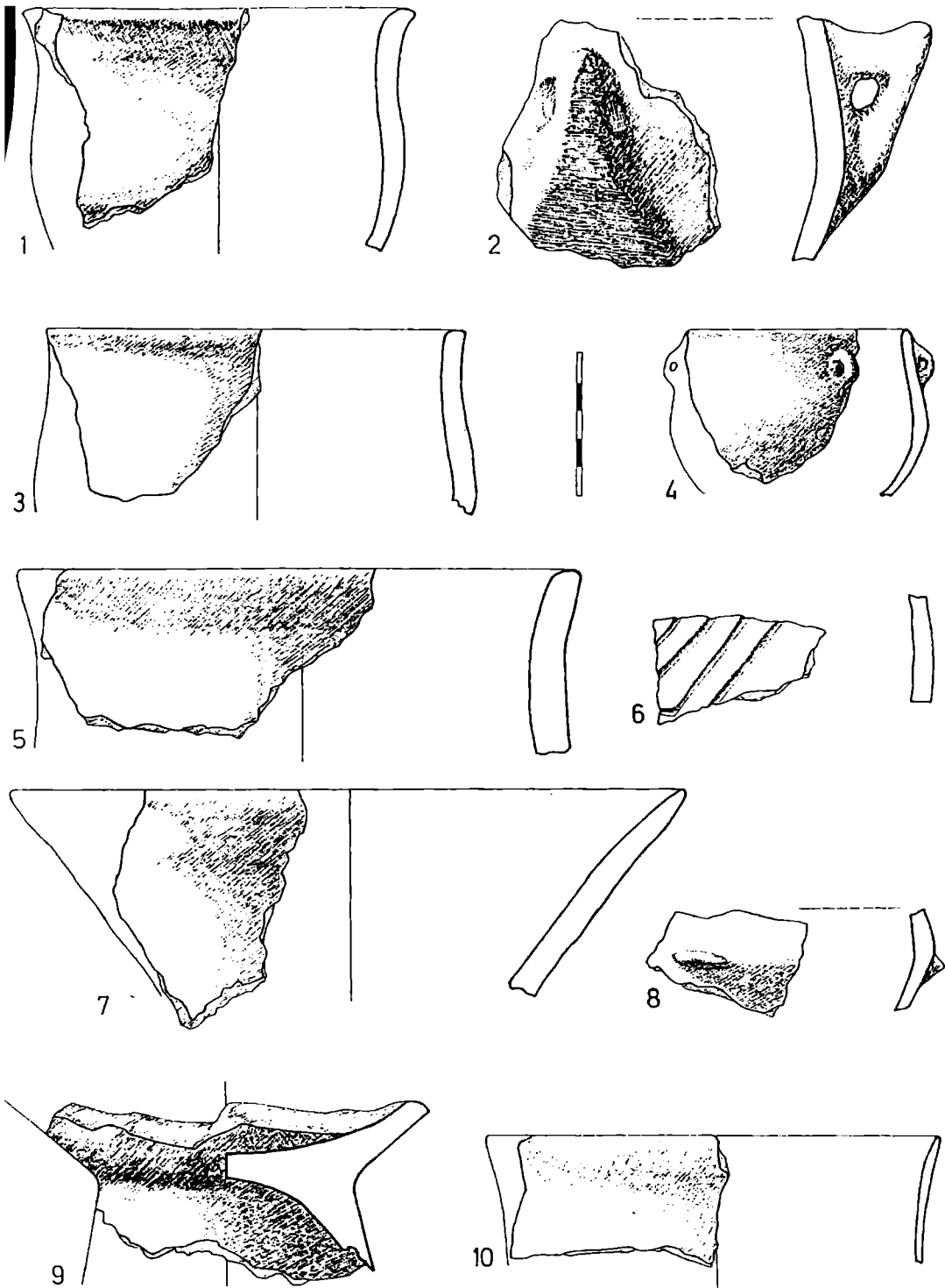
Pl. LIV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 16.

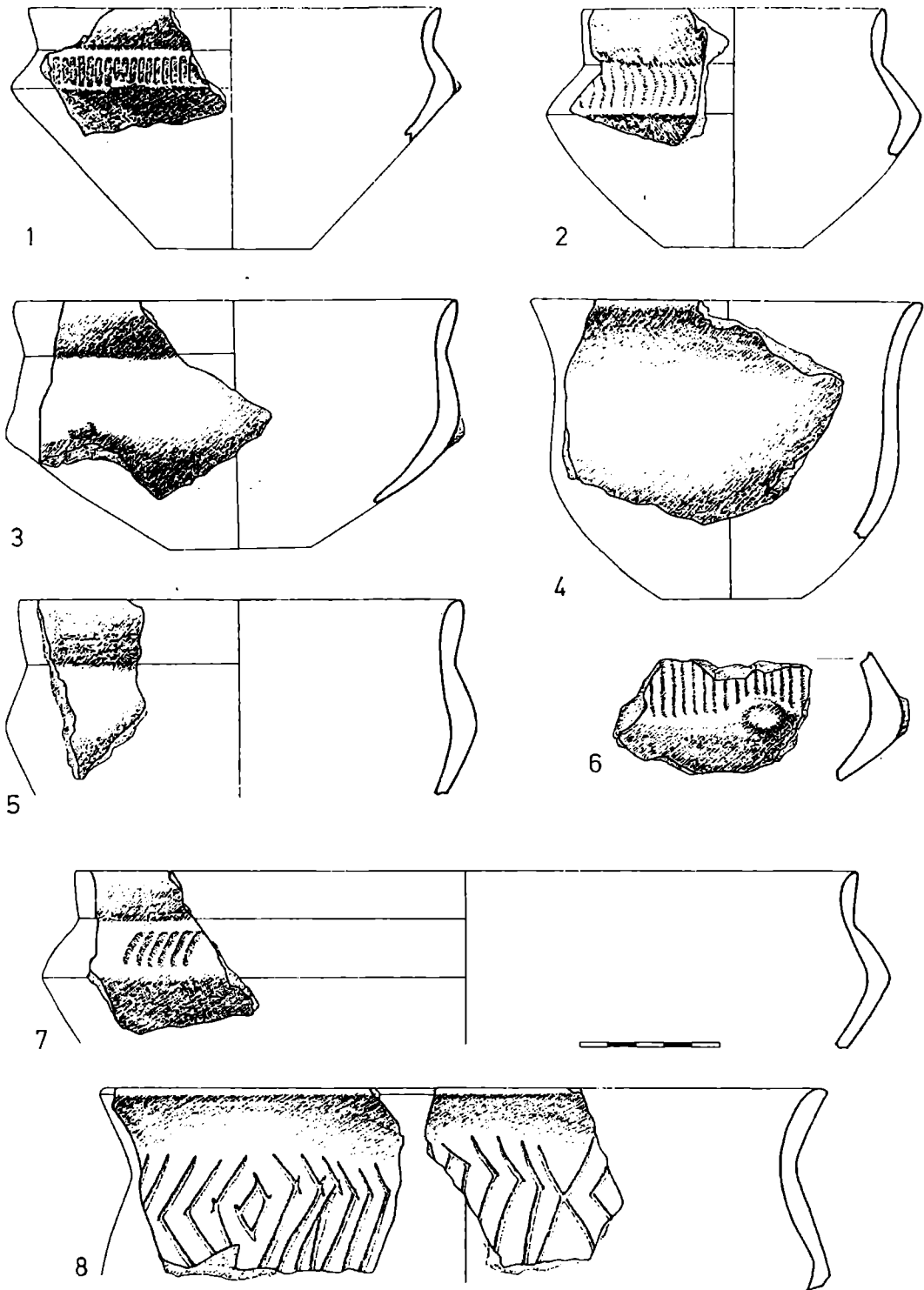
Pl. LV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 16a.

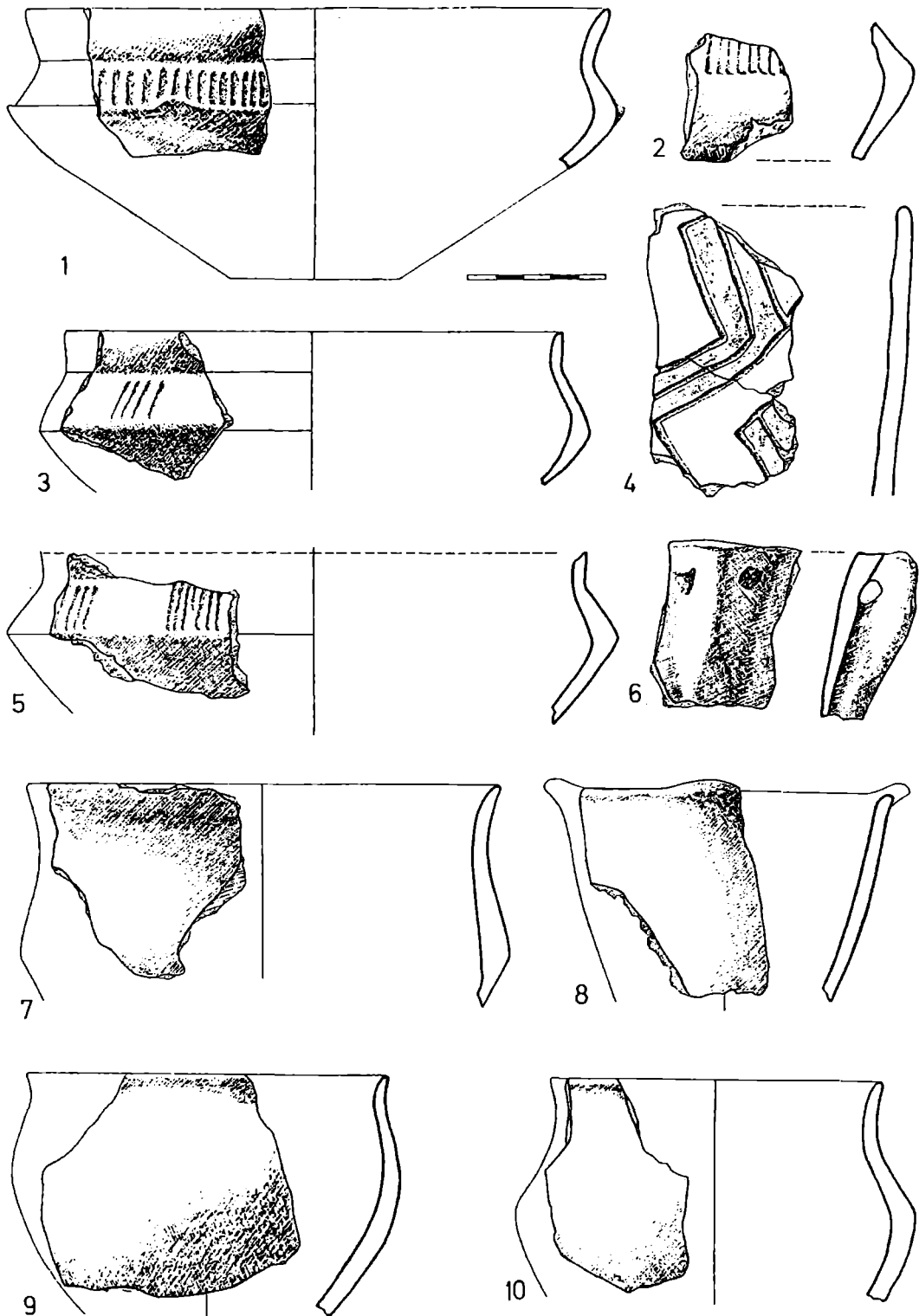
Pl. LVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 16a.

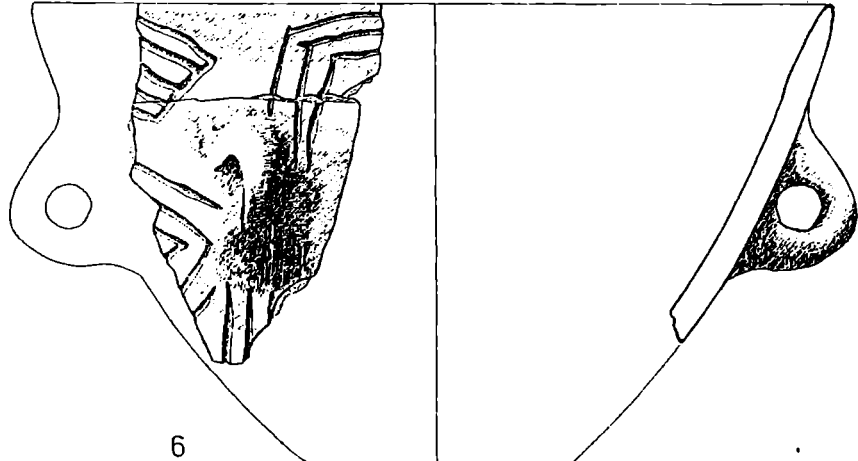
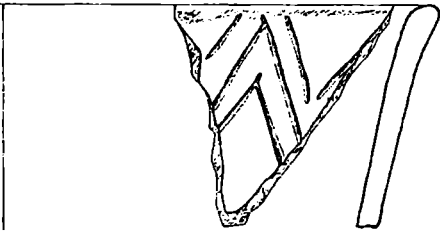
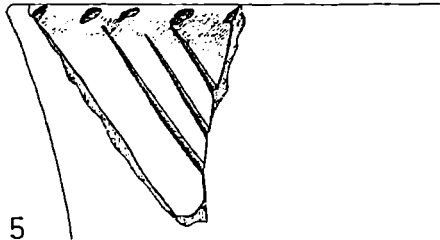
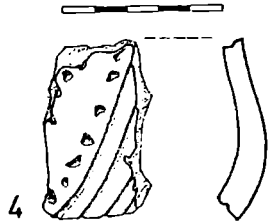
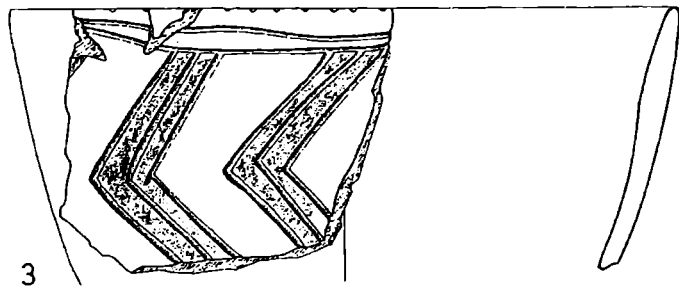
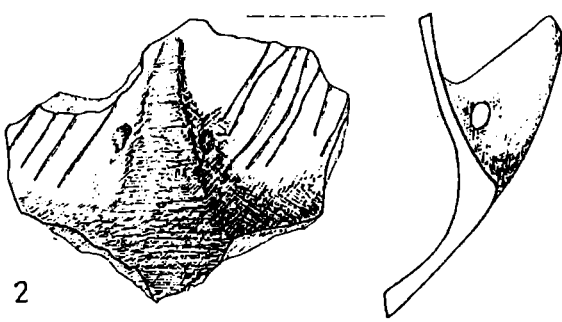
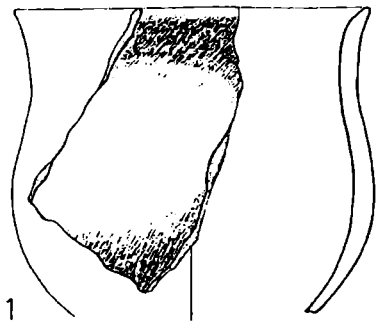
Pl. LVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 20.

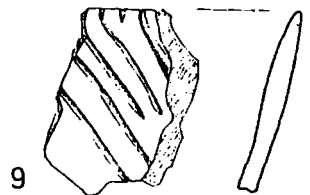
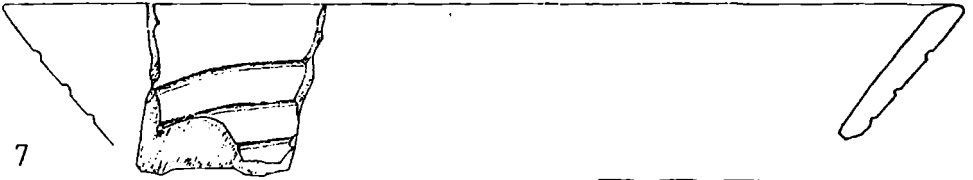
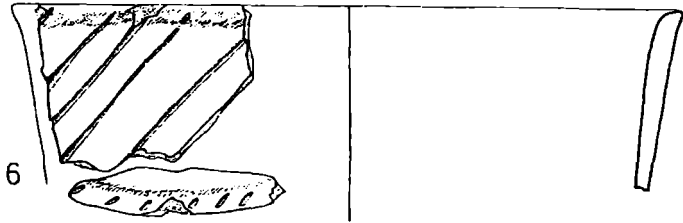
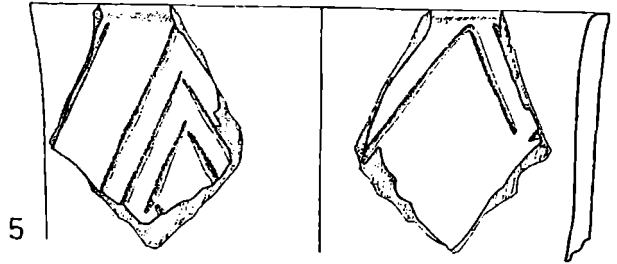
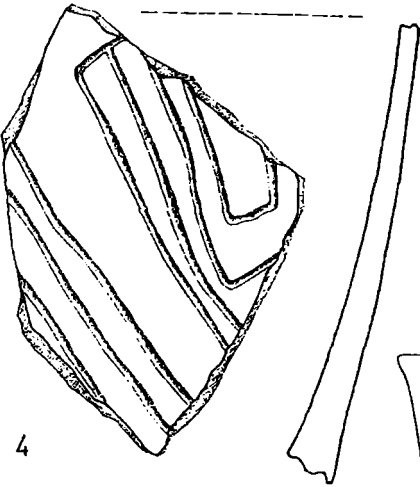
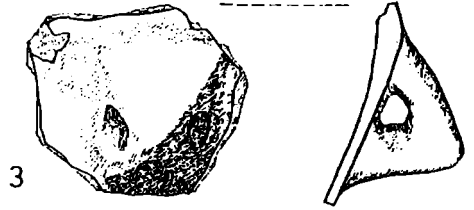
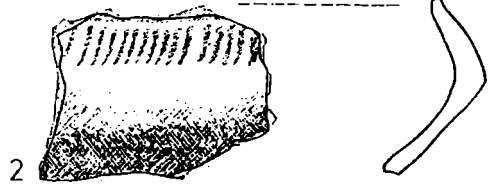
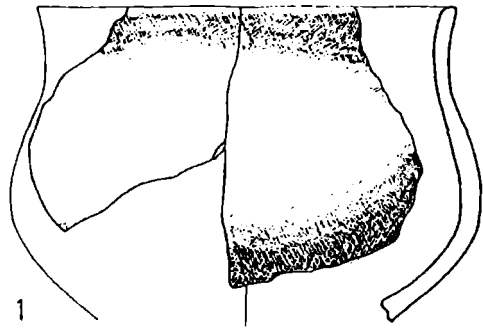
Pl. LVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 21.

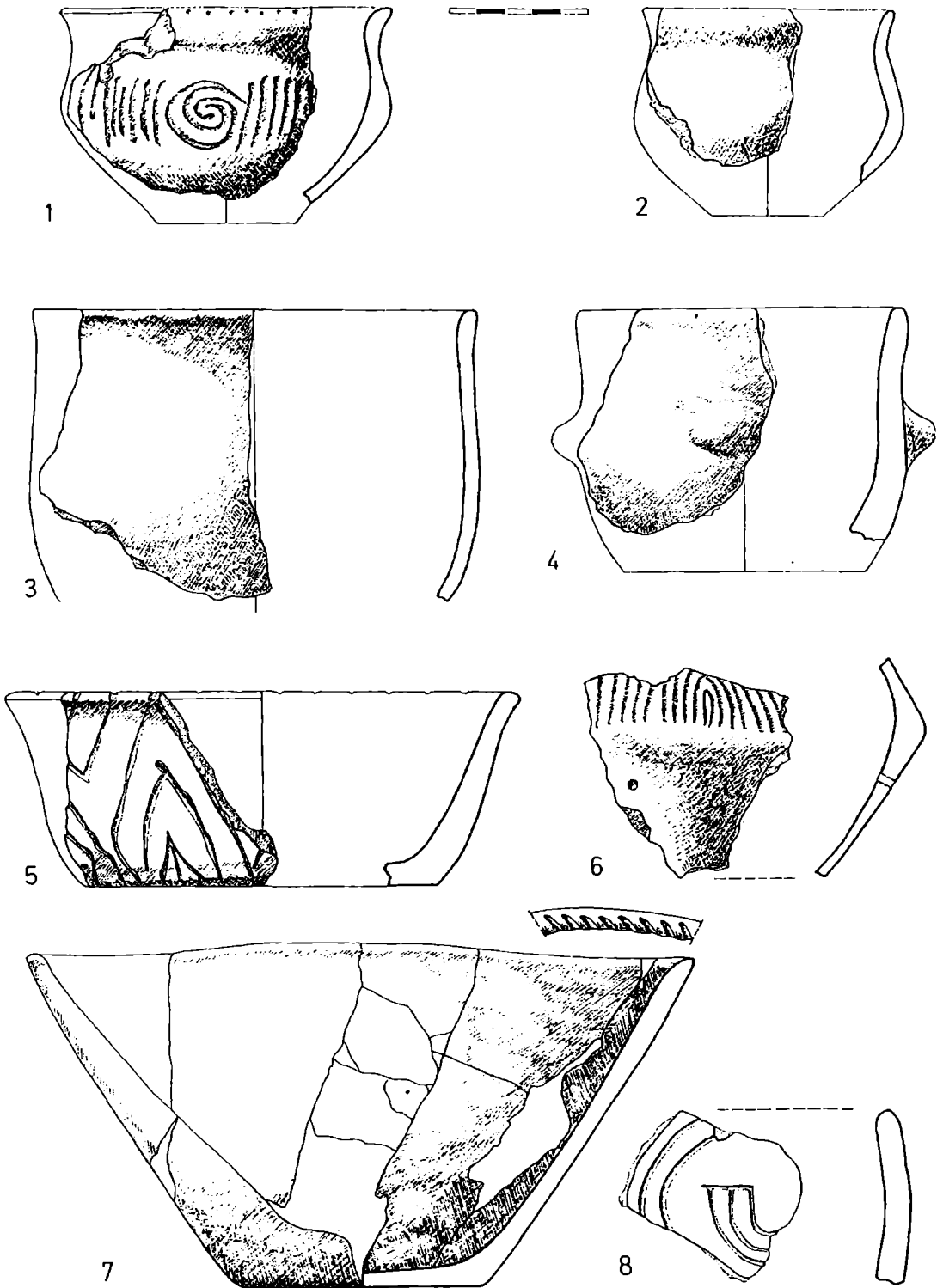
PL LIX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 21.

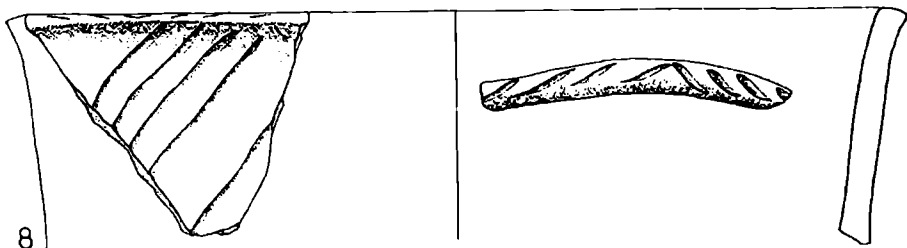
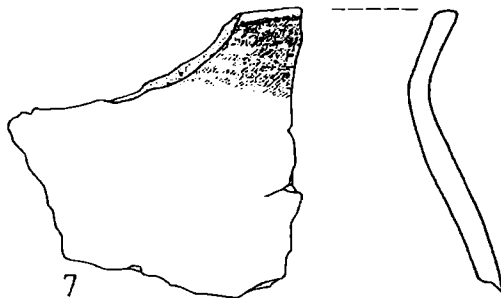
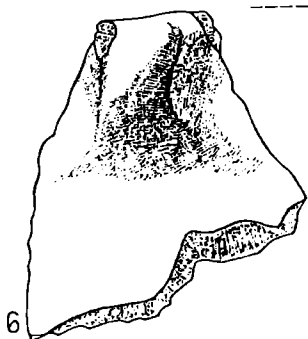
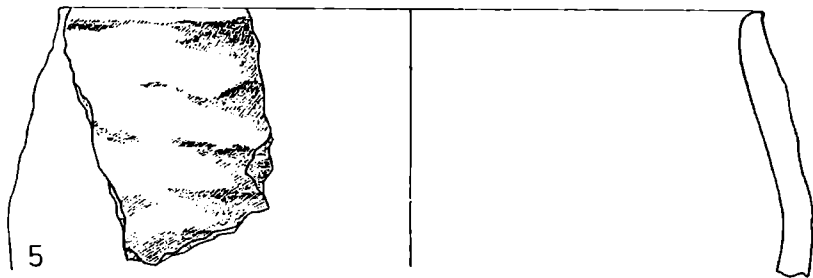
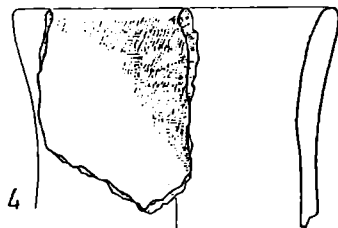
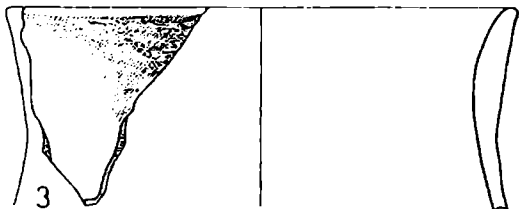
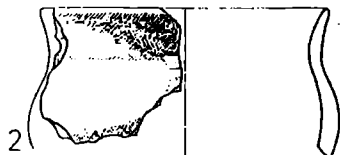
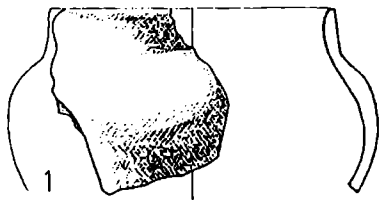
Pl. LX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 21.

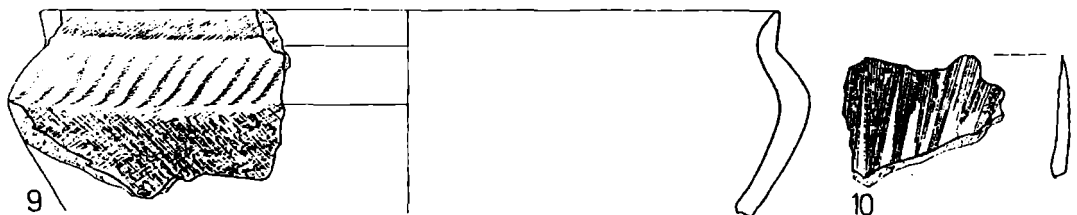
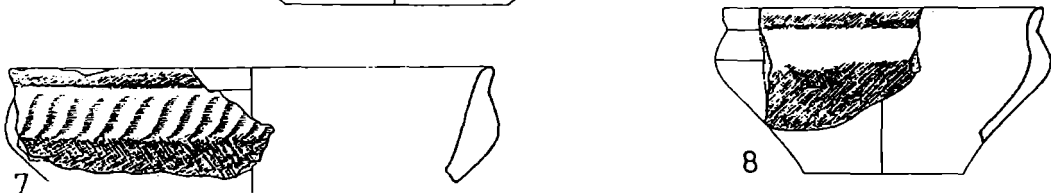
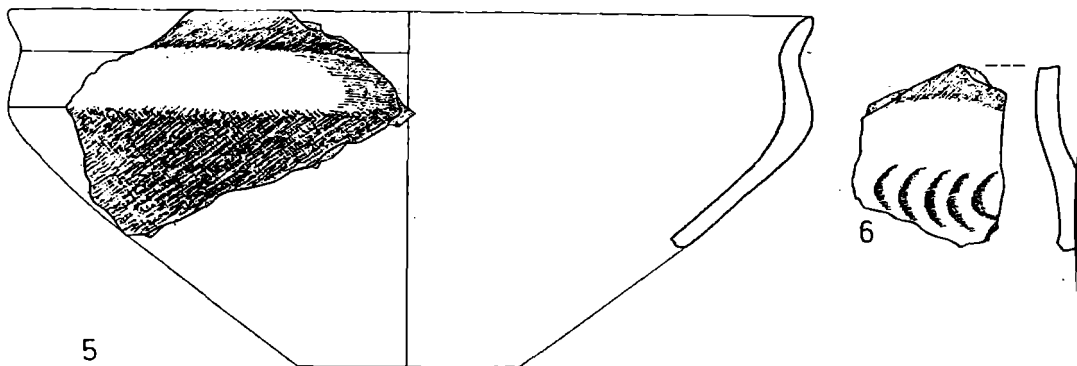
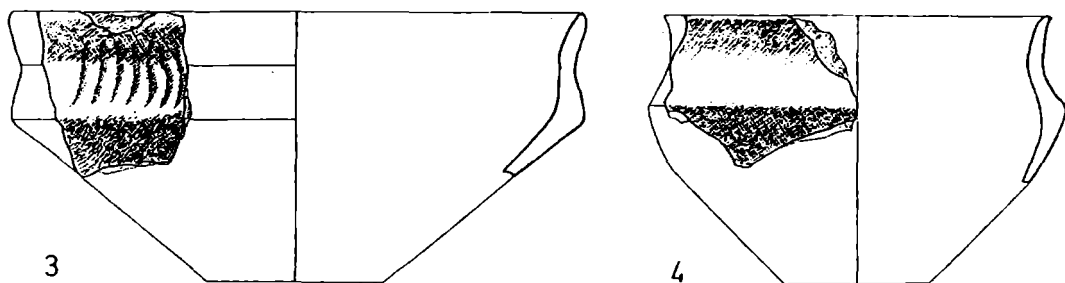
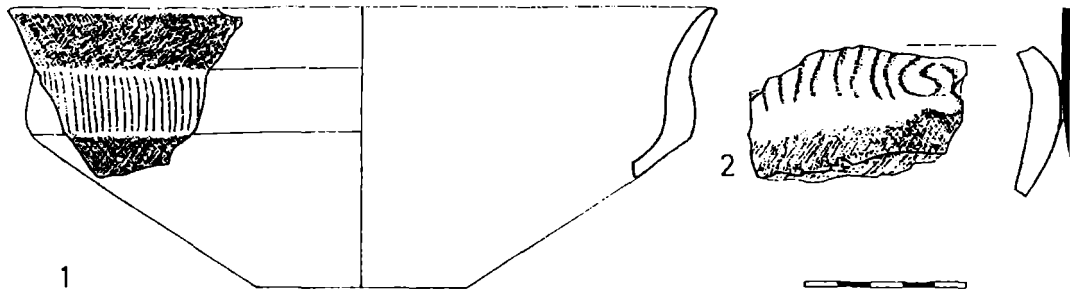
Pl. LXI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni, gr. 21.

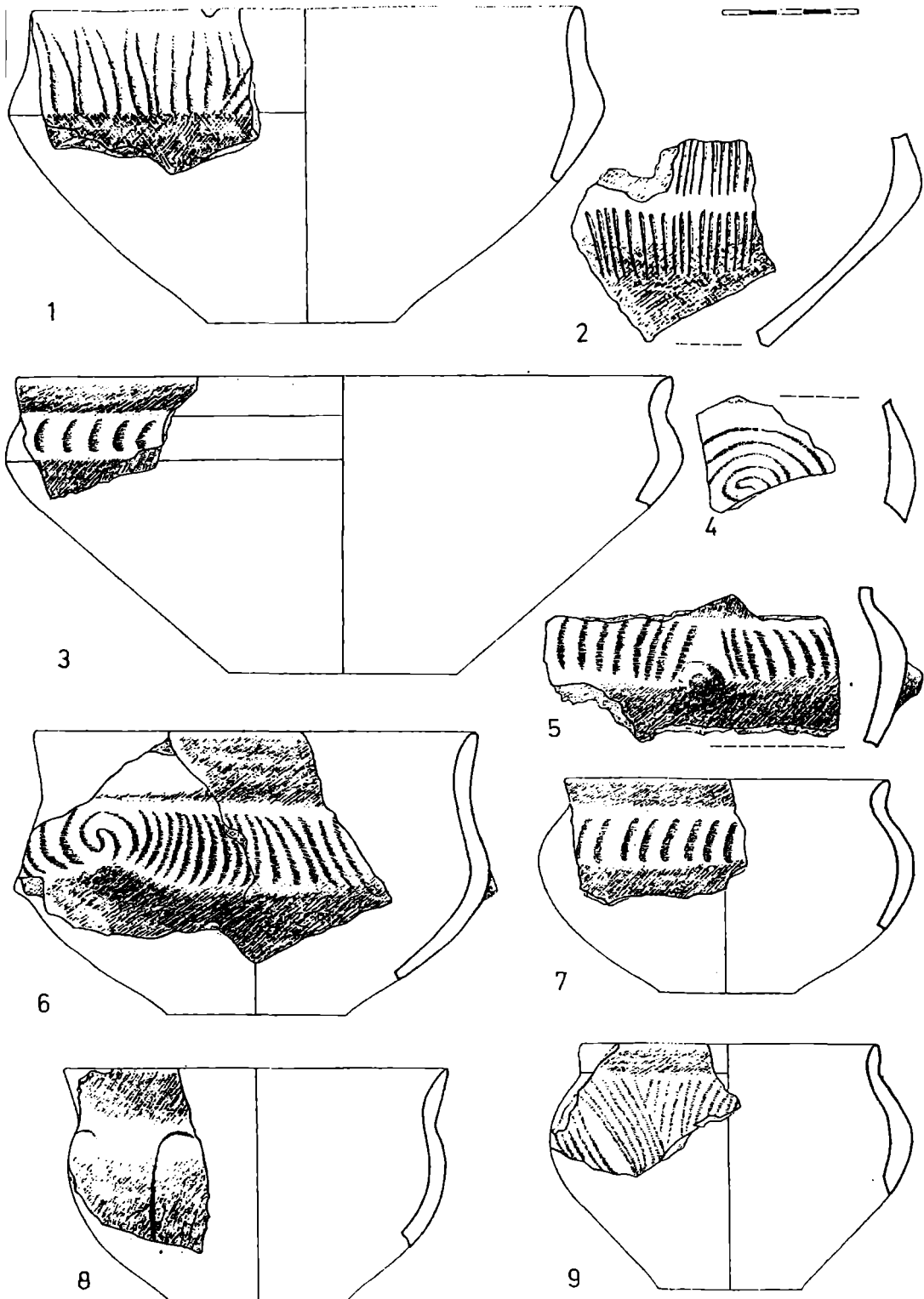
Pl. LXII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni.

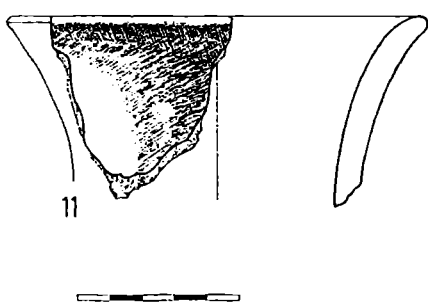
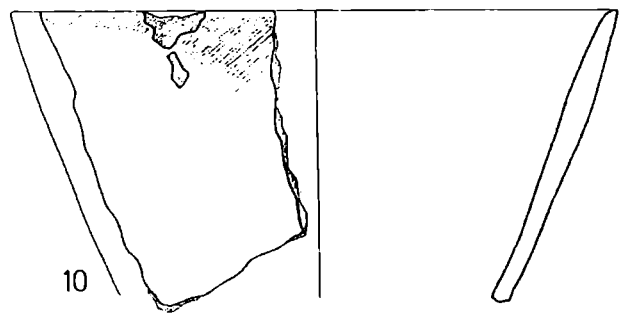
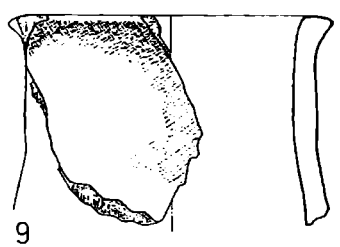
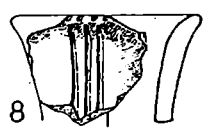
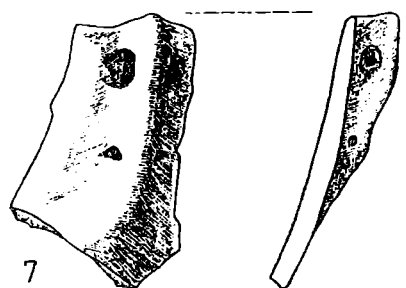
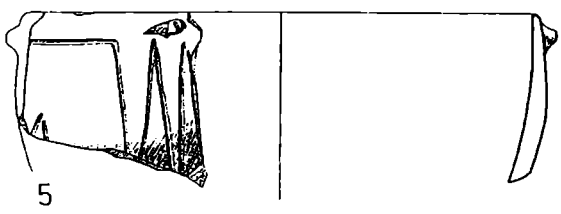
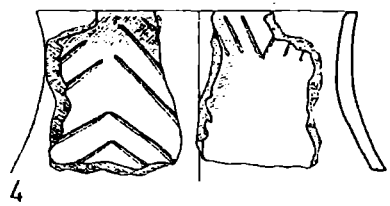
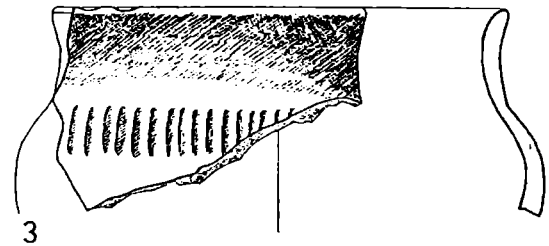
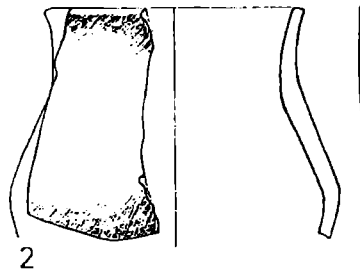
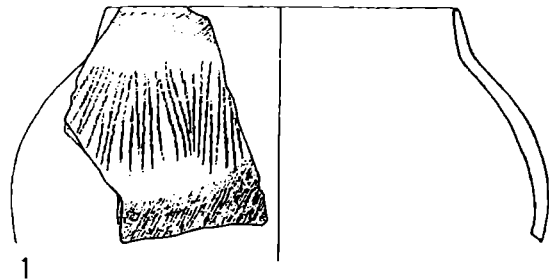
Pl. LXIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Hodoni.

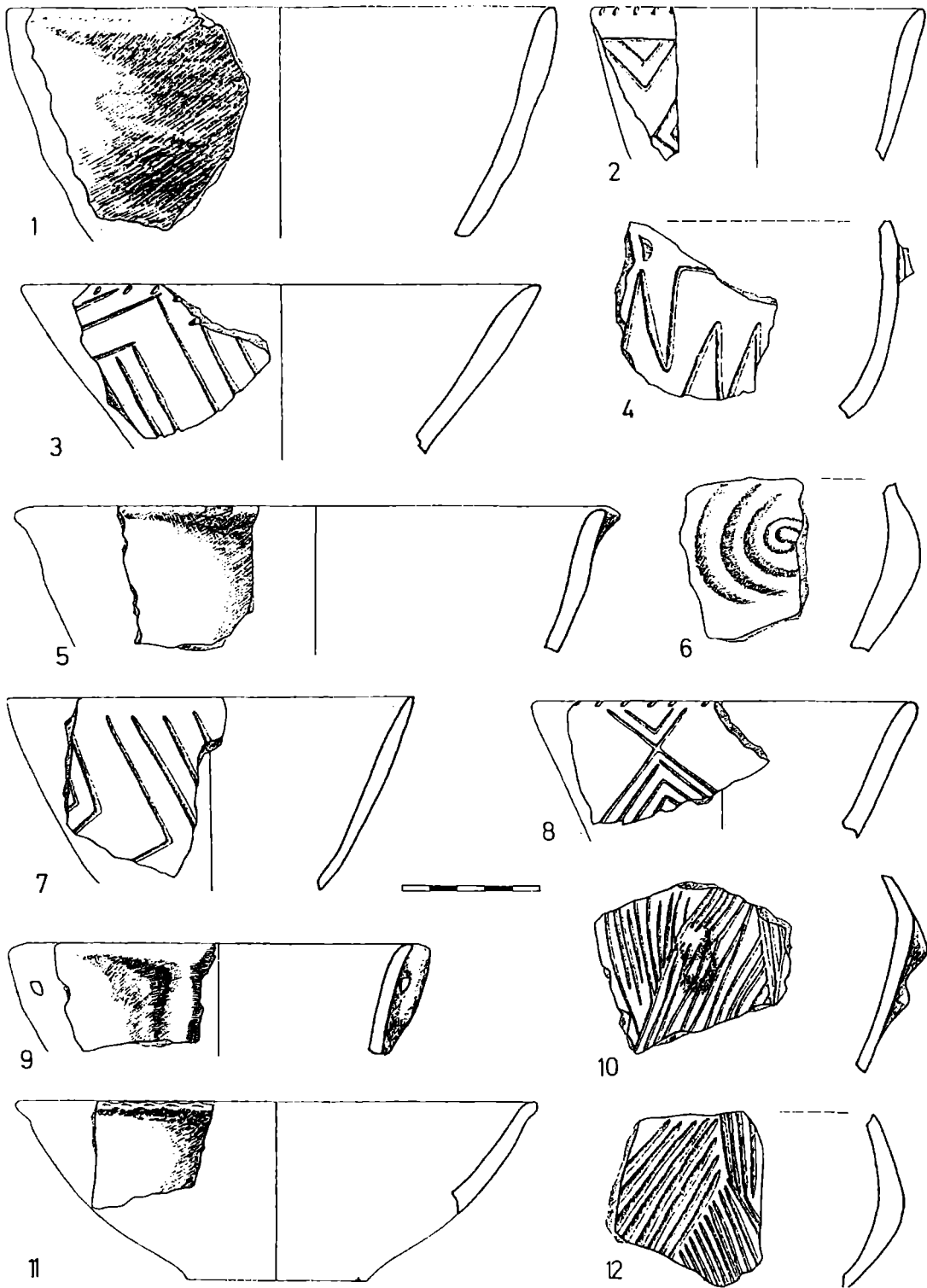
Pl. LXIV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 4.

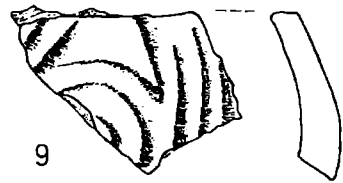
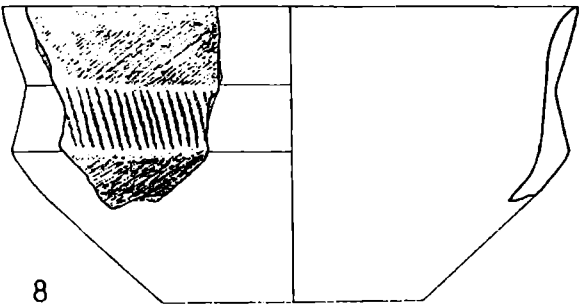
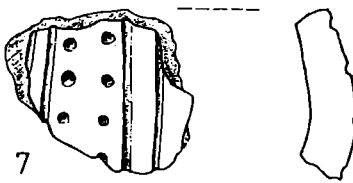
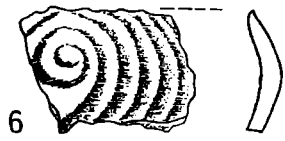
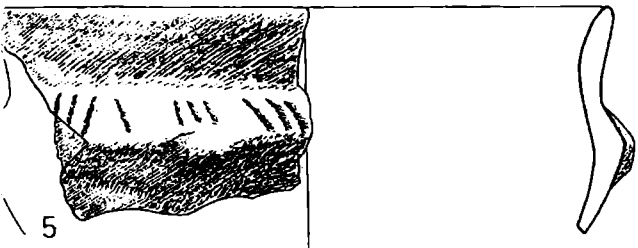
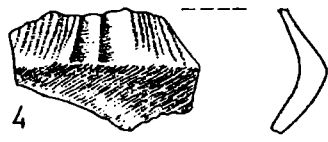
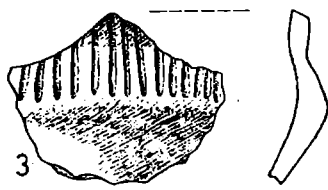
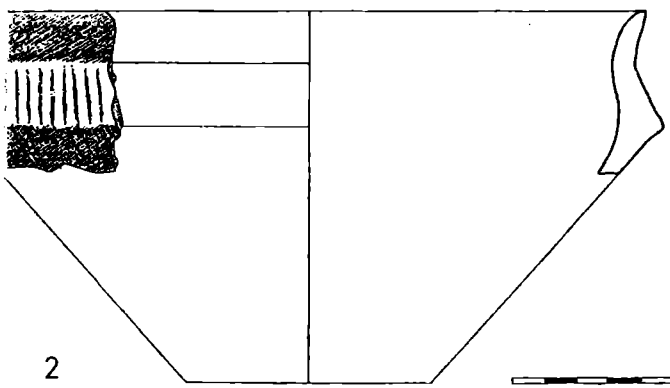
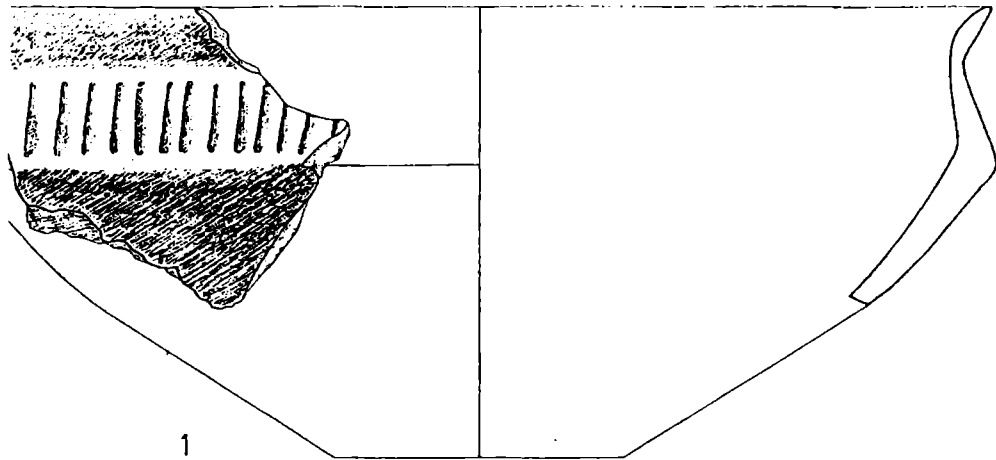
PL LXV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 4.

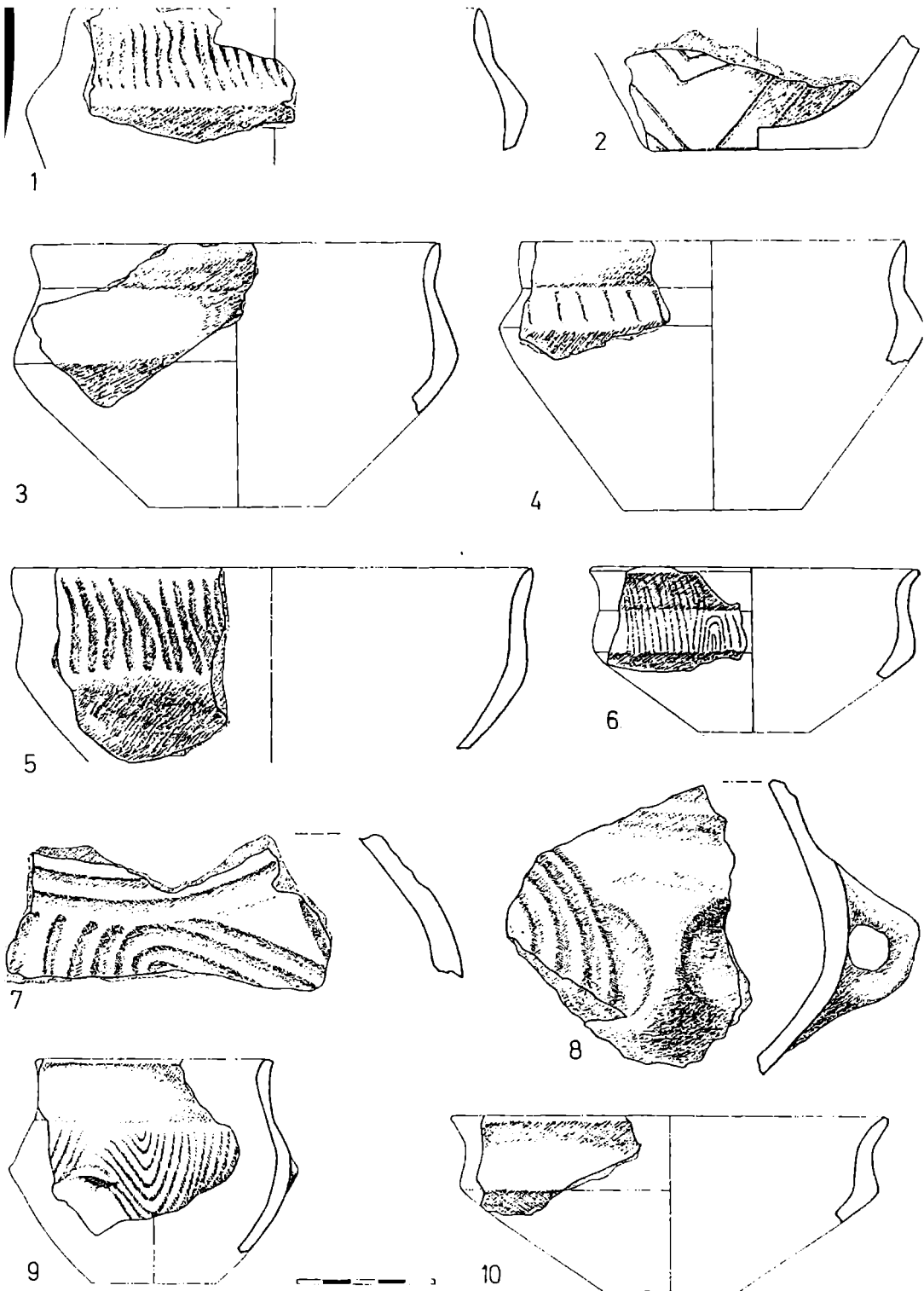
Pl. LXVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sănandrei, niv. 4.

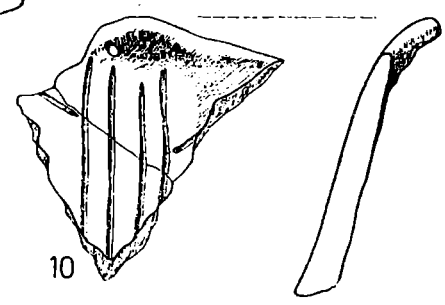
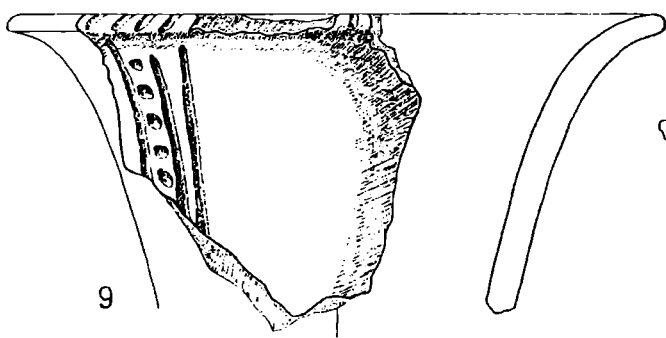
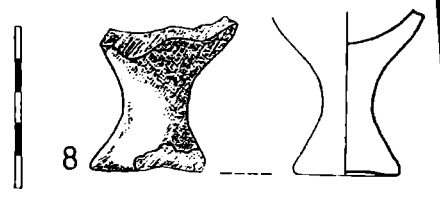
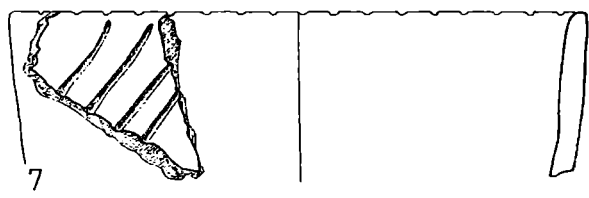
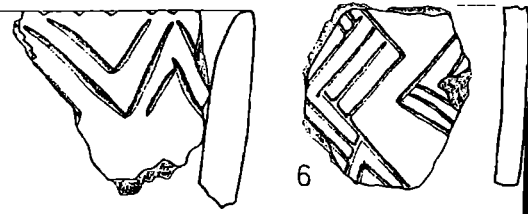
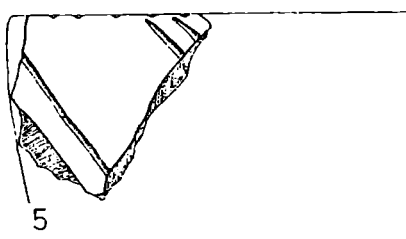
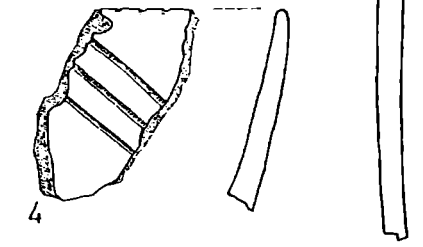
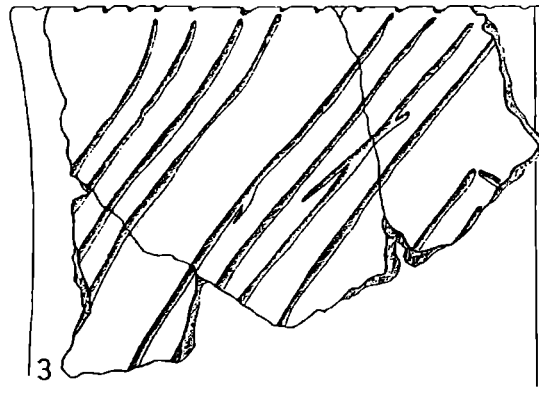
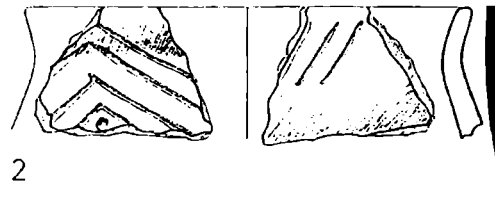
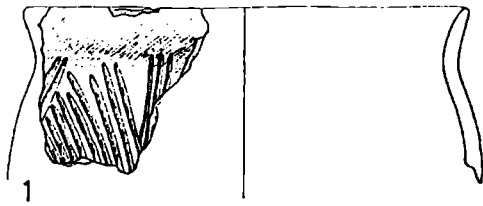
Pl. LXVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 4, import Bucovăț II.

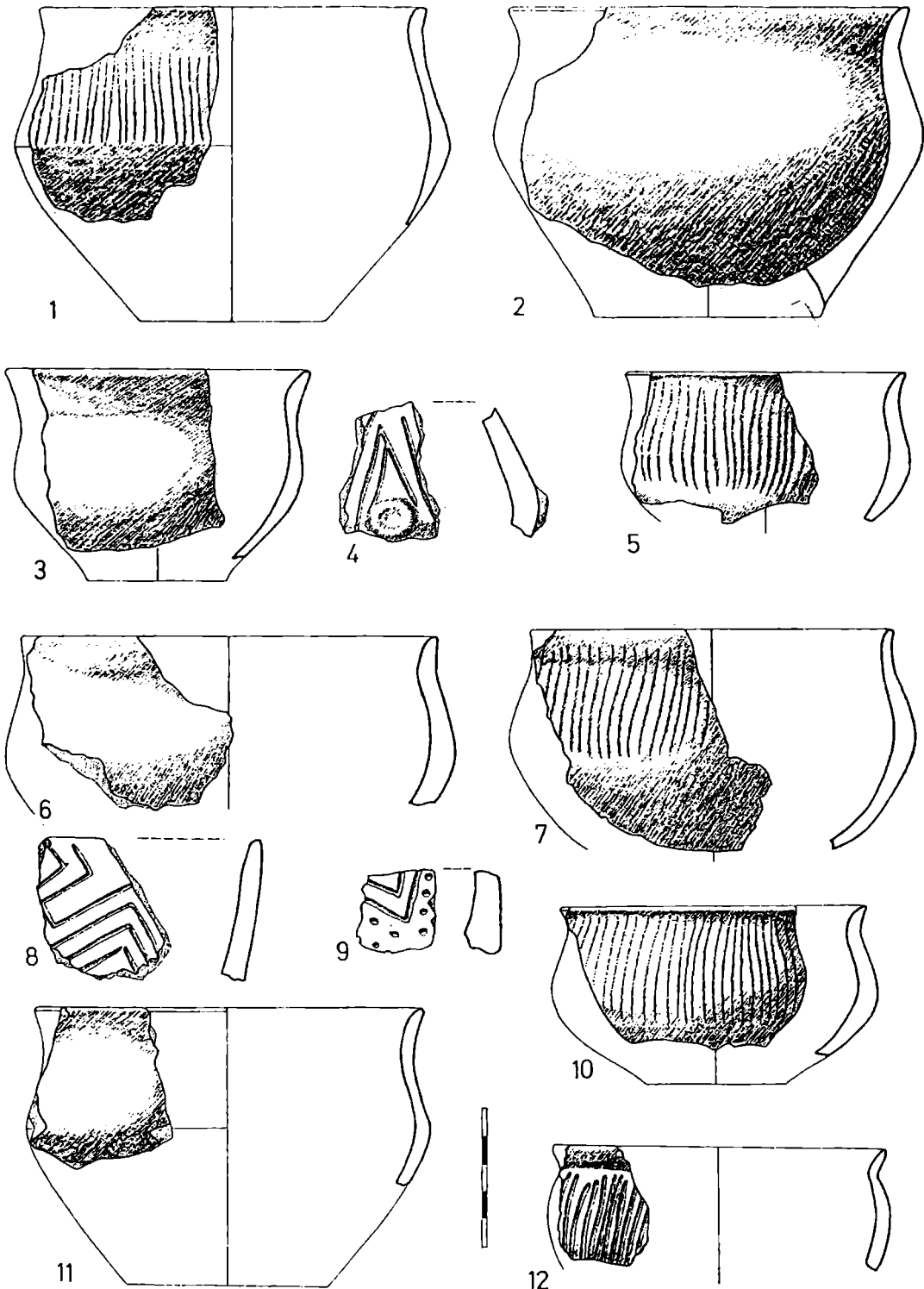
Pl. LXVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 3.

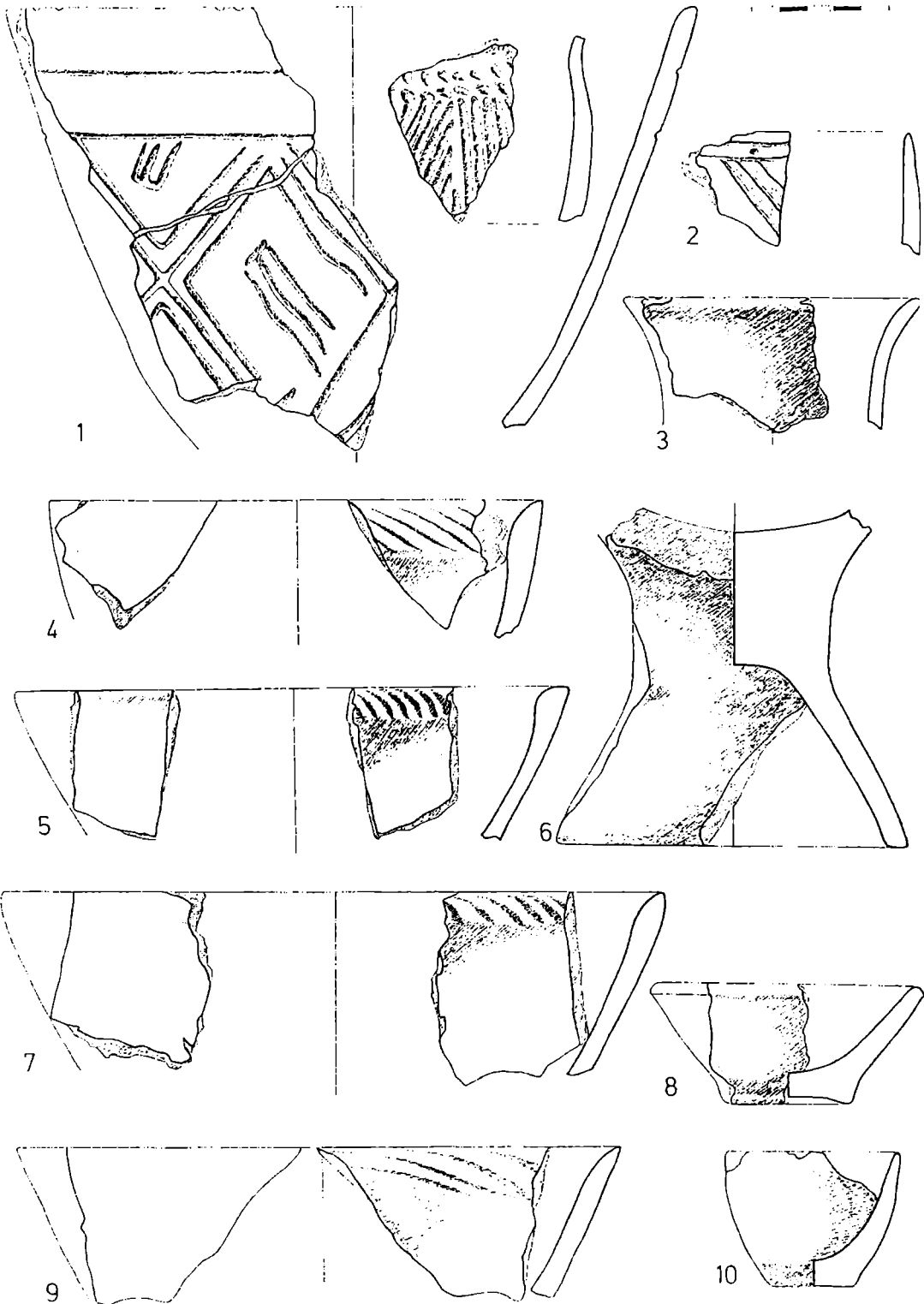
Pl. LXIX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 3.

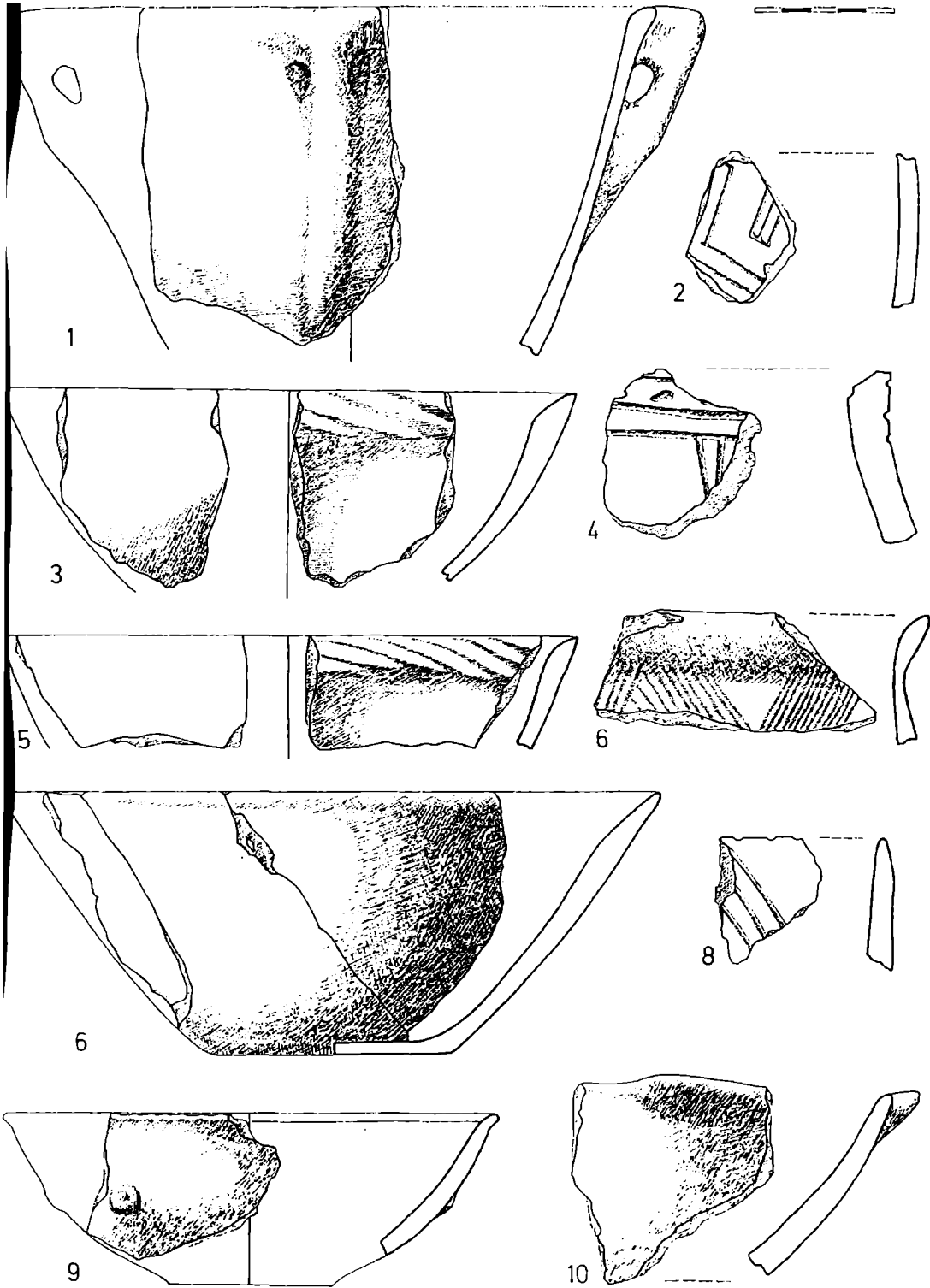
PL LXX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 3.

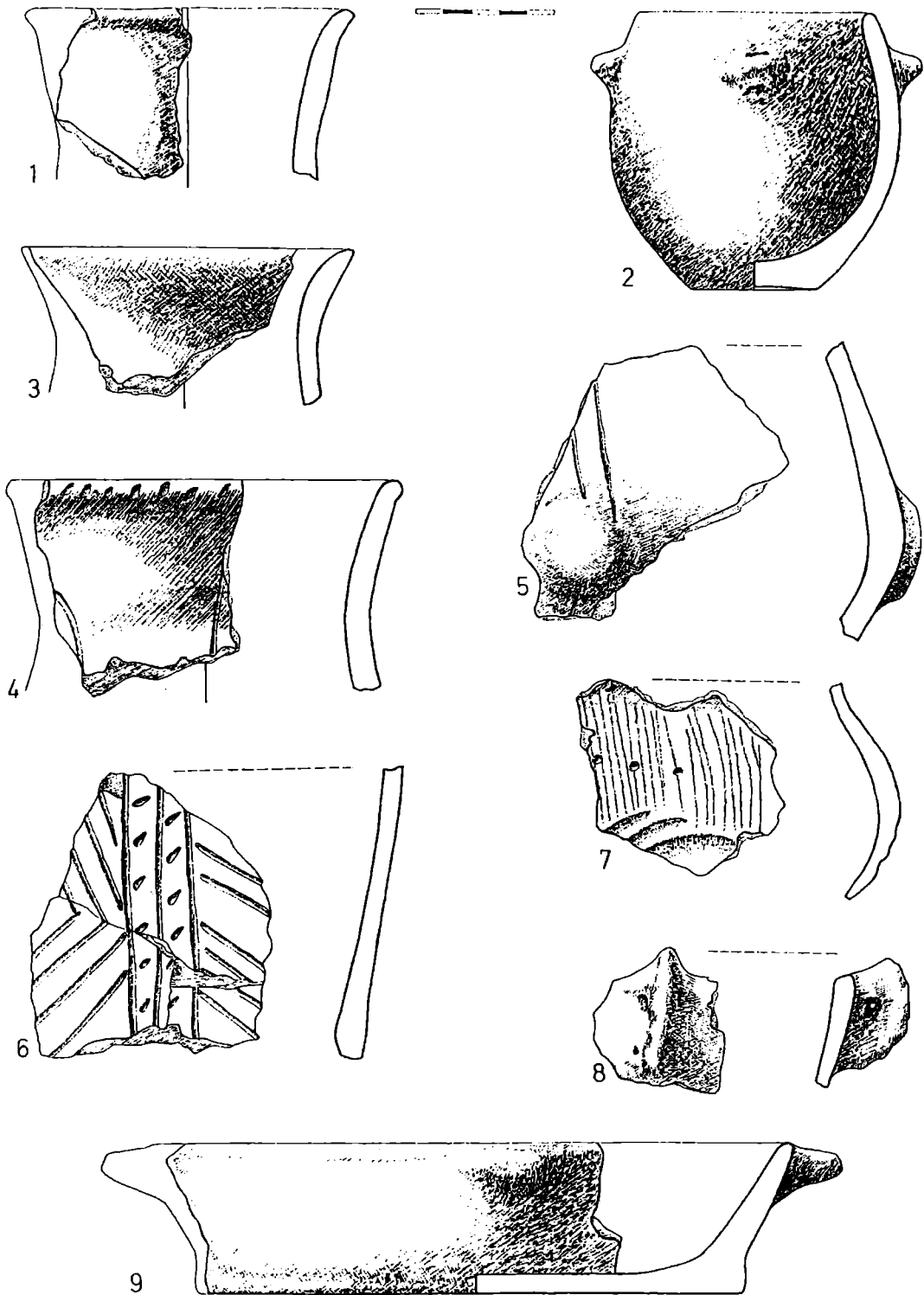
PL LXXI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 3.

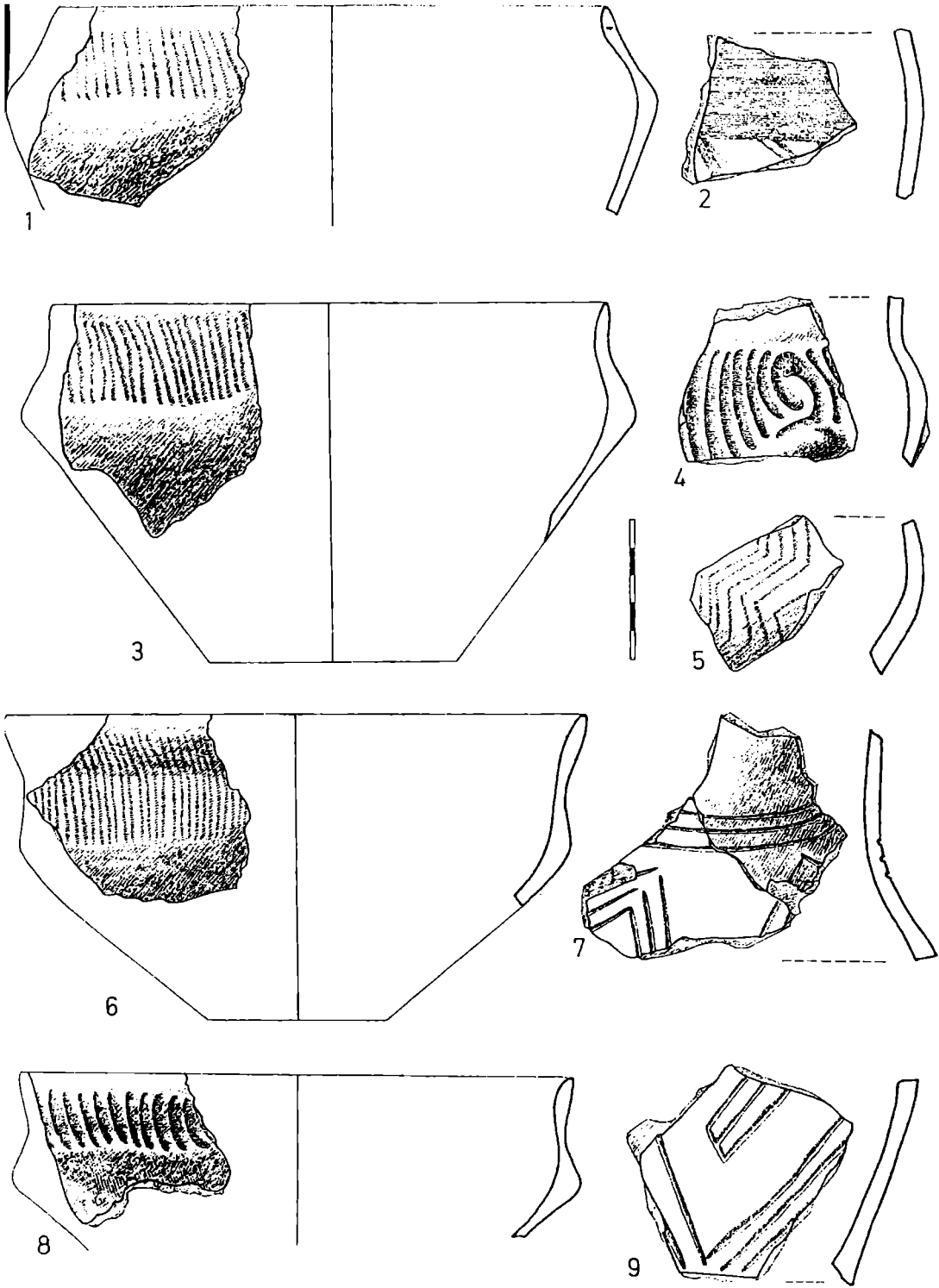
Pl. LXXII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânaandrei, niv. 3.

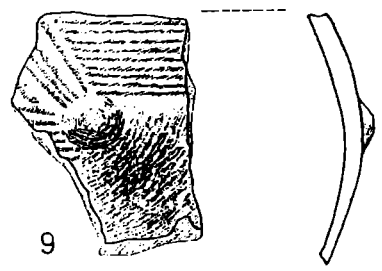
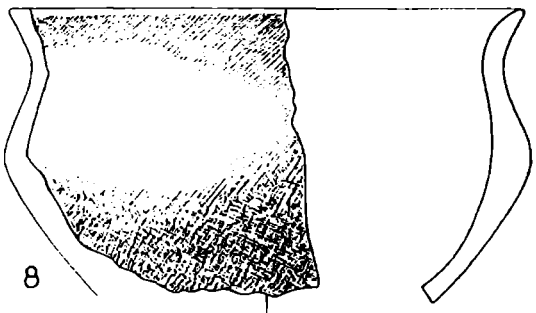
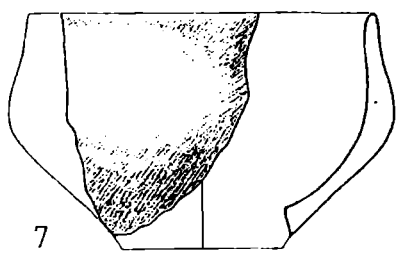
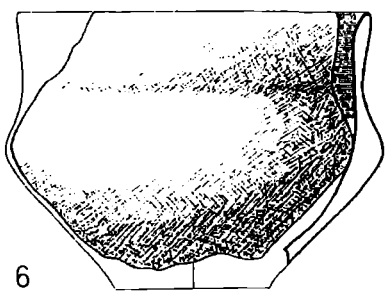
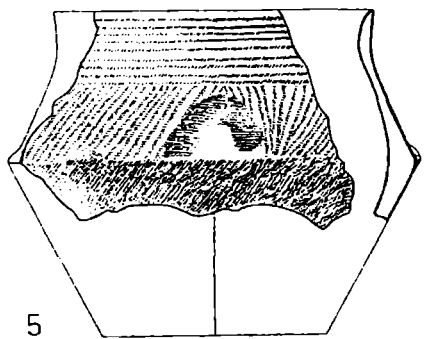
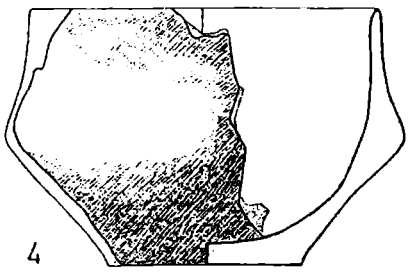
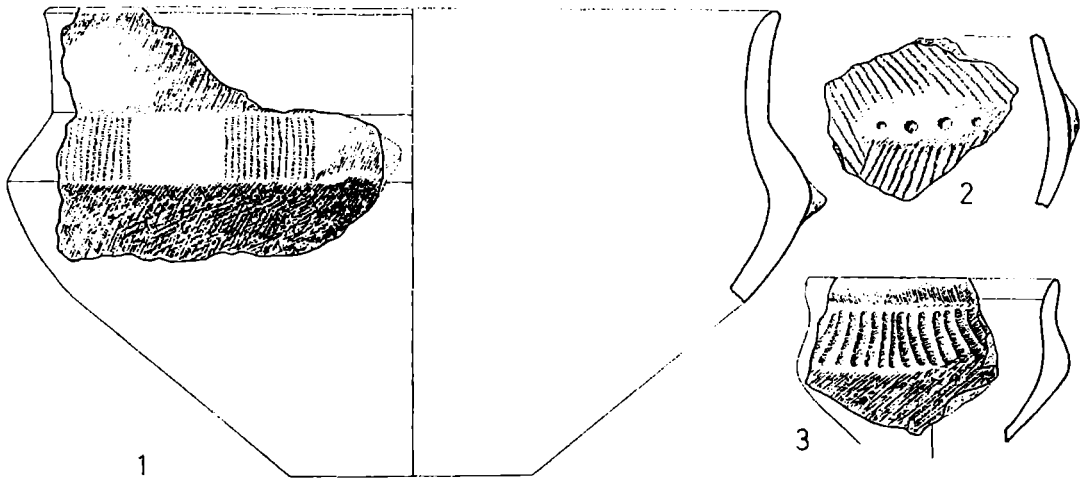
Pl. LXXIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânnandrei, niv. 3.

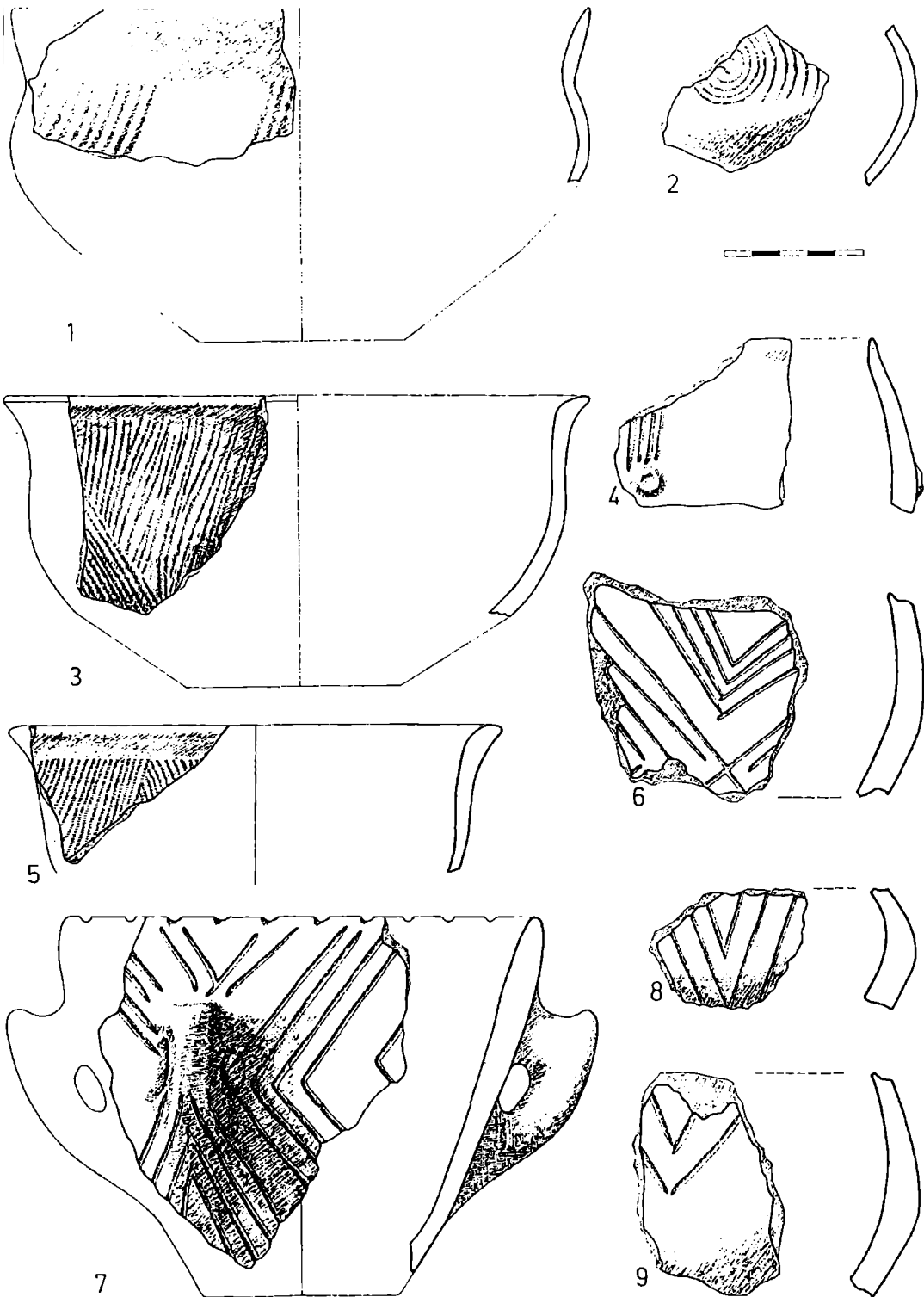
Pl. LXXIV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânanđrei, niv. 3.

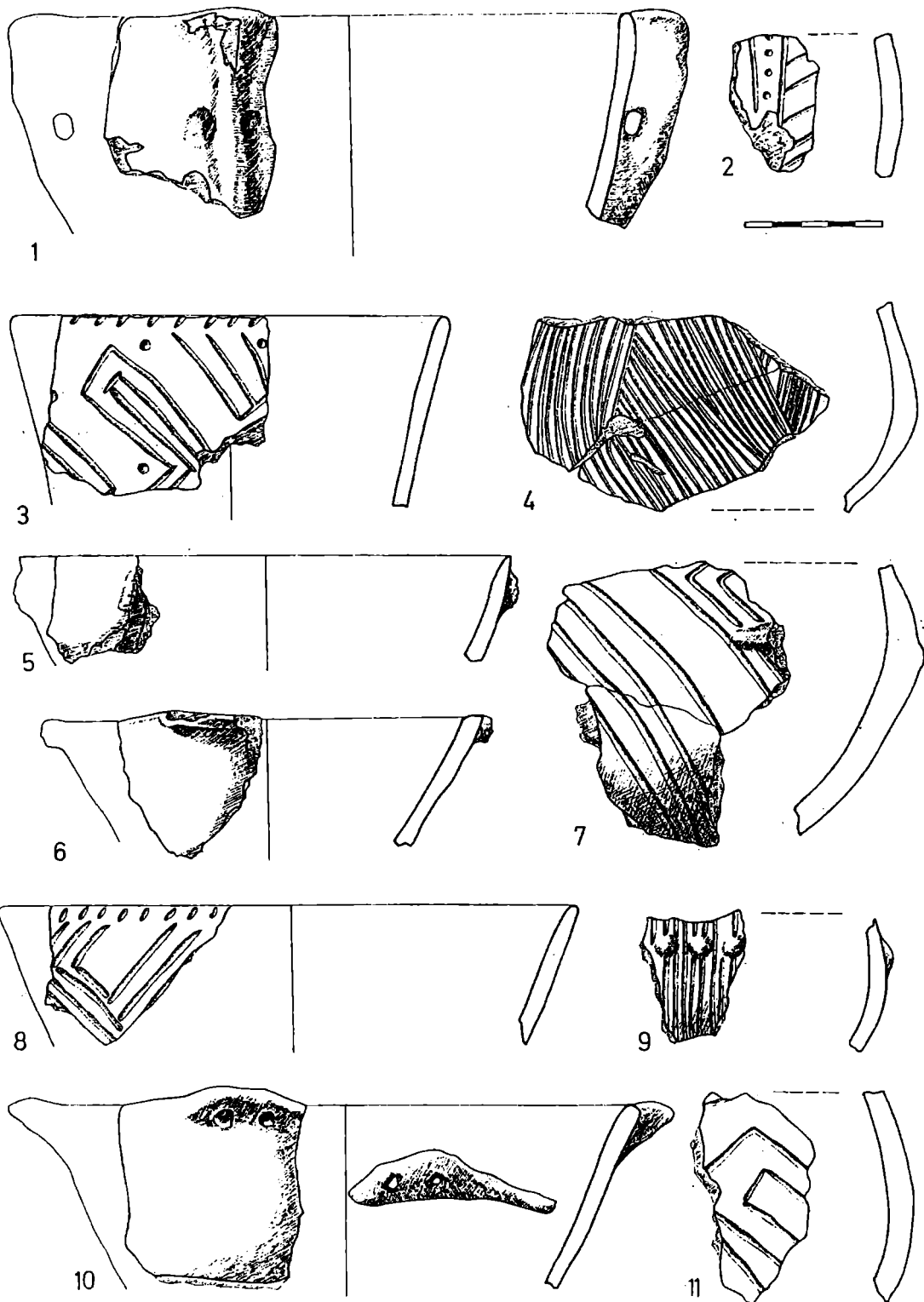
Pl. LXXV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânnandrei, niv. 2.

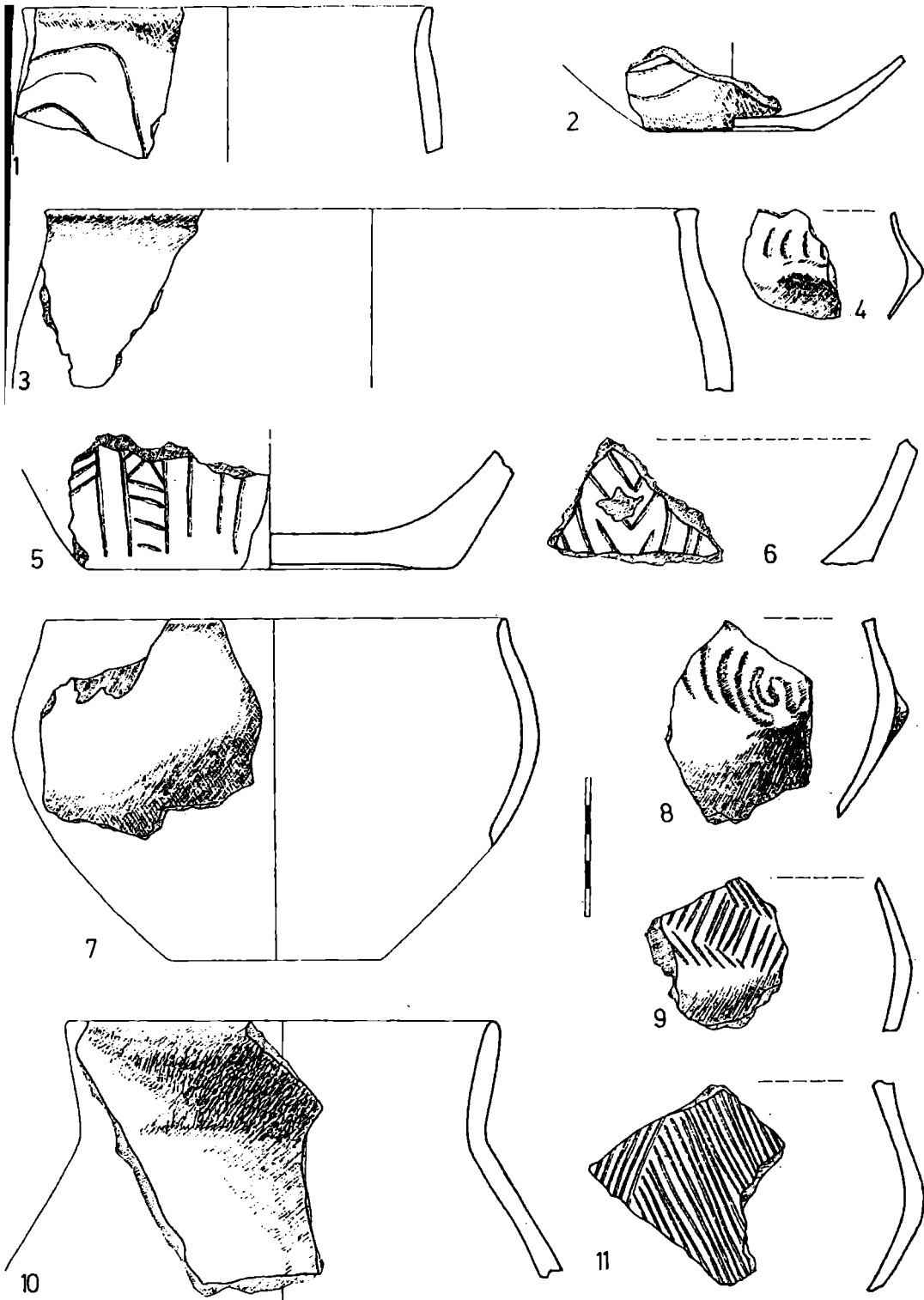
Pl. LXXVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânnandrei, niv. 2.

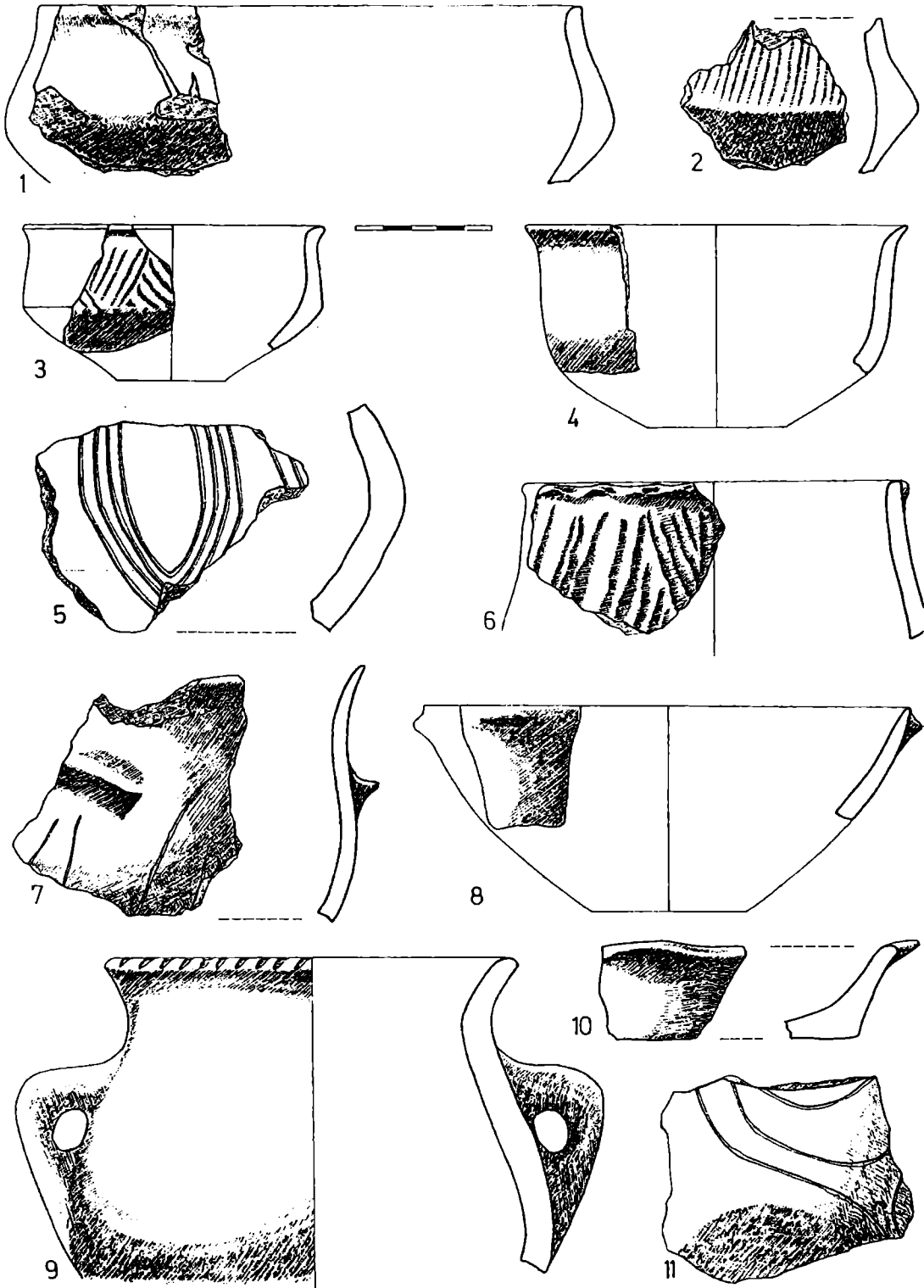
Pl. LXXVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânnandrei, niv. 2.

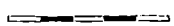
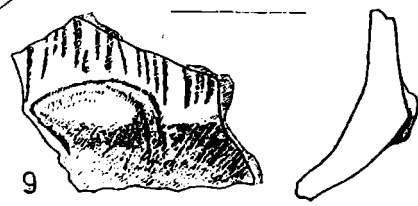
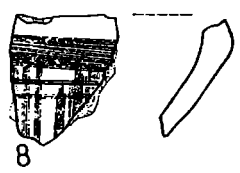
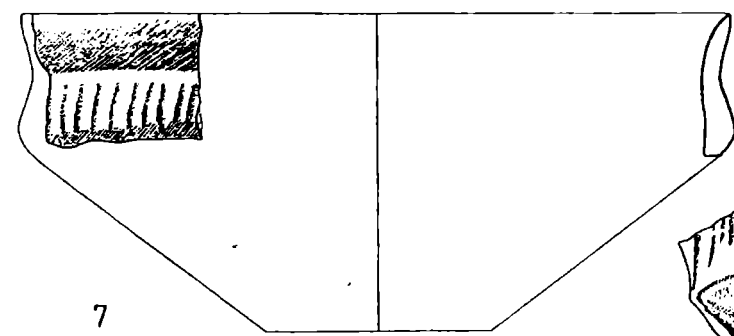
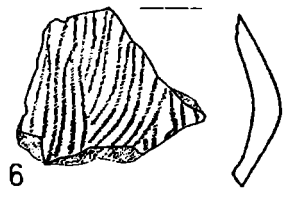
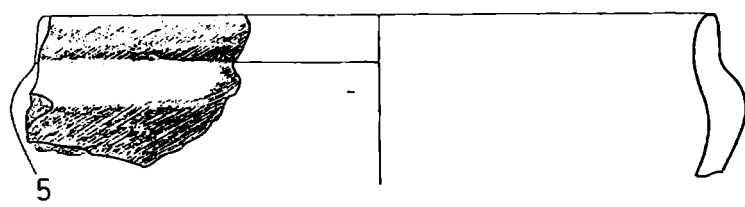
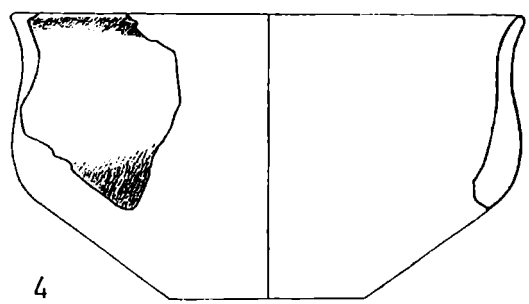
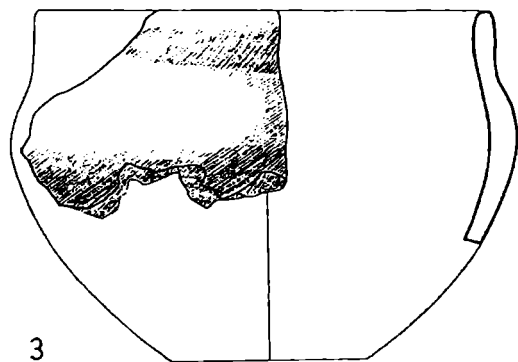
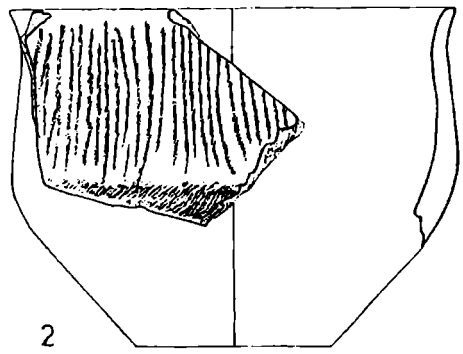
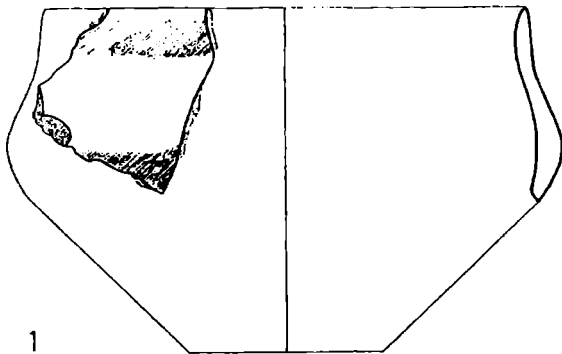
Pl. LXXVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sănandrei, niv. 2.

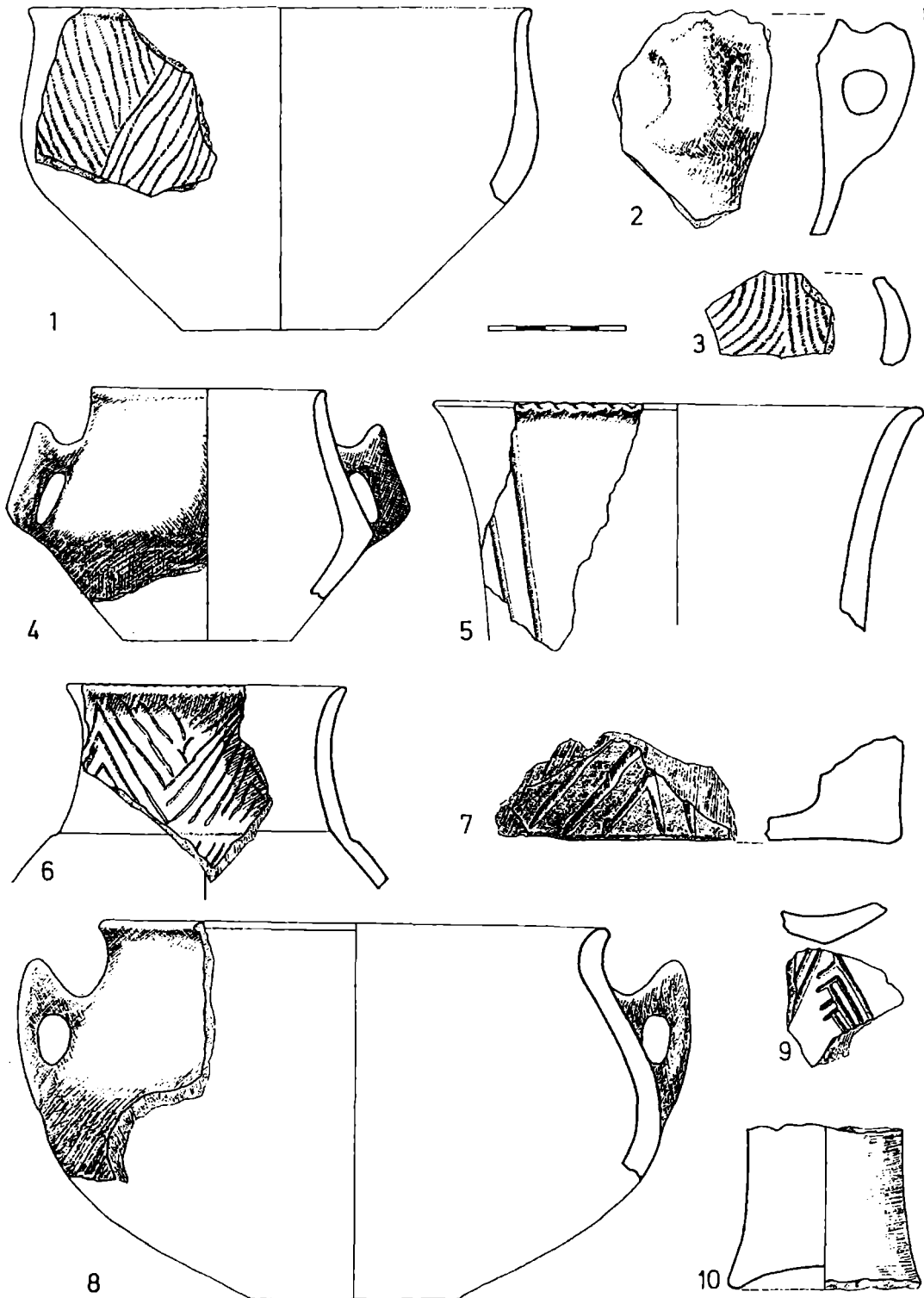
PL LXXIX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sânnandrei, niv. 2.

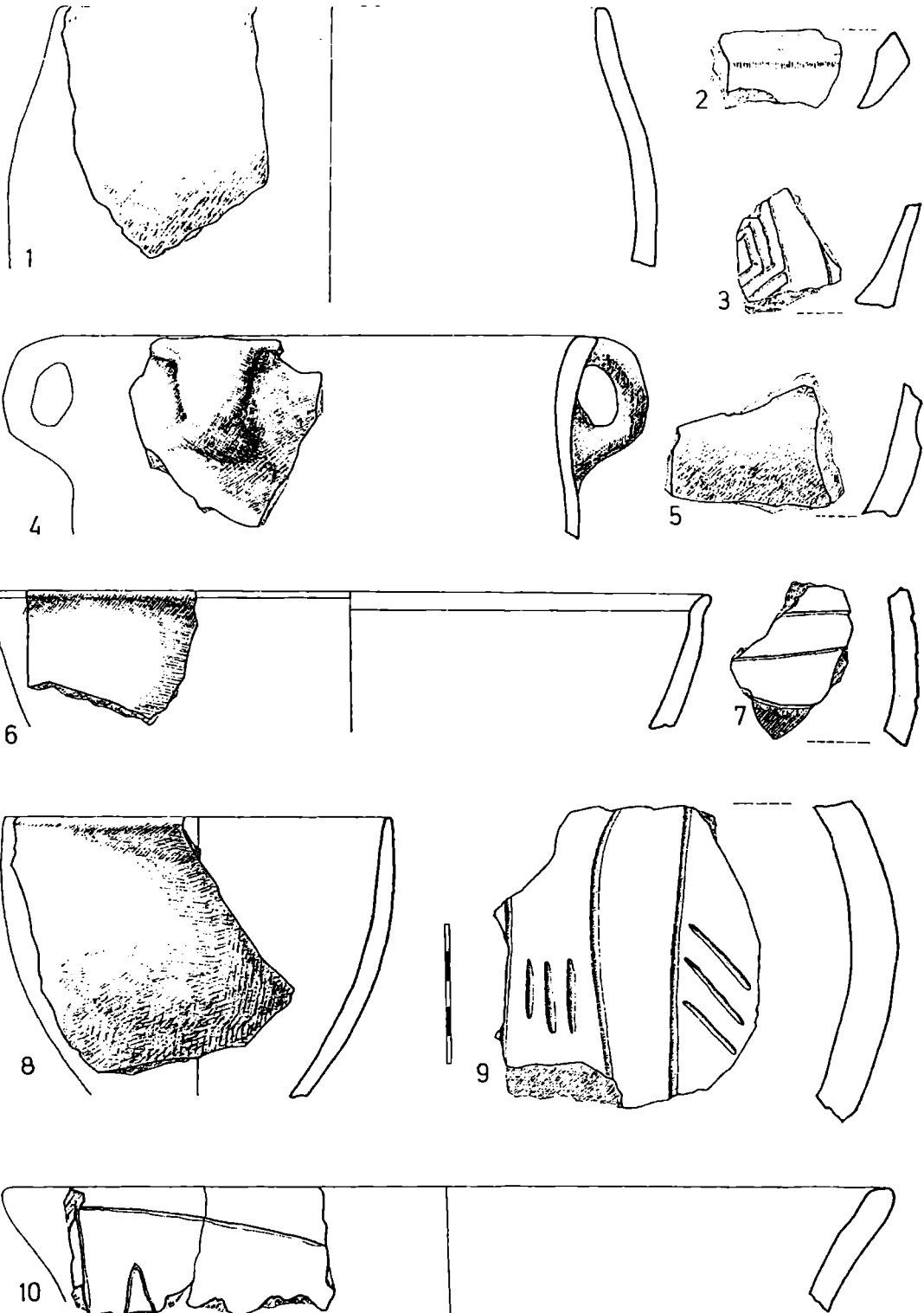
Pl. LXXX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, niv. I.

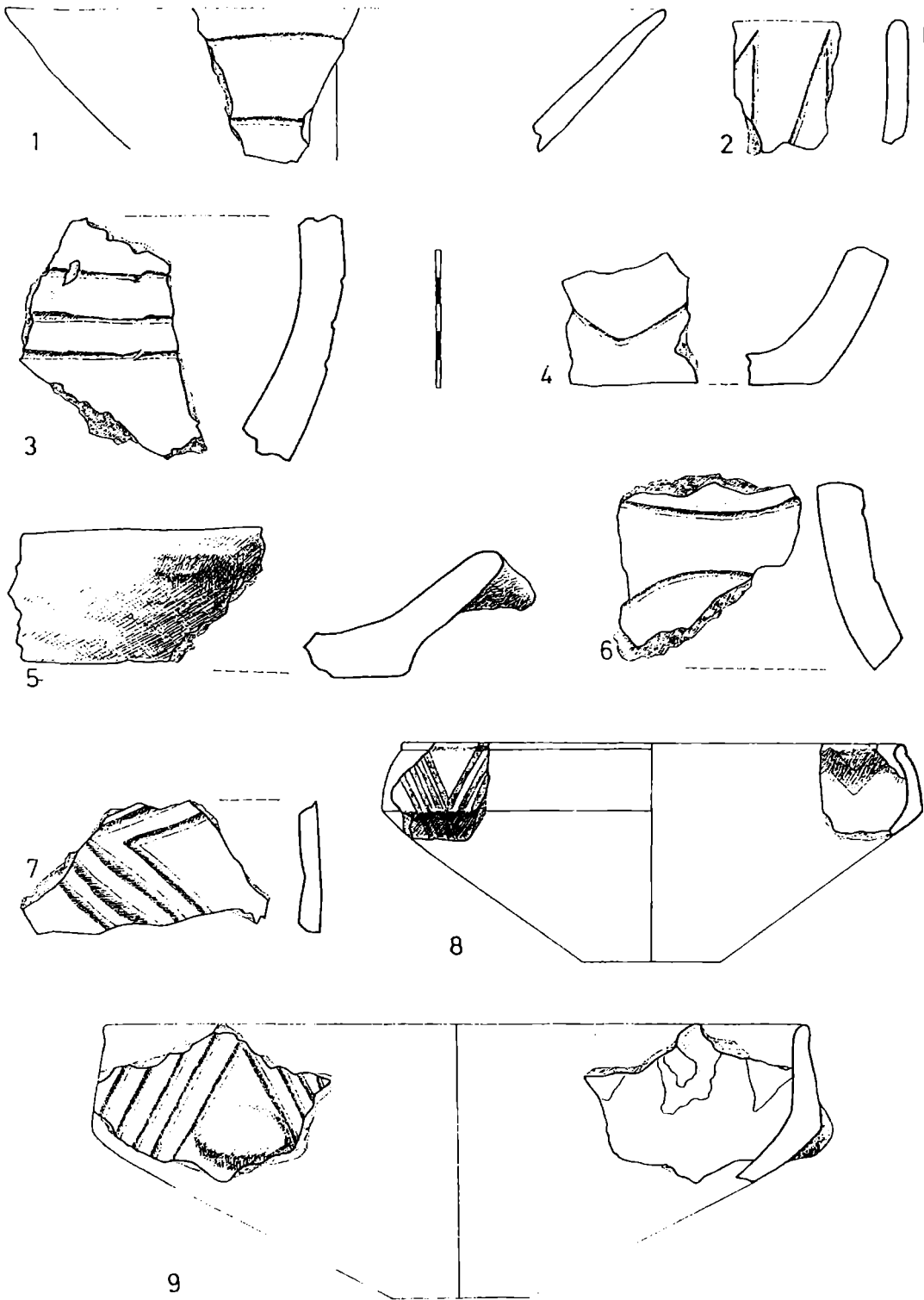
Pl. LXXXI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, niv. II.

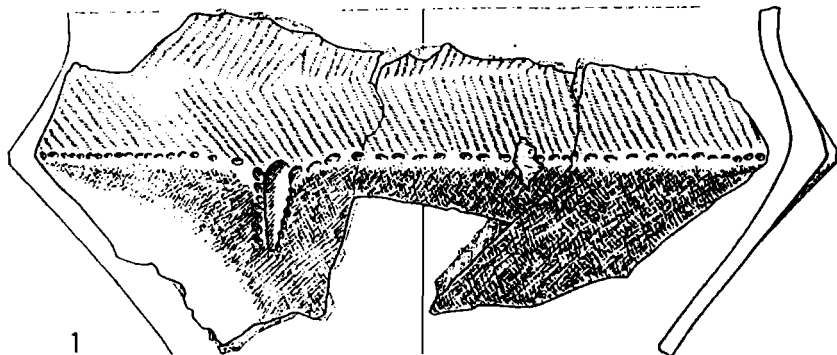
PL. LXXXII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, niv. II.

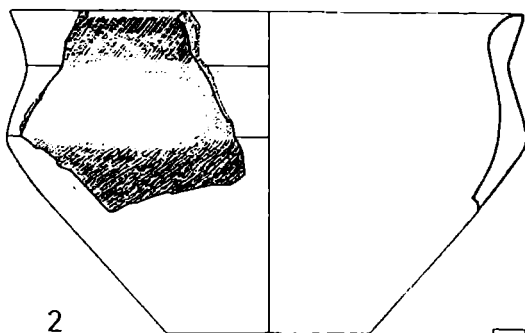
Pl. LXXXIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, niv. II.

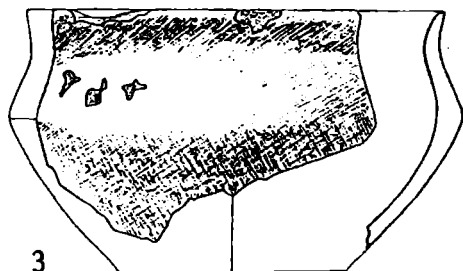
PL. LXXXIV. Chișoda Veche, niv. II: 1-7, ceramică Vinča C1; 8, 9, importuri Petrești/grup Foeni.

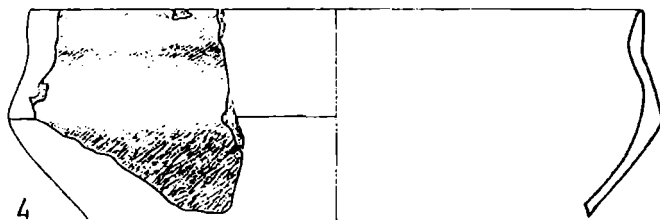
1

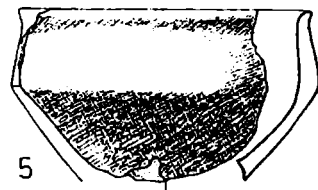
2

3

4

5

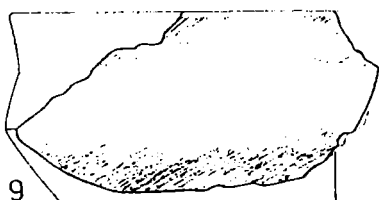
6

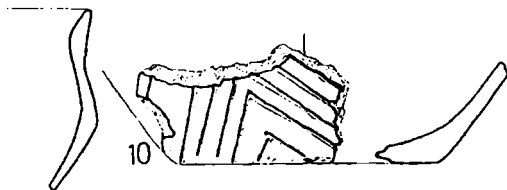
7

8

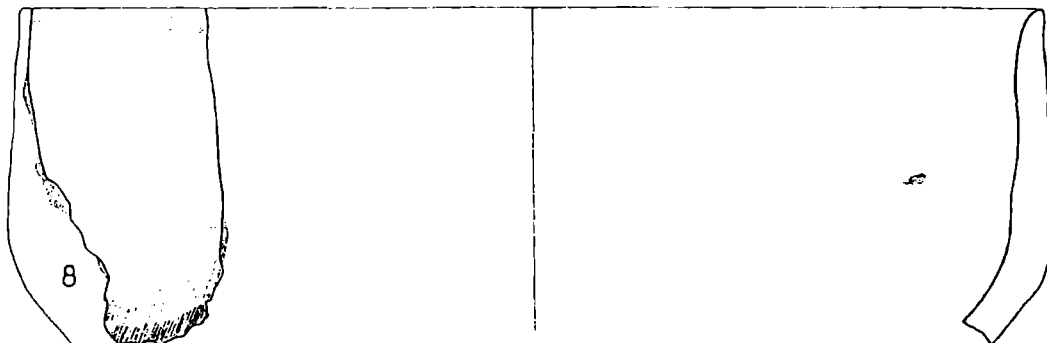
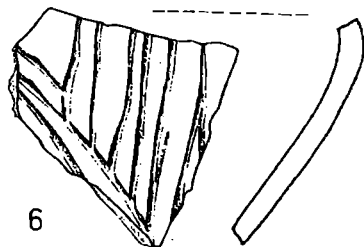
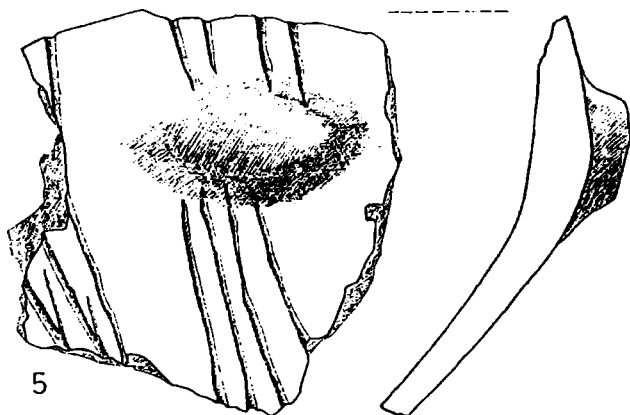
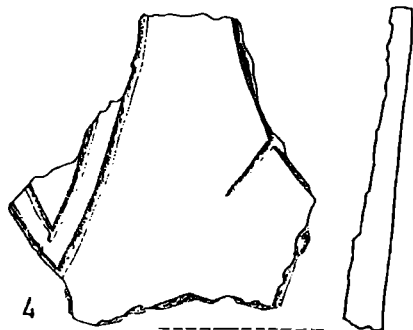
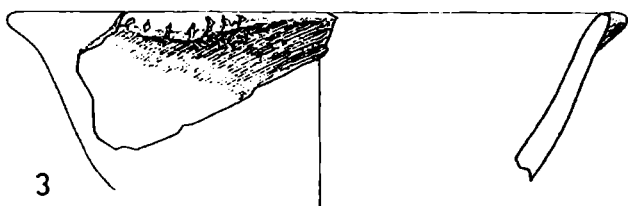
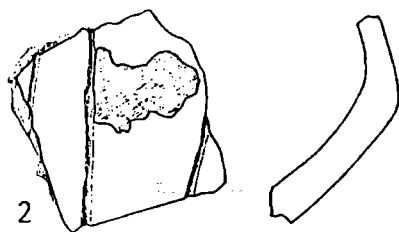
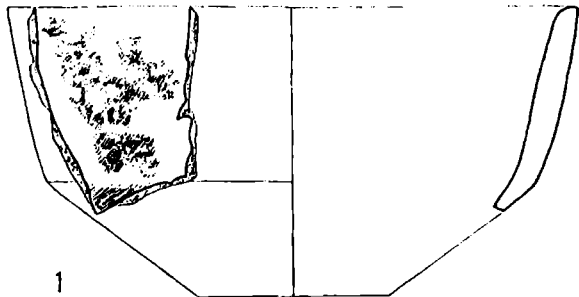

9

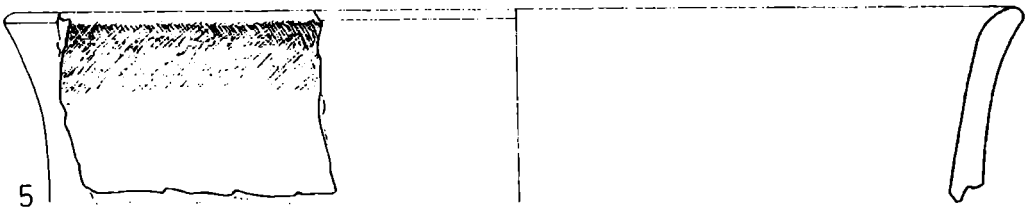
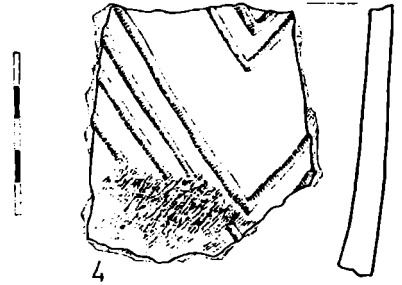
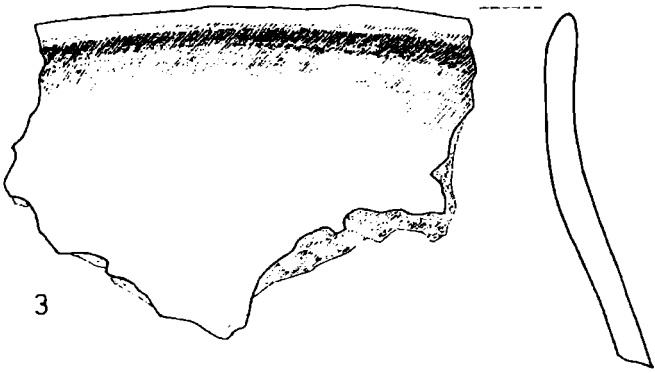
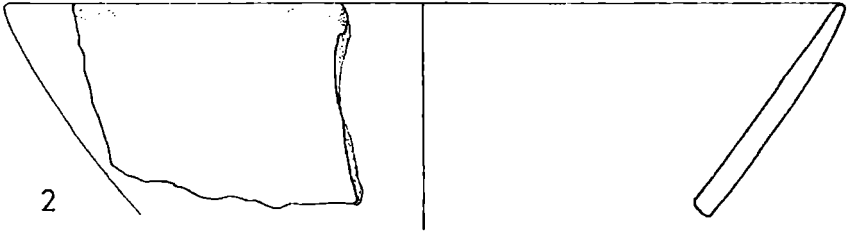
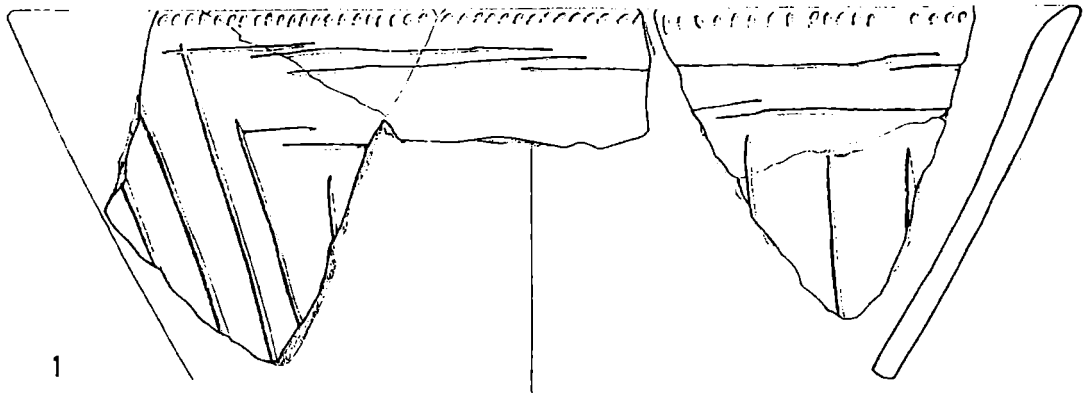

10

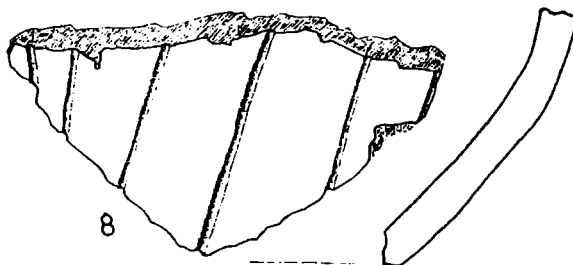
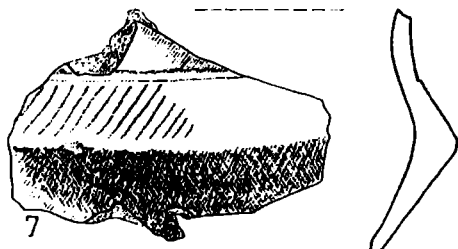
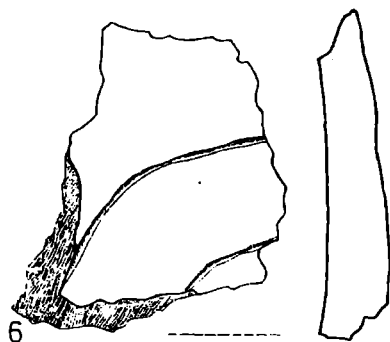
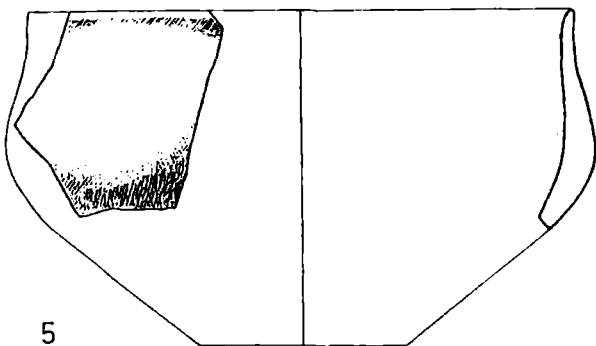
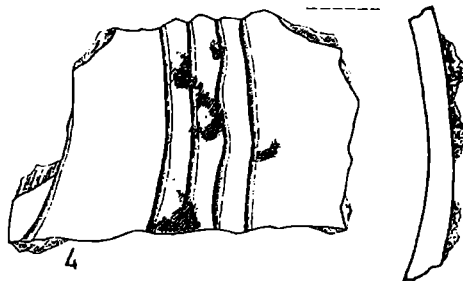
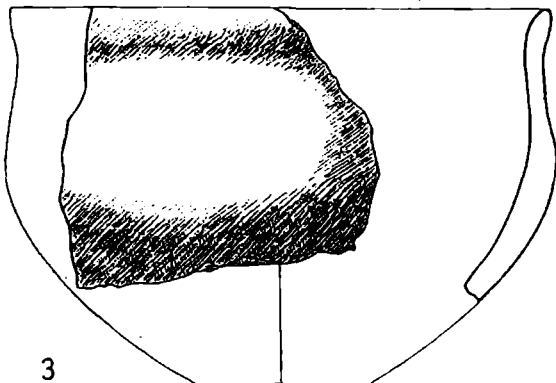
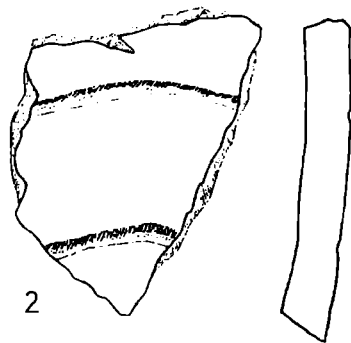
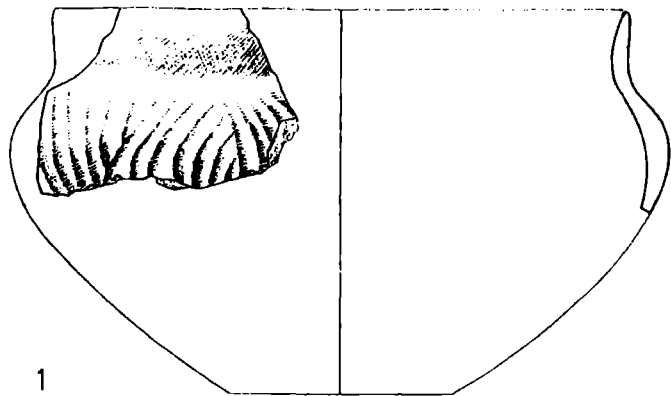
Pl. LXXXV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, vatra 1 niv. II.

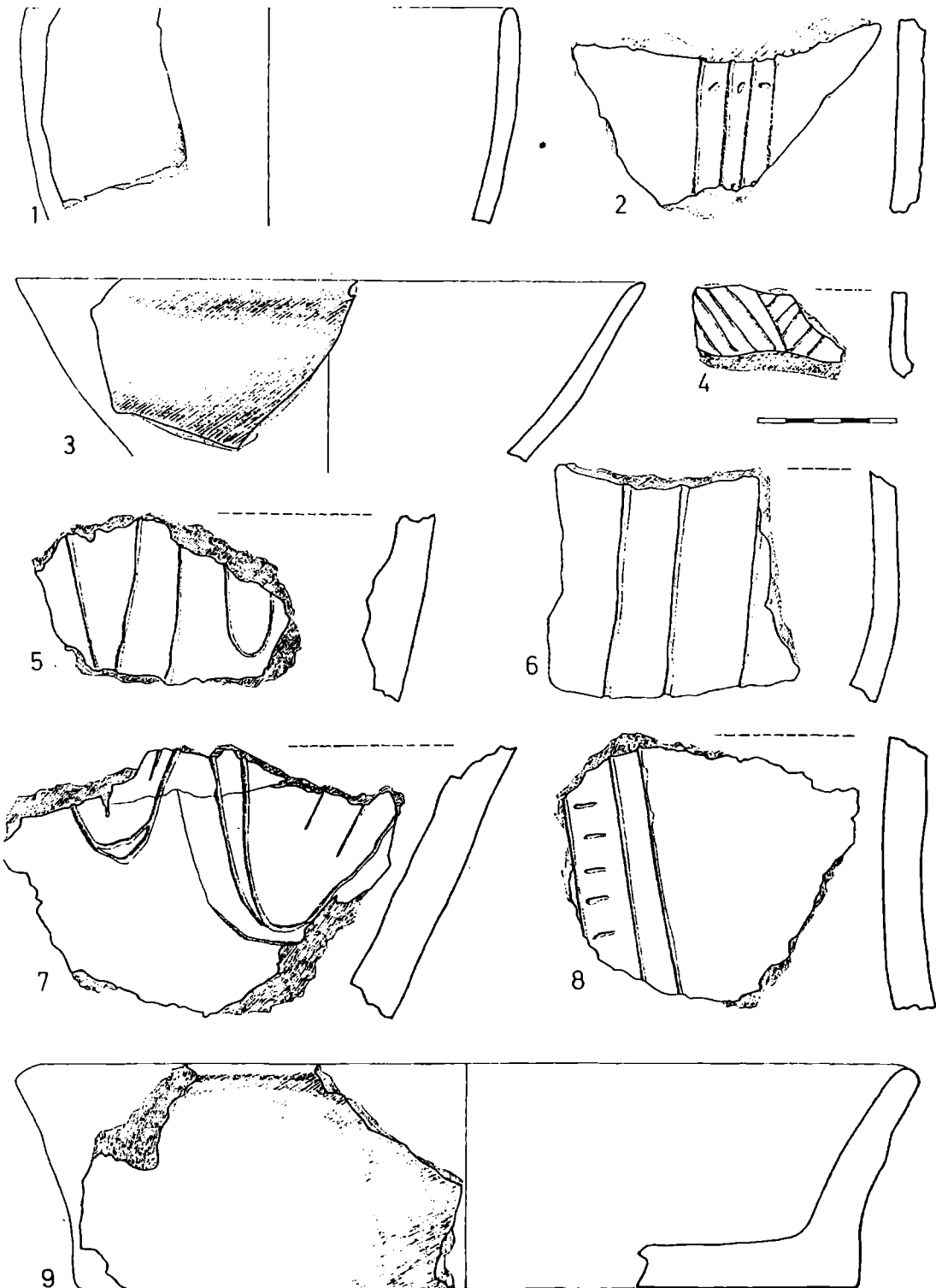
**PL LXXXVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, vatra
1 niv. II.**

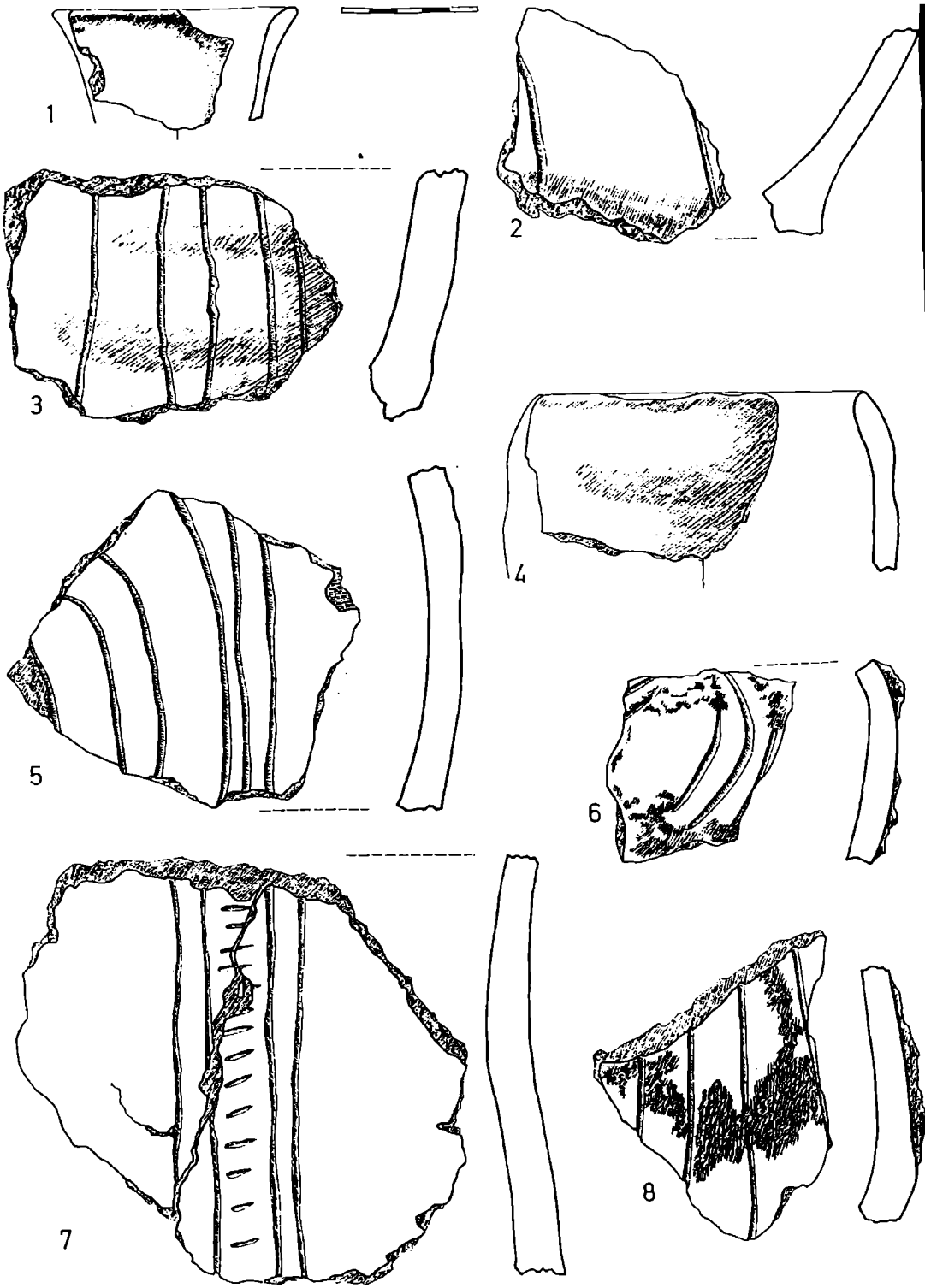
Pl. LXXXVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, vatra 2 niv. II.

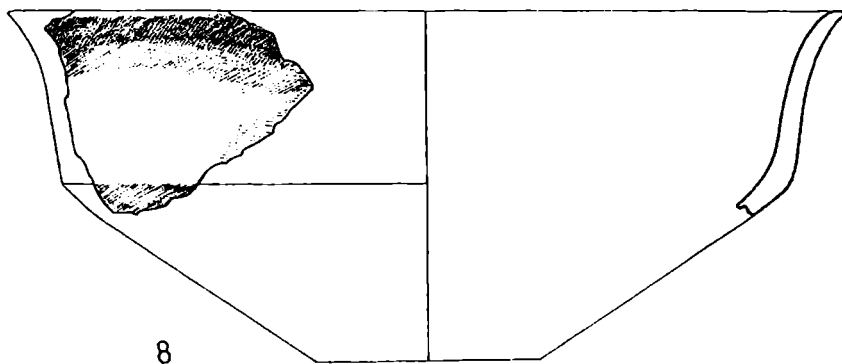
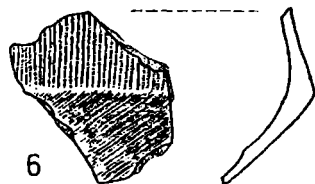
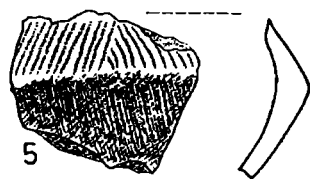
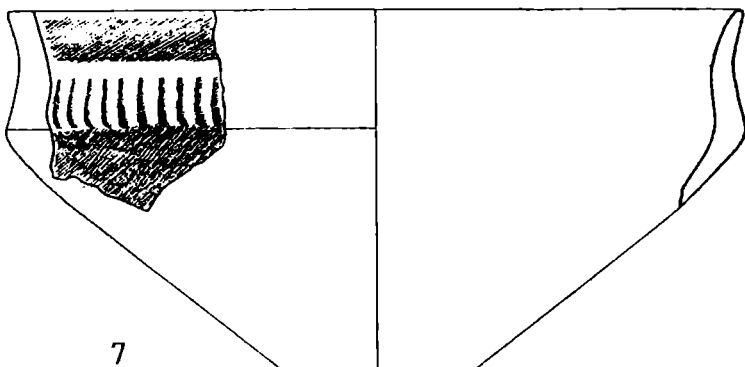
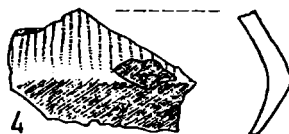
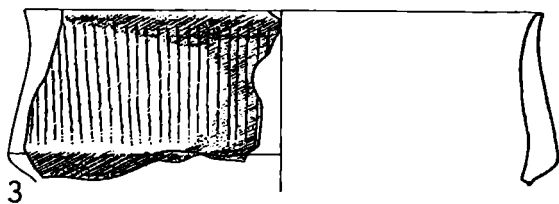
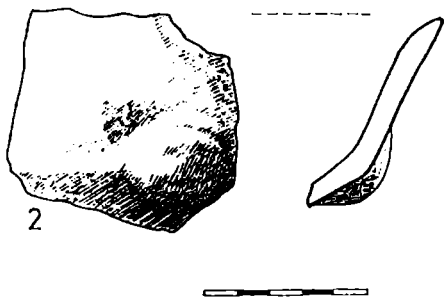
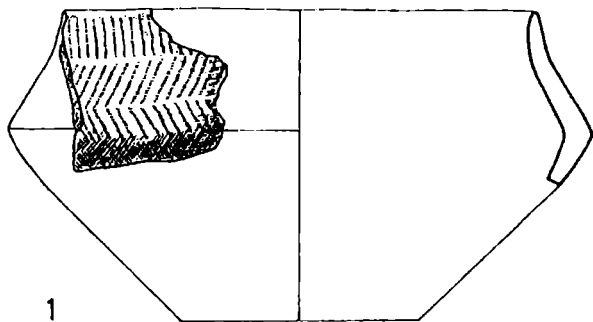
PL LXXXVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, loc. 1 niv. II.

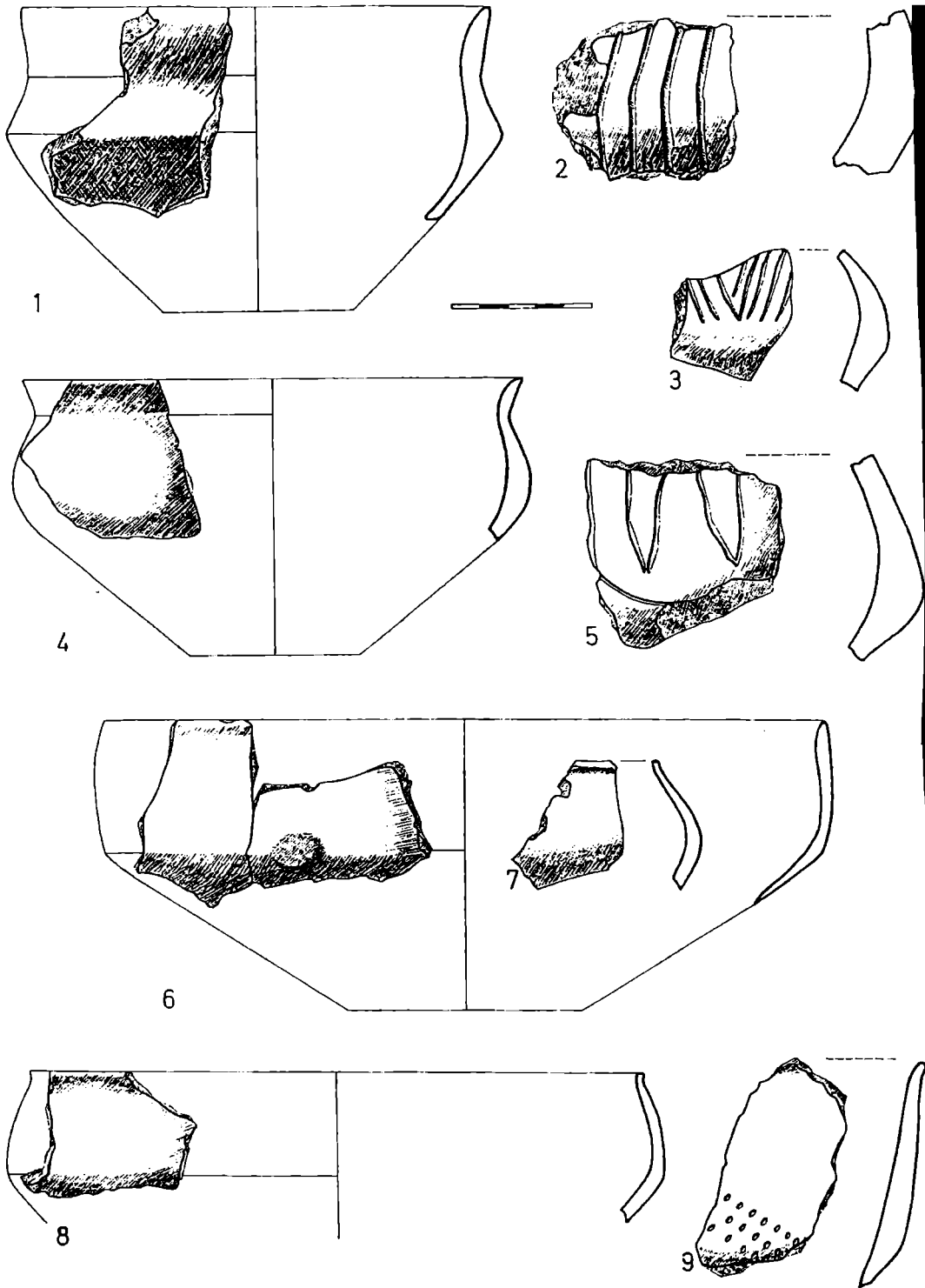

Pl. LXXXIX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, loc. 1 niv. II.

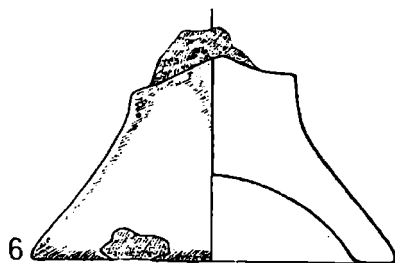
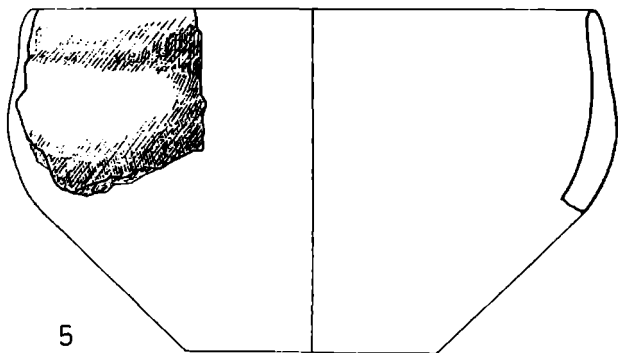
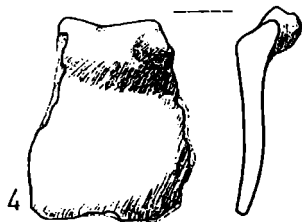
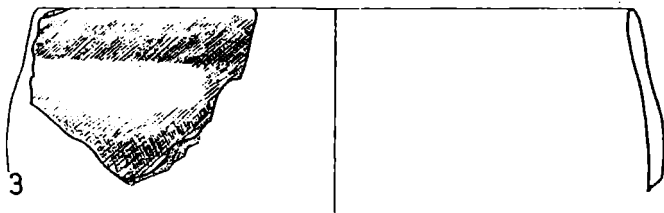
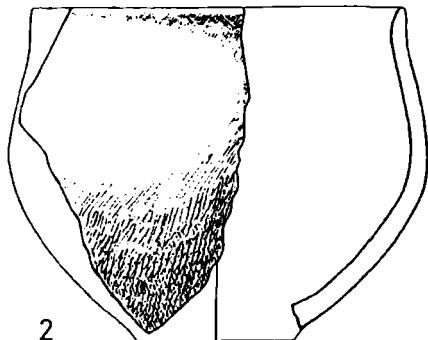
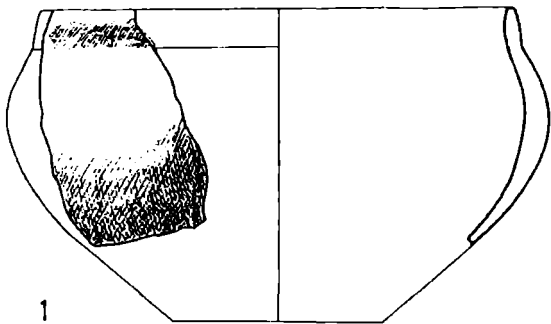

**Pl XC. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Chișoda Veche, loc. 1 niv.
II.**

Pl. XCII. Chişoda Veche, niv. III: 1-5, ceramică din faza Vinča C; 6-9, ceramică Petreşti/grup Foeni.

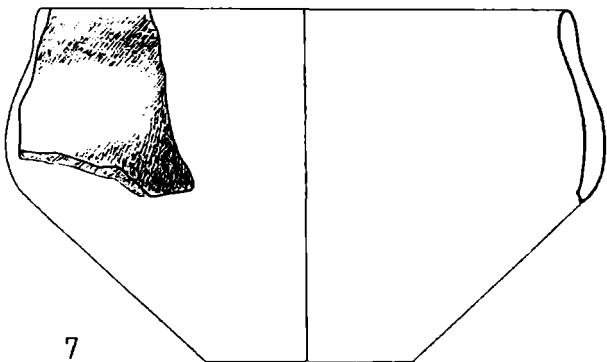

5

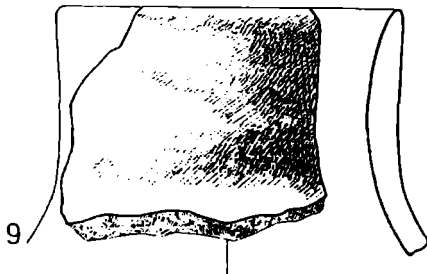
6

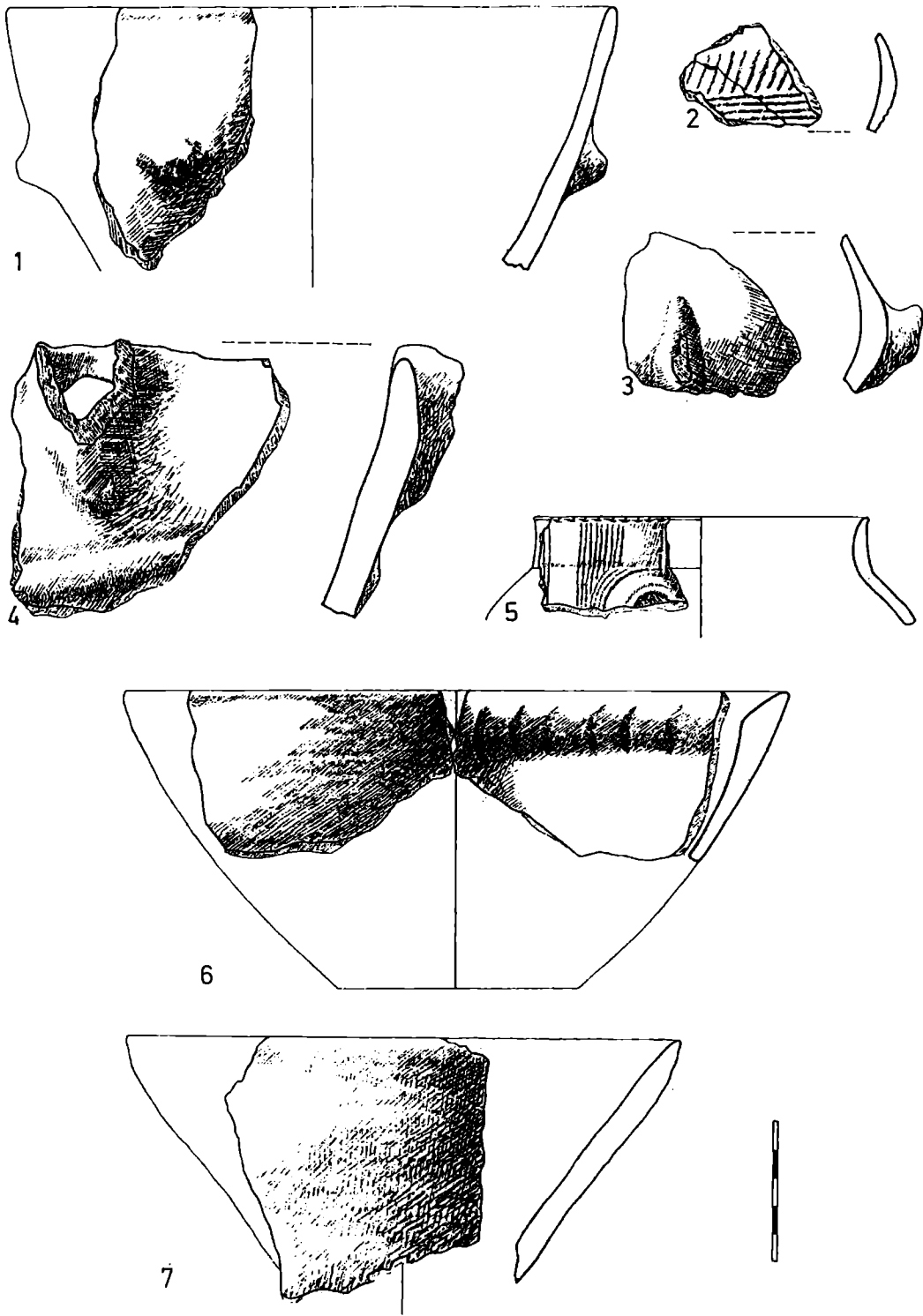
8

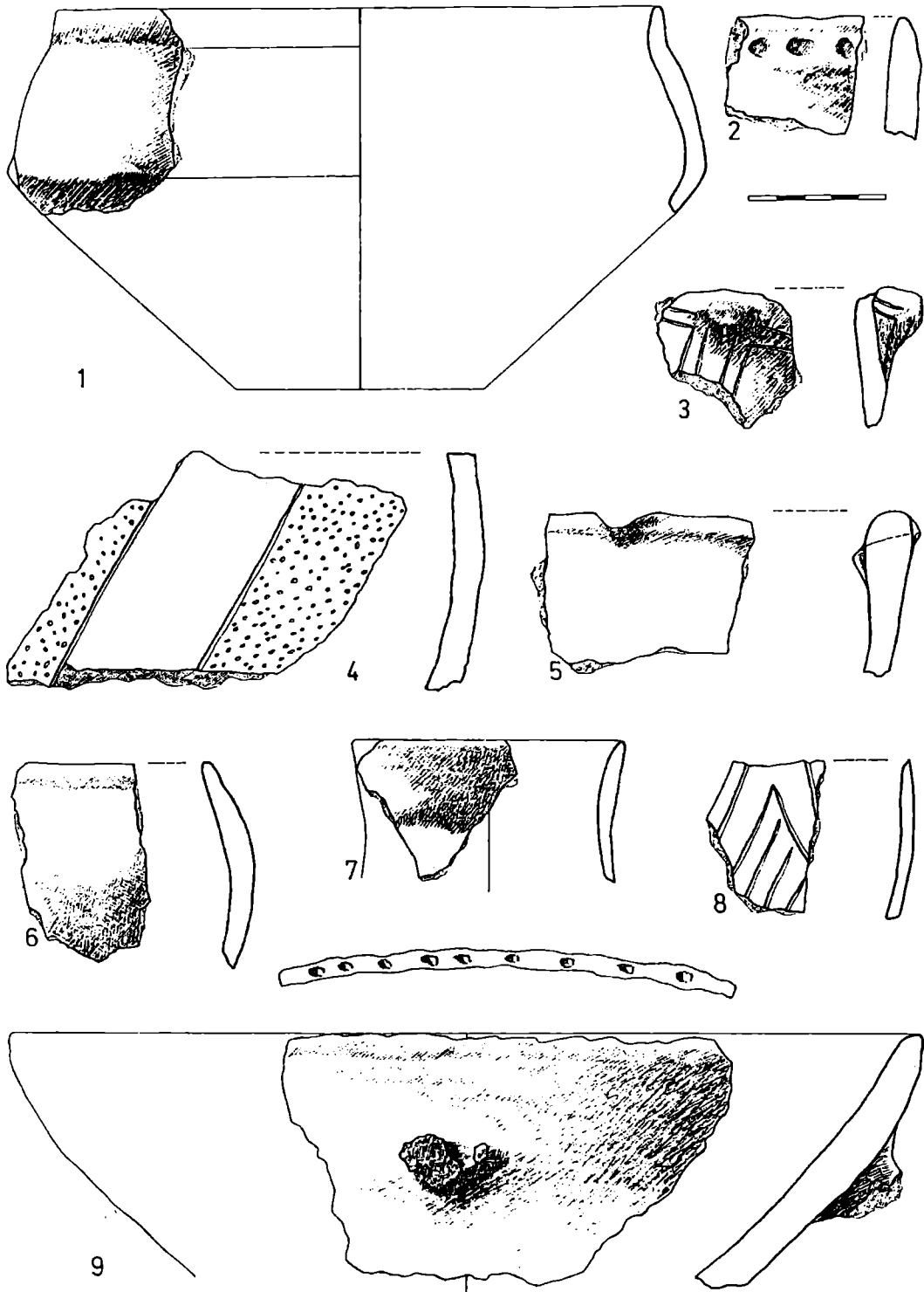
7

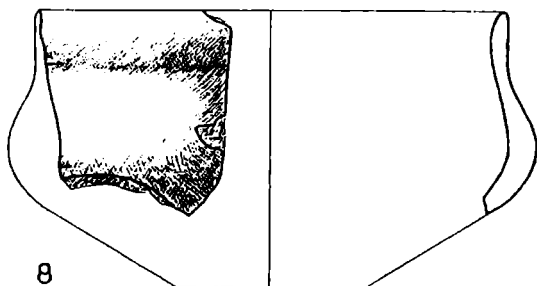
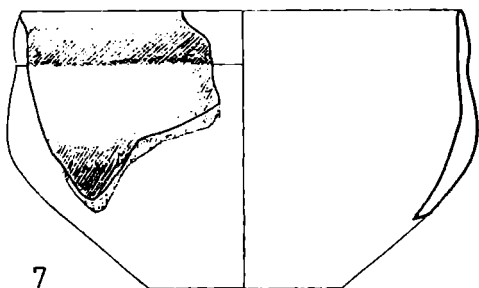
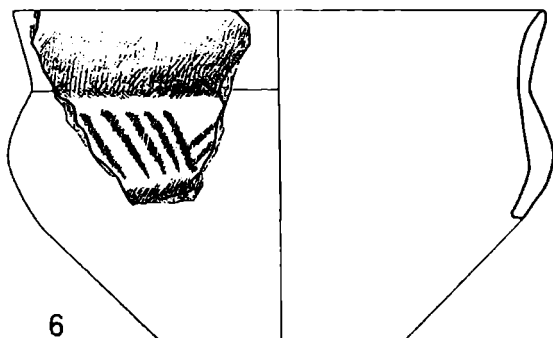
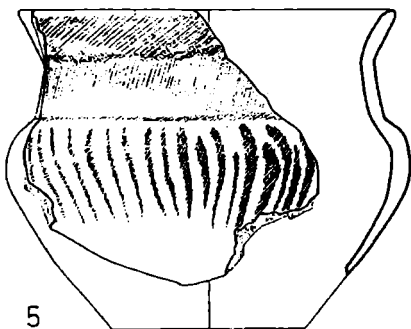
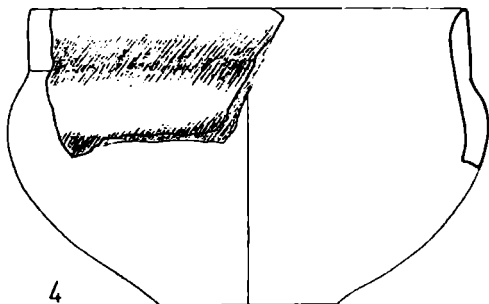
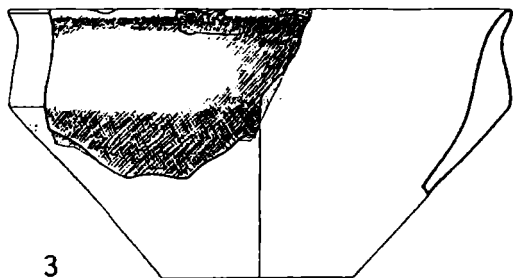
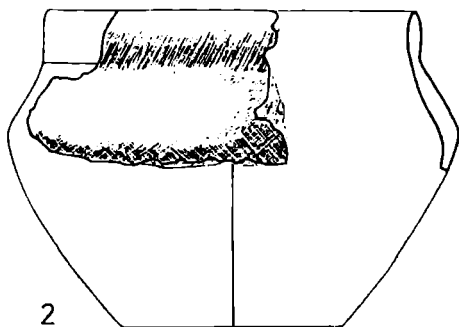
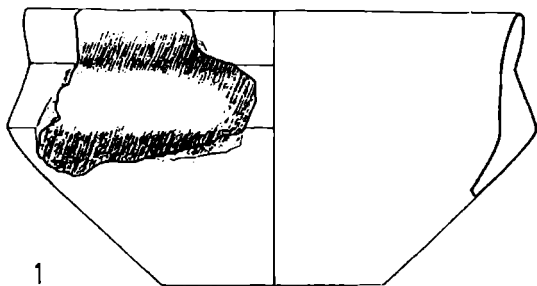
9

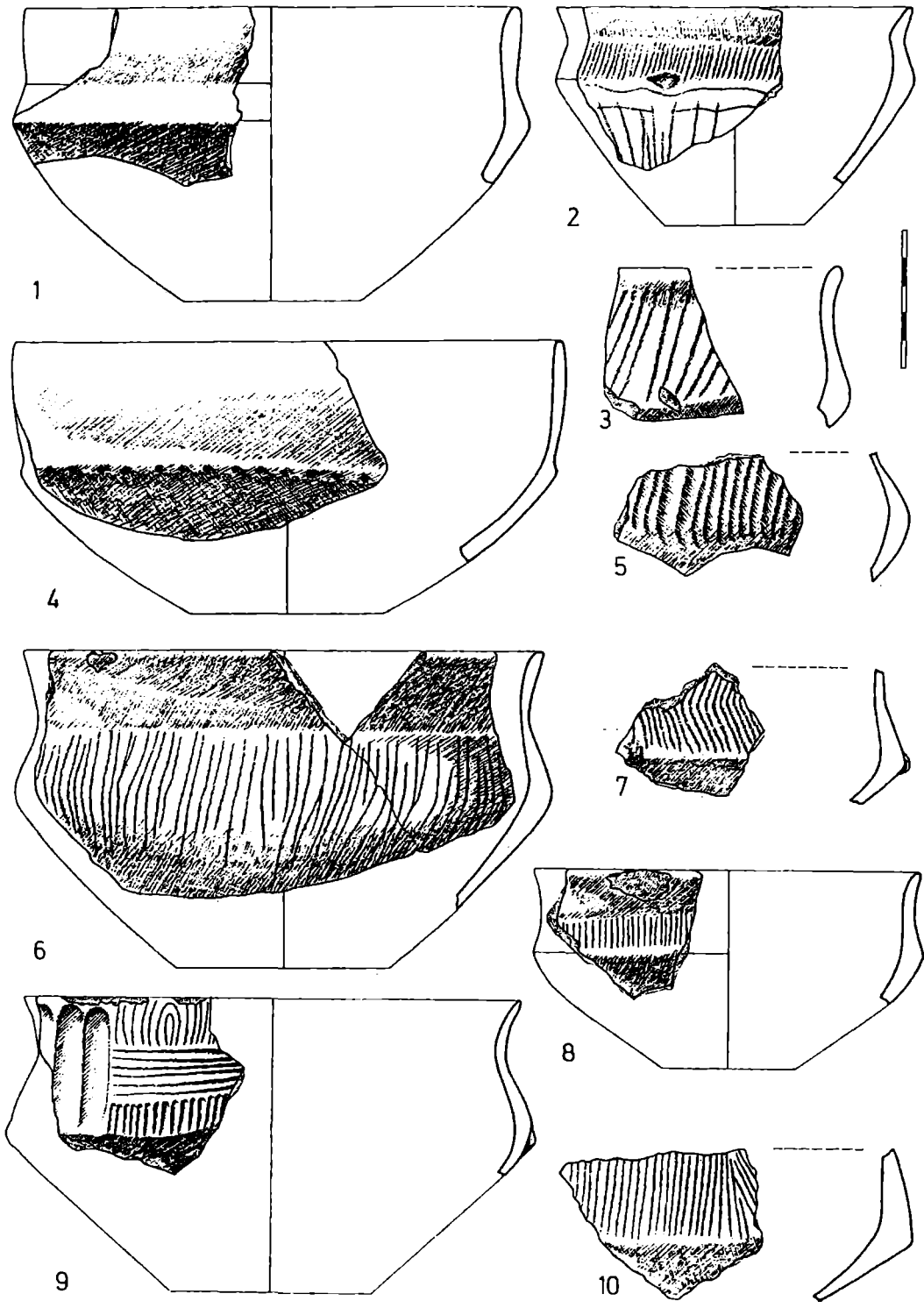
PL. CXIV. Ceramică Vinča C1 descoperită la Liubcova, adâncime 0,3m.

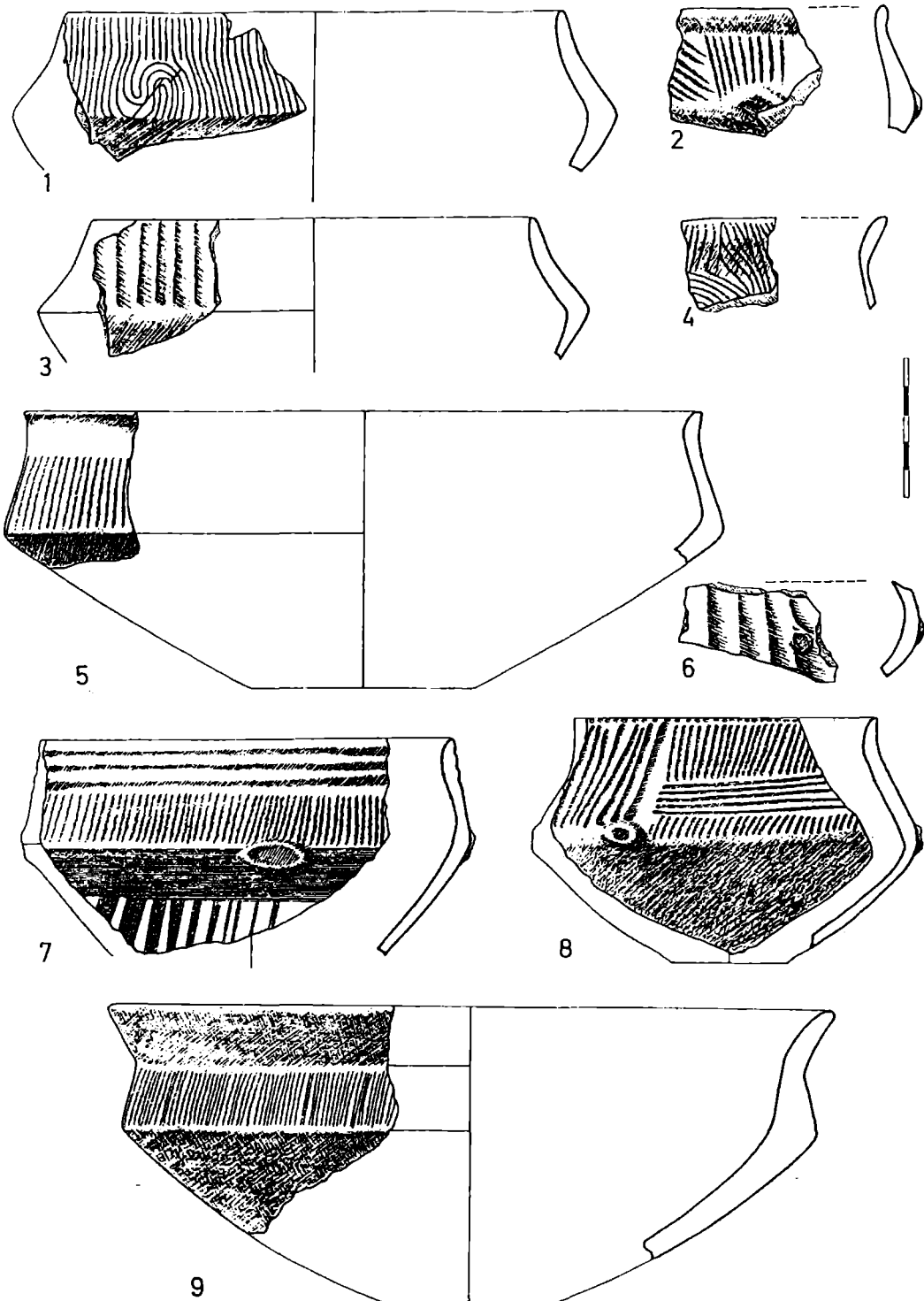
Pl. CXV. Ceramică Vinča C1 descoperită la Liubcova, locuința 1.

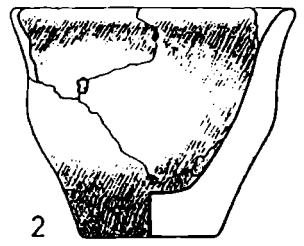
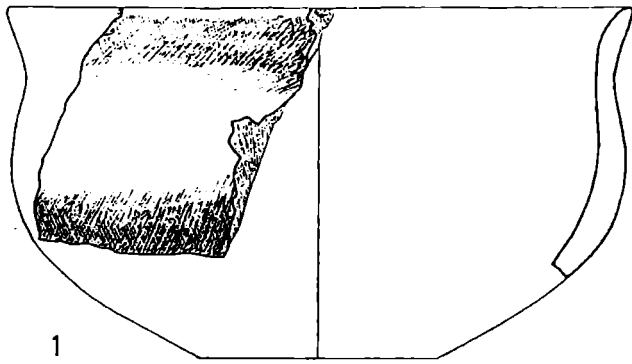
Pl. CXVI. Ceramică Vinča C1 descoperită la Liubcova, locuința 4.

Pl. XCVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Parța II.

Pl. XCVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Parța II.

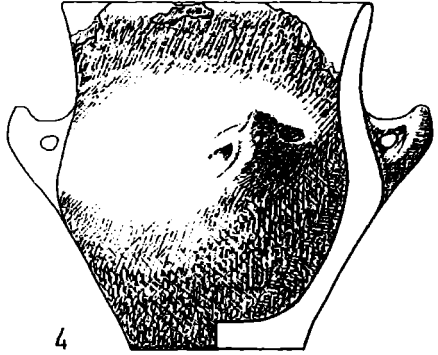

1

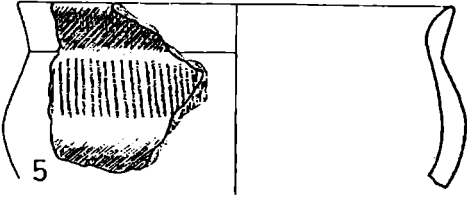
2

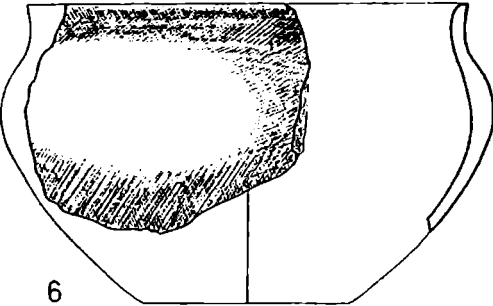
3

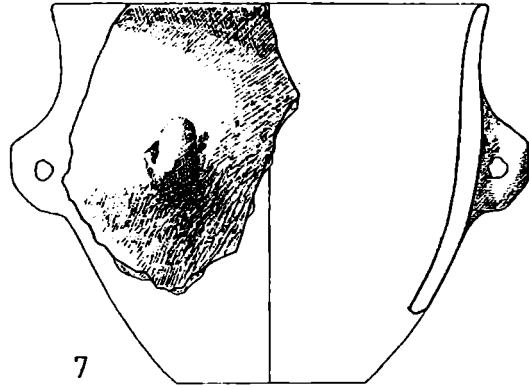
4

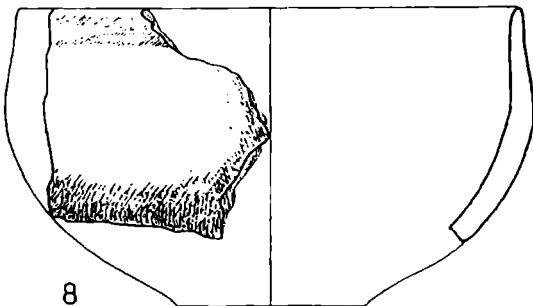
5

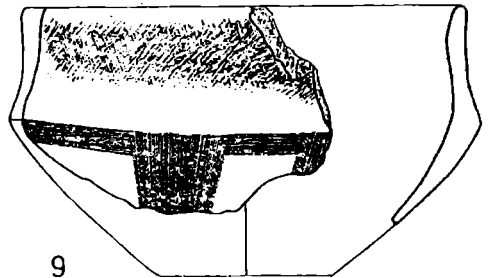
6

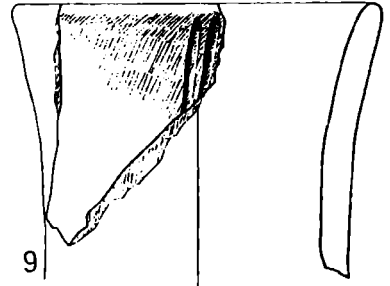
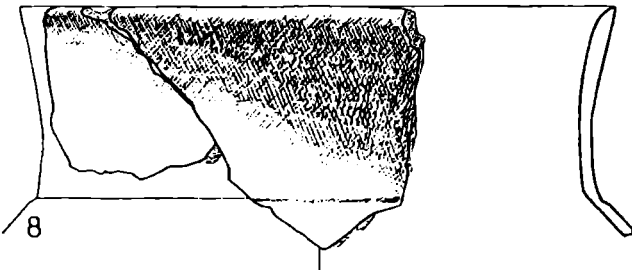
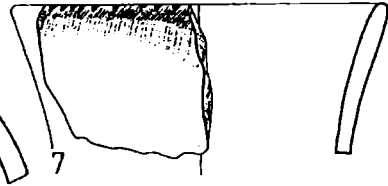
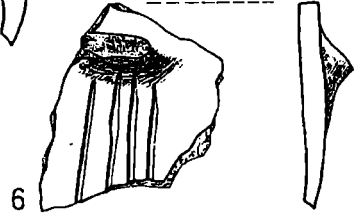
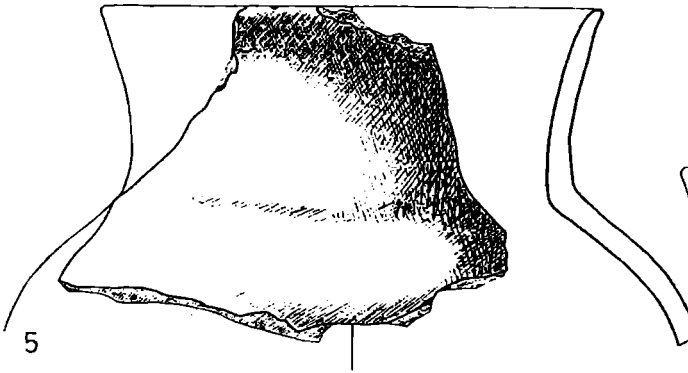
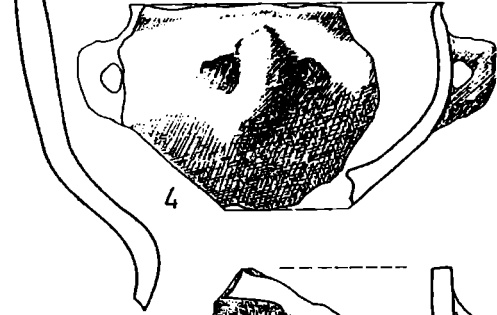
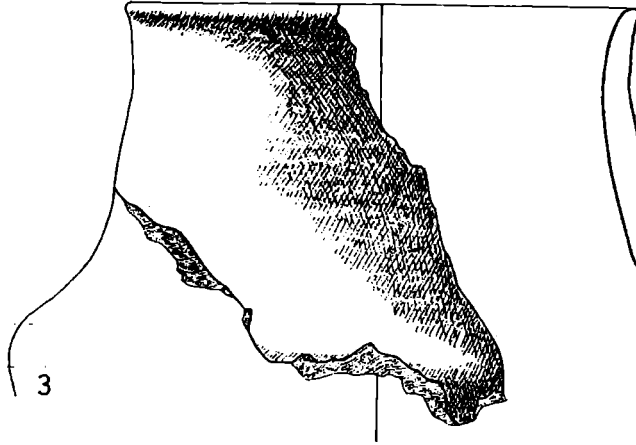
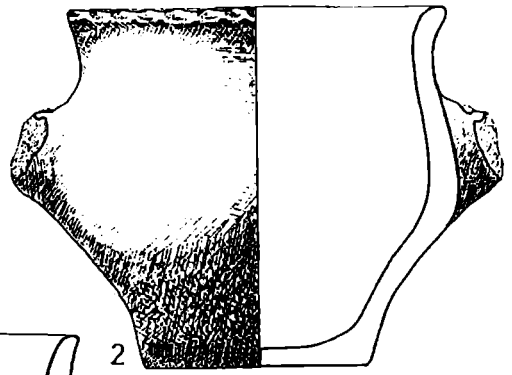
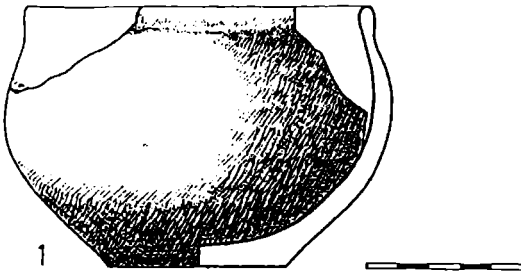
7

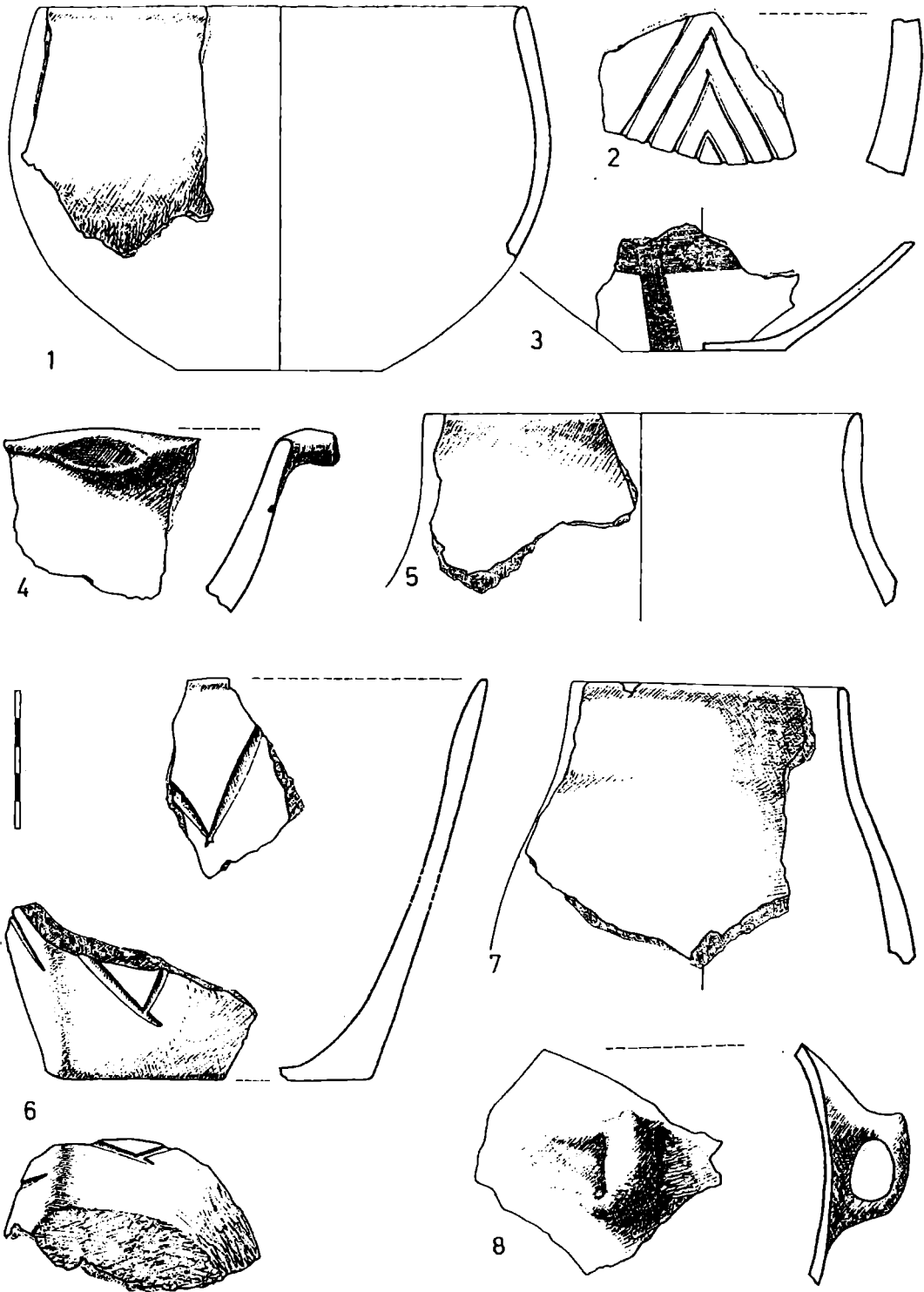
8

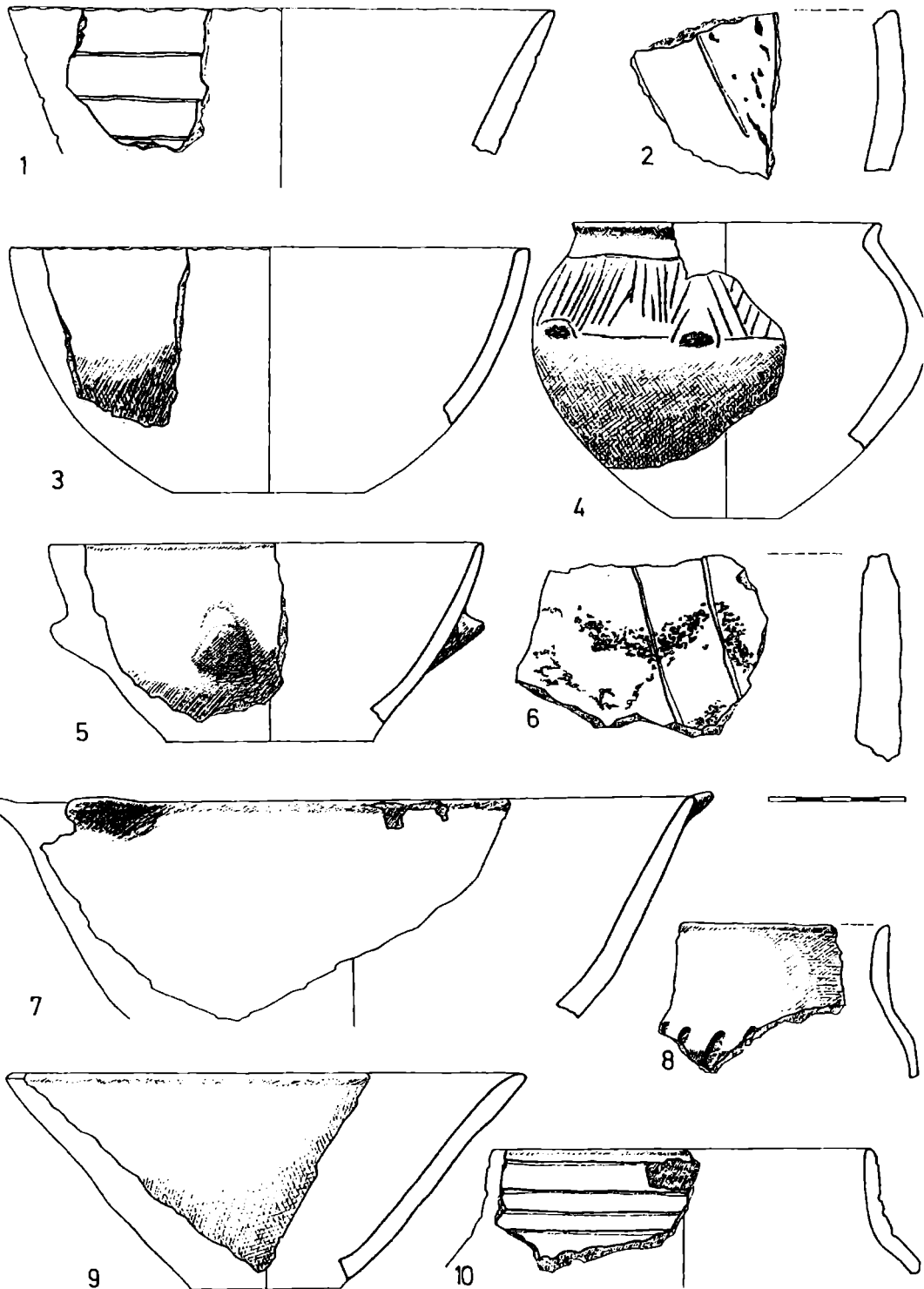
9

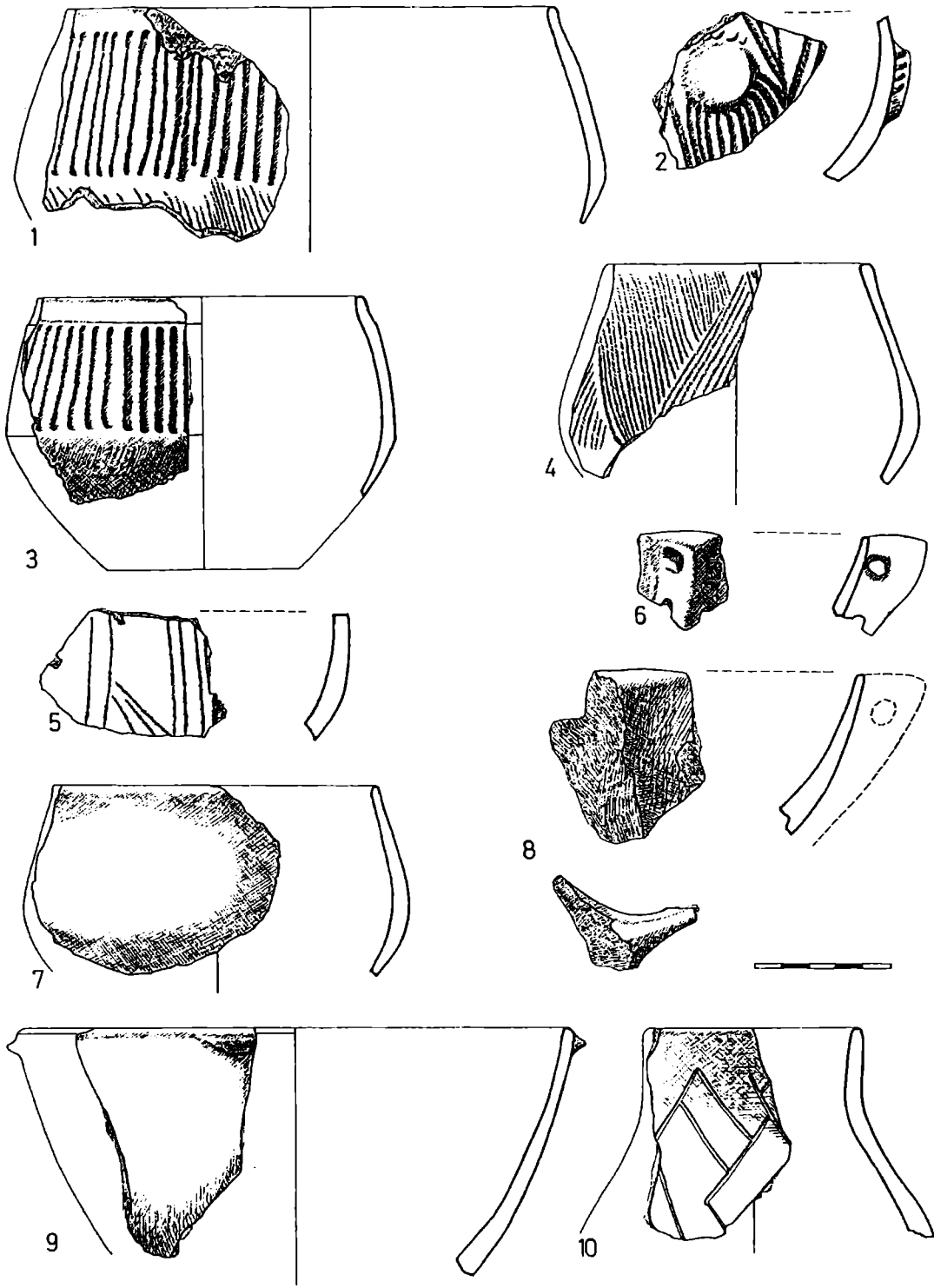
Pl. C. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Parța II.

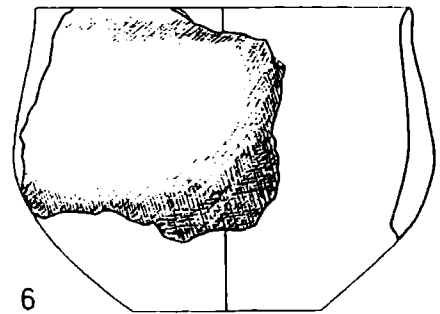
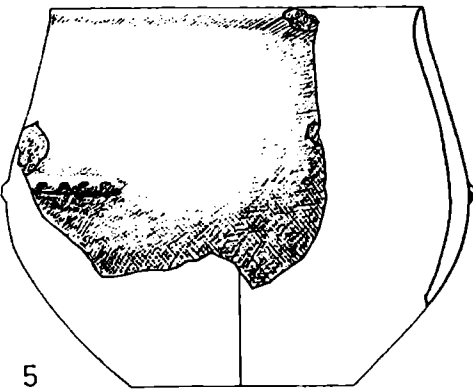
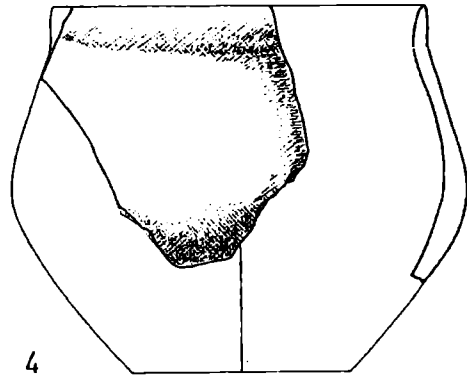
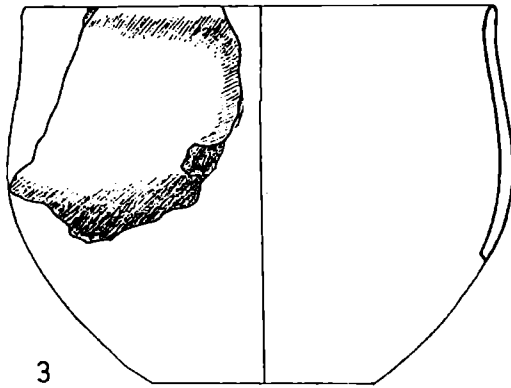
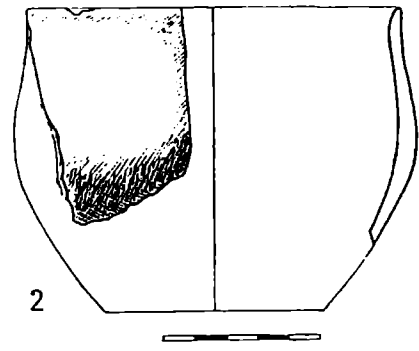
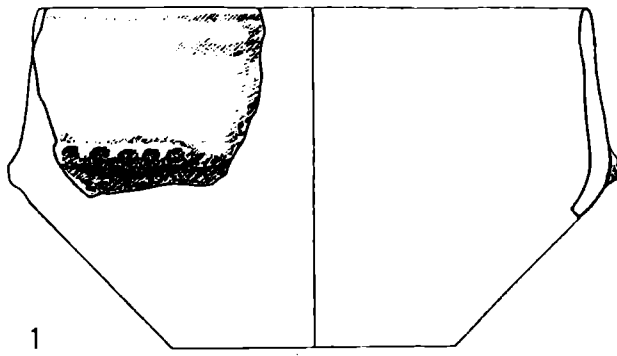
Pl. CI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Parța II.

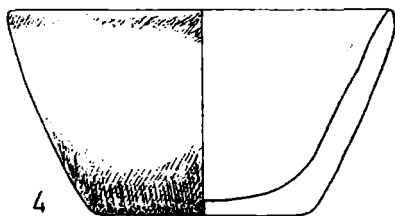
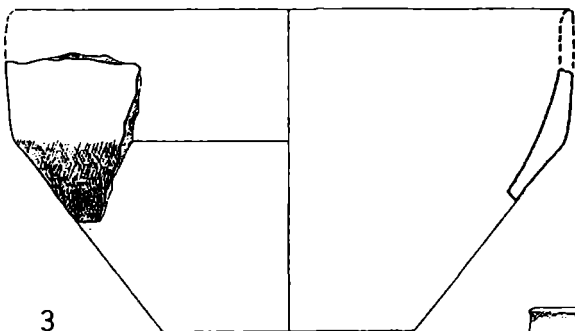
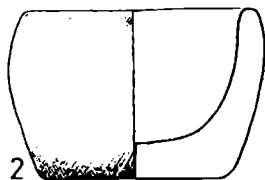
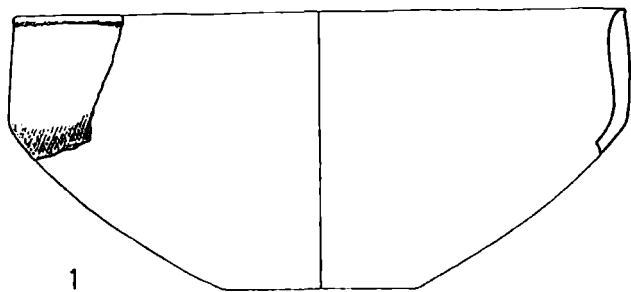
Pl. CII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Parța II.

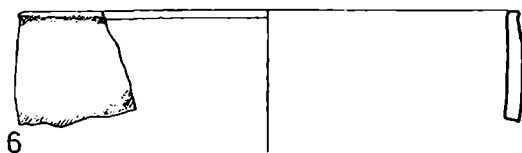
Pl. CIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Parța I.

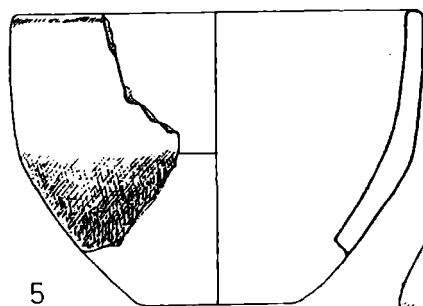
PL CIV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Bucova III.

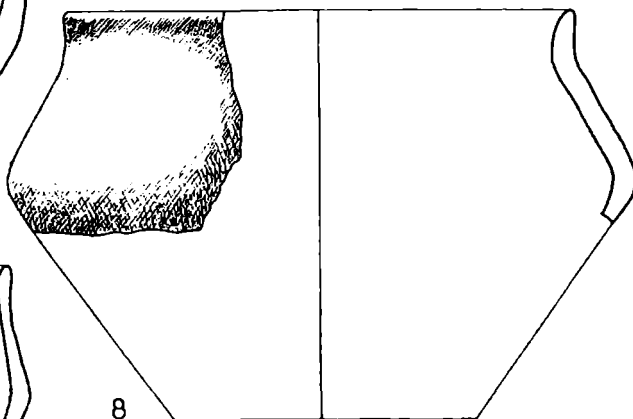
3

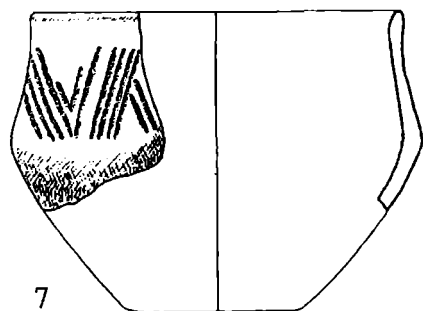
6

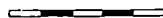
5

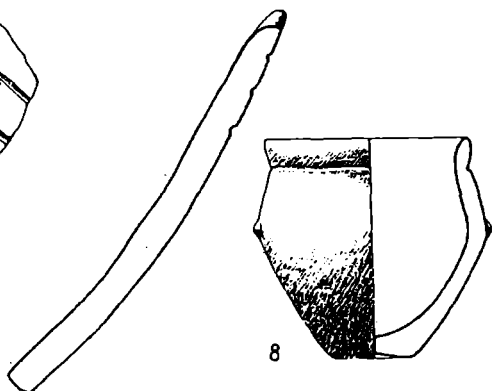
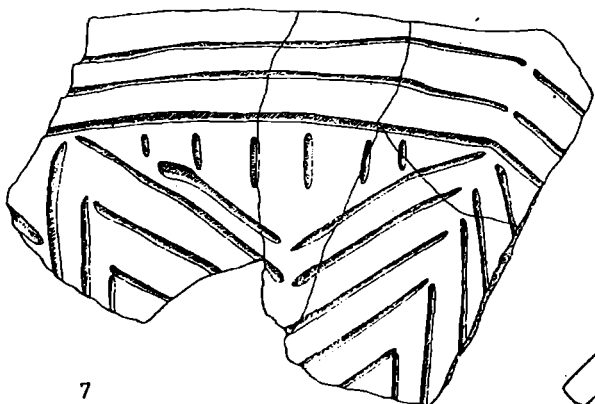
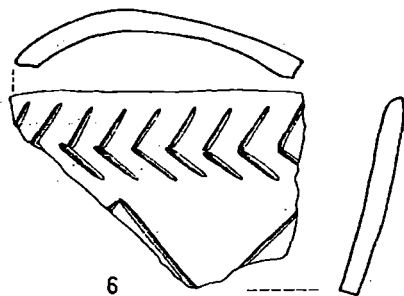
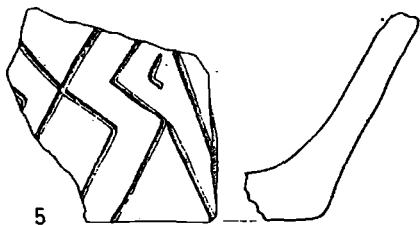
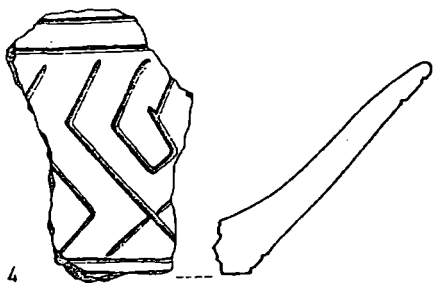
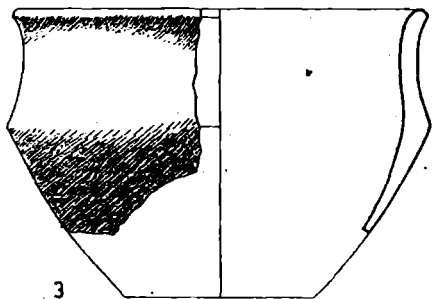
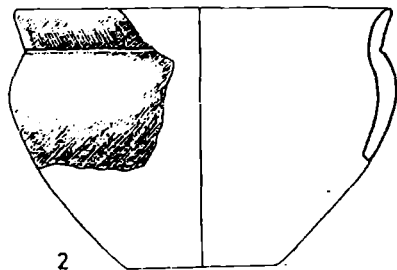
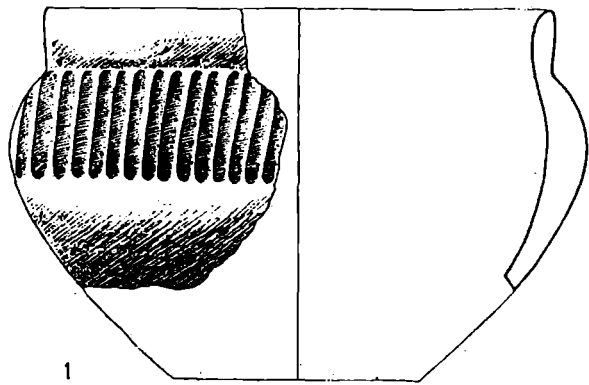
8

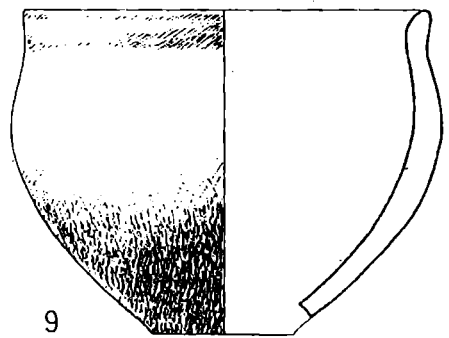
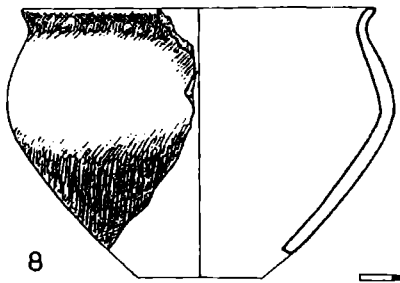
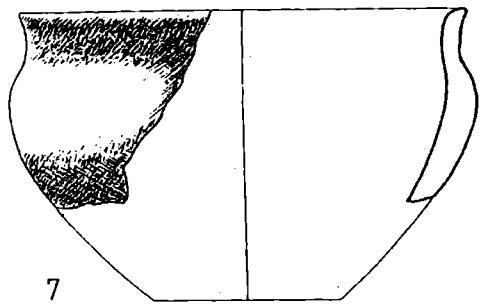
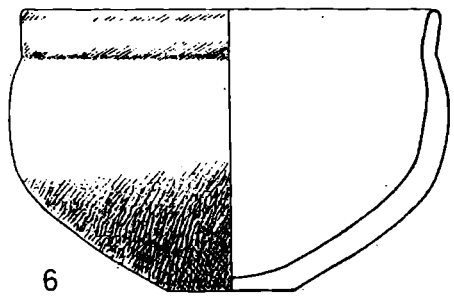
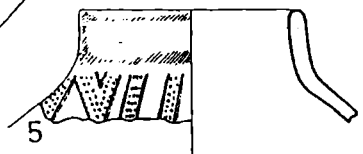
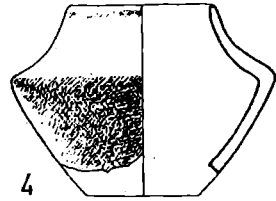
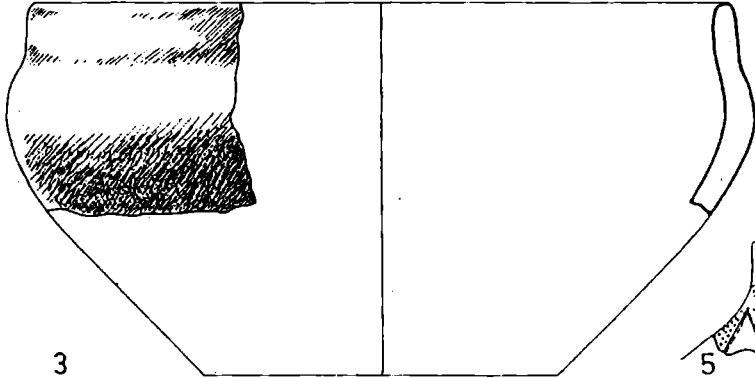
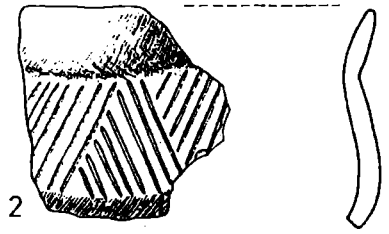
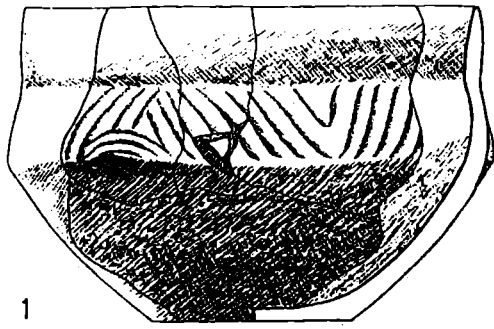
7

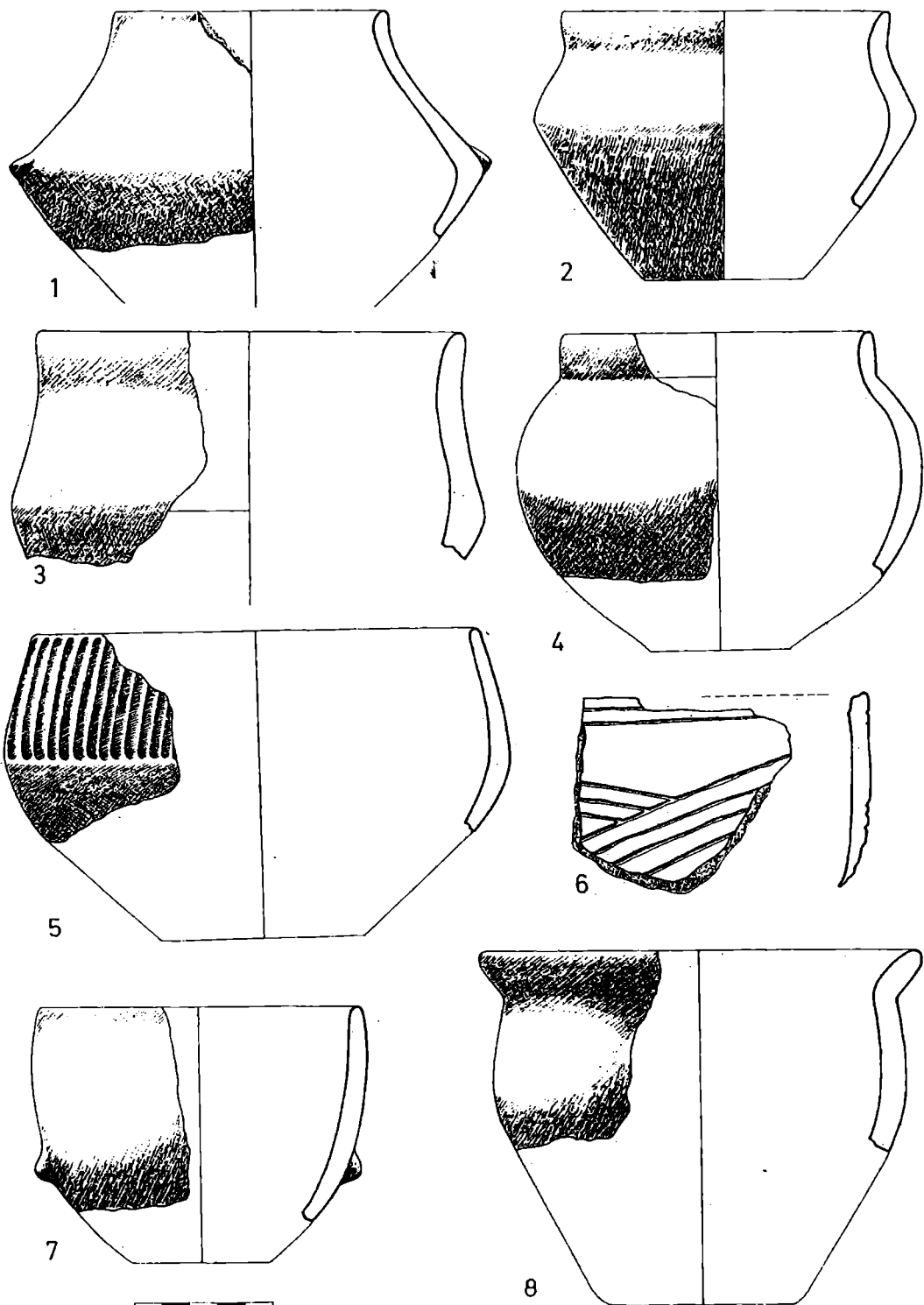
PL. CV. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Şag (1, 3, 5, 6), Lovrin (2), Macedonia (4), Coka (7) și Bucova III (8).

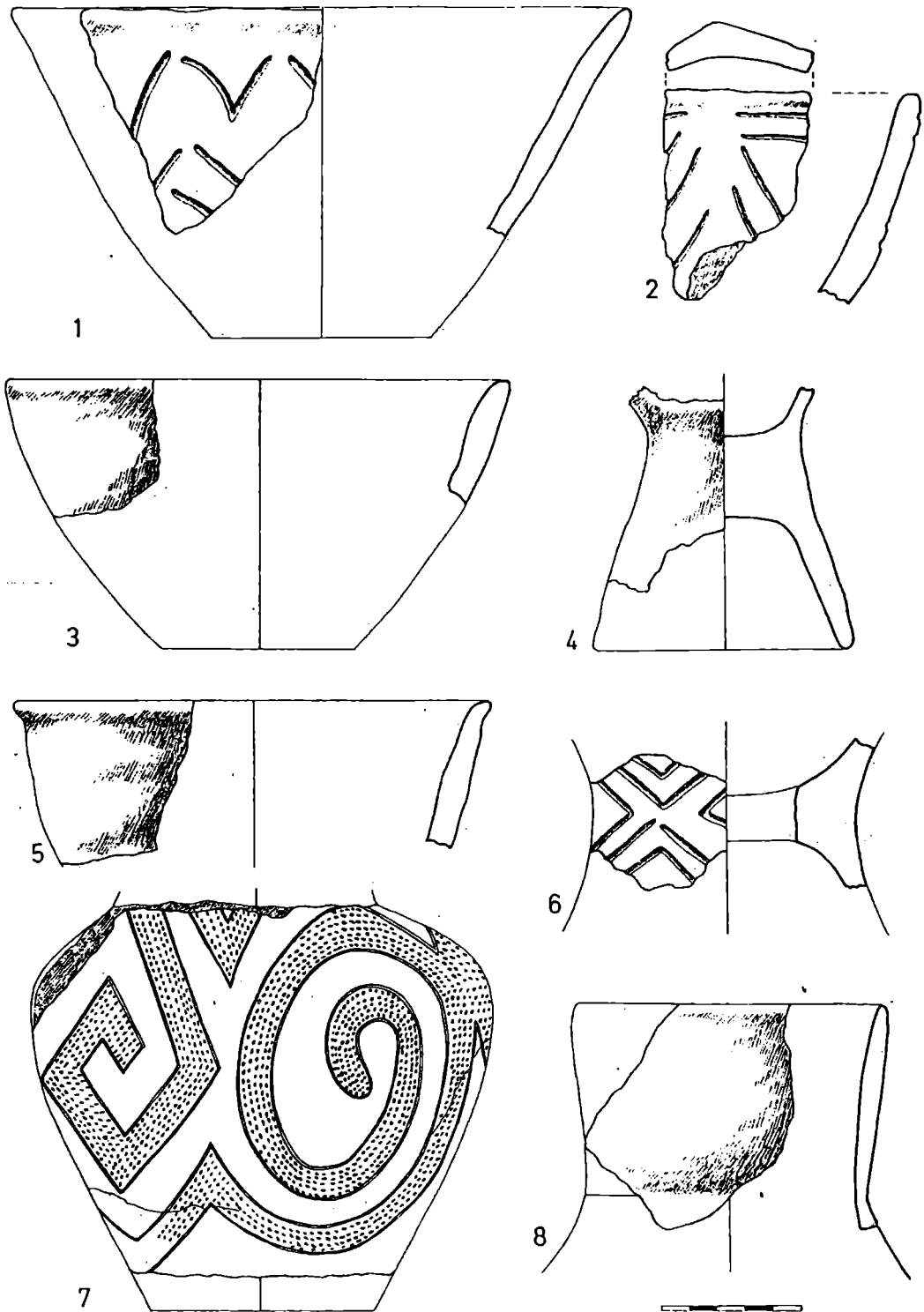
PL. CVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Sălbăgelu Vechi.

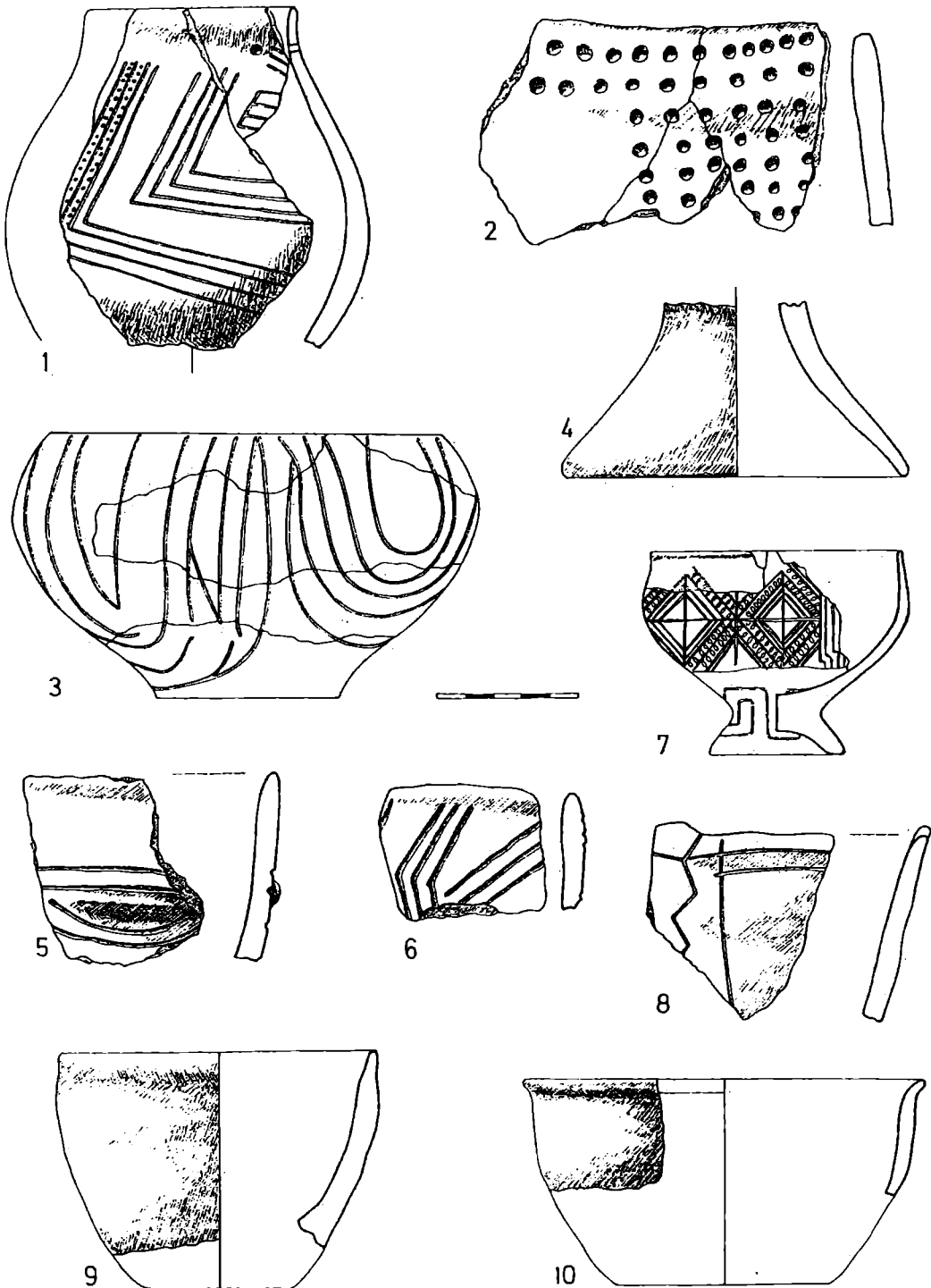
Pl. CVII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Zorlențu Mare.

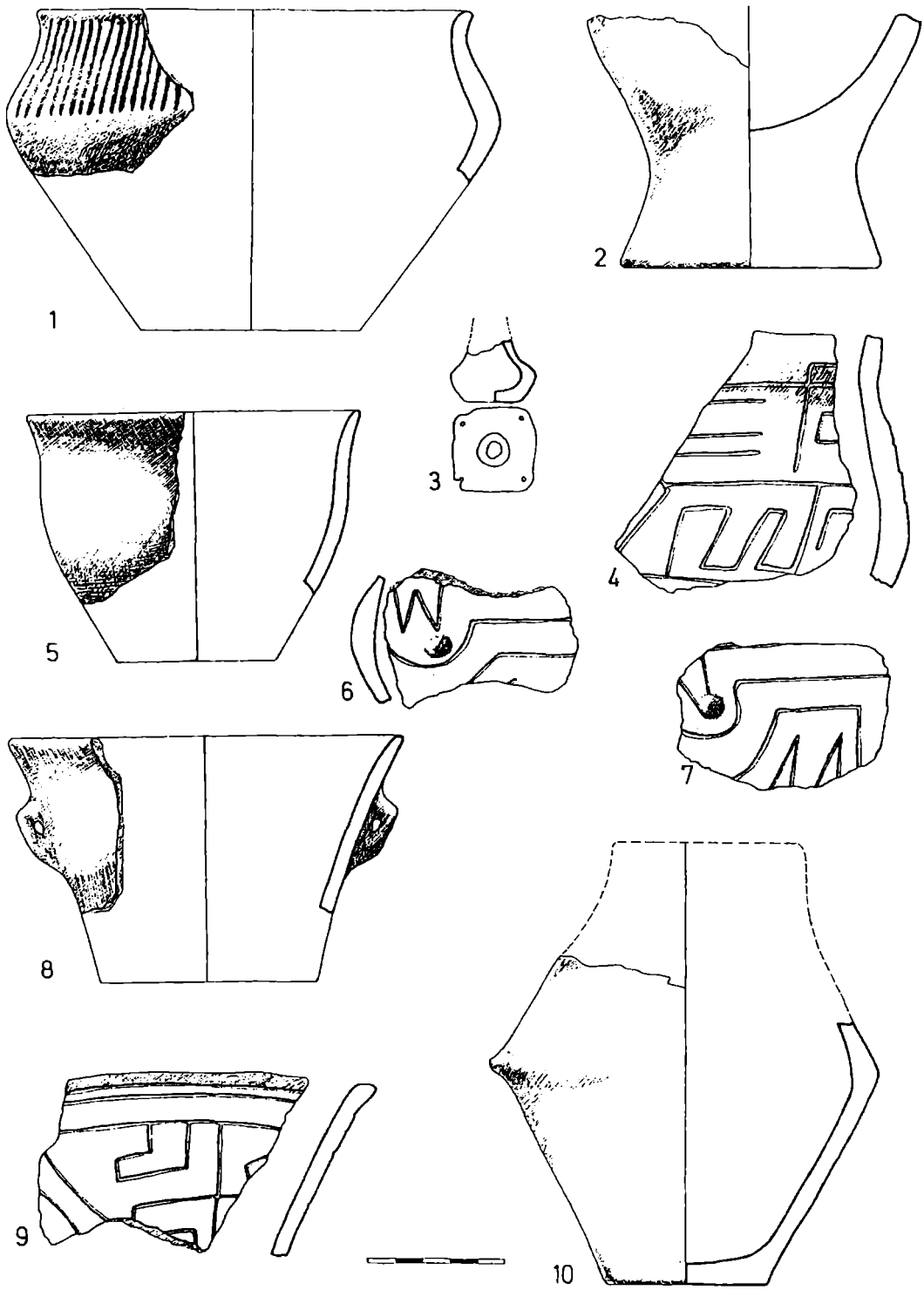
Pl. CVIII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Zorlențu Mare.

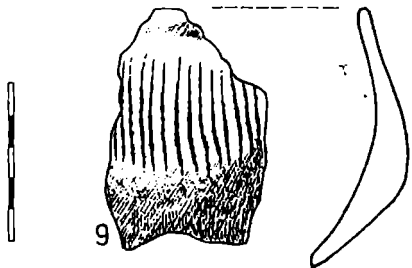
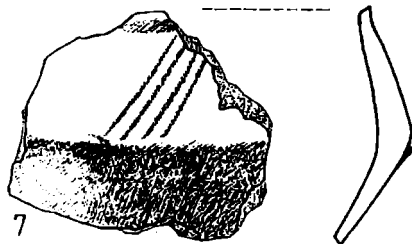
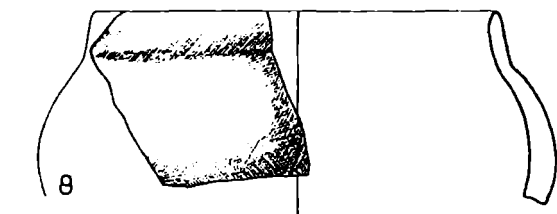
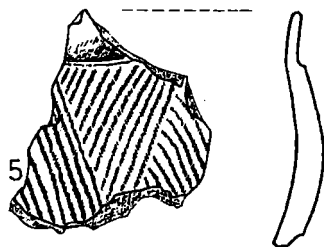
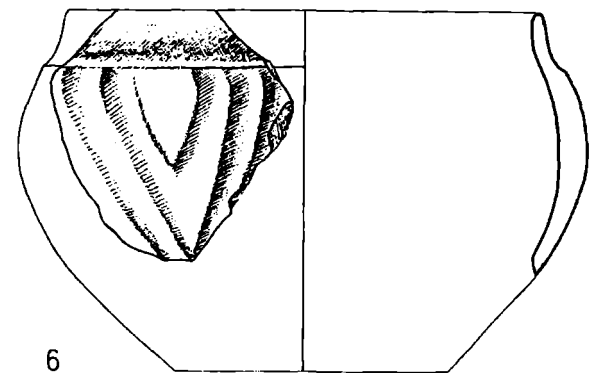
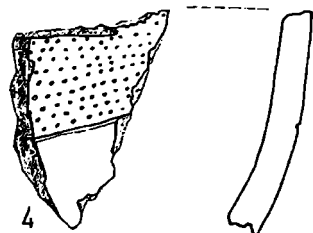
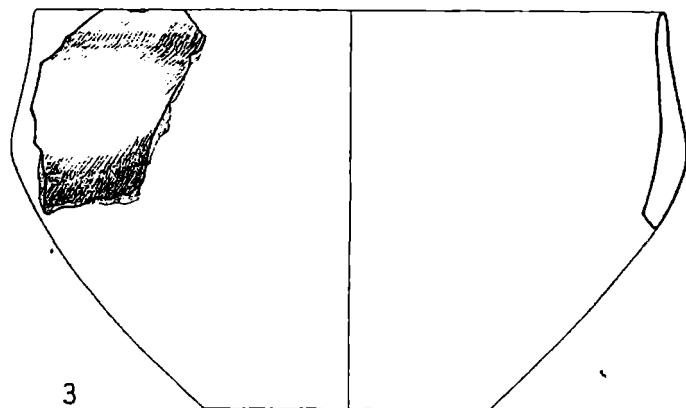
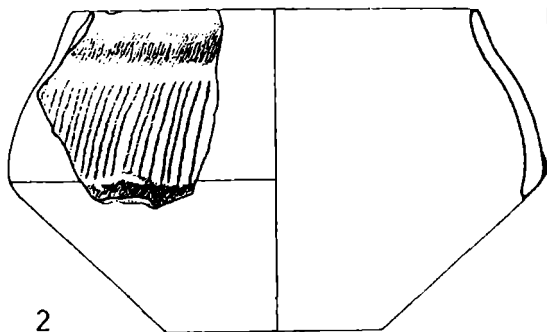
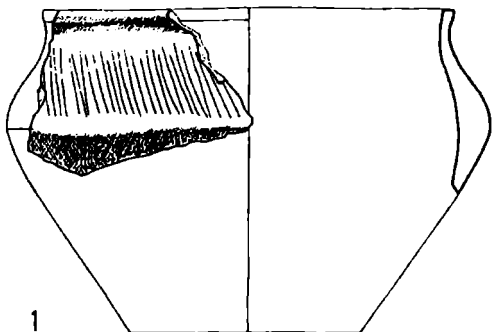
Pl. CIX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Zorlențu Mare.

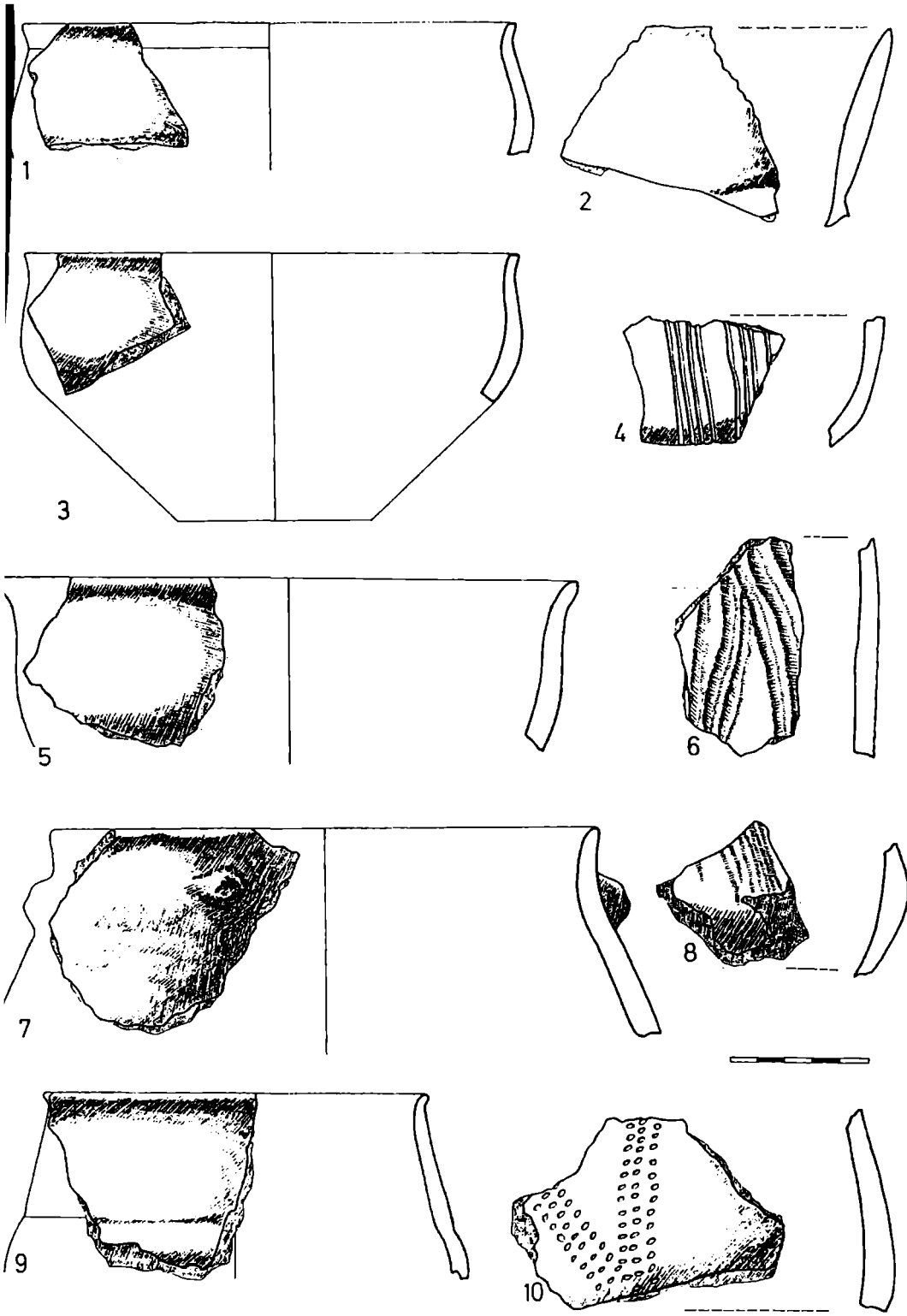
Pl. CX. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Zorlențu Mare (după Lazarovici).

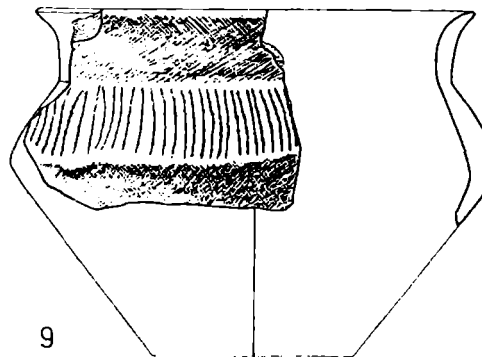
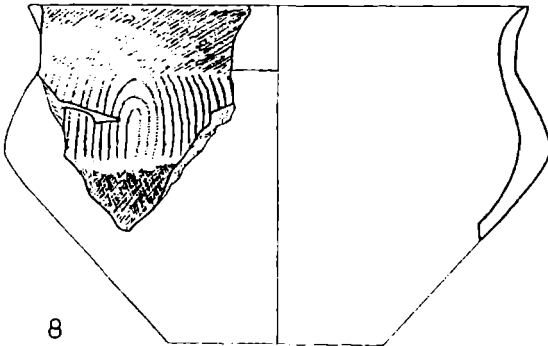
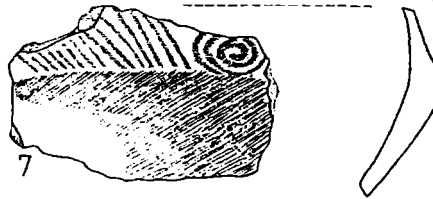
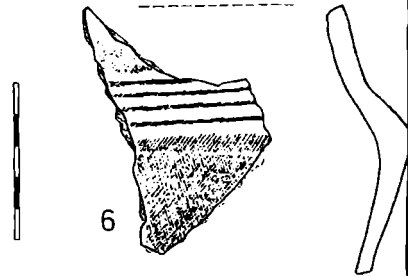
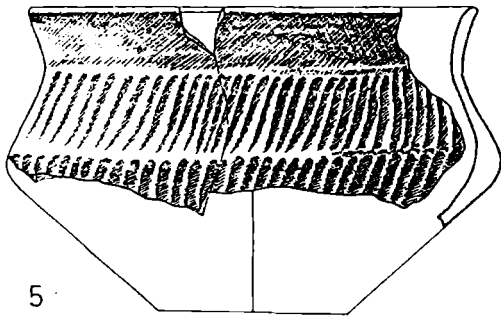
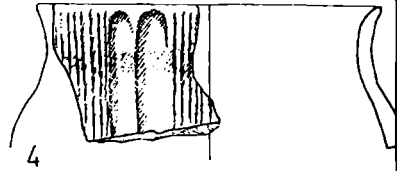
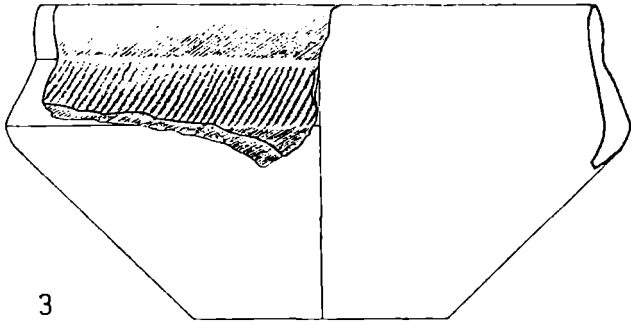
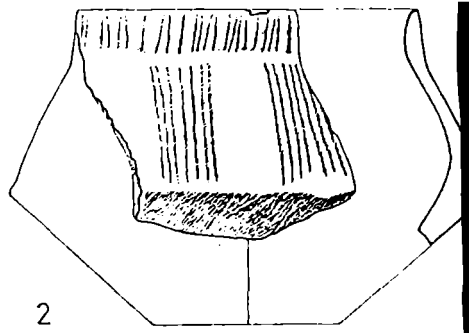
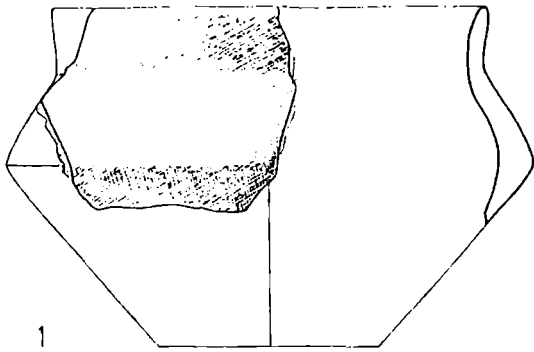
Pl. CXI. Zorlențu Mare: 1-3, 5, 8, 10 ceramică Vinča C1; 4-7, 9 importuri Bucovăț II (după Lazarovici).

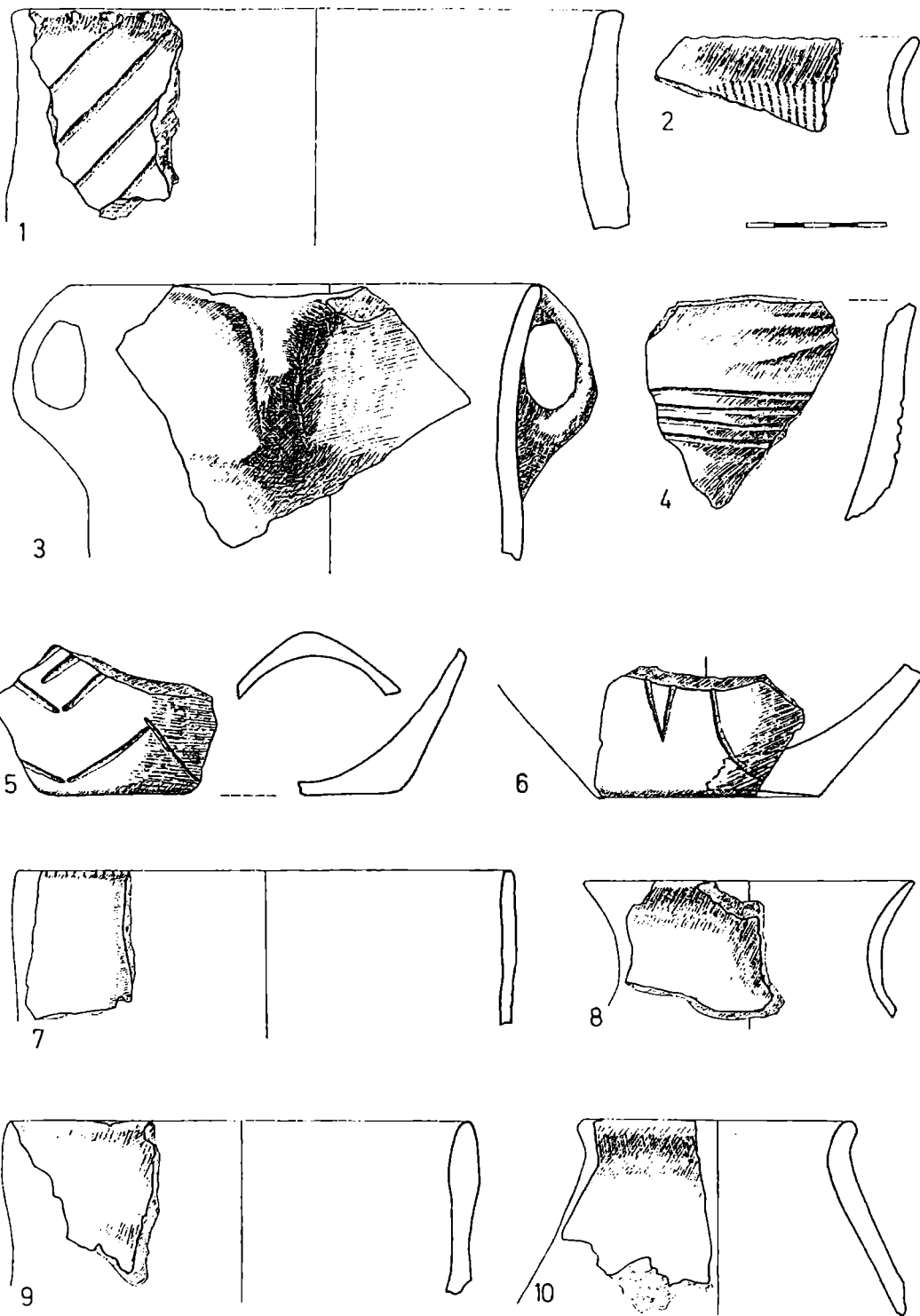
Pl. CXII. Ceramică Vinča C1 descoperită la Liubcova, adâncime 0,3m.

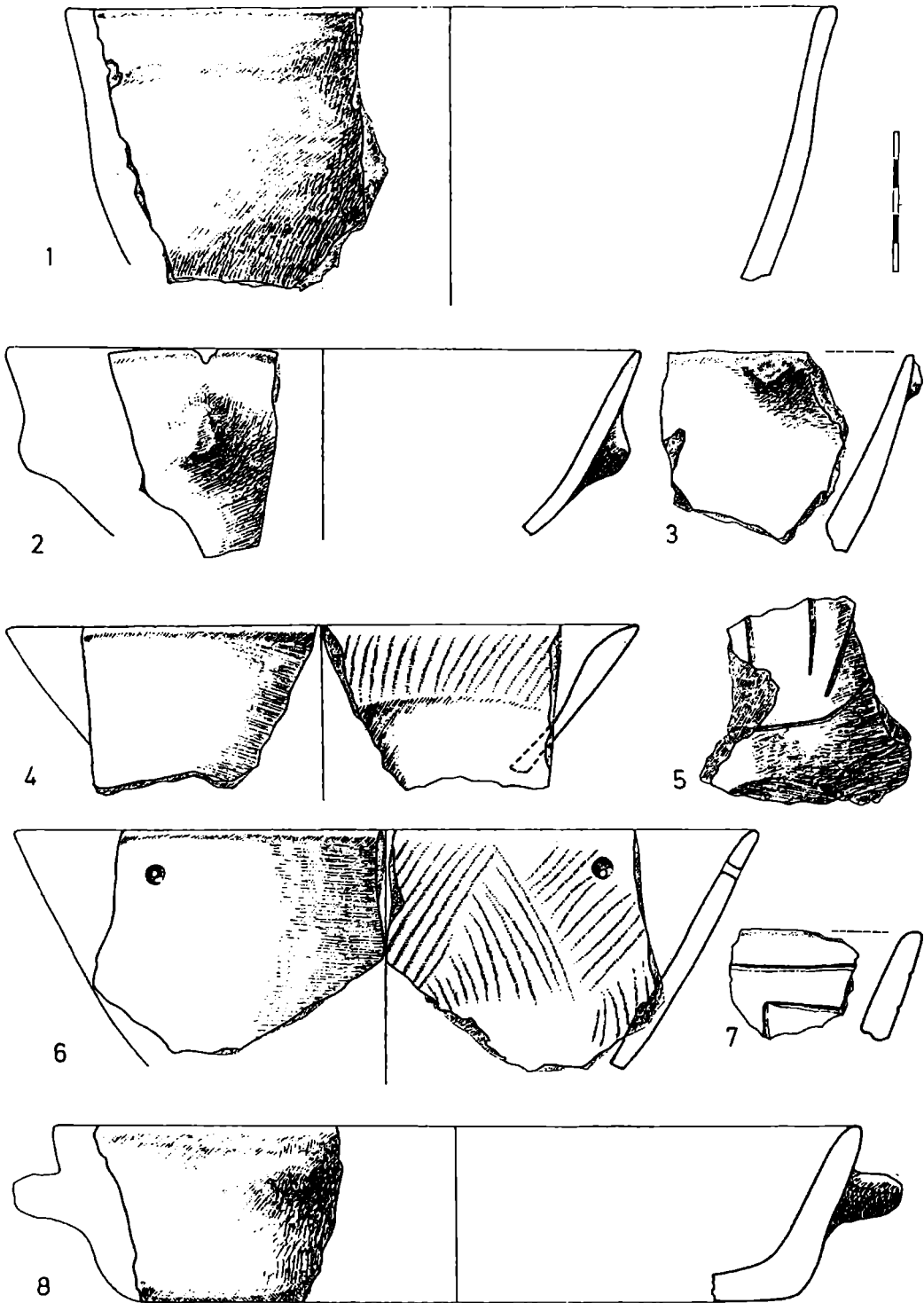
Pl. XCIII. Chişoda Veche, niv. III: 1-9, ceramică din faza Vinča C; 10, ceramică Petreşti/grup Foeni.

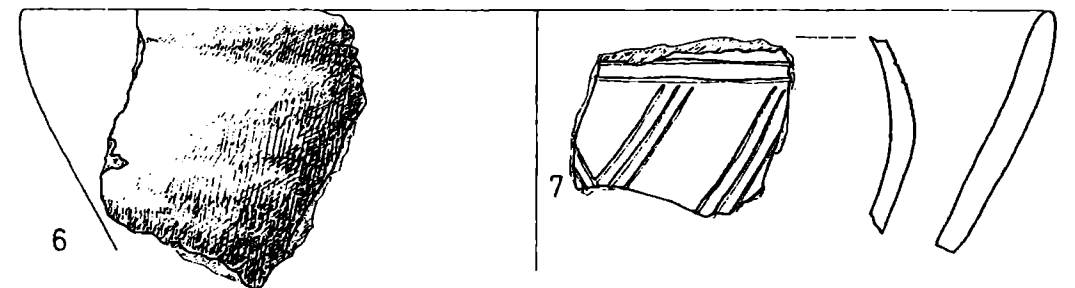
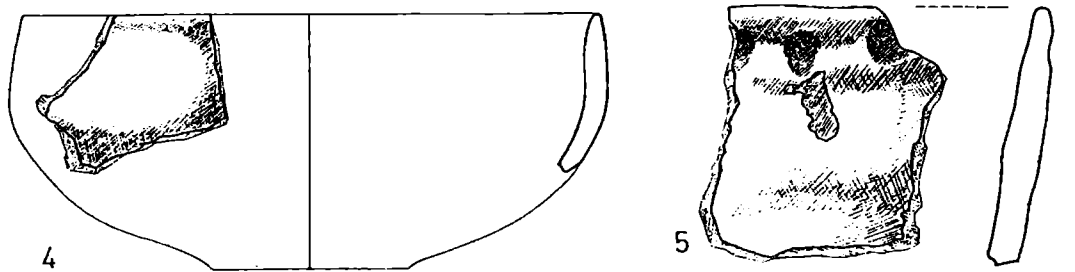
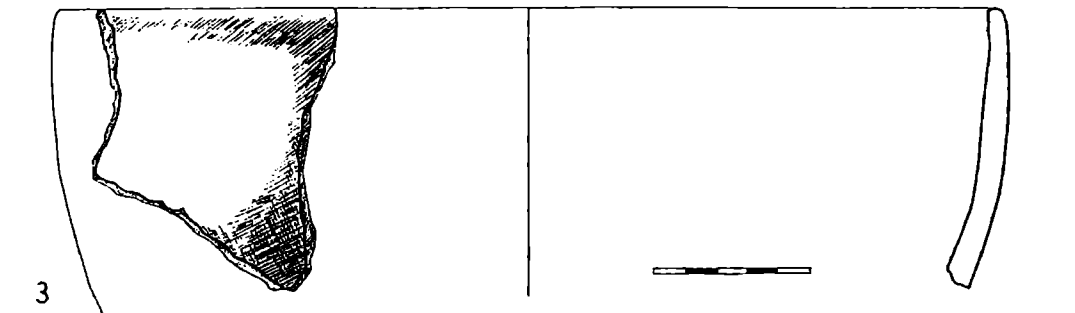
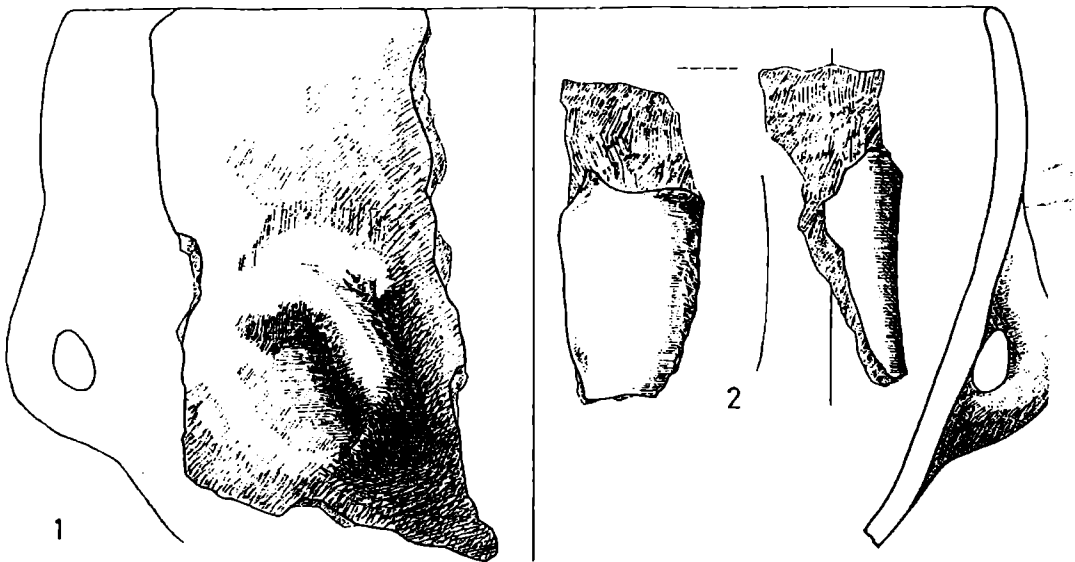
Pl. XCIV. Ceramică din faza Vinča C descoperită la Chişoda Veche, niv. III.

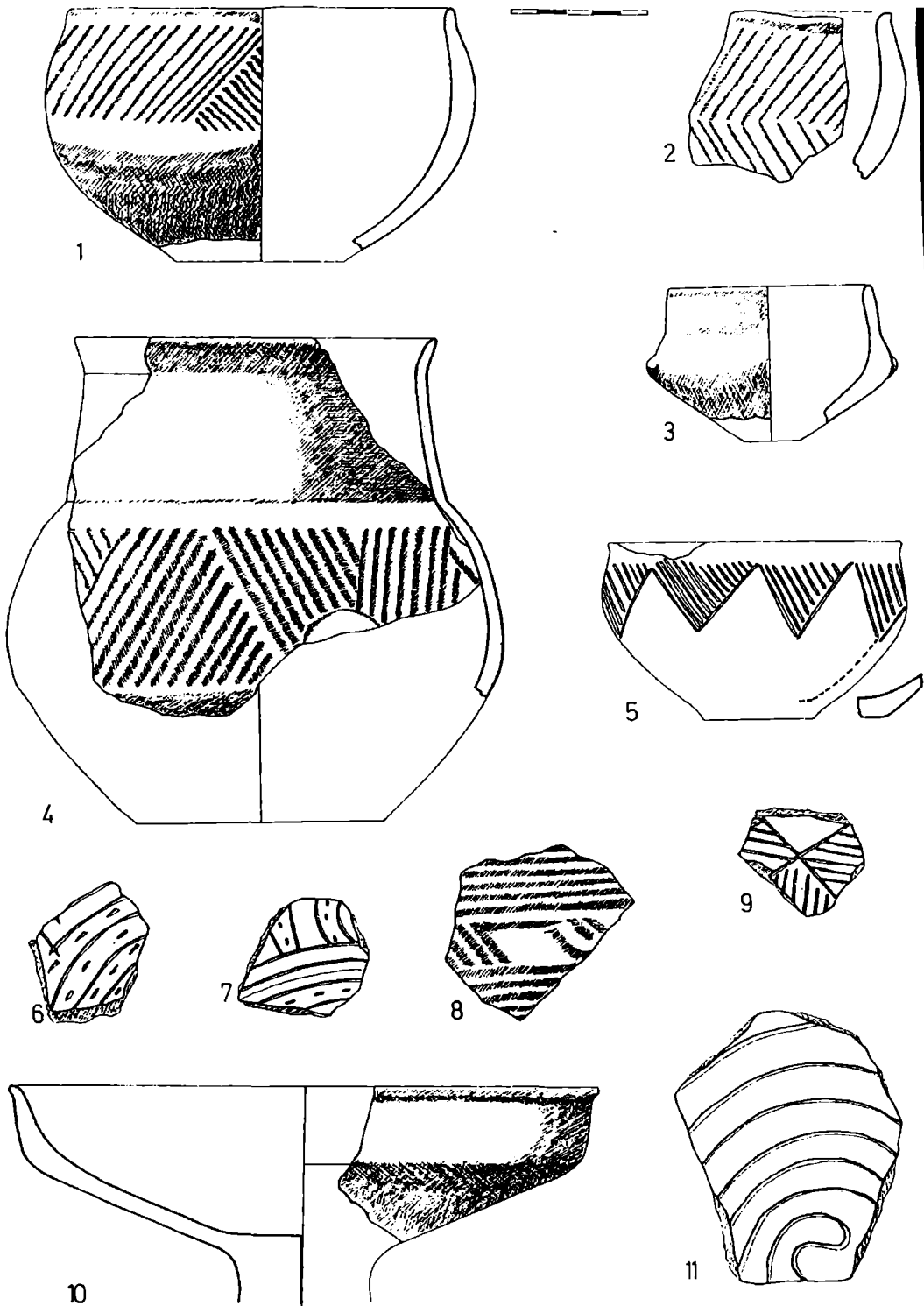
PL. XCV. Ceramică din faza Vinča C descoperită la Chișoda Veche, niv. III.

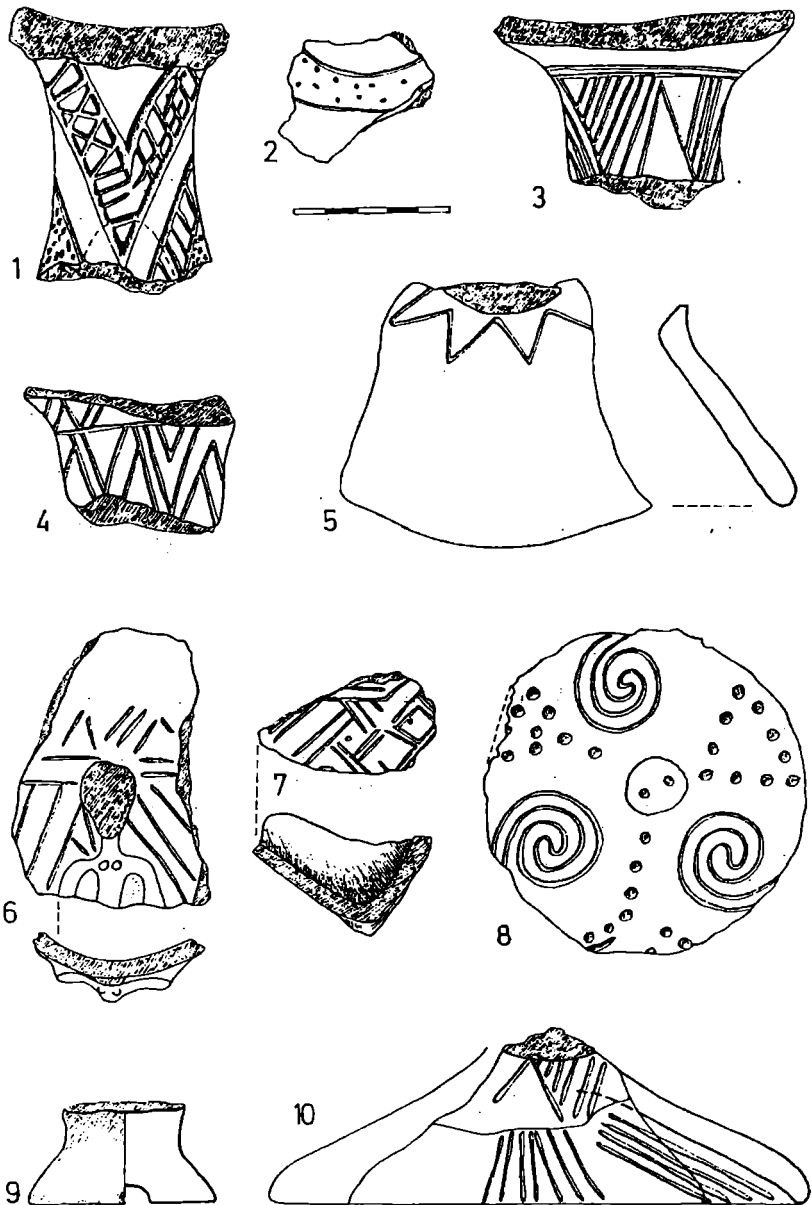
Pl. XCVI. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Parța II.

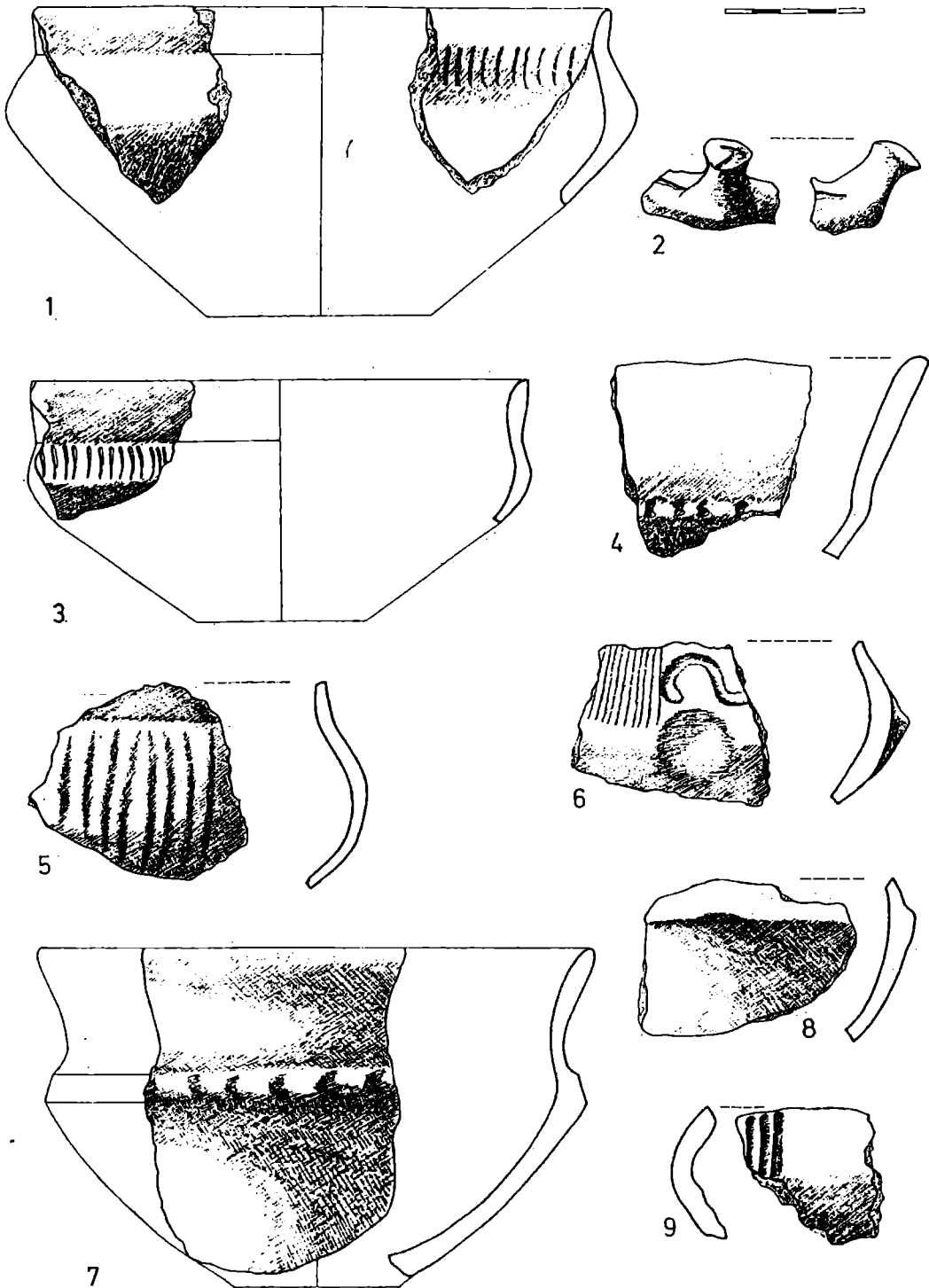
Pl. CXVII. Ceramică Vinča C1 descoperită la Liubcova, locuința 4.

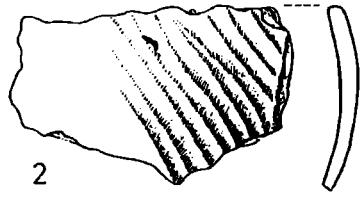
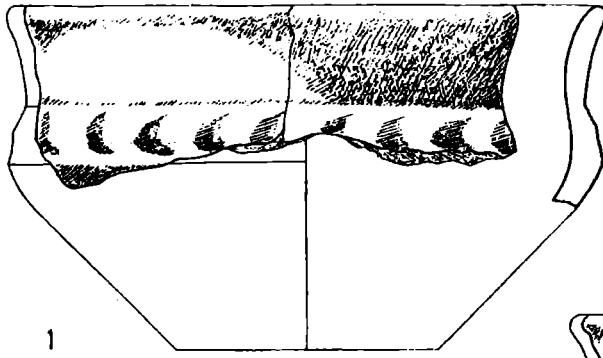
Pl. CXVIII. Ceramică Vinča C1 descoperită la Ostrovu Corbului (după Lazarovici).

Pl. CXIX. Ceramică Vinča C1 descoperită la Ostrovu Corbului (după Lazarovici).

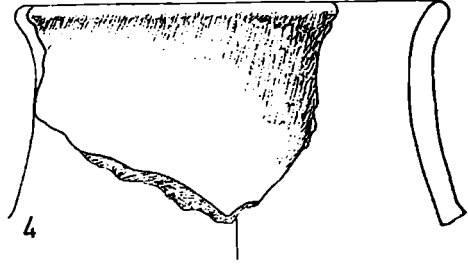
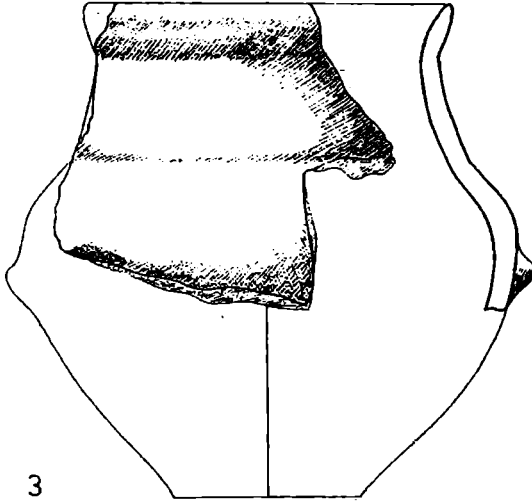

Pl. CXX. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Comlăuș.

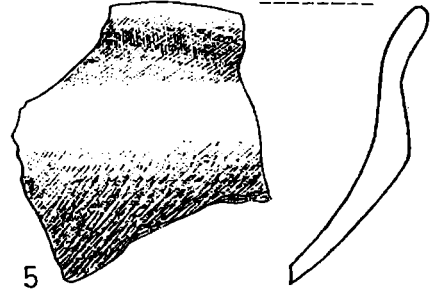
1

2

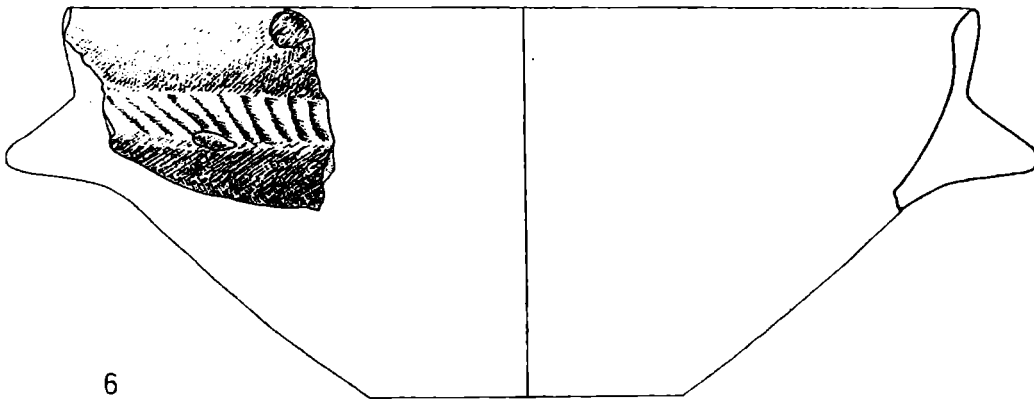

3

4

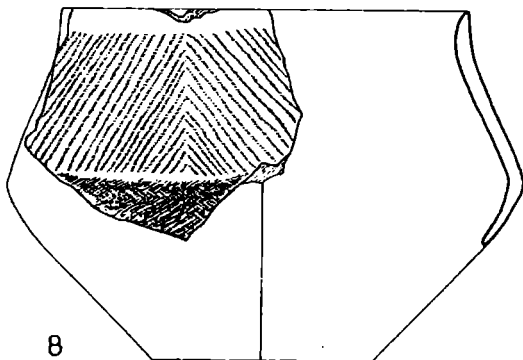
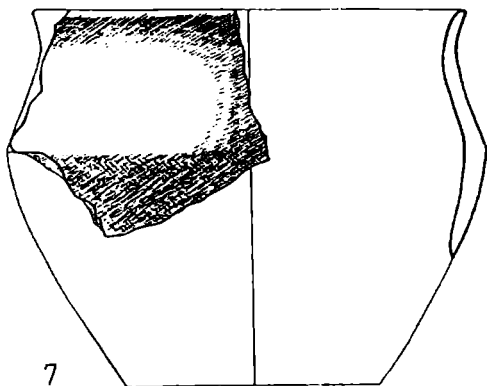
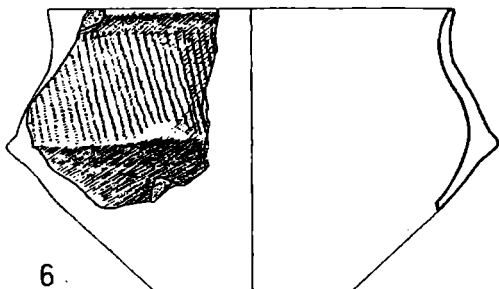
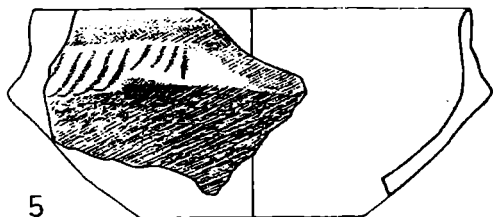
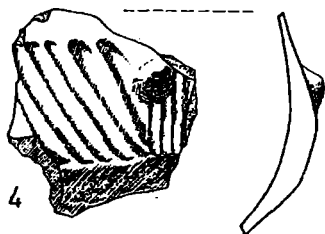
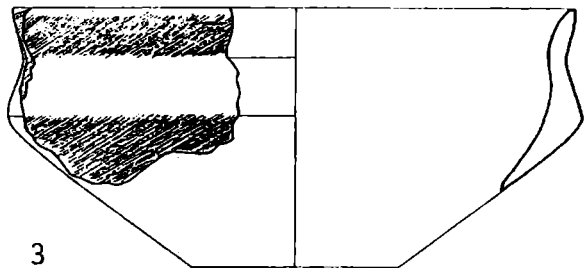
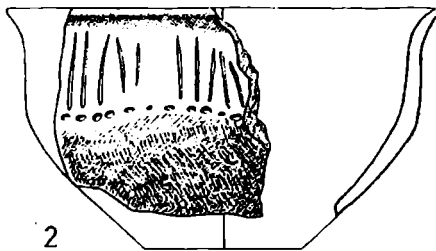
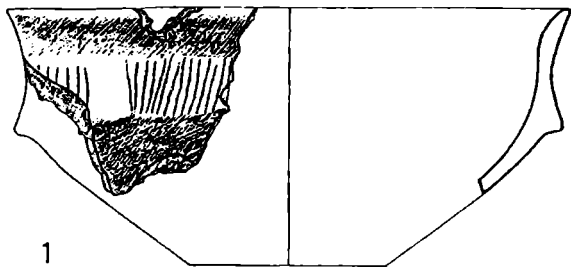

5

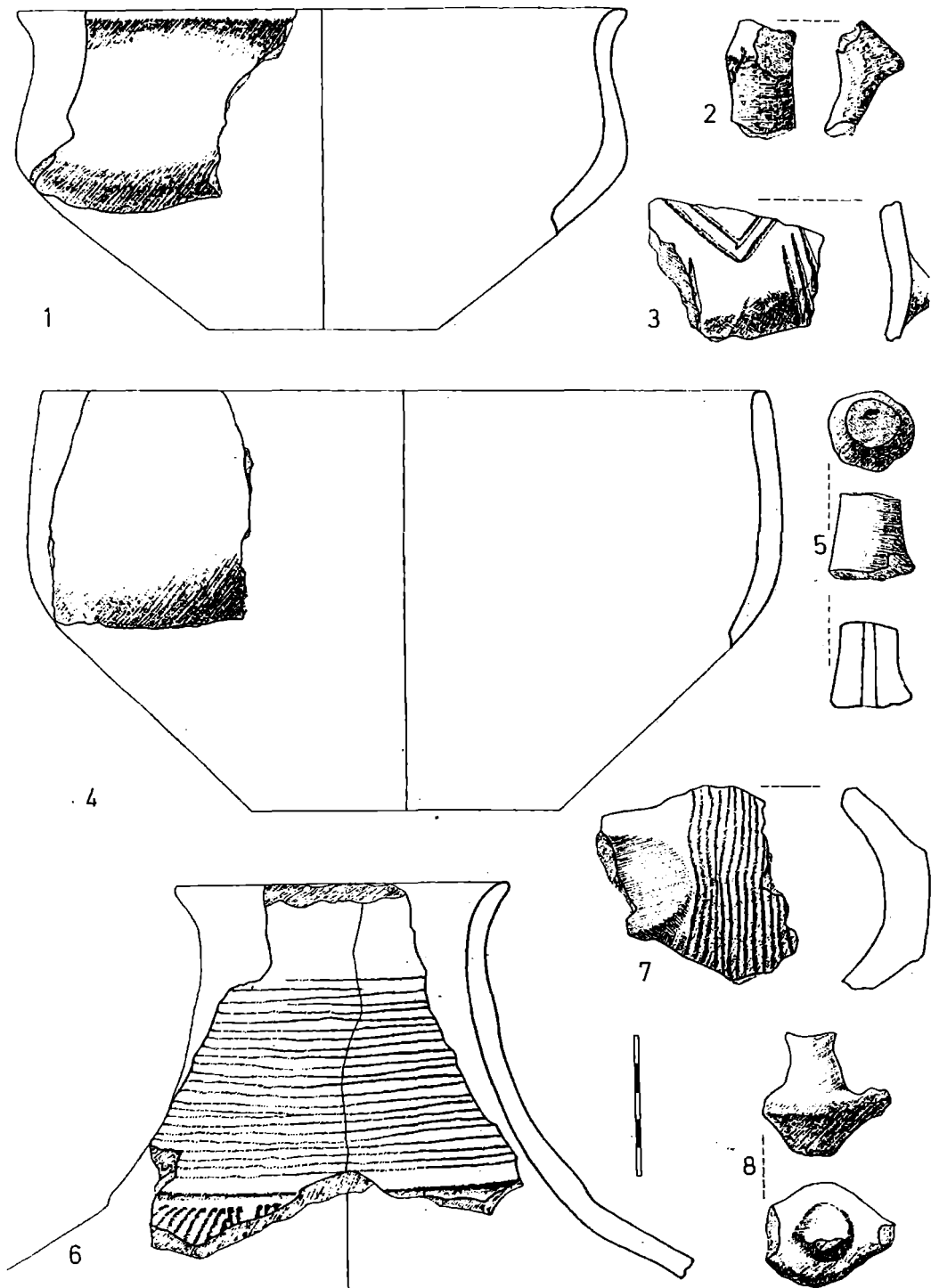

6

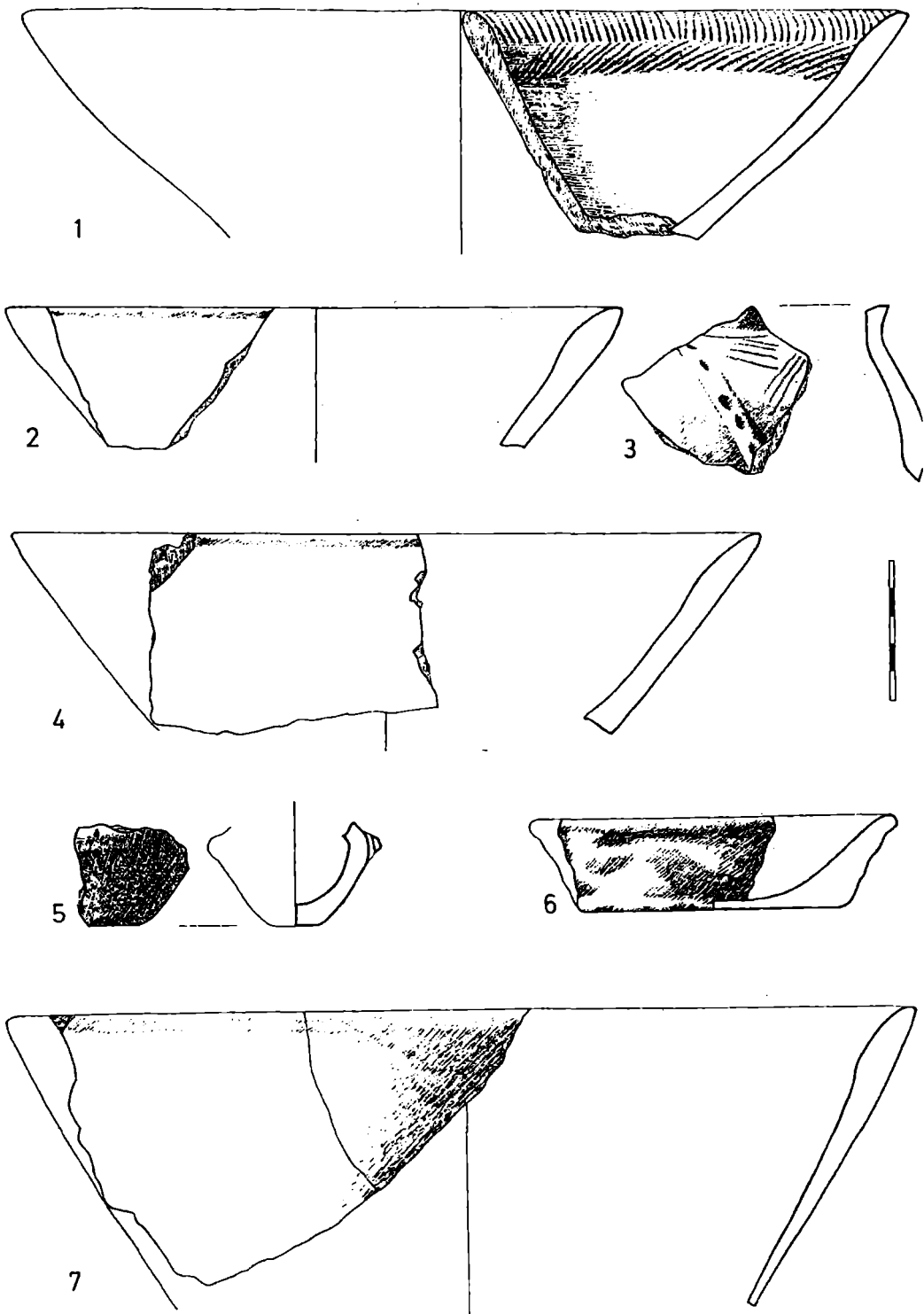
Pl. CXXI. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Comlăuș.

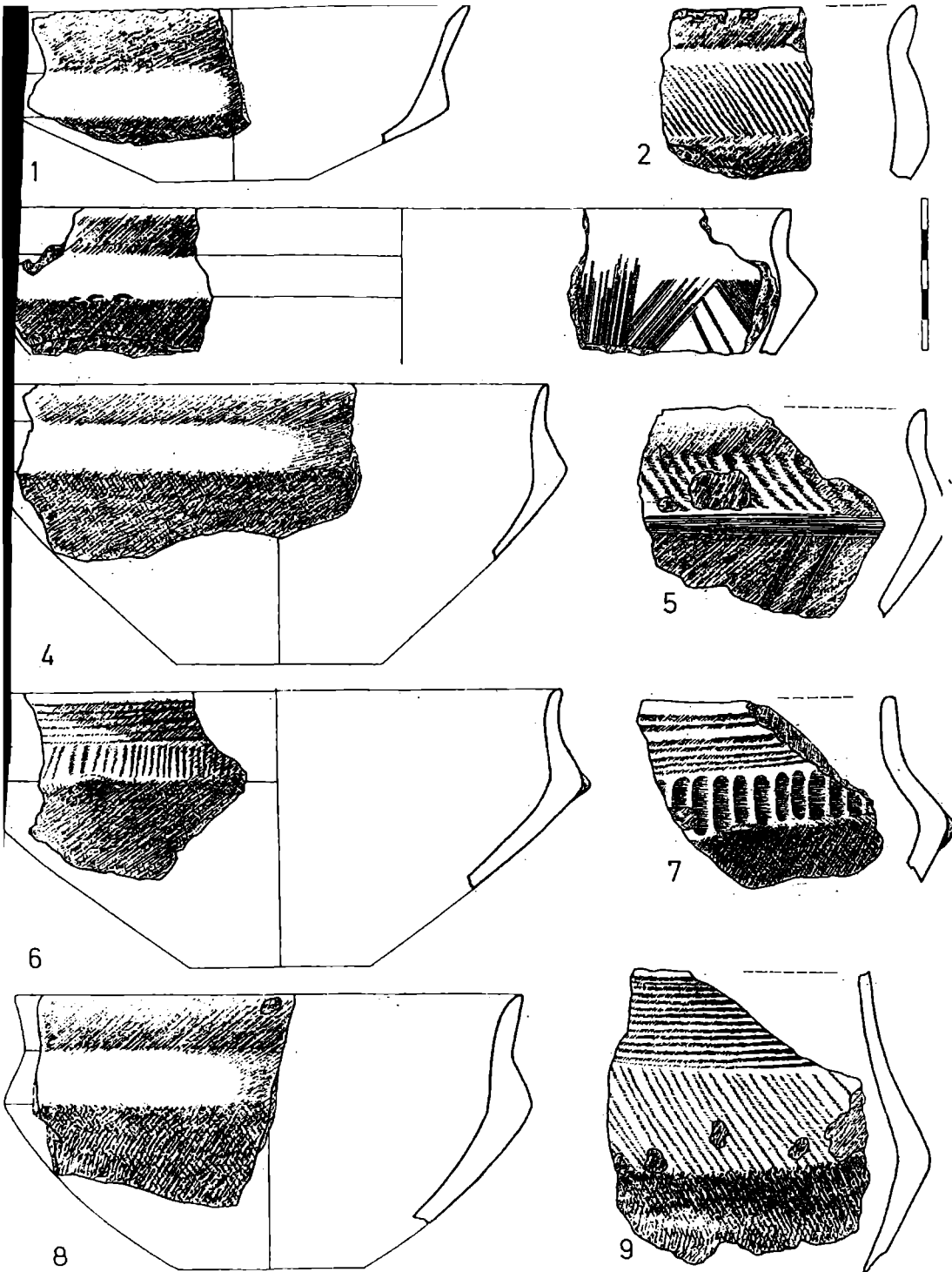
Pl. CXXII. Ceramică din faza Vinča C1 descoperită la Boriaș.

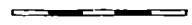
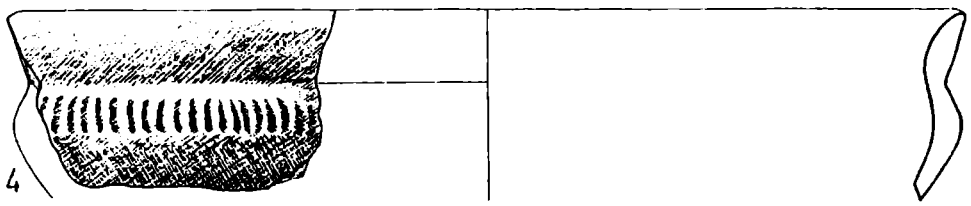
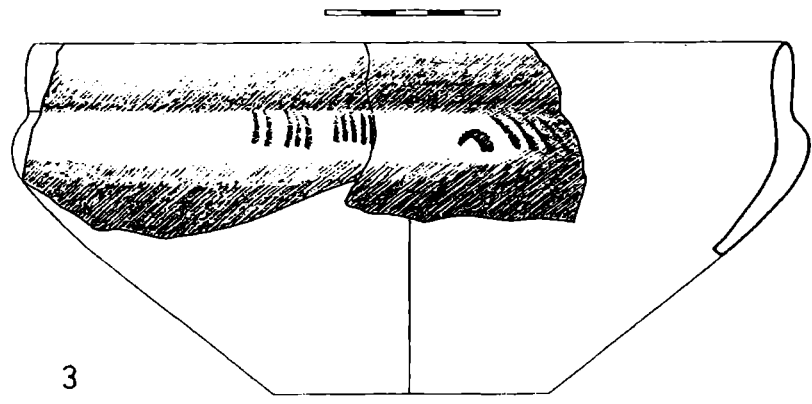
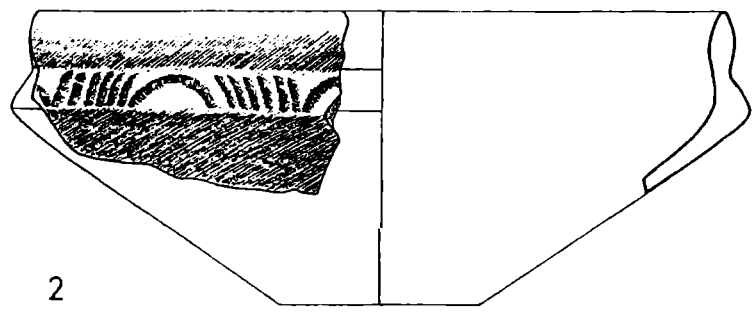
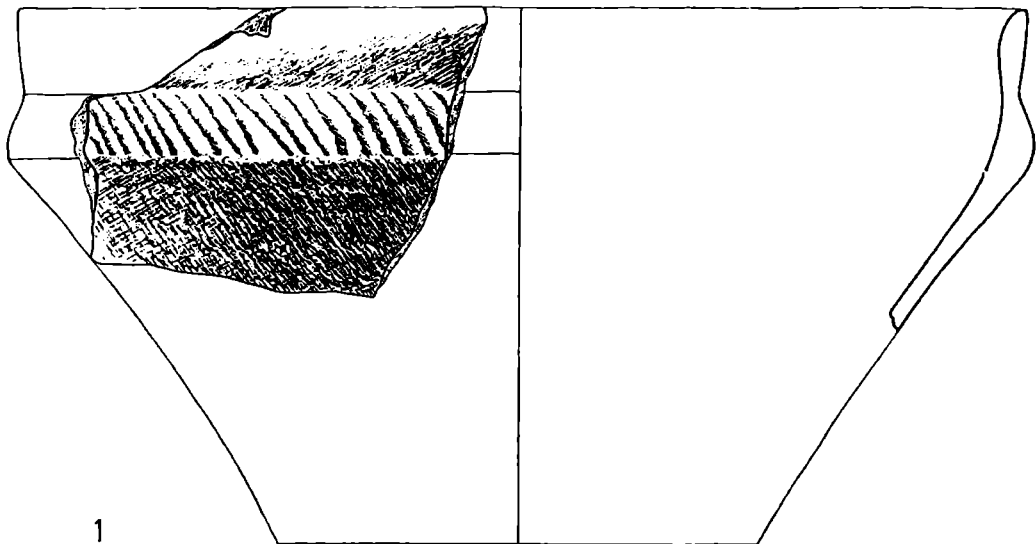
Pl. CXXIII. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Boriaș.

Pl. CXXIV. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Boriaș.

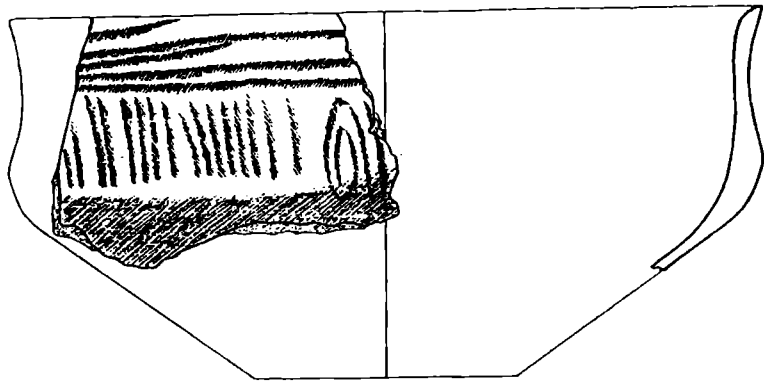

Pl. CXXV. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Temeș-Kubin.

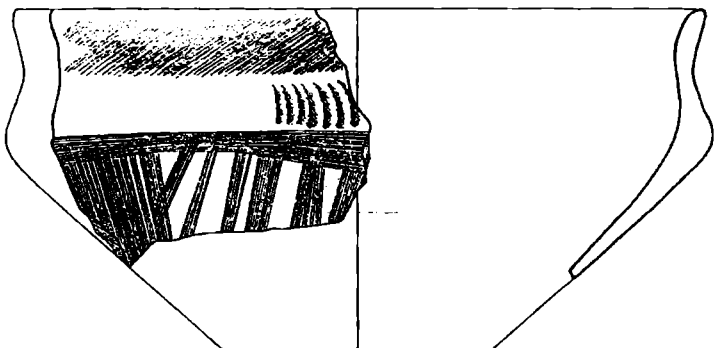

Pl. CXXVI. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Temeș-Kubin.

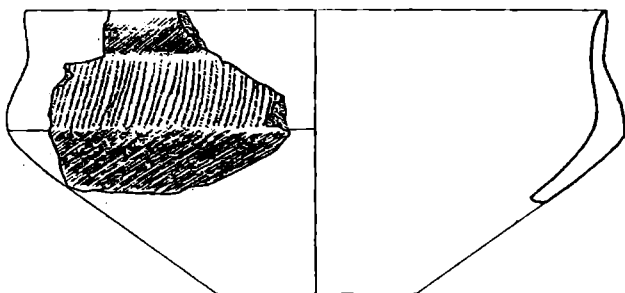
1

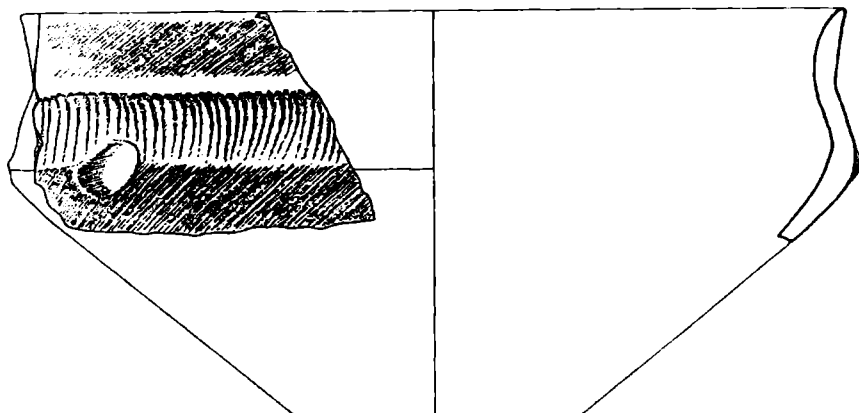
2

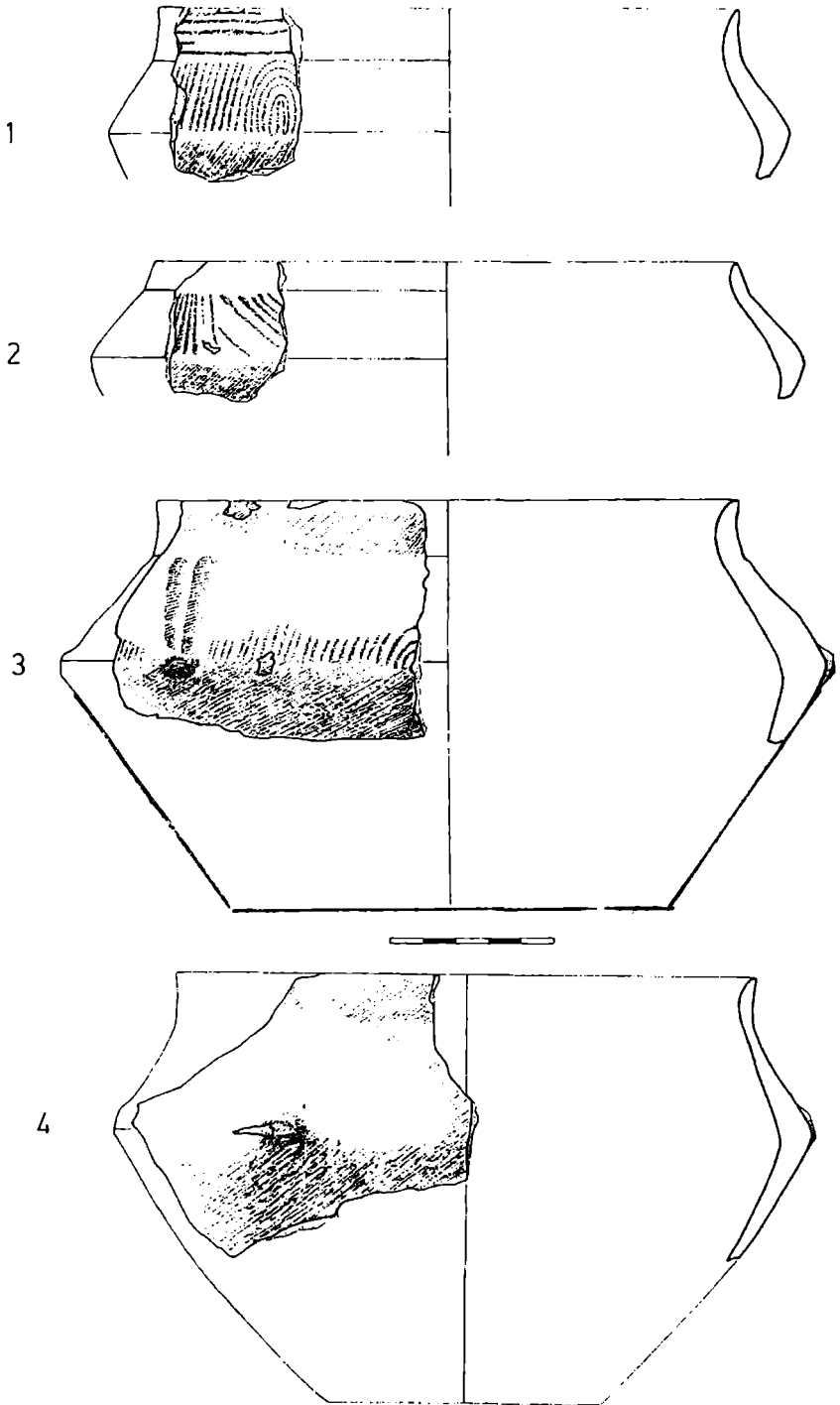

3

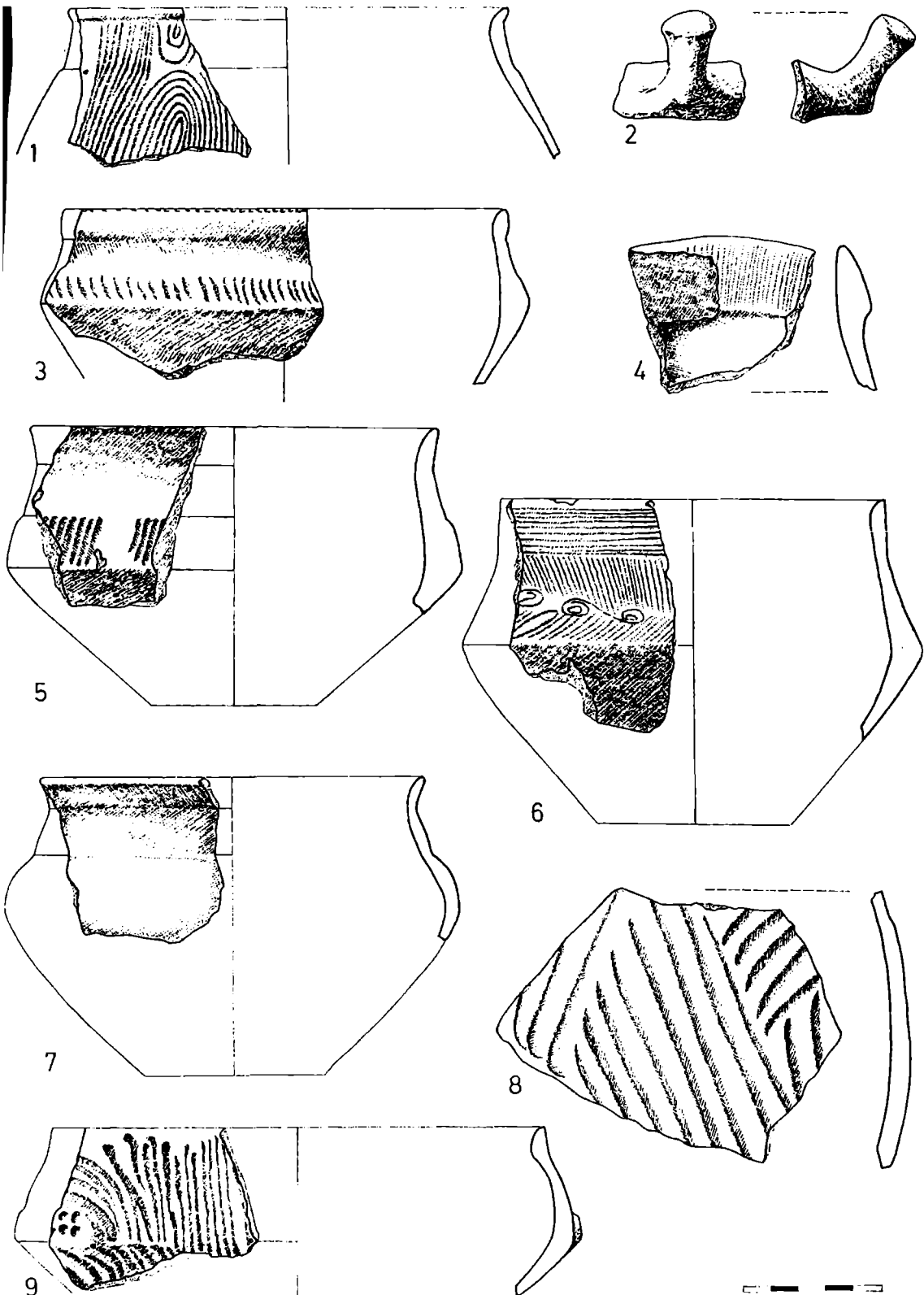

4

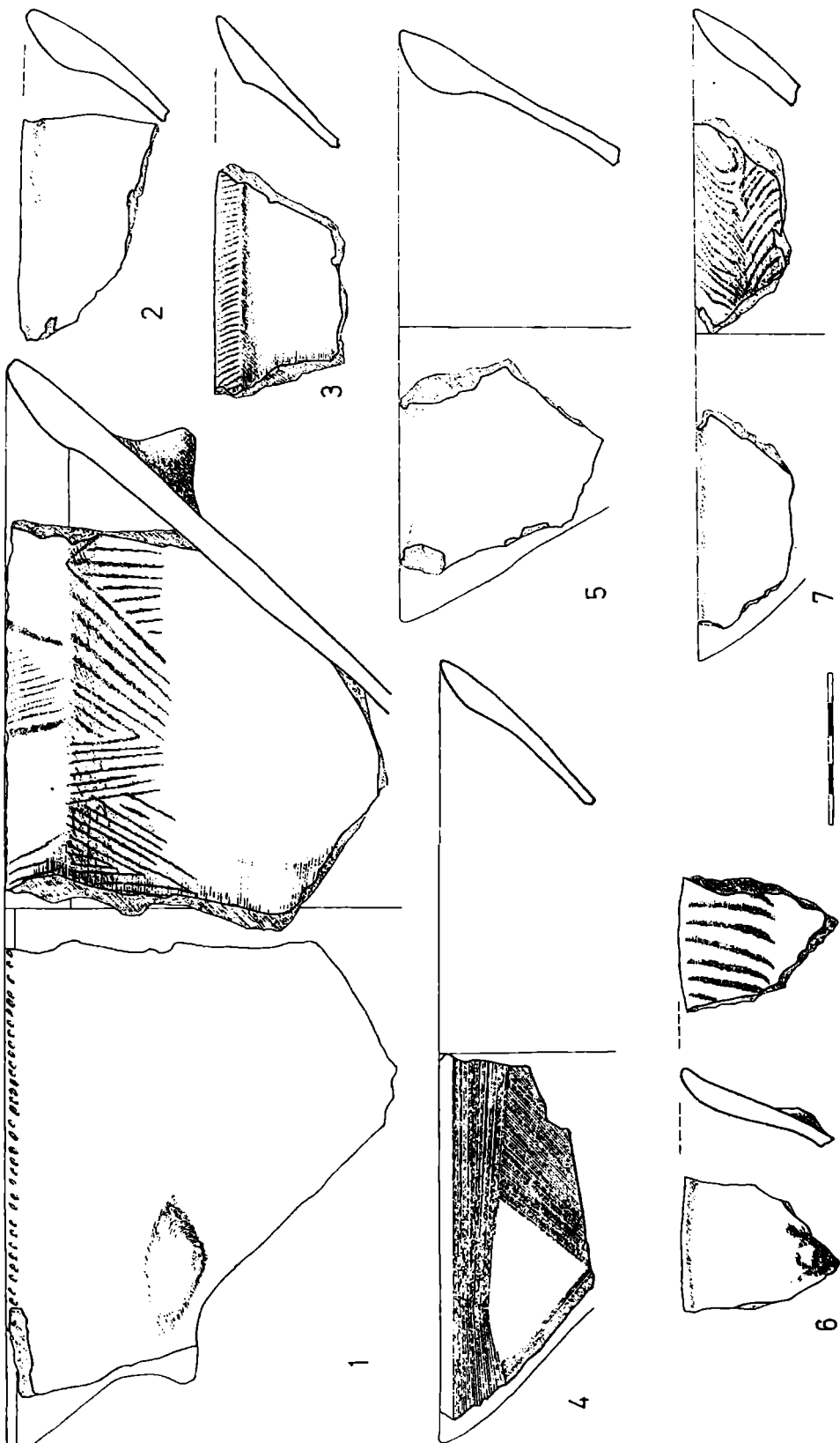

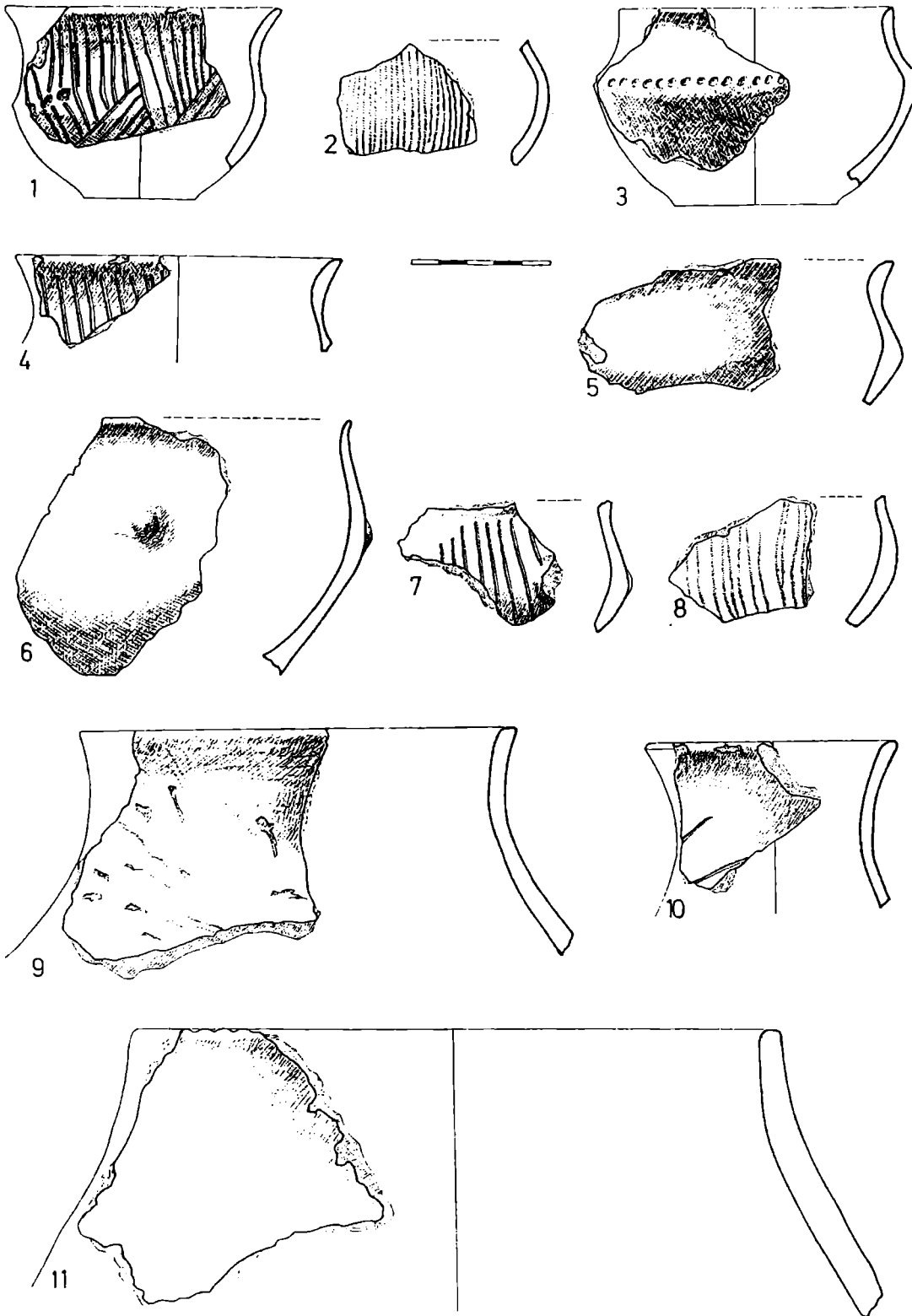
Pl. CXXVIII. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Temeș-Kubin.

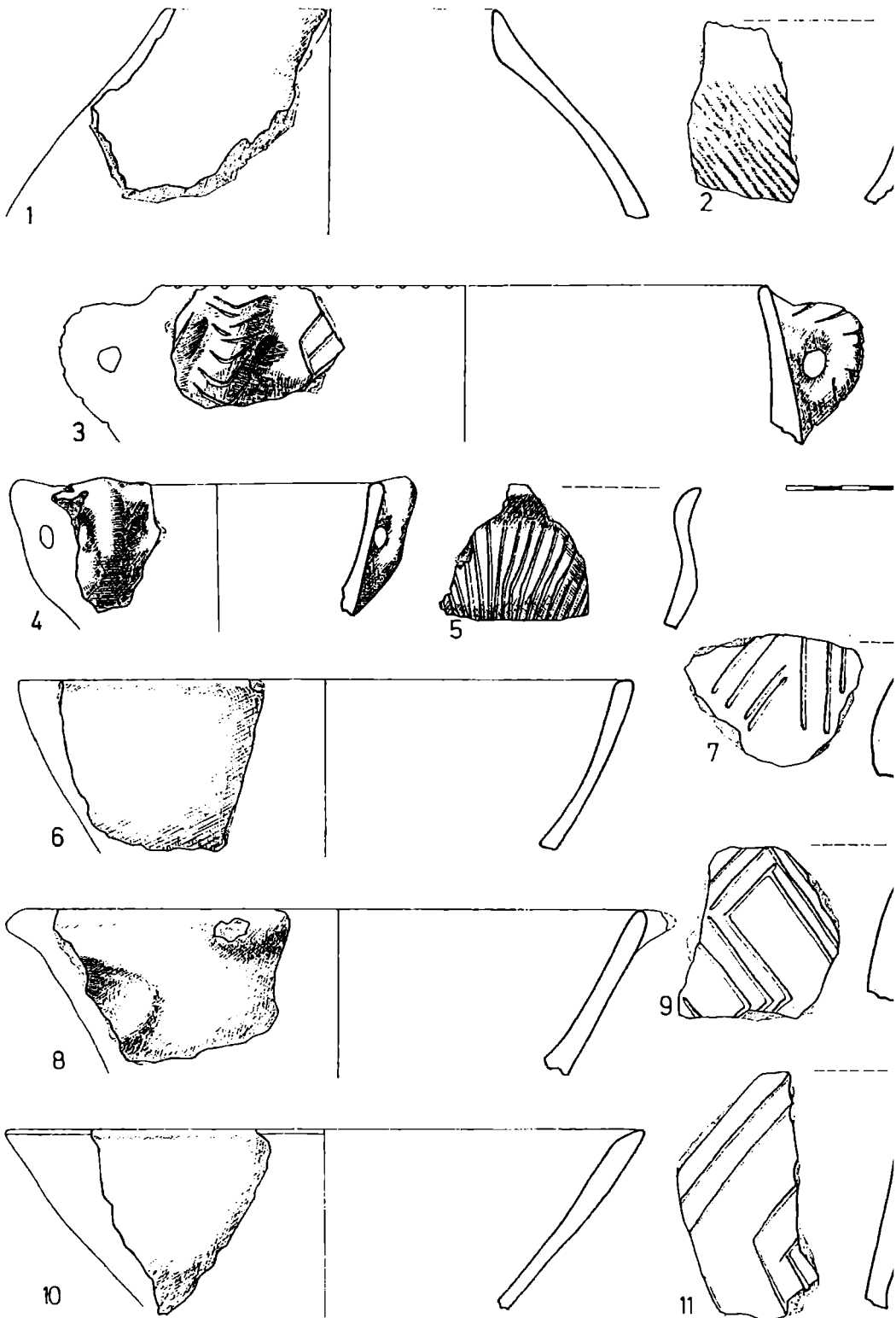
Pl. CXXIX. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Temeș-Kubin.

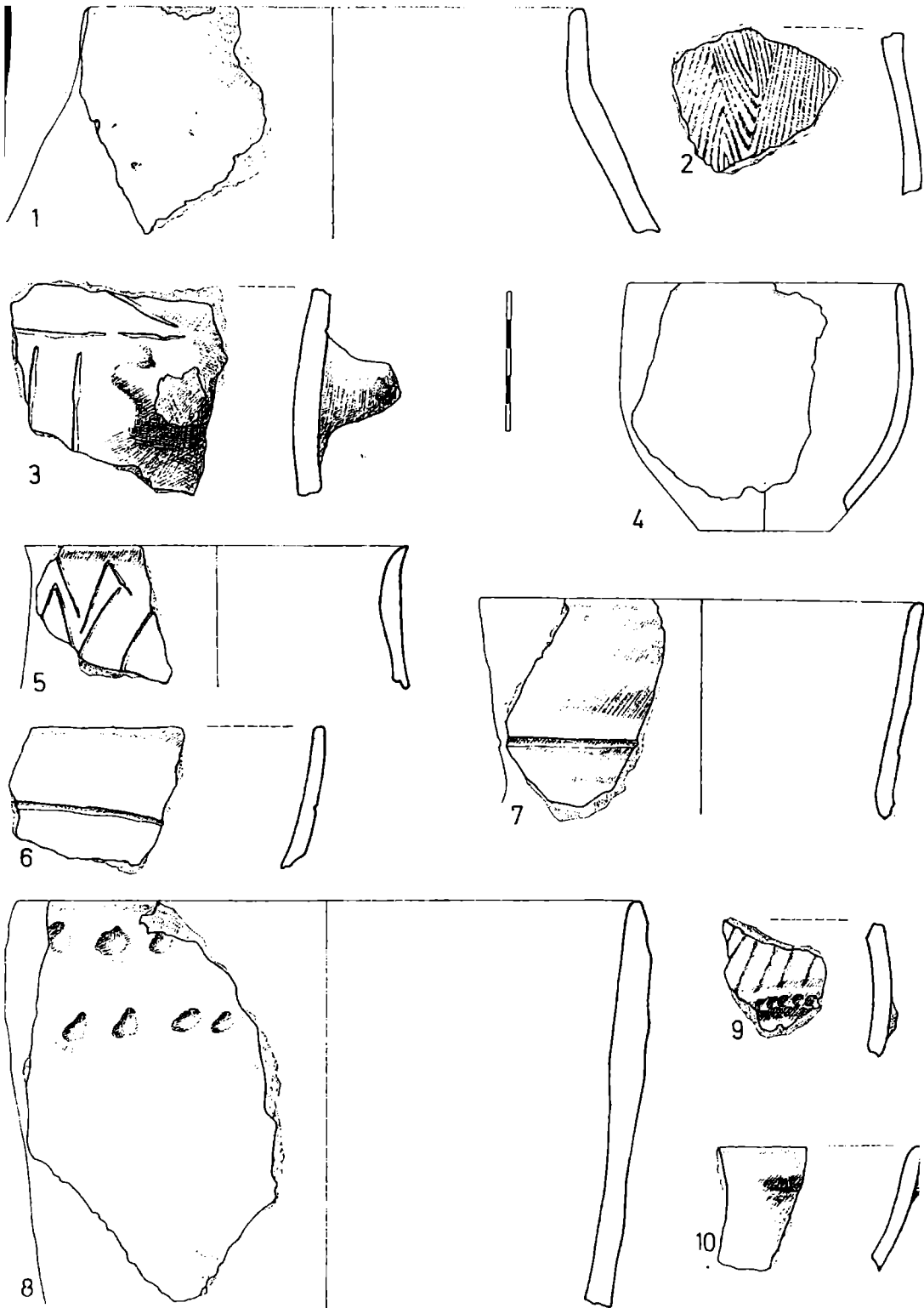
Pl. CXXX. Ceramică din faza Vinča C1-C2 descoperită la Temeș-Kubin.

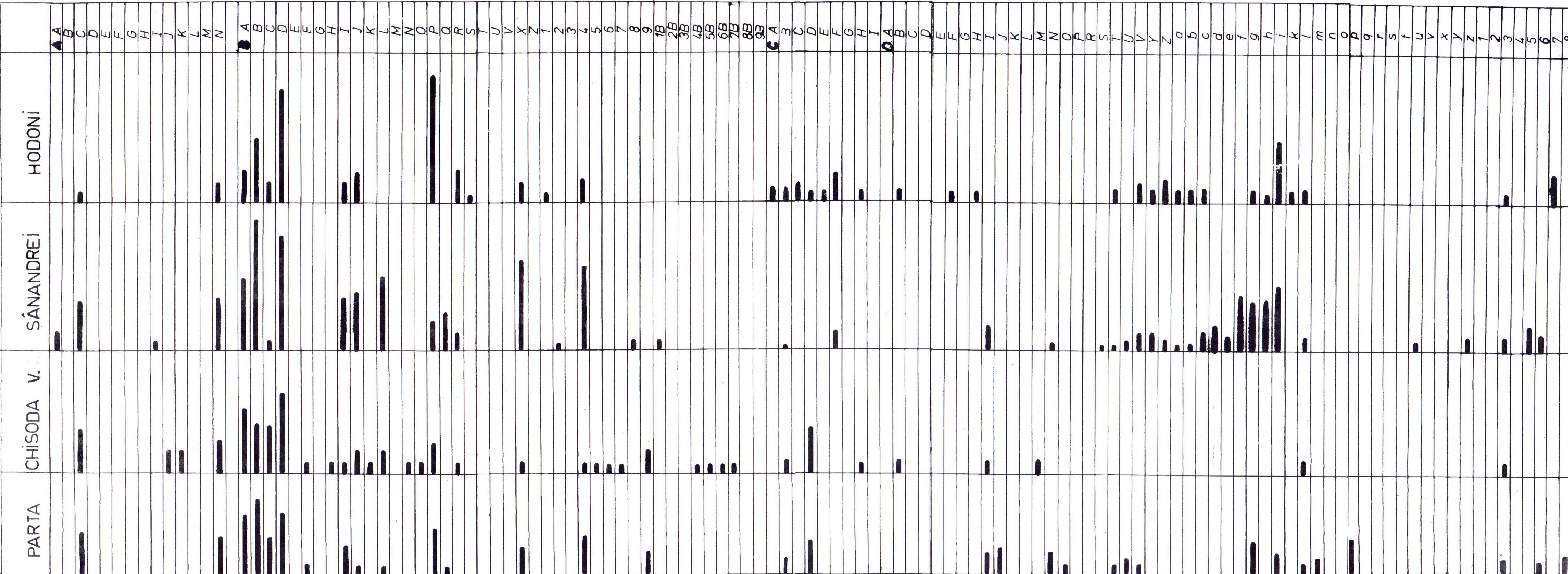
Pl. CXXXI. Ceramică din faza Vinča C2 descoperită la Cornești - "Iugosloveni".

Pl. CXXXII. Ceramică din faza Vinča C2 descoperită la Cornești - "Ferma Reiter".

Pl. CXXXIII. Ceramică din faza Vinča C2 descoperită la Cornești - "Ferma Reiter".

Tradus de:
Übersetzung: EDUARD NEMET
WOLFRAM SCHIER

Tiparul executat la „Imprimeria MIRTON” srl
1900 Timișoara, str. Sămuil Micu nr. 7
Tel/Fax: 056-208924

